ZOLA

BANII

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

In româneşte de E. FRONESCU

Romanul de faţă a fost tradus după originalul în limba franceză, *L'Argent* de E. Zola, apărut în editura *Bibliothèque—Charpentier*, Paris, în anul 1 9 2 1.

ZOLA

BANII

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ
1951

PREFAȚĂ

Romanul pe care Zola, marele romancier francez dela sfârșitul veacului trecut, l-a publicat acum șaizeci de ani sub titlul Banii *și a cărui acțiune se situează între 1864 și 1868, s'ar fi putut întitula și* Specula *sau* Jocul la Bursă, *căci specula și jocul de bursă înfloresc în perioada celui de al doilea Imperiu (1852—1870), când desvoltarea și concentrarea capitalului vădesc cu tot mai multă tărie caracterul haotic și distrugător al orânduirii capitaliste, instaurată în Franța după revoluția din 1789.*

Din ce în ce mai mult, așa după cum arătase Manifestul Partidului Comunist „societatea burgheză modernă... seamănă cu vrăjitorul care nu mai poate stăpâni puterile iadului pe care le-a deslănțuit.“ [1].

Dar ce este Imperiul al doilea, în ai cărui ultimi ani se desfășoară acțiunea romanului lui Zola?

Forțele în creștere ale proletariatului din vremea revoluției dela 1848 speriaseră atât de mult burghezia franceză, încât aceasta, deși abia scăpase de monarhie, se aruncă îndată în brațele unui aventurier, care se fălea cu numele de Napoleon și făcu din el un fel de președinte național de consiliu de administrație, un împărat al bancherilor.

Așa a venit la tron Napoleon al III-lea.

---

1. Marx-Engels. **Manifestul Partidului Comunist**, Ed. P. M. R. 1948, ed. III-a, pag. 25.

La drept vorbind, după cum precizează Marx, un astfel de compromis „era singura formă de cârmuire posibilă în epoca în care burghezia pierduse capacitatea de a stăpâni națiunea, iar proletariatul nu o dobândise încă“ [1]. *„Guvernele și clasele stăpânitoare au fost acelea care i-au înlesnit lui Ludovic Bonaparte să joace timp de optsprezece ani sinistra farsă a imperiului restaurat* [2].

Dictatura noului Napoleon fusese dealtfel precedată de o serie întreagă de escrocherii. Cu milioanele câștigate la loterie cu bilete false și prin alte afaceri veroase, și cu sumele avansate de bancherii francezi și englezi, el a putut să întreprindă campania de înșelare a poporului francez, distribuind rachiu și cârnați soldaților, făgăduind țăranilor reducerea impozitelor, suprimând luptele parlamentare în numele „ordinei“ scumpe micii burghezii, fluturând peste capetele tuturor prestigiul figurii, devenită legendară, a primului Napoleon, care îi era unchi. Pentru ca înscenarea să fie desăvârșită, „Napoleon cel mic“, cum îl numește Victor Hugo, își procurase și un vultur domesticit, care-l însoțea în turneele de propagandă, reprezentând, pe măsură și la dispoziția lui, „vulturul imperial“ al armatei napoleoniene.

Acestui escroc încoronat, marea burghezie franceză i-a dat dreptul să creeze întreprinderi, concesiuni pentru exploatare și societăți anomime, să legifereze și să prezideze specula, după cum nobililor cu nume răsunător și cu conștiința tot atât de goală ca și punga, li se dădea câte un post decorativ în consiliul de administrație. In felul acesta burghezia triumfătoare și exploatatoare încerca să-și camufleze acțiunea ei de jaf și împilare, în sdrențele aurite ale trecutului.

In epoca aceasta mașinismul lua un mare avânt. Acum iau naștere în Franța rețeaua de căi ferate, marile magazine, marile uzine metalurgice, instalațiile de gaz aerian. Parisul își croiește străzi largi. Lesseps întreprinde tăierea istmului de Suez. Imperiul al doilea înseamnă, după cum spune Engels, „exploatarea Franței de către o clică de aventurieri politici și cavaleri ai industriei, totodată însă și o desvoltare industrială

---

[1]. K. Marx. **Războiul civil din Franța**, Ed. P. M. R., 1948, pag. 92.
[2]. K. Marx. **Războiul civil din Franța**, Ed. P. M. R., 1948, pag. 37.

care nu fusese niciodată posibilă sub sistemul meschin și fricos al lui Ludovic Filip, când puterea o deținea în mod exclusiv doar o mică parte a marii burghezii.“ [1].

Sub protecția burgheziei engleze și sub amenințarea crizei și a războiului, care nu vor întârzia, aventurierul cu titlul de împărat face câteva expediții spectaculoase care-i dau în Europa aparența unui mare suveran. El „protejează“ statele mici. Il protejează pe Papă. Se avântă în expediții colonialiste în Algeria, în Cochinchina, în Siam. In Mexic susține cu bani grei aventura lui Maximilian, alt candidat la împărăție.

Este epoca în care țările mici se procopsesc cu câte un domnitor străin, care vine să-și ia tronul în primire, ca pe o moșie cuvenită. Atunci ne sosește și nouă un Hohenzollern, de care poporul român n'auzise niciodată, dar pe care burghezia și moșierimea din România l-a pus patron al cârdășiei lor și l-a asociat la exploatarea și asuprirea masselor. Iar boierii noștri după ce vând roadele muncii pălmașilor, pleacă în fiecare an la Paris, să petreacă. Aici e locul de întâlnire al moșierilor, al foștilor stăpâni de robi, al îmbogățiților de tot felul, care vin să asculte vodeviluri și piese ușoare — să facă chefuri și, desigur, să joace la bursă.

Aici apar, odată cu crearea întreprinderilor industriale și financiare, nenumărate societăți pe acțiuni, care pun în circulație valori mobiliare. Aceste valori sunt cotate la Bursă unde cresc sau scad după manevrele îndrăsnețe ale speculanților sau, pur și simplu, în urma unui svon politic... „Societățile veroase — spune Zola în Banii *— creșteau ca ciupercile, marile companii îndemnau oamenii spre aventuri financiare, o febră intensă a jocului se declară în mijlocul prosperității sgomotoase a imperiului.“*

Molipsite de nebunia jocului, păturile mijlocii și chiar cele mărunte ale burgheziei își riscă economiile pentru a se îmbogăți repede. In felul acesta, prăbușirea unei valori, pusă la cale de vreun financiar speculant, ruinează mii și mii de acționari, care visaseră să devină milionari peste noapte. Micul burghez e oarecum năucit de a vedea cum pe de o parte se construește,

---

[1]) K. Marx. **Războiul civil din Franța**, Introducerea lui F. Engels, Ed. P. M. R., 1948, pag. 16.

iar pe de alta se dărâmă, — căci ceeace ridică munca proletariatului e doborît de specula burgheziei. Micului burghez i se pare că atât răul cât și binele vin dela bani. El nu înțelege că nu banii sunt de vină, ci acei care îi dețin și stăpânesc prin ei. Totuși, jocul financiar dela Bursă și jocul politic din Parlament sunt considerate ca plăgi sociale de mulți intelectuali micburghezi. Ca și Zola, ei își îndreaptă privirile spre proletariatul din ce în ce mai crunt exploatat.

Cu toate acestea, ideologia clasei dominante sub a cărei influență stau, îi împiedică să vadă că singura cale pentru rezolvarea contradicțiilor societății capitaliste este lupta proletariatului.

In adevăr, ideologia burgheză exercita o înrâurire cu atât mai periculoasă cu cât se învestmântă în aparențe „științifice“ și „progresiste“.

Astfel pozitivismul — unul din curentele tipic confuzioniste ale filosofiei oficiale a vremii — pretindea că militează împotriva metafizicei în numele științei. In fond însă, pozitivismul dând pe ușă afară metafizica o reintroducea pe fereastră întrucât, limitând rolul științei la simpla constatare a faptelor, îi tăgăduia capacitatea de cunoaștere a esenței lumii și de prezicere a viitorului. Prin urmare, tot metafizicii îi revenea menirea de a se ocupa cu aceste domenii ale gândirii. Dar conținutul de clasă reacționar al pozitivismului se desvălue nu numai în teoria cunoașterii ci și în teoria societății.

Pentru corifeii pozitivismului, societatea omenească ar fi comparabilă cu un organism biologic în care toate funcțiile și membrele conlucrează în mod armonic la întreținerea ei. Ca atare, toate clasele ar fi la fel de necesare pentru bunul mers sau „progresul“ societății! Iată deci cum pozivitismul ajunge să predice teza profund retrogradă a „armoniei sociale“, teză care întărește bazele ideologice ale capitalismului. Pe de altă parte această concepție așa zis „organicistă“ asupra societății reduce omul la nivelul strict biologic al animalului, când de fapt, caracteristic omului este viața socială, grație căreia el capătă conștiință de sine, devine om.

Transpusă în literatură, această viziune injustă, neștiințifică și degradantă a omului va da naștere naturalismului.

Naturalismul afirmă că urmărește detaliul „în sine“, fap-

tul „obiectiv". Dar acest document nu se referă la om în ceeace are el mai esențial, adică la raporturile lui sociale, la lupta de clasă.

Omul este privit ca un simplu „accident al animalității universale", supus instinctelor moștenite, victimă a eredității. Incapabil de a învinge această fatalitate, omul naturaliștilor nu are nicio perspectivă de desvoltare. El e static. E un învins și un deprimat, atunci când nu e un monstru.

Exploatatorii aveau desigur nevoie — după cum remarcă Gorchi — să-și prezinte semenii sub aspectul unor monștri, sub aspectul unor ființe care justifică orice tratament, oricât de cinic și de sălbatic ar fi el.

Criticul sovietic A. I. Burov a analizat, într'un studiu recent [1] *trăsăturile decandente ale naturalismului. El arată cum scriitorii naturaliști, dând un caracter asocial personajelor lor, falsifică perspectiva istorică reală și renunță la tipizare, la caracterul realist al imaginii artistice. Pentru ei, oamenii sunt cazuri biopsihologice și nu oameni reali, adică sociali. Ei înjosesc omul, reducându-l la instincte, și ajung astfel la pesimism. Pretinzând că reproduc fidel realitatea, naturaliștii o denaturează, căci transformă ceeace este întâmplător, în ceva tipic. Menținându-se la aparențe, la observații numeroase dar superficiale, ei sunt incapabili de creația artistică, care înseamnă pătrundere în esența lucrurilor.*

Apărut în cursul Imperiului al doilea, naturalismul ia o mare amploare mai ales în anii de după 1870, adică în timpul Republicii a III-a, când burghezia franceză, adânc sdruncinată de Comuna din Paris, își îmbracă în forme de cultură din ce în ce mai decadente temerile și slăbiciunile.

Până la ce grad de descompunere și de absurditate ajung aceste forme, ne-o arată literatura apuseană burgheză de azi, și în special cea americană, în care nu e vorba decât de asasinate și de perversiuni. Pe măsură ce banii încap în mâini mai puține dar mai hrăpărețe, pe măsură ce capitalismul ajungând în stadiul imperialismului intră în perioada de putrefacție, pe aceeași măsură decad literatura, arta și întreaga cultură a clasei în descompunere.

---

[1]. Reprodus în **Viața Românească** nr. 11 din 1950.

In primii ani ai naturalismului, Zola s'a apropiat de această concepție antiartistică și reacționară, ba a fost chiar teoreticianul ei. După cum vom vedea, însă, în practica literară, în romanele sale, el a depășit-o în mare măsură, ajungând să se preocupe în primul rând de realitatea socială, să considere omul în relațiile sale cu oamenii și nu în funcție de strămoșii săi și de bolile acestora, să cerceteze în adâncime cauza viciilor sociale și, de multe ori, să ia poziție împotriva lor.

Opera lui Zola, este mare în măsura în care ea contrazice naturalismul și nu ascunde conflictele de clasă. In lupta dintre antirealism și realism care se dă în creația lui Zola, realismul este cel care învinge de cele mai multe ori.

*
*   *

Zola și-a trăit anii tinereții sub cel de-al doilea Imperiu și această tinerețe n'a cunoscut zile prea ușoare.

Născut la Paris la 2 Aprilie 1840, Emile Zola a copilărit în sudul Franței, în orașul înconjurat de dealuri și grădini Aix-en-Provence. Aici fusese nevoit să se stabilească tatăl său care era inginer. Supraveghind lucrările canalului-rezervor dela Aix, inginerul Zola se îmbolnăvește și moare în 1847. Pe atunci fiul său n'avea decât șapte ani, iar familia sa nefiind bogată face eforturi din ce în ce mai mari să-l țină la școală pe micul Zola, care e printre primii din clasă și arată mult interes atât pentru științele fizice și naturale, cât și pentru literatură. Prin prietenii tatălui său, Zola obține o bursă la un liceu din Paris și-și poate continua, cu mare greutate, studiile. Dar ce folos?

Iată-l tânăr de douăzeci de ani, fără nicio posibilitate de a-și câștiga existența. „Mă gândesc la viitor, îi scrie el unui prieten, mă gândesc la viitor și îl văd tot atât de negru, încât dau înapoi înspăimântat... Peste tot indiferență și dispreț. Mă îndoiesc de toate, de mine în primul rând. Sunt zile când mi se pare că sunt lipsit de inteligență, când mă întreb cu ce drept am nutrit visuri atât de trufașe. Educația primită în școală nu-mi va folosi la nimic: puțină teorie și niciun fel de practică...“

In acești doi ani (1860—1862), Emile Zola luptă din greu cu sărăcia. I se întâmplă să trăiască luni de zile numai cu pâine muiată în untdelemn. Din când în când, iese prin fereastra mansardei și prinde vrăbii pe acoperiș. E nevoit, pe ger mare, să-și amaneteze haina și să se întoarcă acasă în cămașă. Cele zece mii de versuri romantice pe care le scrie în vremea aceasta îl exaltă, dar nu-l hrănesc.

Câți tineri plini de talent nu se chinuiau atunci, nu se mai chinuesc azi în lumea burgheză, ca și Zola!

In sfârșit, e primit ca funcționar într'o mare casă de editură. In această epocă face cunoștință cu Flaubert și cu frații Goncourt, autori de romane documentare precursoare celor naturaliste și se lasă convins de teoriile deterministe ale lui Taine. Citește opera lui Darwin, de curând tradusă, și urmărește cu interes progresele științelor biologice, strălucit reprezentate de Claude Bernard, al cărui studiu, publicat în 1865: Introducere la medicina experimentală, *făcuse mare vâlvă în lumea literară. După câteva luni de activitate gazetărească — cronici de artă și de actualitate sau portrete literare — Zola se consacră cu totul literaturii.*

Pentru a-și câștiga existența, scrie romane senzaționale, ca Dorința unei moarte, *sau* Misterele Marsiliei. *Dar ceeace îl interesează este să aplice fiziologia la studiul pasiunilor și în acest sens lucrează cu mare râvnă la romanul* Thérèse Raquin, *care apare în 1867. Acest roman prezintă descompunerea fizică și morală la care ajung doi îndrăgostiți „dominați de nervi și de sânge", care au comis un asasinat pentru a se putea căsători. Zola vrea să demonstreze că un sentiment violent nu este decât o desordine organică. Romanul poartă chiar ca epigraf la ediția a doua, formula lui Taine: „Viciul și virtutea sunt niște produse întocmai ca vitriolul și zahărul." Influențat astfel de materialismul mecanicist, Zola se îndreaptă spre reprezentarea unilaterală a realității umane, convins fiind că o studiază în mod științific. Puțin înainte, într'o lucrare în care dădea definiția romanului, Zola spusese: „Vântul bate spre știință: suntem împinși fără voia noastră spre studiul exact al faptelor și lucrurilor."*

In realitate, burghezia celui de al doilea Imperiu începea să împingă cultura spre forme ce se depărtau de problemele

sociale și care nu urmăreau altceva decât ruperea de realitate.

Zola începe să se pasioneze pentru medicină și în special studiază ereditatea. El concepe planul unui ciclu de romane, care să urmărească evoluția membrilor unei familii, cu tare ereditare. Toate personajele principale ale romanelor sunt descendenții unei femei isterice, Adelaide Fouque, căsătorită mai întâi cu un bărbat sănătos, Rougon, și apoi cu un alcoolic desechilibrat, Macquart. Dar, concepând acest ciclu, Zola nu poate trece cu vederea modelul Comediei Umane *a lui Balzac, opera sa se resimte de influența marelui său înaintaș, care studiase omul social. Seria romanelor sale, care, la început, trebuia să cuprindă douăsprezece volume iar apoi a ajuns la douăzeci, se intitulează deci* Familia Rougon-Macquart *(Les Rougon-Macquart),* istorie naturală *(citește: fiziologică)* și socială a unei familii sub cel de-al doilea Imperiu.

In ce împrejurări istorico-sociale a conceput Zola acest ciclu epic?

Războiul franco-german, de care Napoleon „cel mic" se folosise pentru a ascunde contradicțiile interne și externe ale regimului și pe care îl pierduse în mai puțin de două luni, fusese urmat de răscoala muncitorimii din Paris. Comuna, prima încercare făcută de proletariat pentru a înlătura orânduirea burgheză, durase șaptezeci și două de zile și fusese înnecată în sânge de burghezie. Deși departe de Paris, Zola putuse să măsoare importanța luptei sociale. Primul volum din ciclul Succesul Rougonilor, *care apare în 1871, evocă revolta țăranilor și muncitorilor republicani dintr'un oraș de provincie, care izbucnise cu douăzeci de ani în urmă, împotriva bonapartiștilor partizani ai lui Napoleon al III-lea. Iar al doilea* Prada *(1872), semnalează deslănțuirea speculei și a imoralității în primii ani ai celui de-al doilea Imperiu.*

De aci înainte, cu o regularitate matematică, va apărea cam în fiecare an câte unul din romanele ciclului, care ia sfârșit în 1893, cu Doctorul Pascal. *Intre timp, Zola mai scrisese nuvele, cronici, piese de teatru, și formulase, în* Romanul experimental *(1880), teoria literară aplicată în romanele sale, care, pornind dela fiziologie, își propuneau să studieze „cum se comportă oamenii în societate."*

Personajele, fixate dela început într'un arbore genealogic, sunt urmărite, într'adevăr, în mediile cele mai diverse: în lumea politică (Excelența sa Eugène Rougon), *în cea negustorească* (Pântecele Parisului, Magazinul „La fericirea doamnelor"), *în cea bisericească* (Cucerirea orașului Plassans, Greșeala abatelui Mouret), *în cea financiară* (Banii), *în cea a artiștilor* (Opera de artă), *în cea a muncitorilor* (Cârciuma, Germinal), *în cea a țăranilor* (Pământul), *în cea a militarilor și a războiului* (Prăpădul) *etc. — „Pentru a se odihni", cum spune el, Zola scrie și câteva romane lirice, ca* O pagină de iubire *sau* Visul *care își găsesc cu greu locul într'o „istorie socială". Ideea inițială, naturalistă, de a urmări tarele, de a cerceta instinctele, e mai accentuată în romane ca* Bestia umană, Pământul, Nana. *Alteori, ca în* Greșeala abatelui Mouret, *domină elementul descriptiv.*

Dar, în general, Zola privește cu ochi critici viața social-politică a celui de-al doilea Imperiu și a Republicii a III-a. Personajele sale — politicianul Eugène Rougon, financiarul speculant Saccard, negustoreasa Lise Macquart, proprietarul marelui magazin Octave Mouret, spălătoreasa Gervaise, etc., sunt tipuri sociale caracteristice pentru perioada cercetată, deși fuseseră concepute ca să ilustreze ereditatea.

Ceeace l-a ajutat pe Zola să părăsească treptat și în mare măsură pozițiile politice și estetice ale burgheziei, a fost fără îndoială lupta clasei muncitoare din această vreme.

Zola manifestase încă din anii chinuitei sale tinereți idei democratice. Publicase în revistele republicane de opoziție articole asupra emancipării intelectuale a femeii sau asupra fraternizării popoarelor. Cu sentimentalismul idealist al micului burghez, el obișnuia să spună: „Voi fi întotdeauna de partea celor învinși." Silvère Mouret, tânărul răzvrătit din Succesul Rougonilor *este însuflețit de visurile de fraternitate și dreptate dela 1848. Chiar naturalismul nu este în concepția lui Zola decât aplicarea științei la literatură, și această formulă literară i se părea cu totul democratică, deoarece o considera mai ales ca o opoziție față de retorismul și idealismul romantic. Romanul* Cârciuma *(1877), în care muncitorii apar doborîți de mizerie și de alcoolism, deși construit după procedeele naturaliste, reprezintă totuși o denunțare a exploatării ucigă-*

toare care stătea la baza acestei degradări. Pentru Zola însă, viciile și tarele nu sunt încă efectele evidente ale dominației burgheze.

Intre timp, clasa muncitoare franceză începuse să se organizeze. Primele ei sindicate și aderarea la Internaționala I-a datau dinainte de Comună. Primul partid muncitoresc francez se constitue după congresul din 1879, chiar sub îndrumarea lui Marx.

Opera lui Zola va fi influențată de aceste împrejurări. Romanul Germinal, *publicat în 1885, prezintă, pentru prima dată în literatura franceză, proletariatul industrial și revendicările lui, descriind lupta pe plan social dintre muncă și capital. Pentru a scrie acest roman, Zola luase contact direct cu lumea minerilor, coborîse în mină, observase condițiile neomenești de muncă și suferințele muncitorilor, constatase creșterea conștiinței lor de clasă. In* Germinal *apar diferite tipuri de muncitori reprezentând diverse aspecte ale mișcării muncitorești a timpului, e zugrăvită greva însoțită de foamete, se văd accidentele de muncă datorite neglijenței patronilor, a căror viață de trândăvie și de lux e o sfidare față de chinurile minerilor. Etienne Lantier, muncitorul revoluționar, părăsește mina, ducând cu el încrederea în transformarea societății, transformare „germinată“ între pereții de cărbune și încredințată luptei muncitorilor. Dela* Thérèse Raquin *la* Germinal *distanța e așa dar mare.*

Intre timp, Zola cunoscuse și literatura realistă rusă. Ii citise pe Pușchin, pe Cernâșevschi, pe Tolstoi, și era prieten cu scriitorul Turgheniev. Datorită acestuia, o parte din romanele și din articolele lui au fost publicate în Rusia înainte chiar de a fi fost publicate în Franța.

Intr'unul din aceste articole („Elita și Politica“ din culegerea Noua Campanie*), Zola își formulează astfel orientarea politică: „vechiul republican care sunt și socialistul care voi sfârși fără îndoială prin a fi...“ Această orientare îl face să respingă manifestările reacționare ale burgheziei Republicii a III-a și, în primul rând, diversionismul antisemit.*

El va lua poziție hotărîtă în afacerea Dreyfus, cerând revizuirea procesului a cărui victimă era căpitanul evreu acuzat pe nedrept de spionaj. Convingându-se de nevinovăția căpi-

tanului Dreyfus, Zola începe o campanie de presă în favoarea lui. In jurul acestui caz, se naşte atunci în Franţa o mişcare cetăţenească uriaşă care-i împarte pe intelectuali în două tabere. In această ambianţă, celebra scrisoare a lui Zola adresată Preşedintelui Republicii şi publicată sub titlul „Acuz“ a avut un răsunet mondial şi Zola a apărut în adevăr în ochii oamenilor liberi ca „un moment al conştiinţei umane“, după cum spunea Anatole France, care făcea şi el parte dintre intelectualii dreyfusarzi.

Zola va fi dat în judecată, huiduit, condamnat, nevoit să se exileze. „N'am voit, rostise el cu demnitate şi curaj în faţa juraţilor, ca ţara mea să rămână în minciună şi în nedreptate. Azi mă puteţi lovi, dar va veni o zi când Franţa îmi va mulţumi că am ajutat-o să-şi salveze onoarea!“

Atitudinea a fost cu atât mai merituoasă cu cât Zola, una din figurile cele mai ilustre ale literaturii franceze, n'a pregetat să-şi pună în joc renumele şi situaţia materială. Deasemenea acest act de curaj reprezintă un triumf asupra prejudecăţilor sale de clasă.

Faptul că antagonismul de clasă nu mai e clar pentru Zola spre sfârşitul vieţii sale, scade valoarea artistică a ultimelor sale opere. In Cele trei oraşe *(Lourdes, Roma, Paris) sunt descrise prolix şi confuz eforturile omenirii de a se ridica dela superstiţia grosolană la religia înşelătoare şi apoi „prin ştiinţă“, la muncă şi dreptate socială. Lecturile lui Zola în acest timp sunt: Auguste Comte, Proudhon, Saint-Simon, Fourier. Romanul* Munca *(1901) este viziunea unei cetăţi ideale, creată prin eforturile unite ale „muncii, capitalului şi talentului“. El ilustrează doctrina filantropică fourieristă, pe care burghezia conducătoare încerca s'o readucă la modă, aşa după cum încerca să găsească compromisuri cu fruntaşii „socialişti“.*

Zola este, însă, şi în ultima perioadă a vieţii sale, un progresist sincer. In Lourdes *el denunţă exploatarea superstiţiilor, iar în* Munca *zugrăveşte viaţa mizerabilă a muncitorilor din turnătorii.*

Din Cele patru evanghelii *proiectate de Zola:* (Fecunditate, Muncă, Adevăr, Dreptate), *nu apar decât primele trei, a treia fiind postumă.* Dreptatea, *care trebuia să celebreze triumful omenirii într'o armonie universală, n'a mai putut fi*

scrisă. La 29 Septembrie 1902 Zola moare asfixiat, de pe urma unei neglijenţe. O sută de mii de oameni formează cortegiul mortuar al celui pe care Academia Franceză nu-l primise în sânul său şi căruia burghezia cârmuitoare îi retrăsese gradul de ofiţer al Legiunii de Onoare, ca o consecinţă a atitudinii sale în afacerea Dreyfus.

Am schiţat cadrul în care a evoluat Zola şi cursul evoluţiei sale pentru ca, în lumina acestor date, să urmărim mai uşor în opera Banii, *meritele şi scăderile sale de scriitor de seamă din mica burghezie franceză dela sfârşitul secolului al XIX-lea.*

*
* *

Romanul Banii *a apărut în 1891. El nu figura în planul iniţial al ciclului* Rougon-Macquart. *Dar Zola, conştient de formele noi pe care le luase capitalismul, a găsit că e absolută nevoie de un studiu asupra acestui subiect, deşi atinsese problema speculei şi a exploatării şi în alte romane ale sale* (Prada, Germinal, *etc.). El îşi aminteşte desigur de ceeace scrisese într'un articol asupra lui Balzac: „...marea originalitate a lui Balzac a fost că a dat banilor în literatură groaznicul lor rol modern." De altfel, o întreagă literatură asupra oligarhiei financiare va apărea în ţările capitaliste în momentul când, după cum remarcă Lenin, încep să sară în ochi „faptele monstruoase legate de domnia monstruoasă a oligarhiei financiare"* [1].

Ca totdeauna înainte de a redacta un roman, Zola se pregăteşte îndelung printr'o serie de lucrări preliminare care să-i asigure cunoaşterea deplină a subiectului. El vizitează săptămâni în şir Bursa, citeşte cărţi tehnice, stă de vorbă cu specialişti competenţi. In ziarele din ultimii zece ani găseşte relatarea împrejurărilor şi procesului unui mare scandal financiar. E vorba de crahul din 1882 al Uniunii Generale, crah care a avut un larg răsunet. Acţiunile acestei societăţi, care crescuseră la început vertiginos, scăzuseră în scurtă vreme la o ze-

---

[1]. V. I. Lenin, **Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului**, Ed. P. M. R. 1950, ed. II-a, pag. 52.

cime din valoarea lor, producând panica și ruina micilor acționari. Zola se inspiră după acest model caracteristic, care nu era altceva decât o reeditare a escrocheriilor „legale" de pe vremea celui de al doilea Imperiu.

Ceeace te izbește, în primul rând, când citești romanul este bogăția de personaje principale și secundare, care ilustrează aspectele lumii financiare din epoca celui de al doilea Imperiu.

In jurul lui Saccard, speculant ruinat care pune la cale o nouă afacere, o societate pe acțiuni înglobând o bancă și numeroase întreprinderi industriale și comerciale, mișună nenumărați indivizi atrași în orbita speculei financiare. Mai întâi, diverși tehnicieni ai Bursei: agentul de schimb Mazaud, care pare norocos în meserie, dar care nu poate rezista furtunii bursiere; remizierul Massias care aleargă veșnic după ordine de cumpărare și vânzare; „jucătorul à la hausse", lăudărosul Pillerault; „jucătorul à la baisse" fricosul Moser; „omul de paie" Sabatani; Jantrou, fost profesor, acum un declasat. Apoi, diverse tipuri de afaceriști profitori, populând consiliile de administrație; Daigremont, speculantul cinic, care-și trădează asociatul fără să stea pe gânduri; bancherul Kolb, topitor de aur; fabricantul Sédille, care nu poate rezista ispitei de a risca la bursă averea câștigată într'o viață întreagă; marchizul de Bohain, escroc decorativ, vicontele Robin-Chagot, îndeplinind cu un aer aristocratic rolul unei mașini de semnături, amândoi reprezentanți decrepiți ai nobilimii ajunsă la remorca burgheziei. In sfârșit, jucătorii dinafară, cei care speră în „minunile" Bursei și care vor fi striviți de ea: soții Maugendre, rentieri bogați, care refuză să o ajute cu o sută de franci pe fata lor măritată cu un scriitor sărac, dar care își pierd la bursă averea de câteva sute de mii de franci; baroana Sandorf, care joacă din viciu, pe când scăpătatele doamne de Beauvilliers joacă pentru a-și auri blazonul; micul funcționar Flory, care joacă pentru a-i putea cumpăra iubitei sale cercei; ușierul Dejoie care joacă pentru a-și mărita fata.

Dar dece joacă Saccard? Dece face operații pe care le știe periculoase? Desigur, pentru a se bucura de plăcerile pe care le aduc banii, dar și pentrucă e stăpânit de mirajul speculei. Saccard nu strânge bani pentru a se uita la ei, ca Grandet, cunoscutul erou al lui Balzac. El reprezintă un tip nou în evoluția

capitalismului: e marele financiar dominator și distrugător. Adversarul său, miliardarul Gunderman, e și el caracteristic în această privință. Gunderman e bătrân și bolnav, nu se hrănește decât cu lapte, n'are nevoi personale. Asediază însă zilnic Bursa și-și continuă operațiile ca un mecanism care nu se mai poate opri, pentru plăcerea de a fi cel mai lup dintre lupi.

Astfel, în ambianța speculei, a acumulării de capitaluri, financiarii devin și mai lacomi, iar micii burghezi se lasă molipsiți de această lăcomie. Un om de știință naiv, ca inginerul Hamelin, care a primit să fie președintele societății pe acțiuni, încrezător în scopurile ei constructive, îi cade victimă.

Există și corbi în jurul acestei lumi care intră în descompunere: cumătra Méchain adună în geanta ei uriașă acțiunile devalorizate și polițele vechi, pe care cămătarul Busch le va tria și le va specula în diverse ocazii.

Zola scoate în evidență felul cum speculanții știu să facă uz de orice mijloc de publicitate, cum se folosesc de forțe și de mijloace reacționare. Astfel, „Banca Universală" a lui Saccard va interesa lumea catolică momind-o cu perspectiva unei apoteoze a papalității. La Bursă se cultivă antisemitismul. Printre armele pe care Saccard le întrebuințează împotriva concurenților este și acuzația de a fi evreu.

Zola înregistrează astfel rolul pe care începe să-l joace diversionismul antisemit în societatea capitalistă. Sfâșiată de propriile ei contradicții, nevoită de a ascunde prin orice mijloace exploatarea din ce în ce mai sălbatică pe care se sprijină regimul său, burghezia recurge la o serie de diversiuni — acum bine cunoscute — destinate să înșele massele populare: naționalism, șovinism, rasism, antisemitism, propagandă de război.

Pe vremea lui Zola, în Republica a III-a, unul dintre simptomele declinului burgheziei franceze este și apariția presei antisemite. Pe măsură ce a simțit apropiindu-i-se sfârșitul, burghezia a trecut dela difuzarea teoriilor false, dela ațâțarea la ura rasială și șovină, la aplicarea acestor teorii, la crimele cele mai fioroase. Căpitanul Dreyfus a fost una dintre primele victime ale acestei treceri la fapte.

Față de antisemitism, poziția lui Zola se va preciza cu prilejul afacerii Dreyfus.

Dar încă în Banii, antisemitismul este arătat ca unul din semnele de decădere ale Imperiului al doilea.

Imperiul al doilea apare astfel, cu toate expozițiile sale industriale și cu toată strălucirea sa aparentă, ros de viermele capitalismului distrugător.

Dar oare în fața acestei lumi măcinată de corupție nu se ridică nimic?

Zola pomenește de Asociația Internațională a Muncitorilor (Internaționala I-a). Știm că l-a citit și pe Marx. Ne-am aștepta să întâlnim în cursul acțiunii câteva tipuri de muncitori reprezentând lumea care se naște. Dar această lume e evocată doar de socialistul vizionar Sigismond Busch, fratele tuberculos al cămătarului cu acelaș nume. El nu iese din casă niciodată, se epuizează calculând în cifre o nouă repartiție a bunurilor, și desvoltă teorii în care se recunosc mai curând ideile lui Fourier și ale lui Proudhon decât ale lui Marx. Accentele lui sunt entuziaste, e drept, dar sunt ale unui teoretician confuz, ale unui visător atât de departe de realitate, încât nici nu știe cu ce se ocupă fratele său, care-l întreține. Sigismond nu poate fi un tip reprezentativ al proletariatului. El întruchipează însă socialismul de birou, sincer dar utopic, al lui Zola.

Utopismul lui Zola se trădează și în simpatia cu care e prezentat personajul prințesei d'Orviedo, o filantroapă în stil mare: ea își cheltuiește imensa avere moștenită dela un bărbat escroc întemeind câteva instituții de binefacere ultraluxoase. Influențat de teoriile utopice, devenite și ele o diversiune a marii burghezii, care sunt foarte răspândite la sfârșitul secolului al XIX-lea, Zola n'a înțeles că filantropia, departe de a fi o soluție socială, nu face decât să întârzie această soluție, să arunce praf în ochii exploataților și să-i înjosească.

Personajele pozitive ale romanului sunt puțin numeroase: tinerii soți Jordan, care luptă cu sărăcia, și frații Hamelin, Georges și Caroline. Georges Hamelin este de o naivitate care se explică numai prin evlavia lui, și ea neașteptată la un om de știință. Iar Caroline, figura feminină centrală a romanului, e o optimistă instinctuală. Ea crede în viață pentrucă e sănătoasă și e convinsă „că ne îndreptăm cu toții spre ceva foarte bun și foarte vesel". Deseori, îi dă dreptate lui Saccard, care crede că omenirea merge înainte „fără să știe prea bine încotro",

ajutată fiind de bani, deoarece și știința se sprijină pe bani...

Deși puse în gura speculantului Saccard, aceste idei asupra puterii constructive nu numai destructive a banilor, asupra rolului animator al speculei, vădesc deasemenea lipsa de claritate a gândirii sociale a lui Zola.

Toate aceste confuzii și contradicții oglindesc, în mare măsură confuziile și contradicțiile micii burghezii dela sfârșitul veacului trecut ale cărei perspective sunt întunecate de cultura burgheză, din ce în ce mai reacționară, și ale cărei urechi începuseră să vuiască de retorismul socialist reformist.

Ca și Zola, ea vedea mai bine semnele care vesteau năruirea vechii societăți decât mijloacele prin care s'ar fi putut construi o lume nouă.

Scriitorul Zola realizează totuși în Banii *o critică socială realistă, de o mare forță epică.*

Romanele lui nu sunt, ca cele ale fraților Goncourt sau ale lui Huysmans, simple înșiruiri de documente umane, ci condensări de fapte petrecute într'un anumit mediu social, și de multe ori traducerea raporturilor sociale exacte ale epocii. Zola evocă cu o mare forță epică, mișcarea masselor și tipizează nu numai indivizii dar și instituțiile reprezentative. In Banii, *Bursa, în* Germinal, *Mina, în* Pântecele Parisului, *Halele, etc. Avântul său liric reliefează puternic realitățile. Bătălia financiară dintre speculanți, zarva, trepidația, activitatea febrilă și sterilă a Bursei, descrise cu multă culoare și patos, fac din Bursă o întruchipare monstruoasă a capitalismului.*

*

* *

Desigur, în comparație cu Balzac, care a realizat o critică esențială, vastă, consecventă, adâncită și clar văzătoare a societății capitaliste, Zola are lipsurile despre care am vorbit. Ele l-au făcut pe Engels să-l așeze mult în urma autorului Comediei Umane.

Nu trebue să uităm, însă, că în timp ce Balzac scria într'o perioadă când burghezia franceză se afla abea la începutul declinului ei, Zola trăiește într'o epocă a cărei ideologie și artă sunt în plină descompunere și în care apar tot felul de curente,

concepţii sau „metode" ca: misticism, şovinism, naturalism, simbolism. El izbuteşte în unele din romanele sale, de pildă ca în Banii, *să scape în mare măsură de influenţa naturalistă. Iar dacă viitorul îi apare nebulos şi utopic, acest fapt nu-l împiedică totuşi să-şi îndrepte spre viitor ochii lui miopi.*

Zola demască specula, imoralitatea, ipocrizia şi cinismul burgheziei de pe vremea celui de al doilea Imperiu şi a Republicii a III-a într'un moment când burghezia mai prezenta, în aparenţă, unele aspecte constructive şi mai ales, când făcea tot posibilul să le simuleze.

El a fost apărătorul şi admiratorul lui Balzac şi a căutat să păşească pe urmele lui. Ca şi Balzac, Zola nu s'a mulţumit să înregistreze viciile sociale, ci a luat de multe ori poziţie critică împotriva lor. Deşi declarase că romancierul nu mai poate fi decât un grefier în alcătuirea procesului-verbal al societăţii, el s'a transformat adesea în acuzator. Zola a ştiut să zugrăvească grozăviile şi absurditatea războiului (în romanul Prăpădul *şi în nuvela* Atacul morii). *In sfârşit, el e primul care a introdus în literatura franceză lupta proletariatului.*

Iar înafară de calităţile de scriitor, Zola a fost un mare exemplu de atitudine cetăţenească. Acest exemplu este util astăzi poporului francez, care luptă împotriva fascismului. Cum spunea Aragon acum câţiva ani compatrioţilor săi: „A-i face dreptate lui Zola înseamnă a trage învăţăminte de pe urma lui, înseamnă a-i înţelege exemplul, înseamnă a-l continua, înseamnă a continua Franţa". In lupta de azi a poporului francez, opera şi viaţa lui Zola sunt pilde vrednice de urmat.

Gorchi a apreciat opera lui Zola, numind-o o epopee a „prăzii", care zugrăveşte decăderea burgheziei în descompunere pe laurii propriei sale victorii. Lenin avea portretul lui Zola în albumul său de fotografii, alături de portretele lui Cernâşevschi, Herzen şi Pisarev. Iar în anii de tinereţe, romanul Germinal *l-a ajutat pe Thorez să-şi formeze conştiinţa de revoluţionar. In Uniunea Sovietică, opera lui Zola are un tiraj de câteva milioane de exemplare şi e tradusă în treisprezece limbi.*

Critica burgheză l-a popularizat pe Zola numai în măsura în care romanele sale erau demoralizante. Când nu l-a ignorat, ea a încercat, ca şi în cazul lui Balzac, să falsifice semnificaţia

romanelor sale, oprindu-se la cele senzaționale sau cu caracter mai pronunțat naturalist.

La noi, au apărut în trecut traduceri din opera lui Zola cu titlul: Dragoste și decădere, Vis de iubire, Dorința unei moarte, Amor fanatic, Pentru o noapte de iubire, *etc. Este clar că editorii burghezi nu căutau nici critica socială, nici valoarea artistică.*

Traducerea romanului Banii, *unul dintre cele mai valoroase romane ale lui Zola, se face acum pentru prima dată la noi.*

Cunoașterea celor mai bune opere ale culturii universale nu a fost posibilă pentru poporul nostru înainte de eliberare. Nu i se puneau la dispoziție aceste opere pentrucă din ele ar fi putut învăța multe.

Banii, *de pildă, i-ar fi arătat în ce fel se desvoltă societățile anonime, surori cu cele care puseseră stăpânire pe bogățiile noastre.* Banii *i-ar fi desvăluit ce se ascunde în dosul antisemitismului și al cucerniciei catolice.*

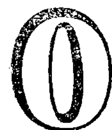
„...Intreaga omenire la lucru, toate mâinile contribuind la schimbarea în bine a lumii! Nu mai există deșerturi, mlaștini, pământ sterp! Strâmtorile, ca și munții care stau ca o piedică, dispar; deșerturile se transformă în văi mănoase... Toate minunile se pot înfăptui și marile lucrări de altădată, te fac să zâmbești, atât de timide și copilărești par. Pământul, în sfârșit, merită să fie locuit. Și adevăratul stăpân este omul... Ah! cetate harnică și fericită, cetate în care omenirea se desvoltă în chip armonios... Cetate ale cărei ziduri albe strălucesc acolo... acolo, în fericire, în soarele orbitor", spune Zola în romanul Banii.

Șaizeci de ani după visurile lui Zola, această cetate, marea Uniune Sovietică, există aevea și spre zidurile ei strălucitoare își întorc privirile oamenii muncii din toată lumea.

Dar ei știu acum că viața nouă, că societatea socialistă nu se construește dela sine, ci prin muncă încordată și prin luptă neîncetată împotriva capitaliștilor care-și apără pofta de exploatare prin cele mai ucigătoare și mai neomenoase mijloace.

THEODOSIA IOACHIMESCU-GRAUR

I

rnicul dela Bursă bătuse ora unsprezece când Saccard intră la Champeaux, în sala albă şi aurită ale cărei ferestre înalte dădeau spre piaţă. Dintr'o privire trecu în revistă şirul de măsuţe la care stăteau înghesuiţi unii într'alţii clienţii zoriţi şi păru mirat că nu vede chipul celui pe care-l căuta.

Cum un chelner încărcat cu farfurii tocmai trecea pe lângă el în grabă, îl întrebă:

— Spune-mi, te rog, n'a venit domnul Huret?

— Nu, domnule, încă nu.

Atunci, Saccard, hotărîndu-se să aştepte, luă loc la o masă, în dreptul unei ferestre, dela care tocmai se ridica un client. Credea că a întârziat şi, în timp ce chelnerul schimba faţa de masă, privirile lui lunecară afară, pândind pe cei ce treceau pe stradă. Chiar şi după ce i se aduse tacâmul, nu dădu numaidecât comanda: rămase o clipă cu ochii aţintiţi asupra pieţei înveselite de luminoasa zi de Mai. La ceasul când lumea prânzea, piaţa era aproape pustie; sub castanii de o verdeaţă proaspătă şi nouă, băncile erau libere; în staţie, de-a lungul grilajului, şirul trăsurilor de piaţă se întindea dela un capăt la celălalt, iar omnibuzul ce ducea spre Bastilia se oprea la colţul străzii, fără să lase sau să ia vreun călător. Razele soarelui cădeau vertical, scăldând în lumina lor monumentala clădire a Bursei cu şirul de coloane şi cu cele două statui, şi vastul peron la capătul căruia nu se vedea acum decât armata de scaune frumos rânduite.

Intorcând însă capul, Saccard recunoscu la masa vecină pe Mazaud, agentul de schimb. Ii întinse mâna.

— Dumneata ești? Bună ziua!

— Bună ziua, răspunse Mazaud, strângându-i mâna distrat.

Mic de stat, negricios, foarte vioi, frumos, acesta moștenise la vârsta de treizeci și doi de ani firma unui unchi de al său.

Părea că toate gândurile îi sunt îndreptate către cel ce stătea în fața lui la masă, un domn gras, roșu și ras, celebrul Amadieu, pe care întreaga Bursă îl venera de când dăduse faimoasa lovitură cu acțiunile „Minelor din Salsis". Când acestea scăzuseră la 15 franci și când orice cumpărător era socotit nebun, Amadieu își băgase în afacerea asta toată averea, adică două sute de mii de franci, așa, la noroc, fără calcul și fără să fi simțit ceva dinainte, numai dintr'o încăpățânare de brută norocoasă. Astăzi, când, datorită descoperirii unor filoane reale și bogate, acțiunile depășeau uneori cursul de o mie de franci bucata, el câștiga vreo cincisprezece milioane, astfel că pasul acela, care ar fi trebuit să-l ducă la casa de nebuni, îl înălțase la rangul de mare capacitate financiară. Era salutat și mai cu seamă consultat de toată lumea. De altfel, nu mai făcea nicio operație de bursă, ca și cum, pe deplin satisfăcut, se mulțumea să troneze dela înălțimea unicei sale izbânzi și a legendarei sale lovituri. Mazaud, desigur, visa să-l aibă de client.

Neputând obține din partea lui Amadieu nici măcar un surâs, Saccard salută pe cei dela masa din față, trei oameni de afaceri pe care-i cunoștea bine, Pillerault, Moser și Salmon.

— Bună ziua, ce mai faceți?

— Binișor, mulțumim...

Totuși, simți că și din partea lor îl învăluie o răceală vecină cu dușmănia. Pillerault, foarte înalt, foarte slab, cu gesturi nervoase și cu un nas subțire înfipt în obrazu-i osos ca de cavaler rătăcitor, avea deobicei familiaritatea unui amator de jocuri de noroc, care era din principiu pentru situațiile riscate, declarând că-l pândea prăbușirea ori de câte ori se străduia să facă ceva în mod chibzuit. Era din fire un nepotolit jucător „à la hausse"[1], mereu optimist, pe câtă vreme Moser, mic de statură, galben la față, chinuit de o boală de ficat, se văita

[1]) Joc de bursă constând din cumpărarea de acțiuni la prețurile cele mai mari. (N. T.).

intruna, veşnic urmărit de groaza cataclismului. Salmon, un bărbat foarte frumos ce ţinea piept cu dârzenie celor cincizeci de ani ai săi, mândru de superba lui barbă neagră ca pana corbului, trecea drept un tip din cale afară de îndrăzneţ. Nu vorbea niciodată, răspundea numai prin zâmbete, nu se ştia nici cum joacă şi nici măcar dacă joacă, iar felul lui de a asculta îl impresiona atât de mult pe Moser, încât deseori acesta, după ce-i destăinuise câte ceva, dădea fuga să-şi schimbe ordinele la bursă, zăpăcit de tăcerea lui.

Inconjurat de nepăsarea ce i se arăta, Saccard rămăsese cu ochii sticloşi şi provocători, după ce trecuse în revistă, cu privirea, întreaga sală. Nu se mai salută decât cu Sabatani, un tânăr ce stătea la o masă ceva mai îndepărtată de a lui, un levantin frumos, cu o faţă lunguiaţă şi brună, luminată de doi ochi minunaţi, dar pe care o gură răutăcioasă, duşmănoasă, o urâţea. Bunăvoinţa acestuia îl enervă în cele din urmă: tipul nu putea fi decât un executat [1]) al vreunei Burse din străinătate, unul dintre tinerii care plac femeilor, pripăşit în mijlocul lor din toamna trecută; îl văzuse întâia oară lucrând ca intermediar într'un crach bancar şi încetul cu încetul câştigase încrederea agenţilor de bursă şi a oamenilor lor printr'o purtare foarte corectă şi printr'o neobosită amabilitate, chiar şi faţă de cei mai pătaţi dintre ei.

Un chelner se oprise în faţa mesei lui Saccard:

— Ce serveşte domnul?

— A, da... ce vrei dumneata... un cotlet, sparanghel...

Apoi, chemându-l înapoi, îl întrebă:

— Eşti sigur că domnul Huret n'a fost pe aici şi a plecat?

— Foarte sigur, domnule.

Aşa dar, aici ajunsese după dezastrul care, în Octombrie, îl silise încă odată să-şi lichideze afacerile şi să-şi vândă locuinţa din parcul Monceau pentru a închiria un apartament; nu-l mai salutau decât oameni de felul lui Sabatani; intrarea lui într'un restaurant în care strălucise cândva, nu mai făcea să se întoarcă toate capetele spre el şi să i se întindă toate mâinile. Ştia să facă faţă situaţiei cu demnitate şi nu învinuia pe ni-

[1]) Jucător la bursă care nu şi-a putut onora angajamentele şi care este condamnat să plătească diferenţele de preţ şi cheltuielile provocate de operaţia cerută de el. (N. T.).

meni pentru ultima afacere cu terenuri, afacere scandaloasă și dezastruoasă din care nu-și putuse salva decât pielea. Dar acum era stăpânit de ambiția nepotolită de a-și lua revanșa; și absența lui Huret, care-i făgăduise solemn că va fi acolo la ora unsprezece, ca să-i spună rezultatul întrevederii cu fratele său Rougon, ministru atunci în apogeu, îl întărâta parcă și mai mult împotriva acestuia din urmă. Huret, deputat supus, slugă a ministrului, nu era decât un intermediar; dar Rougon, pentru care nimic nu era imposibil, se putea oare să-l părăsească tocmai acum? E adevărat că niciodată nu se dovedise a fi un frate bun; că se supărase după catastrofă și că rupsese fățiș relațiile cu el, de teama de a nu se compromite, toate acestea erau firești. Dar, de șase luni de zile, ar fi putut găsi modalitatea să-i vină în ajutor. Va avea oare și acum inima să-i refuze sprijinul atât de trebuincios, pe care i-l cerea printr'o terță persoană, neîndrăznind să se ducă el însuși, de teama unui acces de furie care-i putea fi fatal? Numai un cuvânt dacă ar spune Rougon, și ar fi deajuns să-l pună din nou pe picioare, iar întreg Parisul acesta laș și mare să fie iar al lui.

— Ce fel de vin dorește domnul? îl întrebă chelnerul.

— Bordeaux-ul vostru obișnuit.

Saccard, preocupat, își lăsase cotletul să se răcească, neavând poftă de mâncare, ridică deodată ochii, văzând o umbră lunecând pe fața de masă. Era Massias, un tânăr cu obrajii roșii, un pârlit de remizier, muritor de foame pe vremuri, și care acum se strecura printre mese, ținând în mână buletinul de cursuri. Saccard fu adânc mâhnit când văzu că trece pe lângă el fără să se oprească, îndreptându-se spre Pillerault și Moser să le înmâneze buletinul. Distrați, adânciți într'o convorbire, aceștia abia dacă aruncară o privire asupra cursurilor: nu, n'aveau de dat niciun ordin; altădată, poate. Massias, neîndrăznind să se adreseze celebrului Amadieu, care, aplecat deasupra unei salate de raci, vorbea în șoaptă cu Mazaud, se îndreptă spre Salmon; acesta luă cursurile, le cercetă îndelung, și apoi i le înapoiă fără să scoată o vorbă. Sala începu să se însuflețească. Tot mereu apăreau în prag alți remizieri. Se încingeau discuții aprinse, duse dela o masă la alta; pe măsură ce timpul trecea, patima afacerilor se aprindea mai tare. Iar Saccard, care privea mereu afară, vedea piața aglomerându-se încetul cu ince-

tul, trăsurile și pietonii circulând încoace și încolo, în timp ce pe treptele Bursei strălucind în soare, oamenii începeau să se arate, unul câte unul, ca niște pete negre.

— Ascultați-mă pe mine, începu Moser cu vocea lui plângăreață, alegerile astea suplimentare dela 20 Martie sunt un semn cât se poate de îngrijorător... Asta înseamnă întreg Parisul câștigat de partea opoziției!

Pillerault dădu din umeri. Ce importanță putea să aibă faptul că Garnier Pagès [1]) și Carnot [2]) treceau pe băncile stângii?

— Tot așa s'a întâmplat și cu chestia ducatelor [3]), continuă Moser. Problema asta e plină de complicații... da, așa e, degeaba râdeți! Nu spun că trebuia să declarăm război Prusiei pentru a o împiedica să se îngrașe pe seama Danemarcei; mai erau și alte mijloace... Da, da, când cei mari încep să înghită pe cei mici, nu se știe niciodată care va fi sfârșitul... Iar în ceeace privește Mexicul [4])...

Pillerault, care era într'una din zilele lui de satisfacție universală, îl întrerupse printr'un hohot de râs:

— Ah, nu, dragul meu, nu ne mai sâcâi cu temerile tale în legătură cu Mexicul... Mexicul va fi pagina de glorie a epocii noastre... De unde dracu ai scos că imperiul ar fi bolnav? Ai uitat că împrumutul de trei sute de milioane a fost acoperit de peste cincisprezece ori în Ianuarie? Un succes ne mai pomenit... Uite, vă dau întâlnire în 67, da, peste trei ani, când se va inaugura Expoziția Universală, a cărei organizare împăratul a hotărît-o chiar acum.

— V'o repet: toate merg prost, spuse disperat Moser.

— Ei frate, da mai lasă-ne'n pace! Totul merge strună!

Salmon îi privea pe rând, surâzând cu un aer gânditor. Iar Saccard, care îi asculta, făcea legătură între situația lui grea și criza în care părea că începe să se sbată imperiul. El se mai prăbușise odată; oare imperiul, care îl ridicase, avea să decadă ca și el, prăvălindu-se dintrodată dela cea mai înaltă culme, în

---

[1]) Om politic francez (1803—1878). (N. T.)

[2]) Om politic francez (1801—1888). (N. T.).

[3]) Este vorba de conflictul dintre Prusia și Danemarca pentru ducatele Schleswig și Holștein și care s'a soldat prin cotropirea de către Prusia, în 1864, a unei însemnate părți a acestui teritoriu (N T.)

[4]) Se referă la intervenția lui Napoleon al III-lea în Mexic (1862) (N. T.).

cea mai neagră mizerie? Doisprezece ani iubise şi apărase regimul acesta în care simţise că trăieşte, se desvoltă şi se hrăneşte din plin, asemeni arborelui ale cărui rădăcini se înfig adânc într'un pământ prielnic. Dar dacă fratele său voia să-l smulgă de acolo, dacă trebuia să se despartă de cei ce sugeau pământul acela bogat în plăceri, atunci ducă-se totul în vârtejul distrugător al nopţilor de orgie.

Acum, străin de forfota mereu crescândă a sălii, copleşit de amintiri, aştepta să i se aducă sparanghelul. Işi zărise chipul într'o oglindă din faţa lui şi rămăsese uimit. Anii parcă nici nu-i atinseseră trupul mărunt. In ciuda celor cincizeci de ani ai săi, nu părea trecut de treizeci şi opt. Era subţire şi vioi ca un tânăr, cu chipul lui negricios şi uscat de marionetă, cu nasul ascuţit, cu ochii mici şi scânteietori; căpătase parcă farmecul acela al tinereţii neobosite, era mlădios, vioi, cu părul încă stufos şi fără un fir alb. Işi aducea aminte de sosirea lui la Paris, a doua zi după lovitura de stat [1]), de seara aceea de iarnă când se trezise pe străzile oraşului, fără un ban în buzunar, înfometat, cu o mulţime de pofte nesăturate. Ah, iureşul acela de-a-lungul străzilor, când încă înainte de a-şi fi desfăcut geamantanul, simţise nevoia să se avânte în oraş, cu ghetele lui scâlciate şi cu paltonul lui soios, pentru a-l cuceri! Din seara aceea urcase deseori foarte sus, zeci de milioane îi trecuseră prin mâini, fără însă ca vreodată să fi izbutit a stăpâni norocul, aşa cum stăpâneşti un lucru pe care-l ştii al tău, pe care-l ţii încuiat sub cheie, viu, material. Intotdeauna, numai minciuna şi ficţiunea îi umpluseră casele de bani, din care aurul părea că se strecoară prin găuri neştiute. După aceea ajungea din nou pe stradă, ca în îndepărtatele timpuri ale începutului, la fel de tânăr, la fel de flămând, la fel de nesăţios, chinuit de aceeaşi nevoie de plăceri şi de cuceriri. Gustase din toate şi nu se săturase, neavând nici prilejul, nici timpul să-şi înfigă dinţii adânc în oameni şi în lucruri. In clipa aceea îşi dădea seama ce trist e să fii din nou sărac, s'o iei dela început, să nu te nutreşti decât cu nădejdile şi amăgirile. Cu toate acestea îl cuprindea dorul de a lua totul dela început, pentru a recuceri totul: de a

[1]) E vorba de lovitura de stat din 2 Decembrie 1851 prin care Napoleon al III-lea a desfiinţat de fapt cea de a doua republică franceză. (N. T.).

ajunge mai sus decât fusese vreodată și de a călca și mai hotărît peste orașul cucerit. Nu mai dorea bogăția amăgitoare a fațadei, ci voia să stăpânească tot palatul bogăției, să simtă din plin domnia aurului de pe un tron de saci cu galbeni!

Vocea lui Moser, care se ridica din nou, aspră și foarte ascuțită, îl întrerupse o clipă din visare.

— După cum a dovedit-o Thiers [1]), expediția în Mexic costă patrusprezece milioane pe lună... Și trebuie să fie cineva întradevăr orb, pentru a nu-și da seama că în Cameră majoritatea se clatină. Stânga numără acum peste treizeci de deputați. Chiar împăratul a înțeles că puterea absolută devine imposibilă, de vreme ce s'a făcut promotorul libertății...

Pillerault nu mai răspundea, mulțumindu-se să surâdă disprețuitor.

— Da, știu, piața vi se pare solidă, afacerile merg bine. Dar așteptați sfârșitul... Vedeți dumneavoastră, prea s'a dărâmat și prea s'a reconstruit mult la Paris! Lucrările astea mari au secătuit economiile. Iar în ceeace privește marile bănci, care au o aparență atât de înfloritoare, așteptați numai ca una din ele să cadă și le veți vedea pe toate prăbușindu-se, pe rând... Fără să mai punem la socoteală faptul că poporul se agită. Mie unul, asociația aceea internațională a muncitorilor [2]), care a fost fondată deunăzi pentru a îmbunătăți condițiile de trai ale lucrătorilor, nu-mi place de fel! In Franța se manifestă un fel de protest, o mișcare revoluționară care ia avânt pe zi ce trece. E ceva putred, ascultați-mă pe mine... Totul se va prăbuși în curând...

In jurul lui se auziră proteste vii. Desigur, criza de ficat iar l-a apucat pe afurisitul ăsta de Moser!... El însă, în timp ce vorbea, nu-și luase ochii dela masa vecină, unde Mazaud și Amadieu continuau, cu tot sgomotul ce domnea împrejur, să vorbească în șoaptă. Incetul cu încetul, întreaga sală începu să ia seama la această tainică și îndelungată convorbire. Ce aveau oare să-și spună, de șopteau așa? Amadieu dădea, desigur, ordine, pregătea vreo lovitură de bursă. De trei zile circulau fel de fel de svonuri în legătură cu lucrările Canalului de Suez. Moser clipi și începu și el să vorbească încet.

---

[1]) Ministru reacționar și istoric francez (1797—1877). El este acela care a înnăbușit lupta revoluționară a comunarzilor. (N. T.).

[2]) Internaționala I înființată în anul 1864. (N. T.).

— Știți că englezii au de gând să împiedice lucrările? S'ar putea să avem război.

De astădată, Pillerault tresări, auzind vestea asta grozavă. Era de necrezut și totuși cuvântul făcu înconjurul sălii, devenind aproape o certitudine: Anglia trimisese un ultimatum, cerând încetarea imediată a lucrărilor. Amadieu, bineînțeles, nu vorbea decât despre asta cu Mazaud, căruia îi dădea ordin să-i vândă toate acțiunile Canalului de Suez. Un zumzet de panică se ridică în aerul îmbâcsit de mirosuri, în mijlocul sgomotului mereu crescând al tacâmurilor. Iar când Flory, unul din funcționarii agentului de schimb, un tânăr cu o față de copil, năpădită de o barbă castanie, intră ca o vijelie în sală, emoția generală atinse culmea. Tânărul se repezi, ținând în mână un pachet cu note de încheieri, pe care le întinse stăpânului său, șoptindu-i ceva la ureche.

— Bine, răspunse Mazaud, așezându-și notele în carnet.

Apoi, scoțând ceasul, adăugă:

— Aproape 12! Spune-i lui Berthier să mă aștepte. Fii și dumneata acolo și nu uita să-mi aduci telegramele.

După plecarea lui Flory, Mazaud își reluă convorbirea cu Amadieu, scoțând din buzunar alte notițe, pe care le puse pe masă, lângă farfurie; în fiecare clipă, câte un client care pleca i se apleca la ureche și-i șoptea ceva, iar el nota repede pe un petic de hârtie, între două îmbucături. Știrea aceea falsă, venită nu se știe de unde, născută din nimic, se îngroșa ca un nor ce vestea furtuna.

— Vinzi, nu-i așa? îl întrebă Moser pe Salmon.

Dar surâsul mut al acestuia era atât de șiret, încât Moser rămase pe gânduri, îndoindu-se acum de acel ultimatum al Angliei, despre care nici nu-și dădea seama că el îl născocise.

— Eu, unul, cumpăr oricât, încheie Pillerault cu îndrăzneala și înfumurarea jucătorului fără metodă.

Cu tâmplele svâcnindu-i de beția jocului — sporită de agitația aceasta turburătoare din timpul prânzului, agitație care străbătea întreaga sală — Saccard se apucă să-și mănânce sparanghelul, enervându-se din nou din cauza lui Huret, pe care nu-l mai aștepta. El, care lua întotdeauna atât de repede o hotărîre, acum șovăia de săptămâni întregi, pradă tuturor îndoielilor. Era dornic să pornească pe alt drum și visase, la început,

o viață cu totul nouă, ca înalt funcționar sau în politică. Dece, adică, să nu-l fi împins corpul legislativ până la consiliul de miniștri, ca pe fratele său? Vina pe care o aducea speculațiilor de bursă, era veșnica nesiguranță, sumele acelea mari pierdute tot atât de repede pe cât de repede fuseseră câștigate; nu putuse niciodată spune că are cu adevărat un milion, fără să fie dator cuiva. Iar acum, acum când își făcea examenul de conștiință, ajungea la concluzia că era poate prea stăpânit de patima luptei pentru bani, luptă care cerea atâta sânge rece. Așa se explica dece, după o viață extraordinară de lux și de casnă, se pomenea acum istovit, sărăcit de acești zece ani de îndrăznețe traficuri, cu terenurile noului Paris, traficuri în care atâția alții, mai puțin dibaci ca el, adunaseră averi colosale. Da, se înșelase poate asupra adevăratelor lui aptitudini; în vâltoarea politicii, cu puterea lui de muncă și cu arzătoarea lui încredere, poate că ar învinge dintrodată, dintr'un singur salt. Totul depindea de răspunsul fratelui său. Dacă acesta refuza să-l ajute, aruncându-l din nou în prăpastia măruntului revânzător de acțiuni, ei bine, asta va fi cu atât mai rău pentru el și pentru ceilalți, căci atunci va risca marea lovitură de care nu vorbise încă nimănui, afacerea aceea uriașă la care visa de săptămâni întregi și care îl speria chiar și pe el, afacere care, fie că izbutea, fie că dădea greș, avea să sgudue lumea.

Pillerault vorbea acum cu glas tare:

— Spune-mi, Mazaud, s'a isprăvit cu executarea lui Schloser?

— Da, răspunse agentul de schimb, chiar azi va fi afișată... Ce vrei? e plicticos, dar avem informații din cale afară de îngrijorătoare, așa că am făcut începutul. Trebue din când în când să mai facem și un pic de curățenie printre noi!...

— Mi s'a spus, adaugă Moser, că colegii dumitale — Iacoby și Delarocque — ar fi intrat cu sume serioase.

Agentul făcu un gest de nepăsare.

— De! Ăsta-i riscul... S'ar putea foarte bine ca Schlosser să fi făcut parte dintr'o bandă, așa că n'are decât să se ducă să-și facă meseria pe la bursele din Berlin sau din Viena.

Privirile lui Saccard se îndreptară spre Sabatani, despre

ale cărui legături secrete cu Schlosser aflase din întâmplare: jucau amândoi jocul cunoscut: unul *à la hausse*, celălalt *à la baisse* [1]), asupra aceleiaşi valori; cel care pierdea se despăgubea din câştigul celuilalt şi se făcea nevăzut. Sabatani tocmai îşi plătea tacticos costul mesei pe care o luase. Pe urmă, cu amabilitatea lui mieroasă de oriental corcit cu sânge italian, strânse mâna lui Mazaud, al cărui client era, şoptindu-i ceva la ureche, în timp ce Mazaud îşi însemnă ordinul pe o fişă.

— Işi vinde Suezurile! murmură Moser.

Apoi, neputându-se stăpâni, ros de îndoială, spuse cu glas tare:

— Ce părere ai despre acţiunile Canalului de Suez?

Sgomotul ce domnea în sală se întrerupse pentru o clipă şi toate capetele celor dela mesele învecinate se întoarseră spre el. Intrebarea aceasta era expresia neliniştii crescânde. Dar Amadieu care-l invitase la masă pe Mazaud numai pentru a-i recomanda pe unul dintre nepoţii săi, rămase neclintit, neavând niciun răspuns de dat, în timp ce agentul de schimb, pe care ordinele de vânzare primite începeau să-l mire, se mulţumea să dea din cap, dintr'o discreţie profesională.

— Suezurile sunt acţiuni bune! declară cu vocea lui muzicală Sabatani care, înainte de a părăsi sala, făcu un ocol ca să-i strângă curtenitor mâna lui Saccard.

Saccard prelungi câteva clipe senzaţia acelei strângeri de mână, atât de mlădioasă, atât de gingaşă, feminină aproape. La răscrucea drumului nou pe care trebuia să apuce, a vieţii pe care trebuia să şi-o refacă, toţi cei adunaţi acum acolo i se părea că sunt nişte tâlhari! Ah, doamne, dacă-l vor sili, cu ce înverşunare îi va urmări, cum îi va jupui pe toţi Moserii ăştia fricoşi, pe Pilleraultii ăştia îngâmfaţi, pe Salmonii ăştia mai seci decât dovlecii şi pe toţi aceşti Amadieu pe care succesul i-a făcut să creadă că au geniu! Sgomotul farfuriilor şi al paharelor se înteţi, glasurile deveniră mai răguşite, uşile se deschideau şi se închideau tot mai violent, în graba care-i măcina pe toţi de a lua parte la joc şi de a fi de faţă în cazul

---

[1]) Joc la bursă constând din cumpărarea de acţiuni la preţurile cele mai mici. (N. T.)

când întradevăr s'ar produce prăbușirea acțiunilor Canalului de Suez. Pe fereastră, în mijlocul pieței străbătute de trăsuri și ticsită de oameni, Saccard vedea treptele scăldate în soare ale Bursei, năpădite de insectele umane, bărbați corect îmbrăcați în negru, care umpleau încetul cu încetul spațiul dintre coloane, în timp ce îndărătul grilajelor se zăreau câteva femei trecând pe sub castani ca niște umbre.

Deodată, tocmai când se pregătea să înceapă porția de brânză pe care o comandase, o voce puternică îl făcu să ridice capul.

— Iartă-mă, dragul meu, dar mi-a fost cu neputință să vin mai devreme!

In sfârșit, sosise Huret, un normand din Calvados, un tip greoi și lătăreț de țăran șiret, care făcea pe omul fără pretenții. Porunci imediat să i se aducă ceva, indiferent ce, o mâncare oarecare și legume.

— Ce vești? îl întrebă scurt Saccard, abia stăpânindu-și nerăbdarea.

Celălalt, însă, nu se grăbea deloc. Il privi cu un ochi șiret și prevăzător, apoi, începând să mănânce, se aplecă spre Saccard și coborînd vocea, spuse:

— Află că l-am văzut... Da, la el acasă, azi dimineață... A fost foarte foarte drăguț, foarte binevoitor față de dumneata.

Se opri, bău un pahar mare de vin, își vârî încă un cartof în gură.

— Da, și?

— Uite ce se întâmplă, dragul meu... E de acord să facă tot ce îi stă în putere pentru dumneata; îți va face rost de o situație foarte frumoasă, dar nu în Franța... guvernator într'una din coloniile noastre de pildă, într'una din cele bune. Vei domni acolo ca un adevărat prințișor...

Saccard pălise.

— Ia ascultă, dragă, vă bateți joc de mine?... Dece nu cere deportarea mai degrabă?... A, vrea să scape de mine! Mai bine să ia seama să nu încep să-l stingheresc cu adevărat!

Huret mestecea mai departe, cu un aer împăciuitor.

— Ei, haide, haide, nu-ți vrem decât binele. Nu te împotrivi.

— Să mă las doborît, nu-i așa? Uite! mai adineauri se spunea aici că în curând imperiul nu va mai fi în stare să facă nicio prostie. Da, războiul din Italia [1]), expediția din Mexic, atitudinea față de Prusia. Și, pe cuvântul meu, așa e!... Veți face atâtea tâmpenii și atâtea nerozii, încât Franța întreagă se va ridica să vă dea afară!

La acestea, deputatul, creație a ministrului, păru îngrijorat, păli și se uită în jurul lui.

— Ah! dă-mi voie, dă-mi voie, nu te înțeleg... Rougon este un om cinstit... Atâta vreme cât va fi aici, nu-i niciun pericol... Nu, nu mai spune nimic; nu-l cunoști, ascultă-mă pe mine!

Rostind cuvintele încet, printre dinți, Saccard îl întrerupse cu violență.

— N'ai decât să-l iubești; vedeți-vă mai departe de cârdășia voastră... Dar vrea sau nu să-mi dea o mână de ajutor, aici, la Paris?

— La Paris, nu!

Fără să mai spună ceva, se ridică, chemă chelnerul la plată în timp ce Huret, care-i cunoștea furiile, continua să înghită foarte liniștit bucățele de pâine, lăsându-l să plece, de teama unui scandal. Dar în clipa aceea sala tresări dela un capăt la altul.

Intrase Gundermann, regele bancherilor, stăpânul Bursei și al lumii, un om de șaizeci de ani, al cărui cap mare și chel cu un nas gros și niște ochi rotunzi, bulbucați, exprima o încăpățânare și o oboseală fără de margini. Nu se ducea niciodată la Bursă, nu-și trimitea niciun reprezentant oficial și nici nu lua vreodată masa într'un local public. Numai când și când, i se întâmpla, ca astăzi de pildă, să vină la restaurantul Champeaux, unde se așeza la o masă, cerând doar un pahar de Vichy, care îi era servit pe o farfurioară. Suferea de mai bine de douăzeci de ani de o boală de stomac și nu se hrănea decât cu lapte.

Cum se așeză la masă, întreg personalul dădu fuga să-i aducă apa, și toți clienții din sală îl salutară cu respect. Mo-

[1]) Se referă la intervenția lui Napoleon al III-lea în Italia (1859) (N. T.)

ser îl privea cu admirație pe omul acesta care cunoștea toate secretele Bursei, care dicta urcările și scăderile așa cum dispune dumnezeu de tunete. Până și Pillerault îl salută, deoarece nu credea decât în puterea nestăvilită a miliardelor. Era douăsprezece și jumătate, și Mazaud, care tocmai atunci se despărțise în grabă de Amadieu, se întoarse din drum și se plecă înaintea bancherului. dela care avea din când în când cinstea de a primi câte un ordin de bursă. Mulți dintre agenții care tocmai se pregăteau de plecare, rămaseră în picioare în jurul zeului, închinându-i-se cu respect în vălmășagul de mese pline de tacâmuri și pahare murdare; îl priveau cu toții cum își ducea cu o mână tremurătoare paharul de apă la buzele-i ofilite.

Pe vremuri, când se ocupa cu speculațiile terenurilor din Monceau, Saccard discutase, ba chiar se și certase cu Gundermann. Nu se puteau înțelege; unul era pătimaș și dornic de plăceri, celălalt sobru și de o logică rece. Așa că, scos din fire de intrarea triumfătoare a celuilalt, Saccard pornise spre ieșire, când Gundermann îl strigă din urmă:

— Ia spune-mi, dragul meu, e adevărat? Te retragi din afaceri? Drept să-ți spun, bine faci, e mai bine așa!

Pentru Saccard fu ca o lovitură de bici dată în plin obraz. Își îndreptă statura mică și răspunse cu voce clară, tăioasă ca o sabie:

— Inființez o bancă cu un capital de douăzeci și cinci de milioane și sper că voi avea cinstea să te vizitez în curând.

Și ieși, lăsând în urmă larma nepotolită a sălii, unde toată lumea se îmbrâncea ca să fie de față la deschiderea Bursei. Ah! de-ar izbuti, de-ar putea să-i strivească din nou pe oamenii ăștia, de-ar putea să lupte din toate puterile cu acest rege al aurului, pe care-l va doborî, poate, într'o bună zi!... Incă nu se hotărîse să pornească afacerea aceea mare, astfel că se miră și el de fraza pe care numai nevoia îl silise s'o rostească. Dar unde își mai putea oare încerca norocul, mai ales acum când fratele său îl părăsea definitiv și când oamenii și lucrurile îl jigneau mereu ațâțându-l iar la luptă, asemenea taurului însângerat adus din nou în arenă?

O clipă, rămase fremătând pe marginea trotoarului. Era ora febrilă când Parisul năvălește până spre piața aceasta

centrală situată între rue Montmartre și rue Richelieu, cele două artere în care se îmbulzește mulțimea. Din cele patru răscruci, în cele patru colțuri ale pieței, șirul continuu al trăsurilor se scurgea brăzdând asfaltul, în mijlocul vâltorii pietonilor. Cele două șiruri de trăsuri de piață din stație se întrerupeau neîncetat și se formau din nou de-a-lungul grilajelor, în timp ce în rue Vivienne, landourile agenților de bancă se înșirau unul în spatele celuilalt, dominate de vizitiii cu hățurile în mâini, gata să dea bici cailor la prima poruncă. Treptele și peristilul Bursei, erau negre de furnicarul de redingote, iar dinspre culisă, care se și instalase sub ceas și începuse să funcționeze, se auzea svonul cererii și al ofertei, acest freamăt al agioului[1]) care domina parcă sgomotul orașului. Trecătorii întorceau capul, atrași de curiozitatea și teama față de cele ce se petreceau acolo, de taina operatiilor financiare pe care puține capete de francezi o pot pătrunde, a ruinărilor și îmbogățirilor de peste noapte, pe care nimeni nu le putea înțelege în vâltoarea aceasta de gesturi și strigăte barbare. Iar el, pe marginea trotoarului, asurzit de vocile ce veneau din depărtare, îmbrâncit de mulțimea oamenilor grăbiți, visa din nou la domnia aurului, în acest cartier al tuturor patimilor, în mijlocul căruia Bursa pulsează, dela ora unu până la trei, ca o inimă uriașă.

De când se ruinase, nu mai îndrăznise să intre la Bursă; și astăzi încă, un sentiment de mândrie rănită, teama de a nu fi primit ca un învins, îl împiedica să urce treptele. Ca amanții izgoniți din alcovul unei iubite pe care o doresc și mai mult, deși cred că o disprețuesc, se întorcea mereu acolo, își făcea de lucru în jurul colonadei, străbătea grădina, plimbându-se agale în umbra castanilor. In imitația aceasta de parc prăfuit, fără verdeață, și fără arbori, în care, pe bănci, printre vespasiene și printre chioșcurile de ziare mișuna un amestec de speculanți suspecți și de femei din cartier în capul gol, alăptându-și pruncii, Saccard se prefăcea că se plimbă fără niciun țel. Pe ascuns, însă, ridica ochii spre Bursă, o pândea, făcându-și tot felul de planuri nebunești de a o în-

[1]) Operație de bursă care constă în specularea efectelor, bazată pe fluctuațiile valorilor. (N. T.).

cercui și asedia într'o zi, spre a pătrunde în ea ca un cuceritor.

Se abătu prin colțul din dreapta, pe sub arborii din fața străzii Băncii, și dădu imediat de bursa cea mică a valorilor fără căutare, de „Picioarele ude" cum li se spune, cu o disprețuitoare ironie telalilor care negociază aici sub cerul liber, pe vânt și pe ploaie, acțiunile societăților dispărute. Se aflau acolo, într'un grup sgomotos, negocianți evrei agitându-se în mijlocul unor sunete înfundate și gata să se repeadă unii asupra celorlalți. Ceva mai încolo zări un individ mătăhălos privind în zare un rubin pe care-l ridicase în sus, cu gingășie, între degetele-i groase și murdare.

— Ia te uită, Busch! strigă Saccard. Acum, că te-am văzut, mi-am adus aminte că aveam de gând să trec pe la dumneata!

Busch, care avea pe rue Feydeau colț cu rue Vivienne o casă de schimb, îi făcuse în câteva rânduri servicii și-i fusese de mare folos în împrejurări destul de grele. Acum, plin de admirație, cerceta apele pietrei prețioase, cu fața-i largă și turtită dată spre spate, cu ochii lui mari cenușii, parcă stinși de lumina vie; în jurul gâtului i se vedea, răsucită ca o cârpă, cravata albă de care nu se despărțea niciodată, în vreme ce redingota cumpărată de ocazie, splendidă pe vremuri, dar acum numai rosături și pete, îi ajungea până la părul spălăcit ce-i cădea în șuvițe rare și sbârlite de pe capul pleșuv. Pălăria, ieșită de soare și spălată de ploi, nu mai avea vârstă. In cele din urmă se hotărî să coboare pe pământ.

— Ah! Domnul Saccard! Ați venit în plimbare pe la noi!

— Da... Am primit o scrisoare în limba rusă, o scrisoare dela un bancher rus stabilit la Constantinopol. Și m'am gândit la fratele dumitale, să mi-o traducă.

Busch, care, cu o mișcare inconștientă și duioasă învârtea mereu rubinul în mâna dreaptă, întinse stânga și-i spuse că îi va trimite traducerea chiar în aceeași seară. Dar Saccard îl lămuri că nu era vorba decât de vreo zece rânduri.

— Merg cu dumneata. Fratele dumitale mi le va citi în câteva clipe...

Fu întrerupt de sosirea unei femei cu o statură uriașă, doamna Méchain, bine cunoscută de obișnuiții Bursei, una

din acele jucătoare înfocate și nenorocite, ale cărei mâini grase meșteresc tot felul de treburi necinstite. Chipul ei, ca o lună plină, umflat și roșu, cu ochii mici și albaștri, cu un nas cam cârn, cu o gură mică din care ieșea o voce ascuțită de copil, părea că se revarsă din vechea pălărie liliachie legată strâmb pe cap cu niște panglici vișinii; pieptul desvoltat și pântecul uriaș făceau să-i plesnească rochia de poplin verde, murdară și decolorată. Sub braț ținea o geantă străveche de piele neagră, foarte mare și cât un cufăr de adâncă, de care nu se despărțea niciodată. In ziua aceea, geanta, umflată, gata să crape, o trăgea spre dreapta, făcând-o să se aplece ca un arbore.

— Bine că ai venit, spuse Busch, care, după cât se părea, o aștepta.

— Da, și am primit hârtiile din Vendôme. Le am la mine.

— Bine, să mergem acasă. Azi nu-i nimic de făcut pe aici.

Saccard se uitase cu priviri iscoditoare la uriașa ei geantă de piele. Știa că mai curând sau mai târziu aveau să intre în ea acțiunile tuturor societăților declarate în stare de faliment, pe care „Picioarele ude" le mai negociau încă, cumpărând cu un franc sau cu cincizeci de centime, acțiuni de cinci sute de franci, cu speranța vană că ele își vor ridica cursul într'o zi, sau strângând tot felul de valori suspecte pe care le revând apoi, cu câștiguri grase, celor amenințați de faliment care vor să-și umfle pasivul. In bătăliile necruțătoare ale banului, doamna Méchain era corbul ce urmărea armatele în marș: nu se crea vreo societate nouă, vreo casă mai mare de credit, fără ca ea să nu apară cu geanta ei uriașă, adulmecând cadavrele chiar și în momentele de înflorire ale emisiunilor al căror curs creștea. Ea știa prea bine că în lumea finanțelor prăbușirea este inevitabilă și că ziua masacrului, ziua în care vor fi mulți morți de înghițit și multe titluri de cules pentru nimica toată, din tină și sânge, va veni fără doar și poate. Și el, Saccard, care-și rumega îndrăznețul plan al înființării unei bănci, avu o tresărire, fu străbătut de o presimțire, când zări geanta ei, această groapă a valorilor depreciate, care înghițea toată hârtia murdară svârlită la gunoi de Bursă.

In timp ce Busch se pregătea s'o conducă pe bătrână, Saccard îl opri spre a-l întreba:

— Spune-mi, pot să viu la dumneata? E sigur că fratele dumitale e acasă?

Privirile evreului se îmblânziră, trădând o mirare plină de îngrijorare.

— Fratele meu? Desigur. Unde vrei să fie?

— Foarte bine. Voi trece atunci ceva mai târziu.

Şi lăsându-l să se îndepărteze, Saccard își continuă plimbarea agale de-a-lungul arborilor, îndreptându-se spre rue Notre-Dame-des-Victoires. Această parte a pieței este una din cele mai populate, ocupată de prăvăliile negustorilor și de atelierele meseriașilor, ale căror firme aurite străluceau în soare. Perdelele fluturau pe la balcoane, iar la ferestrele unei case cu camere mobilate se afla o întreagă familie de provinciali care priveau uimiți spectacolul. Fără să vrea, Saccard ridicase capul în sus și se uitase la oamenii aceștia, a căror uluire îl făcea să surâdă, simțindu-se întărit la gândul că prin fundurile de provincie se vor găsi veșnic noi acționari. In spatele lui, sgomotul Bursei, freamătul acela îndepărtat, continua să-l obsedeze, aidoma unei nenorociri ce l-ar fi pândit pe undeva, pe aproape.

Dar o nouă întâlnire îl făcu să se oprească:

— Cum, Jordan, dumneata la Bursă? strigă el, strângând mâna unui tânăr brun, cu mustăți mici și cu privirea hotărîtă și voluntară.

Jordan, al cărui tată, bancher la Marsilia, se sinucisese în urma unei speculații dezastruoase, bătea de aproape zece ani trotoarele Parisului, având pasiunea literaturii și luptându-se eroic cu mizeria neagră. Unul din verii lui care locuia la Plassans și cunoștea familia lui Saccard, îl recomandase pe vremuri acestuia, în epoca în care locuința lui din parcul Monceau era deschisă întregului Paris.

— Oh! la Bursă, niciodată! răspunse tânărul, făcând un gest violent, ca și cum ar fi voit să gonească dureroasa amintire a tatălui său.

Apoi, începând din nou să surâdă:

— Știți că m'am însurat?... Da, cu o prietenă din copilărie. Ne logodisem pe vremea când eram bogat și ea s'a în-

căpățânat să se mărite cu un biet calic, așa cum mă vezi acum!

— Știam. Am primit invitația la nuntă, spuse Saccard. Și, închipuiește-ți că am fost cândva în legături de afaceri cu socrul dumitale, cu domnul Maugendre, pe vremea când avea țesătoria din La Villette. Trebue să fi câștigat o avere frumușică.

Convorbirea lor se desfășura în apropierea unei bănci și Jordan o întrerupse pentru a-l prezenta unui domn scurt și gras, cu aer milităros, cu care stătea de vorbă în clipa în care se întâlnise cu Saccard.

— Domnul căpitan Chave, un unchi al soției mele... Doamna Maugendre, soacra mea, face parte din ramura din Marsilia a familiei Chave.

Căpitanul se ridică de pe bancă, iar Saccard îl salută. Il cunoștea din vedere pe acest tip apoplectic, cu gâtul înțepenit din cauză că purta de ani de zile guler înalt, unul dintre acei mărunți jucători pe care ești totdeauna sigur că ai să-i întâlnești în zilele de bursă, între ora unu și trei. Juca puțin și strâns, cu un câștig aproape asigurat între cincisprezece și douăzeci de franci zilnic.

Jordan adăugase cu râsul său odihnitor, pentru a-și justifica prezența aici:

— Unchiul meu. pentru care trec din când în când pe aici să-i strâng doar mâna, e un jucător pătimaș.

— Ce vrei! spuse căpitanul, sunt silit să joc, de vreme ce guvernul, cu pensia pe care mi-o dă, mă lasă să mor de foame.

După aceea, Saccard, arătând interes pentru tânărul care privea atât de curajos viața, îl întrebă cum merge cu literatura. Și Jordan, tot mai vesel, îi istorisi cum își întemeiase sărăcăcioasa lui gospodărie la etajul al cincilea al unei clădiri de pe Avenue de Clichy, căci bătrânii Maugendre, socrii lui, care n'aveau încredere în poeți și socoteau că au făcut și așa prea mult consimțind la căsătorie, nu le dăduseră nimic, sub motiv că fata, după moartea lor, va moșteni toată averea, sporită și mai mult prin economiile lor. Nu, din literatură nu se poate trăi; avea în minte planul unui roman pe care nu găsea timp să-l scrie și intrase, de nevoie, în gazetărie, mâzgălind despre tot ce era în legătură cu lumea lui,

dela cronici până la reportaje judiciare şi chiar fapte diverse.

— Ei bine! spuse Saccard, dacă pornesc afacerea pe care am de gând s'o fac, voi avea poate nevoie de dumneata. Treci pe la mine.

După ce-i salută, o apucă prin spatele Bursei. Acolo, sgomotul îndepărtat, tumultul jocului abia se auzea, ca un svon nedeslușit, pierdut în freamătul pieței. Şi în partea aceea treptele Bursei erau pline de lume; dar biroul agenților de schimb, prin ale cărui ferestre înalte se vedeau perdelele roșii, izola această parte de sgomotul sălii mari a colonadelor, unde se aflau speculanții, bogătașii care lucrau mai discret și care stăteau comod, la umbră, unii singuri, alții în grupuri, transformând într'un fel de club acest peristil sub cerul liber. Partea aceasta a clădirii seamănă puțin cu spatele unui teatru unde se află intrarea artiștilor sau cu acea stradă suspectă şi oarecum liniştită, Notre-Dame-des-Victoires, plină de depozite de vinuri, de cafenele, de berării şi de taverne şi mişunând de o clientelă specială formată din cea mai bizară amestecătură de oameni. Firmele indicau şi ele toată putreziciunea ce creşte pe marginea cuibarului de infecție din apropiere; societăți de asigurare rău famate, gazete financiare de şantaj, societăți, bănci, agenți și zarafi, întreaga gamă a pungaşilor de mâna a doua, instalați în prăvălii sau prin subsoluri mari cât nişte chițimii. pe trotoare, în mijlocul străzii pretutindeni, oamenii dădeau târcoale, aşteptau, pândind prada ca fiarele din codru.

Saccard se oprise în spatele grilajului ațintindu-şi privirile spre intrarea biroului agenților de schimb aşa cum studiază terenul un conducător de armate care pregăteşte un asalt, când deodată un individ care ieșise dintr'o tavernă trecu strada și se ploconi adânc în fața lui, spunându-i:

— Domnule Saccard, nu aveți nimic pentru mine? Am părăsit definitiv Creditul Mobiliar şi caut de lucru.

Jantrou era un fost profesor din Bordeaux, care venise la Paris în urma unei afaceri rămasă până la urmă nelămurită. La vârsta de douăzeci şi opt de ani, fiind silit să părăsească învățământul, declasat, dar băiat simpatic, cu o barbă neagră și cu o chelie timpurie, cult de altfel, inteligent şi binevoitor, se pripăşise pe la Bursă, unde, vreme de zece ani, făcuse ca remizier tot felul de afaceri murdare câştigând nu-

mai atât cât îi era necesar pentru a-și satisface viciile. Iar azi, complect chel, ceeace îl făcea să se simtă disperat ca o demimondenă ale cărei sbârcituri îi amenință cariera, mai aștepta încă prilejul să dea lovitura cea mare de pe urma căreia să se îmbogățească.

Văzându-l atât de umil, Saccard își aminti cu amărăciune de felul în care-l salutase Sabatani la Champeaux; prin urmare, nu-l mai salută decât oameni din aceștia pătați și ratați. Dar fiindcă nu disprețuia inteligența vie a lui Jantrou și fiindcă știa că armatele cele mai viteze se formează din disperați din cei care neavând nimic de pierdut îndrăznesc și riscă totul, făcu pe mărinimosul.

— Cauți de lucru, așa dar? repetă el. S'ar putea găsi ceva pentru dumneata, treci pe la mine.

— Acum locuiți în rue Saint-Lazare, nu-i așa?

— Da, în rue Saint-Lazare. Vino într'o dimineață.

Din vorbă în vorbă, Saccard află că Jantrou era foarte pornit împotriva Bursei, spunând întruna că aici numai pungașii au sorți de izbândă; se vedea însă cât de colo că vorbea cu pizma omului căruia nu-i reușiseră niciodată pungășiile. De data aceasta voia să încerce altceva; i se părea că, mulțumită culturii sale universitare și datorită adâncii lui cunoașteri a firii omenești, își putea crea o frumoasă situație în administrație. Saccard îl aproba din cap. Cum, între timp, depășiseră grilajul, mergând de-a-lungul trotoarului până la rue Brogniart, privirile le fură atrase de un cupeu negru la care era înhămat un cal foarte frumos și care se oprise în strada aceasta, stând cu fața spre Montmartre. Pe când vizitiul ședea nemișcat sus pe capră, ei observaseră că un cap de femeie apăruse în două rânduri la fereastra cupeului, pentru a dispărea apoi repede. Deodată capul se aplecă deasupra ferestrei și rămase astfel mai mult timp, privind cu nerăbdare înapoi spre Bursă.

— Baroana Sandorff, murmură Saccard.

Era un chip negricios de femeie, foarte ciudat, cu ochii plini de văpăi sub pleoapele obosite, o figură pătimașă, cu buze sângerii, umbrită însă de un nas prea lung. Părea foarte frumoasă, de o maturitate cam timpurie pentru cei douăzeci și cinci de ani ai săi, cu aerul ei de bacantă îmbrăcată de cei mai mari croitori ai vremii.

— Da, baroana este, repetă Jantrou. Am cunoscut-o, pe vremea când era nemăritată, la tatăl ei, contele de Ladricourt. Oh, era un jucător pătimaș și de o brutalitate revoltătoare! Mă duceam în fiecare dimineață să primesc dispoziții și într'o zi era cât pe ce să mă bată. Nu l-am plâns, drept să-ți spun, când a murit lovit de un atac de apoplexie, ruinat în urma unor serii de lichidări dezastruoase! Fiică-sa a trebuit atunci să se resemneze, mărităndu-se cu baronul Sandorff consilier la ambasada Austriei, care era cu treizeci și cinci de ani mai mare decât dânsa și pe care îl înnebunise de-a-binelea cu privirile ei pline de foc.

— Știu, zise Saccard.

Baroana își retrase capul înăuntrul cupeului. După o clipă fața ei apăru din nou plină de nerăbdare, aplecându-se și mai mult înafară, pentru a putea vedea cât mai departe în piață.

— Joacă și ea, nu-i așa?

— Oh!ca o nebună! In toate zilele de criză o poți vedea aci, în trăsură, pândind cursurile, luând înfrigurată note în carnet, dând ordine. Aha! Pe Massias îl aștepta: iată-l că se apropie de ea.

Intradevăr, Massias cu cota Bursei în mână, fugea cât îl țineau picioarele sale scurte; se opri lângă ușa cupeului și vârîndu-și, la rândul lui, capul înăuntru începu o convorbire aprinsă cu baroana. Cei doi pietoni se depărtară puțin pentru a nu fi surprinși că-i spionează, dar când remizierul se întorcea, tot în fugă, îl chemară spre dânșii. Acesta aruncă mai întâi o privire furișă, pentru a se asigura că colțul străzii îl ferește de privirile baroanei; apoi se opri în fața lor, răsuflând din greu, cu obrajii congestionați, vesel totuși, cu ochii lui mari albaștri și copilăroși.

— Ce dracu i-o fi apucat? strigă el. Suezurile încep să scadă! Se vorbește de un război cu Anglia. O veste care i-a zăpăcit de tot și despre care nu se știe de unde vine! Auzi vorbă, război! Cine o mai fi născocit și povestea asta? Afară numai de nu s'o fi născocit singură!... Ce să vă mai spun, e o adevărată nebunie!

Jantrou clipi șiret din ochi.

— Nu se lasă baroana, joacă întruna?

— Oh! ca o turbată; tocmai mă duc să-i transmit lui Nathansohn ordinele ei.

Saccard, care asculta, spuse:

— Da, adevărat, am auzit că Nathansohn ar fi intrat în culisă.

— E un băiat tare de treabă, Nathansohn ăsta, declară Jantrou, și merită să reușească. Am fost împreună la Creditul Mobiliar... El o să reușească. Tatăl lui, care e austriac, s'a stabilit la Besançon, ca ceasornicar mi se pare... Pasiunea pentru bursă l-a apucat așa, într'o bună zi, la Creditul Mobiliar; văzând cum merg lucrurile, și-a spus că nu-i cine știe ce filosofie, că n'ai nevoie decât de un birou și de un ghișeu... Și și-a deschis un ghișeu... Dar dumneata, Massias, ești mulțumit?

— Vorba vine, mulțumit! Dumneata, care ai trecut prin toate astea, ai dreptate când spui că trebue să fii evreu pentru a reuși; altfel, degeaba mai cauți să pricepi ceva: n'ai mâna sigură, și-ți merge prost... Scârboasă meserie! De vreme ce te-ai apucat însă de ea, gata, rămâi cu ea, și drept să vă spun, cât timp voi avea picioare de alergat, voi nădăjdui în zile mai bune.

Și o șterse în goană, râzând. Se spunea că este fiul unui magistrat lovit de nedemnitate din Lyon; se apucase de speculații la Bursă după moartea tatălui său, deoarece nu mai voise să-și continue studiile în drept.

Saccard și Jantrou se întoarseră încet în rue Brogniart; cupeul baroanei era tot acolo, dar de astădată ferestrele erau închise; trăsura părea goală, iar vizitiul, stând nemișcat pe capră în această așteptare care se prelungea deseori până la închiderea Bursei, părea o statue.

— E, întradevăr, grozav de atrăgătoare, spuse Saccard dintrodată; îl înțeleg pe bătrânul baron.

Jantrou avu un surâs cam ciudat.

— Baronul s'a săturat demult de ea! Afară de asta, se pare că este foarte sgârcit... Așa că, știți cu cine s'a încurcat, pentru a-și putea plăti croitoresele, deoarece banii câștigați la Bursă nu-i ajung niciodată?

— Nu.

— Cu Delcambre!

— Delcambre, procurorul general? Cu lunganul ăla uscă-

ţiv, gălbejit şi înţepenit?... Ah! tare aş vrea să-i văd împreună!

Inveseliţi de această discuţie, se despărţiră strângându-şi mâinile cu putere, după ce Jantrou aminti lui Saccard că-şi va lua în curând îngăduinţa să-l viziteze.

Rămas singur, Saccard fu din nou atras de sgomotul Bursei, sgomot ce se revărsa cu puterea valurilor mării. Coti colţul străzii şi coborî încă odată spre rue Vivienne, prin acea parte a pieţei care, datorită lipsei de cafenele, părea posomorîtă. Trecu prin faţa Camerei de Comerţ, prin faţa Poştei, a marilor agenţii de publicitate şi, pe măsură ce ajungea din nou în dreptul faţadei principale a Bursei, se simţea tot mai cuprins de înfrigurare. Când înaintă atât de mult încât putu să vadă din nou întreg peristilul, se opri iar, ca şi cum n'ar fi vrut ca ocolul clădirii să se sfârşească atât de repede, ca şi cum ar fi vrut să prelungească sentimentul de asediator cu care privea Bursa. Aici, în locul acesta deschis, viaţa pulsa, puternică: cafenelele erau ticsite, cofetăria gemea şi ea de consumatori, mulţimea se îngrămădea în faţa vitrinelor şi mai ales în faţa vitrinei unui argintar, unde strălucirea obiectelor expuse atrăgea atenţia tuturor.

Torentul trăsurilor şi al pietonilor creştea neîncetat din cele patru colţuri, din cele patru răspântii, într'o învălmăşeală de nepătruns; staţia omnibuzului nu făcea decât să încurce şi mai mult lucrurile, iar trăsurile remizierilor se întâlneau într'un şir neîntrerupt de-a-lungul trotoarului, dela o margine până la cealaltă a grilajului. Privirile sale, însă, erau aţintite asupra scărilor, unde se agitau, în plin soare, oameni în redingote negre. Se uită apoi mai sus, spre masa compactă dintre coloane, unde gloata neagră a oamenilor era luminată ici şi colo de chipurile lor palide. Toată lumea stătea în picioare, scaunele dispăruseră, iar incinta de sub orologiu nu se mai putea desluşi decât datorită acelei fierberi continue de mişcări şi de pulsuri ce făceau aerul să freamăte. La stânga se afla grupul bancherilor, ceva mai liniştit, fiindcă erau ocupaţi cu arbitraje, cu operaţii de schimb şi de cecuri englezeşti; grupul acesta era mereu străbătut de lumea care intra şi ieşea dela telegraf. Jucătorii se îngrămădeau îmbrâncindu-se până sub galeriile laterale, iar între coloane, sprijiniţi de rampele de fier, stăteau cu faţa sau cu spatele ca la ei acasă, rezemaţi de catifeaua

vreunei loji. Intreaga Bursă duduia ca o mașină în plină presiune, gata parcă să facă explozie. Deodată îl zări pe Massias, remizierul, coborînd scările în goană și sărind în trăsura care-l aștepta; vizitiul dădu bici cailor și porni în galop.

Saccard strânse pumnii. Se întoarse brusc, coti pe rue Vivienne, trecu drumul și ajunse în colțul dinspre rue Feydeau, unde se afla locuința lui Busch. Iși adusese aminte de scrisoarea aceea scrisă în rusește și pe care trebuia să i-o traducă cineva. La intrare, îl salută un tânăr care stătea în fața papetăriei dela parter. Saccard recunoscu în acest tânăr pe Gustave Sédille, fiul unui fabricant de mătăsuri din strada des Jeûneurs pe care tatăl lui îl dăduse la Mazaud ca să învețe mecanismul afacerilor financiare. Ii surâse părintește, știind prea bine pentruce stătea acolo, la pândă, tânărul acesta elegant. De când simpatica doamnă Conin își ajuta bărbatul, pe Conin grăsanul, întreaga Bursă își procura carnetele dela papetăria lor. Acesta nu ieșea niciodată din odăița din fundul prăvăliei, unde se îndeletnicea cu confecționarea carnetelor, în timp ce nevasta lui, într'un veșnic dute-vino, servea clienții în prăvălie și alerga și prin oraș, după treburi. Doamna Conin era grăsuță, blondă, rumenă, o adevărată oiță cârlionțată, cu părul de mătase, foarte grațioasă, plină de căldură și mereu veselă. Se spunea că își iubește bărbatul, dar asta nu o împiedica, dacă se întâmpla să-i placă vreun client, să se arate drăgăstoasă; nu o făcea însă pentru bani, ci numai pentru propria ei plăcere, și doar o singură dată, și anume în casa unor prieteni care locuiau în vecinătate, după cum spunea legenda. In tot cazul, acei pe care-i făcea fericiți, erau, se vede, discreți și plini de recunoștință, căci ea era mereu adorată și sărbătorită, fără să i se întineze numele. Iar papetăria mergea tot mai bine, fiind socotită un colț al adevăratei fericiri. Trecând pe acolo, Saccard o zări pe doamna Conin, care îi zâmbea lui Gustave. Ce mai bucățică de femeie! Și simți parcă voluptatea mângâerilor ei. Apoi intră în casă.

Busch locuia de douăzeci de ani la etajul al cincilea, într'un apartament mic, compus din două camere și o bucătărie. Născut la Nancy, din părinți nemți, venise aici de-a-dreptul din orașul lui de baștină. Incetul cu încetul își lărgise volumul afacerilor, extraordinar de complicate, fără să simtă nevoia unui birou mai mare; cedase fratelui său, Sigismund, odaia

dela stradă, el mulțumindu-se cu odăița ce dădea spre curte, și în care hârțoagele, dosarele și pachetele de tot felul ocupau atâta spațiu, încât abia mai rămăsese loc, lângă birou, pentru un singur scaun. Una din afacerile sale de căpetenie era traficul de acțiuni depreciate; le aduna și făcea pe mijlocitorul între bursa cea mică a „Picioarelor ude" și între faliții ce aveau găuri de astupat la încheierea bilanțurilor; așa că urmărea cursurile, dar de cele mai multe ori cumpăra direct dela vânzători și mai ales se alimenta cu stocurile ce i se aduceau. Inafară de camăta și de comerțul pe care-l făcea, pe ascuns, cu bijuterii și cu pietre prețioase. Busch se ocupa în special cu cumpărarea de creanțe. Ele îi năpădiseră odaia până la refuz și-l făceau să alerge prin tot Parisul, unde avea relații în toate straturile sociale, pândind, cercetând și profitând de orice prilej. Cum afla de vreun faliment, se repezea într'acolo, dădea târcoale sindicului [1]), și până la urmă cumpăra tot ceeace nu putea da un câștig imediat. Supraveghea toate notariatele, urmărea deschiderea succesiunilor în litigiu, era totdeauna de față la adjudecarea creanțelor declarate fără valoare. Pe de altă parte, dădea anunțuri prin care atrăgea creditorii nerăbdători care erau bucuroși să încaseze mai puțin, dar repede, decât să riște și să fie nevoiți să-și urmărească debitorii. Din toate aceste nenumărate izvoare îi soseau mereu alte hârțoage, maldăre întregi, care se îngrămădeau în odaia lui ca la o adevărată hienă a falimentelor: polițe neplătite, chitanțe neachitate, adeverințe și obligațiuni nerespectate. Apoi, aici, în camera sa, începea trierea, răscolirea acestor documente mucegăite, lucru care cerea o deosebită pricepere și o mare atenție. In acest cimitir al datornicilor dispăruți sau insolvabili, trebuia făcută o triere, spre a nu-ți irosi zadarnic puterile. Busch era de principiul că orice creanță, fie ea cât de compromisă, poate redeveni bună, și în această privință avea o serie întreagă de dosare foarte frumos clasate care erau trecute într'un repertoriu de nume, pe care îl recitea din când în când, pentru a-și împrospăta memoria. Printre insolvabili, el îi urmărea, cum era și firesc, mai ales pe cei care păreau a avea șanse de reabilitare; pentru aceasta întreprindea cercetări asupra oame-

[1]) Persoana însărcinată cu lichidarea unui faliment. (N. T.).

nilor, pătrundea secrete de familie, se interesa de rubedeniile bogate, de mijloacele de trai şi mai ales de slujbele obţinute de curând, asupra cărora se putea pune poprire pe salarii. Ani în şir lăsa un om să se refacă pentru a-l gâtui la primul succes. In privinţa datornicilor dispăruţi, pe aceştia îi urmărea cu o pasiune şi mai mare, cu o adevărată înfrigurare, cercetând toate firmele şi numele tipărite în gazete, pândind adresele cum pândeşte un câine vânatul. Iar când aceştia îi cădeau în mână, devenea sălbatic, îi mânca de vii, le storcea ultima picătură de sânge scoţând o sută de franci din ceeace cumpărase cu cincizeci de centime, explicându-le cu brutalitate că acestea sunt riscurile meseriei, că trebue să câştige pe spinarea celor pe care-i prindea tot ceeace pretindea el că pierde din cauza celor care-i scăpau, ca fumul, printre degete.

In această goană după datornici, cumătra Méchain îi era de un preţios ajutor lui Busch, care se folosea deseori de serviciile ei. Deşi avea o ceată de hăitaşi la ordinele lui, totuşi n'avea încredere în acest personal deochiat şi flămând; cumătra Méchain însă era altceva: ea era proprietăreasă; stăpânea, în spatele Montmartrului, aşa numita Mahala Napolitană, un maidan nesfârşit pe care se aflau semănate o sumedenie de cocioabe dărăpănate şi pe care le închiria cu luna; mahalaua aceasta era un colţ de groaznică mizerie: aici întâlneai muritori de foame înghesuiţi pe maldăre de gunoaie, aici vedeai cocine pentru care oamenii se luptau din răsputeri ca să le capete şi din care ea îi svârlea afară fără milă, cu boarfe cu tot, pe cei ce nu-şi mai puteau plăti chiria. Dar ceeace o rodea pe cumătra Méchain, ceeace îi topea tot câştigul adus de mahalaua aceasta, era patima ei pentru joc. O pasionau nenorocirile de pe urma pierderilor băneşti, prăbuşirile, incendiile în timpul cărora se pot fura bijuteriile topite. Când Busch îi dădea ordin să-i culeagă vreo informaţie sau să urmărească vreun datornic, apoi îşi îndeplinea această misiune cu atâta râvnă, încât constituia pentru ea o adevărată plăcere. Trecea drept văduvă, dar pe bărbatul ei nu-l cunoscuse nimeni. Nu se ştia de unde vine femeia aceasta şi, aşa cum arăta, voinică şi cu vocea ei subţire, ca de fetiţă, părea să fi avut întotdeauna cincizeci de ani.

In ziua aceea, îndată ce cumătra Méchain se aşeză pe singurul scaun din biroul lui Busch, încăperea păru că s'a

umplut până la refuz, ca şi cum acest ultim pachet de carne, prăbuşit acolo, ar fi fost picătura ce face paharul să se reverse. In faţa biroului, Busch stătea ca un ostatic, îngropat sub hârţoagele deasupra cărora nu i se vedea decât creştetul capului.

— Iată, spuse ea golindu-şi uriaşa geantă răpănoasă plină de grămada de hârtii care o burduşise, iată ce-mi trimite Fayeux din Vendôme... Le-a cumpărat pe toate pentru dumneata, dela falimentul Charpier, asupra căruia mi-ai spus să-i atrag atenţia... O sută şi zece franci.

Fayeux, despre care spunea că ar fi văr cu ea, deschisese la Vendôme un birou pentru încasarea cupoanelor de rentă. Negustoria lui îi dădea dreptul să încaseze cupoanele în numele micilor rentieri din regiune şi, odată în posesia cupoanelor şi a banilor lor, juca la bursă nebuneşte.

— In provincie nu-i cine ştie ce treabă de făcut, murmură Busch; din când în când se mai găseşte totuşi câte ceva de preţ...

Adulmecă hârtiile, începând să le aleagă cu o mână de expert, clasându-le aşa, după miros, dintr'o privire fugară. Apoi faţa turtită i se întunecă şi făcu o mutră de om cam desamăgit.

— Hm! Nimic de seamă, nimic de care să te agăţi. Bine că n'a costat scump... Poliţe şi iar poliţe... Dacă ar fi emise de tineri măcar, şi dacă tinerii ăştia ar fi la Paris, atunci poate că tot o să ne alegem cu ceva...

Deodată scoase un strigăt scurt de uimire.

— Ia te uită! Dar asta ce o mai fi?

Zărise, în josul unei hârtii timbrate, semnătura contelui de Beauvilliers; foaia nu conţinea decât trei rânduri, scrise cu litere groase, bătrâneşti: „Mă oblig a plăti domnişoarei Léonie Cron, în ziua majoratului Domniei Sale, suma de zece mii de franci''.

— Contele de Beauvilliers! spuse el rar, gândind cu glas tare, a avut moşii, un domeniu întreg prin apropierea de Vendôme... A murit în urma unui accident de vânătoare, lăsând după el o nevastă şi doi copii în mizerie. Am mai avut, pe vremuri, poliţe de ale lui, şi le au plătit cu greu... Un uşuratic, un om de nimic...

Şi izbucni deodată în râs, încercând să reconstitue toată povestea:

— Auzi, caraghiosul! Şi-a bătut joc de fată... Se vede că ea n'o fi vrut şi i-o fi sucit capul cu peticul ăsta de hârtie, care din punct de vedere legal nu făcea nici doi bani. Apoi după asta a murit... Ia să vedem: e datată din 1854, deci de acum zece ani. Fata trebue să fie majoră deci. Dar cum dracu o fi încăput scrisoarea asta de angajament în mâinile lui Charpier? Charpier ăsta era negustor de grâne şi dădea bani cu împrumut pe termen scurt. Se vede că fata i-o fi amanetat hârtia pe câţiva gologani; sau poate s'o fi însărcinat el cu încasarea datoriei...

Cumătra Méchain îl întrerupse:

— Bine, dar asta e o afacere grozavă! O adevărată lovitură!

Busch dădu dispreţuitor din umeri.

— Da de unde! Ţi-am spus că din punct de vedere legal, nu face nici doi bani... Dacă aş prezenta-o moştenitorilor, m'ar trimite la plimbare, căci ar trebui să fac dovada că datoria există întradevăr. Numai dacă am avea norocul să dăm de fată, i-am putea convinge să se arate binevoitori şi să se înţeleagă cu noi pentru a evita un scandal neplăcut... Înţelegi? Caut-o pe această Léonie Cron, scrie-i lui Fayeux să-i dea de urmă acolo, pe la el. Abia după aceea vom avea dece râde.

Din toate hârţoagele făcuse două grămezi pe care avea de gând să le cerceteze cu de-amănuntul când va fi singur, apoi rămase nemişcat, cu mâinile întinse, câte una pe fiecare grămadă.

După o clipă de tăcere, cumătra Méchain adăugă:

— M'am ocupat şi de poliţele lui Jordan. Credeam că am şi pus mâna pe el. A lucrat câtva timp nu ştiu unde şi acum scrie pe la gazete; la gazete, însă, nu eşti niciodată bine primit şi cei de acolo nu vor să-ţi dea adresele pe care le ceri. Şi apoi cred că Jordan nu-şi iscăleşte articolele cu numele lui cel adevărat.

Fără a spune un cuvânt, Busch întinsese o mână pentru a lua dela locul lui, unde era aşezat după alfabet, dosarul Jordan. Dosarul conţinea şase poliţe a câte cincizeci de franci fiecare, vechi de cinci ani şi plătibile lunar, deci o sumă totală

de trei sute de franci, pe care tânărul se obligase, în zilele lui de mizerie, s'o plătească unui croitor. Neputând-o achita la termen, suma datorată crescuse enorm din cauza cheltuielilor, astfel că dosarul era plin de nenumărate citații și paracitații... Acum, datoria se ridica la șapte sute treizeci de franci și cincisprezece centime.

— Dacă tânărul acesta va ajunge ceva, mormăi Busch, atunci o să punem noi odată și odată mâna pe el.

Și făcându-și, probabil, vreo asociație de idei în mintea lui, adăugă:

— Dar, ia spune, ce-i cu afacerea Sicardot? O lăsăm baltă?

Cumătra Méchain își ridică desnădăjduită brațele spre cer. Toată ființa ei, atât de monstruoasă, fu cutremurată de disperare.

— Ah, doamne! gemu ea cu vocea-i pițigăiată, afacerea asta îmi mănâncă sufletul!

Afacerea Sicardot era o poveste ca din romane, pe care o istorisea întotdeauna cu plăcere. Verișoara ei, Rosalie Chavaille, copil de bătrânețe al unei surori de-a tatălui ei, fusese violată într'o seară, la vârsta de șaisprezece ani, pe treptele unei case din rue dela Harpe, unde locuia cu mama ei în două cămăruțe dela catul al șaselea. Partea proastă era că respectivul, om însurat, mutat numai de câteva zile în acel imobil, unde ocupa, cu nevastă-sa, o cameră pe care o subînchiriase dela o cucoană dela catul al doilea, se dovedise atât de năbădăios, încât biata Rosalie, răsturnată de o mână prea grăbită pe colțul unei trepte, își scrântise umărul. De aci fireasca furie a mamei, care era cât pe ce să facă un scandal de pomină, în ciuda lacrimilor micuței, care recunoștea că nu se împotrivise, că totul nu fusese decât un accident și că i-ar părea foarte rău dacă „domnul" ar intra la pușcărie din cauza asta. Atunci mama, potolindu-se, se mulțumise să-i ceară individului suma de șase sute de franci, plătibilă în termen de un an, în rate de câte cincizeci de franci; de fapt, nu ceruse mult, fusese chiar modestă, mai ales că fiică-sa, care tocmai era pe punctul de a-și sfârși ucenicia la o croitorie, stătea acum bolnavă la pat și nu mai câștiga nimic, iar îngrijirile costau destule parale, fiind pe deasupra atât de proaste, încât mușchii brațului chircindu-se, fata rămăsese

infirmă. Inainte de sfârșitul primei luni însă, „domnul" dispăruse fără să-și lase adresa. Și nenorocirile se ținură lanț după aceea: Rosalie născu un băiat, maică-sa muri, fata decăzu din ce în ce mai mult, ajungând în cea mai neagră mizerie. Naufragiată în Mahalaua Napolitană, la verișoara ei, se târî pe străzi până pe la vârsta de douăzeci și șase de ani, neputându-se folosi de braț, uneori vânzând lămâi prin hale, de cele mai multe ori dispărând săptămâni întregi cu bărbați care o goneau acasă, beată moartă și învinețită de bătăi. In cele din urmă, anul trecut, avusese norocul să moară în urma unei aventuri mai de pomină decât toate celelalte. Cumătra Méchain se văzuse silită să-l ia în grija ei pe copil, pe Victor. Din toată afacerea asta, nu rămăsese decât cele 12 polițe neachitate, semnate Sicardot. Nu putuseră afla decât atât: „domnul" se numea Sicardot.

Intinzând din nou mâna, Busch luă dosarul Sicardot, subțire, învelit într'o hârtie de culoare cenușie. Cum nu făcuse niciun fel de cheltuieli judiciare, nu se aflau înăuntru decât cele douăsprezece polițe.

— Cel puțin dacă Victor ar fi un copil cuminte! se văita bătrâna. Dar ce să-ți spun, e groaznic!... Halal de așa moștenire: un golan care va sfârși pe eșafod; și hârtiile astea din care nu mă voi alege niciodată cu nimic!

Busch își fixă cu încăpățânare privirile șterse asupra polițelor. De câte ori nu le cercetase el cu băgare de seamă, nădăjduind să dea de vreun indiciu neobservat până atunci, fie în forma literelor, fie în fibrele hârtiei! Dela început, spusese că scrierea aceasta, ascuțită și îngrijită, îi era cunoscută.

— Ciudat, spuse el și de astădată, sunt sigur că am mai văzut *a*-uri și *o*-uri ca astea, atât de alungite că seamănă a *i*-uri.

Tocmai în clipa aceea bătu cineva la ușă; Busch o rugă pe cumătra Méchain să întindă mâna și să deschidă, căci odaia dădea de-a-dreptul pe scară. Dacă voiai să ajungi în cealaltă odaie, care avea fereastra spre stradă, trebuia să treci întâi prin aceasta. Iar bucătăria, o încăpere îngustă și fără aerisire, se afla de cealaltă parte a coridorului.

— Intrați, vă rog.

Era Saccard. Surâdea, înveselit de tăblița de aramă însu-

rubată în uşă şi cuprinzând, în litere mari negre, cuvântul: Contencios.

— Ah, domnul Saccard, veniţi pentru traducere... Fratele meu este acolo, în odaia cealaltă. Intraţi, intraţi vă rog...

Dar cumătra Méchain ocupa tot spaţiul de trecere şi în loc să-i facă loc, se uita la noul venit cu o mutră din ce în ce mai uimită. Fură siliţi să facă o adevărată manevră: el se retrase din nou pe scară şi ea ieşi din încăpere lipindu-se de peretele coridorului pentru ca astfel Saccard să poată intra în cameră şi să treacă în odaia învecinată, unde şi dispăru. In tot timpul acestor manevre complicate, femeia nu-l slăbise din ochi.

— Oh! răsuflă ea cu sufletul la gură. E prima dată că-l văd mai de aproape pe domnul ăsta... Ce să spun, e leit Victor!

Busch, care la început nu pricepea nimic, se uită la ea. Apoi, făcându-se lumină în mintea lui, strivi între dinţi o înjurătură.

— Fir'ar al dracului să fie! adăugă el. Ăsta e! Ştiam eu bine că mai văzusem undeva scrisul acesta!

Şi ridicându-se numaidecât, răscoli prin nişte dosare până găsi o scrisoare pe care i-o trimisese Saccard cu un an în urmă, pentru a-i cere păsuirea unei cliente rău platnice. Compară în grabă scrisul de pe poliţe cu acela al scrisorii: erau, în adevăr, aceleaşi *a*-uri şi aceleaşi *o*-uri, devenite cu timpul parcă şi mai ascuţite; pe deasupra mai era şi o evidentă asemănare a literelor mari.

— El, el, el e, spunea Busch întruna. Nu ştiu numai dece Sicardot şi nu Saccard? Şi dintrodată, în mintea lui, îşi făcu loc o poveste încâlcită despre trecutul lui Saccard, pe care i-o istorisise un tip, proprietarul unui birou de agentură şi comision, un oarecare Larsonneau, azi milionar: Saccard se pripăşise la Paris a doua zi după lovitura de stat, cu gândul să tragă foloase de pe urma ascensiunii fratelui său Rougon; la început trăise în mizerie pe străzile întunecate ale vechiului cartier latin; apoi se îmbogăţise dintrodată: în urma unei căsătorii dubioase, după ce avusese norocul să-şi îngroape prima soţie. In vremea acelor grele începuturi îşi schimbase numele de Rougon în acela de Saccard, transformând pur şi simplu numele primei sale soţii, care se numea Sicardot.

— Da, da, Sicardot, mi-aduc bine aminte, murmură Busch.

A avut neobrăzarea să semneze polițele cu numele nevesti-si. Se vede că sub numele ăsta se mutaseră și în rue de la Harpe. Afară de asta ticălosul își mai luse și măsurile de prevedere, gata s'o ștează la prima alarmă! Care va să zică, nu numai că pornise la vânătoare după bani, dar mai răsturna și fete pe scări! Destul de urât din partea lui; până la urmă o să plătească scump!

— Taci, spuse cumătra Méchain. Il avem în mână, așa că putem spune că există un dumnezeu. O să fiu, în fine, răsplătită pentru tot ce am făcut pentru nenorocitul ăsta de Victor, la care țin destul de mult, crede-mă, cu toate că-i un împuțit.

Radia de bucurie, iar ochii ei mici, înfundați în grăsimea obrajilor, scăpărau.

Busch însă, după emoția pe care i-o provocase soluția aceasta îndelung căutată și peste care dăduse numai din întâmplare, reflectând mai adânc, își recăpătă sângele rece și clătină din cap. Da, bineînțeles, Saccard, cu toate că pentru moment era ruinat, mai putea fi încă jumulit. S'ar fi putut să le cadă în mână un „tată" mai puțin promițător. Partea proastă era că Saccard nu se va lăsa dus; e un om care are colți puternici. Și pe urmă, probabil că nici nu știe de existența copilului și ar putea să nege, în ciuda acelei asemănări care o uimise pe cumătra Méchain. Pe deasupra era pentru a doua oară văduv, liber, deci neavând de dat nimănui socoteală pentru trecutul său; așa încât, chiar dacă ar recunoaște că băiatul este al lui, nu aveau cum să-l sperie și nici cu ce să-l amenințe. Iar dacă o fi să capete de pe urma acestei paternități numai cei 600 de franci din polițe, apoi atunci e păcat de oboseală și de toată întâmplarea asta miraculoasă care li l-a adus pe neașteptate în față! Nu, nu, totul trebue studiat bine, spre a folosi mijloacele cele mai potrivite, care să le aducă roadele când vor fi coapte.

— Să nu ne grăbim, încheie Busch. De altfel, acum e ruinat; să-l lăsăm să se refacă.

Și, înainte de a se despărți, Busch mai studie cu cumătra Méchain câteva din afacerile mărunte pe care i le dăduse să le rezolve: o femeie tânără care-și amanetase bijuteriile pentru a-și ajuta amantul; un ginere ale cărui datorii, dacă știau cum să procedeze, puteau fi plătite de soacră-sa, cu care

trăia; în sfârşit, tot soiul de afaceri delicate, în legătură cu poliţele şi cu acoperirea lor.

Intrând în camera alăturată, Saccard rămase câteva clipe uluit de lumina orbitoare care pătrundea prin fereastra cu geamurile însorite şi fără perdele. Incăperea, tapetată cu hârtie de culoare deschisă şi cu floricele albastre, era aproape goală: se afla acolo doar un pat mic de fier într'un colţ, o masă de brad în mijloc şi două scaune de paie. De-a-lungul peretelui din stânga, nişte scânduri, foarte puţin date la rândea, ţineau loc de bibliotecă, fiind încărcate de cărţi, broşuri, ziare şi hârtii de tot felul. Dar lumina orbitoare a soarelui, la înălţimea aceea, învăluia goliciunea camerei într'o veselie tinerească, într'un surâs de o nevinovată prospeţime. Fratele lui Busch, Sigismund, un tânăr în vârstă de 35 de ani, fără barbă, cu părul castaniu, lung şi rar, stătea la masă, sprijinindu-şi fruntea sa largă şi boltită, în mâna slabă; era atât de adâncit în citirea unui manuscris, încât nici nu întoarse capul, căci nu auzise deschizându-se uşa.

Acest Sigismund era un om de o rară inteligenţă, trecut prin universităţile germane, vorbind, înafară de franceză, limba lui maternă, germana, engleza şi rusa. In 1849 îl cunoscuse, la Colonia, pe Karl Marx şi devenise redactor al ziarului *Noua gazetă renană*. Incă din vremea aceea, credinţele lui politice se cristalizaseră definitiv: lupta pentru socialism cu o convingere arzătoare, dăruindu-şi întreaga putere de muncă idealului unei apropiate renaşteri sociale care trebuia să asigure fericirea celor săraci şi umili. Sigismund trăia în lumea visurilor lui, atât de desprins de partea materială a vieţii, încât ar fi murit, de bună seamă, de foame, dacă fratele său nu l-ar fi găzduit acolo, în rue Feydeau, lângă Bursă, şi nu i-ar fi dat ideea să se folosească de cunoştinţele lui în limbi străine pentru a face traduceri. Fratele cel mare îşi iubea adânc fratele cel mic, îl iubea ca o mamă; purtându-se ca un lup faţă de datornici, dela care era în stare să stoarcă şi ultimul gologan scăldat în sânge omenesc, faţă de băiatul acesta căzut din lună, care rămânea mereu copil, era, totuşi, de o gingăşie şi de o delicateţe feminină, înduioşându-se până la lacrimi pentru el. Ii dăduse odaia cea mai frumoasă dela stradă, îl servea ca o slugă, vedea de ciudata lor gospodărie, măturând, făcând paturile, şi se îngrijea de mâncarea ce li se

trimitea de două ori pe zi dela un birt din apropiere. El, atât de activ, cu capul tobă de mii de afaceri, îi îngăduia să nu producă nimic, căci nu-şi prea vedea nici de traduceri, atât era de prins de lucrările lui personale, ba îl ţinea chiar de rău când muncea, îngrijorat de tusea care-l sguduia din când în când; şi în ciuda patimei lui pentru bani, în ciuda lăcomiei lui criminale, care făcea din cucerirea banului singurul scop al vieţii sale, surâdea cu îngăduinţă în faţa teoriilor revoluţionare ale fratelui mai mic, lăsându-l să se joace cu capitalul aşa cum laşi o jucărie unui copil, cu riscul de a-l vedea cum o strică.

Sigismund, însă, n'avea habar despre afacerile pe care le punea la cale fratele lui în odaia de alături; nu ştia nimic despre înspăimântătorul negoţ cu valori depreciate şi despre cumpărarea de creanţe; trăia în alte sfere, într'un vis măreţ al dreptăţii. Ideea carităţii i se părea jignitoare, îl făcea să-şi iasă din fire; caritatea însemna pomană, adică inegalitatea consfinţită de bunătate; nu admitea decât dreptate, libertatea fiecăruia de a-şi cuceri drepturile sprijinite pe neclintitele principii ale noii organizări sociale. Aşa că, la fel cum făcea şi Karl Marx, cu care era într'o neîntreruptă corespondenţă, îşi petrecea zilele studiind această nouă organizare socială, schimbând, îndreptând neîncetat pe hârtie societatea viitorului, acoperind pagini întregi cu cifre, întemeindu-şi pe ştiinţă construirea complicată a fericirii universale. Lua capitalul din mâna celor puţini pentru a-l împărţi tuturor celorlalţi, punea în mişcare miliardele, muta dintr'o trăsătură de condei averea întregii lumi; şi toate acestea şi le făurea în încăperea pustie, în care el nu avea altă patimă înafară de visul său, nu simţea nicio nevoie şi era atât de cumpătat încât fratele lui trebuia să ducă o adevărată luptă pentru a-l face să bea puţin vin şi să mănânce o bucăţică de carne. Voia ca munca individului, măsurată după puterile fiecăruia, să-i asigure satisfacerea necesităţilor; dar el, care muncea din răsputeri pentru realizarea acestui ideal, trăia din nimic. Era un adevărat înţelept, întotdeauna cufundat în studiu, departe de viaţa materială, foarte blând şi foarte cinstit. Din toamna trecută tuşea tot mai mult; ftizia pusese stăpânire pe el, fără însă ca el s'o ia în seamă şi să se îngrijească.

Saccard făcu o mişcare şi atunci Sigismund îşi ridică

încet privirile spre el, mirându-se că-l vede acolo, deşi îl cunoştea pe vizitator.

— Am o scrisoare de tradus.

Mirarea tânărului crescu şi mai mult, doarece ştia că îşi desamăgise clienţii, bancheri, jucători, agenţi de schimb, toată acea lume a bursei care primeşte mai ales din Anglia şi din Germania o corespondenţă voluminoasă, compusă din circulări şi statute ale societăţilor.

— Da, o scrisoare în ruseşte. Numai zece rânduri!

Sigismund întinse mâna să apuce scrisoarea, căci limba rusă rămăsese specialitatea lui; dintre toţi ceilalţi traducători din cartier, care se ocupau cu traduceri din engleză şi germană, el era singurul care traducea curent din ruseşte. Faptul că aceste scrisori erau destul de rare pe piaţa Parisului explica şi îndelungata sa lipsă de lucru.

Citi scrisoarea cu glas tare, în franţuzeşte. In numai trei fraze, ea conţinea răspunsul favorabil al unui bancher din Constantinopol, care răspundea afirmativ în legătură cu o afacere.

— Mulţumesc! spuse Saccard, care părea încântat de conţinutul scrisorii.

Apoi îl rugă pe Sigismund să scrie pe cealaltă parte a scrisorii cele câteva rânduri ale traducerii. Dar acesta fu apucat deodată de un înfiorător acces de tuse, pe care îl înnăbuşi în batistă, spre a nu-şi deranja fratele, care dădea fuga de îndată ce-l auzea tuşind. După ce-i trecu criza, Sigismund simţi că se înnăbuşe; se ridică, se duse şi deschise larg fereastra, pentru a respira aer curat. Saccard, care se luase după el, aruncă o privire afară şi strigă mirat:

— Ia te uită! dela dumneata se vede Bursa! Oh! ce caraghioasă pare văzută de aici!

Niciodată, întradevăr, n'o văzuse sub un aspect atât de ciudat, de sus în jos, cu cele patru cline mari de zinc ale acoperişului, deasupra căruia se vedeau nenumărate coşuri. Vârfurile paratrăsnetelor se înălţau asemenea unor lănci uriaşe ce voiau parcă să străpungă cerul. Intreaga clădire semăna de aici, de sus, cu un cub de piatră brăzdat de coloane, un cub de un cenuşiu murdar, gol şi urît, în vârful căruia atârna un steag sdrenţuit. Dar ceeace îl mira mai mult erau treptele şi peristilul, împestriţate de furnicarul negru fără astâmpăr

al oamenilor care se mişcau continuu, neastâmpăr pe care nu ţi-l puteai explica dela înălţimea aceea şi care-ţi inspira milă.

— Ce mic pare totul! adăugă el. Ai zice că-i poţi lua pe toţi într'o mână dintrodată.

Apoi, ştiind care sunt părerile interlocutorului său, spuse râzând:

— Când veţi mătura tot gunoiul ăsta dintr'o singură lovitură de picior?

Sigismund dădu din umeri.

— Pentruce s'o facem noi? Vă distrugeţi voi şi singuri!

Şi încetul cu încetul se însufleţi, copleşit de ideile care îl stăpâneau. Dorinţa de a face prozeliţi îl silea în fiecare clipă să-şi facă cunoscut sistemul.

— Da, da, dumneavoastră lucraţi fără să vă daţi seama, pentru noi... Sunteţi o mână de uzurpatori care expropriaţi averea poporului; dar când vă veţi fi îmbuibat bine, nu ne va rămâne decât să vă expropriem şi noi la rândul nostru... Ne daţi o lecţie practică, după cum marea proprietate, înglobând-o pe cea mică, marii industriaşi înghiţindu-i pe cei mici, marile bănci şi marile magazine sdrobind orice concurenţă, îngrăşându-se pe spinarea micilor bănci şi a micilor prăvălii, nu fac altceva decât să ne îndrepte încet, dar sigur, spre noua orânduire socială... Aşteptăm, ca totul să se prăbuşească şi ca felul de producţie actual să atingă ultimul său stadiu, să ajungă la ultimele sale consecinţe. Iar în ziua aceea vor veni în ajutorul nostru chiar şi burghezii şi ţăranii.

Ascultând toate acestea, Saccard îl privea cu oarecare îngrijorare, deşi îl socotea nebun.

— Bine, bine, dar explică-mi şi mie ce înseamnă colectivismul vostru?

— Colectivismul este transformarea capitalurilor particulare, care trăiesc din concurenţa şi luptele ce se dau din această cauză, într'un capital social unitar, la care va contribui munca tuturora. Inchipueşte-ţi o societate în care mijloacele de producţie sunt bunul tuturor, în care fiecare lucrează după capacitatea şi puterea sa şi în care produsele acestei cooperări sociale sunt împărţite fiecăruia, după eforturile depuse. Nimic mai simplu, nu-i aşa? o producţie comună în uzine, pe şantiere, în atelierele naţionale; apoi un schimb, o plată în natură,

Dacă va exista un surplus de producție, acesta va fi depozitat în antrepozitele publice, de unde va fi luat pentru a satisface eventualele deficite. Va trebui creat un echilibru... Şi el va fi creat prin forță, aşa cum doboară securea, dintr'o singură lovitură... copacul putrezit. Să nu mai existe concurență, să nu mai existe capital particular, deci nici afaceri de orice fel, nici comerț, nici piețe, nici burse. Ideea de câştig să nu mai aibă niciun înțeles. Izvoarele exploatării, averile câştigate fără muncă, vor seca pentru totdeauna.

— Oh! oh! îl întrerupse Saccard, asta ar schimba serios obiceiurile multor oameni! Dar cu cei care, azi, au rente, ce veți face?... Lui Gundermann, de pildă, îi veți lua miliardul?

— De fel, noi nu suntem hoți. Ii vom răscumpăra miliardul şi valorile şi titlurile de rentă prin bonuri de beneficiu împărțite în anuități. Apoi închipue-ți acest capital enorm transformat în felul acesta într'o uriaşă bogăție de mijloace de consum; în mai puțin de o sută de ani urmaşii prietenului dumitale Gundermann vor trebui să se mulțumească, la fel cu ceilalți cetățeni, cu propria lor muncă; pentrucă anuitățile vor seca şi ele într'o zi, iar ei nu-şi vor putea capitaliza economiile forțate sau surplusul rezultat din dobânzi, chiar dacă am presupune că dreptul de moştenire ar rămâne neatins... Vă asigur că asta va mătura dintr'o singură mişcare, nu numai afacerile individuale, societățile pe acțiuni, asociațiile de capitaluri particulare, dar chiar toate izvoarele indirecte de venituri, toate sistemele de credit, împrumuturi, închirieri şi arendări... Nu va mai exista, ca mijloc de măsură a valorii, decât munca. Salariul, bineînțeles, va fi suprimat, nefiind, în starea capitalistă actuală, echivalentul produsului exact al muncii, deoarece el nu reprezintă decât strictul necesar muncitorului pentru întreținerea lui zilnică. Şi trebue să recunoaştem că singura vinovată de această stare de lucruri este situația actuală, deoarece chiar şi cel mai cinstit patron se vede nevoit să urmeze aspra lege a concurenței, să-şi exploateze lucrătorii, dacă vrea să trăiască. Trebue distrus întregul nostru sistem social... Ah! parcă îl văd pe Gundermann înnăbuşindu-se sub povara bonurilor sale de beneficii, iar moştenitorii săi, neprididing să mănânce tot, vor fi siliți să mai dea altora şi să pună din nou mâna pe casma sau pe ciocan, aşa cum fac ceilalți tovarăşi!

Şi Sigismund izbucni într'un râs tineresc; stătea tot în picioare, lângă fereastră, cu privirile aţintite asupra Bursei unde mişuna negrul furnicar al jocului. Umerii obrajilor i se înroşiseră ca focul; singura lui distracţie era să-şi închipue în felul acesta şugubeţele ironii ale dreptăţii ce va veni.

Saccard se simţea din ce în ce mai stânjenit. Dacă, totuşi, acest om care visează cu ochii deschişi, spunea adevărul? dacă el prevedea viitorul? Tot ceeace spunea părea foarte logic şi cu tâlc.

— Ei şi? murmură el, pentru a se linişti, astea toate n'au să se întâmple doar la anul!

— Bineînţeles, continuă tânărul, serios şi obosit de astădată. Ne aflăm în perioada de tranziţie, perioada de agitaţie. Vor avea loc, poate, violenţe revoluţionare; adesea, ele sunt de neînlăturat. Dar exagerările şi furiile trec... Departe de mine gândul de a ascunde marile piedici ce ne stau în faţă. Tot viitorul acesta visat pare peste putinţă de înfăptuit; e greu să dai oamenilor o idee justă despre această societate viitoare, despre această societate bazată numai pe muncă cinstită, ale cărei moravuri vor fi cu totul deosebite de ale noastre. Ca şi cum ar fi o altă lume, într'o altă planetă... Şi apoi, trebue s'o mărturisesc: reorganizarea nu este gata, suntem încă în căutare. Eu, care nu mai dorm decât foarte puţin, îmi petrec nopţile preocupat de acest gând. Bineînţeles, ar putea veni cineva să-mi spună, de pildă: „Dacă lucrurile stau aşa cum sunt, asta înseamnă că logica faptelor omeneşti le-a făcut aşa''. Şi atunci va trebui depusă o muncă enormă pentru a întoarce fluviul la izvorul lui şi pentru a-l îndrepta spre altă albie!... Desigur, actuala stare socială îşi datorează prosperitatea sa de veacuri principiului individualist, în cadrul căruia râvna şi interesul personal au dus la o creştere a producţiei care devine din zi în zi mai mare. Va ajunge oare vreodată colectivismul la această prosperitate — şi cum va trebui să se procedeze spre a stimula efortul muncitorului — atunci când ideea de câştig nu va mai exista? Iată care este îndoiala, teama, terenul slab pe care trebue să ne luptăm dacă vrem ca izbânda socialismului să se hotărască într'o bună zi... Dar vom învinge, deoarece noi suntem de partea dreptăţii. Iată, vezi clădirea aceasta mare din faţa noastră?... O vezi?

— Bursa? zise Saccard. Asta-i bună, sigur c'o văd!

— Ei bine, ar fi o nerozie dacă am arunca-o în aer, căci ar reclădi-o în altă parte... Eu, însă, pot să-ți prezic că va sări în aer dela sine în ziua în care statul o va fi expropriat, devenind în chip logic singura și universala bancă a națiunii: și, cine știe, ea va servi atunci ca antrepozit public pentru bogățiile noastre tot mai mari, va fi unul din grânarele belșugului în care nepoții noștri își vor afla prisosul zilelor de sărbătoare.

Cu o mișcare largă, Sigismund schiță perspectiva unui viitor de fericire generală și egală, și era atât de înfierbântat, încât fu din nou sguduit de un acces de tuse de îndată ce se reîntoarse la masă, unde se sprijini cu coatele pe hârtii, îngropându-și capul între mâini pentru a opri horcăiala care-i sfâșia gâtlejul. De astădată însă, nu se liniști așa ușor. După ce se despărți de cumătra Méchain, Busch deschise ușa brusc și alergă să-și ajute fratele; părea că suferă el însuși din pricina acestei tuse îngrozitoare. Se aplecă și îl cuprinse pe Sigismund cu brațele lui voinice, ca pe un copil căruia îi alini durerea, legănându-l.

— Dragul meu, spune-mi, ce ți s'a întâmplat de te înnăbuși? Să știi, vreau să chem un doctor, nu e bine ce faci... Se vede că ai vorbit prea mult!

Se uită pieziș spre Saccard, care rămăsese în mijlocul odăii și părea vădit mișcat de cele ce auzise din gura acestui tânăr atât de pătimaș și atât de grav bolnav, care acolo sus, la fereastra sa, avea parcă în mână soarta Bursei împletită cu povestea aceea a distrugerii tuturor celor clădite, pentru a reconstrui totul.

— Mulțumesc, eu vă las, zise vizitatorul, grăbit să se vadă din nou afară. Trimite-mi scrisoarea cu cele zece rânduri traduse. Mai aștept și altele, așa că voi plăti totul deodată.

Dar cum accesul de tuse al lui Sigismund trecuse, Busch îl mai reținu un moment.

— Știți, doamna care era adineaori aici v'a cunoscut cândva, e foarte mult timp de atunci.

— Nu mai spune! Unde m'a cunoscut?

— In rue de la Harpe, în anul 1852.

Cu toată stăpânirea de sine, Saccard păli. Un tic nervos îi strâmbă gura. Dar asta nu din pricină că-și aduse aminte

în clipa aceea de fata pe care o răsturnase pe scări; nici nu știuse măcar că rămăsese însărcinată și habar nu avea de existența copilului. Insă amintirea anilor de mizerie prin care trecuse în epoca aceea îi era întotdeauna neplăcută.

— Rue de la Harpe, da, da! N'am locuit acolo decât o săptămână, când am sosit la Paris, tocmai cât mi-a trebuit ca să caut casă... La revedere!

— La revedere, rosti apăsat Busch, care se înșela luându-i drept încurcătură spusele și pregătindu-se să tragă cât mai mari foloase de pe urma acestei întâmplări.

Ajuns din nou în stradă, Saccard se îndreptă, fără să-și dea seama, spre piața Bursei. Era foarte turburat; nici nu se uită măcar la tânăra doamnă Conin, al cărui chip frumos surâdea în ușa papetăriei. In piață, agitația crescuse, iureșul jocului biciuia trotoarele ce mișunau de lume, cu forța deslănțuită a valurilor în plină furtună. Era vijelia dela trei fără un sfert, bătălia ultimelor cursuri, sălbatica dorință de a ști cine se va îmbogăți. Stând în picioare, în colțul dinspre strada Bursei, în fața peristilului, i se părea că-l vede, în învălmășeală, sub colonade, pe Moser, cel care juca întotdeauna „à la baisse“, și pe Pillerault care juca „à la hausse“, amândoi pierduți în focul luptei, și că aude, răzbind din fundul sălii celei mari, glasul ascuțit al agentului de schimb Mazaud, acoperit din timp în timp de strigătele lui Nathansohn, ce ședea sub orologiu, în culisă. Dar o trăsură care trecea chiar pe lângă trotoar fusese cât pe ce să-l lovească. Massias sări din ea înainte ca vizitiul să fi oprit și urcă scările în goană, aducând, cu sufletul la gură, ultimul ordin al vreunui client.

In picioare, nemișcat, cu ochii pironiți la învălmășeala de acolo, de sus, Saccard își retrăia viața, obsedat de amintirea începuturilor sale, redeșteptate de întrebarea aceea a lui Busch. Iși amintea de rue de la Harpe, apoi de rue Saint-Jacques, de-a-lungul căreia își târîse ghetele scâlciate de aventurier pornit pe cuceriri, sosit la Paris, hotărît să supună marele oraș; îl cuprinse din nou furia la gândul că încă nu-și atinsese ținta și că se afla în aceeași situație, pândind mereu norocul, nepotolit, chinuit de o sete de plăceri așa cum nu-i mai fusese dat să sufere niciodată. Da, nebunul de Sigismund avea dreptate: din muncă nu poți trăi; numai cei proști și oropsiți muncesc, pentru a-i îngrășa pe ceilalți. Nu rămânea

decât jocul, jocul care aducea dintrodată, peste noapte, bunăstarea, luxul, belşugul, viaţa fără griji, viaţa adevărată. Dacă această veche orânduire socială avea să se prăbuşească într'o zi, un om ca el nu va găsi oare timpul şi locul pentru a-şi potoli poftele înaintea sfârşitului?

Un trecător, care nici măcar nu se întoarse pentru a-şi cere scuze, îl lovi din mers. Il recunoscu pe Gundermann, care îşi făcea plimbarea obişnuită, îl văzu intrând într'o cofetărie de unde acest rege al aurului cumpăra uneori câte o cutie întreagă de bomboane de un franc pentru nepoatele sale. Şi această întâlnire tocmai în clipa aceea, când tot dând târcoale în jurul Bursei, înfierbântarea lui creştea, fu ca o ultimă lovitură de bici, care-l determină să ia o hotărîre. Incercuirea cetăţii luase sfârşit; avea să înceapă asaltul. Făcu jurământul de a începe o luptă necruţătoare: va rămâne în Franţa, îşi va înfrunta fratele, va da bătălia cea mare, bătălia cea mai îndrăzneaţă, care îi va aşterne întreg Parisul la picioare sau care-l va doborî.

Saccard se încăpăţână să rămână în picioare, la postul de observaţie de unde-şi profera ameninţările, până la închiderea Bursei. Privea cum se goleşte peristilul, cum treptele clădirii se acoperă de turma aceea de oameni încălziţi şi obosiţi. In jurul lui continua aceeaşi forfotă a străzii şi a trotoarelor, acelaş val nesfârşit de oameni, aceeaşi mulţime bună de exploatat, acţionarii de mâine, care nu pot trece pe dinaintea acestei mari loterii a speculei fără a întoarce capul, aţâţaţi de dorinţa şi teama de a şti ce se petrece acolo, de a cunoaşte acea taină a operaţiilor financiare, cu atât mai atrăgătoare pentru francezi, cu cât numai puţini dintre ei o pot pătrunde.

II

După ultima și dezastruoasa afacere cu terenurile, în urma căreia Saccard fu silit să părăsească palatul din parcul Monceau, lăsându-l în mâinile creditorilor ca să evite o catastrofă și mai mare, primul lui gând fu să se refugieze la fiul său, Maxim. Acesta, dela moartea soției sale, care se odihnea într'un mic cimitir din Lombardia, locuia singur într'o clădire din avenue de l'Impératrice, unde își aranjase viața cu un înțelept și sălbatic egoism; toca averea rămasă dela moartă, fără să se încurce în socoteli, ca un tânăr cu sănătatea șubredă pe care viciul îl maturizase de timpuriu; și, pe un ton hotărît, refuzase să-și primească tatăl spre a locui împreună, tocmai pentru ca să poată trăi amândoi mai departe în bună înțelegere, explica el cu aerul surâzător și precaut.

Saccard se gândi atunci la un alt adăpost. Era pe punctul de a închiria o căsuță la Passy, un cămin burghez de comerciant retras din afaceri, când își aduse aminte că parterul și primul etaj al palatului d'Orviedo, din rue Saint-Lazare, erau tot neocupate și stăteau cu ușile și ferestrele închise. Prințesa d'Orviedo, care, de când îi murise bărbatul, se mutase în trei camere la etajul al doilea, nici nu pusese măcar bilet de închiriat la poarta năpădită de buruieni. O ușă mai mică, în cealaltă parte a casei, conducea la etajul al doilea, printr'o scară de serviciu. Și deseori, mergând la prințesă în interes de afaceri, îl cuprindea mirarea văzând complecta ei nepăsare de a trage foloase de pe urma imobilului. Prințesa, însă, clă-

ţina din cap; în materie de afaceri, avea ideile ei proprii. Totuşi, când Saccard veni să închirieze un apartament, consimţi îndată, cedându-i pentru o chirie de zece mii de franci minunatul parter şi etajul întâi al acestei clădiri princiare, parter şi etaj care valorau cu siguranţă dublu.

Lumea îşi mai amintea de fastul desfăşurat de prinţul d'Orviedo. Era în perioada aceea de fierbere, când acumulase o avere uriaşă, pe vremea când, venind din Spania şi stabilindu-se la Paris, în toiul unei ploi de milioane, cumpărase şi reparase clădirea aceasta, în aşteptarea palatului de marmură şi aur, cu care visa să uluiască lumea. Clădirea construită în secolul trecut era una din acele case patriarhale ridicate de nobilii galanţi ai epocii în mijlocul unor grădini întinse. Dărâmată în parte şi reclădită în proporţii mai mici, ea nu mai păstrase din parcul de altădată decât o curte largă, mărginită de grajduri şi remize, care însă aveau să fie înghiţite de viitoarea rue Cardinal-Fesch. Prinţul o cumpărase dela moştenitorii unei domnişoare Saint-Germain, ale cărei proprietăţi se întindeau pe vremuri până la rue Trois Frères, vechea prelungire a străzii Taitbout. De altfel, palatul avea intrarea prin rue Saint-Lazare, alături de o clădire mare ridicată în aceeaşi epocă — Folie Beauvilliers de odinioară — pe care familia Beauvilliers, astăzi ruinată, o mai ocupa încă; familia aceasta păstrase, de altfel, şi o rămăşiţă a unei minunate grădini cu arbori bătrâni, sortiţi şi ei pieirii în viitoarea prefacere a cartierului.

Deşi era într'o situaţie dezastruoasă, Saccard avea un şir întreg de servitori, rămăşiţe ale prea numerosului său personal, un valet, un bucătar cu soţia, care îngrijea de rufărie, o altă femeie rămasă nu se ştie pentruce, un vizitiu şi doi grăjdari. Saccard umplu grajdurile şi remizele, aducând doi cai şi trei trăsuri şi instală la parter o sală de mese pentru personalul de serviciu. Era dintre oamenii aceia care, deşi nu au nici măcar cinci sute de franci în casă, le place să trăiască pe picior mare, ca şi cum ar avea un venit de două sau trei sute de mii de franci pe an. Aşa că şi de data aceasta găsi mijlocul de a popula numai cu persoana sa vastul apartament dela primul etaj, cele trei saloane şi cele cinci dormitoare, fără a mai pune la socoteală imensa sală de mâncare în care se putea întinde o masă pentru cincizeci de persoane. De aici,

pe vremuri, o uşă dădea într'o scară interioară care ducea la etajul al doilea, într'o altă sală de mâncare, mai mică; prinţesa însă, care închiriase de curând această parte a etajului al doilea unui inginer, domnul Hamelin, un celibatar ce locuia acolo cu sora sa, blocase această uşă cu ajutorul a două şuruburi puternice. Impreună cu chiriaşul dela etajul al doilea, se servea de vechea scară de serviciu, în timp ce Saccard se bucura singur de scara cea mare. El mobilase în parte câteva încăperi cu mobilierul adus din parcul Monceau, dar celelalte rămaseră goale; izbuti totuşi să dea viaţă acestui şir de ziduri triste şi pustii, cărora o mână duşmănoasă părea a le fi smuls până şi ultimele petice de tapet de pe pereţi îndată după moartea prinţului. In felul acesta putu să-şi făurească iar vise de îmbogăţire.

Prinţesa d'Orviedo era pe vremea aceea una dintre apariţiile curioase ale Parisului. Cu cincisprezece ani în urmă, se resemnase să se mărite cu prinţul, pe care nu-l iubea de fel, numai pentru a asculta porunca mamei sale, ducesa de Combeville. In momentul când se căsătorise avea douăzeci de ani, şi era renumită pentru frumuseţea şi cuminţenia ei, fiind foarte credincioasă şi puţin prea serioasă, deşi iubea viaţa cu patimă. Nu ştia nimic despre poveştile de tot felul care circulau pe seama prinţului, despre origina averii lui, evaluată la trei sute de milioane, despre o viaţă de hoţii ne mai pomenite, nu la drumul mare, cu arma în mână, aşa cum făceau nobilii aventurieri de odinioară, ci ca un bandit corect din zilele noastre, care, sub soarele aprins al Bursei băga mâinile în buzunarele naivilor ce intrau acolo şi profita de prăbuşirile financiare şi de catastrofe.

La început, în Spania, apoi aici, în Franţa, timp de douăzeci de ani, prinţul îşi luase partea leului din toate marile potlogării intrate în istorie. Cu toate că nu bănuia din ce gunoaie şi din cât sânge îşi adunase atâtea milioane, prinţesa simţise pentru el un desgust chiar din prima clipă, desgust pe care nici credinţa ei în dumnezeu nu-l putuse învinge, şi după puţin timp dela căsătorie o ură înnăbuşită, mereu crescândă, se adăugase acestei antipatii, ură pricinuită mai ales de faptul că din această căsătorie pe care fusese silită s'o facă împotriva voinţei ei, nu avusese niciun copil. Maternitatea ar fi împăcat-o cu viaţa aceasta, căci îi erau dragi copiii;

dar neavând nici măcar această satisfcţie, îl ura şi mai mult pe omul acesta care, după ce desamăgise femeia în ea, nu putuse să satisfacă cel puţin mama. In vremea aceea prinţesa făcea un lux ne mai văzut, orbind întreg Parisul prin strălucirea serbărilor pe care le dădea, ducând o viaţă de fast, pentru care chiar şi cei din Tuilleries, zice-se, o invidiau. Apoi, deodată, a doua zi după moartea prinţului, care fusese lovit de un atac de apoplexie, clădirea din strada Saint-Lazare căzu pradă unei tăceri desăvârşite, unui adânc întuneric. Nu s'a mai aprins nicio lumină, nu s'a mai auzit niciun sgomot, uşile şi ferestrele au rămas închise şi începu să se răspândească svonul că prinţesa golise parterul şi primul etaj şi că se retrăsese ca o pustnică în trei odăiţe, la etajul al doilea, cu o fostă cameristă a mamei sale, bătrâna Sophie, care o crescuse. Când reapăru în lume era îmbrăcată într'o rochie simplă de stofă neagră, cu părul ascuns sub o dantelă, tot mică şi tot grăsuţă, cu fruntea ei îngustă, cu obrazul frumos, rotund şi cu dinţii ca mărgelele îndărătul buzelor severe. Incepuse însă să se ofilească şi pe chipul ei mut citeai parcă voinţa dârză a unei călugăriţe retrase de multă vreme din viaţă. Implinise treizeci de ani şi nu mai trăia decât pentru operele de binefacere.

Tot Parisul fu surprins de această atitudine şi fel de fel de svonuri începuseră să se răspândească pe socoteala ei. Prinţesa moştenise întreaga avere a prinţului, acele faimoase trei sute de milioane de care se ocupau până şi ziarele. Astfel că în jurul ei se născu o legendă destul de romantică. Se spunea că un bărbat, un necunoscut, înveştmântat în negru, apăruse într'o seară în odaia ei, tocmai în clipa în care se pregătea să se culce, fără ca prinţesa să fi ştiut vreodată prin ce uşă secretă putuse intra; dar nimeni nu ştia ce-i spusese omul acela. Se crede, însă, că el i-ar fi desvăluit origina murdară a celor trei sute de milioane, cerându-i poate să îndrepte nedreptăţile fără număr făptuite de prinţ, dacă voia să evite un şir întreg de nenorociri. După aceea, necunoscutul dispăruse. Era de cinci ani văduvă şi se pare că nu mai trăia decât dintr'o arzătoare dorinţă de renunţare şi ispăşire; dar nimeni nu ştia dacă îşi impusese această existenţă pentru a îndeplini o poruncă venită din cealaltă lume sau mai degrabă din cauza unei revolte fireşti a firii ei cinstite, revoltă ce se

produsese în sufletul ei atunci când îi încăpuse în mâini dosarul averii moştenite. In fiinţa aceasta care nu fusese femeie şi care nu putuse fi mamă, toate duioşiile înnăbuşite şi mai ales dragostea neîmplinită pentru copii, se cristalizau acum într'o dragoste puternică pentru cei săraci, pentru cei slabi, desmoşteniţi sau în suferinţă, pentru cei ale căror milioane furate i se părea că le posedă ea, jurând să le înapoieze totul din plin, într'o revărsare totală de milă. De atunci era urmărită de o idee fixă: se socotea bancherul la care cei săraci îşi depuseseră cele trei sute de milioane, pentru a fi întrebuinţate cât mai mult în folosul lor; nu mai era decât un contabil, un om de afaceri, trăind în lumea cifrelor, înconjurată de o mulţime de notari, de lucrători şi de arhitecţi. In acest scop înfiinţase în oraş un birou în toată regula, cu vreo douăzeci de funcţionari. La ea acasă, în cele trei odăiţe pe care le locuia, nu primea decât patru sau cinci intermediari, ajutoarele ei; îşi petrecea aproape tot timpul la birou, ca un director de mare întreprindere, în mijlocul unei grămezi de acte şi documente care o copleşiseră. Visul ei era să aline toate durerile, dela durerea pruncului ce suferă de a se fi născut, până la a moşneagului care nu poate muri fără să sufere. In timpul acestor cinci ani, cheltuind banii fără nicio precupeţire, înfiinţase la Villette creşa Sfânta Maria, cu leagăne albe pentru cei mici, cu paturi albastre pentru cei mai mărişori, instalată într'o clădire mare şi luminoasă în care erau îngrijiţi trei sute de copii; mai înfiinţase un orfelinat la Saint-Mandé, orfelinatul Sfântul Iosif, în care o sută de băieţi şi o sută de fete primeau educaţia şi învăţătura pe care o primeau şi copiii burghezilor; în sfârşit, fondase un azil pentru bătrâni, la Châtillon, putând adăposti cincizeci de bărbaţi şi cincizeci de femei, precum şi un spital cu două sute de paturi într'un cartier mărginaş, spitalul Saint Marceau, care tocmai se deschisese de curând. Dar opera sa preferată, la care ţinea cel mai mult, era Opera Muncii, o creaţie întru totul a ei, o instituţie care trebuia să înlocuiască casa de corecţie şi în care trei sute de copii, o sută cincizeci de fete şi o sută cincizeci de băieţi adunaţi de pe uliţele Parisului, smulşi din ghiarele viciului şi ale crimei, erau redaţi vieţii printr'o îngrijire bună şi prin învăţătura unui meşteşug. Aceste importante fundaţii, la care se adaugă darurile largi şi risipa făcută cu operele de

binefacere, îi mâncaseră aproape o sută de milioane în cinci ani. Câțiva ani încă, și felul acesta de trai avea s'o ruineze complect, fără să-și fi pus de o parte cel puțin micul venit de care avea nevoie pentru pâinea și laptele cu care se hrănea acum. Când bătrâna Sophie, ieșind din veșnica ei tăcere, o mustra, prezicându-i că va muri în mizerie, prințesa o întâmpina cu un surâs ușor, singurul surâs care i se mai ivea pe buzele-i lipsite de viață, un surâs plin de bunătate și nădejde.

Saccard făcuse cunoștința prințesei d'Orviedo cu prilejul înființării Operei Muncii. El fusese unul din proprietarii terenului pe care prințesa îl cumpărase pentru această fundație, o fostă grădină cu arbori frumoși care se învecina cu parcul Neuilly, prelungindu-se de-a-lungul bulevardului Bineau. O cucerise prin felul lui vioi de a se ocupa de afaceri și în urma unor greutăți pe care le întâmpinase cu antreprenorii, își manifesta dorința de a-l mai vedea. Pe el lucrările îl interesaseră în mod deosebit și îi întărâtaseră imaginația, fermecat de mărețul plan pe care prințesa îl impusese arhitecților ei: două clădiri uriașe, una pentru băieți, cealaltă pentru fete, legate între ele printr'un șir de încăperi destinate capelei, comunității, administrației și celorlalte servicii; iar fiecare clădire își avea o curte imensă, atelierele și dependințele ei de tot felul. Dar ceeace-l pasionase îndeosebi, fiind pe măsura gustului său pentru monumental și fastuos, fu luxul desfășurat, construcția enormă făcută din materiale ce puteau înfrunta veacurile, marmura risipită peste tot, bucătăriile îmbrăcate în faianță în care ai fi putut frige câte un bou întreg, sălile de mese uriașe, cu pereții îmbrăcați în lemn de stejar, dormitoarele scăldate în lumină, înveselite prin zugrăveala de culoare deschisă, spălătoria, sala de baie, infirmeria, toate instalate cu un desăvârșit rafinament; și peste tot, alte săli, alte scări și coridoare, aerisite vara și încălzite bine iarna; toată casa era scăldată în soare, de o veselie tinerească, având aspectul caselor construite de oameni foarte bogați. Ori de câte ori arhitectul îngrijorat, găsind de prisos toată această măreție, aducea vorba de cheltuieli, prințesa îl oprea cu un singur cuvânt; ea se bucurase de lux și voia să-l ofere și celor săraci, ca să se bucure și ei, la rândul lor, ei, cei care fac luxul bogaților. Ideea ei fixă se bizuia pe acest vis al îndestulării celor oropsiți; voia să-i culce în paturi, să-i așeze la masa fericiților

de pe acest pământ; nu mai voia să-i lase să trăiască din pomana unei bucăţi de pâine sau a unui culcuş la voia întâmplării, ci voia să-i facă să cunoască şi ei viaţa îmbelşugată a palatelor, în care să se simtă în largul lor, răzbunându-şi astfel anii grei, gustând din plăcerile celor ce au izbutit să învingă viaţa. Numai că, în toată risipa aceasta, în mijlocul devizelor uriaşe, era furată cu neruşinare; o armată întreagă de antreprenori trăia de pe urma ei, ca să nu mai pomenim de pierderile datorite proastei administraţii; bunul destinat săracilor era delapidat. Saccard, plin de entuziasm, fu acela care îi deschise ochii, rugând-o să-l lase să controleze socotelile, de altfel cu totul dezinteresat, numai de dragul de a pune ordine în acest nebunesc dans al milioanelor. Nu se dovedise niciodată atât de cinstit. In toată afacerea asta uriaşă şi complicată, el fu cel mai harnic, cel mai corect dintre colaboratori, risipindu-şi timpul şi chiar banii, numai din plăcerea de a mânui sumele fantastice care fuseseră învestite în aceste opere de binefacere. Era cunoscut de toată lumea la Opera Muncii; de altfel, prinţesa nu se ducea niciodată pe acolo, după cum nu se ducea nici pe la celelalte fundaţii create de ea; stând tot timpul retrasă în cele trei odăiţe ale ei, ca o zână bună, nevăzută de nimeni, îl lăsa pe el să culeagă roadele şi să primească laudele şi recunoştinţa care pe ea păreau că n'o interesează.

Se vede că de atunci nutrea Saccard gândul, care, după ce se mutase în casa prinţesei d'Orviedo, căpătase forma precisă a unei dorinţe intense, şi anume să devină administratorul bunurilor ei. In ceasul de grea cumpănă în care se afla acum, învins de speculaţiile de Bursă, neştiind de unde să pornească spre a-şi reface averea, aceasta i se păru a fi singura salvare, singura cale de a se ridica iarăşi; să devină distribuitorul acestor binefaceri regeşti, să canalizeze această revărsare de aur care curgea asupra Parisului. Mai rămăseseră două sute de milioane; câte opere nu se mai puteau înfiinţa, ce oraş minunat se mai putea înălţa, ca din pământ, cu aceşti bani! Afară de faptul că el ar fi făcut să crească milioanele, le-ar fi dublat, le-ar fi triplat şi ar fi ştiut să le folosească atât de bine, încât ar fi putut crea cu ele încă o lume. Şi în patima lui totul lua proporţii uriaşe, nu mai trăia decât cu gândul ameţitor de a răspândi banii în binefaceri

fără de sfârşit, să înnece cu ele Franţa fericită; apoi se înduioşa la gândul că avea să fie de o cinste desăvârşită, că n'avea să-şi însuşească niciun ban din afacerea asta. Şi în mintea lui de vizionar se înfiripa o idilă gigantică, idila unui inconştient, în care nu se observa însă nici cea mai mică dorinţă de a-şi răscumpăra pungăşiile financiare de altădată. Ba, dimpotrivă, până la urmă, el vedea în asta împlinirea visului său de cucerire a Parisului. Să fie regele carităţii, dumnezeul mult iubit de mulţimea săracilor, să devină unic şi popular, să facă lumea să vorbească numai despre el, asta i-ar fi satisfăcut ambiţia nemărginită. Câte minuni n'ar putea să înfăptuiască dacă şi-ar întrebuinţa în scopuri de binefacere priceperea de om de afaceri, şiretenia, încăpăţânarea şi totala lui lipsă de prejudecăţi! Mai ales că ar avea de partea lui puterea de neînvins, care câştiga toate bătăliile, banul, lăzi întregi cu bani, banii care fac deseori atâta rău, dar care ar face atâta bine în ziua în care am renunţa la toată mândria şi toate plăcerile!

După aceea, dând şi mai mari proporţii planului său, Saccard ajunse să se întrebe dece nu s'ar căsători, în definitiv, cu prinţesa d'Orviedo. Asta i-ar întări poziţia şi ar evita interpretările greşite. Timp de o lună, Saccard manevră cu îndemânare, expuse planuri strălucite, cu intenţia de a se face indispensabil. Şi într'o zi, cu o voce liniştită, încrezător, o ceru în căsătorie, desfăşurându-şi proiectul lui măreţ. Oferea o adevărată asociaţie, asumându-şi obligaţia de a lichida sumele furate de prinţ şi luându-şi însărcinarea să le înapoieze, înzecite, săracilor. Prinţesa, în veşnica ei rochie neagră, cu fişiul de dantelă pe cap, îl asculta cu luare aminte, fără ca vreo emoţie să-i însufleţească chipul îngălbenit. Vedea limpede care erau foloasele unei astfel de asociaţii, fără să ia în seamă celelalte considerente. Cu toate acestea, după ce amână răspunsul pentru a doua zi, sfârşi prin a refuza: socotise, de bună seamă, că n'ar mai fi singura stăpână a binefacerilor ei, de care înţelegea să dispună numai ea ca o suverană absolută, chiar dacă o făcea în chip nebunesc. Dar adăugă că ar fi fericită ca el să rămână sfetnicul ei, arătându-i cât de mult îi preţuia colaborarea şi rugându-l să continue a se ocupa şi pe viitor de Opera Muncii, a cărei conducere efectivă o avea el.

Timp de o săptămână, Saccard fu adânc îndurerat, aşa

cum te simţi când ţi se năruește o idee dragă. Nu pentrucă și-ar fi dat seama că lunecă din nou în prăpastia pungășiilor; dar așa cum o romanţă sentimentală înduioșează și pe cel mai păcătos dintre beţivi, această uriașă idilă a binelui făcut cu ajutorul milioanelor îi înduioșase bătrânul suflet de pirat. Cădea încă odată și cădea de atât de sus, încât i se părea că fusese detronat. Prin intermediul banilor dorise totdeauna să-și satisfacă poftele și, în acelaș timp, să-și creeze fastul unei vieţi princiare; dar nu avusese niciodată prilejul să realizeze din plin aceste ambiţii.

Pe măsură ce fiecare dintre căderile sale îi nimicea câte o speranţă, se încăpăţâna și mai tare. Așa, de pildă, de îndată ce planul său se prăbuși în faţa refuzului liniștit și hotărît al prinţesei, se simţi cuprins de o nouă dorinţă furioasă de luptă. Să se bată, să fie cel mai tare în crâncenul război al speculaţiilor de bursă, să-și sdrobească adversarii spre a nu fi sdrobit de ei, aceasta era, după setea lui de splendori și de plăceri, marea cauză, singura pricină a patimii sale pentru afaceri. Dacă nu aduna averi, avea în schimb cealaltă bucurie, mânuirea sumelor mari, a averilor asvârlite ca niște armate întregi în luptă, ciocnirile cu milioanele vrăjmașe, înfrângerile, izbânzile, toate acestea îl ameţeau. Și în sufletul lui își făcu loc din nou ura pe care i-o purta lui Gundermann, neînfrânta lui nevoie de răzbunare; să-l doboare, gândul acesta îl obseda ca o dorinţă himerică ori de câte ori era din nou răpus la pământ. Și deși își dădea seama de naivitatea unei asemenea încercări, voia cel puţin să-l atace, să-l facă să-l ia în seamă și să-l silească să împartă câștigurile cu el, așa cum fac acei regi vecini și la fel de puternici și care se socotesc veri între ei. In momentul acela se simţi din nou atras de Bursă, cu capul plin de afaceri și planuri care de care mai contrarii, într'o fierbere atât de mare, încât nu știa de unde să înceapă, până în ziua când o idee nouă, mai formidabilă decât toate celelalte, se desprinse din mintea lui și puse stăpânire, încetul cu încetul, pe întreaga lui fiinţă.

De când locuia la prinţesa d'Orviedo, Saccard o zărea uneori pe sora inginerului Hamelin, care ocupa micul apartament dela etajul al doilea, o femeie cu o siluetă admirabilă, doamna Caroline, cum îi spunea deobicei. Ceeace-i atrase mai cu seamă luarea aminte, atunci când o întâlnise pentru prima

oară, era minunatul ei păr alb, acea cunună de păr alb ce părea atât de ciudat pe fruntea aceasta de femeie încă tânără, în vârstă de abia treizeci și șase de ani. Albise dela vârsta de douăzeci și cinci de ani. Sprâncenele ei, rămase negre și foarte dese, îi dădeau o tinerețe, o vioiciune stranie a chipului încadrat parcă de o hermină. Frumoasă nu fusese niciodată, cu bărbia și cu nasul ei prea pronunțate, cu gura mare ale cărei buze groase exprimau o bunătate deosebită. Dar desigur, acest păr alb, des și mătăsos, această albeață spumegândă a firelor ca de mătase, îndulceau un chip cam aspru, dându-i un farmec surâzător de bunică și în acelaș timp o prospețime și o vitalitate pasionată. Era înaltă, voinică și avea un mers hotărît și distins.

De câte ori o întâlnea, Saccard, mai scund decât ea, o urmărea curios cu privirea și o invidia pentru talia ei înaltă, pentru înfățișarea ei sănătoasă. Și, încetul cu încetul, află dela cei din jur toată povestea familiei Hamelin. Caroline și Georges erau copiii unui doctor din Montpellier, savant de seamă și catolic convins, care murise sărac. La moartea lui, fata avea optsprezece ani, iar băiatul nouăsprezece; și cum acesta din urmă abia intrase la Școala Politehnică, se mută și ea la Paris, unde își găsi un loc de guvernantă. Ea fu aceea care îi dădu fratelui mai mare bani de buzunar în timpul celor doi ani de studii; mai târziu, după ce termină școala cu o clasificare proastă, Georges se trezi colindând străzile Parisului și tot ea fu aceea care îl ajută până când avea să-și găsească o ocupație. Cei doi frați se iubeau mult și visau să nu se despartă niciodată. Totuși, ivindu-se prilejul unei căsătorii neașteptate, bunătatea și inteligența Carolinei cuceriseră inima unui bogat fabricant de bere pe care îl cunoscuse chiar în casa în care ea dădea lecții.

Georges stărui să primească propunerea, lucru de care se căi amar, deoarece la numai câțiva ani după căsătorie, Caroline fu silită să ceară despărțirea, ca să nu fie ucisă de soțul ei, un bețiv care o urmărea cu cuțitul ori de câte ori era cuprins de crizele unei gelozii prostești. Avea pe atunci douăzeci și șase de ani și trebuia să înfrunte din nou sărăcia, deoarece se încăpățânase să nu ceară niciun fel de pensie dela omul de care se despărțea. Din fericire, fratele ei, după nenumărate încercări, își găsise în cele din urmă o ocupație

care-i plăcea: trebuia să plece în Egipt, împreună cu comisia însărcinată cu primele cercetări asupra Canalului de Suez. Işi luă cu el şi sora, care se instală, curajoasă, la Alexandria şi începu din nou să dea lecţii, în timp ce el cutreiera ţinutul. Rămaseră în Egipt până în 1859 şi fură de faţă la cele dintâi săpături ce s'au făcut pe plaja Port-Saidului de către o biată echipă de numai 150 de oameni, pierdută în mijlocul nisipurilor şi condusă de câţiva ingineri. După aceea, Hamelin, trimis în Siria pentru a îngriji de aprovizionări, rămase acolo, din cauza unui conflict cu şefii lui. O aduse şi pe Caroline la Beyrut, unde o aşteptau alţi elevi; el intră într'o afacere importantă patronată de o societate franceză pentru construirea unei şosele între Beyrut şi Damasc, prima cale deschisă prin trecătorile Libanului. Au stat acolo încă trei ani, până la terminarea şoselei, el cercetând munţii, lipsind două luni pentru o călătorie la Constantinopol, prin Taurus, iar ea urmându-l peste tot ori de câte ori avea câteva zile de răgaz, împărtăşindu-i visurile de redeşteptare a acestui străvechi pământ adormit sub cenuşa civilizaţiilor moarte. Georges adunase o mapă întreagă de idei şi de schiţe şi simţea nevoia de a se reîntoarce în Franţa spre a da viaţă acestor uriaşe planuri de ansamblu, formând societăţi, căutând capitalul necesar. După nouă ani de şedere în Orient, plecară spre ţară, trecând din nou prin Egipt, unde lucrările Canalului de Suez îi entuziasmară; în patru ani, pe nisipurile plajei Port-Saidului răsărise un oraş întreg în care trăiau mii de oameni, ce forfoteau ca furnicile, schimbând cu totul faţa acestui pustiu. La Paris însă, nu-l aştepta nimic bun pe Hamelin. De mai bine de un an lupta pentru realizarea planurilor lui, fără a putea inspira nimănui încredere în ele, fiind prea modest, prea puţin vorbăreţ, naufragiat la etajul al doilea al palatului prinţesei d'Orviedo, într'un apartament compus din cinci camere, pentru care plătea o chirie de o mie două sute de franci, fiind mai departe de succes chiar decât pe vremea în care studia munţii şi stepele Asiei. Economiile lor se topeau văzând cu ochii şi lipsurile se făceau din ce în ce mai simţite.

Tocmai aceasta îl interesa pe Saccard, tristeţea mereu crescândă a doamnei Caroline, a cărei voioşie se întuneca din cauza desnădejdii de care îl vedea cuprins pe fratele ei. In gospodăria lor ea făcea mai mult pe bărbatul. Georges, care

fizicește îi semăna mult, deși era ceva mai slab, avea o neobișnuită putere de muncă; dar se adâncea întotdeauna în studiile lui și nu mai era chip să-l scoți din ele. Nu voise niciodată să se însoare, nesimțind nevoia căsătoriei; își iubea mult sora și asta îi era deajuns. Avea, probabil, amante de o zi, pe care nu i le cunoștea nimeni. Acest absolvent al Școlii Politehnice, cu vederi atât de largi, care punea atâta zel în tot ce intreprindea, dădea câteodată dovadă de atâta naivitate, încât nu era deloc greu să fie socotit un prost. Crescut în cel mai strâmt spirit catolic, își păstrase intacte credințele religioase din copilărie; dimpotrivă, sora lui se emancipase; căci citise mult și își făcuse singură o educație intelectuală serioasă, în timp ce fratele ei se cufundase numai în lucrări tehnice. Caroline vorbea patru limbi, îi citise pe economiști, pe filosofi și se pasionase un timp pentru teoriile socialiste și evoluționiste; dar mai târziu curiozitatea i se potolise, mai ales în urma călătoriilor pe care le făcuse și a îndelungatei șederi în mijlocul acelor civilizații îndepărtate unde își însușise spiritul de toleranță și un deosebit echilibru moral. Și deși ea nu mai credea, respecta totuși credința fratelui ei. Avuseseră odată o discuție și de atunci nu mai vorbiseră niciodată despre asta. In simplicitatea și bunătatea ei, era o femeie foarte inteligentă, înzestrată cu o neobișnuită dragoste de viață, cu un curaj și cu o voioșie care-i dădeau tăria să înfrunte cruzimile soartei; avea obiceiul să spună că o singură mâhnire îi rămăsese deschisă, ca o rană, aceea de a nu fi avut un copil.

Saccard avu prilejul să-i facă lui Hamelin un serviciu, în legătură cu o mică lucrare. Era vorba de un raport asupra randamentului unei mașini inventate de curând. Cu acest prilej pătrunsese în intimitatea celor doi frați, urcând adesea pentru un ceas în salonul lor, singura odaie mai mare și pe care ei o transformaseră în birou. Incăperea rămăsese absolut goală, având drept mobilă doar o masă lungă de desen, o altă masă mai mică încărcată de hârtii, precum și șase scaune. Pe marginea căminului se aflau maldăre întregi de cărți. Pe pereți o ornamentație improvizată compusă din planuri și acuarele luminoase, fiecare prinsă în câte patru cuie, înveselea însă goliciunea acestui interior. Acestea erau proiectele, schițele lui Hamelin făcute în Siria, toată viitoarea lui avere; iar

acuarelele erau făcute de doamna Caroline și reprezentau vederi, tipuri, costume, tot ce observase și schițase cu mult simț al culorilor și fără niciun fel de pretenție, în timpul când își însoțise fratele. Două ferestre mari care dădeau înspre grădina familiei Beauvilliers, luminau din plin această risipă de desene care evocau o altă viață, visul unei lumi ce se prefăcea în pulbere, dar pe care planurile acestea cu liniile drepte și precise păreau că voiesc s'o reînsuflețească, reconstruind-o cu ajutorul schelei trainice a științei moderne. După ce se arătă folositor, prin acea risipă de activitate care făcea din el un om încântător, Saccard rămânea zile întregi, fermecat în fața acestor planuri și acuarele, cerând mereu alte explicații. In creierul lui se și înfiripase gândul unei afaceri uriașe.

Intr'o dimineață o găsi pe doamna Caroline singură, la măsuța din care își făcuse biroul. Era tare mâhnită și stătea cu mâinile întinse deasupra hârtiilor.

— Ce pot să fac? lucrurile merg tot mai prost... Și totuși, curajul nu m'a părăsit încă. Se apropie, însă, vremea când nu vom mai avea nimic; și ceeace mă îngrijorează mai mult este neputința la care l-au redus necazurile pe fratele meu, căci el nu e viteaz, n'are decât putere de muncă... M'am gândit să intru din nou ca guvernantă ca să-l pot cel puțin ajuta. Am căutat, dar n'am găsit nimic... și totuși, slugă nu pot să mă bag!

Saccard n'o mai văzuse niciodată atât de descurajată, atât de abătută.

— Ce dumnezeu! doar nu ați ajuns până acolo, spuse el.

Ea clătina din cap, vorbind cu amărăciune despre viață, cu toate că deobicei o lua ușor, chiar atunci când îi era potrivnică. In clipa aceea Hamelin se înapoie aducând vestea unui nou insucces și ea începu să plângă încet, fără să scoată niciun cuvânt, privind în gol cu pumnii strânși.

— Și când te gândești, spuse Hamelin fără să vrea, că acolo sunt milioane care ne așteaptă, numai de s'ar găsi cineva să-mi ajute să le câștig!

Saccard privea cu atenție o schiță reprezentând un pavilion ridicat în mijlocul unor mari magazine.

— Asta ce este? întrebă el.

— Oh, am făcut-o în glumă, spuse inginerul. Este proiectul de plan al unei locuințe, acolo, la Beyrut, pentru directo-

rul societății pe care am visat-o. Știi, Societatea generală a Pacheboturilor Reunite.

Se însufleți, începu să dea și alte amănunte. Cu prilejul șederii sale în Orient observase cât de prost organizat era serviciul transporturilor. Cele câteva societăți, cu sediul la Marsilia, concurându-se una pe alta, mergeau la pieire, căci nu izbuteau să aibă material îndestulător și de bună calitate; și una din primele sale idei, care stătea la temelia întregului șir de întreprinderi pe care le proiectase, era sindicalizarea acestora, unirea lor într'o singură mare societate, cu capital de milioane, care ar exploata întreaga Mediterană și și-ar asigura supremația, stabilind linii pentru toate porturile Africei, Spaniei, Italiei, Greciei, Egiptului și Asiei, până la Marea Neagră. Era planul unui organizator foarte prevăzător și al unui bun cetățean: realizarea lui însemna cucerirea Orientului și legarea lui de Franța, fără a mai pune la socoteală faptul că prin asta se apropia și mai mult de Siria, care avea să devină centrul acestei vaste activități.

— Sindicatele [1], murmură Saccard, da, ele reprezintă viitorul. Sunt o formă atât de puternică de asociație! Trei sau patru întreprinderi mici care, izolate, abia își trag sufletul, capătă o vitalitate și o prosperitate fără pereche de îndată ce se unesc... Da, ziua de mâine va fi a marilor capitaluri, a sforțărilor centralizate. Industria toată, întreg comerțul, vor sfârși prin a nu mai fi decât un imens bazar unic, la care te vei putea aproviziona cu de toate.

Se opri din nou, de data aceasta în fața unei acuarele care reprezenta un peisaj sălbatic, o trecătoare adâncă, închisă de o uriașă prăbușire de stânci pe care prinseseră să crească tufărișuri:

— Iată capătul lumii, spuse el. N'aș crede să treacă multă lume pe aici!

— Este o trecătoare în Munții Carmel, răspunse Hamelin. A desenat-o sora mea, pe vremea când făceam cercetări acolo...

Și adăugă liniștit:

---

[1]) Sindicatele despre care se vorbește aci sunt organizații monopoliste ale fabricanților, prin care întreprinderile își pierd independența comercială. Ele n'au comun cu sindicatele muncitorești decât numele. (N. T.).

— Uite, vezi? între straturile calcaroase din cretaceu și straturile de porfir care s'au ridicat pe deasupra, trece de-a-curmezișul muntelui o vână bogată de argint sulfurat; da, o mină de argint a cărei exploatare, după socotelile mele, ar asigura câștiguri uriașe.

— O mină de argint... repetă cu însuflețire Saccard.

Doamna Caroline, în mâhnirea ei, cu privirea mereu pierdută, auzise totul și ca și cum ar fi evocat o viziune spuse:

— Carmelul... ah! ce pustiu, ce zile de singurătate! E numai mirt și grozamă, miroase așa de frumos, aerul călduț e ca îmbălsămat. Și vulturii care plutesc mereu pe sus, și atâta argint ce zace în pustiul ăsta, alături de cea mai cumplită mizerie! Am putea să vedem acolo mulțimi fericite, șantiere, orașe noi, un popor readus la viață prin muncă.

— Intre munții Carmel și Saint Jean d'Acre s'ar putea deschide destul de ușor un drum, continuă Hamelin. Și sunt sigur că s'ar descoperi și fier, pentrucă munții aceia sunt bogați în minereuri... Am studiat și un nou sistem de extragere prin care s'ar realiza economii însemnate. Totul este gata; nu mai rămâne decât să se găsească fondurile.

— Societatea minelor de argint din Carmel! șopti Saccard.

De astădată, inginerul era acela care privea planurile unul după altul, atras din nou de opera întregii sale vieți, înflăcărat de gândul viitorului strălucit care dormea acolo, în timp ce el stătea legat de mâini și de picioare din pricina sărăciei.

— Și toate cele spuse mai sus nu ar fi decât primele închegări ale începutului, adăugă el. Uită-te la seria asta de planuri. Aici s'ar putea da lovitura cea mare. Un sistem întreg de căi ferate, străbătând Asia Mică în toate direcțiile... Lipsa mijloacelor de comunicație comode și rapide e cauza principală a stagnării în care zace această regiune atât de bogată. Nu există nicio singură șosea ca lumea; călătorii și mărfurile circulă numai pe catâri sau pe cămile... Inchipuește-ți ce revoluție s'ar petrece dacă liniile ferate ar pătrunde până la capătul pustiului. Asta ar însemna putere industrială și comercială de zece ori mai mare, pătrunderea civilizației victorioase până acolo, porțile Orientului deschizându-se în fața Europei... Dacă planurile mele vă interesează, am putea sta de vorbă mai amănunțit. Atunci să vedeți!

Totuși, nu se putu opri de a nu intra de pe acum în amănunte. Studiase traseul sistemului său de căi ferate, mai ales în timpul călătoriei pe care o făcuse la Constantinopol. Singura mare greutate era străpungerea Munților Taurus; dar cercetase diferitele trecători și era de părere că există posibilitatea de a se tăia un traseu direct și relativ puțin costisitor. De altfel, nu avea de gând să înfăptuiască dintrodată întregul sistem. După ce se va fi obținut din partea sultanului întreaga concesiune, ar fi înțelept să nu se pornească la început decât cu linia principală, dela Brusa la Beyrut, prin Angora și Alep. Mai târziu avea să vină și rândul liniilor secundare, dela Smirna la Angora și dela Trebizonda la Angora, prin Erzerum și Sivas.

— Și după aceea, da, după aceea... adăugă el.

Dar nu mai spuse nimic; se mulțumi să zâmbească, temându-se să mărturisească până unde mergeau planurile lui îndrăznețe. Acesta era visul lui.

— Dar câmpiile dela poalele Munților Taurus, spuse doamna Caroline cu glasul ei domol de visătoare, sunt un adevărat rai! N'ai decât să sgârii puțin pământul și recoltele cresc bogate și rodnice. Arborii fructiferi: piersicii, cireșii, smochinii, migdalii, se frâng sub povara fructelor. Și livezile de măslini și de duzi, care seamănă cu niște păduri bătrâne! Ce ușoară și frumoasă ar fi viața în aerul acela plăcut, sub cerul mereu albastru!

Saccard începu să râdă, cu râsul acela ascuțit care-l cuprindea ori de câte ori intrevedea posibilitatea de a se îmbogăți. Și cum Hamelin vorbea și de alte planuri, mai ales de crearea unei bănci la Constantinopol, pomenind în treacăt și de puternicele prietenii pe care le legase acolo, mai ales cu oamenii din jurul marelui vizir, Saccard îl întrerupse voios:

— Bine, dar asta e o adevărată țară unde curge lapte și miere!

Apoi, foarte prietenos, sprijinindu-și amândouă mâinile pe umerii doamnei Caroline, care nu se mișcase de pe scaunul ei, zise:

— Nu pierdeți nădejdea, doamnă! Imi sunteți foarte dragi, veți vedea că voi face împreună cu fratele dumneavoastră ceva ca să ne fie bine tuturor... Aveți răbdare, așteptați.

In săptămânile care urmară, Saccard făcu din nou rost inginerului de câteva lucrări; și dacă nu mai vorbea despre afacerile acelea mari, se gândea totuși mereu la ele, preocupat, șovăind în fața perspectivelor uriașe. Dar ceeace întări și mai mult prietenia dintre ei, fu modul firesc în care doamna Caroline începuse să se îngrijească de gospodăria lui de burlac, unde se făceau atâtea cheltuieli inutile și unde era cu atât mai prost slujit cu cât avea mai mulți servitori. Deși era atât de îndemânatic înafara casei, fiind vestit pentru siguranța și dibăcia lui în vălmășagul marilor hoții, acasă la el totul mergea la voia întâmplării, nepăsător față de risipa îngrozitoare și de cheltuielile de trei ori mai mari decât ar fi trebuit; lipsa unei femei se simțea în mod direct până și în cele mai mici lucruri. Când doamna Caroline observă jaful din gospodăria lui, îi dădu mai întâi sfaturi, apoi începu să se amestece pe față, izbutind să realizeze oarecare economii; mai mult râzând, Saccard îi oferi într'o bună zi postul de intendentă. Și dece nu? Căutase doar un loc de guvernantă, așa că putea foarte bine să primească o situație onorabilă care i-ar îngădui să aștepte. Oferta făcută în glumă, deveni serioasă. In definitiv, tot un fel de a munci era și acesta și ar fi putut să-și ajute fratele cu cei trei sute de franci pe care voia să-i dea Saccard lunar. Primi, și într'o săptămână transformă casa, dând drumul bucătarului și nevestei lui, angajând în schimb o bucătăreasă care, cu valetul și cu vizitiul, putea face față serviciului. Opri un singur cal și o trăsură, luă în mână toată conducerea casei și controlă socotelile cu atâta grijă, încât la sfârșitul primelor două săptămâni izbutise să reducă cheltuielile la jumătate. Saccard era încântat de toate acestea și adeseori glumea spunând că de astădată el era cel care o fura și că ar fi trebuit să-i ceară o anumită cotă din toate economiile pe care izbutea să le realizeze.

Intre ei se legă o strânsă prietenie. După câtva timp, Saccard hotărî să scoată șuruburile care țineau ferecată ușa dintre cele două apartamente, astfel că puteau trece acum foarte ușor dintr'o sufragerie într'alta prin scara interioară; în felul acesta, în timp ce fratele ei lucra sus închis de dimineață până seara în birou, unde își punea în ordine dosarele cu lucrările din Orient, Caroline, lăsându-și propria ei gospodărie pe seama

singurei servitoare pe care o avea, cobora tot mereu în apartamentul lui Saccard pentru a da ordine ca la ea acasă. Prezența continuă a acestei femei frumoase care străbătea încăperile cu pasul ei liniștit și ferm, cu părul neașteptat de alb ce-i unduia în jurul chipului tânăr, devenise singura bucurie a lui Saccard. Doamna Caroline părea, la rândul ei, mai veselă de când se știa folositoare cuiva; având mereu de lucru, stând ceasuri întregi în picioare, își regăsise dragostea de viață. Fără să caute cu orice preț să pară simplă în îmbrăcăminte, ea nu purta decât o rochie neagră, în buzunarul căreia se auzea clinchetul voios al legăturii de chei. Și cu siguranță că simțea o deosebită plăcere ca ea, savanta, filosoafa, să nu fie decât o bună menajeră, gospodina unui om risipitor, pe care începea să-l iubească, așa cum începi să iubești copiii neastâmpărați. La rândul lui, privind-o mereu și socotind că, la urma urmelor, nu era între ei decât o diferență de paisprezece ani, se întreba ce s'ar întâmpla dacă, într'una din seri, ar lua-o în brațe. Era oare cu putință ca de zece ani, de când fusese nevoită să fugă dela soțul ei, dela care primise mai multe bătăi decât mângâieri, să fi trăit absolut singură, fără să vadă un bărbat? Poate că numai călătoriile o ajutaseră să suporte o astfel de viață. Știa, cu toate acestea, că un prieten al fratelui ei, un oarecare domn Beaudoin, negustor rămas la Beyrut, dar care trebuia să se întoarcă în curând, o iubise atât de mult, încât dorise să se căsătorească cu ea, așteptând pentru asta doar moartea bărbatului ei, care din cauza alcoolismului fusese închis într'o casă de nebuni. Era limpede de înțeles că această căsătorie n'ar fi făcut decât să legalizeze o situație pe care n'o putea condamna nimeni, o situație aproape legitimă. Așa că, de vreme ce tot fusese unul, dece n'ar fi fost el al doilea bărbat în viața ei? Dar Saccard trebui să se mulțumească numai cu gândul acesta, căci ea era o camaradă atât de bună, încât uneori femeia din ea rămânea în umbră. Din această cauză, de câte ori o vedea pășind cu mersul ei atât de frumos, își punea întrebarea: ce s'ar întâmpla dacă ar cuprinde-o în brațe, și tot el răspundea că s'ar petrece, desigur, lucruri destul de urâte, plicticoase chiar; și își amâna încercarea pentru mai târziu, mulțumindu-se să-i strângă mâinile cu putere, fericit de prietenia pe care i-o arăta.

Apoi, dintrodată, doamna Caroline căzu din nou pradă

adâncii sale amărăciuni. Intr'o dimineață coborî abătută, foarte palidă, cu ochii înroșiți de plâns; Saccard nu putu afla nimic dela ea; la toate întrebările lui, ea o ținea întruna că nu are nimic, că nu i s'a întâmplat nimic. Abia a doua zi înțelese totul, când găsi în apartamentul lor cartonașul pe care erau tipărite câteva rânduri vestind căsătoria domnului Beaudoin cu fiica unui consul englez, foarte tânără și colosal de bogată. Lovitura trebue să fi fost cu atât mai dureroasă, cu cât vestea îi fusese adusă în modul acesta banal și neașteptat, fără niciun fel de rămas bun. Era o adevărată prăbușire în viața bietei femei, spulberarea ultimei nădejdi îndepărtate de care se agăța în clipele ei de tristețe. Dezamăgirea i-a fost cu atât mai mare, cu cât, printr'o ironie a soartei, aflase tocmai în ajun că bărbatul ei murise, fapt care o făcuse să creadă, timp de patruzeci și opt de ore, că visul ei se va împlini în curând. Simțea că întreaga viață i s'a năruit; rămase sdrobită. Și în aceeași seară avea să primească o altă lovitură; ca deobicei, înainte de a se duce la culcare, intră la Saccard pentru a se sfătui împreună asupra celor ce trebuiau făcute în ziua următoare; el îi vorbi despre nenorocirea ei atât de duios, încât doamna Caroline izbucni în plâns; apoi, cuprinsă de această slăbiciune, și ca și cum toată voința i s'ar fi paralizat, se trezi în brațele lui, i se dărui fără nicio plăcere nici pentru unul nici pentru celălalt. Când își veni din nou în fire, nu se răzvrăti, dar simți o tristețe adâncă, fără margini. Dece făcuse aceasta? Nu-l iubea și nici el nu părea c'o iubește. Nu pentrucă i s'ar fi părut că Saccard are o vârstă și o înfățișare pentru care nu merită să fie iubit; fără a fi prea frumos, aproape bătrân, el o atrăgea totuși prin vioiciunea chipului său și prin veșnica mobilitate a făpturii lui negricioase; cum nu-l cunoștea încă bine, voia să vadă în el omul săritor, de o inteligență rară, în stare să dea viață marilor planuri ale fratelui ei, însuflețit de acea cinste a oamenilor de rând. Și acum iată ce prostie făcuse! Ea, atât de înțeleaptă, trecută prin atâtea încercări grele, atât de stăpână pe sine, să cedeze așa, dintr'odată, într'o criză de lacrimi, fără să știe cum și fără să-și dea seama pentruce, ca o femeiușcă sentimentală! Partea proastă era că-l simțea și pe el tot atât de uimit ca și ea, aproape supărat din cauza acestei aventuri. Când, încercând s'o îmbărbăteze, Saccard îi vorbise de domnul Beaudoin ca des-

pre un fost amant, a cărui trădare nu merită decât uitarea, ea negase, jurând că între ei doi nu fusese niciodată nimic. Crezuse la început că îl minte, aşa, din mândrie de femeie; dar ea căută să-l convingă cu atâta putere, în glasul şi privirea ei era atâta sinceritate, încât, până la urmă, el începu să înțeleagă care era adevărul asupra relațiilor dintre ea şi Beaudoin: din cinste şi mândrie, ea se păstrase pentru noaptea nunții, iar el, bărbatul, după ce aşteptase doi ani, renunțase şi se însurase cu alta, mult mai ispititoare prin tinerețea şi bogăția ei. Dar ciudat în toată povestea era că această descoperire, această certitudine care ar fi trebuit să fie pentru Saccard un prilej de bucurie, îl făcea, dimpotrivă, să se simtă stânjenit când îşi dădea seama ce noroc prostesc avusese. De altfel, lucrurile rămaseră aici, nici unul nici altul neavând poftă să le ia dela început.

Timp de două săptămâni, doamna Caroline fu foarte tristă. Ii pierise orice dragoste de viață, nu mai avea chef de nimic. Işi vedea de nenumăratele ei treburi, dar părea absentă, nu-şi făcea niciun fel de iluzii asupra cauzelor şi interesului pe care-l prezentau lucrurile. Muncea ca o maşină omenească supusă capriciilor soartei. In această stare sufletească de descurajare şi mâhnire, nu avea decât o singură mângâiere, aceea de a-şi petrece clipele libere stând cu fruntea lipită de fereastra biroului şi privind ore întregi în grădina casei de alături, care aparținea familiei Beauvilliers şi în care, din primele zile de când se mutase aici, îşi dăduse seama că domneşte aceeaşi atmosferă de mizerie, o mizerie ascunsă şi cu atât mai sfâşietoare cu cât oamenii încearcă să salveze aparențele. Şi în casa aceea erau suflete ce sufereau, iar întristarea ei părea scăldată în lacrimile lor, melancolia ei însă o făcea să se creadă străină şi rece la durerea celorlalți.

Familia Beauvilliers, care pe vremuri, înafara moşiilor din Touraine şi din Anjou, mai stăpânise şi un palat în rue Grenelle, nu mai avea acum la Paris decât vila asta, care la începutul secolului, când fusese construită, se afla înafara oraşului; astăzi însă, era gâtuită de clădirile întunecate din rue Saint-Lazare. Cei câțiva arbori frumoşi ai grădinii păreau a creşte acum în fundul unui puț, iar muşchiul rodea treptele fărâmițate şi crăpate ale intrării. Ai fi zis că te afli într'un colț de natură întemnițat, un colț blând şi mohorît,

de o disperare mută, asupra căruia soarele nu mai arunca decât o lumină verzuie, care te îngheţa. Şi prima fiinţă pe care o zărise doamna Caroline în această linişte de pivniţă întunecată, la capătul treptelor roase şi crăpate, fu contesa de Beauvilliers, o femeie înaltă, slabă, în vârstă de şaizeci de ani, complect albită, cu o înfăţişare aleasă, deşi arăta destul de trecută. Cu nasul ei mare şi drept, cu buzele-i subţiri, cu gâtul neobişnuit de lung, părea o lebădă foarte bătrână şi de o blândeţe îndurerată. In urma ei apăru numaidecât Alice de Beauvilliers, fiica bătrânei, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, atât de micuţă însă, încât ar fi putut fi luată drept o fetiţă, de n'ar fi fost tenul ei brăzdat de cute şi trăsăturile obosite ale feţei. Semăna mult cu mama ei, slăbuţă, dar cu o înfăţişare mai puţin aristocratică, cu gâtul alungit în chip disgraţios, avea doar farmecul, care-ţi inspiră milă, al unui neam care se stinge. De când Ferdinand Beauvilliers, fiul şi fratele lor, se angajase în urma bătăliei dela Castelfidardo [1]) pierdută de Lamoricière, în rândurile zuavilor pontificali, cele două femei trăiau singure. In fiecare zi, dacă nu ploua, apăreau aşa, una în spatele celeilalte, coborau treptele şi făceau înconjurul micului petic de verdeaţă din mijloc, fără să scoată o vorbă. In grădină nu se mai aflau decât câteva tufişuri de iederă, pentrucă florile nu mai puteau creşte acolo sau, cine ştie, îngrijirea lor le-ar fi costat poate prea mult. Plimbarea aceasta agale, fără îndoială o simplă nevoie de a lua aer, a celor două femei atât de palide, pe sub bătrânii arbori seculari care văzuseră atâtea serbări desfăşurându-se pe sub ramurile lor şi pe care clădirile burgheze dimprejur îi înnăbuşeau acum complect, avea ceva melancolic şi dureros, ca şi cum ele şi-ar fi plimbat amintirea splendorilor de altădată.

Curioasă, doamna Caroline îşi studiase vecinele cu o simpatie caldă şi duioasă, lipsită de orice răutate; şi încetul cu încetul, privind grădina dela fereastra ei, ea le înţelese viaţa pe care o ascundeau cu atâta grijă de privirile celor dinafară.

Doamnele de Beauvilliers mai aveau încă în grajd un cal şi o trăsură sub şopron, de care se îngrijea un servitor bă-

---

[1]) A avut loc în 1860, între armatele pontificale şi trupele lui Victor Emanuel I, regele Piemontului (N. T.).

trân; el era în acelaş timp valet, vizitiu şi portar; deasemenea, aveau şi o bucătăreasă, care era totodată şi fată'n casă; dar dacă trăsura ieşea din când în când pe poarta principală cu calul frumos înhămat, ducând pe cele două femei după treburi prin oraş, dacă mesele pe care le dădeau iarna din două în două săptămâni celor câţiva prieteni care le mai rămăseseră mai aminteau de fastul de odinioară, cu câte economii sângeroase şi cu câte renunţări de fiecare clipă era plătită această ambiţie de a mai păstra încă aparenţa de bunăstare! Rufele erau spălate sub un şopron, câte una, două în fiecare zi, ca să nu mai angajeze spălătoreasă; nu aveau decât câteva rufe, uzate de atâta spălat, şi cârpite cu îngrijire; masa de seară se compunea din câteva zarzavaturi curăţate în grabă, iar pâinea era lăsată să se usuce ca să nu se mănânce prea multă; la acestea se adăugau tot felul de socoteli mărunte şi înduioşătoare, ca de exemplu bătrânul vizitiu care cârpăcea ghetele găurite ale domnişoarei, bucătăreasa care vopsea cu cerneală mănuşile învechite ale doamnei, rochiile mamei treceau fiicei, după ingenioase transformări, iar pălăriile ţineau ani de-a-rândul, datorită faptului că li se schimbau florile şi panglicile. Când nu aşteptau pe nimeni, saloanele de primire dela parter rămâneau închise cu îngrijire, ca şi odăile cele mari dela primul etaj; din toată această casă mare, cele două femei nu locuiau decât într'o odăiţă din care îşi făcuseră şi sufrageria şi salonul. Când se deschidea fereastra, doamna Caroline putea s'o zărească pe contesă cârpind rufe, ca o burgheză săracă oarecare, iar fiica, între orele petrecute la pian şi cutia de acuarelă, împletea ciorapi şi mănuşi pentru mama ei. Intr'o zi de furtună le văzu pe amândouă coborînd în grădină şi strângând nisipul ameninţat să fie luat de ploaie.

Doamna Caroline le cunoştea acum întreaga viaţă. Contesa de Beauvilliers suferise mult din cauza soţului ei, care fusese un stricat şi de care nu se plânsese niciodată. Intr'o seară, când se aflau în Vendôme, l-au adus acasă horcăind, cu trupul străpuns de un glonţ. Se spunea că se întâmplase un accident de vânătoare, provocat de un pădurar gelos, căruia îi luase soţia sau fiica. Mai rău, însă, era faptul că, odată cu el, se ducea şi averea familiei Beauvilliers, odinioară atât de mare, constând din moşii imense, din domenii regale, care se micşoraseră încă înainte de Revoluţie şi pe care tatăl său şi cu

el le irosiseră cu totul. Din toate acele moşii le rămăsese doar o singură fermă — les Aublets — la câteva leghe de Vendôme, care aducea un venit de vreo cincisprezece mii de franci, singurul mijloc de trai al văduvei şi al celor doi copii ai ei. Palatul din rue Grenelle fusese vândut demult, iar cel din rue Saint-Lazare înghiţea cea mai mare parte a celor cincisprezece mii de franci ai fermei, fiind îngreunat de ipoteci şi ameninţat să fie scos şi el în vânzare, dacă nu se plăteau dobânzile; aşa că nu mai rămâneau decât şase sau şapte mii de franci pentru întreţinerea a patru persoane şi pentru gospodăria unei familii nobile, care nu voia să se resemneze. Trecuseră opt ani de când contesa rămase văduvă, cu un băiat de douăzeci de ani şi o fată de şaptesprezece, cu căminul ruinat, dar se încăpăţânase în mândria ei nobiliară şi jurase să trăiască mai curând cu pâine şi apă, decât să abdice. De atunci nu mai avusese decât un singur gând: să-şi păstreze rangul, să-şi mărite fata cu un bărbat la fel de nobil şi să facă din fiul ei un soldat. La început, Ferdinand îi pricinuise serioase îngrijorări, făcând, în urma câtorva nebunii tinereşti, datorii ce trebuiau plătite; prevenit însă cu prilejul unei convorbiri solemne asupra situaţiei lor, băiatul se cuminţise, fiind de fapt un copil bun, dar leneş şi incapabil, inapt pentru muncă, neputând să se adapteze societăţii de azi. Acum, deşi era ostaş al papei, rămăsese pentru ea cauza unei permanente îngrijorări, căci era firav, ascunzând, sub mândra lui înfăţişare, un sânge subţiat şi sărac, o sănătate şubredă, pe care aerul Romei o punea în primejdie. Cât despre măritişul Alicei, acesta întârzia într'atât, încât mamei întristate îi veneau lacrimile în ochi ori de câte ori o privea şi o vedea cum îmbătrâneşte şi se ofileşte, aşteptând. Alice, cu aerul ei şters şi melancolic, nu era proastă şi tânjea cu putere după viaţă, după un bărbat care s'o iubească, după fericire; dar, fiindcă nu voia să contribue şi ea la tristeţea casei, se prefăcea că a renunţat la totul; făcând glume pe seama căsătoriei, spunea că doreşte să rămână fată bătrână; noaptea, însă, plângea cu capul înfundat în pernă, simţind durerea sfâşietoare a singurătăţii. Contesa izbutise totuşi, datorită avariţiei sale, să pună de o parte douăzeci de mii de franci, toată zestrea fetei; mai salvase dela dezastru câteva giuvaeruri, o brăţară, inele, cercei, care puteau valora încă vreo zece mii de franci; era o zestre destul de mică, un trusou

de care nici nu îndrăznea măcar să vorbească, de abia atât cât să facă față cheltuielilor imediate, în cazul când mirele mult așteptat s'ar fi ivit. Și totuși, contesa nu voia să desnădăjduiască, luptând mereu, fără a renunța la niciun privilegiu datorat obârșiei ei, păstrându-și mândria și obiceiurile vechi, refuzând să meargă pe jos în oraș sau să se lipsească de un fel de mâncare într'o seară de primire; în schimb, pe ascuns, își rodea de sub unghii, mâncând săptămâni întregi numai cartofi goi, pentru a mai adăuga cincizeci de franci la zestrea mereu neîndestulătoare a fiicei sale. Era un eroism dureros și naiv, copilăros, un eroism care se repeta zilnic și pe măsură ce timpul trecea, casa se năruia tot mai mult asupra lor.

Multă vreme, doamna Caroline nu avusese încă prilejul să vorbească cu contesa și cu fiica ei. Ajunsese să cunoască amănuntele cele mai intime ale vieții lor, neștiute de nimeni altul, dar între ele nu exista niciun fel de legătură înafara unui schimb de priviri, a acelor priviri care se prefac într'un neașteptat simțimânt de simpatie reciprocă. Prințesa d'Orviedo avea să fie aceea care le va apropia. Ea avusese ideea să creeze pentru fundația sa, Opera Muncii, un fel de comitet de supraveghere compus din zece doamne, care trebuiau să se întrunească de două ori pe lună și să viziteze cu de-amănuntul instituția controlând toate serviciile. Deoarece își rezervase dreptul să aleagă ea însăși doamnele, numi printre cele dintâi pe doamna de Beauvilliers, care fusese pe vremuri una din bunele ei prietene și cu care acum, după ce se retrăsese din lume, păstrase doar relații de vecinătate. Și cum, într'o bună zi, comitetul de supraveghere rămase fără secretară, lui Saccard, care avea controlul asupra administrației instituției, îi trecu prin minte s'o recomande pe Caroline drept o secretară model, greu de găsit în altă parte. Intradevăr, munca era destul de grea, fiind multe scripte de ținut la zi, ba chiar și griji de materiale, față de care doamnele din consiliu arătau oarecare dispreț; chiar din prima zi, Caroline se dovedise o bună ocrotitoare a celor sărmani, datorită maternității ei neîmplinite și nepotolitei sale dragoste pentru copii, manifestând un viu atașament pentru acești nenorociți pe care instituția căuta să-i salveze din mocirla Parisului. La ultima ședință a consiliului, ea se întâlnise cu contesa de Beauvilliers; dar aceasta nu făcu decât s'o salute destul de rece, simțin-

du-se stânjenită, știind, fără îndoială, că vecina sa era martora mizeriei în care trăia. După câtva timp, însă, cele două femei se salutau ori de câte ori li se încrucișau privirile, ca și când ar fi fost o prea mare lipsă de politeță dacă s'ar fi prefăcut că nu se recunosc.

Intr'o zi, în timp ce Hamelin corecta un plan după noi calcule, iar Saccard, în picioare, se uita la el, doamna Caroline, stând la fereastra biroului, urmărea ca deobicei plimbarea pe care contesa și fiica ei o făceau în grădină. In dimineața aceea ele purtau niște pantofi la care nu s'ar fi uitat nici măcar o cerșetoare.

— Oh, bietele femei! murmură ea, ce groaznică trebue să fie această comedie a luxului pe care se cred silite s'o joace!

Și se dădu înapoi, ascunzându-se în dosul perdelei, de teamă că doamna de Beauvilliers, zărind-o, să nu sufere și mai mult, văzându-se spionată. In cele trei săptămâni de când stătea ceasuri întregi la fereastră, Caroline se mai liniștise și începuse să uite durerea de a fi fost părăsită. Părea că nenorocirea altora o făcea să primească cu mai multă bărbăție propria ei nenorocire, acea prăbușire în urma căreia crezuse că i se năruise întreaga viață. Ba dela o vreme, pe fața ei apăru din nou zâmbetul.

Căzută pe gânduri, mai urmări o clipă plimbarea celor două femei prin grădina verde de mușchi. Apoi, întorcându-se spre Saccard, îi spuse repede:

— Dece oare nu pot fi tristă?... Tristețea mea nu ține mult, n'a ținut niciodată, eu nu pot fi tristă, orice mi s'ar întâmpla... Să fie oare aceasta un semn de egoism? Nu, nu cred. Ar fi prea urît și, de altfel, chiar când sunt veselă, la cea mai neînsemnată durere pe care o văd în jurul meu parcă mi se rupe inima de milă. Impacă dacă poți veselia asta cu lacrimile pe care le-aș vărsa pentru toți nenorociții pe care-i văd, dacă nu m'aș stăpâni, dându-mi seama că o bucată cât de mică de pâine le-ar fi mai de folos decât lacrimile mele zadarnice.

Și zicând acestea, râdea cu acel râs plin de curaj al omului tare, care preferă să facă ceva, decât să trăncănească despre milostivenie.

— Numai dumnezeu știe câte motive am avut ca să pierd orice curaj, adăugă ea. Până acum n'am fost răsfățată de soartă... După căsătorie, în iadul în care am căzut, insultată,

lovită, credeam că nu-mi rămâne altceva mai bun de făcut decât să-mi iau viața, și totuși n'am făcut-o. După două săptămâni, când am plecat în Orient cu fratele meu, eram numai voie bună, numai nădejde în viitor... Și când ne-am înapoiat la Paris, în pragul sărăciei, am trăit nopți de groază, în care ne vedeam murind de foame pe ruinile planurilor și proiectelor noastre. Dar n'am murit și am început din nou să visez la acele mărețe înfăptuiri pe care le vedeam aievea și care mă făceau adeseori să mă bucur de una singură... Și acum în urmă, când am primit această lovitură îngrozitoare de care nu îndrăznesc încă să vorbesc, mi-am simțit din nou inima ca smulsă din rădăcini, da, pot spune că încetase aproape să mai bată, credeam că a stat, mă socoteam sfârșită, sdrobită. Dar nu! Iată că viața mă cuprinde din nou în mrejele ei, astăzi am început din nou să râd, mâine voi începe din nou să sper, voi începe din nou să doresc viața, o viață lungă. Nu este oare ciudat că nu pot fi multă vreme tristă?

Saccard, care râdea și el, dădu din umeri.

— Te frămânți degeaba! Toți suntem la fel. Ce vrei, asta-i viața!

— Crezi? întrebă ea mirată. Mie una îmi pare că unii oameni sunt atât de triști, încât n'au cunoscut niciodată bucuria și văd viața în culori atât de negre încât nici nu o mai pot suporta. Oh, nu că m'aș amăgi asupra blândeții și frumuseții ei. Dimpotrivă, am ajuns la concluzia că viața e aspră, căci am cunoscut-o îndeaproape și bine. Și când nu e josnică, e mizerabilă. Dar, ce vreți? Mi-e dragă. Dece? Habar n'am. In jurul meu poate să se clatine totul, poate să se prăbușească totul și cu toate acestea, chiar și în mijlocul ruinelor sunt veselă și încrezătoare... Deseori m'am gândit că ceeace se petrece cu mine este, în mic, cazul întregii omeniri care trăiește într'o mizerie îngrozitoare, dar care este înviorată de tinerețea fiecărei generații. In urma fiecărei crize ce mă doboară, urmează, ca o nouă tinerețe, o primăvară a cărei sevă nouă mă întărește și mă încurajează. Aceasta e atât de adevărat, încât dacă după fiecare durere adâncă ies pe stradă, la soare, încep din nou să iubesc, să nădăjduesc și să fiu fericită. Iar anii n'au asupra mea nicio putere, am naivitatea să cred că îmbătrânesc fără să-mi dau seama... Vezi dumneata, eu, ca femeie, am citit prea mult, nici nu mai știu încotro merg,

după cum, de altfel, n'o știe nici lumea asta mare. Și totuși, fără să vreau, îmi pare că mă îndrept, că ne îndreptăm cu toții spre ceva foarte bun și foarte vesel.

Incepuse să dea o întorsătură glumeață vorbelor ei, căutând să-și ascundă înduioșarea provocată de nădejde; în timpul acesta, fratele ei, care își ridicase ochii spre ea, o privea cu o dragoste plină de recunoștință.

— O, spuse el, tu nu ești făcută pentru nenorociri, ești întruchiparea dragostei de viață.

Prin aceste convorbiri zilnice fuseseră cuprinși de înfrigurare și dacă doamna Caroline își păstra voioșia firească, inerentă, sănătatea ei, aceasta se datora curajului însuflat de Saccard, cu nepotolita lui pasiune pentru afacerile mari. Lucrurile erau ca și hotărîte: aveau să pună în practică faimoasele planuri despre care vorbeau atâta. In căldura glasului său ascuțit, totul prindea viață, totul lua proporții uriașe. Mai întâi vor pune mâna pe Mediterană, o vor cuceri cu ajutorul Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite; și Saccard începu să enumere porturile din toate țările mediteraneene în care aveau să înființeze agenții, amestecând tot felul de amintiri istorice, cu entuziasmul său de speculant la bursă, slăvind această mare albastră, singura cunoscută în antichitate, mare în jurul căreia au înflorit atâtea civilizații și ale cărei valuri au scăldat atâtea orașe vechi, ca: Atena, Roma, Tyrul, Alexandria, Cartagina, Marsilia, din care s'a zămislit Europa. Apoi, după ce-și vor fi asigurat acest lung drum al Orientului, aveau să înceapă exploatările în Siria, prin afacerea aceea măruntă a Societății Minelor de Argint din Carmel, la care era vorba de un câștig modest de câteva milioane, dar care va fi un bun început, pentrucă ideea unei mine de argint, a unei mine din care argintul să fie scos cu grămada din pământ, fusese totdeauna pe placul publicului, mai ales când putea lega de ea firma unui nume atât de uimitor și de răsunător ca al Carmelului. Mai erau acolo și mine de cărbuni, din care acest combustibil putea să fie extras cu ușurință și care va fi mai prețios chiar și decât aurul, atunci când în întreaga țară se vor afla numai uzine; fără să mai punem la socoteală și celelalte mici afaceri pe care le-ar face între timp, ca: înființări de bănci, concentrarea industriilor înfloritoare, exploatarea nesfârșitelor păduri ale Libanului, ai căror arbori

uriași putrezesc nefolosiți din lipsă de căi de comunicație. Ajungea, în cele din urmă, la marea afacere a Companiei Căilor Ferate ale Orientului și aci Saccard o lua razna, căci această rețea de căi ferate, cu ramificații în întreaga Asie Mică, însemna pentru el o afacere adevărată, care da viață banului, care va cuceri dintr'o singură lovitură lumea aceea veche, pradă bună, încă neatinsă de nimeni, nespus de bogată, pe care ignoranța veacurilor trecute n'a știut s'o descopere. Presimțea că acolo avea să fie comoara și necheza cum nechează calul războinicului când simte apropiindu-se lupta.

Doamna Caroline, care avea mult bun simț și care se împotrivea, deobicei, imaginațiilor prea înflăcărate, de astădată se lăsa dusă de acest entuziasm, fără să mai ia seama la exagerări. De fapt, toate astea desgropaseră în ea dragostea pentru Orient, nostalgia acestei minunate părți a lumii în care se crezuse fericită; și fără ca prin asta să fi urmărit vreun scop, ea însăși era aceea care, prin descrierile ei atât de vii, prin informațiile bogate ce i le dădea, stârnise tot mai mult imaginația înfierbântată a lui Saccard. Când vorbea despre Beyrut, unde locuise timp de trei ani, laudele nu mai conteneau: Beyrut, la poalele Libanului, acolo pe limba aceea de pământ, între prundișul nisipurilor roșiatice și stâncile prăbușite, Beyrutul, cu casele lui în amfiteatru în mijlocul întinselor grădini, adevărat paradis plin de portocali, lămâi și palmieri. Vorbea apoi de toate orașele de pe coastă: la nord Antiohia, cea cu apuse splendori; la sud Saida, vechiul Sidon, Saint-Jean d'Acre, Jaffa și Tyrul, numit azi Sur, și care le rezuma pe toate, Tyrul, ai cărui negustori erau asemenea regilor, ai cărui marinari au făcut ocolul Africei și care astăzi, cu portul său năpădit de nisipuri, nu mai este decât o întindere de ruine, unde în locul palatelor de altădată, nu se mai ridică, oropsite și risipite, decât câteva colibe de pescari. Își întovărășise peste tot fratele, fusese la Alep, Angora, Brussa, Smirna, ajungând până la Trebizonda; locuise o lună întreagă în Ierusalimul adormit sub negoțul ce se făcea cu locurile sfinte, stătuse două luni la Damasc, această regină a Orientului, în mijlocul câmpiei întinse, bogat oraș comercial și industrial unde poposesc și de unde pornesc caravanele ce se duc la Mecca și Bagdad, și care fac din el un centru furnicând de oameni. Colindase, deasemenea, munții, văile și sa-

tele maroniţilor şi ale druzilor, sate cocoţate pe podişuri, pierdute în fundul prăpăstiilor, de-a-lungul câmpiilor cultivate ori al pustiurilor sterpe. Pentru toate aceste colţuri uitate de lume, pentru deşerturile mute, ca şi pentru oraşele cele mari, ea păstra aceeaşi admiraţie faţă de natura proaspătă şi bogată, aceeaşi ură împotriva prostiei şi răutăţii omeneşti. Câte bogăţii dispreţuite sau risipite! Inşira greutăţile care înnăbuşe comerţul şi industria, vorbea despre acea lege fără rost care împiedica învestirea de capitaluri în agricultură peste o anumită cifră, despre obişnuinţa care face ca ţăranul să are cu acelaş plug de care se folosea şi înainte de Cristos şi despre neştiinţa în care zac încă în zilele noastre milioane de oameni, asemenea unor copii înapoiaţi. Pe vremuri, ţărmurile acestei ţări se dovediseră prea mici, oraşele se întindeau unele lângă altele; astăzi însă, viaţa s'a mutat spre Occident, iar aici ţi se pare că a rămas doar un nesfârşit cimitir uitat. Nici şcoli, nici drumuri, cel mai păcătos guvern posibil, o justiţie coruptă, un personal administrativ mizerabil, impozite prea grele, legi fără noimă, trândăvie, fanatism, fără a mai ţine seama de veşnicele sguduiri produse de războaiele civile şi de masacrele în care pier de fiecare dată sate întregi. Uneori îşi ieşea din fire şi se întreba dacă poate fi îngăduit să se batjocorească în felul acesta opera naturii, acest pământ binecuvântat şi atât de încântător, cu o climă variată, cu câmpii încinse de soare, cu povârnişurile temperate ale munţilor şi cu zăpezile eterne ale vârfurilor înalte. Şi dragostea ei de viaţă, nădejdea ei nestinsă, o făcea să se înflăcăreze la gândul minunilor pe care le puteau înfăptui ştiinţa şi banul asupra pământului acestuia amorţit, pentru a-l trezi la viaţă.

— Uitaţi-vă, spunea Saccard, la această trecătoare a Carmelului, pe care aţi desenat-o aici şi în care nu sunt decât pietre şi arbuşti. Ei bine! de îndată ce mina de argint va fi dată în exploatare, va răsări acolo mai întâi un sat, apoi un oraş. Şi toate aceste porturi năpădite de nisipuri le vom curăţi şi le vom apăra de împotmolire. Vapoare mari vor ancora de-a-lungul cheiurilor lor, în locuri unde azi nici măcar bărcile nu se opresc... Şi pe plaiurile acestea pustii, în văile astea părăsite, de-a-lungul cărora vor trece căile noastre ferate, veţi vedea reînviind totul, da, veţi vedea desţelenindu-se câmpii, veţi vedea săpându-se drumuri şi canale, veţi vedea răsărind din

pământ orașe noi, veți vedea renăscând viața, așa cum renaște într'un trup bolnav, atunci când, prin vinele slăbite, faci să treacă, puternic, un sânge proaspăt... Da, toate minunile astea le va face banul!

Și în fața celor evocate de glasul lui pătrunzător, doamna Caroline vedea întradevăr ridicându-se o civilizație nouă. Schițele astea reci, liniile acestea drepte prindeau viață, se însuflețeau și dădeau formă visului ei de odinioară, visul unui Orient smuls din murdărie și ignoranță, un Orient care să se bucure de pământul rodnic și de cerul senin, datorită tuturor mijloacelor moderne pe care le pune la îndemână știința. In timpul călătoriilor sale, ea mai văzuse înfăptuindu-se o minune: aceasta era Port-Saidul, care, în numai câțiva ani, se înălțase deasupra unei plăji pustii, mai întâi cu colibele sale care adăposteau muncitorii primelor șantiere, apoi o așezare de două mii de suflete, apoi orașul de zece mii de oameni, cu case, prăvălii, o creștere uriașă de viață și bunăstare făurită cu dârzenie de furnicile umane. Aceeași minune o vedea înfăptuindu-se încă odată, printr'un nou marș înainte nestăvilit, prin avântul social ce se îndrepta spre culmile fericirii prin nevoia omului de a munci, de a merge întotdeauna mai departe, fără a ști prea bine către ce se îndrepta, de a înainta însă către o viață mai ușoară, spre condiții cât mai bune. Și globul întreg va fi răscolit de furnicarul ce-și reclădește cuibul; prin muncă, prin noile bucurii cucerite, prin puterea sa înzecită, omul va deveni pe zi ce trece stăpânul pământului. Venind în ajutorul științei, banul va face toate astea...

Hamelin, care ascultase surâzând, spusese atunci o vorbă înțeleaptă:

— Astea sunt toate poezia rezultatelor; noi însă n'am ajuns nici măcar la proza începuturilor.

Dar Saccard nu se înflăcăra decât prin exagerarea concepțiilor lui; și în ziua când, începând să citească câteva cărți despre Orient, deschise o istorie a expediției în Egipt, lucrurile luară proporții și mai mari. Ceeace îl pasiona mai mult erau cruciatele, această vastă mișcare de întoarcere a Apusului către Răsărit, către leagănul lui, mișcare ce readusese Europa spre țările unde-și aflase izvoarele, țări care se aflau încă în plină înflorire, și de unde ea mai avea încă atâtea de învățat. Dar ceeace îl impresiona și mai mult, era figura im-

punătoare a lui Napoleon, care se dusese să se războiască acolo, având un ţel măreţ şi tainic. Desigur că nu era vorba doar de cucerirea Egiptului sau de înfiinţarea unei colonii franceze acolo, deschizând astfel pentru Franţa porţile comerţului cu Răsăritul. Saccard voia să vadă în acea parte a expediţiei lui Napoleon, care a rămas misterioasă şi nelămurită, realizarea unui plan de neţărmurită ambiţie, reconstruirea unui imperiu uriaş, Bonaparte încoronat la Constantinopol, împărat al Orientului şi al Indiilor, înfăptuind visul lui Alexandru, mai mare decât Cesar şi decât Carol cel Mare. Nu spusese el însuşi la Sfânta Elena, vorbind despre Sidney, generalul englez care-l oprise în faţa cetăţii Saint-Jean d'Acre: „Din cauza acestui om nu mi-am putut împlini destinul''. Şi ceeace încercaseră să facă cruciatele, ceeace nu putuse înfăptui Napoleon, gândul acesta măreţ de cucerire a Orientului îl înflăcăra acum pe Saccard; el se gândea însă la o cucerire bine cumpănită, înfăptuită prin dubla putere a ştiinţei şi a banului. Dacă civilizaţia trecuse dela Răsărit la Apus, dece, în definitiv, nu s'ar întoarce din nou spre Răsărit, revenind la prima grădină a umanităţii, la acest paradis al lumii adormit sub povara veacurilor? Aceasta ar însemna o nouă tinereţe care ar da viaţă raiului pământesc, făcându-l din nou locuibil, mulţumită aburilor şi electricităţii; aceasta ar face din nou din Asia Mică centrul lumii vechi, punct de încrucişare a marilor căi naturale care leagă continentele. Aici nu mai era vorba de câştigat milioane, ci miliarde şi iarăşi miliarde.

De atunci, Saccard avu în fiecare dimineaţă lungi convorbiri cu Hamelin. Dacă speranţa era mare, greutăţile erau nuneroase, uriaşe. Inginerul, care fusese la Beyrut în anul 1862 — în timpul când druzii îi măcelăriseră îngrozitor pe creştinii maroniţi, măcelărire care făcuse necesară intervenţia Franţei — nu ascundea piedicile pe care le vor avea de întâmpinat printre populaţiile acelea ce se războiau continuu, lăsate la bunul plac al autorităţilor locale. Noroc că avea la Constantinopol prieteni cu vază şi îşi asigurase acolo sprijinul marelui vizir Fuad Paşa, om de valoare, partizan hotărît al reformelor; era convins că va obţine dela el toate concesiile necesare. Pe de altă parte, deşi prezicea falimentul de neînlăturat al Imperiului Otoman, vedea în faptul acesta mai cu-

rând o împrejurare favorabilă, datorită nepotolitei nevoi de bani a statului, lucru ce se observa din împrumuturile pe care le repeta din an în an: un guvern strâmtorat, dacă nu oferă garanții personale, este totdeauna gata să se înțeleagă cu firmele particulare, de îndată ce vede în asta un profit cât de mic. Și la urma urmei, cel mai practic mijloc de a isprăvi odată cu veșnica și supărătoarea problemă a Orientului, nu era oare prilejul de a cointeresa Imperiul Otoman în marile lucrări civilizatoare, făcându-l să pășească pe calea progresului, pentru a nu mai exista această stavilă monstruoasă în drumul ce leagă Europa de Asia? Ce rol frumos și patriotic ar avea de jucat aci întreprinderile franceze!

Apoi, într'o bună dimineață, Hamelin le vorbi liniștit despre programul secret de care pomenea uneori și pe care îl numea, surâzând, încoronarea edificiului.

— Atunci când vom intra în stăpânirea acestei regiuni, vom reface regatul Palestinei și vom înscăuna acolo pe papă... La început ne vom mulțumi cu Ierusalimul și cu Iaffa, ca port la mare. Apoi Siria va fi declarată independentă și o vom anexa... Știți că în curând papalitatea nu va mai putea rămâne la Roma, din cauza umilirilor ce i se pregătesc. Noi trebue să fim gata pentru ziua aceea.

Saccard, vrăjit, îl asculta pe inginer rostind toate acestea cu glasul lui domol, cu credința lui profundă de catolic. Saccard, care nu se da în lături în fața celor mai extravagante închipuiri, n'ar fi ajuns niciodată atât de departe. Omul acesta de știință, în aparență atât de rece, îl uimea.

— Dar asta e o nebunie, strigă el. Poarta nu va da niciodată Ierusalimul!

— Dece nu? răspunse foarte liniștit Hamelin. Are atâta nevoie de bani! Ierusalimul nu-i produce decât neplăceri, așa că va fi mulțumită să scape de el. De cele mai multe ori nu știe cum să împace diferitele confesiuni care se ceartă pe stăpânirea locurilor sfinte... De altfel, papa ar găsi în Siria un adevărat sprijin în rândurile maroniților, căci știi desigur că a înființat la Roma un colegiu pentru preoții lor. In orice caz, m'am gândit bine, am prevăzut totul și sunt convins că acolo va începe o eră nouă, era triumfală a catolicismului. Imi veți spune, poate, că am mers prea departe, că papa se va

afla izolat, rupt de evenimentele din Europa. Dar câtă strălucire și autoritate va câștiga atunci când va trona în locurile sfinte, vorbind în numele lui Cristos, de pe pământul sfânt de unde a vorbit și Cristos! Acolo e leagănul măreției lui, acolo trebue să-i fie și regatul. Și fiți fără grijă, vom face din acest regat un regat puternic și trainic, îl vom pune la adăpost de orice turburări politice, asigurându-i un buget garantat de bogățiile țării și supraveghiat de o bancă uriașă ale cărei acțiuni vor fi, desigur, cumpărate de catolicii din toată lumea.

Saccard, deși nu era încă întru totul convins, începu să zâmbească ispitit de măreția acestui proiect; nu se putu opri însă de a da un nume acestei bănci, cu strigătul voios al celui care a făcut o descoperire:

— „Tezaurul Sfântului Mormânt", nu-i așa? Grozav! In asta va sta tot succesul!

Dar în aceeași clipă, întâlnind privirea cumpănită a doamnei Caroline, care surâdea și ea cu scepticism, puțin supărată chiar, Saccard se rușină de entuziasmul său nesăbuit.

— Oricum, dragul meu Hamelin, am face bine să ținem secretă această încoronare a edificiului, cum îi spui dumneata. Ar râde lumea de noi. Și apoi, programul nostru este și așa destul de încărcat, astfel că e mai bine să păstrăm ultimele planuri, gloriosul sfârșit, numai pentru cei inițiați.

— Fără îndoială; ăsta a fost, de altfel, și gândul meu, declară inginerul. Totul va rămâne o taină.

Și, ca încheiere, în ziua aceea hotărîră cercetarea proiectelor și punerea în lucru a unei nesfârșite serii de planuri. Vor începe prin înființarea unei bănci modeste pentru a putea porni primele afaceri; apoi, cu ajutorul succesului dobândit, vor ajunge încetul cu încetul stăpânii pieței, vor cuceri lumea.

A doua zi, Saccard, care se dusese până sus la prințesa d'Orviedo pentru a discuta ceva în legătură cu Opera Muncii, își aduse aminte de visul pe care îl nutrise o clipă, de a fi prinț-consort al acestei regine a milosteniei, împărțitor și administrator al averii celor săraci. Și zâmbi, căci visul acesta i se părea acum destul de prostesc. El era făcut pentru a crea viață și nu pentru a lega rănile făcute de viață. In curând avea să se regăsească în câmpul lui de activitate, în toiul bă-

tăliei pentru bani, în această goană veşnică după fericire care a fost însuşi mersul omenirii, din veac în veac, spre mai multă bucurie şi mai multă lumină.

In aceeaşi zi, Saccard o găsi pe doamna Caroline singură, în biroul unde se aflau schiţele. Stătea în picioare, în dreptul unei ferestre, şi privea cu atenţie în grădina învecinată, unde contesa de Beauvilliers şi fiica ei apăruseră la o oră neobişnuită. Cele două femei citeau o scrisoare şi păreau cuprinse de o adâncă tristeţe; fără îndoială, era o scrisoare dela băiat, dela Ferdinand, a cărui situaţie nu părea să fie prea strălucită, acolo, la Roma.

— Priveşte, spuse doamna Caroline recunoscând paşii lui Saccard. Se vede că aceste două nenorocite au o nouă supărare. Mi-e mai milă de ele decât de cerşetoarele de pe străzi.

— N'are importanţă, spuse el vesel, le vei ruga să vină să mă vadă. Le vom îmbogăţi şi pe ele, de vreme ce vom îmbogăţi întreaga lume.

Şi în înflăcărarea lui îi căută buzele pentru a i le săruta. Dar ea, cu o mişcare repezită, îşi retrăsese capul, gravă şi palidă din pricina unei stânjeneli involuntare.

— Nu, te rog, nu...

Era pentru prima oară că încerca din nou s'o cuprindă în braţe, din ziua aceea în care i se dăduse într'o clipă de totală uitare. După ce îşi pusese la punct treburile serioase, Saccard se gândi să încerce norocul ce-i căzuse în braţe odată, dorind să pună la punct situaţia şi din această privinţă. Refuzul ei categoric îl miră.

— Adevărat? Ţi-ar părea rău?

— Da, foarte rău.

Doamna Caroline se linişti, începând şi ea să surâdă.

— De altfel, spune drept, nu ţii nici dumneata prea mult la asta...

— Oh, eu te iubesc!

— Nu, nu spune asta, vei avea atâta de lucru! Apoi te asigur că sunt gata să am pentru dumneata cea mai sinceră prietenie, dacă eşti omul activ pe care-l cred şi dacă vei înfăptui toate lucrurile acestea mari de care vorbeşti... Prietenia, crede-mă, face mai mult!

O asculta, zâmbind încurcat şi totuşi înfrânt. Aşa dar, ea îl respingea; era caraghios să nu o fi avut decât odată şi

atunci prin surprindere. Dar, din fericire, nu-i fusese rănită decât vanitatea.

— Atunci, numai prieteni?

— Da, voi fi alături de dumneata, te voi ajuta... Prieteni, buni prieteni.

Şi îi întinse obrajii, iar el, cucerit, găsind că ea are dreptate, o sărută pe amândoi.

III

Scrisoarea bancherului rus din Constantinopol, pe care o tradusese Sigismund, era un răspuns favorabil, aşteptat la Paris pentru a pune pe picioare întreaga afacere; şi chiar a doua zi, de cum deschise ochii, Saccard avu intuiţia că trebue să înceapă de îndată, că trebue încă înainte de căderea nopţii să formeze sindicatul, de care voia să fie sigur, pentru a plasa dela început cele cincizeci de mii de acţiuni a câte cinci sute de franci bucata ale societăţii lui anonime, întemeiată cu un capital de douăzeci şi cinci de milioane.

Când sări din pat, găsi, în sfârşit, şi numele acestei societăţi, firma pe care o căuta de atâta vreme. Cuvintele „Banca Universală" îi apărură deodată în faţa ochilor, scrise parcă cu litere de foc în încăperea cuprinsă încă de întuneric.

— Banca Universală! îşi spunea el întruna, în timp ce se îmbrăca. Banca Universală, e simplu, e măreţ, cuprinde totul, acoperă lumea... Da, da, foarte bine, Banca Universală!

Până la ora nouă şi jumătate se plimbă de-a-lungul vastelor încăperi, îngândurat, neştiind de unde să înceapă goana după milioane prin Paris. Douăzeci şi cinci de milioane sunt uşor de găsit; pentru el era mai greu să se hotărască dela cine anume să ia banii, căci voia să lucreze cu oarecare metodă. Bău o ceaşcă de lapte şi nu se supără când vizitiul îi aduse la cunoştinţă că ar fi bine să cheme un veterinar, deoarece calul nu se simţea bine, probabil în urma unei răceli.

— Bine, chiamă-l... voi lua o trăsură de piaţă.

Ajuns însă pe trotoar, fu mirat de vântul pătrunzător care

sufla, prevestind parcă o reîntoarcere a iernii în acest miez de Mai ce, nu mai departe decât în ajun, fusese atât de blând. Nu ploua încă, însă nori groşi, gălbui, se arătau în zare. Aşa că, pentru a se mai încălzi, o porni pe jos, fără a mai lua o trăsură, punându-şi în gând să se ducă mai întâi în strada Băncii, la Mazaud, agentul de schimb, pe care voia să-l descoase cu privire la Daigremont, om de afaceri bine cunoscut, providenţial în formarea tuturor sindicatelor. Numai că, odată ajuns în rue Vivienne, cerul fu năpădit de nori groşi şi negri şi începu să cadă o ploaie atât de deasă, amestecată cu grindină, încât se văzu nevoit să se adăpostească într'un gang.

Saccard se afla acolo de câteva clipe, privind cum cade ploaia, când un clinchet limpede de monete de aur ce acoperea clipocitul ploii îl făcu să ciulească urechile. Sgomotul părea că vine din fundul pământului, neîntrerupt, uşor şi melodios ca într'o poveste din *O mie şi una de nopţi*. Se uită în jurul lui, să vadă unde este, şi îşi dădu seama că se afla în gangul casei Kolb, un bancher ce se ocupa mai ales cu traficul de aur, cumpărând monete în ţările în care aurul avea un curs mai scăzut, pentru a le topi şi a le vinde sub formă de lingouri ţărilor în care aurul avea curs ridicat; în zilele când topea aurul, din subsolul casei se auzea din zori şi până'n noapte sgomotul acesta cristalin al monetelor de aur răscolite cu lopata, descărcate din lăzi şi aruncate în cuptor. Deaceea trecătorilor de pe această parte a străzii le ţiue tot anul urechile. Acum, Saccard asculta cu plăcere această muzică ce părea glasul ascuns al cartierului Bursei, şi văzu în el o prevestire fericită.

După ce stătu ploaia, străbătu piaţa şi ajunse numaidecât la Mazaud. Făcând excepţie dela regulă, tânărul agent de schimb locuia la primul etaj al aceleiaşi case în care se aflau la etajul al doilea, birourile. După moartea unchiului său nu făcuse decât să preia apartamentul acestuia, înţelegându-se cu ceilalţi moştenitori să răscumpere el singur firma.

Suna tocmai ora zece, şi Saccard se îndrepta de-a-dreptul spre birouri. La intrare se întâlni cu Gustave Sédille.

— Domnul Mazaud e aici?

— Nu ştiu, domnule, chiar acum am sosit şi eu.

Tânărul, mereu în întârziere, surâdea, privind cu uşurinţă slujba neplătită, deoarece o făcea ca simplu amator, resem-

nându-se să piardă un an sau doi aici ca să facă plăcere tatălui său, fabricantul de mătase din rue des Jeûneurs.

Saccard trecu prin casierie, unde fu salutat de casierul cu numerarul și de cel dela titluri; intră apoi în biroul celor doi procuriști, unde nu-l găsi decât pe Berthier, care se ocupa de relațiile cu clienții și care-și însoțea deobicei patronul la Bursă.

— Domnul Mazaud este aici?

— Așa cred, domnule, acum o clipă am fost la domnia-sa. Ia te uită, nu, nu mai este. Se vede că s'a dus la contabilitate.

Deschise o ușă alăturată și înconjură cu privirile o încăpere destul de spațioasă în care lucrau cinci funcționari sub ordinele contabilului șef.

— Ei, asta-i bună!... Ia du-te dumneata de vezi acolo, alături, la lichidare.

Saccard intră în biroul lichidaturii, în care lichidatorul, stâlpul întregii întreprinderi, lucra ajutat de șapte funcționari; el controla carnetul pe care i-l înmâna agentul în fiecare zi după închiderea Bursei, după care trecea în rolurile clienților afacerile făcute conform ordinelor primite, servindu-se de fișe anume întocmite pentru a ști despre cine e vorba, căci în carnete nu sunt trecute nume, ci doar o scurtă însemnare asupra cumpărării sau vânzării: cutare valoare, cutare cantitate, cutare curs, al cutărui agent.

— Nu l-ați văzut pe domnul Mazaud? întrebă Saccard.

Dar nu-i răspunse nimeni. Cum lichidatorul era în oraș, trei dintre funcționari își citeau gazeta, iar alți doi se uitau în tavan; intrarea lui Gustave Sédille stârnise îndeosebi interesul tânărul Flory, care dimineața ajuta la registratură, schimba angajamente, iar după amiază, la Bursă, era însărcinat cu telegramele. Născut la Saintes, unde tatăl său era funcționar la registratură, Flory fusese la început practicant la un bancher din Bordeaux, iar către sfârșitul toamnei trecute ajunsese la Mazaud; singura lui perspectivă în viitor era aceea de a ajunge poate peste zece ani la un salariu de două ori mai mare. Până acum avusese o purtare bună, fiind punctual și conștiincios. Numai că de vreo lună încoace, de când intrase Gustave în slujbă, se cam schimbase, luându-se după noul său coleg, un tânăr foarte elegant, foarte monden, plin de bani, care începuse să-l ducă în lume și să-l prezinte femeilor. Flory avea

un obraz bărbos, un nas senzual, o gură zâmbitoare şi priviri blânde; începuse să-şi petreacă serile, fără prea mari cheltuieli, cu domnişoara Chuchu, figurantă la teatrul Variétés, una din femeiuştile acelea care bat trotoarele Parisului, fiica unei portărese din Montmartre, destul de nostimă cu mutrişoara ei palidă în care străluceau doi ochi mari şi negri.

Inainte chiar de a-şi scoate pălăria, Gustave începuse să-i povestească felul cum îşi petrecuse seara precedentă.

— Da, dragă, eram aproape sigur că Germaine mă va da afară, fiindcă sosise Jacoby. Dar, închipue-ţi, a găsit mijlocul să scape de el! Drept să-ţi spun, habar n'am cum! Şi aşa s'a făcut că am rămas!

Amândoi pufniră în râs. Era vorba de Germaine Coeur, o femeie de moravuri uşoare, foarte frumoasă, de douăzeci şi cinci de ani, puţin cam nepăsătoare şi moale faţă de grăsimea care începea să se adune; întreţinută lunar de unul din colegii lui Mazaud, evreul Jacoby. Trăise întotdeauna cu oameni de bursă care o plăteau lunar, ceeace e comod pentru nişte bărbaţi foarte ocupaţi şi cu capul tobă de cifre, care plătesc dragostea cum plătesc orice lucru, fără a găsi timp pentru o pasiune adevărată. O preocupa un singur gând şi anume acela de a evita întâlnirile între domnii care se cunosc, în micul său apartament din strada Michodière.

— Ia ascultă dragă, spuse Flory, eu credeam că te păstrezi pentru frumoasa papetăreasă!

Această aluzie la doamna Conin îl făcu pe Gustave să devină serios. Pe aceasta o respecta; era o femeie cinstită, iar dacă se arătase vreodată binevoitoare, în schimb nu se întâmplase niciodată ca vreun bărbat să fi pălăvrăgit pe seama ei, într'atât de bună prietenă ştia să rămână cu toţi. Aşa că, nevoind să răspundă, Gustave puse la rândul lui o întrebare:

— Dar pe Chuchu ai dus-o la Mabille?

— Aşi! e prea scump. Ne-am dus acasă şi am băut ceai.

Cum se afla chiar în spatele tinerilor, Saccard auzise rostindu-se aceste nume de femei pe care cei doi şi le şuşoteau zoriţi. Apoi, cu un zâmbet amabil, i se adresă lui Flory.

— Nu l-aţi văzut cumva pe domnul Mazaud?

— Ba da, domnule, a venit să-mi dea un ordin şi a coborît din nou la el acasă. Mi se pare că băieţaşul lui este bolnav; fusese anunţat de sosirea doctorului... Aţi face bine să vă du-

ceţi şi dumneavoastră acolo, căci s'ar putea întâmpla ca domnul Mazaud să plece în oraş fără să mai treacă pe aici.

Saccard mulţumi şi se grăbi să coboare un etaj. Mazaud era unul din cei mai tineri agenţi de schimb, favorizat de soartă, căci avusese norocul să-i moară unchiul, ajungând astfel proprietarul uneia dintre cele mai serioase firme din Paris, la o vârstă la care alţii abia învăţau meseria. Mic de statură, avea o faţă simpatică, mustăţi mici şi negre şi ochii pătrunzători; era foarte muncitor şi foarte deştept. Era vestit, de altfel, în culisele Bursei pentru vioiciunea lui fizică şi spirituală, atât de necesară în profesiunea lor şi care, unită cu un adânc simţ al afacerilor şi cu o intuiţie ieşită din comun, avea să-l ridice în primele rânduri; înafară de asta, mai avea o voce autoritară şi deţinea întotdeauna informaţii de cea mai bună calitate dela bursele din străinătate, fiind în legătură cu toţi marii bancheri, şi dela un fel de văr care, după cum se spunea, lucra la agenţia Havas [1]. Nevasta lui, cu care se căsătorise din dragoste, îi adusese o zestre de un milion şi două sute de mii de franci; era o femeie încântătoare, care-i şi dăruise doi copii, o fetiţă de trei ani şi un băieţaş de un an şi jumătate.

Mazaud tocmai îl conducea pe doctor la uşă; acesta îl linişti râzând.

— Intră, îi spuse el lui Saccard. Ce să-i faci, cu micuţii ăştia nu e greu să fii îngrijorat; îi şi vezi pierduţi la cel mai mic fleac...

Şi îl conduse în salon, unde se mai afla încă doamna Mazaud; ea ţinea băieţaşul pe genunchi, în timp ce fetiţa, fericită că îşi vede din nou mama veselă, se ridică în vârful picioarelor pentru a o săruta. Toţi trei erau blonzi şi albi ca laptele, mama părând la fel de gingaşă şi de nevinovată ca şi copiii. Mazaud o sărută pe păr.

— Vezi bine că ne-am speriat degeaba!

— Nu-i nimic, dragul meu, sunt atât de mulţumită că ne-a liniştit!

In faţa acestei mari fericiri, Saccard se opri locului, salutând. Incăperea, luxos mobilată, trăda şi ea viaţa mulţumită a acestei căsnicii pe care nimic n'o desbinase încă; în cei patru

---

[1]) Agenţia oficială de ştiri (N. T.).

ani de când era însurat, Mazaud nu avusese decât o scurtă pasiune pentru o cântăreață dela Opera Comică. Se știa că rămăsese soț credincios, după cum se știa că nici nu joacă prea mult pe cont propriu, în ciuda avântului lui tineresc. Și norocul acesta care plutea, această fericire fără nori, erau atât de vizibile, încât se simțea până și din pacea molcomă a covoarelor și a tapetelor, din mireasma cu care un mănunchi bogat de trandafiri, răsfirat într'un vas chinezesc, îmbălsăma întreaga încăpere.

Doamna Mazaud, care-l cunoștea mai puțin pe Saccard, îi spuse voioasă:

— Nu-i așa, domnule, că este de ajuns să vrei, pentru a fi întotdeauna fericit?

— De asta, doamnă, sunt sigur, răspunse el. Și apoi, sunt unele ființe atât de frumoase și atât de bune, încât nenorocul nu îndrăznește niciodată să le atingă.

Doamna Mazaud se ridicase radioasă. Iși sărută la rândul ei soțul și ieși, purtându-și băiețașul în brațe, urmată de fetița, care se agătase de gâtul tatălui ei. Acesta, voind să-și ascundă emoția, se întoarse spre Saccard, glumind:

— Precum vezi, n'ai cum să te plictisești aici.

Apoi adugă repede:

— Ai să-mi spui ceva?... Să mergem sus atunci; vom fi mai liniștiți.

Ajunși sus, Saccard zări în fața ghișeului de plăți pe Sabatani care-și încasa diferențele de cursuri; și fu mirat de calda strângere de mână pe care o schimbă Mazaud cu clientul lui. De altfel, de îndată ce luă loc în birou, îi spuse pentru ce anume venise, punându-i întrebări asupra formalităților ce trebuiau îndeplinite pentru a face ca o valoare să fie admisă la cota oficială. Fără să pară a da prea mare însemnătate faptului, vorbi despre întreprinderea pe care voia s'o întemeieze, despre Banca Universală, cu un capital de douăzeci și cinci de milioane. Da, o întreprindere bancară înființată anume pentru a finanța afaceri mari, despre care vorbi în treacăt. Mazaud îl ascultă și nu crâcni; apoi, cum nu se poate mai serviabil, îl lămuri care sunt formalitățile de îndeplinit. Nu se lăsase însă păcălit, căci știa bine că Seccard n'ar fi venit până aici, la el, doar pentru atâta. Așa dar, atunci când acesta rosti, în cele din urmă, numele lui Daigremont, fără să vrea, surâse. Da,

firește, Daigremont avea în spate o avere uriașă; se spunea numai că nu era de o cinste tocmai exemplară; dar cine este cinstit în dragoste și în afaceri? Nimeni. Dealtminteri, el, Mazaud, nu stătea pe gânduri când era vorba să spună adevărul cu privire la Daigremont, după cearta lor despre care vorbise toată Bursa. Acesta își transmitea acum majoritatea ordinelor prin Jacoby, un evreu de vreo șaizeci de ani, din Bordeaux, înalt, voinic, cu o față mare și veselă, celebru pentru glasul lui puternic; cu timpul, însă, se îngrășase și căpătase burtă. Intre cei doi agenți era un fel de rivalitate, cel tânăr, norocos, cel bătrân un fost procurist ajuns în decursul anilor și căruia cei ce-l finanțau îi îngăduiseră să cumpere firma patronului său. Jacoby era înzestrat cu o șmecherie și o îndemânare fără pereche, mergând însă la pierzanie, mereu pândit de catastrofe, din pricina patimei sale pentru jocul de bursă, în ciuda importantelor sale câștiguri. Totul se topea în lichidări. Germaine Coeur nu-l costa decât câteva mii de franci, iar pe nevastă-sa n'o vedea nimeni.

— In chestiunea Caracasului, încheie Mazaud, lăsându-se furat de patimă în ciuda corectitudinii lui, este sigur că Daigremont a făcut o înșelătorie și că și-a oprit pentru el tot câștigul... Este un om foarte periculos...

Apoi, după o clipă de tăcere, întrebă:

— Dece nu te duci să vorbești cu Gundermann?

— Niciodată! strigă Saccard cuprins de furie.

In clipa aceea, Berthier, procuristul, intră în încăpere și șopti ceva la urechea agentului. Era vorba de baroana Sandorff care venea să-și plătească diferențele și care le făcea tot felul de mizerii, cu scopul de a-și micșora contul. De obicei, Mazaud să grăbea s'o primească chiar el, dar acum, fiindcă pierduse, se ferea de ea ca de dracu, știind că galanteria lui va fi atacată din plin. Nu există mai răi clienți decât femeile, care sunt de o totală rea credință de îndată ce este vorba să plătească ceva.

— Nu, nu! Spune-i că nu sunt aci, răspunse el enervat. Si nu-i scădea niciun ban, mă auzi?

Iar după plecarea lui Berthier, înțelegând după surâsul lui Saccard că acesta pricepuse totul, adăugă:

— Da, dragul meu, este întradevăr foarte drăguță femeiușca asta, dar n'ai habar cât de hrăpăreață!... Ah, cum ne-ar

mai iubi clienţii dacă ar câştiga mereu! Şi cu cât sunt mai bogaţi şi de neam mai mare, cu atât, doamne iartă-mă, am mai puţină încredere în ei şi mă tem că n'au să-mi plătească!... Crede-mă, sunt zile în care, înafara câtorva oameni serioşi, aş fi mai bucuros să n'am decât clienţi din provincie!

Uşa se deschise din nou, un funcţionar îi înmână un dosar pe care Mazaud îl ceruse de dimineaţă şi ieşi:

— Ia te uită! S'a nimerit de minune! E vorba de un agent instalat la Vendôme, un oarecare Fayeux... Ei bine, dragul meu, nici nu-ţi trece prin minte ce de ordine primesc dela acest corespondent! Bineînţeles, ordinele lui nu sunt prea însemnate, căci vin din partea unor mici burghezi, mici negustori sau fermieri. Aici, însă, e vorba de număr... Adevărul este că cea mai mare parte a clienţilor noştri, cei care reprezintă baza noastră, sunt jucătorii mărunţi, din marea masă anonimă a jucătorilor.

Printr'o asociaţie de idei, Saccard îşi aminti de Sabatani, pe care îl zărise la ghişeul casieriei.

— Sabatani lucrează acum cu dumneata? întrebă el.

— Lucrează de vreun an, cred, răspunse agentul cu o indiferenţă plină de amabilitate. E un băiat de treabă, nu-i aşa? A început modest, e foarte cuminte însă, şi va ajunge în viaţă.

Ceeace nu spunea, ceeace de altfel nici nu-şi mai amintea, era că Sabatani depusese la el o acoperire de două mii de franci. Aceasta era cauza pentru care juca atât de moderat la început. Fără îndoială că levantinul aştepta, ca şi atâţia alţii, ca garanţia aceasta atât de mică să fie uitată; şi se arăta înţelept, crescând treptat valoarea ordinelor date, până în ziua când, punând mâna pe cine ştie ce lichidare însemnată, să dispară. Cum să n'ai încredere într'un tânăr încântător, cu care ai ajuns să fii prieten? Cum să te îndoieşti de cinstea lui, când îl vezi vesel, lipsit de griji băneşti, cu acea eleganţă care este indispensabilă la Bursă, fiind însăşi uniforma hoţiei?

— Da, foarte de treabă, foarte inteligent, repetă Saccard, luând în sinea lui hotărîrea să se gândească la Sabatani în ziua când va avea nevoie de un tip discret şi fără scrupule.

Apoi, ridicându-se şi pregătindu-se de plecare, adăugă:

— Atunci, la revedere!... Când titlurile noastre vor fi gata, voi trece pe la dumneata înainte de a încerca să le înscriu la cota oficială.

Din pragul biroului, Mazaud îi strânse mâna, spunându-i:

— Rău faci că nu te duci să vorbești cu Gundermann în privința sindicatului.

— Asta niciodată! strigă Saccard din nou, furios.

In sfârșit, tocmai când ieșea din agenție, îi zări în fața ghișeului casieriei pe Moser și pe Pillerault; primul își încasa cu o mutră plouată câștigul pe ultimele două săptămâni, șapte sau opt hârtii de o mie de franci, pe câtă vreme celălalt, care pierduse, plătea vreo zece mii de franci, făcând gură, bătăios și mândru ca după o victorie. Ora prânzului și a deschiderii Bursei se apropia, birourile aveau să se golească în parte; și cum ușa biroului lichidaturii se întredeschisese, răzbiră până la Saccard hohotele de râs ale lui Flory, căruia Gustave îi povestea peripețiile unei plimbări cu barca, cu care prilej femeia dela cârmă căzuse în Sena, unde își pierduse până și ciorapii.

Ajuns în stradă, Saccard se uită la ceas: unsprezece. Ce de vreme pierdută! Nu, la Daigremont nu va merge; și cu toate că numai la auzul numelui lui Gundermann se înfuriase, luă dintrodată hotărîrea să se ducă să-l vadă. De altfel, nu-i spusese, oare, la Champeaux, că avea să treacă pe la el, după ce-l anunțase că pune la cale o afacere mare, numai așa, ca să-i facă sânge rău? Căută chiar să se justifice față de el însuși, zicându-și că n'are de gând să-i ceară nimic și că voia numai să-l înfrunte, să-și bată joc de bătrân, căci prea se purta cu el cum te porți cu un copilaș. Și cum între timp se pornise un nou val de ploaie, sări într'o trăsură strigând birjarului să-l ducă în rue de Provence.

Gundermann locuia acolo într'o clădire imensă în care însă abia încăpea familia lui numeroasă. Avea cinci fete și patru băieți, dintre care trei fete și trei băieți căsătoriți îi dăruiseră paisprezece nepoți. La cină, când toată familia se aduna împreună, erau la masă, dacă îi socoteai și pe el și pe nevasta lui, treizeci și una de persoane. Și, înafară de doi gineri care nu locuiau cu el, toți ceilalți stăteau acolo, în aripa din stânga și din dreapta a clădirii, ocupând toate camerele care dădeau spre grădină, în timp ce partea centrală a clădirii era ocupată în întregime de nenumăratele birouri ale băncii. In mai puțin de un veac, monstruoasa avere ce se urca la un miliard, se născuse, crescuse și se revărsase asupra acestei familii, datorită

economiilor, dar şi unui fericit concurs de împrejurări. Această bogăţie părea a fi o predestinare, la care contribuise însă o inteligenţă vie şi o muncă neobosită, un efort de neînvins şi plin de prevedere, îndreptat mereu spre acelaş ţel. Acum toate râurile de aur se revărsau în această mare, milioanele se prefăceau în alte milioane, era o înglobare a bogăţiei publice în această bogăţie ce creştea mereu şi care aparţinea unui singur om; Gundermann era adevăratul ei stăpân, regele atotputernic, temut şi ascultat de întreg Parisul, de lumea întreagă.

In timp ce suia scara mare de piatră, cu treptele tocite din pricina neîntreruptului du-te-vino al mulţimii, mai tocite chiar decât pragul vechilor biserici, Saccard simţi trezindu-se în el o ură nepotolită împotriva acestui om. Ah, evreul! El, Saccard, acest periculos om de afaceri, acest călău al banului, cu mâinile pătate, uita de propria lui persoană de îndată ce era vorba de un evreu, vorbind cu asprimea şi cu indignarea răzbunătoare a omului cinstit, care trăieşte numai din munca braţelor lui, străin de toate hoţiile cămătăreşti. Saccard părea cuprins de o furie cu atât mai mare, cu cât îi admira şi le invidia minunatele calităţi financiare, ştiinţa aceea înnăscută a cifrelor, uşurinţa firească cu care rezolvau treburile cele mai încurcate, intuiţia şi norocul care le asigurau izbânda în orice ar porni să facă. Profetiza, duşmănos, victoria finală a evreilor asupra tuturor celorlalte popoare, atunci când vor fi pus mâna pe toate bogăţiile lumii, lucru ce nu putea să mai întârzie mult, de vreme ce li se lăsa pe zi ce trecea mână liberă să-şi întindă stăpânirea şi de vreme ce putea fi văzut, la Paris, un Gundermann domnind pe un tron mai solid şi mai respectat decât cel al împăratului.

Ajuns sus, Saccard avu o scurtă şovăială în clipa în care se pregătea să intre în sala de aşteptare, văzând-o plină de remizieri, de solicitatori, de bărbaţi şi femei, de o întreagă mulţime sgomotoasă. Mai cu seamă remizierii dădeau busna la intrare, fiecare voind să fie primul, în nădejdea — puţin probabilă, de altfel — de a primi vreun ordin de bursă, deoarece marele bancher îşi avea agenţii lui. Era, totuşi, o cinste, o recomandaţie, să fii primit de el, şi fiecare voia să se poată lăuda cu asta. Dealtminteri, aşteptarea nu era niciodată lungă, cei doi camerişti fiind puşi acolo să organizeze defilarea, o defilare nesfârşită, un adevărat galop prin uşile care se deschi-

leau și se închideau fără întrerupere. Și cu toată mulțimea are aștepta, Saccard fu introdus aproape imediat după ce veni.

Cabinetul lui Gundermann era compus dintr'o încăpere nefâriștă, din care el nu ocupa decât un colț, în fund, la ultima ereastră. Așezat în fața unui birou simplu de mahon, stătea n așa fel încât lumina îi cădea în spate, iar fața îi era comlect în umbră. In fiecare dimineață se scula dela cinci și începea să lucreze în timp ce întreg orașul dormea încă; iar pe a nouă, când începea înghesuiala și sclavii banului treceau în goană prin fața lui, ziua lui de muncă propriu zisă era încheiată. In restul încăperii se aflau alte birouri mai mari, la care doi dintre fiii și unul din ginerii lui îl ajutau, stând mai mult în picioare și dând dispoziții unei armate de funcționari care intrau și ieșeau mereu. Așa cerea regulamentul interior al casei. Mulțimea străbătea toată încăperea, îndreptându-se numai spre el, spre stăpânul care stătea în colțișorul lui modest, unde ceasuri în șir, până la vremea prânzului, primea pe fiecare cu un aer nepăsător și mohorît, rezolvând orice problemă cu un semn, uneori cu un cuvânt, dacă voia să se arate mai binevoitor.

— Oh! Dumneata, dragă prietene? spuse el de îndată ce-l zări pe Saccard, și chipul lui se lumină de un surâs batjocoritor. Ia te rog, loc, dacă ai să-mi spui ceva. Sunt al dumitale într'o clipă.

După aceea se făcu că-l uită. Saccard nu-și pierdea însă răbdarea, privind cu mult interes defilarea remizierilor, care intrau unul după altul, cu acelaș salut adânc, scoțând din redingotă acelaș cartonaș pe care era însemnată cota lor cu cursurile zilei și punând-o în fața bancherului cu acelaș gest rugător și respectuos. Trecură zece, douăzeci. Bancherul lua de fiecare dată cota, își arunca privirile pe ea și apoi o înapoia cu o răbdare pe care n'o egala decât totala lui nepăsare față de ploaia asta de oferte.

Apăru și Massias, cu mutra lui voioasă și neliniștită de câine credincios care știe de frica stăpânului. Erau zile în care era așa de rău primit, încât îi venea să plângă. In ziua aceea ajunsese, pare-se, la capătul răbdării, căci își îngădui o insistență neobișnuită la el.

— Uitați-vă și dumneavoastră, domnule, Mobiliarele au scăzut foarte mult... Câte să vă cumpăr?

Gundermann, fără să ia cota, își ridică privirile verzi-albăstrui asupra tinerelului care-și îngăduia să fie obraznic și spuse cu asprime:

— Ia ascultă, tinere, crezi că-mi face plăcere să te văd?

— Vai, domnule! răspunse Massias, pălind, mie, unul, îmi face și mai puțină plăcere să vin în fiecare dimineață degeaba, și asta de trei luni de zile încoace.

— Ei bine, n'ai decât să nu mai vii!

Remizierul salută și se retrase, după ce schimbă cu Saccard acea ochiadă furioasă și necăjită a omului care-și dă seama brusc că nu va reuși niciodată în viață.

Saccard se întreba, pe bună dreptate, ce interese puteau să-l facă pe Gundermann să primească toată omenirea asta. Probabil că avea o putere specială de a se izola, de a-și concentra gândurile și de a reflecta; deasemenea, probabil că avea o disciplină a lui, un fel cu totul personal de a cerceta în fiecare zi mersul pieței și de a găsi întotdeauna ceva de câștigat, fie chiar cât de puțin. Scăzu cu asprime optzeci de franci unui culiser căruia îi dăduse un ordin în ajun, și care, de altfel, îl fura. Veni la rând un negustor de antichități care-i aducea o cutie de aur emailat din secolul trecut, un obiect în parte reconstituit, căruia bancherul îi descoperi imediat lipsa de valoare. Trecură apoi două doamne, una bătrână și cu nas de pasăre de pradă, alta tânără și foarte frumoasă, care voia să-i arate la ele acasă, un scrin în stil Ludovic al XV-lea, pe care el, însă, refuză cu hotărîre să meargă să-l vadă. Mai veniră un giuvaergiu cu niște rubine, doi inventatori, niște englezi, nemți și italieni; se vorbeau acolo tot felul de limbi, se perindau toate felurile de oameni, bărbați și femei. In tot acest timp, defilarea remizierilor se desfășura mereu, ei având întâietate față de ceilalți vizitatori; părea că șirul lor nu se mai sfârșește, având toți acelaș gest al prezentării mecanice a buletinului; și pe măsură ce ora deschiderii Bursei se apropia, valul funcționarilor străbătea în număr tot mai mare încăperea, aducând telegrame sau venind să ia semnături.

Dar hărmălaia ajunse la culme când un băiețel de cincișase ani, călare pe un băț, năvăli în încăpere sunând din trompetă, urmat de alți doi copii, două fetițe, una de trei ani și cealaltă de opt, care luară cu asalt fotoliul bunicului și începură să-l tragă de mâini și să i se anine de grumaji; el le lăsa

să facă ce vor, sărutându-le cu acea pasiune pentru familie specific evreiască, față de urmașii numeroși care fac puterea și care trebue apărați.

Deodată, păru că-și aduce aminte de Saccard.

— Ah! dragul meu, iartă-mă, dar vezi bine că nu am nicio clipă liberă... Spune-mi, te rog, ce vânt te aduce pe la mine.

Și tocmai începuse a-i da ascultare, când un funcționar, care introdusese un domn înalt și blond, îi șopti un nume la ureche. Gundermann se sculă numaidecât, fără să lase totuși impresia că o face în grabă, și se duse să stea de vorbă cu domnul acela în fața unei alte ferestre, în timp ce unul din fiii săi continua să primească în locul lui remizierii și agenții.

Cu toată pornirea lui surdă împotriva lui Gundermann, Saccard începu să fie pătruns de un oarecare respect. Recunoscuse în domnul acela blond pe reprezentantul uneia din marile puteri, care își dădea ifose la Tuilleries, dar care, aici, venise cu capul ușor aplecat, surâzând ca unul care cere ceva. Alteori se întâmpla ca înalți demnitari sau chiar miniștri să fie primiți așa, în picioare, în această încăpere în care putea să intre și să iasă oricine și care era întotdeauna plină de sgomotele copiilor. Aici se dovedea puterea universală a acestui om care-și avea ambasadorii lui pe lângă toate curțile din lume, consuli în toate provinciile, agenții în toate orașele și vapoare pe toate mările. Gundermann nu era un jucător de bursă, un aventurier care manevra milioanele altora, visând, așa cum făcea Saccard, lupte eroice de pe urma cărora să-și poată pune de o parte o pradă însemnată cucerită cu aurul pe care alții i l-au dat lui în păstrare; el nu era, după cum o și mărturisea de altfel, decât un simplu negustor de bani, cel mai îndemânatic și cel mai harnic din câți există. Numai că, pentru a-și întări puterea, se vedea silit să stăpânească Bursa; la fiecare lichidare trebuia să dea o nouă bătălie, bătălie din care ieșea întotdeauna învingător, grație calităților hotărîtoare ale batalioanelor sale nesfârșite. O clipă, Saccard, care-l privea, fu copleșit de gândul că tot bănetul ăsta pe care-l manevra era al lui, că în pivnițele lui zăcea o marfă ce nu se termina niciodată, pe care o mânuia ca un negustor șiret și prevăzător, ca un stăpân absolut care supunea lumea cu un semn din ochi și care voia să audă, să vadă și să facă totul el singur. Să ai un

miliard pe care să-l mânuești în felul acesta, înseamnă o forță de neînvins.

— Dragul meu, parcă-i un făcut, nu putem avea o clipă liniștită! îi spuse Gundermann la întoarcere. Știi ceva? Mă duc să iau masa: vino dacă vrei în încăperea alăturată. Poate că acolo ne vor lăsa în pace!

Trecură în sufrageria mică, aceea în care se lua gustarea de dimineață și în care familia nu se afla niciodată întrunită toată laolaltă. In ziua aceea, nu erau decât nouăsprezece la masă, dintre care opt copii. Bancherul stătea în capul mesei, iar în fața lui se afla doar un pahar cu lapte.

Rămase o clipă cu ochii închiși, istovit de oboseală, cu fața palidă și contractată, căci era bolnav de rinichi și de ficat; apoi, după ce duse cu mâinile tremurânde paharul la buze și după ce sorbi o înghițitură, suspină.

— Azi sunt frânt de oboseală!

— Dece nu te odihnești? îl întrebă Saccard.

Gundermann își întoarse spre el privirile uimite și spuse cu nevinovăție:

— Dar nu pot!

Intradevăr, nici măcar laptele nu-l lăsau să și-l bea în tihnă. Primirea remizierilor reîncepu aici. Galopul trecea acum prin sala de mâncare, în timp ce membrii familiei, bărbați și femei, obișnuiți cu această îmbulzeală, râdeau, mâncau cu poftă fripturi reci și prăjituri, iar copiii înveseliți de câte un păhărel de vin, făceau un sgomot asurzitor.

Și Saccard, care îl privea mereu, se minuna văzându-l că-și bea laptele cu înghițituri încete și cu atâta greutate, încât ai fi zis că nu va izbuti niciodată să-l bea tot. I se ordonase regim lactat și n'avea voie nici măcar să guste carne sau prăjituri. La ce-i folosea atunci miliardul? Amator de femei nu fusese și timp de patruzeci de ani nu-și înșelase niciodată nevasta; iar astăzi îi era credincios de nevoie și așa avea să rămână pentru totdeauna. Atunci dece se mai scula la cinci dimineața, dece făcea meseria aceea desgustătoare, dece se istovea muncind cât un cal, ducând o viață de ocnaș, viață pe care nici ultimul sdrențăros n'ar fi primit-o, cu capul plin de cifre și plesnind de tot felul de preocupări. Ce-i trebuia bănetul acela inutil, adunat peste alt bănet, dacă nu putea nici măcar să cumpere și să mănânce în stradă un kilogram de

cireșe și nici să intre cu vreo fetișcană oarecare într'o cârciumă pe malul apei, să se bucure de tot ce e de vânzare, de lene și de libertate? Și Saccard, care cu toate poftele lui năpraznice, admitea totuși dragostea dezinteresată pentru banul dătător de putere, se simțea cuprins de un fel de groază sfântă în fața acestui om; nu mai era tipul clasic al avarului care îngrămădește averi, ci al meșteșugarului perfect, fără nevoi trupești, abstractizat oarecum prin bătrânețea lui bolnăvicioasă. Omul acesta își clădea mai departe, cu aceeași încăpățânare, turnul său de milioane, visând doar să-l lase moștenire alor săi, ca aceștia să-l înalțe și mai mult până în clipa când avea să stăpânească pământul.

In cele din urmă, Gundermann se plecă și ascultă explicațiile pe care i le dădea Saccard cu voce înceată în legătură cu înființarea Băncii Universale. De altfel, acesta se mulțumi să vorbească cât mai puțin de amănunte și nu făcu nicio aluzie la proiectele din portofoliul lui Hamelin, fiindcă simțise dela primele cuvinte că bancherul voia doar să-l descoasă și apoi să-l expedieze.

— Incă o bancă, dragul meu, încă o bancă! repetă Gundermann cu tonul lui răutăcios. Singura afacere în care aș mai investi ceva bani ar fi doar o ghilotină care să le taie gâtul tuturor băncilor noi... Ce ai zice de o greblă cu care să curățăm toată bursa? Inginerul dumitale nu s'a gândit la așa ceva?

Apoi, prefăcându-se a vorbi părintește, spuse, cu o domoală cruzime:

— Fii cuminte, dragul meu. Ascultă sfatul pe care ți l-am dat. Rău faci că te apuci iar de afaceri; îți fac un adevărat serviciu, refuzând să-ți lansez sindicatul... Fără îndoială că te vei prăbuși; asta e absolut sigur; pentrucă ești mult prea pătimaș și ai prea multă imaginație; afară de asta, când faci afaceri cu banii altora, sfârșitul este întotdeauna acelaș... Dece nu-ți caută fratele dumitale o slujbă bună? O prefectură sau poate o percepție? Ba nu, nu, o percepție prezintă prea multe pericole!... Ia seama, dragul meu, ia seama...

Saccard se ridicase în picioare, tremurând de furie.

— Atunci, așa rămâne, nu cumperi nicio acțiune, nu vrei să fii de partea noastră?

— Alături de dumneata? Nu, niciodată! In mai puțin de trei ani vei fi ruinat!

Urmă o tăcere grea, plină de amenințări, o fulgerătoare ciocnire de priviri care se înfruntă.

— Atunci rămâi cu bine... Eu n'am luat încă masa și mi-e tare foame. Vom vedea care din doi se va ruina.

Și îl lăsă în mijlocul tribului său, care era pe cale să-și sfârșească gălăgioasa îndopare cu dulciuri, primind ultimii agenți întârziați, închizând când și când ochii de oboseală în timp ce-și golea paharul ce-i mânjise buzele de lapte.

Saccard sări într'o trăsură, spunând birjarului să-l ducă în rue Saint-Lazare. Se făcuse unu și cum își dădea seama că era o zi pierdută, se întoarse acasă, furios, să ia masa. Ce tip murdar, acest Gundermann! Uite, ăsta e unul în care i-ar face o nespusă plăcere să-și înfigă colții și să-l sfărâme, așa cum sfărâmă câinii oasele. Bineînțeles, nu e ușor să-l înghiți dintrodată; e o bucată grozavă și prea mare. Dar, poți să știi? S'au prăbușit ele împărățiile cele mai mari; vine întotdeauna ceasul în care puternicii lumii cad. Nu, nu trebue să-l înghită; trebue mai întâi să-l muște, să-i smulgă câteva bucăți din miliard și abia după aceea să-l înghită. Și gândurile acestea, furia cu care plecase dela Gundermann, îl făceau pe Saccard să se simtă cuprins de un zel plin de dușmănie, de nevoia de a acționa, de dorul succesului imediat; ar fi vrut să-și poată înălța dintr'o singură mișcare banca, s'o facă să pornească, să învingă, să distrugă celelalte bănci rivale. Apoi, dintrodată își aduse aminte de Daigremont și fără să mai stea pe gânduri, dintr'un imbold nestăvilit, se aplecă și strigă birjarului să-l ducă în rue Larochefoucauld. Dacă voia să-l vadă pe Daigremont, trebuia să se grăbească, chiar dacă avea să mănânce mai târziu, pentrucă știa că Daigremont pleacă de acasă pe la unu. Acesta trecea drept un căpcăun ce se hrănește numai din afaceri care abia se nasc. In clipa aceea însă, Saccard s'ar fi făcut frate și cu dracu pentru a izbândi, chiar dacă ar fi trebuit să împartă câștigul pe din două. Mai târziu va ști ce să facă, fiindcă atunci el va fi cel mai tare.

Intre timp, trăsura, care suise cu greu panta repede a străzii, se oprise în fața impunătoarei intrări a unuia dintre cele mai noi palate ale acestui cartier, renumit de pe vremuri pentru frumusețea caselor sale. Clădirea, care se afla în fundul unei imense curți pietruite, avea un aer de împărătească maiestate; iar grădina, în care mai creșteau încă arbori seculari,

era un adevărat parc, izolat de străzile sgomotoase din jur. Acest palat era vestit în tot Parisul pentru serbările ce se dădeau aici, dar mai ales pentru minunata lui colecție de tablouri pe care niciunul dintre marii duci în trecere prin Franța, un uitau s'o viziteze. Insurat cu o femeie celebră, ca și picturile, pentru frumusețea ei și care avea un glas ce-i adusese faima unei cântărețe de succes, stăpânul acestei case ducea o viață princiară, fiind la fel de cunoscut pentru caii săi de curse ca și pentru galeria lui de tablouri; era membru al unuia din marile cluburi, trăia în văzul lumii cu cele mai costisitoare femei, își avea loja sa la Operă, jețul său la toate licitațiile de obiecte de artă și loc rezervat la cele mai faimoase localuri de petrecere. Și toată această viață largă, acest lux exorbitant desfășurat într'o apoteoză de artă și fantezie, era plătită numai prin speculații; această avere în veșnică mișcare părea nesfârșită ca marea, dar ca și ea, își avea fluxul și refluxul ei, diferențe de câte două și trei sute de mii de franci la fiecare lichidare de chenzină.

După ce Saccard sui impunătoarele trepte ale intrării, un valet îl anunță, conducându-l prin trei saloane pline cu comori de artă, până într'un salonaș unde Daigremont își sfârșea de fumat țigara de foi, înainte de a pleca. In vârstă de patruzeci și cinci de ani, el se temea să nu se îngrașe prea mult; era înalt de statură, foarte elegant, bine pieptănat și purta numai mustață și barbișon, fiind un adept al modei lansate de Tuilleries. Era veșnic plin de bunăvoință, foarte sigur pe el și convins că va învinge întotdeauna.

Când îl văzu pe Saccard, îi ieși repede în întâmpinare.

— Ah, dragul meu, ce mai faci? Mă gândeam la dumneata nu mai departe decât zilele trecute... Parcă nici n'am fi vecini...

Dar se stăpâni, renunțând la acea revărsare de cuvinte pe care o folosea deobicei pentru cei din gloată, deîndată ce Saccard,socotind inutilă introducerea, îi arătă imediat scopul vizitei sale. Ii vorbi despre uriașa afacere pe care o pune la cale, îi arătă că înainte de a înființa Banca Universală, cu un capital de douăzeci și cinci de milioane, căuta să formeze un sindicat de prieteni, de bancheri, de industriași, care ar asigura dela început succesul emisiunii și care s'ar angaja să ia patru cincimi din această emisiune, adică cel puțin patruzeci de mii de acțiuni. Daigremont deveni foarte serios; îl asculta, îl pri-

vea, ca şi când ar fi voit să-i pătrundă până în fundul creierului, pentru a vedea ce sforţare, ce idei folositoare şi lui, ar mai putea scoate din omul acesta pe care-l ştia aşa de harnic şi înzestrat cu atâtea însuşiri minunate şi care, atunci când se punea pe lucru, îi zăpăcea pe toţi. La început se codi.

— Nu, nu, sunt prea ocupat, nu mai vreau să încep nimic nou.

Apoi, ispitit totuşi, îi puse diferite întrebări, voi să ştie ce fel de lucrări va finanţa noua bancă, lucrări despre care interlocutorul său avea prevederea să-i vorbească cu cea mai mare rezervă. Dar, când află care este prima afacere pe care trebuia s'o pună pe roate, planul acela de concentrare a tuturor companiilor de transporturi din Mediterana, sub firma „Compania Generală a Pacheboturilor Reunite", păru foarte impresionat şi cedă dintrodată.

— Ei bine, primesc să fac şi eu parte. Cu o condiţie, însă. In ce termeni eşti cu fratele dumitale... ministrul?

Saccard, mirat de această întrebare, avu sinceritatea să nu-şi ascundă amărăciunea.

— Cu fratele meu... Oh! El îşi vede de treburile lui, iar eu de ale mele! Nu prea e sentimental, fratele meu...

— Păcat, spuse Daigremont răspicat. Dacă fratele dumitale nu intră şi el în afacerea asta, nu mă bag nici eu. Inţelege bine, nu vreau să fiţi supăraţi.

Saccard protestă cu un gest violent de nerăbdare. Ce nevoie aveau de Rougon? Asta însemna să se lege singuri de mâini şi de picioare! In acelaş timp însă, vocea înţelepciunii, mai puternică decât enervarea lui, îi şoptea că trebuia să-şi asigure cel puţin neutralitatea marelui om... Cu toate acestea, refuză cu brutalitate.

— Nu, nu, prea s'a purtat întotdeauna rău cu mine. Eu unul n'am să fac primul pas niciodată.

— Ascultă, reluă Daigremont, îl aştept la ora cinci pe Huret, pentru o treabă pe care şi-a luat sarcina s'o descurce. Du-te la Cameră, ia-l de o parte, spune-i despre ce e vorba, şi după asta va vorbi el cu Rougon şi va afla ce părere are; aşa că, la cinci vom avea răspunsul... Ei? Ce spui? Ne dăm întâlnire pentru ora cinci?

Cu capul plecat, Saccard se gândea.

— Dacă ţii neapărat!

— Da, foarte mult; fără Rougon nu fac nimic. Cu Rougon, fac tot ce vrei.

— Bine, mă duc!

Şi se pregătea să plece, după o strângere puternică de mână, când, deodată, celălalt, îl chemă înapoi.

— Ah! Ascultă, dacă vezi că lucrurile merg bine, treci înainte de a te întoarce aici, pe la marchizul de Bohain şi pe la Sédille; spune-le că intru şi eu în combinaţie şi cere-le să meargă şi ei cu noi... Ţin să intre şi ei în această afacere.

La poartă, Saccard îşi regăsi birja, pe care o oprise deşi n'avea de mers decât până la capul străzii pentru a ajunge la el acasă. Aici îi dădu drumul socotind că după amiază va putea ieşi cu trăsura lui şi intră repede în casă pentru a prânzi. Nu-l mai aştepta nimeni, aşa că bucătăreasa îi servi o bucată de friptură rece, pe care o înghiţi la repezeală în timp ce se certa cu vizitiul pe care-l chemase sus, şi care, după ce-i dădu raportul asupra vizitei veterinarului, era de părere să lase calul la odihnă trei sau patru zile. Cu gura plină, Saccard îl învinovăţea de neglijenţă, ameninţându-l că doamna Caroline avea să pună ordine în toată povestea asta. In cele din urmă, îi porunci să se ducă şi să-i aducă o trăsură de piaţă. Un potop inundă din nou strada, aşa că trebui să aştepte mai mult de un sfert de oră până ce veni trăsura, în care se urcă sub o ploaie torenţială, dând adresa:

— La Cameră!

Planul lui era să ajungă înainte de începerea şedinţei, ca să-l prindă pe Huret la intrare şi să stea pe îndelete de vorbă cu el. Din nenorocire însă, în acea zi erau aşteptate desbateri furtunoase, un membru al stângii urmând să ridice veşnica problemă a Mexicului; şi Rougon va trebui, fără îndoială, să răspundă.

Când Saccard intră în sala paşilor pierduţi, avu norocul să dea chiar peste Huret. Il trase după el în fundul unui salonaş, unde rămaseră singuri mulţumită marii emoţii ce domnea prin coridoare. Opoziţia devenea pe zi ce trece mai bătăioasă, vântul catastrofei începea să sufle tot mai tare, ameninţând să crească şi să doboare totul în calea lui. Huret, îngândurat, nu înţelese dela început despre ce este vorba, aşa că trebui să-i repete însărcinarea care i se încredinţa. Zăpăceala lui deveni şi mai mare.

— Oh! dragul meu, dar cum îţi închipui una ca asta! Să stau acum de vorbă cu Rougon? Mă va trimite la plimbare, asta-i sigur.

Apoi începu să se gândească la propriul său interes. El nu exista decât prin ministru, căruia îi datora candidatura oficială, alegerea, situaţia sa de slugă bună la toate, trăind din fărâmiturile aruncate de favoarea stăpânului. Din meseria asta, de doi ani de zile, mulţumită rămăşiţelor pe care le strângea prevăzător dela masa lui Rougon, îşi rotunjise întinsele moşii din Calvados unde avea de gând să se retragă şi să trăiască în linişte după căderea dela putere. Faţa sa lată de ţăran şiret se întunecase, trădând încurcătura în care îl punea această cerere de intervenţie, fără a i se lăsa timp să-şi dea seama dacă din toată povestea se va alege cu câştig sau cu pagubă.

— Nu, nu! Nu pot... Ţi-am spus care este părerea fratelui dumitale; nu mă pot duce să-l plictisesc din nou! Ce dracu! Gândeşte-te puţin şi la mine! Ştii că e departe de a fi amabil când îl sâcâe cineva; şi, drept să-ţi spun, n'am chef să plătesc oalele sparte pentru dumneata, riscând să-mi pierd creditul pe care-l am la el!

Atunci Saccard, înţelegând că e greu, încercă să-l convingă de milioanele pe care le-ar putea câştiga prin crearea Băncii Universale. Se exprimă cu cuvinte mari, cu vorba lui înflăcărată, care făcea dintr'o afacere de bani o povestire poetică, îi explică cum aveau să funcţioneze strălucitele întreprinderi şi-i arătă succesul sigur şi uriaş. Daigremont, care fusese entuziasmat de afacere, era primul care intra în formarea sindicatului, iar Bohain şi Sédille ceruseră şi ei să participe. Nu era cu putinţă ca el, Huret, să nu intre în combinaţie; ceilalţi aveau neapărat nevoie de el, tocmai pentru înalta lui situaţie politică. Nădăjduiau chiar că va face parte din consiliul de administraţie, deoarece numele lui însemna o garanţie de ordine şi cinste.

La făgăduiala că va fi numit membru în consiliu, deputatul îl privi drept în faţă.

— La urma urmelor, ce vrei dela mine, ce răspuns vrei să-ţi aduc dela Rougon?

— Eu unul, îţi spun sincer, m'aş fi lipsit de ajutorul fratelui meu, zise Saccard. Dar Daigremont ţine neapărat să mă

împac cu el. Poate că are dreptate... Aşa că nu vei avea altceva de făcut, decât să-i vorbeşti pur şi simplu de întreprinderea noastră şi să obţii dela el, dacă nu sprijinul, cel puţin făgăduiala că nu ni se va împotrivi.

Huret, cu ochii pe jumătate închişi, nu se hotărîse încă.

— Uite ce este! Dacă aduci un cuvânt bun, mă înţelegi, un singur cuvânt bun, Daigremont se va mulţumi şi cu asta şi diseară, noi trei vom pune toate lucrurile la punct.

— Bine, voi încerca, spuse dintrodată deputatul, afectând o sinceritate ţărănească. Dar asta o fac numai pentru dumneata, căci ştii bine, Rougon nu e un tip cu care te înţelegi uşor, mai ales acum, când stânga nu-i dă pace... La ora cinci, atunci!

— La cinci!

Saccard mai rămase acolo încă o oră, foarte îngrijorat din cauza svonurilor care circulau asupra desbaterilor parlamentare. Auzi pe unul din marii oratori ai opoziţiei anunţând că va lua cuvântul. La această ştire se simţi o clipă îndemnat să-l caute din nou pe Huret, pentru a-l întreba dacă n'ar fi mai bine să amâne pe a doua zi întrevederea cu Rougon. Apoi, fatalist, încrezător în norocul lui, se temu să nu strice totul dacă îşi va schimba hotărîrea. Poate că, luat repede, fratele său va rosti mai uşor cuvântul aşteptat. Şi pentru a lăsa lucrurile să-şi urmeze cursul, plecă şi se urcă în trăsură. Treceau tocmai peste podul Concordiei, când Saccard îşi aduse aminte de dorinţa lui Daigremont.

— Birjar, în rue Babilon.

Marchizul de Bohain locuia în rue Babilon, în fostele dependinţe ale unui vechi palat, un corp de case care adăpostise personalul grajdurilor şi care fusese transformat într'o clădire modernă, destul de confortabilă. Casa era luxos mobilată, trădând un aer de cochetă aristocraţie. De altfel, pe soţia marchizului nu o vedea nimeni niciodată, căci era, zicea el, bolnavă, şi silită să stea în apartamentul ei. Totuşi, casa şi mobilele erau ale ei, el fiind numai un fel de chiriaş, neavând ale lui decât hainele, un geamantan care ar fi încăput într'o trăsură; de când trăia de pe urma jocului, erau în separaţie de bunuri. Până acum, în urma a două catastrofe, refuzase cu hotărîre să plătească diferenţele, şi sindicul, după ce-şi dădu seama de situaţie, nici nu se mai ostenea să-l acţioneze în judecată. Trecea pur şi simplu cu buretele peste numele lui. Cât

timp câștiga, încasa, apoi de îndată ce începea să piardă, nu plătea: lucrul era știut, și lumea se resemnase... Avea un nume ilustru, și era foarte decorativ în consiliile de administrație; toate societățile noi, în căutarea de nume răsunătoare, se întreceau prin a și-l apropia, așa că nu rămânea niciodată pe dinafară. La Bursă își avea locul lui în partea dinspre rue Nôtre Dame - des Victoires, parte rezervată marilor jucători, care se prefăceau că nu le pasă de emoțiile jocului obișnuit. Era respectat și consultat. Deseori influențase piața. In sfârșit, era cineva.

Saccard, care îl cunoștea bine, fu totuși impresionat de primirea politicoasă a acestui bătrân frumos, în vârstă de șaizeci de ani, cu capul foarte mic pe un corp de uriaș, cu fața palidă, încadrată de o perucă brună și cu un aer foarte distins.

— Domnule marchiz, vin la dumneavoastră ca un adevărat solicitant.

Ii spuse care este scopul vizitei, fără a intra dela început în amănunte. Dealtminteri, marchizul îl opri dela primele cuvinte.

— Nu, nu, n'am vreme; am în clipa de față zece propuneri pe care trebue să le refuz!

Atunci Saccard adăugă surâzând:

— Daigremont m'a trimis la dumneavoastră...

Marchizul exclamă imediat:

— A! Face parte și Daigremont... Bine! Bine! Dacă așa stau lucrurile, particip și eu! Poți să contezi pe mine.

Și cum Saccard voi atunci să-i dea cel puțin câteva informații pentru a-i arăta în ce fel de afacere urma să intre, marchizul îl întrerupse cu un gest de mare senior care nu se scoboară la amănunte de soiul ăsta și care are o încredere înnăscută în cinstea oamenilor.

— Te rog, nu-mi mai spune nimic... Nu vreau să știu. Aveți nevoie de numele meu, vi-l împrumut și sunt fericit că pot s'o fac... asta-i tot... Spune lui Daigremont să facă cum crede de cuviință.

Urcându-se din nou în trăsură, Saccard, înveselit, râdea în sinea lui.

— O să ne coste scump, se gândea el, dar e întradevăr o figură foarte reprezentativă.

Apoi zise tare:

— Birjar, în rue des Jeûneurs.

Firma Sédille își avea acolo magazinele și birourile, ocupând un parter vast în fundul unei curți. După o muncă de treizeci de ani, Sédille, care era de fel din Lyon, unde își păstrase încă atelierele, izbutise în cele din urmă să facă din negustoria lui cu mătăsuri una dintre cele mai cunoscute și mai solide firme din Paris, când, în urma unei simple întâmplări, patima jocului pusese stăpânire pe el cu furia mistuitoare a focului. Două câștiguri considerabile la bursă, venite unul după altul, îl zăpăciseră. La ce bun, își spuse el după aceea, să-ți dai treizeci de ani din viață pentru a câștiga un amărât de milion, când într'un ceas, printr'o simplă operație de bursă, poți câștiga tot atâta? De atunci nu-și mai văzuse aproape deloc de negustorie, care mergea mai departe numai în virtutea inerției; nu trăia decât cu speranța unei noi lovituri de bursă și cum norocul e schimbător, băga în asta tot ce câștiga cu comerțul. Dar mai rău în patima asta e faptul că dela un timp nu-ți mai place câștigul legal și că sfârșești chiar prin a pierde noțiunea exactă a banului. Așa că ruina se întrezărea în mod fatal la orizont, de vreme ce atelierele din Lyon aduceau numai două sute de mii de franci, în timp ce jocul înghițea trei sute de mii.

Saccard îl găsi pe Sédille agitat, căci nu juca cu sânge rece, ca un înțelept. Trăia frământat de remușcări, sperând mereu, mereu abătut; bolnav de nesiguranță — și toate astea numai fiindcă era cinstit în fond. Lichidarea dela sfârșitul lui Aprilie fusese dezastruoasă pentru el. Totuși, fața lui rotundă, cu favoriți blonzi, se îmbujoră dela primele cuvinte.

— Ah, dragul meu, dacă vii să-mi aduci noroc, fii binevenit!

Apoi fu cuprins de teamă.

— Nu! Nu! Nu mă ispiti! Aș face mai bine să rămân lângă bucățile mele de mătase și să nu mă mai mișc dela tejghea.

Voind să-i lase timp spre a se liniști, Saccard îi vorbi de fiul lui, Gustave, pe care-i spuse că-l văzuse chiar în dimineața aceea la Mazaud. Dar Gustave era pentru Sédille un alt izvor de necazuri, deoarece visase să încredințeze acestui fiu conducerea negoțului, însă pe el comerțul nu-l interesa, fiind

înclinat, din fire către o viață de plăceri și petreceri, având caracterul fiilor de parveniți, buni numai să facă praf averile strânse de părinți. Tatăl său îl dăduse la Mazaud pentru a încerca să facă din el un om de afaceri.

— De când a murit biata maică-sa, murmură Sédille, tare puțină mulțumire am avut dela el. In sfârșit, poate că va învăța acolo, la Mazaud, ceva care să-mi fie de folos.

— Ei bine, întrebă deodată Saccard, ești cu noi? Daigremont m'a trimis să-ți spun că intră și el.

Sédille ridică brațele tremurânde spre cer. Și, cu vocea schimbată de dorință și de teamă, zise:

— Bineînțeles, merg și eu. Știi bine că nu pot face altfel. Dacă aș refuza și dacă afacerea voastră ar merge bine, m'aș îmbolnăvi de necaz. Spune-i lui Daigremont că sunt de acord.

Când Saccard ajunse din nou în stradă, își scoase ceasul din buzunar și văzu că era abia ora 4. Timpul pe care îl mai avea la dispoziție și dorința de a merge puțin pe jos îl îndemnă să dea drumul birjarului. Avea însă să regrete imediat, căci nici nu ajunsese în bulevard și o nouă ploaie torențială, o rupere de nori amestecată cu grindină, îl sili să caute adăpost într'un gang. Ce vreme mizerabilă, și asta tocmai când avea atâta de umblat! După ce privi un sfert de oră cum cădea ploaia, fu cuprins de nerăbdare și făcu semn unei trăsuri goale ce tocmai trecea pe acolo. Era o trăsură deschisă, așa că degeaba se trudi el să țină strâns în jurul picioarelor învelitoarea de piele, că tot ajunse ud leoarcă în rue La Rochefoucauld și încă cu mai bine de o jumătate de ceas înainte de vreme.

Valetul care îl introdusese în salonaș îi spuse că domnul nu se întorsese încă. Saccard se plimbă încet, privind tablourile, când o minunată voce de femeie, un contralt cu un timbru melancolic și adânc, răzbătu până la el în tăcerea ce stăpânea întreaga casă, ceeace îl îndemnă să se apropie de fereastra rămasă deschisă pentru a o asculta: era doamna Daigremont, care repeta la pian un cântec pe care se vede că trebuia să-l execute în seara aceea la vreo repetiție. Apoi, legănat de această muzică, se duse cu gândul la poveștile extraordinare ce se spuneau despre Daigremont: mai cu seamă la povestea în legătură cu afacerea Hadamantine, cu împrumutul acela de cincizeci de milioane, din care își păstrase întregul stoc, vân-

zând și revânzând acțiunile de cinci ori prin oamenii lui, până ce le creă un nume pe piață și până ce le fixă un preț; apoi vânzarea reală, căderea dela trei sute de franci la cincisprezece și câștigurile enorme realizate pe spinarea acelei mase de naivi ruinați dintr'o singură lovitură! Da, Daigremont era tare, era fără milă! Vocea doamnei Daigremont se auzea mereu, ca un strigăt de dragoste, disperat de o intensitate tragică. Ajuns din nou în mijlocul încăperii, Saccard se opri în fața unui Meissonier [1]), pe care îl aprecie la o sută de mii de franci.

Dar tocmai intră cineva, și recunoscându-l pe Huret, se miră.

— Cum, ai și venit? Nu-i încă cinci... S'a sfârșit ședința?

— Ași, ce să se sfârșească? Cearta e în toi!

Și îi povesti că, de vreme ce deputatul opoziției vorbea încă, Rougon nu-i va putea răspunde, desigur, decât a doua zi. Atunci el, văzând cum stau lucrurile, riscase să se apropie de ministru pentru câteva clipe, în timpul unei scurte întreruperi a ședinței.

— Ei, și? întrebă Saccard nerăbdător, ce a spus ilustrul meu frate?

Huret nu răspunse imediat.

— Oh! Ce să-ți spun, era într'o dispoziție!... Iți mărturisesc că dat fiind halul de nervi în care se afla, mă așteptam să mă trimită la plimbare... așa că i-am spus despre ce este vorba și am adăugat că nu vrei să te apuci de nimic până ce nu ai aprobarea lui.

— Și atunci?

— Atunci m'a apucat de braț, m'a sgâlțâit și mi-a strigat în obraz: „Ducă-se dracului". Și a plecat.

Saccard, pălind, râse cam în silă.

— Frumos din partea lui!

— Da! ce să spun, frumos, reluă deputatul convins. Nici nu mă așteptam la atâta... Așa stând lucrurile, putem începe!

Și auzind în încăperea învecinată pașii lui Daigremont, adăugă încet:

— Las' pe mine!

---

[1]) Pictor francez (1815—1891). (N. T.).

Adevărul era că Huret ardea de dorința de a vedea înființându-se mai repede Banca Universală, ca să intre și el în combinație. Fără îndoială că își dăduse seama de rolul pe care l-ar fi putut juca. Așa că, de îndată ce-i strânse mâna lui Daigremont, luă o mutră surâzătoare și, gesticulând, strigă:

— Victorie! Victorie!

— Da! Intradevăr? Povestește-mi și mie.

— Doamne! Ministrul a fost ceeace trebuia să fie... Mi-a răspuns: „Aș vrea ca fratele meu să reușească!"

La auzul acestor cuvinte,Daigremont păru încântat. „Să reușească!". Fraza cuprindea totul; să nu facă prostia de a nu reuși, că-l las în plata domnului; dar dacă reușește, îl voi ajuta. Minunat, întradevăr!

— Dragul meu Saccard, vom reuși, fii pe pace... Vom face tot ce va trebui pentru asta.

Apoi, cum cei trei bărbați luaseră loc pentru a se înțelege asupra punctelor principale, Daigremont se sculă și se duse să închidă fereastra, căci vocea doamnei Daigremont, din ce în ce mai puternică, răsuna ca un vaiet de nesfârșită disperare, fapt care îi împiedeca să discute. Dar chiar așa cu fereastra închisă, această voce plină de jale răzbătea până la ei, în timp ce hotărau înființarea unei bănci, Banca Universală, cu un capital de douăzeci și cinci de milioane de franci, împărțit în cincizeci de mii de acțiuni a câte cinci sute de franci fiecare. Hotărîră ca Daigremont, Huret, Sédille, marchizul de Bohain și câțiva dintre prietenii lor să formeze un sindicat care să cumpere dinainte și să împartă între componenții lui patru cincimi din numărul acțiunilor, adică patruzeci de mii de bucăți; în felul acesta, succesul emisiunii era asigurat și, mai târziu, deținând acțiunile și făcându-le căutate pe piață, puteau să hotărască urcarea lor așa cum vor voi. Totul păru însă să cadă baltă când Daigremont ceru o primă de patru sute de mii de franci asupra celor patruzeci de mii de acțiuni, adică zece franci de acțiune. Saccard sări în sus, declarând că nu-i treabă să pui carul înaintea boilor. Inceputul va fi, și așa, destul de greu, în consecință dece să îngreuneze lucrurile și mai mult? Totuși, se văzu silit să cedeze în fața atitudinii lui Huret, care, cât se poate de liniștit, socotea că asta e foarte normal, spunând că așa este obiceiul.

Erau tocmai pe punctul de a se despărți, dându-și întâl-

nire pentru a doua zi, întâlnire la care trebuia să ia parte şi inginerul Hamelin, când Daigremont îşi dădu deodată o palmă peste frunte, spunând aproape disperat:

— Şi Kolb pe care-l uitasem! O! nu mi-ar ierta-o niciodată, trebue să-l includem şi pe el. Dragul meu Saccard, dacă ai fi drăgut, te-ai duce imediat la el. Nu este încă şase, aşa că l-ai mai găsi... Da, chiar dumneata. Şi nu mâine, ci chiar astăseară, pentrucă asta îl va măguli şi pentrucă ne poate fi de folos.

Supus, Saccard porni din nou la drum, grăbit, ştiind că zilele norocoase nu se repetă. Dăduse din nou drumul birjarului, nădăjduind că se va înapoia acasă, la doi paşi; şi cum se părea că ploaia va înceta de-a-binelea, porni pe jos, fericit să simtă sub călcâie caldarâmul acestui oraş pe care avea să-l recucerească. In rue Montmartre începu însă din nou să pice, fapt care-l determină s'o ia prin pasaje. Trecu prin pasajul Verdeau şi prin pasajul Jouffroy, apoi, când trecu prin pasajul des Panoramas, luând-o printr'o galerie laterală pentru a scurta drumul şi a ajunge de-a-dreptul în rue Vivienne, fu mirat văzându-l pe Gustave Sédille, care ieşind dintr'un gang întunecos, dispăru fără să fi întors capul. Saccard se oprise şi privea casa din care ieşise Gustave, un hotel destul de curăţel, când zări o femeiuşcă blondă şi voalată care tocmai se strecura şi ea de acolo şi care nu era alta decât doamna Conin, frumoasa papetăreasă. Aşa dar, aici îşi aducea ea, ori de câte ori i se ivea prilejul, amanţii de o zi, în timp ce sărmanul şi grăsunul Conin o credea în oraş, după încasări! Acest colţ misterios, în chiar inima cartierului, era bine ales şi numai întâmplarea îi trădase taina. Saccard surâdea, voios, invidiindu-l pe Gustave: Germaine Coeur dimineaţa, doamna Conin după amiază — dădea lovituri duble, tinerelul ăsta! Şi se mai uită de două ori la intrare, pentru a o recunoaşte, ispitit să vină şi el aici.

In rue Vivienne, în clipa în care se pregătea să intre la Kolb, Saccard tresări şi se opri din nou. O melodie dulce, cristalină, care ieşea ca din pământ, îl învălui asemenea cântecului zânelor din poveste, şi recunoscu în ea muzica aurului, muzica neîntreruptă a acestui cartier al negoţului şi al speculaţiei, pe care o mai auzise în cursul dimineţii. Aici ziua se începea şi se sfârşea în sunetul aceleiaşi muzici. Saccard se

simţi fericit sub mângâierea acestui glas, ca şi cum ar fi văzut în el un semn de bun augur.

Kolb tocmai se afla jos, în atelierul de topit, şi Saccard, în calitate de prieten al casei, coborî până la el. Intr'un subsol pustiu, luminat de nişte lămpi mari de gaz aerian, care nu se stingeau niciodată, cei doi topitori goleau cu lopata lăzile căptuşite cu tablă zincată, umplute în ziua aceea cu monete spaniole, pe care le aruncau în creusetul de pe cuptorul mare şi pătrat. Era foarte cald şi trebuia să vorbeşti tare pentru a te putea înţelege în mijlocul acelui sunet neîntrerupt ca de armonică ce vibra sub bolta joasă. Lingouri topite, bucăţi de aur de o strălucire vie de metal proaspăt turnat, se înşirau pe masa chimistului care le stabilea titlul. Şi de azi dimineaţă şi până acum, mai bine de şase milioane trecuseră pe acolo, reprezentând pentru bancher un câştig de numai trei sau patru sute de franci; la aur, diferenţa de valoare realizată între două cursuri este din cele mai mici şi se apreciază prin miimi, aşa că nu poate aduce câştig decât la cantităţi considerabile de metal topit. Acestui fapt se datora clinchetul acela ce se auzea de dimineaţă până seara, dela începutul până la sfârşitul anului, în fundul acestei pivniţe, în care aurul intra monetă şi ieşea lingou, pentru a se întoarce monetă şi a pleca lingou, numai cu scopul de a lăsa câteva fărâme de aur în mâinile traficantului.

Kolb, un omuleţ negricios, al cărui nas acvilin ce răsărea dintr'o barbă stufoasă îi trăda originea iudaică, de îndată ce înţelese oferta lui Saccard pe care aurul o întărea cu sgomotul lui ca de grindină, primi fără şovăire.

— Perfect! spuse el. Sunt foarte fericit să fac parte din combinaţie dacă participă şi Daigremont. Mulţumesc că ţi-ai dat osteneala de a veni până la mine.

Dar fiindcă abia se puteau auzi unul pe altul, tăcură un timp, rămânând locului, ameţiţi în mijlocul acelui sunet atât de limpede şi de desnădăjduit, care le înfrigura carnea, ca o notă prea înaltă ţinută de viori la nesfârşit, până la spasm.

Ajuns din nou în stradă, cu toate că se făcuse frumos şi se anunţa o seară senină de Mai, Saccard, frânt de oboseală, luă o trăsură pentru a se duce acasă. Fusese o zi grea, dar plină.

IV

ncepură să se ivească greutăţi, afacerea stătea pe loc şi trecuseră cinci luni fără să fi înfăptuit ceva. Septembrie era pe sfârşite şi Saccard turba văzând că, în ciuda sforţărilor sale, se lovea mereu de noi piedici, de un întreg şir de probleme mărunte, pe care trebuia mai întâi să le rezolve, dacă voia să facă o treabă serioasă şi solidă. Ajunsese atât de nerăbdător, încât la un moment dat fu cât pe ce să dea dracului sindicatul, obsedat şi ispitit de ideea de a încheia afacerea asta numai cu prinţesa d'Orviedo. Ea avea exact milioanele trebuincioase primelor operaţii, aşa că de ce nu le-ar învesti în această afacere strălucită, lăsând micii acţionari să intre mai târziu în joc, când aveau să-şi mărească fondul, lucru pe care el îl şi plănuia? Era de o totală bună credinţă, convins că-i oferă un plasament care i-ar înzeci averea, această avere a săracilor pe care o va putea apoi împărţi în opere de binefacere şi mai largi.

In consecinţă, Saccard se duse, într'o dimineaţă, la prinţesă, şi ca om de afaceri şi prieten, îi lămuri raţiunea de a fi şi mecanismul băncii visurilor lui... Ii spuse tot, desfăşură în faţa ei planurile inginerului Hamelin şi nu uită niciuna din întreprinderile din Orient. Ba chiar, căzând din nou pradă patimii lui de a se îmbăta de propriul său entuziasm, de a ajunge el însuşi să creadă, în dorinţa lui arzătoare de a reuşi, îi vorbi şi de visul nebunesc al papalităţii la Ierusalim, despre triumful definitiv al catolicismului, despre papă tronând în ţara sfântă, stăpânind lumea, înzestrat cu un buget împără-

tesc, datorită înființării Tezaurului Sfântului Mormânt. Prințesa, catolică înfocată, nu fu impresionată decât de acest din urmă plan, de această încununare a edificiului, a cărui măreție himerică îi măgulea imaginația dezordonată care o făcea să-și asvârle milioanele în opere de binefacere de un lux ne mai pomenit și inutil. In timpul acela, catolicii din Franța erau foarte nemulțumiți din cauza convenției încheiate de împărat cu regele Italiei, convenție prin care primul se angaja, cu anumite condiții de garanție, să-și retragă trupele franceze care ocupau Roma; și era mai mult ca sigur că asta însemna Roma părăsită pe mâna Italiei; îl și vedeau pe papă izgonit, silit să trăiască din mila altora, rătăcind din oraș în oraș cu cârja cerșetorului. Și ce desnodământ minunat se oferea acum prin acest plan: papa din nou pontif și rege al Ierusalimului, înscăunat și susținut acolo de o bancă, la care toți creștinii din lume s'ar simți onorați să fie acționari! Era atât de frumos, încât prințesa fu de părere că aceasta este ideea cea mai mare a veacului, demnă să înflăcăreze pe orice om de viță nobilă care e și bun creștin. Izbânda îi părea asigurată, fulgerătoare. Stima ei față de inginerul Hamelin, pe care-l trata cu multă considerație știindu-l catolic practicant, crescu și mai mult.. Refuză însă în mod hotărît să facă parte din combinație, înțelegând să rămână credincioasă jurământului făcut de a înapoia săracilor milioanele fără a mai urmări vreun câștig de pe urma lor, dorind ca acești bani adunați prin jocul de bursă să dispară, să fie înghițiți de mizerie ca o apă otrăvită care trebuia să piară. Argumentul cum că săracii ar avea de câștigat de pe urma unor noi speculații a acestor bani nu o mișca, ba chiar o și supăra. Nu! Nu! izvorul blestemat trebuia să sece, aceasta era ultima ei misiune în viață.

Saccard, descumpănit, nu mai putu decât să se folosească de simpatia pe care i-o arăta, pentru a obține dela ea o autorizație pe care o ceruse în zadar până atunci. Anume, el își pusese în gând ca îndată ce Banca Universală avea să fie înființată, s'o instaleze în clădirea prințesei; sau, mai bine zis, doamna Caroline fusese aceea care îi dăduse ideea, căci el, care vedea lucrurile mult mai în mare, ar fi voit să aibă imediat un palat. Aveau să se mărginească în a împrejmui curtea cu geamuri, făcând astfel din ea o incintă centrală; parterul, grajdurile și remizele aveau să fie transformate în birouri;

la primul etaj, el ar ceda salonul, care ar deveni sala de consiliu precum și sufrageria și alte șase încăperi, din care ar face tot birouri, păstrându-și pentru el doar o odaie de dormit și o cameră de toaletă, cu riscul de a sta mai mult sus, la Hamelin, mâncând și petrecându-și serile cu ei. Cu puține cheltuieli, banca ar putea fi, așa dar, instalată, cam la strâmtoare, e drept, dar foarte serios. Din cauza urii pe care o nutrea față de orice afacere bănească, prințesa, în calitatea ei de proprietară, refuză la început acest plan, declarând că niciodată nu va adăposti sub acoperișul ei o grozăvie ca asta. Dar în ziua aceea, dat fiind că și religia avea de câștigat de pe urma acestei afaceri, mișcată de măreția țelului, ea consimți. Era o concesie de o importanță foarte mare și se simțea cuprinsă de un fior, când se gândea la acea mașină infernală reprezentată printr'o bancă, o instituție de bursă și de jocuri financiare, care avea să-și pună în mișcare chiar în casa ei rotițele aducătoare de moarte și ruină.

In sfârșit, la o săptămână după această încercare nereușită, Saccard avu bucuria să vadă încheindu-se deodată afacerea care întâmpinase până atunci numai piedici. Daigremont veni să-i spună, într'o bună dimineață, că are toate adeziunile și că de acum încolo se puteau pune pe treabă. Din acea clipă se și apucară să studieze încăodată proiectul statutelor și redactară actul de constituire a societății. Era și vremea pentru Hamelin, pentru care viața începuse să fie din nou grea. De ani de zile, el n'avea decât un singur vis: să ajungă inginer-consilier al unei mari instituții de credit și după cum spunea, el își lua sarcina să aducă apa la moară. Așa că, încetul cu încetul, fu și el cuprins de aceeași înfrigurare ca și Saccard, palpitând de aceeași râvnă și de aceeași nerăbdare. Doamna Caroline, dimpotrivă, după ce se entuziasmase la ideea acelor lucruri frumoase și folositoare ce urmau a fi înfăptuite, acum, de când pătrunseseră în mărăcinișul și în complicațiile produse de problema executării planurilor, părea mai rece, mai gânditoare. Bunul ei simț solid, firea ei dreaptă, o făceau să prevadă fel de fel de lacune întunecoase și suspecte; și tremura mai ales pentru fratele ei, pe care-l adora, căruia cu toată știința lui, îi spunea râzând „prostuțule"; nu că s'ar fi îndoit câtuși de puțin de cinstea desăvârșită a prietenului lor, pe care-l vedea atât de devotat, dar i se părea că se află

pe un teren șubred și se simțea cuprinsă de teama ca nu cumva la primul pas greșit să se prăbușească cu toții, dintrodată.

In dimineața aceea, Saccard, după plecarea lui Daigremont, urcă plin de fericire în camera în care se aflau expuse planurile.

— In sfârșit, s'a făcut! strigă el.

Hamelin, emoționat, cu ochii umezi, îi strânse mâinile să i le frângă. Și fiindcă doamna Caroline se mulțumise doar să se întoarcă spre el, cam palidă, Saccard adăugă:

— Asta e tot ce-mi spui? Dumitale nu-ți face plăcere?

Ea surâse atunci cu blândețe.

— Ba da, sunt foarte, foarte mulțumită, crede-mă.

Apoi, după ce Saccard dădu fratelui ei câteva amănunte asupra sindicatului, definitiv alcătuit, zise cu glasul ei domol:

— Dar, spune-mi, e îngăduit ca mai mulți oameni să se unească astfel pentru a-și împărți între ei acțiunile unei bănci chiar înainte ca emisiunea să fi fost făcută?

Saccard făcu brusc un gest afirmativ.

— Dar bineînțeles că e permis! Ne crezi oare atât de proști încât să riscăm o înfrângere? Unde mai pui că avem nevoie de oameni solizi, stăpânii pieței, pentru cazul că s'ar ivi greutăți... Iată, așa dar, patru cincimi din acțiunile noastre în mâini sigure. Ne vom putea duce la notar să semnăm actul de constituire.

Ea îndrăzni să-l înfrunte:

— Credeam că legea cere subscrierea integrală a capitalului social.

De data asta, foarte mirat, Saccard o privi drept în față.

— Va să zică, dumneata citești Codul?

Ea roși ușor, pentrucă Saccard ghicise: întradevăr, în ajun, împinsă de neliniștea ce o cuprinsese, de acea teamă a cărei cauză n'o cunoștea precis, citise legea referitoare la înființarea societăților. O clipă fu ispitită să mintă. Apoi, mărturisind, spuse râzând:

— E adevărat, am citit ieri Codul. Când am terminat, mi-am examinat cinstea mea și pe a altora, întocmai cum

ți se pare că ai toate bolile după ce citești o carte de medicină.

Dar Saccard se supără, căci faptul de a fi voit să se informeze dovedea că e neîncrezătoare, gata să-l supravegheze cu ochii ei de femeie, iscoditori și inteligenți.

— Ah! reluă el cu o mișcare, dând la o parte orice scrupule, dacă îți închipui că ne vom lua după chinezeriile Codului! N'am mai putea face atunci nimic, la fiecare pas ne-am lovi de fel de fel de piedici, pe când ceilalți, rivalii noștri, ne-ar lua-o cu mult înainte... Nu! nu, fii sigură că nu voi aștepta ca întreg capitalul să fie subscris; prefer, de altfel, să ne rezervăm o parte din acțiuni și voi găsi eu pe cineva căruia îi voi deschide un cont și care va fi omul nostru de paie.

— Nu e legal, spuse ea liniștită, cu glasul ei plăcut și grav.

— Ei da, nu e legal, dar toate societățile fac la fel!

— Fac rău, pentrucă nu e drept.

Izbutind să se stăpânească printr'o sforțare de voință, Saccard se întoarse atunci spre Hamelin, care, stânjenit, asculta fără să intervină.

— Dragul meu, nădăjduesc că dumneata nu te îndoiești de mine... Sunt un bătrân om de afaceri cu oarecare experiență; te poți încrede în mine pentru partea financiară a întreprinderii. Adu-mi idei bune și eu mă însărcinez să scot din ele câștigul pe care-l dorești, cu cel mai mic risc posibil. Cred că un om practic nu poate spune mai mult...

Inginerul, cu timiditatea și slăbiciunea lui înnăscută, luă lucrurile în glumă, pentru a nu da un răspuns direct.

— Da, da, vei avea în Caroline o adevărată monitoare. E născută să fie profesoară...

— Dar n'am nimic împotrivă să merg la școala ei, exclamă curtenitor Saccard.

De astădată începu și doamna Caroline să râdă și convorbirea continuă pe un ton binevoitor și amical.

— Adevărul e că-mi iubesc foarte mult fratele, dar că și la dumneata țin mai mult decât crezi, și m'aș întrista foarte tare dacă te-aș vedea încurcat în cine știe ce afaceri suspecte, care nu se sfârșesc decât cu nenorociri și amărăciuni. Uite, fiindcă tot vorbim despre asta, despre speculații

şi despre jocul de bursă, trebue să vă spun că mă tem de ele ca de moarte. Am fost atât de fericită citind, la articolul 8 din proiectul de statut, pe care m'ai rugat să-l copiez, că societatea se va abţine în mod riguros dela orice operaţii pe termen! Asta înseamnă interzicerea jocului la bursă, nu-i aşa? După aceea, m'ai deziluzionat când, râzând de mine, mi-ai spus că este un simplu articol pus acolo ca să fie o formulă de stil pe care toate societăţile se onorează s'o înscrie în statutul lor, dar pe care niciuna n'o respectă... Ştii ce aş vrea eu? Aş vrea ca în locul acestor cincizeci de mii de acţiuni pe care urmează să le daţi pe piaţă, să nu emiteţi decât obligaţiuni. Oh! vezi că sunt foarte bine informată de când citesc Codul! Ştiu, bunăoară, că obligaţiunile nu pot fi speculate, că un posesor de obligaţiuni nu este altceva decât un om care a împrumutat o sumă de bani şi care primeşte atâta la sută pentru împrumutul lui, fără a fi interesat la beneficii, pe când acţionarul este un asociat care merge şi la câştig, dar şi la pierdere... Spune-mi, pentruce nu emiteţi obligaţiuni? M'aş simţi atât de liniştită şi aş fi atât de fericită!

Işi exagera în mod intenţionat tonul glumeţ al rugămintii, pentru a-şi ascunde adevărata îngrijorare. Şi Saccard răspunse pe acelaş ton, cu un avânt plin de haz.

— Obligaţiuni! Obligaţiuni! Niciodată! Ce dracu vrei să faci cu nişte obligaţiuni? Materie moartă... Inţelege că numai specula, jocul, constitue motorul central, inima unei întreprinderi atât de vaste ca a noastră. Da! Jocul pune sângele în mişcare, îl colectează pretutindeni, în izvoare mici, îl adună, apoi şi-l împrăştie în fluvii în toate direcţiile, stabileşte o întinsă circulaţie a banului, circulaţie care este însăşi viaţa marilor afaceri. Fără joc, importantele mişcări de capitaluri şi rezultatul lor, adică marile lucrări civilizatoare, sunt absolut imposibile. Se întâmplă acelaş lucru ca şi cu societăţile anonime: cât s'a tot strigat pe vremuri împotriva lor, cât s'a tot spus că nu sunt decât tripouri şi spelunci! Adevărul este că fără ele, n'am fi avut nici drumuri de fier şi niciuna din uriaşele întreprinderi moderne care au dat lumii o altă înfăţişare; căci o avere oricât de mare nu le-ar fi putut duce la bun sfârşit, după cum niciun om, sau un grup de oameni, n'ar fi primit să-şi asume asemenea riscuri. Riscurile... Totul se învârteşte în jurul lor, chiar şi măreţia scopului final. Este ne-

voie de un plan a cărui amploare să înfierbânte imaginația; este nevoie de nădejdea într'un câștig considerabil; ca la o loterie care să înzecească dintrodată capitalul depus — sau să-l desfiinţeze — pentru a stârni patimile, pentru a da un ritm nou vieții și a face ca fiecare să-și aducă banul lui, cu care să poți schimba fața pământului. Ce rău vezi în asta? Riscurile sunt voluntare, împărțite între un număr infinit de persoane, inegale și limitate, după averea și îndrăzneala fiecăruia. Pierzi, dar și câștigi, nădăjduind în lozul cel mare; trebue însă să te aștepți întotdeauna și la unul necâștigător. Nu există om care să aibă un vis mai aprins și mai pasionant decât acela de a-și încerca norocul, de a-i smulge totul, spre a deveni rege, dumnezeu!

Incetul cu încetul Saccard devenea tot mai grav; se ridică pe picioarele lui scurte și fu cuprins de un avânt liric, însoțit de gesturi ce-i svârleau cuvintele în cele patru colțuri ale văzduhului.

— Iată, noi, de pildă, cu Banca noastră Universală vom deschide orizont ne mai pomenit de larg, vom stârni o adevărată năvală spre vechea lume a Asiei, vom scoate la iveală un câmp nesfârșit pentru pionierii progresului și pentru visurile căutătorilor de aur. Da, se înțelege, n'a existat niciodată o ambiție mai mare, și, recunosc, nicicând condițiile izbânzii sau ale înfrângerii, n'au fost mai nelămurite. Dar tocmai asta constitue importanța problemei noastre și tocmai pentru asta noi vom produce, în mod absolut sigur, un entuziasm neobișnuit în public, de îndată ce vom fi cunoscuți... Firește, Banca Universală va fi, la început, instituția clasică, va face tot felul de afaceri bancare, de credit și de scont, va primi fonduri în cont curent, va contracta, va negocia sau va emite împrumuturi. Numai că ceeace vreau să fac eu din ea, este o mașină pentru înfăptuirea marilor proiecte ale fratelui dumitale; în asta va consta rolul ei cel adevărat, beneficiile ei tot mai mari, puterea ei care va stăpâni lumea. In definitiv, banca a fost înființată pentru a sprijini societățile financiare și industriale pe care le vom crea în străinătate, ale căror acțiuni le vom plasa, care vor exista datorită nouă și care ne vor asigura supremația... Și dumneata, în fața acestui viitor strălucit de cuceriri, vii să mă întrebi dacă este îngăduită sindicalizarea și avantajarea celor ce fac parte din sindicat, printr'o

primă, chiar dacă trebue trecută în contul cheltuielilor de constituire; te îngrijorează micile nereguli fatale, cum ar fi acțiunile nesubscrise pe care societatea le va păstra camuflate sub un nume fictiv; în sfârșit, pornești războí împotriva jocului, tocmai împotriva jocului care este sufletul însuși, imboldul și flacăra acestui uriaș mecanism pe care îl visez! Află că toate acestea nu înseamnă nimic, că fleacul ăsta de capital de douăzeci și cinci de milioane nu reprezintă decât o mână de surcele asvârlită în mașină, bune doar pentru a ațâța focul, și că acest capital nădăjduesc să-l fac de două ori, de patru ori, de cinci ori mai mare, pe măsură ce operațiile noastre se vor desvolta; căci avem nevoie de grindina monetelor de aur, de dansul milioanelor, dacă vrem să înfăptuim acolo minunile despre care vorbeam!... Da, e drept, nu răspund de oalele sparte, căci nu întorci lumea pe dos fără să strivești picioarele câtorva trecători!

Doamna Caroline se uita la el, și, în dragostea ei pentru viață, pentru tot ce era putere și voință, sfârși prin a-l găsi frumos, ispititor prin verva și încrederea lui. Astfel, fără a-i admite teoriile, care aveau darul să revolte buna credință a inteligenței ei limpezi, se prefăcu că se dă bătută.

— Bine, să spunem că nu sunt decât o femeie și că lupta pentru existență mă sperie... Aș vrea să-ți spun numai atât: caută de sdrobește cât mai puțini oameni, și mai ales, pe niciunul dintre acei pe care-i iubesc!

Saccard, care se îmbătase de succesul propriei sale elocințe și care era mândru de planul său uriaș, ca și cum totul ar fi fost înfăptuit, se arătă foarte binevoitor.

— Nu-ți fie frică! Dacă fac pe căpcăunul, o fac numai în glumă... Toată lumea se va îmbogăți.

Stătură apoi liniștiți de vorbă despre măsurile ce trebuiau luate și hotărîră ca, chiar în ziua ce va urma constituirii definitive a societății, Hamelin să plece la Marsilia și de acolo în Orient, pentru a grăbi înfăptuirea marilor afaceri plănuite.

Pe piața Parisului începuseră să circule tot felul de svonuri care scoteau din nou la iveală numele lui Saccard din adâncurile turburi în care se înecase pentru un timp; și știrile, la început șoptite, apoi, încetul cu încetul rostite cu voce tare, vesteau atât de lămurit succesul ce avea să vină, încât anti-

camera lui era din nou plină, în fiecare dimineață, de solicitanți, așa cum se întâmpla pe vremuri în parcul Monceau. Mazaud își făcea apariția ca din întâmplare, să-i strângă mâna și să discute cu el noutățile zilei; primea și alți agenți de schimb, pe evreul Jacoby, cu vocea lui tunătoare, și pe cumnatul său Delaroque, un om gras și roșcovan care-și chinuia nevasta. Venea și culisa Bursei, în persoana lui Nathansohn, un blond mărunțel foarte activ și foarte norocos. In ce-l privește pe Massias, care se resemnase cu soarta lui de remizier ghinionist, acesta începuse să se prezinte în fiecare zi, deși nu putea fi încă vorba de primit ordine. Valul de lume devenea din ce în ce mai mare.

Intr'o dimineață, la ora nouă, Saccard își găsi anticamera plină de lume. Deoarece nu angajase încă personalul necesar, se servea de valetul său și nu odată se văzuse silit să-și introducă singur oaspeții. In ziua aceea, tocmai când deschidea ușa biroului, Jantrou dădu să intre, dar Saccard îl zărise pe Sabatani, pe care-l căuta de două zile.

— Iartă-mă, dragul meu, zise el, oprindu-l pe fostul profesor, pentru a-l primi mai întâi pe levantin.

Sabatani, cu surâsul lui neliniștitor, care parcă te mângâia, cu mlădierea lui de șopârlă, îl lăsă pe Saccard să vorbească; iar acesta, foarte lămurit de altfel, ca unul care știe cu cine are de a face, îi spuse despre ce este vorba.

— Dragul meu, am nevoie de dumneata... Ne trebue cineva care să ne împrumute numele lui... Iți voi deschide un cont, te voi face cumpărător al unui anumit număr de acțiuni, pe care le vei plăti printr'un schimb de scrisori. După cum vezi, îți vorbesc fără ocol și te tratez ca pe un prieten.

Tânărul îl privea cu ochii săi frumoși, catifelați, atât de blânzi pe chipul său prelung și brun.

— Legea, maestre, cere neapărat vărsământul în numerar... O! Nu-ți spun asta pentru mine. Dumneata îmi vorbești ca unui prieten și sunt foarte mândru... Voi face tot ce-mi vei cere..

Atunci Saccard, pentru a-i face plăcere, îi povesti cât de mult ținea Mazaud la el, de vreme ce ajunsese să-i preia ordinele fără acoperire. Apoi glumi cu Sabatani în legătură cu Germaine Coeur, cu care îl văzuse în ajun, făcând o aluzie destul de transparentă la svonul care circula pe seama lui,

că ar fi un bărbat de o vigoare fenomenală, lucru la care visau toate femeile de moravuri ușoare din lumea Bursei, chinuite de curiozitate. Și Sabatani nu nega, râdea cu râsul lui echivoc când venea vorba de acest subiect scabros. Da! Da! femeiuștile astea sunt tare caraghioase că aleargă după el; toate mor de curiozitate.

— Ah! Dar ia stai! îl întrerupse Saccard, vom mai avea nevoie și de semnături, pentru reglementarea anumitor operații cum sunt transferurile, de pildă. Ți-aș putea trimite acasă hârtiile la semnat?

— Bineînțeles, dragă maestre. Tot ce dorești!

Nu deschise vorba despre onorar, știind bine că serviciile de felul acesta n'au preț; și cum celălalt adăugă că va primi un franc de fiecare semnătură, pentru a fi despăgubit de pierderea de timp, primi făcând un semn cu capul și adăugă surâzând:

— Nădăjduesc, deasemenea, scumpe maestre, ca nu vei refuza să mă ajuți cu sfaturile dumitale. Vei avea posibilitatea s'o faci, așa că voi veni la dumneata pentru lămuriri.

— Foarte bine, încheie Saccard, care înțelesese despre ce este vorba. La revedere... Cruță-te, dragul meu, nu te lăsa prea mult pradă curiozităților femeilor.

Și, înveselindu-se din nou, îl conduse printr'o ieșire dosnică, pe unde vizitatorii puteau să plece fără să mai fie nevoiți să treacă prin sala de așteptare.

Apoi Saccard, deschizând cealaltă ușă, îl chemă pe Jantrou. Dintr'o singură privire, înțelese că acesta era distrus, fără un ban, cu o redingotă ale cărei mâneci se roseseră pe mesele cafenelelor, în așteptarea unei slujbe. Bursa continua să fie pentru el o mamă vitregă, dar era încă destul de prezentabil, cu barba îngrijită, voinic și cultivat, rostind din timp în timp câte o frază înflorită ca pe vremea când era în învățământ.

— Aveam de gând să-ți scriu zilele astea, spuse Saccard. Intocmim lista personalului și te-am înscris printre primii. Cred că te voi numi la biroul de emisiuni.

Jantrou îl opri cu o mișcare.

— Ești foarte amabil, îți mulțumesc... Dar am să-ți propun o afacere.

Jantrou nu explică din prima clipă despre ce e vorba, ci

începu prin generalităţi, întrebând care va fi rolul ziarelor în lansarea Băncii Universale. Celălalt se aprinse dela primele cuvinte şi declară că era pentru o largă publicitate, pentru care va plăti cât va fi nevoie. Niciun ziar nu era de dispreţuit, nici chiar cele cu o singură foaie, deoarece credea în principiul că orice sgomot este folositor. Idealul ar fi fost să le aibă pe toate de partea lui, dar ar costa prea scump.

— Ia stai, nu cumva ai de gând să ne organizezi publicitatea? N'ar fi poate chiar aşa de rău! Vom mai vorbi în această privinţă.

— Da, mai târziu, dacă vrei... Dar ce ai zice de un ziar al dumitale, numai al dumitale, şi al cărui director aş fi eu? In fiecare zi ţi-ar fi rezervată o pagină, articole care te-ar ridica în slavă, simple note care ar atrage luarea aminte asupra dumitale, aluzii strecurate în studiile cu totul străine de finanţe, în sfârşit, o campanie în toată regula, în care să se vorbească de dumneata cu orice prilej, să fii lăudat în dauna rivalilor... Spune, nu te ispiteşte?

— De, ştiu şi eu? Dacă n'ar costa prea mult...

— Nu, preţul ar fi modest.

Şi în cele din urmă dădu şi numele ziarului: l'Espérance, o gazetă întemeiată de doi ani de zile de către un mic grup de personalităţi catolice, membrii cei mai violenţi ai partidului, care duceau un război crâncen împotriva imperiului. Succesul lor era însă egal cu zero şi în fiecare săptămână se vorbea de dispariţia gazetei.

Saccard exclamă inciudat:

— Dar nu are nici măcar două mii tiraj!

— Vom avea noi grijă să ajungem la un tiraj mai mare.

— Şi afară de asta e imposibil; prea îl împroaşcă cu noroi pe fratele meu! Nu mă pot certa cu el chiar dela început!

Jantrou dădu din umeri.

— Nu trebue să te cerţi cu nimeni... Dumneata ştii, cum ştiu şi eu de altfel, că dacă o instituţie de credit îşi are gazeta ei, nu are nicio importanţă dacă aceasta sprijină sau atacă guvernul; dacă este un oficios, e sigur că instituţia va face parte din toate sindicatele pe care le formează ministrul de finanţe, pentru a asigura succesul împrumuturilor de stat şi comunale; dacă este o gazetă de opoziţie, acelaş ministru

nu va ști cum să se poarte mai bine cu banca pe care ea o reprezintă, și-și va da osteneala s'o dezarmeze și s'o câștige de partea lui, iar asta se traduce adeseori prin și mai multe favoruri... Așa că, nu te îngriji de culoarea ziarului l'Espérance. Dacă ai un ziar, înseamnă că ai o forță.

După o clipă de tăcere, Saccard, cu acea voiciune a inteligenței care îl făcea să-și apropie dintrodată ideea altuia, cercetând-o și adaptând-o trebuințelor sale, până și-o însușea cu totul, desfășură un adevărat plan de bătaie: va cumpăra ziarul l'Espérance, va înceta polemicile înverșunate, îl va pune la picioarele fratelui său, care se va vedea astfel silit să-i fie recunoscător, dar îi va păstra nuanța catolică, ținând-o în rezervă ca pe o amenințare, ca pe o mașină întotdeauna gata să-și reia apriga campanie în numele intereselor religiei. Și dacă nu-i vor intra în voie, va ataca Roma și va risca marea lovitură dela Ierusalim... Asta ar fi un sfârșit grozav!

— Vom fi liberi să facem toate acestea? întrebă el deodată.

— Absolut liberi. S'au săturat. Gazeta a căzut în mâinile unui tip care are nevoie de parale și care ne-ar da-o pentru vreo zece mii de franci. Vom putea face cu ea tot ce vom voi.

Saccard mai stătu câteva clipe pe gânduri.

— Bine! S'a făcut! Caută-l pe individul acela și adu-l aici... Dumneata vei fi directorul gazetei, iar eu voi căuta să centralizez în mâinile dumitale întreaga noastră publicitate, pe care o vreau excepțională, uriașă, da, desigur, mai târziu, când vom avea cu ce să punem serios mașina în mișcare.

Se ridicase în picioare. Jantrou se ridică și el, ascunzându-și sub rânjetul său ironic de declasat, sătul de mocirla Parisului, bucuria de a-și fi găsit în sfârșit o pâine.

— In sfârșit, mă întorc și eu la matcă, la draga mea literatură!

— Nu angaja încă pe nimeni, adăugă Saccard, însoțindu-l până la ușă. Și, fiindcă tot mi-am adus aminte de asta, însemnă-ți numele unui protejat al meu, Paul Jordan, un tânăr care îmi pare foarte talentat și din care vei face un excelent redactor literar. Ii voi scrie să treacă pe la dumneata.

Ieșind pe ușa laterală, Jantrou își dădu seama cât de folositor era acest sistem de uși dosnice.

— Ia te uită! Asta-i grozav, zise el cu familiaritatea care-i era firească. Ai posibilitatea să faci oamenii nevăzuţi! Mai ales când vin la dumneata doamne frumoase, ca baroana Sandorff, de pildă, pe care am salutat-o adineaori în anticameră...

Saccard nu ştia că baroana era acolo. Voi să-şi arate indiferenţa, ridicând din umeri, dar celălalt râdea pe sub mustaţă, căci nu credea în această lipsă de interes. Cei doi bărbaţi se despărţiră cu o puternică strângere de mână.

Rămas singur, Saccard se apropie instinctiv de oglindă şi-şi aranjă părul, în care nu se vedea încă niciun fir alb. Şi totuşi, nu minţise: femeile nu-l preocupau mai deloc de când afacerile începuseră a pune din nou cu totul stăpânire pe el; nu era decât acea galanterie involuntară, care face ca, în Franţa, un bărbat să nu poată rămâne singur cu o femeie fără să se teamă că va fi luat drept prost dacă n'o cucereşte. Indată ce baroana intră în încăpere, se şi arătă foarte curtenitor.

— Vă rog, doamnă, luaţi loc...

Nu i se păruse niciodată atât de ispititoare, cu buzele ei roşii, cu ochii strălucitori şi pleoapele vineţii, înfundate sub sprâncenele groase. Oare ce voia dela el? Şi fu uimit, aproape dezamăgit, când află pentru ce venise.

— Ah! domnule, iartă-mă dacă te turbur într'o chestiune fără însemnătate pentru dumneata; dar între noi, oameni de lume, trebue să ne facem unii altora astfel de mici servicii... Ai avut în timpul din urmă un bucătar pe care soţul meu ar vrea să-l angajeze. Aşa că vin la dumneata ca să iau câteva informaţii asupra lui.

Lăsând-o să-i pună întrebări, Saccard îi răspundea cu cea mai mare bunăvoinţă, privind-o necontenit în ochi; fiind aproape sigur că totul nu e decât un pretext; puţin îi păsa baroanei de bucătar; era clar că pentru altceva venise acolo. Intradevăr, după ce ocoli un timp chestiunea, ea sfârşi prin a rosti numele unui prieten comun, al marchizului de Bohain, care îi vorbise despre Banca Universală. E atât de greu astăzi să-ţi plasezi banii sau să găseşti valori serioase! In sfârşit, Saccard înţelese că baroana ar cumpăra cu plăcere acţiuni, cu prima de 10% acordată celor care formau sindicatul, dar

ceeace înțelese și mai bine fu că, dacă i-ar deschide un cont, ea n'ar plăti nimic.

— Am averea mea personală și bărbatul meu nu se amestecă niciodată în afacerile mele. Asta îmi produce multă bătaie de cap, dar mă și distrează, trebue s'o mărturisesc... Nu-i așa? când vezi o femeie ocupându-se cu chestiuni bănești, mai cu seamă una tânără, te miră și ești ispitit s'o condamni... Sunt zile când mă aflu în cea mai mare încurcătură, căci nu am prieteni cu care să mă sfătuesc. Nu mai departe decât la ultima chenzină am pierdut o sumă frumușică tocmai din lipsa unei informații... Ah! acum, când vei avea posibilitatea să știi totul, dacă ai să fii atât de drăguț, dacă ai vrea...

Sub masca femeii de lume, apărea, încet, încet, jucătoarea lacomă și pătimașă întruchipată în această descendentă a familiei Ladricourt, care număra un strămoș ce participase la asaltul Antiohiei, în această soție de diplomat salutată până la pământ de colonia străină din Paris și pe care patima o transformase într'o solicitatoare suspectă pe lângă toți oamenii de finanțe. Buzele îi erau și mai roșii, ochii îi ardeau și mai tare, dorința scotea și mai mult în evidență impresia falsă de femeie pasionată pe care o făcea contesa. Iar el avu naivitatea să creadă că venise să i se dea, numai pentru a face și ea parte din întreprinderea lui și pentru a căpăta, când și când, informații prețioase de bursă.

— Doamnă, exclamă el, n'am altă dorință înafară de aceea de a-mi pune experiența la picioarele dumneavoastră!

Iși apropie scaunul de ea și-i apucă mâna. Dintrodată, baroana se trezi din amețeala ei. Ah! nu! Nu ajunsese încă până acolo, va avea destul timp să plătească cu o noapte, comunicarea conținutului unei telegrame! Și, pe urmă, avea și așa o povară destul de grea pentru ea prin legătura cu procurorul general Delcambre, omul acela atât de uscat și de gălbejit, pe care numai sgârcenia bărbatului ei o silise să și-l ia de amant. Și indiferența ei sensuală, disprețul ei ascuns de bărbați, se traducea printr'o palidă oboseală pe chipul ei de femeie pasionată, pe care numai dorința jocului izbutea să-l înflăcăreze. Se ridică în picioare cuprinsă de o răzvrătire a rasei și educației sale, din a cărei pricină pierdea multe afaceri.

— Așa dar, domnule, spuneați că ați fost mulțumit de bucătar?

Contrariat, Saccard se ridică și el. Dar ce crezuse ea, oare? Că o va înscrie pe listă și-i va da informații pe degeaba? Hotărît lucru, trebuia să se ferească de femei, căci în afaceri dădeau dovadă de cea mai mare rea credință. Și cu toate că pe aceasta o dorea, nu stărui; se înclină în fața ei cu un surâs care însemna: „Voia-i la dumneata, scumpă doamnă, când îți va face plăcere'', în timp ce, cu glas tare, rostea:

— Da, am fost foarte mulțumit, vă repet. Numai o problemă de reformă internă a gospodăriei mele m'a silit să mă despart de el.

Baroana Sandorff avu o clipă de ezitare, nu pentrucă i-ar fi părut rău că se răzvrătise, ci, desigur, pentrucă își dădea seama cât de naivă fusese venind la un om ca Saccard, fără să se fi împăcat dinainte cu gândul celor ce trebuiau să urmeze. Aceasta o făcea să se simtă prost față de ea însăși, deoarece avea pretenție că este femeie serioasă. Sfârși prin a răspunde printr'o simplă înclinare a capului la respectuosul lui salut. Saccard tocmai o însoțea la ușă, când aceasta fu deschisă repede de o mână familiară. Era Maxime, care prânzea la tatăl său în ziua aceea și care, fiind unul de ai casei, venea de-adreptul prin coridor. Se dădu în lături, salută, lăsând-o pe baroană să iasă. Apoi, după plecarea ei, începu să râdă încetișor:

— Ce, au și pornit afacerile? Ai și început să-ți încasezi dividendele?

Cu toate că era încă foarte tânăr, avea siguranța unui om cu experiență care nu se cheltuia de prisos în aventuri cu sfârșit nesigur. Tatăl său îi înțelesese atitudinea de superioritate batjocoritoare.

— Nu, dimpotrivă, n'am încasat nimic și asta nu din înțelepciune, fiule, pentrucă eu sunt tot atât de mândru că mă simt ca la douăzeci de ani, pe cât ai vrea tu să pari că ai șaizeci!

Maxime începu să râdă mai tare, cu râsul lui în cascade, ca al unei femei ușoare, din care păstrase acel gungurit echivoc, în ciuda atitudinii corecte de tânăr potolit și care nu mai vrea să-și strice rostul. Făcea paradă de o mare indulgență, doar cu scopul ca nimic să nu-i amenințe liniștea.

— De, știu și eu? Poate că ai dreptate, de vreme ce asta

nu te obosește... Eu, unul, aflǎ cǎ am început sǎ sufăr de reumatism.

Apoi așezându-se comod într'un fotoliu și deschizând un ziar, adăugă:

— Nu te sinchisi de mine, vezi-ți mai departe de oaspeți, dacă nu te deranjez... Am venit mai devreme, pentrucă am trecut mai întâi pe la doctor, dar nu l-am găsit acasă.

In clipa aceea intră servitorul, anunțând-o pe doamna contesă de Beauvilliers, care cerea să fie primită. Saccard, destul de mirat, deși se mai întâlnise la Opera Muncii cu nobila lui vecină, după cum o numea el, dădu ordin să fie primită imediat; apoi, chemând servitorul înapoi, îi porunci să anunțe pe cei care mai așteptau că nu mai primește pe nimeni, deoarece se simțea foarte obosit și-i era foame.

Când intră, contesa nici nu observă că este acolo și Maxime, ascuns de spătarul fotoliului în care stătea. Dar mirarea lui Saccard crescu și mai mult când văzu că o adusese cu ea și pe fiica ei, Alice. Faptul acesta făcea și mai solemnă vizita celor două femei, atât de palide și de triste, mama, slabă, înaltă, cu părul alb, trecută, și fiica, îmbătrânită, cu gâtul prea lung, aproape disgrațios. Saccard le oferi scaune cu o politețe exagerată, ca pentru a le dovedi și mai mult respectul său.

— Doamnă, mă simt foarte onorat... dacă aș avea fericirea să vă pot fi de folos...

Foarte timidă, în ciuda înfățișării ei mândre, contesa sfârși prin a-i lămuri scopul vizitei sale.

— Domnule, în urma unei convorbiri pe care am avut-o cu prietena mea, prințesa d'Orviedo, m'am gândit să trec pe la dumneavoastră... Vă mărturisesc că la început am stat la îndoială, căci la vârsta mea nu e ușor să-ți schimbi părerile și mi-a fost întotdeauna groază de viața de astăzi, pe care n'o înțeleg... In sfârșit, m'am sfătuit și cu fiica mea, și cred că este de datoria mea să-mi înving scrupulele pentru a încerca să asigur fericirea alor mei.

Și continuă, povestindu-i că prințesa îi vorbise despre Banca Universală, care, în ochii profanilor, avea să fie, desigur, o instituție de credit ca toate celelalte, dar care, pentru cei inițiați, avea o justificare mai presus de orice discuție, un țel atât de frumos și de înalt, încât trebuia să reducă la tăcere

chiar și conștiințele cele mai bănuitoare. Nu rosti nici numele papei, nici pe acela al Ierusalimului; acestea erau pentru ea cuvinte care nu se rostesc cu glas tare, nume care abia dacă se șoptesc între credincioși, misterul care aprindea inimile; dar din fiecare cuvânt al ei, din aluziile și din ceeace lăsa să se subînțeleagă, răzbea o speranță și o credință care înflăcărau până la religiozitate încrederea ei în succesul noii bănci.

Chiar și Saccard fu impresionat de emoția ei stăpânită, de tremurul glasului ei. El nu vorbise despre Ierusalim decât din excesul de lirism al înfrigurării sale; în fond, se temea de acest proiect nesăbuit, dându-și seama cât e de ridicol și fiind gata oricând să-l lase baltă și să facă haz pe seama lui, dacă ar fi fost întâmpinat cu zeflemele. Dar vizita emoționantă a acestei femei pioase, care o adusese și pe fiica ei, felul convins prin care lăsa să se înțeleagă că atât ea, cât și toți ai ei, toată nobilimea franceză, va crede și se va entuziasma pentru acest proiect, îl impresionă adânc, dând viață unui simplu vis, lărgind și mai mult perspectivele lui de desvoltare. Era, deci, adevărat că avea în mână un resort prin care va putea să pună lumea în mișcare! Cu excepționala lui putere de intuire, înțelese numaidecât situația, așa că vorbi și el tot în termeni misterioși despre această victorie finală, spre care se va îndrepta în tăcere; și, pe măsură ce vorbea, devenea tot mai înflăcărat, pentrucă era întradevăr cuprins de credință, de credința în admirabilul mijloc de acțiune pe care i-l oferea criza papalității. Avea minunatul dar de a crede, de îndată ce aceasta era în interesul planurilor sale.

— In sfârșit, domnule, adăugă contesa, m'am hotărît să fac un lucru care până acum mi-a displăcut cu desăvârșire... Da! Nu m'am împăcat niciodată cu gândul de a specula banul, de a-l da cu dobândă. Știu că acesta e un fel demodat de a înțelege viața, scrupule destul de prostești uneori, dar ce vreți? Nu-i ușor să lupți împotriva credințelor pe care le ai de o viață întreagă. Până acum crezusem că numai pământul, marile moșii, sunt acelea care trebue să hrănească oamenii de felul nostru. Din nefericire, însă, marea proprietate...

Roși ușor, căci se apropia clipa în care trebuia să-și mărturisească sărăcia pe care o ascundea cu atâta grijă.

— Moșiile nu mai există... Mai ales noi, am fost greu încercați... Nu ne-a mai rămas decât o fermă.

Atunci Saccard, pentru a o cruţa, exageră, înflăcărându-se:

— Dar bine, doamna mea, astăzi nimeni nu mai trăieşte din venitul pământului... Vechea avere latifundiară este o formă fără valoare a bogăţiei, o formă care nu-şi mai are rostul. Ea nu era decât cauza stagnării banului, a cărui valoare noi am înzecit-o, punându-l în circulaţie, fie prin hârtia monetă, fie prin tot felul de titluri comerciale şi financiare! In felul acesta, lumea va fi reînnoită, căci fără bani, fără banii lichizi care curg, care pătrund peste tot, nu este nimic cu putinţă, nici aplicarea cuceririlor ştiinţei, nici pacea finală, universală... A! Latifundiile! Au avut aceeaşi soartă ca şi diligenţa... Poţi să mori de foame pe un pământ care valorează un milion, în timp ce cu numai un sfert din acest capital, plasat în afaceri serioase, cu 15%, 20% şi chiar 30% dobândă, se poate trăi...

Incetişor, cu nemărginita ei tristeţe, contesa clătină uşor din cap.

— Eu una nu vă înţeleg deloc, şi, după cum v'am mai spus, sunt dintr'o epocă în care aceste lucruri aveau darul să înspăimânte lumea, ca ceva rău şi interzis... Din nefericire, însă, nu sunt singură, trebue mai ales să mă gândesc la fiica mea. In ultimii ani am izbutit să adun o sumă de bani. Oh! O sumă mică de tot...

Şi roşi din nou.

— Douăzeci de mii de franci care zac, la mine într'un sertar. Mai târziu voi avea poate remuşcări la gândul că i-am lăsat aşa, să stea degeaba; şi apoi, ceeace vrei să faci dumneata este un lucru drept, după cum mi-a spus prietena mea, de vreme ce vei munci pentru ceeace nădăjduim cu toţii, pentru dorinţele noastre, cele mai arzătoare, aşa că voi încerca... V'aş fi foarte recunoscătoare dacă mi-aţi putea rezerva câteva din acţiunile băncii dumneavoastră, pentru suma de zece, douăsprezece mii de franci. Am ţinut ca fiica mea să mă însoţească, pentrucă banii aceştia, trebue s'o mărturisesc, sunt banii ei.

Alice, cu figura ei ştearsă, în ciuda privirilor inteligente, nu scosese niciun cuvânt, dar de data asta rosti pe un ton de drăgăstoasă mustrare:

— O, mamă, ai mei! Spune-mi, am eu ceva care să nu fie şi al tău?

— Dar la căsătoria ta nu te gândești, copila mea?

— Tu știi foarte bine că nu vreau să mă mărit!

Vorbise însă prea repede și durerea singurătății răzbătea prin glasul ei subțire. Mama ei o făcu să tacă, cu o privire îndurerată. O clipă se uitară una la alta, căci nu puteau să se mintă, ele care își împărtășeau zi de zi tot ceeace aveau de suferit și de ascuns.

Saccard părea foarte mișcat.

— Doamnă, chiar dacă n'ar mai fi acțiuni, pentru dumneavoastră tot aș mai găsi. Da, aș lua la nevoie din acțiunile mele... Cererea dumneavoastră mă mișcă foarte mult și mă simt onorat de încrederea pe care mi-o acordați...

In acea clipă el credea, întradevăr, că le va îmbogăți pe aceste două nefericite; le și făcea părtașe la ploaia de aur ce avea să cadă asupra lui și asupra celor din jurul său.

Cele două doamne se ridicaseră și se pregăteau să plece; abia când ajunseră la ușă, contesa își îngădui o aluzie directă la acea mare problemă despre care nu se vorbea.

— Am primit dela fiul meu Ferdinand, care se află la Roma, o scrisoare sfâșietoare asupra întristării pricinuite acolo de vestea retragerii trupelor noastre.

— Răbdare! spuse Saccard cu convingere, vom salva totul.

Le salută adânc și le însoți până la scară, trecând de data aceasta prin anticameră, pe care o credea goală. Dar pe când se reîntorcea, zări stând pe o banchetă un bărbat ca de vreo cincizeci de ani, înalt și uscățiv, îmbrăcat așa cum se îmbracă muncitorii în zi de sărbătoare; era întovărășit de o fată de vreo optsprezece ani, frumoasă, subțire și palidă.

— Ce este, întrebă el, ce doriți dumneavoastră?

Fata se ridicase cea dintâi, iar omul, intimidat de această primire aspră, începu să bâlbâe o explicație încurcată.

— Dădusem ordin ca toată lumea să plece! Ce căutați aici? Spuneți-mi, cel puțin, cum vă numiți!

— Dejoie, domnule, iar ea e fiica mea, Nathalie...

Și omul se încurcă din nou, așa că Saccard, pierzându-și răbdarea, era gata să-l împingă spre ușă, dar se gândi că doamna Caroline îl cunoștea demult și că desigur ea îi spusese să aștepte.

— Ah, eşti recomandat de doamna Caroline? Trebuia să mi-o spui dela început... intră şi grăbeşte-te, căci mi-e foame.

In birou, îi lăsă pe Dejoie şi pe Nathalie în picioare şi nu se aşeză nici el, ca să scape mai repede de ei. Maxime, care după plecarea contesei îşi părăsise fotoliul, nu mai avu discreţia să se îndepărteze şi începu să se uite curios la noii veniţi. Iar Dejoie începu să povestească agale despre ce anume era vorba:

— Să vedeţi, domnule... După ce am terminat cu armata, am intrat ca servitor la biroul domnului Durieu, bărbatul doamnei Caroline, pe vremea când trăia şi avea fabrica de bere. După aia am intrat la domnul Lamberthier, director la hale, după aia la domnul Blaisot, un bancher pe care sunt sigur că-l cunoaşteţi; acum două luni şi-a sburat creierii şi de atunci sunt fără serviciu... Trebue să vă mai spun, înainte de toate, că m'am însurat. Da! M'am însurat cu soţia mea Joséphine, chiar pe vremea când eram la domnul Durieu, iar Joséphine, era bucătăreasă la cumnata domnului, la doamna Lévêque, pe care doamna Caroline a cunoscut-o bine. Pe urmă, când eram la domnul Lamberthier, nevasta-mea n'a putut intra şi ea acolo, şi şi-a găsit serviciu la un doctor din strada Grenelle, la domnul Renaudin. După aia a găsit loc „La trei fraţi", magazinul din rue Rambuteau, unde, parcă era un făcut, nu s'a găsit un locşor şi pentru mine...

— Intr'un cuvânt, îl întrerupse Saccard, vrei să-ţi găsesc o slujbă, nu-i aşa?

Dejoie însă ţinea morţiş să-şi povestească marea durere a vieţii lui, ghinionul care-l făcuse să se însoare cu o bucătăreasă, fără ca să izbutească vreodată să-şi găsească serviciu în acelaş loc cu ea. Asta era ca şi cum nici n'ar fi fost căsătoriţi, căci nu aveau niciodată o odaie a lor, întâlnindu-se prin cârciumi şi îmbrăţişându-se pe după uşi. Şi apoi li se născuse un copil, Nathalie, pe care fusese silit s'o lase, până la vârsta de opt ani, în gazdă la o femeie; dar într'o bună zi, tatăl, plictisit să tot trăiască singur, o luase la el, în mica sa odaie de flăcău. Ajunsese astfel adevărata mamă a fetiţei, crescând-o, ducând-o la şcoală, veghind-o cu nesfârşită grijă şi iubind-o ca pe ochii din cap.

— Ah! Şi pot spune, domnule, că n'am avut decât bucurii de pe urma ei. E bine crescută, cinstită... şi după cum pu-

teți vedea și dumneavoastră, n'are seamăn de drăguță ce e...

Intradevăr, Saccard găsea încântătoare această floare blondă a Parisului, gingașă și cu ochii mari sub cârlionții părului ei bălai. Se lăsa alintată de tatăl ei, încă virtuoasă, căci nu avusese până acum niciun interes să nu fie, dând dovadă de un crud și liniștit egoism în limpezimea luminoasă a privirilor ei.

— Așa că, domnule, iat-o ajunsă la vârsta măritișului, și tocmai ni s'a ivit o partidă bună, fiul legătorului, vecin cu noi. Numai că tânărul vrea să-și deschidă o prăvălie a lui și cere zestre șase mii de franci. Nu-i prea mult, ar fi putut pretinde o fată cu mai mulți bani... Trebue să vă mai spun că nevasta-mea a murit acum patru ani și că ea ne-a lăsat ceva economii, adică, mă'nțelegeți, micile ei câștiguri dela coșniță, știți... Am patru mii de franci, dar mai e până la șase mii, și tânărul e grăbit, Nathalie deasemenea...

Fata, care asculta zâmbitoare, cu privirea ei limpede atât de rece și de hotărîtă, aprobă cu o bruscă mișcare din bărbie:

— Cred și eu... n'are niciun haz, vreau să termin odată, într'un fel sau în altul.

Saccard îl întrerupse din nou. Găsea că omul acesta era mărginit, dar foarte cinstit și foarte bun, obișnuit cu o disciplină militară. Apoi era deajuns că venea în numele doamnei Caroline.

— Bine, dragul meu. Voi avea un ziar, așa că te angajez ca om de serviciu... Lasă-mi adresa. Bună ziua.

Totuși, Dejoie nu se îndura să plece. Continuă cu un aer încurcat.

— Domnul este foarte bun, primesc cu recunoștință slujba, deoarece va trebui să muncesc după ce o voi mărita pe Nathalie... Dar eu pentru altceva venisem. Da! Am aflat, dela doamna Caroline și dela alții, că domnul pune la cale niște afaceri mari și că-i va face pe toți prietenii și cunoscuții săi să câștige o groază de bani... Așa că dacă domnul ar vrea să aibă grijă și de noi, dacă domnul ar vrea să ne dea și nouă din acțiunile sale...

Saccard fu mișcat, pentru a doua oară, mai mișcat chiar decât fusese mai înainte, când contesa îi încredințase zestrea fiicei sale. Omul acesta simplu, acest mic capitalist, cu economii strânse ban cu ban, nu era el oare tipul reprezentativ

al mulţimii încrezătoare, al marii mulţimi care formează clientela numeroasă şi sigură, acea armată fanatică ce dă băncilor puterea lor de neînvins! Dacă acest om de treabă dădea fuga acum, când încă nu se făcuse niciun fel de reclamă, apoi ce se va întâmpla când se vor deschide ghişeele? Zâmbi înduioşat, căci în acest prim mic acţionar vedea prevestirea unei mari izbânzi.

— S'a făcut, dragul meu, vei avea şi acţiuni.

Pe chipul lui Dejoie se aşternu o rază de fericire, ca şi cum i s'ar fi dat vestea unui dar neaşteptat.

— Domnul este prea bun... In şase luni, nu-i aşa? pot, cu cele patru mii ale mele, să câştig încă două, ca să împlinesc suma... Şi pentrucă domnul consimte, aş vrea să termin cu asta imediat. Am adus şi banii...

Se scotoci prin buzunare, scoase un plic şi-l înmână lui Saccard, care, nemişcat, tăcut, se simţea cuprins de uimire în faţa acestui ultim gest. Şi fiorosul pirat care înghiţise până atunci atâta bănet, izbucni în cele din urmă într'un hohot de râs, hotărît întradevăr să-l îmbogăţească şi pe omul acesta plin de încredere.

— Dar bine dragul meu, asta nu se face aşa... Păstrează-ţi banii, te voi trece pe listă şi vei plăti la timpul şi locul cuvenit.

De astădată izbuti să scape de ei, după ce Dejoie îi mulţumi prin Nathalie, ai cărei ochi frumoşi, reci şi nevinovaţi fură luminaţi de un surâs de mulţumire.

Când Maxime rămase iar singur cu tatăl său, îi spuse cu tonul lui de obrăznicie batjocoritoare:

— Iată-te făcând şi zestre fetelor, acum!

— Dece nu, răspunse vesel Saccard. Fericirea celorlalţi este şi ea un plasament bun...

Apoi îşi puse în ordine nişte hârtii şi, înainte de a părăsi biroul, întrebă deodată:

— Dar, iar spune-mi, tu nu vrei acţiuni?

Maxime, care se plimba cu paşi mărunţi prin încăpere, se întoarse dintrodată şi se opri în faţa lui.

— Ei, asta-i bună! Ce, chiar aşa tâmpit mă crezi?

Saccard făcu un gest furios, găsind răspunsul acesta cu totul lipsit de respect şi de spirit, gata să-i strige în obraz că afacerea era minunată şi că-l socotea pur şi simplu un prost,

dacă-și închipuia că el nu-i decât un hoț oarecare, ca toți ceilalți. Dar privindu-l, îl cuprinse mila de propriul lui băiat, vlăguit la douăzeci și cinci de ani, așezat, sgârcit chiar, atât de îmbătrânit de pe urma viciilor și atât de grijuliu cu sănătatea lui, încât nu mai îndrăznea să facă nicio cheltuială și nu-și mai îngăduia nicio plăcere fără să-i fi cumpănit mai înainte foloasele. Apoi, împăcat, mândru de felul său de viață nechibzuită și pasionată, în ciuda celor cincizeci de ani ai săi, începu din nou să râdă și-i zise, bătându-l pe umeri:

— Știi ceva? Hai mai bine la masă, băiete, și vezi-ți de reumatismele tale!

A doua zi, la 5 Octombrie, Saccard, însoțit de Hamelin și de Daigremont, se duse în strada Sainte-Anne, la notarul Lelorrain și întocmi actul prin care se constituia, sub denumirea de Banca Universală, o societate anonimă cu un capital de douăzeci și cinci de milioane, împărțit în cincizeci de mii de acțiuni a cinci sute de franci fiecare, din care numai un sfert erau exigibile. Sediul societății era în strada Saint-Lazare, în palatul d'Orviedo. Un exemplar al statutelor, făcute conform actului, fu depus la notar. Era o minunată zi de toamnă, și cei trei bărbați, după ce plecară dela notar, își aprinseră câte o țigară de foi și o luară încet prin Chaussée d'Antin, fericiți că trăiesc și sburdând ca niște școlari în vacanță.

Adunarea generală constitutivă avu loc deabia în săptămâna următoare, în rue Blanche, într'un mic salon de dans închis din cauza falimentului și în care acum se organizau expoziții de pictură. Cei care intraseră în sindicat își și vânduseră o parte din acțiunile subscrise de ei pe care nu voiau să le mai păstreze; așa că la adunare luară parte o sută douăzeci și doi de acționari, reprezentând aproape patruzeci de mii de acțiuni, ceeace ar fi trebuit să dea un total de două mii de voturi, întrucât douăzeci de acțiuni dădeau drept de vot. Totuși, cum un acționar nu putea exprima mai mult de zece voturi, oricare ar fi fost numărul acțiunilor sale, numărul exact al voturilor fu de o mie șase sute patruzeci și trei.

Saccard ținu cu tot dinadinsul ca Hamelin să prezideze, iar el se amestecă în mulțime. Subscrisese atât pe numele inginerului, cât și pe numele lui câte cinci sute de acțiuni, pe care avea să le plătească printr'un schimb de scrisori. Erau de față toți cei care făceau parte din sindicat: Daigremont, Hu-

ret, Sédille, Kolb, marchizul de Bohain, fiecare cu grupul de acționari pe care-i avea în subordine. Era de față și Sabatani, unul din cei mai mari subscriitori, precum și Jantrou, înconjurat de mai mulți funcționari superiori ai băncii, angajați cu două zile mai înainte. Și toate hotărîrile ce trebuiau luate fuseseră atât de bine prevăzute și orânduite de mai înainte, încât niciodată o adunare constitutivă nu se ținuse într'o atât de frumoasă atmosferă de liniște, de simplicitate și de bună înțelegere.

Declarația subscrierii integrale a capitalului, precum și aceea a vărsământului celor o sută douăzeci și cinci de franci de fiecare acțiune, fu recunoscută drept reală, cu unanimitate de voturi. Apoi societatea fu declarată în mod solemn constituită. După care, fu numit consiliul de administrație: el trebuia să se compună din douăzeci de membri, care, înafara jetoanelor de prezență care se ridicau la un total anual de cincizeci de mii de franci, urmau să primească, potrivit unui articol din statute, 10% din beneficiu. Cum această sumă nu era de disprețuit, fiecare membru al sindicatului ceruse să fie ales în consiliul de administrație, iar Daigremont, Huret, Sédille, Kolb, marchizul de Bohain, precum și Hamelin, pe care voiau să-l aleagă președinte, fură trecuți, bineînțeles, în capul listei, împreună cu alți paisprezece de mai mică importanță, aleși dintre acționarii cei mai supuși și mai decorativi. In clipa în care se puse problema alegerii unui director, Saccard, care până atunci rămăsese în umbră, fu propus de către Hamelin. Numele său fu primit cu un murmur de simpatie; și el fu ales cu unanimitate. Nu mai rămăseseră de ales decât cei doi cenzori, însărcinați să prezinte adunării un raport asupra bilanțului, având de controlat astfel și conturile consiliului de administrație: o funcție pe cât de gingașă, pe atât de nefolositoare, pentru care Saccard desemnase pe un anume domn Rousseau și pe un domn Lavignière. Primul, era cu totul sub influența celui de al doilea, un tip înalt, blond, foarte politicos care aproba întotdeauna, ros de ambiția de a intra și el în consiliu, mai târziu când toți ceilalți se vor fi declarat mulțumiți de serviciile sale. După alegerea lui Rousseau și Lavignière, ședința era gata să se ridice, când președintele crezu necesar să vorbească despre prima de 10% acordată celor care formaseră sindicatul și care reprezenta o sumă de patru sute

de mii de franci, pe care adunarea, la cererea lui, o trecu la contul cheltuieli de constituire. Era un fleac, așa că nu reprezenta cine știe ce. Apoi lăsând să se risipească mulțimea micilor acționari care tropăiau ca o turmă de vite, marii subscriitori rămaseră în urmă și, la despărțire, își strânseră mâinile cu un aer surâzător.

Chiar în ziua următoare, consiliul se întruni în palatul d'Orviedo, în fostul salon al lui Saccard, transformat în sală de ședințe. O masă lungă, acoperită cu catifea verde și înconjurată de douăzeci de fotolii îmbrăcate la fel, ocupa mijlocul încăperii, în care se aflau doar două biblioteci mari, ale căror geamuri erau acoperite pe dinăuntru cu perdeluțe de mătase, tot verde. Tapetul, de un roșu închis, adumbrea încăperea, ale cărei ferestre — trei la număr — dădeau în grădina palatului Beauvilliers. Prin aceste ferestre pătrundea o lumină palidă de amurg, creând o atmosferă asemănătoare aceleia din mânăstirile adormite sub umbra verde a copacilor. Totul părea serios și nobil, te simțeai parcă înconjurat de o cinste antică.

Consiliul se întrunea pentru a-și forma biroul și fu aproape în întregime prezent încă înainte de ora patru. Marchizul de Bohain, cu statura lui voinică, cu capul mic, palid și aristocratic, era un tipic reprezentant al Franței străvechi, în timp ce Daigremont, mlădios, reprezenta marea finanță a imperiului, triumfătoare și plină de fast; Sédille, mai puțin îngrijorat ca deobicei, stătea de vorbă cu Kolb despre o mișcare neprevăzută ce se produsese tocmai atunci pe piața Vienei, și, în jurul lor, ceilalți membri ai consiliului de administrație, banda, ascultau, încercau să prindă din sbor vreo informație, sau discutau despre treburile lor personale, aflându-se acolo numai pentru a complecta numărul și pentru a-și lua partea ce li se va cuveni, în zilele de pradă. Ca deobicei, Huret sosi cel din urmă, cu sufletul la gură, deoarece scăpase în ultima clipă dela o comisie a Camerei. Se scuză, apoi toți se așezară în fotolii, împrejurul mesei.

Decanul de vârstă, marchizul de Bohain, luase loc în scaunul prezidențial, un fotoliu mai înalt și mai aurit decât celelalte. Saccard, în calitate de director, se așezase în fața lui. Și imediat după ce marchizul declară că urma să se procedeze la numirea președintelui, Hamelin se ridică, anunțând că refuză să candideze; credea a ști că mai multe persoane, aci de

față, se gândiseră la el pentru președinție, dar le atrăgea atenția că el trebue să plece chiar a doua zi în Orient, că înafară de asta, nu avea niciun fel de experiență în ceeace privește contabilitatea, afacerile bancare și de bursă, și că, în sfârșit, era vorba de o responsabilitate a cărei greutate n'o putea primi. Saccard îl ascultă foarte mirat, căci nu mai departe decât în ajun se înțeleseseră asupra acestei probleme; ghicea însă efectul influenței doamnei Caroline asupra fratelui ei, știind că în dimineața aceea avuseseră împreună o lungă convorbire. Deaceea, neputând admite un alt președinte decât pe Hamelin, deoarece un altul, cu veleități de independență, l-ar fi putut stânjeni, își luă îngăduința să intervină, lămurind că funcția era mai ales onorifică și că era deajuns ca președintele să facă act de prezență la adunările generale, pentru a întări propunerile consiliului de administrație și pentru a rosti cuvântările obișnuite. De altfel, urma să fie ales și un vice-președinte care va avea drept de semnătură. Cât pentru celelalte chestiuni, pentru problemele pur tehnice de contabilitate, de bursă și a miilor de amănunte de ordin intern ale unei mari întreprinderi de credit, oare nu era aci, el, Saccard, directorul, numit tocmai pentru asta? Conform statutelor, el trebuia să conducă lucrările administrative, el trebuia să supravegheze încasările și cheltuielile, să gireze afacerile curente, să asigure executarea hotărîrilor consiliului de administrație, să fie, într'un cuvânt, puterea executivă a societății. Aceste argumente părau valabile. Asta, însă, nu-l împiedică pe Hamelin, să continue a se opune și fu nevoie ca Daigremont și Huret să intervină și ei în modul cel mai insistent. Maiestuos, marchizul de Bohain nu se amestecă. In cele din urmă, inginerul cedă și fu numit președinte, iar ca vice-președinte fu ales un moșier oarecare, fost consilier de stat, vicontele de Robin-Chagot, om liniștit și sgârcit, o adevărată mașină de iscălituri. Cât despre secretar, acesta fu ales dinafara consiliului, din rândurile personalului băncii, și anume șeful serviciului emisiunilor. Și cum odată cu lăsarea nopții, încăperea aceea mare și impresionantă era cuprinsă de o umbră verde, de o tristețe nemărginită, socotiră cu toții că făcuseră destul deocamdată și se despărțiră, hotărînd ca ședințele să aibă loc de două ori pe lună: consiliul restrâns la cincisprezece, iar cel general la treizeci ale fiecărei luni.

Saccard și Hamelin urcară împreună în sala unde erau expuse schițele și unde erau așteptați de doamna Caroline. Ea își dădu numaidecât seama, după stânjeneala fratelui ei, că acesta cedase din nou, din slăbiciune; și o clipă, păru foarte supărată.

— Bine, draga mea, dar asta nu are niciun sens! strigă Saccard. Gândește-te că președintele primește treizeci de mii de franci, cifră care se va dubla de îndată ce afacerile noastre vor lua avânt. Nu sunteți chiar atât de bogați încât să disprețuiți o sumă ca asta. Și dece te temi, spune-mi?

— Mă tem de toate, răspunse doamna Caroline. Fratele meu nu va fi de față, iar eu nu mă pricep la afaceri... Uite, nu mai departe decât cele cinci sute de acțiuni pe care le-ai înscris pe numele lui fără ca el să le fi plătit imediat; ei bine, nu este asta o fraudă, nu va fi tras la răspundere în cazul când treburile ar merge prost?

Saccard începu să râdă.

— Ei, poveste! Cinci sute de acțiuni, un prim vărsământ de șaizeci și două de mii cinci sute de franci! Dacă n'o să fie în stare să plătească această sumă din primele beneficii, adică în mai puțin de șase luni, atunci mai bine ne aruncăm de pe acum în Sena, decât să ne mai frământăm ca să facem ceva... Nu! Poți fi liniștită, speculațiile de bursă nu-i distrug decât pe cei nepricepuți!

Ea rămase la fel de încruntată, în umbra mereu crescândă a încăperii. Dar se aduseră două lămpi aprinse și pereții, pe care se aflau planurile acelea vaste și schițele care o îndemnau adesea să viseze la țările îndepărtate, se luminară din plin. Câmpiile erau încă pustii, munții ascundeau orizontul; doamna Caroline își amintea de tristețea acelei lumi vechi ce lâncezea deasupra propriilor ei comori și pe care știința trebuia s'o scoată din murdărie și întuneric! Câte lucruri mari, frumoase și bune, trebuiau înfăptuite! Incetul cu încetul, avu viziunea unor generații noi, a unei omeniri mai puternice și mai fericite, răsărind din acest pământ străvechi, răscolit din nou de progres.

— Speculații, speculații! repeta ea mereu în mod mecanic, roasă de îndoială. Ah, tare mă tem de ele!

Saccard, știind cum gândește deobicei, îi citise pe față nădejdea în viitor.

— Da! speculațiile! Dece te sperie cuvântul ăsta?... Pentrucă speculațiile sunt însăși momeala vieții, veșnica dorință care

te sileşte să lupţi şi să trăieşti... Dacă aş îndrăzni să fac o comparaţie, te-aş convinge...

Începuse din nou să râdă, ezitând dintr'un sentiment de delicateţe. Până la urmă, îndrăzni totuşi, căci îi plăcea să fie brutal în faţa femeilor.

— Spune-mi, crezi dumneata că fără... cum să spun?... fără desfrâu, s'ar face mulţi copii?... Dintr'o sută de copii pe care nu-i faci, se întâmplă ca unul cel puţin să se nască totuşi! Excesul este cel care creează tot ce-i necesar.

— Desigur, răspunse dânsa stânjenită.

— Ei bine, draga mea, fără speculaţii n'ar mai fi afaceri. La ce bun mi-aş mai scoate banii din buzunar şi mi-aş risca averea, dacă aş şti că nu întâlnesc în asta o plăcere neobişnuită, o fericire care să mă înalţe până la cer?... Cu răsplata legală şi mediocră a muncii, cu echilibrul înţelept al tranzacţiilor de fiecare zi, viaţa ar fi un deşert din cale afară de plicticos, o mlaştină în care toate puterile dormitează şi putrezesc; pe când dacă faci să strălucească cu putere la orizont un vis atrăgător, dacă făgădueşti că dintr'un gologan vei face o sută, dacă oferi acestor adormiţi ocazia să pornească la vânătoarea imposibilului, a milioanelor câştigate în două ceasuri, prin cele mai înfricoşătoare pericole, goana va începe de îndată, energiile se vor înzeci şi învălmăşeala va fi atât de mare, încât oamenii, deşi trudesc numai pentru plăcerile lor imediate, izbutesc uneori să facă şi copii, adică lucruri vii, frumoase şi mari... A, da, bineînţeles, sunt şi multe lucruri murdare şi fără de folos, dar fără ele, lumea cu siguranţă că ar pieri.

Doamna Caroline porni să râdă şi ea, pentrucă nu ştia ce este falsa pudoare.

— Atunci, după dumneata, nu avem altă cale decât resemnarea, de vreme ce asta intră în prevederile naturii... Ai dreptate, viaţa e un lucru murdar.

Şi se simţi cuprinsă de un puternic simţimânt de curaj, la gândul că fiecare pas înainte fusese făcut prin sânge şi noroi. Trebue numai să vrei. De-a-lungul pereţilor, privirea ei rămânea mereu îndreptată asupra schiţelor şi a planurilor şi înaintea ochilor i se desfăşura întreg viitorul, cu porturi, canale, căi de comunicaţie, căi ferate, câmpii cu forme întinse şi înzestrate cu maşini, oraşe noi, sănătoase, construite inteligent, în care oamenii aveau să trăiască până la adânci bătrâneţe, plini de înţelepciune.

— Ce să fac, adăugă ea veselă, trebue să cedez ca întotdeauna... Să încercăm să facem puţin bine în jurul nostru, ca să fim iertaţi.

Fratele ei, care în tot timpul acesta tăcuse, se apropie şi o sărută. Ea îl ameninţă cu degetul.

— Iar tu eşti un mare linguşitor. Te cunosc eu!... Mâine, după ce vei pleca, puţin îţi va păsa de cele ce se petrec aci; acolo te vei cufunda din nou în lucrările tale şi totul ţi se va părea că merge bine, vei visa numai victorii, în timp ce aici s'ar putea ca afacerile să se prăbuşească cu noi cu tot.

— Dar bine, draga mea, glumi Saccard, a rămas parcă hotărît că te lasă aici, lângă mine, ca să mă supraveghezi ca un jandarm şi să mă înhaţi dacă fac vreo prostie!

Toţi trei izbucniră în râs.

— Poţi să fii sigur că am să te înhăţ!... Adu-ţi aminte ce ne-ai făgăduit, la început nouă, apoi multor altora, de pildă bunului Dejoie, pe care ţi-l recomand cu insistenţă, şi vecinelor noastre, sărmanelor contese de Beauvilliers, pe care le-am văzut astăzi cum îşi supraveghiau bucătăreasa ce spăla nişte sdrenţe, numai ca să nu mai cheltuiască şi cu spălătoreasa.

Mai vorbiră câtva timp pe un ton prietenos, hotărînd în mod definitiv plecarea lui Hamelin.

Când Saccard coborî în biroul lui, valetul îi spuse că o femeie se încăpăţânase să-l aştepte, deşi îi atrăsese atenţia că domnul este în consiliu şi că nu o va putea primi. La început, simţindu-se obosit, Saccard se înfurie şi dădu ordin să fie dată afară; apoi gândul că de acum încolo va trebui să se pună în slujba succesului, teama ca nu cumva să dea cu piciorul norocului, dacă ar închide uşa şi n'ar mai primi pe nimeni, îl făcu să-şi schimbe părerea. Valul solicitatorilor creştea pe zi ce trecea şi această mulţime avea darul să-l îmbete şi mai mult.

Cum în birou ardea o singură lampă, n'o vedea prea bine pe vizitatoare.

— Sunt trimisă de domnul Busch, domnule...

Furia îl făcu să rămână în picioare şi n'o pofti nici pe ea să ia loc. Vocea asta subţirică, ieşind dintr'un trup uriaş, îl făcu s'o recunoască pe doamna Méchain. Grozavă acţionară, femeia asta care cumpăra acţiunile la kilogram.

Ea îi explică, liniştită, că Busch o trimisese la el pentru a se informa asupra emisiunii Băncii Universale. Dacă mai erau acţiuni disponibile? Dacă era vreo nădejde să poată obţine acţiuni, după prima acordată membrilor sindicatului? Dar toate astea nu erau, desigur, decât pretexte, un mijloc de a intra în casă, de a vedea cum arată, de a spiona ce se petrece acolo şi de a-l descoase; pentrucă ochii ei mici, parcă găuriţi cu sfredelul în grăsimea obrazului, iscodeau toate ungherele şi se întorceau necontenit spre el, scormonindu-l până în fundul sufletului. Busch, după ce aşteptase îndelung clocind faimoasa afacere a copilului părăsit, se hotărîse acum să treacă la fapte şi o trimisese pe ea în cercetare.

— Nu mai sunt acţiuni, răspunse Saccard cu brutalitate.

Femeia îşi dădu seama că nu va putea afla mai mult şi că prin urmare ar fi imprudent să întreprindă acum ceva. Aşa că, în ziua aceea, fără a-i lăsa răgazul s'o dea afară, porni ea singură spre uşă.

— Dece nu-mi ceri acţiuni pentru dumneata? adăugă Saccard, dorind s'o jignească.

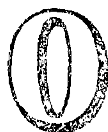
Cu vocea ei nesigură şi piţigăiată, care suna parcă a batjocură, răspunse:

— Oh! Nu fac afaceri de felul ăsta... Eu una, aştept.

In clipa aceea, dând cu ochii de uriaşa ei geantă de pieleroasă, de care nu se despărţea niciodată, Saccard se cutremură. Tocmai în ziua în care totul mersese atât de bine, în ziua în care era atât de fericit, fiindcă vedea născându-se, în sfârşit, banca atât de dorită, şi-a găsit să apară ticăloasa asta bătrână, ca o ursitoare din poveste care aruncă blesteme asupra domniţelor din leagăn? Saccard îi simţea geanta burduşită cu valori depreciate, cu efecte declasate şi înţelegea că venise anume să şi-o plimbe prin birourile băncii lui abia create, spre a-l ameninţa că-l aşteaptă până va veni momentul să îngroape acolo şi acţiunile sale, atunci când banca se va prăbuşi. Era ca şi croncănitul corbului care porneşte la drum odată cu armatele în marş, le urmăreşte până în seara măcelului, se roteşte deasupra lor şi apoi se repede, ştiind că se va putea înfrupta din belşug cu hoituri.

— La revedere, domnule, spuse gâfâind cumătra Méchain, retrăgându-se cât se poate de politicos.

V

O lună mai târziu, în primele zile ale lui Noembrie, lucrările de instalare a Băncii Universale nu se sfârşiseră încă. Mai aveau de lucru tâmplarii, care puneau lemnăria, precum şi vopsitorii, care sfârşeau de chituit imensul acoperiş de sticlă ce învelea toată curtea.

Intârzierea se datora lui Saccard care, nemulţumit cu simplicitatea instalării, prelungea lucrările, prin pretenţiile sale de lux; în cele din urmă, cum nu era posibil să mute zidurile, pentru a-şi satisface nepotolitul său vis de măreţie, sfârşise prin a se supăra, lăsând doamnei Caroline grija de a lichida cu antreprenorii. Aşa că ea supraveghia acum instalarea ultimelor ghişee. Făcuseră un număr ne mai pomenit de mare de ghişee, care înconjurau curtea, transformată în incintă centrală, cu gratii severe şi demne, având deasupra tăbliţe de metal purtând inscripţii scrise cu litere negre. In general, instalarea, deşi se făcuse într'un local puţin cam strâmt, fusese totuşi bine chibzuită: la parter se aflau serviciile care trebuiau să fie în legătură continuă cu publicul, diferitele casse, secţiile de emisiuni, toate operaţiile curente de bancă; iar sus, mecanismul oarecum intern, direcţia, registratura, contabilitatea, birourile contenciosului şi ale personalului. In total, într'un spaţiu atât de restrâns lucrau peste două sute de funcţionari. Şi ceeace te impresiona chiar dela intrare, chiar în forfota lucrătorilor care băteau ultimele cuie, în timp ce aurul începuse să sune în casete, era atmosfera aceea de seriozitate şi de cinste, antică, de parcă te-ai fi aflat într'o biserică, at-

mosferă care provenea din însăşi înfăţişarea acestei clădiri vechi, întunecată şi tăcută sub umbra arborilor grădinii învecinate. De cum păşeai pragul, aveai impresia că pătrunzi într'un templu.

Intr'o după amiază, întorcându-se dela bursă, chiar şi Saccard avu această senzaţie, care-l miră, dar îl făcu să se simtă oarecum mângâiat de lipsa luxului şi îşi împărtăşi mulţumirea doamnei Caroline.

— Drept să-ţi spun... nu e rău pentru început! Ai zice că suntem în familie! E ca o capelă! Mai târziu, vom vedea... Iţi mulţumesc, draga mea, pentru tot ceeace ai făcut de când a plecat fratele dumitale.

Şi cum, din principiu, înţelegea să tragă foloase de pe urma împrejurărilor neprevăzute, făcu de atunci tot ceeace îi era în putere pentru a întări aspectul de austeritate al clădirii: ceru funcţionarilor săi să vină îmbrăcaţi în negru, nu se mai vorbea decât în şoaptă, iar banii erau primiţi şi înmânaţi cu o discreţie întradevăr clericală.

Niciodată, în viaţa lui atât de agitată, Saccard nu fusese atât de activ. Dimineaţa, încă dela ora şapte, înaintea tuturor funcţionarilor, înainte chiar ca servitorul să-i fi făcut focul, el se afla în biroul său, unde îşi citea corespondenţa şi răspundea scrisorilor care cereau rezolvare urgentă. Apoi, până la unsprezece, biroul lui se transforma într'un du-te-vino nesfârşit: prietenii şi clienţii de seamă, agenţii de schimb, samsarii, remizierii — toată lumea finanţelor se perinda pe acolo; fără a mai pune la socoteală şirul şefilor de serviciu veniţi să primească dispoziţii. El însuşi, cum avea o clipă liberă, se ridica de pe scaun şi făcea în grabă inspecţia diferitelor birouri, unde funcţionarii trăiau sub groaza neaşteptatelor lui apariţii, care se petreceau mereu la alte ore. La unsprezece se ducea sus, la doamna Caroline, unde îşi lua masa, mâncând din belşug şi bând la fel, aşa cum îşi poate permite numai un om slab, fără ca regimul acesta să-i facă vreun rău. Şi nici ceasul pe care-l petrecea acolo nu era pierdut, fiind momentul în care, după cum spunea el, îşi spovedea frumoasa prietenă, adică îi cerea părerea asupra oamenilor şi afacerilor, chiar dacă după aceea, de cele mai multe ori, nu ştia să tragă învăţăminte de pe urma înţelepciunii ei. La ora douăsprezece se ducea la Bursă, vrând să fie printre primii, pentru a putea vedea tot şi pentru

a sta de vorbă. De altfel, nu juca deschis, ci se ducea acolo ca la o întâlnire firească, la care era sigur că se va întâlni cu clienţii băncii sale. Cu toate acestea, influenţa sa începuse să se facă simţită; se reîntorsese în această lume victorios, ca un om de afaceri solid, care se sprijinea de acum înainte pe milioane adevărate: iar răutăcioşii îşi vorbeau cu glas scăzut, privindu-l şi şoptindu-şi pe seama lui tot felul de poveşti, prezicând că va ajunge om mare. La trei şi jumătate se înapoia întotdeauna la bancă, unde se înhăma la plicticoasa sarcină a semnăturilor, fiind atât de obişnuit cu acest mecanism al mâinii, încât, în acelaş timp, chema funcţionarii, dădea răspunsuri, punea afacerile la punct cu capul limpede şi cu glasul liniştit, fără a înceta să iscălească. Până la şase mai primea vizite, îşi încheia lucrările de peste zi şi le pregătea pe cele de a doua zi. Iar când se ducea din nou sus, la doamna Caroline, lua o masă şi mai copioasă decât cea dela unsprezece, cu peşte fin şi mai cu seamă cu vânat, cu vinurile cele mai diferite de care avea poftă, dela Bourgogne şi Bordeaux până la şampanie, după cât de mulţumit era de munca de peste zi.

— Spune dacă nu sunt cuminte? exclama el câteodată, râzând. In loc să-mi pierd timpul cu femeile sau să mă duc la club ori la teatru, stau aici ca un burghez cumsecade, lângă dumneata... Trebue să-i scrii fratelui dumitale despre asta, ca să-l linişteşti!

Nu era totuşi chiar aşa de cuminte după cum spunea, căci tocmai în vremea aceea avusese o slăbiciune pentru o cântăreaţă dela Bouffes; iar într'o zi se rătăcise şi el la Germaine Coeur, dar nu avusese nicio plăcere. Adevărul era că, seara, cădea frânt de oboseală. Pe deasupra, era stăpânit de o asemenea ambiţie şi dorinţă de succes, încât toate celelalte pofte rămâneau în urmă, paralizate, atâta vreme cât n'avea să se simtă victorios, stăpân necontestat al banului.

— Ba nu, răspundea vesel doamna Caroline, fratele meu a fost întotdeauna atât de cuminte, încât pentru el cuminţenia e ceva firesc şi nu un merit! I-am scris ieri că te-am convins să nu mai zugrăveşti cu aur sala de consiliu. Asta o să-i facă mai multă plăcere.

Intr'o după amiază foarte rece dela începutul lui Noembrie, în clipa în care doamna Caroline tocmai dădea ordin zugravului să spele uleiurile sălii de consiliu, i se aduse o carte de

vizită şi i se spuse că persoana insistă să fie primită. Cartea de vizită, murdară, purta numele lui Busch şi era tipărită grosolan. Nu-l cunoştea pe Busch, aşa că dădu ordin ca omul să fie poftit sus, în biroul fratelui ei, unde-şi primea vizitatorii.

Dacă Busch aşteptase aproape şase luni, fără să se fi folosit de extraordinara descoperire prin care aflase de fiul natural al lui Saccard, aceasta se datora în primul rând faptului că se temea şi presimţea că nu va putea stoarce dela bancher decât cei şase sute de franci nenorociţi, contravaloarea poliţelor subscrise mamei copilului, şi că-i va fi foarte greu să-l şantajeze pentru a scoate mai mult, măcar o sumă de câteva mii de franci. Dar cum să şantajezi un văduv, care n'are de dat nimănui socoteală de faptele lui, şi care, pe deasupra, nu se teme de scandal; cum să-l terorizezi şi cum să-l faci să plătească cât mai scump ploconul unui copil din flori, crescut în noroi, sămânţă de întreţinut şi de asasin? Fără îndoială, cumătra Méchain ticluise cu dibăcie un cont de cheltuieli, care se ridica la vreo şase mii de franci şi care cuprindea cei câţiva gologani împrumutaţi Rozaliei Chavaille, verişoara ei şi mama copilului, apoi ceeace pretindea că o costase boala nenorocitei aceleia şi înmormântarea ei, întreţinerea mormântului şi, însfârşit, ce cheltuise pentru Victor, de când a trebuit să se îngrijească de hrană, haine şi toate celelalte lucruri. Dar în cazul când Saccard nu s'ar fi lăsat impresionat de sentimente părinteşti, nu era oare la mintea omului că-i va da pe uşă afară? Mai ales că nu exista nicio dovadă asupra paternităţii, decât poate doar asemănarea cu copilul; dar chiar în cazul acesta nu-i vor putea stoarce mai mult decât contravaloarea poliţelor şi asta numai dacă el nu s'ar folosi de dreptul de prescriere.

Pe de altă parte, dacă Busch întârziase atât de mult, era din cauză că petrecuse câteva săptămâni groaznice lângă fratele său Sigismund, bolnav la pat de ftizie. Mai ales în ultimele două săptămâni, acest înverşunat om de afaceri lăsase totul baltă, dând uitării miile de cazuri încâlcite pe care le urmărea, nu mai apărea nici la Bursă, nu mai pândea niciun debitor şi stătea tot timpul la căpătâiul bolnavului, pe care-l veghia, îl îngrijea, îl spăla ca o mamă. Devenit deodată harnic, Busch, care era de o sgârcenie fioroasă, chemă cei mai

mari medici ai Parisului și ar fi cumpărat cele mai scumpe doctorii din farmacii, doar, doar îi vor folosi la ceva; și fiindcă medicii îi interziseră bolnavului orice muncă, iar acesta se încăpățâna, îi ascunsese toate hârtiile și toate cărțile. Intre ei doi se dădea o adevărată bătălie a șiretlicurilor. De îndată ce, rupt de oboseală, paznicul său adormea, Sigismund, leoarcă de sudoare, mistuit de febră, căuta un vârf de creion și o margine de ziar și începea din nou să facă socoteli, împărțind bogăția lumii potrivit visului său de dreptate, asigurând fiecăruia partea lui de fericire și de viață. Iar Busch, când se deștepta, își ieșea din fire, văzându-l și mai bolnav încă; simțea că i se sfâșie inima pentru acest frate care dăruia himerei sale și fărâma de viață ce-i mai rămăsese. Da, cât fusese sănătos, îi îngăduise să se joace cu fleacurile astea, așa cum îngădui unui copil să se joace cu păpușile; de aici, însă, și până la a ți da viața pentru niște idei nebunești, imposibil de înfăptuit, prea era de tot! In cele din urmă, consimțind să se cumințească de dragul fratelui său mai mare, Sigismund se mai întremase și începuse să se dea jos din pat.

Atunci Busch, reluându-și ocupațiile, hotărî că venise vremea să lichideze afacerea Saccard, cu atât mai mult cu cât Saccard reintrase victorios la Bursă și devenea iar un personaj de o solvabilitate desăvârșită. Raportul cumetrei Méchain, pe care o trimisese în rue Saint-Lazare, fusese excelent. totuși șovăia să dea un atac fățiș și amâna mereu, căutând tactica cea mai bună prin care avea să-și înfrângă adversarul; o vorbă scăpată de cumătra Méchain cu privire la doamna Caroline, persoana care administra casa și despre care îi vorbiseră toți negustorii din cartier, îl puse în fața unui nou plan de luptă. Nu cumva femeia aceasta era adevărata stăpână, aceea care deținea cheile dulapurilor și ale inimii? Busch asculta deseori de ceeace numea el „imboldul unei inspirații subite”, plecându-se în fața unei presimțiri neașteptate și pornind la atac în urma unei astfel de indicații, și abia apoi, în desfășurarea evenimentelor lua o hotărîre pentru a ajunge la ceva sigur. Astfel ajunse el în rue Saint-Lazare, cu scopul de a o vedea pe doamna Caroline.

Acolo sus, în sala unde se aflau planurile, doamna Caroline rămase uimită în fața individului aceluia gras și neras, cu mutra turtită și murdară, îmbrăcat cu o redingotă soioasă

și cu o cravată albă. Iar Busch o scruta până în adâncul sufletului, găsind-o așa cum o dorise, înaltă și sănătoasă, cu minunatul ei păr alb, care-i lumina de veselie și blândețe chipul rămas încă tânăr; atenția îi fu mai ales atrasă de expresia gurii ei, puțin cam mare, expresie ce trăda atâta bunătate, încât luă imediat hotărîrea să-i vorbească.

— Doamnă, aș fi voit să vorbesc cu domnul Saccard, dar mi s'a spus că nu e aici...

Mințea; nici nu întrebase măcar de Saccard, știind prea bine că el nu era acolo, deoarece îl pândise când plecase la Bursă.

— Așa că mi-am permis să mă adresez dumneavoastră, ceeace, de altfel, îmi face mai multă plăcere, deoarece știu cui mă adresez... Este vorba de ceva foarte serios și foarte gingaș...

Doamna Caroline, care până atunci nu-l poftise să ia loc, îi arătă un scaun, cu o grabă ce trăda îngrijorare.

— Vorbiți, domnule, vă ascult!

Busch, ridicându-și cu grijă poalele redingotei, ca și cum s'ar fi temut să nu le murdărească, luă drept un fapt dinainte stabilit, că Saccard trăia cu doamna Caroline.

— Vedeți dumneavoastră, doamnă, nu-mi vine deloc ușor să încep și vă mărturisesc că stau și mă întreb dacă fac bine că vă aduc așa ceva la cunoștință... Nădăjduesc, însă, că veți vedea în pasul pe care-l fac numai dorința mea de a-l ajuta pe domnul Saccard să îndrepte o greșeală comisă pe vremuri...

Doamna Caroline făcu un gest cu intenția de a-l încuraja, căci înțelesese și ea cu cine are de-a-face și dorea să scurteze vorbăria de prisos. De altfel, Busch încercă să se mai scuze și povesti cu de-amănuntul toată întâmplarea aceea veche, cum fusese sedusă Rosalie în rue de la Harpe, cum se născuse copilul după dispariția lui Saccard, cum mama murise în desfrâu, iar Victor rămăsese în grija unei verișoare, prea ocupată pentru a-l mai putea supraveghia, crescând astfel într'o lume de mârșăvii. Doamna Caroline îl ascultă, mirată la început de acest roman, la care nu se așteptase, căci își închipuise că trebue să fie vorba de cine știe ce suspectă aventură bănească, apoi se înduioșă, vădit emoționată de trista soartă a acelei mame și de părăsirea copilului, adânc mișcată în maternitatea ei de femeie stearpă.

— Dar dumneata, domnule, ești sigur de ceeace îmi po-

vestești? Pentrucă, vezi, în probleme de felul acesta ai nevoie de dovezi serioase, absolute...

Busch surâse.

— O, doamnă dragă, există o probă concludentă: extraordinara asemănare a copilului... Apoi mai sunt și datele, totul se potrivește și face dovada faptelor până la ultima evidență.

Doamna Caroline tremura, iar el observă acest lucru. După o scurtă tăcere, Busch adăugă:

— Acum înțelegeți, doamnă, cât de greu îmi venea să mă adresez de-a-dreptul domnului Saccard. Eu nu am niciun interes în afacerea asta. Vin doar în numele doamnei Méchain, verișoara, pe care numai o simplă întâmplare a pus-o pe urmele tatălui atât de mult căutat; pentrucă, așa cum am avut cinstea să vă spun, cele douăsprezece polițe de câte cincizeci de franci date Rosaliei erau semnate Sicardot, lucru pe care nu-mi îngădui să-l judec, fiind scuzabil, din păcate, în viața asta nenorocită a Parisului. Numai că, nu-i așa? domnul Saccard ar fi putut interpreta greșit motivul intervenției mele... Și atunci mi-a venit inspirația să stau mai întâi de vorbă cu dumneavoastră, doamnă, pentru ca să mă sfătuesc asupra căii de urmat, știind cât interes îi purtați domnului Saccard... Iată, acum ne cunoașteți taina; credeți că trebue să-l aștept și să-i spun totul dânsului chiar azi?

Doamna Caroline, din ce în ce mai mișcată, răspunse:

— Nu, nu, mai târziu!

Dar nici ea nu știa ce să facă, atât era de stranie toată povestea asta. Busch continua s'o studieze, încântat de marea ei sensibilitate, prin care putea s'o dezarmeze mai ușor și își întocmi abia acum planul, după ce căpătase certitudinea că va scoate dela ea mult mai mult decât ar fi putut scoate vreodată dela Saccard.

— Vedeți, ar trebui luată o hotărîre, murmură el.

— Bine! mă voi duce... Da, mă voi duce în cartierul acela la doamna Méchain și la copil... E mai bine așa, mult mai bine să-mi dau eu mai întâi seama cum stau lucrurile...

Gândea cu glas tare; luase hotărîrea să facă o anchetă serioasă, înainte de a spune ceva tatălui. După aceea, după ce se va convinge, va avea destul timp să-l înștiințeze. Nu trebuia ea, oare, să vegheze asupra casei și asupra liniștii lui?

— Din nenorocire, lucrurile nu mai suferă întârziere,

adăugă Busch, aducând-o încetul cu încetul acolo unde îi convenea lui. Bietul copil suferă; trăieşte într'un mediu îngrozitor.

Doamna Caroline se ridicase în picioare.

— Imi pun pălăria şi vin îndată.

Busch se văzu silit să se scoale şi el şi spuse cu un aer nepăsător:

— Nu vă mai vorbesc de mica socoteală ce urmează a fi plătită. Intreţinerea copilului a costat, bineînţeles; afară de asta mai sunt şi nişte bani împrumutaţi maică-si, pe vremea când trăia... O! nu prea ştiu exact. N'am vrut să iau asupră-mi nimic. Veţi găsi acolo toate hârtiile.

— Bine, voi vedea.

Atunci păru şi Busch înduioşat.

— Ah, doamnă, dacă aţi şti cu câte întâmplări de felul acesta mă întâlnesc eu în afaceri! Oamenii cei mai cinstiţi au de suferit mai târziu de pe urma patimilor lor sau, ceeace e şi mai rău, de pe urma patimilor părinţilor lor... V'aş putea da, bunăoară, un exemplu: nenorocitele dumneavoastră vecine, doamnele de Beauvilliers...

Se apropie repede de una din ferestre şi îşi aruncă privirile iscoditoare în grădina învecinată. Se gândise fără îndoială chiar de când intrase în încăpere să spioneze clădirea alăturată, căci îi plăcea să ştie cum arată terenul pe care avea să dea lupta. In privinţa chitanţei referitoare la cele zece mii de franci, iscălită de conte în favoarea Léoniei Cron, ghicise adevărul; informaţiile primite din Vendôme erau aşa cum le prevăzuse: fata sedusă rămăsese la moartea contelui fără un ban, cu un petic de hârtie nefolositor şi, roasă de dorinţa de a veni la Paris, sfârşise prin a lăsa hârtia zălog la cămătarul Charpier, poate doar pentru cincizeci de franci. Numai că dacă Busch dăduse imediat de urma familiei Beauvilliers, cumătra Méchain colinda de şase luni Parisul fără s'o poată găsi pe Léonie. Fusese la un moment dat femeie la toate la un portărel şi de acolo în încă alte trei slujbe; apoi, gonită din cauza purtărilor ei rele, dispăruse fără urmă şi în zadar o căutau de atunci prin toate mocirlele. Aceasta îl scotea cu atât mai mult din sărite, cu cât nu putea face nimic împotriva contesei, atâta vreme cât îi lipsea fata, de care s'ar fi folosit ca de o ameninţare. Nu însemna, însă, că se lăsase păgubaş,

şi deaceea, acum, stând în picioare, în faţa ferestrei, era bucuros să vadă cum arată grădina casei, căreia nu-i zărise până atunci din stradă decât faţada.

— Sunt şi ele ameninţate de ceva? întrebă doamna Caroline cu o îngrijorare plină de simpatie.

Busch făcu pe nevinovatul.

— Nu, nu cred... Voiam numai să vorbesc de jalnica situaţie în care le-a lăsat desfrâul contelui... Da, am prieteni la Vendôme, aşa că le cunosc povestea...

Şi cum în cele din urmă se hotărîse să plece dela fereastră, avu, în emoţia pe care o simula, o bruscă şi ciudată revenire.

— Ah! dacă ar fi vorba numai de bani! dar atunci când intră moartea într'o casă...

De data asta ochii lui fură scăldaţi în lacrimi adevărate. Işi adusese aminte de fratele lui şi simţea că se înnăbuşe. Doamna Caroline crezu că-i murise cineva de curând, aşa că, din discreţie, nu-l întrebă nimic. Până atunci, după scârba pe care i-o inspira, nu se înşelase asupra josnicelor îndeletniciri ale individului: dar aceste lacrimi neaşteptate avură darul s'o hotărască mai mult decât ar fi putut-o face cea mai înţeleaptă dintre tactici. Ardea de dorinţa să dea fuga imediat spre mahalaua aceea.

— Mă bizui, aşa dar, pe dumneavoastră, doamnă.

— Plec chiar acum.

După un ceas, doamna Caroline, care luase o trăsură, rătăcea prin spatele Montmartrului, fără a putea da de cartierul napolitan. In cele din urmă, într'una din străzile acelea pustii, ce dă în rue Marcadet, o bătrână arătă birjarului drumul. La intrare se deschidea un fel de drumeag de ţară, desfundat, plin de noroaie şi de murdării, care se pierdea într'un maidan; şi numai după ce te uitai bine în jur puteai să observi colibele acelea nenorocite, făcute din pământ, din scânduri vechi şi din tinichele ruginite, semănând mai degrabă cu o grămadă de dărâmături, rânduite în jurul unei curţi interioare. Spre stradă, o casă cu un cat, clădită din piatră, dar de o mizerie şi de o murdărie respingătoare, părea că stăpâneşte intrarea, ca o închisoare. Şi întradevăr, doamna Méchain locuia acolo, ca o proprietară grijulie, mereu la pândă, exploatându-şi personal micul imperiu de chiriaşi înfometaţi.

De îndată ce coborî din trăsură, doamna Caroline o văzu

apărând în prag, uriașă, cu pieptul și pântecele revărsându-i-se dintr'o rochie veche de mătase albastră, roasă pe la coate și plesnită la cusături, cu obrajii atât de umflați și de roșii, încât nasul mic aproape că dispăruse și părea pus la copt între doi cărbuni aprinși. Vizitatoarea șovăia, neliniștită, când o voce ce suna ascuțit și plăcut ca un fluier de țară o liniști.

— Ah! doamnă, domnul Busch v'a trimis la mine, veniți pentru micul Victor... Poftiți, poftiți! Da! Aci este cartierul napolitan, strada n'are încă nume și nici numere la case... Intrați! Să stăm mai întâi de vorbă. Ah, doamne, e atât de neplăcut, atât de trist!

Și doamna Caroline trebui să se așeze pe un scaun desfundat, într'o sufragerie soioasă, în care o sobă roșie întreținea o căldură și un miros înnăbușitor. Cumătra Méchain se arătă fericită de norocul pe care îl avusese vizitatoarea, găsind-o acasă, pentrucă ea avea atâtea treburi în oraș încât nu se înapoia niciodată înainte de ora șase. Doamna Caroline fu silită s'o întrerupă.

— Iartă-mă, doamnă, dar venisem pentru acel sărman copil...

— Prea bine doamnă, vi-l voi arăta... Știți că mama lui era verișoară cu mine. Ah! pot spune că mi-am făcut datoria. Iată hârtiile și iată și socotelile.

Scoase dintr'un bufet un dosar bine orânduit, clasat într'o învelitoare albastră, întocmai ca la oamenii de afaceri. Și nu-i mai tăcea gura vorbind de biata Rosalie: da, desigur, începuse să ducă o viață întradevăr desgustătoare, mergând cu primul venit, întorcându-se beată și bătută până la sânge, după orgii ce țineau zile și nopți în șir; însă, nu-i așa? trebue s'o înțelegi și pe ea, pentrucă fusese o lucrătoare bună, înainte ca tatăl ăstuia mic să-i fi scrântit umărul în ziua în care o prinsese pe scară; și, spune și dumneata, dacă cu infirmitatea ei și vânzând lămâi în hale, putea să rămână cinstită?

— Vedeți dumneavoastră, doamnă, ajunsese să-mi datoreze suma asta numai din împrumuturile de câte un franc sau doi. Uite, scrie și zilele! La 20 Iunie, un franc; la 27 Iunie, iar un franc; la 3 Iulie, 2 franci. Și, ia uitați-vă aci, se vede că a fost bolnavă pe vremea aia, pentrucă văd însemnate de nenumărate ori sume de câte doi franci. Apoi mai era și Vic-

tor pe care trebuia să-l îmbrac. Am pus câte un V. înaintea tuturor cheltuielilor făcute pentru băiat... Fără să mai țin seama că la moartea Rosaliei, oh, ce moarte groaznică, de pe urma unei boli care făcuse din ea un adevărat hoit, băiatul a rămas cu totul în sarcina mea. De atunci am notat, după cum vedeți, câte cincizeci de franci pe lună. Nu e prea mult. Tatăl e bogat, poate să dea cincizeci de franci pe lună pentru copilul lui... Ce mai vorbă, face cinci mii patru sute trei franci... Și dacă mai adăugăm cei șase sute de franci din polițe, ajungem la un total de șase mii de franci... Da, toate astea pentru șase mii de franci. Asta e!

Cu toată greața care o făcea să pălească, doamna Caroline nu se putu opri de a spune:

— Dar polițele nu sunt ale dumneavoastră; sunt proprietatea copilului.

— Să avem iertare, răspunse acră cumătra Méchain, eu am dat bani pe ele. Le-am scontat ca să-i fac un bine Rosaliei. Uitați-vă pe dos că mi-au fost transmise mie... E încă destul de frumos din partea mea că nu cer și dobândă... Doamna se va mai gândi, pentrucă nu vreau să cred că ar îngădui ca o biată femeie ca mine să rămână în pagubă.

In urma unui gest prin care vizitatoarea lăsa să se înțeleagă că acceptă socoteala, cumătra Méchain se liniști, și, recăpătându-și subțirimea vocii ei de fluier, zise:

— Și acum, mă duc să-l chem pe Victor.

In zadar trimise însă după el, unul după altul, trei puști ce dădeau târcoale pe acolo, în zadar ieși în prag și făcu tot felul de semne, era limpede că Victor nu voia să vină. Ba unul din băiețași aduse drept răspuns un cuvânt murdar. Atunci femeia se înfurie și ieși pe ușă, ca și cum s'ar fi hotărît să-l aducă acasă de urechi. Dar se întoarse după un timp tot singură, răsgândindu-se și găsind că e mai nimerit să-l arate în toată monstruozitatea lui.

— Dacă doamna binevoiește să mă urmeze...

Și, în drum, îi dădu amănunte asupra cartierului napolitan, pe care bărbatul ei îl moștenise dela un unchi. Acest bărbat trebue să fi murit, căci nimeni nu-l cunoscuse și ea nu vorbea de el decât pentru a lămuri origina proprietății sale. Dar această proprietate era o afacere cât se poate de proastă, spunea ea, care îi va mânca sufletul, căci avea de pe urma ei, mai

multe griji decât câştiguri, mai cu seamă de când o sâcâia prefectura, trimiţându-i pe cap tot felul de inspectori care-i cereau să facă reparaţii şi îmbunătăţiri, pe motivul că oamenii ar muri la ea ca muştele. De altfel, nici gând n'avea să cheltuiască vreun ban pentru asta. Cum adică? o vor obliga să le pună şi cămine cu oglinzi deasupra, în nişte odăiţe pe care le închiriază cu doi franci pe săptămână?! In schimb, avea grijă să nu pomenească nimic despre lăcomia cu care îşi încasa chiriile, aruncând oamenii în stradă dacă nu-i plăteau dinainte cei doi franci, făcându-şi singură dreptate şi fiind atât de temută, încât nici cerşetorii nu ar fi îndrăznit să doarmă acolo, rezemaţi de vreun zid, fără să plătească ceva.

Cu inima strânsă, doamna Caroline se uită prin curte, un maidan plin de hârtoape şi mocirle, în care gunoaiele adunate unele peste altele se transformaseră într'o cloacă. Totul era aruncat acolo, căci nu exista nici canal de scurgere şi nici hazna; era o grămadă de gunoi ce creştea neîncetat, otrăvind aerul; şi noroc că era frig, căci dacă ar fi fost cald s'ar fi ivit ciuma. Păşind cu grijă, doamna Caroline căuta să se ferească de rămăşiţele de legume şi bucăţile de oase, plimbându-şi privirea în amândouă părţile, asupra locuinţelor de acolo, ce semănau mai curând cu nişte vizuini, adevărate colibe şi maghernițe dărăpănate, cârpite cu fel de fel de materiale. Multe din ele erau acoperite numai cu carton gudronat, altele aveau în loc de uşi, nişte intrări ca de pivniţă, din care ieşea un iz greţos de mizerie. Familii de câte opt şi zece persoane trăiau înghesuite în aceste cocioabe, de cele mai multe ori fără să aibă un singur pat măcar, bărbaţii, femeile, nenumăraţii copii, molipsindu-se unii dela alţii, ca fructele stricate, şi căzând de mici pradă desfrâului, din cauza celei mai monstruoase promiscuităţi. Cete de copii traşi la faţă, slăbănogi, roşi de scrofule şi de sifilis ereditar umpleau curtea, sărmane creaturi crescute pe gunoiul ăsta ca nişte ciuperci veninoase... născute dintr'o îmbrăţişare întâmplătoare, fără să se ştie niciodată precis cine este tatăl fiecăruia. O epidemie de tifos sau de vărsat mătura spre cimitir, atunci când izbucnea, o jumătate din mahala.

— După cum vă spuneam, doamnă, reluă cumătra Méchain, Victor n'a prea avut pilde bune în jurul lui, aşa că ar fi vremea să ne gândim la educaţia sa, căci merge pe treisprezece ani. Când trăia maică-sa, vă închipuiţi, vedea lucruri cam ne la

locul lor, fiindcă ea nu se sinchisea de nimic când era beată. Aducea bărbaţi în casă şi totul se petrecea sub ochii lui... După aceea, eu n'am avut niciodată vreme să-l ţin prea din scurt din cauza treburilor mele prin oraş. Hoinărea toată ziua pe la fortificaţii. In două rânduri a trebuit să mă duc să-l ridic dela poliţie, pentrucă furase ceva, oh, nişte nimicuri. Şi apoi, cum a crescut puţin, a început cu fetiţele, atât de multe învăţase dela biata maică-sa. Dar ce să vă mai spun, o să vedeţi şi singură: la doisprezece ani arată aproape ca un bărbat... In sfârşit, ca să facă şi el ceva, l-am dat la Eulalie, o femeie care vinde zarzavat cu coşurile prin Montmartre. Merge cu ea la hală şi îi duce unul din coşuri. Partea proastă este că ea are acum nişte abcese pe pulpe... Dar iată-ne ajunse, doamnă. Poftiţi vă rog.

Doamna Caroline se trase înapoi îngrozită. In fundul curţii, în dosul unui adevărat stăvilar de gunoaie, una din văgăunile cele mai rău mirositoare, se afla o colibă aproape prăbuşită la pământ, nişte dărâmături susţinute cu nişte cioturi de scânduri. Fereastră nu avea. Ca să intre un fir de lumină, uşa, o fostă uşă de marchiză acoperită cu tablă, trebuia să stea deschisă, astfel că frigul pătrundea, nemilos. Intr'un colţ zări o saltea de paie svârlită de-a-dreptul pe pământul bătătorit. Nicio altă mobilă nu era de recunoscut în harababura aceea de butoaie sparte, de reţele de sârmă smulsă din cine ştie ce îngrăditură, de coşuri pe jumătate putrezite, ce ţineau loc de scaune şi de mese. Din pereţi mustea o umezeală lipicioasă. Printr'o cărpătură verzuie din tavanul afumat, ploaia se scurgea până la marginea saltelei. Şi mirosul, mirosul mai ales era înspăimântător, arătând decăderea umană în toată goliciunea ei.

— Eulalie, strigă cumătra Méchain, a venit o cucoană care vrea să-l vadă pe Victor. Ce-i cu broscoiul ăsta, de nu vine când îl chem?

Un maldăr de carne diformă învăluită într'o otreapă de pânză veche ce ţinea loc de cearşaf, se mişcă pe salteaua de paie, şi doamna Caroline zări o femeie de vreo patruzeci de ani, goală puşcă, fiindcă nu avea cămaşă pe ea, semănând cu un burduf pe jumătate gol, atât era de fleşcăită şi de sbârcită. Capul n'ar fi fost urât, cu trăsături încă tinereşti şi înconjurat de cârlionţi blonzi.

— Ah! gemu femeia, să intre dacă ne vrea binele, că viaţa

asta nu mai e viață... Gândiți-vă, doamnă dragă, că sunt două săptămâni în cap de când nu m'am mai dat jos din pat din pricina nenorocitelor ăstora de buboaie care îmi găuresc pulpa! Și nu mai am niciun ban, bineînțeles, iar de negoț nu mă mai pot ocupa. Ultimele două cămăși pe care le aveam, le-a vândut Victor; cred că în seara asta am fi crăpat de foame.

Apoi, ridicând vocea:

— Ei, drăcie! termină! Ieși de acolo, micuțule, că doamna nu vrea să-ți facă niciun rău!

Și doamna Caroline tresări văzând cum se ridică din coș un pachet pe care îl luase drept o grămadă de sdrențe. Era Victor, îmbrăcat în rămășițele unui pantalon și ale unei veste de pânză prin ale cărei găuri i se vedea toată goliciunea. Băiatul stătea în lumina ce răzbea prin ușă și ea rămase cu gura căscată, atât de mult semăna cu Saccard. Toate îndoielile i se risipiră, căci paternitatea era de necontestat.

— Nu vreau, zise Victor, vă poftesc să mă lăsați în pace. Nu vreau să merg la școală.

Dar doamna Caroline nu-și mai lua ochii dela el, simțindu-se din ce în ce mai prost. In această asemănare atât de bătătoare la ochi, copilul, cu o jumătate de cap mai mare decât cealaltă, cu nasul strâmb, turtit spre dreapta, cu țeasta strivită parcă de treapta pe care fusese violată maică-sa și pe care fusese zămislit, te făcea să simți un fel de teamă. Afară de asta, părea neobișnuit de desvoltat pentru vârsta lui, nu prea mare, bondoc, complect format la doisprezece ani, păros, asemenea unei fiare precoce. Privirile lui obraznice, lacome, gura senzuală, erau ale unui bărbat. Și pe chipul de o frăgezime de copil, încă atât de pur cu anumite trăsături gingașe, aproape feminine, această virilitate atât de repede desvoltată te stânjenea și te speria ca o monstruozitate.

— Ți-e atât de frică de școală, micuțule? îl întrebă în cele din urmă doamna Caroline. Și totuși, acolo te-ai simți mai bine decât aici... Unde dormi?

Băiatul arătă spre saltea.

— Acolo, cu ea.

Nemulțumită din cauza acestui răspuns sincer, Eulalie se svârcoli, încercând să explice.

— Ii dădusem o salteluță, dar pe urmă a trebuit s'o vindem... De, ce să faci, dormi cum poți, când nu mai ai nimic...

Cumătra Méchain crezu nimerit să se amestece, cu toate că știuse prea bine ce se petrece acolo.

— Totuși, Eulalie, nu prea e frumos ce faci... Și tu, golanule, puteai foarte bine să vii să dormi la mine, în loc să te culci cu ea!

Dar Victor se proțăpi în picioarele lui scurte și vânjoase, mândru de bărbăția lui precoce.

— Da dece? E femeia mea!

Atunci Eulalie, tremurând din toate cărnurile ei fleșcăite, începu să râdă și căutând să învăluie grovăzia asta în cuvinte de haz, spuse cu un glas străbătut de o drăgăstoasă admirație:

— Da, e adevărat, dacă aș avea o fată, nu i-aș încredința-o! E un adevărat bărbat, nu glumă!

Doamna Caroline se cutremură. Simțea că se înnăbușe de desgust. Cum! băiețelul ăsta de doisprezece ani, monstrul ăsta trăiește cu femeia asta de patruzeci de ani, trecută și bolnavă? Pe mindirul ăsta murdar, în mijlocul acestor gunoaie și al acestei putori îngrozitoare! Ah, tu mizerie, cum distrugi și pângărești totul!

Le lăsă douăzeci de franci și fugi, căutând adăpost la proprietăreasă, ca să ia o hotărîre și ca să se înțeleagă definitiv cu ea. In fața acestei mizerii, în mintea ei se înfiripase un gând, gândul la Opera Muncii. Oare nu pentru asta fusese creată această operă, nu pentru astfel de decăderi, pentru astfel de copii nenorociți culeși din mocirlă, pe care încercau să-i regenereze prin igienă și prin deprinderea unei meserii? Da, Victor trebuia smuls din această cloacă, acum, numaidecât, și dus acolo ca să fie reeducat. Doamna Caroline tremura încă din cauza celor văzute. Și în hotărîrea ei avu o gingășie de femeie: să nu-i spună încă nimic lui Saccard; să aștepte mai întâi ca monstrul să se cioplească puțin, înainte de a i-l arăta. Căci se simțea ea însăși stingherită din cauza acestei odrasle înspăimântătoare și o durea pe ea rușinea pe care ar fi simțit-o Saccard. Câteva luni vor fi desigur deajuns, după aceea va putea vorbi fericită de fapta ei cea bună.

Cumătra Méchain pricepu cu greu.

— Mă rog, doamnă! faceți cum doriți, numai că eu una vreau să-mi capăt cei șase mii de franci chiar acum! Victor nu se va clinti de lângă mine până ce nu voi primi cei șase mii de franci care mi se cuvin.

Această pretenţie o aduse pe doamna Caroline la disperare. Ea nu avea suma asta şi nici nu voia s'o ceară lui Saccard. Zadarnic discută şi se rugă.

— Nu! Nu! dacă n'ar mai fi la mine zălogul aş putea să aştept mult şi bine. Sunt păţită!

In cele din urmă, văzând că suma era prea mare şi că risca să nu capete nimic, făcu o reducere.

— Fie, daţi-mi acum două mii de franci. Pentru rest, voi aştepta.

Dar nici aşa doamna Caroline nu ieşi din încurcătură, pentrucă se întreba de unde să ia aceşti două mii de franci; în cele din urmă îi veni în minte să-i ceară lui Maxime. Nu stătu mult pe gânduri. Era sigură că el va păstra secretul şi că-i va împrumuta banii de care avea nevoie, ştiind bine că tatăl lui îi va da înapoi. Şi plecă, spunând că se va întoarce a doua zi ca să-l ia pe Victor.

Nu era decât ora cinci şi simţea o dorinţă atât de mare să sfârşească odată cu povestea asta, încât, urcându-se în trăsură, dădu birjarului adresa lui Maxime, avenue de l'Imperatrice. Când ajunse acolo, valetul îi spuse că domnul îşi face toaleta, dar că o va anunţa totuşi imediat.

O clipă simţi că se înăbuşă în salonul în care aştepta. Era o locuinţă instalată cu un ales rafinament de lux şi de bunăstare. Draperiile şi covoarele erau nenumărate şi în plăcuta tăcere a încăperilor plutea o mireasmă gingaşă şi dulce. Totul era frumos, delicat şi discret, deşi nu se simţea prezenţa vreunei femei; pentrucă tânărul văduv, îmbogăţit prin moartea soţiei sale, trăia numai pentru el, închizând uşa, ca om cu experienţă ce era, oricărei noi căsătorii. Bucuria de a trăi, pe care o datora unei femei, nu înţelegea să-i fie turburată de alte femei. După ce cunoscuse toate viciile, nu le mai gusta acum decât ca pe un desert pe care n'ai voie să-l consumi din cauza unei boli de stomac păcătoase. Renunţase demult la gândul de a intra în Consiliul de Stat; nu mai ţinea grajduri, căci se plictisise de cai, cum se plictisise şi de femei. Trăia singur, trândav, foarte fericit, mâncându-şi averea cu pricepere şi prevedere, crud, ca un bărbat frumos, pervertit şi întreţinut, ajuns în cele din urmă om serios.

Valetul se întoarse şi-i spuse:

— Dacă doamna vrea să mă urmeze, domnul o va primi imediat în camera sa.

Doamna Caroline se împrietenise cu Maxime de pe vremea când acesta o întâlnea în chip de intendentă credincioasă, ori de câte ori se ducea să ia masa la tatăl său. Intrând în odaie, ea găsi perdelele lăsate; șase lumânări ardeau pe cămin și pe mescioară, luminând cu o flacără liniștită acest cuib de puf și de mătase, o odaie în care domnea o atmosferă caldă de femeie frumoasă care se vinde, cu fotolii adânci, cu un pat imens și moale. Era încăperea preferată în care Maxime își împlinise gustul pentru toate lucrurile alese, pentru mobile și bibelouri rare, minuni ale secolului trecut, îmbinate cu cel mai frumos amestec de stofe ce s'a putut vedea vreodată.

Ușa ce ducea în odaia de toaletă era dată de perete și Maxime apăru, zicând:

— Dar ce e, ce s'a întâmplat? A murit tata?

Ieșind din baie, îmbrăcase un costum elegant de flanelă albă; pielea lui era strălucitoare și parfumată, iar pe chipul lui frumos de fată, cam trecut, ochii albaștri și luminoși erau lipsiți de orice expresie. Prin ușa deschisă se mai auzeau încă picurii apei dintr'un robinet și se simțea un parfum tare adus de aburii călduți.

— O, nu! nu s'a întâmplat nimic grav, răspunse ea — simțindu-se prost din cauza tonului glumeț și liniștit al întrebării. Și totuși, nu-mi vine ușor să-ți explic dece am venit... Mă vei ierta că dau buzna așa, pe neașteptate, la dumneata...

— Da, adevărat, iau masa în oraș, dar am încă destulă vreme să mă îmbrac... Despre ce este vorba?

Maxime aștepta, dar ea șovăia acum, se bâlbâia, impresionată de acest lux, de acest rafinament desăvârșit care o înconjura. Se simți cuprinsă de lașitate și nu-și mai regăsea curajul să spună ce avea de spus. Era oare cu putință ca viața să se arate atât de vitregă pentru copilul acela de acolo, din mizeria cartierului napolitan, și atât de darnică pentru cel de aci, care trăia într'o bogăție atât de mare? De o parte, numai murdărie, foame și mizerie, iar de cealaltă parte un lux atât de rafinat, belșugul, viața cea mai frumoasă! Să însemne oare banul educație, sănătate, inteligență? Iar dacă la baza existenței stă acelaș lut omenesc, oare civilizația nu constă tocmai în superioritatea de a mirosi frumos și de a trăi bine?

— Doamne! Este o istorie întreagă... cred că fac bine dacă ți-o povestesc și dumitale... De altfel, sunt silită s'o fac, căci am nevoie de dumneata.

Maxime o ascultă la început în picioare; apoi se așeză în fața ei, deoarece uimirea îi muiase genunchii. Și când doamna Caroline sfârși, zise:

— Cum? cum? Așa dar, nu sunt singurul lui fiu? Ia te uită, îmi pică din cer un nenorocit de frate, fără ca eu să fi știut ceva!

Crezându-l interesat, doamna Caroline făcu aluzie la moștenire.

— O, moștenirea tatei! făcu el cu un gest de nepăsare batjocoritoare pe care ea nu-l înțelese. Ce voia să spună? Nu credea oare în marile însușiri ale tatălui său, în averea lui sigură?

— Nu! Nu! Eu am averea mea. N'am nevoie de nimeni... Numai că totul e atât de caraghios, încât nu mă pot opri să nu râd!

Și râdea întradevăr, dar era jignit și oarecum îngrijorat, și cum nu se gândea decât la el, nu avusese timp să cântărească ce-i putea aduce, bun sau rău, această aventură. Se simțea departe de toată întâmplarea, rosti câteva cuvinte care-i trădară adevărata fire.

— La urma urmei, ce-mi pasă mie?

Și ridicându-se, se îndreptă spre odaia de toaletă, de unde se întoarse imediat cu un polizor cu mâner de fildeș, cu care începu să-și lustruiască în tihnă unghiile.

— Ei, și ce ai de gând să faci cu monstrul dumitale? Nu-l poți închide la Bastilia ca pe Masca de Fier.

Doamna Caroline îi vorbi atunci de socotelile făcute de cumătra Méchain, adăugă că era de părere să-l aducă pe Victor la Opera Muncii și-i ceru cele două mii de franci.

— Nu vreau ca tatăl dumitale să afle ceva. Inafară de dumneata, nu am cui să mă adresez; împrumută-mi în contul lui Saccard această sumă.

Dar el o refuză cu hotărîre.

— In contul tatii? Niciodată! Niciun ban!... Ascultă, am făcut jurământ: chiar dacă tata ar avea nevoie de un singur gologan pentru a fi salvat, eu tot nu i l-aș da... Ințelege-mă, prea e din cale afară de tâmpită povestea asta și eu nu vreau să mă fac de râs!...

Ea îl privi din nou, turburată de josnicia lucrurilor pe care le ghicea în cuvintele lui. Îndurerată, n'avea nici poftă, nici timp să-l mai asculte.

— Mie însă mi-ai împrumuta aceste două mii de franci?

— Dumitale, dumitale...

Își lustria unghiile mai departe, cu o mișcare elegantă și ușoară, uitându-se tot timpul la ea cu privirile lui limpezi, care răscoleau femeile până în fundul inimii.

— Da, dumitale, cu plăcere. Dumneata ești o naivă, așa că mi-i vei da înapoi.

Apoi, după ce scoase două hârtii de câte o mie de franci dintr'un dulăpior și după ce-i dădu banii, îi luă mâinile și i le ținu o clipă în ale sale cu o veselie prietenească, asemenea unui ginere care își iubește soacra.

— Dumneata îți faci iluzii asupra tatii!... O! nu te apăra, căci nu vreau să știu nimic... Femeile sunt atât de ciudate, încât uneori le face plăcere să se sacrifice; și bine fac să-și caute plăcerea acolo unde o găsesc... Oricum, dacă într'o bună zi vei fi rău răsplătită, vino la mine, vom mai vorbi atunci.

Când doamna Caroline se urcă din nou în trăsură, ametită încă de căldura molatică a apartamentului, de parfumul de heliotrop ce i se îmbibase în vesminte, tremura toată de parcă ar fi ieșit dintr'o casă suspectă; pe deasupra mai era și speriată de reticențele și glumele fiului pe socoteala tatălui său, fapt care-i întărea și mai mult bănuiala că Saccard avea un trecut rușinos. Dar nu voia să știe nimic. Avea banii, și gândindu-se cum își va orândui ziua de mâine, astfel ca, până seara, copilul să fie scos din mocirlă, se liniști.

Așa că a doua zi dimineața începu alergătura, având de îndeplinit tot felul de formalități, spre a fi sigură că protejatul ei va fi primit la Opera Muncii. De altfel, situația ei de secretară a consiliului de supraveghere, pe care prințesa d'Orviedo, fondatoarea, îl compusese din zece doamne din lumea mare, îi ușură aceste demersuri; după amiază nu mai avu decât să se ducă și să-l ia pe Victor din cartierul napolitan. Îi adusese haine noi și era destul de îngrijorată în privința împotrivirii posibile din partea băiatului, care nu voise să audă vorbindu-i-se de școală. Dar cumătra Méchain, căreia îi trimisese o înștiințare și care o aștepta, îi comunică din prag o veste de care ea însăși era sguduită: Eulalie murise

subit peste noapte, fără ca doctorul să fi putut stabili precis din ce cauză. Poate dintr'o congestie, pricinuită de sângele ei bolnav; mai înspăimântător însă, era faptul că băiatul, care dormise cu ea, nu-şi dăduse seama în întuneric că murise, decât atunci când o simţi răcindu-se alături de el. Işi petrecuse restul nopţii la proprietăreasă, îngrozit de această dramă şi stăpânit de o teamă surdă, aşa că se lăsă îmbrăcat şi păru mulţumit la gândul că va trăi într'o casă care avea o grădină frumoasă. Nu l mai reţinea nimic acolo, de vreme ce „grăsana", cum îi spunea el, avea să putrezească în groapă.

Totuşi, cumătra Méchain, în timp ce semna chitanţa pentru cele două mii de franci, îşi formula condiţiile.

— Ne-am înţeles, nu-i aşa? Veţi complecta cele şase mii printr'o singură plată peste şase luni... Altminteri, mă voi adresa domnului Saccard.

— Dar chiar domnul Saccard îţi va plăti... Astăzi nu fac altceva decât să-i ţin locul.

Despărţirea dintre Victor şi bătrâna lui verişoară nu fu prea drăgăstoasă: o sărutare pe frunte şi copilul se grăbi să se urce în trăsură, în timp ce ea, după ce fusese certată de Busch fiindcă primise să ia numai un aconto, plesnea de ciudă că lăsa să-i scape din mână zălogul.

— Vă atrag atenţia, doamnă, să vă ţineţi de cuvânt, căci altfel, credeţi-mă, vă veţi căi.

Din cartierul napolitan şi până la Opera Muncii, care îşi avea sediul în bulevardul Bineau, doamna Caroline nu putu scoate decât monosilabe dela Victor, ale cărui priviri scânteietoare sorbeau din ochi drumul, bulevardele largi, trecătorii şi casele frumoase. Nu ştia să scrie, abia dacă putea să citească, deoarece fugise tot mereu dela şcoală pentru a hoinări printre fortificaţii; şi pe chipul lui de copil îmbătrânit prea de timpuriu nu se puteau citi decât poftele nesăţioase ale rasei sale, o grabă, o dorinţă năvalnică de a gusta din toate plăcerile, accentuată şi mai mult din cauza mizeriei şi a exemplelor îngrozitoare în mijlocul cărora crescuse. Ajunşi în bulevardul Bineau, ochii lui de fiară tânără străluciră şi mai tare, când, după ce coborîră din trăsură, trecură prin curtea centrală, mărginită pe dreapta şi pe stânga de clădirile destinate băieţilor şi fetelor. Răscolise cu privirile, într'o clipă, curţile

acelea mari plantate cu arbori frumoşi, bucătăriile îmbrăcate în faianţă, prin ferestrele cărora ieşea un miros de friptură, sălile de mese împodobite cu marmură, lungi şi înalte ca nişte tinde de biserică; tot luxul acela regesc, pe care prinţesa se încăpăţânase să-l înapoieze celor sărmani. Apoi, ajunşi în fund, în corpul de clădiri ocupate de administraţie, purtat din serviciu în serviciu pentru a fi primit cu toate formalităţile obişnuite, îşi asculta ghetele noi răsunând de-a-lungul coridoarelor, al scărilor largi, al sălilor scăldate în aer şi lumină şi împodobite ca sălile palatelor. Ii tremurau nările: toate astea aveau să fie ale lui.

Dar când doamna Caroline, care trebuise să coboare din nou la parter pentru a semna o hârtie, merse cu el de-a-lungul unui alt coridor şi-l duse în faţa unei uşi cu geamuri, Victor văzu un atelier în care băieţi de vârsta lui, stând în picioare, în faţa unor mese de lucru, învăţau sculptura în lemn.

— Vezi, băieţaşule, îi spuse ea, aici se munceşte; căci trebue să munceşti dacă vrei să fii sănătos şi fericit... Seara se ţin cursuri şi sunt sigură, nu-i aşa? că vei fi cuminte şi că vei învăţa bine. Numai tu îţi vei putea hotărî viitorul, un viitor cum n'ai visat niciodată!

O cută întunecată brăzdă fruntea lui Victor. Nu răspunse nimic şi ochii lui de lup tânăr aruncară de aci înainte asupra luxului risipit peste tot din belşug numai priviri piezişe de bandit întărâtat, care vrea ca toate lucrurile să fie ale lui, fără să muncească însă; să le cucerească prin forţa ghiarelor şi a dinţilor lui. Din clipa aceea nu mai fu decât un revoltat, un prizonier care visează doar jaf şi evadare.

— Acum totul este în ordine, adăugă doamna Caroline. Nu ne mai rămâne decât să mergem sus, la baie.

Era obiceiul ca la intrarea în aşezământ fiecare nou venit să facă o baie. Băile se aflau sus, în cabinele de lângă infirmerie, care era formată, la rândul ei, din două dormitoare mici, unul pentru băieţi şi altul pentru fete, vecine cu încăperea în care erau păstrate albiturile. Asupra acestei minunate camere pentru albituri, îmbrăcată toată în lemn de paltin lustruit, cu trei rânduri de dulapuri adânci, ca şi asupra acestei infirmerii model, luminoasă şi albă, veselă şi curată ca sănătatea însăşi. erau stăpâne cele şase călugăriţe ale instituţiei. Deseori, după masă, doamne din consiliul de supra-

veghere veneau și ele să petreacă acolo câte un ceas, nu atât pentru a face control, cât pentru a contribui cu întreg devotamentul lor la desăvârșirea acestei opere de binefacere.

Și tocmai atunci, contesa de Beauvilliers și cu fiica ei, Alice, se găseau acolo, în sala care despărțea cele două infirmerii. De multe ori, contesa o aducea aici pe fiica ei pentru a o mai distra și pentru a o deprinde cu bucuriile carității. In ziua aceea, Alice ajuta unei surori să facă tartine cu dulceață pentru două micuțe convalescente cărora li se dăduse voie să mănânce câte ceva.

— Ah! zise contesa zărindu-l pe Victor, care, în așteptarea băii, se așezase pe un scaun, iată unul nou!

Deobicei, doamna de Beauvilliers se purta cam rece față de doamna Caroline, salutând-o numai cu o ușoară înclinare a capului, fără a-i vorbi însă, de teamă, poate, că va fi silită să aibă cu ea legături de vecinătate. Dar băiețelul pe care-l adusese aceasta, aerul de bunătate plină de însuflețire cu care se ocupa de el, o mișcă fără îndoială și o făcu să-și iasă din rezerva ei obișnuită. Amândouă își vorbiră pe șoptite.

— Dacă ați ști, doamnă, din ce iad l-am scos! Fac apel la bunăvoința dumneavoastră, după cum am făcut apel la toate doamnele și toți domnii din consiliu.

— Are părinți? Ii cunoașteți?

— Nu! Mama lui a murit. Nu mă are decât pe mine.

— Bietul copil!... Ah! Câte dureri sunt pe lumea asta!

In acest timp Victor nu-și lua ochii dela feliile de pâine. Privirile i se aprinseseră de o poftă sălbatică; și dela dulceața pe care Alice o întindea cu cuțitul, privirile lui lunecară spre mâinile ei albe și slabe, spre gâtul ei prea subțire, spre întreaga ei făptură de fecioară plăpândă care se usca în zadarnica așteptare a căsătoriei. Dacă ar fi fost singur cu ea, cum s'ar mai fi repezit cu capul drept în pântecele ei, izbind-o de perete, pentru a-i lua bucățile alea de pâine! Dar fata observase ce priviri lacome avea, și înțelegându-se din ochi cu călugărița, îi zise:

— Ți-e foame, băiete?

— Da.

— Nu-i așa că-ți place dulceața?

— Da.

— Spune-mi, atunci, ţi-ar face plăcere dacă ţi-aş pregăti două felii de pâine ca să le mănânci după baie?

— Da!

— Dulceaţă multă şi pâine puţină, nu-i aşa?

— Da!

Fata râdea, glumea, dar el era încruntat şi năuc, cu ochii lui lacomi care o mâncau şi pe ea şi dulciurile ei.

In acea clipă, din curtea băieţilor, care ieşiseră în recreaţia dela ora patru, se ridica o adevărată larmă, strigăte de bucurie. Atelierele se goleau şi copiii aveau liber o jumătate de ceas pentru a mânca şi a mai sburda puţin.

— Vezi, îi atrase atenţia doamna Caroline, ducându-l lângă una din ferestre, aici copiii muncesc, dar se şi joacă.... Iţi place să munceşti?

— Nu!

— Dar să te joci îţi place?

— Da!

— Ei bine! dacă vrei să te joci, va trebui să şi munceşti... Te vei deprinde cu toate. Şi ai să fii un băiat cuminte, de asta sunt sigură.

El nu răspunse. La vederea celorlalţi copii, liberi, sărind şi strigând, o pâlpâire de plăcere îi rumenise chipul şi privirile lui se întoarseră din nou spre bucăţile de pâine pe care Alice le aşeza acum pe o farfurie. Da! Libertate şi joacă, tot timpul, de altceva n'avea nevoie. Cum baia era gata, fu dus acolo.

— Iată un domnişor cu care, după mine, vom avea mult de furcă, zise sora încetişor. Mie, copiii ăştia cu mutre strâmbe nu-mi prea inspiră încredere!

— Totuşi, nu este urât, murmură Alice; când îl vezi cum se uită la tine, i-ai da optsprezece ani!

— Adevărat, adăugă doamna Caroline cu un uşor tremur nervos. Pentru vârsta lui este prea desvoltat.

Inainte de a pleca, doamnele nu voiră să se lipsească de plăcerea de a vedea cum îşi mănâncă micile convalescente bucăţile de pâine cu dulceaţă. Mai ales una din ele era foarte interesantă, o fetiţă blondă de zece ani, cu ochi atotştiutori, cu un aer de femeie, cu acea înfăţişare bolnăvicioasă pe care-o întâlneşti în mahalele Parisului. Prezenţa ei aici se datora aceleaşi vechi poveşti: un tată beţiv care-şi aducea în

casă amantele adunate de pe stradă şi care, până la urmă, plecase pentru totdeauna cu una din ele; o mamă care-şi luase un alt bărbat; şi apoi încă unul, căzând şi în darul beţiei; iar pe fetiţă, toţi bărbaţii ăştia, când nu încercau s'o vicleze, o băteau. Intr'o dimineaţă, maică-sa fusese silită s'o smulgă din braţele unui zidar pe care îl adusese în ajun în casă. Totuşi, i se îngăduia acestei nenorocite să vină aici şi să-şi vadă copila, pentrucă chiar ea fusese aceea care se rugase să-i fie luată; cu toată decăderea ei, era pătrunsă de o adâncă dragoste de mamă. Tocmai atunci se afla acolo: o femeie slabă şi ofilită, cu faţa răvăşită, cu pleoapele arse de lacrimi, aşezată lângă pătuţul alb în care fetiţa ei, foarte curată, sprijinită pe perne, îşi mânca frumuşel feliile de pâine. Când o văzu pe doamna Caroline, o recunoscu numaidecât, căci fusese şi la Saccard pentru a-i cere ajutor.

— Ah, doamnă dragă, micuţa mea Madeleine a fost încă odată salvată. Vedeţi dumneavoastră, copila asta poartă în sânge toată nenorocirea noastră, şi doctorul mi-a spus că dacă ar mai fi rămas printre noi, continuând să fie bătută, ar fi murit... Pe câtă vreme aici, ea are ce să mănânce; şi apoi n'o supără nimeni, are linişte... Vă rog doamnă, spuneţi domnului aceluia bun că nu e clipă în care să nu-l binecuvântez !

O înneca plânsul şi inima i se topea de recunoştinţă. Vorbea de Saccard, căci numai pe el îl cunoştea, ca, de altfel, mai toţi părinţii care-şi dădeau copiii la Opera Muncii. Prinţesa d'Orviedo nu venea niciodată acolo, pe când el îşi dăruise mult din timpul liber, culegând din şanţuri toate mizeriile, pentru a pune cât mai repede pe roate această maşină a milei care era oarecum şi creaţia sa; şi se pasiona, de altfel ca pentru orice, uneori dădea chiar din punga lui câte o sumă mică de bani familiilor acelora sărmane cărora le salva copiii. El era singurul şi adevăratul lor dumnezeu pentru toţi aceşti nenorociţi.

— Da, doamnă dragă, spuneţi-i că este undeva o femeie amărîtă care se roagă pentru el... Oh! nu sunt bisericoasă, nu, nu vreau să mint, că eu ipocrită n'am fost niciodată. Nu! Intre noi şi biserică, gata, s'a sfârşit, pentrucă nici nu ne mai gândim la ea, nu ne-ar folosi la nimic dacă ne-am pierde vremea acolo... Dar asta nu înseamnă că nu există

ceva mai presus decât noi şi te simţi mai mulţumit când chemi harul cerului asupra cuiva care a fost bun cu tine.

Lacrimile o năpădiră din nou, curgându-i pe obrajii ofiliţi.

— Ascultă-mă, Madeleine, ascultă...

Fetiţa, atât de palidă în cămaşa ei ca zăpada, şi care lingea dulceaţa de pe pâine cu vârful limbii ei mici şi lacome, ridică fericită capul, serioasă, fără a-şi curma plăcerea de a mânca.

— In fiecare seară, înainte de a adormi, să-ţi împreunezi mâinile aşa, şi să spui: „Doamne, dumnezeul meu, fă ca domnul Saccard să fie răsplătit pentru bunătatea lui şi dă-i viaţă lungă şi fericită...". Ai auzit? Făgădueşti?

— Da, mamă.

In săptămânile ce urmară, doamna Caroline trecu prin-tr'o mare frământare sufletească. Nu mai ştia nici ea ce să creadă despre Saccard. Povestea cu naşterea şi părăsirea lui Victor, nenorocita de Rozalie trântită pe o treaptă cu atâta brutalitate încât rămăsese infirmă, poliţele semnate şi neplătite şi amărîtul acela de copil fără tată, crescut în noroi, tot acest trecut jalnic o scârbea. Dar, după cum nu voise să provoace indiscreţiile lui Maxime, tot aşa îndepărta şi imaginea acestui trecut, căci, de bună seamă, existau multe pete vechi, care o înspăimântau şi care ar fi îndurerat-o. Pe de altă parte, iat-o pe femeia aceasta cu ochii în lacrimi, care împreuna mâinile fetiţei sale sfătuind-o să se roage pentru acelaş om, pentru Saccard, adorat ca un zeu al bunătăţii şi care era întradevăr bun, căci salvase multe suflete dela pieire, cu activitatea lui pasionată pentru afaceri, activitate ce atingea virtutea când opera pe care o realiza era frumoasă. Aşa că, doamna Caroline merse până acolo încât nici nu dori să-l judece, zicându-şi, pentru a-şi linişti conştiinţa de femeie înţeleaptă care citise şi gândise mult, că şi la Saccard, ca la toţi oamenii, răul se îmbina cu binele.

Totuşi, doamna Caroline avu din nou o tresărire de adâncă ruşine la gândul că şi ea fusese odată a lui. Asta o făcea să aibă remuşcări şi nu se linişte decât jurându-şi că totul se sfârşise, că întâmplarea nu se va mai putea repeta. Se scurseră aşa trei luni, în timpul cărora se ducea regulat, de două ori pe săptămână, să-l vadă pe Victor; şi, într'o seară, se trezi din nou în braţele lui Saccard, de astădată cu totul a

lui, îngăduind să se închege o legătură strânsă între ei. Ce se petrecuse oare cu ea? Era, ca și celelalte femei, curioasă? Suspectele lui aventuri de altădată, răscolite de ea, îi dăduseră oare dorința senzuală de a ști cât mai mult? Sau, nu cumva copilul acela era cauza acestei legături fatale între el, tatăl, și între ea, mamă întâmplătoare, adoptivă? Da! Nu era vorba, desigur, decât de o turburare sentimentală. In desnădejdea ei de femeie stearpă, se vede că fusese mișcată până la prăbușirea întregii ei voințe de faptul că se îngrijise în condiții atât de impresionante de copilul acestui bărbat. De câte ori îl revedea, i se dăruia tot mai mult și în adâncul patimii ei se întrezărea flacăra maternității. De altfel, Caroline avea mult bun simț și lua viața așa cum era, fără să caute să-și lămurească miile ei de taine complexe. Nu vedea în cercetarea inimii și a creierului, în analiza rafinată a firului tăiat în patru, decât o distracție a femeilor mondene care n'au nicio treabă, n'au grija gospodăriei, și nici copii de iubit, care fac pe intelectualele ce caută argumente spre a-și motiva căderile și care își ascund sub o educație rafinată a sufletului poftele cărnii, comune atât duceselor, cât și slujnicelor. Ea, care citise atât de mult, care își pierduse vremea, cândva, stăpânită de dorința de a cunoaște lumea și de a lua parte la discuțiile filosofilor, se alesese cu un adânc dispreț pentru aceste distracții psihologice ce tind să înlocuiască pianul și broderia și despre care spunea, râzând, că au stricat mult mai multe femei, decât au dus pe drumul cel bun. Așa că, în zilele când simțea un gol în suflet sau când se producea un dezechilibru în liberul ei arbitru, era mai bucuroasă să aibă curajul să recunoască faptul după ce îl constatase; și se bizuia pe credința că numai viața poate șterge o pată, poate îndrepta răul, asemenea sevei care, urcând mereu, închide rana din inima stejarului și îi însănătoșește scoarța. Dacă era acum a lui Saccard, fără să fi vrut, fără să fie sigură că-l stimează, ea se ridica din această decădere, nu umilindu-l, ci lăsându-se cucerită de calitățile lui de om de acțiune, de dorința lui de a învinge, socotindu-l bun și folositor altora. Rușinea ei dela început se risipise în acea nevoie pe care o simte orice om de a-și purifica greșelile și, întradevăr, nimic nu-i părea acum mai firesc decât legătura dintre ei: o simplă legătură de conveniență, el fericit s'o știe alături, seara, când nu ieșea în

oraș, ea aproape maternă, de o gingășie liniștitoare, cu inteligența ei vie și cu felul ei just de a privi lucrurile. Și pentru el, pentru acest pirat al străzilor pariziene, pârjolit și trecut prin tot soiul de afaceri financiare, era, întradevăr, un noroc nemeritat, o răsplată furată, ca toate celelalte de altfel, faptul că o avea alături pe această femeie încântătoare atât de tânără și de sănătoasă la treizeci și șase de ani, cu părul ei alb ca zăpada, cu bunul ei simț atât de puternic, cu înțelepciunea ei atât de omenească și cu încrederea ei în viața pe care știa s'o privească așa cum e, cu tot noroiul pe care-l aduce torentul întâmplărilor.

Trecură câteva luni, și trebue să spunem că doamna Caroline îl văzu pe Saccard în timpul acestor grele începuturi ale Băncii Universale ca un om foarte energic și foarte prudent. Bănuielile cu privire la afacerile lui suspecte, teama că-i va compromite pe ea și pe fratele ei, se risipiră cu totul, înțelegând cum luptă cu greutățile, muncind de dimineață până seara pentru a asigura buna funcționare a acestei mașini noi, ale cărei rotițe scârțâiau încă, gata să se sfărâme, pentru toate acestea îi era recunoscătoare și îl admira. Intradevăr, întreprinderea nu mergea așa cum sperase el, deoarece avea împotriva ei surda ostilitate a băncilor mari: se lansau tot felul de svonuri, se iveau noi piedici care imobilizau capitalul și nu-i îngăduiau să înceapă marile încercări rodnice. Așa că Saccard își făcuse un merit din această încetineală la care era constrâns, înaintând câte un pas numai atunci când știa că se află pe teren sigur, ferindu-se de gropi, fiind prea stăpânit de teama unei prăbușiri, ca să îndrăznească să se avânte în vâltoarea jocului. Din cauza aceasta, murea de nerăbdare, dădea din picioare ca un cal de curse silit să meargă în trap ușor; dar niciodată începuturile unei instituții de credit n'au fost mai cinstite și mai corecte; toată Bursa vuia de mirare.

Aceasta era situația când sosi timpul să se țină prima adunare generală, fixată pentru 25 Aprilie. Incă dela 20 ale lunii, Hamelin se înapoiase din Orient, venind anume pentru a prezida, chemat în grabă de Saccard, care se înnăbușea în întreprinderea asta de proporții atât de reduse. Hamelin, aducea, de altfel, vești minunate: contractele pentru înființarea Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite erau încheiate,

iar pe de altă parte, avea în buzunar actele de concesionare care asigurau unei societăți franceze dreptul de exploatare a minelor de argint din Carmel, fără a mai pune la socoteală Banca Națională Turcă, ale cărei baze le și pusese la Constantinopol și care urma să fie o adevărată sucursală a Băncii Universale. Cât privește problema de primă însemnătate a căilor ferate din Asia Mică, afacerea nu era încă destul de coaptă, așa că trebuia să mai aștepte; dealtminteri, Hamelin trebuia să se înapoieze acolo îndată după adunare pentru a-și continua lucrările. Saccard, încântat, avu cu el o lungă convorbire, la care luă parte și doamna Caroline, și îi convinse cu ușurință că o creștere a capitalului social era absolut necesară, dacă voiau să poată face față tuturor acestor probleme. De altfel, marii acționari, Daigremont, Huret, Sédille și Kolb, care fuseseră consultați, erau de acord cu această creștere așa că în două zile propunerea putu să fie studiată și supusă consiliului de administrație chiar în ajunul adunării acționarilor.

Această ședință, convocată de urgență, fu solemnă; luă parte tot consiliul de administrație, în sala aceea severă, bătând în verde din cauza vecinătății cu bătrânii arbori ai palatului Beauvilliers. Deobicei, nu se țineau decât două consilii pe lună: cel mic — care era și cel mai însemnat — se ținea pe la 15 ale lunii, și la el luau parte numai adevărații stăpâni, adică administratorii delegați, iar cel mare se ținea pe la 30, numai de formă, și la acesta veneau toți, adică și oamenii de paie și cei decorativi, pentru a aproba lucrările pregătite mai dinainte și pentru a le întări cu semnăturile lor. In ziua aceea, marchizul de Bohain, cu capul lui mic și aristocratic, sosi printre primii, aducând, cu morga lui obosită, aprobarea întregii nobilimi franceze. Iar vicontele de Robin-Chagot, vicepreședintele, om blând și sgârcit, avea sarcina să-i pândească pe administratorii care nu erau în curent cu situația: îi luă de o parte și le comunică, pe scurt, ordinele directorului, care era adevăratul stăpân. Cum era și de așteptat, toți făgăduiră, printr'un simplu semn din cap, că se vor supune.

In sfârșit, ședința începu. Hamelin aduse la cunoștința consiliului raportul pe care trebuia să-l citească în fața adunării generale. Era marea lucrare pe care Saccard o pregătea demult, pe care o redactase în două zile, adăugându-i infor-

mațiile aduse de inginer și pe care o asculta modest și foarte atent — ca și când n'ar fi cunoscut dinainte niciun cuvânt. La început, raportul se referea la afacerile făcute de Banca Universală dela întemeierea ei: nu erau decât afaceri sigure, afaceri mici, de zi cu zi, înfăptuite de azi pe mâine, mersul banal al instituțiilor de credit. Totuși, erau de așteptat câștiguri însemnate asupra împrumutului mexican, care fusese deschis luna trecută, după plecarea împăratului Maximilian spre Mexic: un împrumut cu multe încurcături și cu prime fantastice și în care Saccard se căia de moarte că nu putuse, din lipsă de bani, să se bălăcească mai mult. Toate acestea erau afaceri mărunte, dar datorită lor banca se menținuse. Pentru primul exercițiu, care nu cuprindea decât trei luni, dela 5 Octombrie, data întemeierii, până la 31 Decembrie, excedentul beneficiilor era numai de patru sute și ceva de mii de franci, ceeace îngăduise amortizarea unui sfert din cheltuielile de constituire și instalare, achitarea beneficiului de 5% cuvenit acționarilor și vărsarea cotei de 10% pentru fondul de rezervă, înafară de asta, administratorii ridicaseră indemnizațiile de 10% ce li se cuveneau potrivit statutelor și mai rămânea o sumă de vreo șaizeci și opt de mii de franci care fusese reportată pe exercițiul următor. Dividende, însă, nu se acordaseră. Nimic mai mediocru, dar în acelaș timp nimic mai onorabil. Era întocmai ceeace se întâmpla la Bursă și cu cursurile acțiunilor băncii: urcaseră dela cinci sute, la șase sute de franci, încet, fără sguduiri, normal, ca toate cursurile valorilor oricărei bănci ce se respectă; de două luni erau staționare, căci nu era niciun motiv să se mai ridice, având în vedere volumul redus al afacerilor zilnice în care părea amorțită banca cea nouă.

După aceea, raportul se referea la viitor. De astădată erau arătate perspectivele largi ale unei serii întregi de întreprinderi mari; se insista, îndeosebi, asupra Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite, ale cărei acțiuni urmau să fie emise de Banca Universală; aceasta trebuia să fie o societate cu un capital de cincizeci de milioane, care ar monopoliza toate transporturile din Mediterana și în care s'ar găsi reunite cele două mari societăți rivale, *La Phocéenne,* pentru Constantinopol, Smirna și Trebizonda, prin Pireu și Darda-

nele, și *Société Maritime*, pentru Alexandria, prin Messina și Siria, ca să nu mai vorbim de întreprinderile mai mici, cum ar fi *Combarel & Co.*, pentru Algeria și Tunis, succesorii lui *Henri Liotard* tot pentru Algeria, prin Spania și Maroc și în sfârșit firma *Féraud-Giraud frères* pentru Italia, Neapole și porturile Adriaticei, prin Civita-Vecchia, care ar intra în sindicat. Toată Mediterana avea să fie cucerită prin contopirea acestor societăți și firme rivale care se mâncau unele pe altele. Datorită centralizării capitalurilor, s'ar construi pacheboturi tip, cu o viteză și cu un confort necunoscute încă. plecările ar fi mai dese, s'ar crea noi escale, s'ar face din Orient un cartier al Marsiliei; și ce să mai spunem de importanța pe care ar lua-o societatea după terminarea Canalului de Suez, când ar avea posibilitatea să creeze servicii pentru India, Tonkin, China și Japonia! Niciodată o afacere nu avusese la bază o concepție atât de vastă și atât de sigură. Mai târziu urma să se acorde sprijin Băncii Naționale Turce, asupra căreia raportul dădea foarte multe amănunte de ordin tehnic care dovedeau temeinica ei soliditate. In sfârșit, această expunere a operațiilor viitoare se încheia, vestind că Banca Universală mai lua sub patronajul ei și Societatea Franceză a minelor de argint din Carmel, fondată cu un capital de douăzeci de milioane. Analizele chimiștilor arătau că în probele de minereu există o proporție de argint considerabilă. Dar mai mult decât știința, antica poezie a locurilor sfinte va face ca acest argint să curgă ca o ploaie miraculoasă, ca o încununare divină pe care Saccard o lăsase la sfârșitul unei fraze și de care era foarte mulțumit.

Apoi, după făgădueli într'un viitor plin de glorie, raportul ajungea la problema măririi capitalului. Acesta urma să fie dublat, ajungând dela douăzeci și cinci, la cincizeci de milioane de franci. Sistemul de emisiune adoptat era cel mai simplu din lume, ca să fie ușor de înțeles de toți: aveau să fie emise cincizeci de mii de acțiuni noi, care vor fi rezervate titlu contra titlu purtătorilor acelor cincizeci de mii de acțiuni inițiale, așa că nici măcar nu va fi vorba de o subscripție publică. Noile acțiuni vor fi însă în valoare de cinci sute douăzeci de franci, din care o primă de douăzeci de franci de acțiune, adică, în total, un milion, va fi trecută în contul fondului de rezervă. Faptul că acționarii erau loviți de acest mic

impozit se dovedea a fi înțelept și corect în acelaș timp, deoarece ei erau avantajați. De altfel, exigibil era numai vărsământul unui sfert din totalul acțiunilor, plus prima.

Când Hamelin sfârși de citit, în sală se ridică un murmur de aprobare. Totul era perfect, nu aveau de făcut nicio observație. In tot timpul cât ținuse lectura, Daigremont, adâncit în cercetarea amănunțită a unghiilor sale, surâsese unor gânduri nelămurite; iar deputatul Huret, răsturnat în fotoliu, cu ochii închiși, pe jumătate adormit, se crezuse la Cameră; în timp ce Kolb, bancherul, liniștit, fără să se ferească, începuse să facă o nesfârșită socoteală pe foile de hârtie pe care le avea în fața lui, așa ca toți ceilalți administratori. Totuși, Sédille, îngrijorat și neîncrezător ca întotdeauna, voi să pună o întrebare: ce se va întâmpla cu acțiunile la care vor renunța acei dintre acționari care nu vor voi să facă uz de dreptul lor? Avea de gând societatea să le păstreze în contul ei, ceeace ar fi fost ilicit, de vreme ce declarația legală nu putea să aibă loc la notariat decât atunci când capitalul va fi integral subscris? Sau dacă societatea avea de gând să le vândă, cui și cum înțelegea s'o facă? Dar, dela primele cuvinte ale fabricantului de mătase, marchizul de Bohain, văzând nerăbdarea lui Saccard, îi tăie vorba, spunând cu aerul lui impunător, că consiliul lasă aceste amănunte la aprecierea președintelui și a directorului, și unul și altul oameni atât de pricepuți și devotați. Urmară doar felicitările și apoi ședința fu ridicată în mijlocul unei încântări unanime.

A doua zi, adunarea generală dădu loc la manifestații întradevăr mișcătoare. Se ținu, și de astă dată, tot în sala din rue Blanche, în sala aceea în care un organizator de baluri populare dăduse faliment. Și, înaintea sosirii președintelui, în sala plină până la refuz, începuseră să circule cele mai fericite svonuri și mai ales unul care era șoptit la ureche: se spunea, că Rougon, ministrul, fratele directorului, atacat violent de către opoziția ce se întărea mereu, era dispus să favorizeze Banca Universală, dacă ziarul societății *l'Espérance*, fost ziar catolic, ar apăra guvernul. Un deputat de stânga lansase în Cameră înspăimântătorul strigăt: „Ziua de 2 Decembrie este o crimă!", strigătul răsunase dela un capăt la celălalt al Franței, ca o redeșteptare a conștiinței publice. Trebuia să se răspundă prin acte mari; viitoarea Expoziție

Universală avea să înzecească cifra de afaceri, se puteau realiza câștiguri serioase, atât în Mexic, cât și în alte părți, datorită faptului că triumful imperiului ajunsese la apogeu. Intr'un mic grup de acționari, lucrând sub imboldul lui Jantrou și Sabatani, se făceau tot felul de glume pe seama unui alt deputat, care, cu prilejul discuției asupra armatei, avusese extraordinara idee de a propune introducerea sistemului de recrutare prusacă și în Franța. Camera făcuse haz: probabil că teroarea prusacă turburase anumite minți, ca urmare a chestiunii Danemarcei, și sub presiunea urii surde pe care ne-o păstra Italia de când cu Solferino! [1]). Dar sgomotul convorbirilor particulare, murmurul acela continuu din sală, încetă brusc în clipa în care apăru Hamelin cu întreg consiliul. Și mai modest decât în consiliul de supraveghere, Saccard trecu neobservat și se pierdu în mijlocul mulțimii, unde se mulțumi să dea semnalul aplauzelor, aprobând raportul care supunea adunării conturile primului exercițiu, revăzute și aprobate de cerzorii Lavignière și Rousseau, și care propunea dublarea capitalului. Adunarea singură era în măsură să autorizeze această mărire, pe care o hotărî, de altfel, cu tot entuziasmul, complect amețită de milioanele Companiei Generale a Pacheboturilor Reunite și ale Băncii Naționale Turce și recunoscând necesitatea de a pune capitalul în raport cu importanța pe care urma s'o capete Banca Universală. Cât despre minele de argint din Carmel, acestea fură primite cu un fior religios. Și după ce acționarii se despărțiră, dând vot de mulțumire președintelui, directorului și administratorilor, începură, cu toții să viseze Carmelul, acea miraculoasă ploaie de argint căzând din țara sfântă, în plină apoteoză.

După două zile, Hamelin și Saccard, însoțiți de astădată de vice-președinte, vicontele de Robin-Chagot, se duseră din nou în rue Sainte Anne, la notarul Lelorrain, pentru a face declarația de mărire a capitalului, despre care afirmau că fusese subscris integral. Adevărul era că aproape trei mii de acțiuni, refuzate de primii acționari, cărora le aparțineau de drept, rămâneau în mâinile societății, care le trecu din nou la

---

[1]) Oraș în Italia unde armatele franceze au învins în 1859 trupele austriace. (N. T.).

contul lui Sabatani, printr'un simplu schimb de scrisori. Aceasta era vechea neregulă, dusă şi mai departe prin sistemul care consta în a ascunde în casa băncii o anumită cantitate a proprilor ei valori, un fel de rezervă de război care i-ar îngădui să speculeze, să se arunce la nevoie în plină vâltoare a Bursei, pentru a susţine cursurile în cazul unei coaliţii a celor care jucau „à la baisse".

Hamelin, cu toate că dezaprobase această tactică ilegală, sfârşise prin a lăsa în grija lui Saccard toate operaţiile financiare, între ei doi şi doamna Caroline avu loc o convorbire în legătură cu cele cinci sute de acţiuni pe care Saccard îi silise să le ia cu prilejul primei emisiuni şi care urmau să devină de două ori mai numeroase odată cu cea de a doua emisiune; în total, era vorba de o mie de acţiuni, care reprezentau, prin vărsământul unui sfert din valoare, plus prima, o sumă de o sută treizeci şi cinci de mii de franci, pe care fratele şi sora voiră cu tot dinadinsul să-i achite dintr'o moştenire neaşteptată de vreo trei sute de mii de franci, ce le revenise prin moartea unei mătuşi care se stinsese la zece zile după unicul ei fiu, amândoi doborîţi de aceeaşi boală. Saccard le făcu voia, fără a da însă lămuriri asupra modului în care înţelegea să-şi achite şi el propriile sale acţiuni.

— Moştenirea aceasta, zise râzând doamna Caroline, este prima manifestare a norocului în viaţa noastră... Incep să cred că ne porţi noroc. Fratele meu, cu cei treizeci de mii de franci salariu, cu diurnele sale de deplasare considerabile şi tot aurul ăsta, care se revarsă asupra noastră, acum, când fără îndoială nu mai avem nevoie de el... Iată-ne bogaţi!

Il privea pe Saccard recunoscătoare, învinsă, încrezătoare, pierzându-şi pe zi ce trecea limpezimea de gândire, în dragostea mereu crescândă pe care i-o inspira acest om. Apoi, mânată de aceeaşi sinceritate plină de voioşie, adăugă:

— In tot cazul, dacă banii ăştia ar fi fost câştigaţi de mine, nu i-aş fi riscat în afacerile dumitale... Dar o mătuşă, pe care am cunoscut-o vag, nişte bani la care nu ne-am gândit niciodată, în sfârşit, bani ca şi găsiţi, ceva ce nu mi se pare tocmai cinstit şi de care mă ruşinez aproape... Inţelegi, nu ţin la ei şi n'aşi avea nimic împotriva dacă i-aş pierde.

— Tocmai din cauza asta, spuse Saccard glumind şi el, banii aceştia se vor înmulţi şi-ţi vor aduce milioane. Nimic

nu poartă mai mult noroc decât banii de furat. Ai să vezi, nici nu vor trece opt zile și va începe urcarea!

Și, întradevăr, Hamelin care fusese nevoit să-și amâne puțin plecarea, asistă cu uimire la o urcare rapidă a acțiunilor băncii. La lichidarea dela sfârșitul lunii Mai, cursul de șapte sute de franci fusese depășit. Era rezultatul obișnuit pe care-l produce orice mărire a capitalului: lovitura clasică, sistemul de a împinge succesul, de a da un tempo de galop cursurilor, cu fiecare nouă emisiune. Dar mai era vorba și de marea însemnătate a întreprinderilor pe care banca urma să le pună pe picioare; iar afișele mari, galbene, lipite pe toate străzile Parisului, prin care se anunța apropiata începere a exploatării minelor de argint din Carmel, sfârșiseră prin a turbura mințile, aprinzând ca un început de beție acea patimă ce avea să crească și să întunece orice judecată. Terenul era pregătit pe ogorul creat de imperiu, bine îngrășat, compus din resturi în fermentație, încălzit de pofte disperate, foarte favorabil acelei nebunești izbucniri a speculei, care, la fiecare zece sau cincisprezece ani înnebușă bursa și o otrăvește, lăsând în urma ei numai ruine și sânge. Incepuseră să apară ca ciupercile societăți suspecte, iar societățile mari erau în goană după aventuri financiare; o înfrigurare aprigă a jocului izbucnea în mijlocul prosperității sgomotoase a regimului; era o adevărată deslănțuire a plăcerilor și a luxului, a căror splendoare finală făgăduia să fie viitoarea Expoziție, ca o mincinoasă apoteoză feerică. Și în vârtejul în care era dusă mulțimea, în îmbulzeala celorlalte afaceri bănoase ce se ofereau la tot pasul, Banca Universală pornea, în sfârșit, la drum, ca o locomotivă puternică, destinată să-i înnebunească pe toți, să sdrobească totul, alimentată fără măsură, până la explozie, de mâini grăbite și puternice.

După ce fratele ei plecă în Orient, doamna Caroline rămase din nou singură cu Saccard, reluând viața de strânsă intimitate, aproape conjugală. Se încăpățâna să-i conducă și mai departe gospodăria, realizând economii, ca o intendentă credincioasă, cu toate că situația financiară a amândorora se schimbase. Și, în liniștea ei surâzătoare, în buna ei dispoziție mereu aceeași nu se simțea turburată decât de un singur gând, de problema ce se ridica în fața conștiinței ei, în legătură cu Victor și șovăia neștiind dacă trebuia să mai ascundă tatălui

existența fiului. De altfel, cei dela Opera Muncii, începuseră să nu fie mulțumiți de Victor, care întorcea totul cu susul în jos. Cele șase luni de experiență se scurseseră și își punea întrebarea dacă trebuia să-i arate lui Saccard monstrul ăsta mic, înainte de a-l fi desbărat de vicii. Din cauza asta, doamna Caroline trecea prin clipe de adevărată suferință.

Intr'o seară, fu cât pe aci să vorbească. Saccard, exasperat de modestia localului în care era instalată Banca, convinsese consiliul să închirieze parterul casei învecinate pentru a mări birourile, până când va avea curajul să propună construirea luxosului palat al visurilor lui. Și începu din nou să spargă ziduri, să taie uși de comunicație, să instaleze noi ghișee. In seara aceea, doamna Caroline, întorcându-se dela Opera Muncii disperată din cauza unei noi blestemății a lui Victor care mușcase aproape până la rădăcină urechea unui coleg de al său, îl rugă pe Saccard să vină până în apartamentul ei.

— Dragul meu, am să-ți spun ceva.

Dar odată ajunsă sus, când îl văzu cu umărul stropit de tencuială și încântat de o nouă idee cu privire la mărirea localului, idee ce tocmai atunci îi trecuse prin minte și care consta în acoperirea cu geamuri și a curții vecine, nu avu curajul să-l turbure cu secretul acela atât de neplăcut. Nu! va mai aștepta, pentrucă, până la urmă, secătura aceea mică trebuia să se îndrepte. In fața necazurilor celorlalți, ea se simțea întotdeauna dezarmată.

— Da, dragul meu, voiam să-ți vorbesc în legătură cu curtea vecină. Avusesem și eu exact aceeași idee ca și dumneata!

VI

Birourile ziarului *l'Espérance*, gazeta aceea catolică pe care Saccard o cumpărase la propunerea lui Jantrou, în vederea reclamei pentru Banca Universală, se aflau în strada Saint-Joseph, într'o clădire veche, întunecoasă şi umedă, unde ocupau primul etaj, în fundul curţii. Din anticamera în care ardea veşnic lumina pornea un coridor; la stânga era biroul lui Jantrou, directorul, apoi o încăpere pe care Saccard o păstrase pentru el, în timp ce la dreapta se aliniau sala redacţiei, biroul secretariatului şi încăperile destinate diferitelor servicii. De cealaltă parte a scării se aflau administraţia şi casieria, legate de redacţie printr'un coridor interior ce trecea prin spatele scării.

In ziua aceea, Jordan, terminându-şi de scris o cronică în redacţie, unde venise foarte devreme, pentru a nu fi stingherit, ieşi din încăpere şi se îndreptă spre Dejoie. Omul de serviciu, în ciuda minunatei zile de Iunie de afară citea cu atenţie la lumina lămpii de gaz aerian buletinul cursurilor care fusese adus tocmai atunci şi pe care îl desfăcea el, primul.

— Spune-mi, Dejoie, domnul Jantrou a venit?

— Da, domnule Jordan.

Tânărul avu o scurtă ezitare, o stare de turburare care-l făcu să se oprească o clipă. Inceputurile grele ale căsniciei sale fericite erau serios stânjenite din cauza unor datorii vechi şi, deşi avusese norocul să dea peste ziarul acesta care-i primea articolele, trecea totuşi prin grele momente de jenă financiară, cu atât mai mult cu cât i se pusese poprire pe leafă; pe deasu-

pra, în ziua aceea avea de plătit o nouă poliţă, fiind ameninţat să-şi vadă vândute puţinele mobile din casă. Zadarnic ceruse până atunci, în două rânduri, un avans directorului; Jantrou îl refuzase, invocând motivele sechestrului, care se traducea prin poprire pe leafă.

Totuşi îşi luă inima în dinţi şi se apropie de uşă, dar omul de serviciu adăugă:

— Numai că, vedeţi dumneavoastră, domnul Jantrou nu este singur.

— Aşa!... Cu cine este?

— A venit cu domnul Saccard, şi domnul Saccard mi-a spus să nu las să intre decât pe domnul Huret, care este aşteptat.

Jordan răsuflă uşurat de această amânare, atât de greu îi era să ceară bani.

— Bine, atunci mă duc să-mi sfârşesc articolul. Anunţă-mă când va fi liber directorul.

Şi se pregătea să plece când Dejoie îl opri cu un strigăt triumfător:

— Ştiţi? Universala a ajuns la 750!

Printr'un gest, tânărul îi răspunse că puţin îi pasă şi intră în redacţie.

După închiderea Bursei, Saccard venea la gazetă aproape în fiecare zi şi îşi dădea deseori întâlniri în camera pe care şi-o rezervase acolo; în încăperea aceea trata afaceri speciale şi misterioase. De altfel, Jantrou, cu toate că din punct de vedere oficial nu avea decât funcţiunea de director al ziarului *l'Espérance*, la care scria articole politice într'un stil îngrijit şi înflorat, şi despre care până şi duşmanii lui spuneau că sunt „de cel mai pur stil antic", în realitate era agentul lui secret, executantul supus al treburilor delicate. Intre altele, el era acela care organizase o întreagă publicitate în jurul Băncii Universale. Din puzderia gazetelor financiare de mâna a treia, alesese şi cumpărase vreo zece. Cele mai bune dintre aceste gazete aparţineau unor bănci suspecte, a căror tactică, foarte simplă de altfel, consta în a le tipări şi a le da abonaţilor pe doi, trei franci pe an, sumă ce nu acoperea nici măcar taxa timbrului; pe de altă parte însă, se despăgubeau traficând cu banii şi acţiunile clienţilor pe care îi atrăgeau datorită ziarului. Sub pretext că publică cursurile Bursei, amortizările valorilor

şi toate informaţiile tehnice ce interesează pe micii rentieri, ele strecurau, încetul cu încetul câte o reclamă sub formă de recomandări şi sfaturi, la început modeste, ponderate, curând însă lipsite de măsură, de o nerușinare sfruntată, provocând ruina abonaţilor creduli. Din grămada celor două sau trei sute de publicaţii care pustiau astfel Parisul şi întreaga Franţă, perspicacitatea sa îl făcuse să aleagă pe acelea care nu minţiseră încă prea mult, care nu erau încă prea discreditate. Insă afacerea cea mare pe care o plănuia era cumpărarea uneia dintre aceste foiţe, *la Cote financière*, care în doisprezece ani îşi crease un renume de absolută corectitudine; numai că o atare corectitudine ameninţa să coste foarte scump; aşa că aşteptau ca banca să fie ceva mai bogată şi să se afle într'una din acele situaţii în care un ultim sunet de trompetă hotărăşte sgomotul asurzitor al victoriei. Dar sforţarea lui nu se mărginise numai în a grupa un batalion ascultător de ziare financiare care să slăvească în fiecare număr frumuseţea operaţiilor lui Saccard; trata pe picior de egalitate şi cu marile ziare politice şi literare, care îi publicau notiţe binevoitoare şi articole de laudă plătite cu rândul, asigurându-şi concursul lor prin acţiunile pe care le oferea cu prilejul emisiunilor noi. Fără a mai vorbi de campania zilnică, dusă sub ordinele lui de ziarul *l'Espérance*, care nu era o campanie făţişă strident aprobativă, ci una ce consta din explicaţii, chiar şi din discuţii, adică un mod simplu de a pune stăpânire pe public şi de a-l sugruma, cu mănuşi însă.

In ziua aceea, Saccard şi Jantrou se închiseseră în birou tocmai pentru a vorbi despre ziar. Saccard găsise în numărul de dimineaţă un articol despre discursul pe care Rougon îl rostise în ajun, la Cameră, articol scris de Huret în termeni atât de exagerat elogioşi, încât se înfuriase la culme şi acum îl aştepta pe deputat ca să aibă cu el o explicaţie. Oare, ce-şi închipuia acesta, că se află în solda fratelui său? Pentru asta era plătit, ca să compromită linia gazetei printr'o aprobare totală a celor mai neînsemnate acte ale ministrului? Când îl auzi vorbind de linia gazetei, Jantrou avu un zâmbet plin de subînţelesuri. De fapt, el îl asculta foarte liniştit, studiindu-şi unghiile, deoarece furtuna nu ameninţa să se deslănţue în capul lui. Cu cinismul său de om de litere desamăgit, Jantrou avea cel mai adânc dispreţ pentru literatură, pentru „prima" şi „a

doua", așa cum spunea el când vorbea de paginile ziarului în care apăreau articolele, chiar și ale lui, și nu-l interesau cu adevărat decât anunțurile. Acum era înnoit din cap până în picioare, strâns într'o redingotă frumoasă, cu o rozetă în culori vii la butonieră, purtând vara pe braț un pardesiu de culoare deschisă, înfășurându-se iarna într'o blană de două mii de franci, îngrijindu-se mai ales de jobene, lucioase ca oglinda. Cu toate acestea nu era de o eleganță tocmai desăvârșită, căci în jurul lui plutea impresia vagă a unei curățenii îndoielnice, vechiul rapăn al profesorului declasat, ajuns dela liceul din Bordeaux la Bursa din Paris, al omului pătat de toate murdăriile prin care trecuse timp de zece ani; tot așa cum, în siguranța neobrăzată pe care i-o dădea noua lui situație, avea uneori momente de umiliri josnice, când cuprins de spaima bruscă a vreunei lovituri de picior date în spate, se ploconea în fața celor tari, întocmai ca pe vremuri. Câștiga o sută de mii de franci pe an, cheltuia de două ori pe atât și nimeni nu știa pe ce, căci nu i se cunoștea nici o amantă, dar era ros probabil de vreun viciu rușinos, cauză tainică pentru care fusese izgonit din învățământ. Absintul, de altfel, îl măcina încetul cu încetul, încă de pe vremea zilelor de mizerie, continuându-și opera, dela cafenelele infame de altădată, până la cluburile elegante de azi, secerându-i ultimele fire de păr, acoperindu-i cu o culoare lividă capul și fața încadrată de o barbă neagră, singura lui glorie, o barbă de bărbat frumos care mai făcea încă impresie. Și cum Saccard pomenise din nou de linia gazetei, el îl întrerupse cu un gest, cu aerul obosit al omului căruia nu-i plăcea să-și piardă vremea enervându-se pe degeaba, și luă hotărîrea să-i vorbească de afaceri serioase, de vreme ce Huret tot întârzia.

Dela un timp, Jantrou nutrea idei noi cu privire la publicitate. Avea de gând, în primul rând, să scrie o broșură de vreo douăzeci de pagini despre marile întreprinderi create de bancă, dându-i însă forma unui mic roman cu un stil dramatic și atrăgător, voia să inunde provincia cu această broșură, care avea să fie distribuită gratis până în regiunile cele mai îndepărtate ale țării. După aceea, avea de gând să înființeze o agenție care să redacteze și să reproducă un buletin al Bursei, pentru a-l trimite la aproape o sută dintre cele mai bune ziare de provincie. Aceste ziare ar primi buletinul gratuit

sau l-ar plăti cu o nimica toată și astfel ar avea în curând în mâini o armă puternică, o forță de care toate băncile rivale ar fi silite să țină seama. Cunoscându-și bine patronul, Jantrou îi insufla în felul acesta ideile lui, până ce Saccard și le însușea lărgindu-le într'atât, încât le crea, propriu zis, din nou. Minutele treceau și ajunseseră amândoi să stabilească modul de întrebuințare a fondurilor de publicitate pe trimestrul în curs, subvențiile de plătit ziarelor mari și pretențiosului redactor al buletinului unei întreprinderi adverse a cărui tăcere trebuia cumpărată, ca și problema cotei lor de participare în licitația paginii a patra a unei gazete vechi și foarte respectate. Și din risipa lor, din toți acești bani pe care-i aruncau în toate direcțiile ca să facă sgomot, străbătea mai ales adâncul lor dispreț pentru public, disprețul inteligenței lor de oameni de afaceri pentru neagra ignoranță a gloatei, gata să creadă toate basmele și atât de puțin cunoscătoare a complicatelor operații de bursă, încât cele mai nerușinate pungășii entuziasmau pe trecători și făceau-să plouă cu milioane.

In timp ce Jordan căuta să scrie încă cincizeci de rânduri pentru a complecta cele două coloane ale articolului său, fu întrerupt de Dejoie, care-l chema.

— Ah! spuse el, domnul Jantrou e singur?

— Nu, nu încă... dar a venit soția dumitale și vrea să-ți vorbească...

Foarte îngrijorat, Jordan ieși în grabă. De câteva luni de când cumătra Méchain descoperise că semna sub numele său adevărat la gazeta *l'Espérance* era mereu sâcâit de Busch pentru cele șase polițe de câte cincizeci de franci pe care le dăduse pe vremuri unui croitor. Suma de trei sute de franci valoarea polițelor, ar mai fi plătit-o el, dar ceeace îl scotea din fire erau dobânzile colosale, totalul acela de șapte sute treizeci de franci și cincisprezece centime la care se ridicase datoria. Totuși, se înțelesese cu ei și se învoise să plătească lunar câte o sută de franci; dar cum nu putea plăti nici atât, deoarece tânăra lui gospodărie avea nevoi mai urgente, cheltuielile creșteau în fiecare lună și necazurile reîncepeau, devenind aproape de nesuportat. In această epocă se afla din nou într'un moment de mare impas.

— Ce s'a întâmplat? o întrebă el pe soția lui, care se afla în antecameră.

Dar ea nu avu timp să răspundă, căci ușa dinspre biroul directorului se deschise brusc și Saccard apăru, strigând:

— Ei, drăcia dracului! Dejoie, ce-i cu domnul Huret?

Zăpăcit, servitorul se bâlbâi:

— De, domnule, știu și eu? N'a venit încă... și eu unul... n'am cum să-l aduc!

Ușa se închise din nou cu o înjurătură, iar Jordan, care își trăsese nevasta într'unul din birourile vecine, putu s'o întrebe în voie:

— Spune-mi, dragă, ce este?

Marcelle, atât de veselă și curajoasă deobicei, o făptură micuță, grăsuță și brună, cu fața mereu zâmbitoare și cu buzele roșii, care își păstra seninătatea chiar și în ceasurile grele ale vieții, părea acum cu totul răvășită.

— Oh, Paul, dacă ai ști! A venit un om, oh, un om groaznic, care mirosea urât și care se vedea cât de colo că era băut... Mi-a spus că totul s'a sfârșit, că vânzarea mobilelor noastre a fost hotărîtă pentru mâine... și avea un afiș pe care ținea cu orice preț să-l lipească jos la poartă.

— Dar asta nu-i cu putință! strigă Jordan. N'am primit nimic! Mai sunt și alte formalități!

— Firește, tu te pricepi și mai puțin decât mine. Când vin hârtii, nici nu le citești măcar... Atunci, ca să nu lipească afișul, i-am dat doi franci și am dat fuga încoace, ca să te previn de cele ce s'au întâmplat.

Erau amândoi disperați. Sărmana lor gospodărie din Avenue de Clichy, cele câteva mobile de mahon și de rips albastru pe care le plătiseră atât de greu, în rate lunare și de care erau atât de mândri, deși câteodată făceau haz de ele, găsindu-le de un respingător gust burghez! Le erau totuși dragi, pentrucă făcuseră parte din fericirea lor, încă din noaptea nunții, în cele două odăițe mici, atât de însorite, cu vederea atât de frumoasă, spre Mont-Valérien; își aminteau acum că el bătuse cuiele și ea avusese ideea să pună draperii de pânză roșie, pentru a da încăperilor o atmosferă de boemă!... Era oare cu putință ca toate acestea să fie vândute, ca ei să fie izgoniți din colțișorul acela drag, în care până și sărăcia le era atât de plăcută?

— Ascultă, spuse el, aveam de gând să cer un avans; voi

face tot ce-mi va sta în putinţă, dar nu am prea mare speranţă.

Atunci, Marcelle, şovăind, îi încredinţă planul ei.

— Iată la ce m'am gândit... oh, n'aş fi făcut-o fără învoirea ta! Şi dovada e că am venit anume ca să mă sfătuesc cu tine... Da, vreau să mă adresez părinţilor mei.

El refuză cu energie.

— Nu, nu, niciodată! Ştii că nu vreau să le datorez nimic.

In general, familia Maugendre era foarte cumsecade. Dar Jordan nu putea să uite atitudinea lor distantă după sinuciderea tatălui său, când el îşi pierduse întreaga avere şi când ei nu consimţiseră la căsătoria demult proiectată a fiicei lor, decât datorită voinţei neclintite a acesteia din urmă şi numai luând împotriva lui măsuri jignitoare, între altele şi pe aceea de a nu-i da un ban, fiind convinşi că un om care scrie la gazete avea să-i mănânce pe toţi. Mai târziu, fiica lor îi va moşteni. Dar până atunci, Marcelle şi cu Jordan se ambiţionaseră să rabde mai bine de foame decât să ceară ceva părinţilor, înafara mesei pe care o luau odată pe săptămână la ei, duminica seara.

— Ascultă-mă pe mine, adăugă ea, e ridicolă încăpăţânarea noastră! La urma urmei, sunt singurul lor copil şi averea tot a mea va fi într'o zi!... Tata spune, cui vrea să-l asculte, că a ajuns să aibă un venit de cincisprezece mii de franci de pe urma negustoriei lui de ţesături din la Villette; înafară de asta, mai au şi casa în care locuesc şi grădina aceea frumoasă... N'are niciun rost să ne sbatem atâta, când ei au mai mult decât le trebue. Răi n'au fost niciodată, ştii bine. Da, m'am hotărît, mă duc la ei!

In atitudinea hotărîtă a doamnei Jordan se dovedea mult curaj şi un accentuat simţ practic în dorinţa de a-şi face fericit soţul iubit, care muncea atât şi care nu găsise încă în rândurile criticilor şi ale publicului decât nepăsare şi câteva palme. Ah, banii! Ar fi voit să aibă bani cu găleata, pentru a-i putea da lui; şi ar fi însemnat că e prea prost dacă ar face pe supăratul, de vreme ce ea îl iubea şi-i datora totul. Acesta era basmul ei, *Cenuşăreasa* ei: voia ca toate comorile familiei ei regeşti să le depună cu mâinile sale mici la picioarele Făt-Frumosului ruinat, pentru a-l ajuta în drumul lui spre glorie, spre cucerirea lumii.

— Hai, dragul meu, zise ea veselă, îmbrățișându-l, trebue să-ți fiu și eu de folos cu ceva! Nu pot lăsa toate grijile în seama ta!

Jordan cedă și se înțeleseră ca ea să se ducă imediat la Batignclles, în rue Legendre, unde locuiau părinții și să se înapoieze imediat cu banii, pentru ca să mai aibă timp să plătească chiar în aceeași seară. Și, în timp ce o conducea până la capul scărilor, mișcat, de parcă ar fi trimis-o într'o misiune primejdioasă, trebuiră să se dea înlături și să-i facă loc lui Huret, care, în sfârșit, scsea. Când se reîntoarse în redacție pentru a-și termina cronica, auzi un sgomot violent de voci în biroul lui Jantrou.

Saccard, atotputernic în ceasul acela, ajuns din nou stăpânul, voia să fie ascultat, știind că i avea pe toți în mână prin speranța câștigului și prin frica de a nu pierde în marea partidă de îmbogățire pe care el o juca împreună cu ei toți.

— Ah, în sfârșit, ai binevoit să te arăți, strigă el dând cu ochii de Huret. Ia ascultă, nu cumva ai întârziat la Cameră pentru a oferi marelui om politic articolul dumitale pus în ramă?... Află, dragul meu, că m'am săturat de tămâierile tale cu care îl năucești pe Rougon și te-am așteptat ca să-ți spun că de astădată s'a terminat, și că, pe viitor, te poftesc să ne dai alt gen de literatură.

Buimăcit, Huret se uită la Jantrou. Acesta, însă, ferm hotărît să nu-și creeze neplăceri ținându-i partea, începu să-și treacă degetele prin barbă, cu ochii pierduți în gol.

— Cum altă literatură? sfârși prin a răspunde deputatul. Dar eu îți dau ceeace mi-ai cerut!... Când ai cumpărat gazeta *l'Espérance*, ziar catolic progresist și regalist, care ducea o campanie atât de aprigă împotriva lui Rougon, dumneata ai fost acela care m'ai rugat să scriu o serie de articole elogioase pentru a dovedi astfel fratelui dumitale că nu înțelegi să-i fii ostil și pentru a scoate în acelaș timp în evidență linia nouă a gazetei.

— Exact, linia gazetei, reluă Saccard cu și mai multă violență, dar eu tocmai de faptul că compromiți linia gazetei te învinovățesc!... Dumneata crezi, oare, că am de gând să mă fac sluga fratelui meu? Firește, nu mi-am precupețit niciodată admirația și iubirea plină de recunoștință față de împărat, nu uit ceeace îi datorăm cu toții, ceeace, mai ales, îi

datorez eu. Dar asta nu înseamnă că ataci imperiul, dacă semnalezi greșelile săvârșite, ci dimpotrivă, dovedești că-ți faci datoria de supus credincios... Iată, asta e linia gazetei: devotament față de dinastie, dar totală independență față de miniștri și față de toate mărimile pline de ambiție care se agită și se ceartă între ele pentru a dobândi favoarea împăratului!

Și începu să facă un examen al situației politice, pentru a dovedi că împăratul era rău sfătuit. Il acuza pe Rougon că și-a pierdut energia autoritară, credința de altădată în puterea absolută, că, în sfârșit, pactizează cu ideile liberale, în scopul unic de a-și păstra portofoliul. Saccard se bătea cu pumnii în piept, spunând că el rămâne acelaș nestrămutat bonapartist dela început, credincios loviturii de stat, convins că salvarea Franței sta astăzi ca și întotdeauna, în geniul și puterea unui singur om. Da, decât să ajute la evoluția fratelui său, decât să-l lase pe împărat să se sinucidă prin acordarea de noi concesii, mai bine ar strânge în jurul său pe toți partizanii hotărîți ai dictaturii, ar face cauză comună cu catolicii, pentru a preîntâmpina prăbușirea rapidă pe care o prevedea. Iar Rougon să ia bine seama, fiindcă ziarul *l'Espérance* și-ar putea reîncepe campania în favoarea Romei!

Huret și Jantrou îl ascultau uimiți de patima cu care vorbea, căci niciodată nu bănuiseră că are convingeri politice atât de puternice. Huret încercă să apere ultimele acte ale guvernului.

— De, dragul meu, dacă imperiul merge spre libertate, asta înseamnă că toată Franța s'a unit și-l împinge serios dela spate... Impăratul a fost luat de curent și Rougon se vede silit să-l urmeze.

Dar Saccard aducea acum alte învinuiri, fără a-și da osteneala să pună o logică carecare în atacurile lui.

— Poftim! uitați-vă și la situația noastră externă! E de plâns!... De când cu tratatul dela Villafranca[1]), după Solferino, Italia nu ne poate ierta că n'am mers până la sfârșitul campaniei și că nu i-am dat Veneția; și acum, iat-o aliată cu

[1]) Aci s'au încheiat preliminarii de pace între Napoleon al III-lea și împăratul Austriei (1859). (N. T.).

Prusia, în speranța că aceasta o va ajuta să-i bată pe austriaci... Când va izbucni războiul, veți vedea ce tărăboi și ce balamuc va fi la noi, și asta cu atât mai mult, cu cât am făcut marea greșeală de a-i lăsa pe Bismarck și pe regele Wilhelm ca, în chestiunea Danemarcei să pună mâna pe ducate, în ciuda unui tratat semnat de Franța; asta înseamnă că am primit o palmă, așa că nu ne rămâne altceva de făcut decât să întindem și obrazul celălalt... Da, da! Războiul va veni cu siguranță; aduceți-vă aminte de scăderea din luna trecută suferită de efectele franceze și italiene, când se crezuse că Franța va interveni în afacerile Germaniei. Poate că nu vor trece două săptămâni și Europa va fi în flăcări.

Din ce în ce mai mirat, Huret își ieși din fire, contrar obiceiului său.

— Vorbești ca ziarele de opoziție. Totuși, n'aș crede că dorești ca *l'Espérance* să calce pe urmele ziarului *le Siècle* și a celorlalte gazete... Nu-ți mai rămâne decât să insinuezi, așa cum fac aceste ziare, că dacă împăratul s'a lăsat umilit în chestiunea ducatelor și dacă îngădue Prusiei să se întindă fără s'o pedepsească, asta se datorește faptului că a mobilizat un întreg corp de armată, vreme de mai multe luni, în Mexic! Hai, fii de bună credință, s'a sfârșit cu Mexicul, trupele noastre se întorc înapoi... Și apoi, dragul meu, nu te înțeleg. Dacă ai de gând să păstrezi Roma pentru papă, atunci dece condamni pacea aceea încheiată în grabă la Villafranca? Veneția a italienilor, înseamnă că Roma va fi a Italiei în mai puțin de doi ani, și asta o știi la fel de bine ca și mine! Iar Rougon o știe și el, cu toate că dela tribună jură contrariul...

— Aha! Vezi bine că este un prefăcut! strigă cu mândrie Saccard. De papă, nu se va atinge nimeni niciodată, mă'nțelegi? fără ca întreaga Franță catolică să se ridice ca un singur om pentru a-l apăra... Ii vom da banii noștri, da, toți banii Băncii Universale! Am eu socotelile mele; aici e toată cheia afacerii noastre, și uite, dumneata, tot scoțându-mă din sărite, vei sfârși, prin a mă face să spun lucruri pe care vreau să le țin deocamdată secrete!

Jantrou, foarte curios, ciulise urechile, începând să înțeleagă și încercând să tragă folos dintr'o vorbă prinsă din sbor.

— In sfârșit, zise Huret, eu unul aș vrea să știu cum stau din cauza articolelor mele, așa că ar fi bine să ne înțe-

legem... Dumneata ce vrei? Să intervenim sau să nu intervenim? Dacă suntem pentru principiul naționalităților, cu ce drept ne-am amesteca atunci în afacerile Italiei și ale Germaniei?... Vrei să pornim o campanie împotriva lui Bismarck? Da! în numele granițelor noastre amenințate...

Dar Saccard, în picioare, scos din fire, izbucni:

— Ceeace vreau eu este ca Rougon să nu-și mai bată joc de mine!... Cum adică, n'am făcut destui pentru el? Cumpăr un ziar, cel mai aprig dintre dușmanii lui, fac din ziarul ăsta un organ devotat politicii lui, vă las luni și luni de zile să-i cântați osanale! Și pungașul ăsta nu ne dă niciun sprijin, mă face să aștept și azi un serviciu din partea lui!

Timid, deputatul îi aduse aminte că acolo, în Orient, sprijinul ministrului fusese de foarte mare ajutor inginerului Hamelin, deschizându-i toate ușile și exercitând oarecare presiune asupra anumitor personalități.

— Ia mai lăsați-mă în pace! N'a putut face altfel... Mi-a suflat el oare ceva în ajunul vreunei urcări sau a vreunei scăderi la Bursă, el care este atât de indicat să știe totul? Adu-ți aminte! De zeci de ori te-am rugat să-l descoși, pe dumneata care-l vezi în fiecare zi, dar până acum nu mi-ai adus nicio informație cu adevărat folositoare... Și, în fond, n'ar fi ceva prea grav; un singur cuvânt pe care n'ai face decât să mi-l transmiți.

— Da, bineînțeles, dar lui nu-i place; e de părere că astea sunt afaceri secundare de care-ți pare mai întotdeauna rău după ce le-ai făcut!

— Ei ași! Dar cu Gundermann dece n'are scrupule de felul ăsta? Cu mine face pe cinstitul, dar pe Gundermann îl informează!

— Oh! da, Gundermann, desigur! Au cu toții nevoie de Gundermann; n'ar putea să facă niciun împrumut fără el.

Saccard, triumfător, bătu din palme.

— Așa dar, recunoști! Imperiul e vândut evreilor, scârbelor de evrei. Toți banii noștri sunt condamnați să cadă în ghiarele lor lacome. Băncii Universale nu-i rămâne decât să se prăbușească în fața atotputerniciei lor!

Și se lega mai ales de Gundermann, pradă vechii uri pe care o nutrea împotriva lui, pradă dorinței turbate de a-l doborî, în ciuda presimțirii că aceasta va fi piatra care-l va

sdrobi, dacă va intra vreodată în conflict cu el. Ah! Gundermann! Nu-i decât un prusac, cu toate că se născuse în Franța, căci se ruga desigur pentru Prusia, pe care ar susține-o bucuros cu banii lui, dacă nu cumva o și susține pe ascuns. Nu era el acela care îndrăznise să spună într'o seară, într'un salon, că dacă ar izbucni vreodată un război între Prusia și Franța, aceasta din urmă va fi învinsă?

— M'am săturat, Huret, mă înțelegi? Și bagă-ți asta bine în cap: dacă fratele meu nu mi-e de niciun folos, nu înțeleg să-i fiu nici eu de vreun folos... In ziua în care-mi vei aduce din partea lui un cuvânt bun, adică o informație pe care s'o putem folosi, îți voi da voie să-ți reîncepi osanalele în favoarea lui. E limpede?

Era mai mult decât limpede. Jantrou, regăsind sub teoreticianul politic pe vechiul Saccard, începu să-și pieptene barba cu vârful degetelor. Dar Huret, luat prea repede, nu mai putea folosi șiretenia lui prudentă de țăran normand și părea foarte plictisit; căci el își legase norocul de cei doi frați și ar fi fost bucuros să nu se certe nici cu unul, nici cu celălalt.

— Ai dreptate, murmură el, s'o lăsăm mai moale, cu atât mai mult, cu cât va trebui să așteptăm să vedem cum vor decurge lucrurile... Și-ți făgăduesc că voi face tot ce-mi stă în putere pentru a obține anumite destăinuiri din partea marelui om. La cea dintâi informație pe care mi-o va da, voi sări într'o trăsură și ți-o voi aduce!

Saccard, care își isprăvise de jucat rolul, începu să glumească.

— Eu muncesc pentru voi, dragii mei... In ce mă privește, eu am fost totdeauna sărac, dar întotdeauna am cheltuit un milion pe an.

Revenind la chestiunea publicității, adăugă:

— Ah! Ascultă, Jantrou, ar trebui să strecori câte ceva mai vesel în buletinul Bursei... Da, știi ce anume, glume, calambururi... Publicului îi plac povești de astea; nimic nu-l ajută mai mult decât glumele ca să înghită tot ce-i băgăm pe gât... Nu-i așa? Calambururi!

Acum fu rândul directorului să se simtă jignit, căci avea pretenția de a fi un fin literat. Se văzu însă silit să făgăduiască. Apoi, născocind o poveste cu femei frumoase care îi propuseseră să se lase tatuate cu anunțuri pe părțile cele mai

gingașe ale corpului lor, cei trei bărbați râseră cu poftă și redeveniră cei mai buni prieteni din lume.

Intre timp, Jordan își sfârșise cronica și aștepta cu nerăbdare ca să i se reîntoarcă soția. Veniră câțiva redactori, stătu de vorbă cu ei, apoi se duse din nou în anticameră. Dar acolo rămase uimit, căci îl prinse pe Dejoie trăgând cu urechea la ușa directorului, în timp ce fiică-sa, Nathalie, stătea la pândă.

— Nu intrați, îngâimă servitorul, domnul Saccard e tot aici... Mi se păruse că m'a strigat...

Adevărul era că, ros de o poftă nebună de câștig, de când cumpărase opt acțiuni ale Băncii Universale cu cei patru mii de franci lăsați de soția lui, nu trăia decât pentru emoția plină de fericire de a-și vedea acțiunile în urcare; și, slugă plecată lui Saccard, cumpănindu-i orice vorbă ca pe un oracol, nu se putea împotrivi, când îl știa acolo, nevoii de a-i cunoaște adâncul gândurilor, de a afla ce spunea dumnezeul lui, în taina sanctuarului. De altfel, n'o făcea din egoism, căci se gândea numai la fiica sa, și se zăpăcise de-a-binelea tot socotind că cele opt acțiuni pe care le avea, la cursul de șapte sute cincizeci de franci, îi dădeau un câștig de o mie două sute de franci; câștigul adăugat la capital, făcea cinci mii două sute de franci. Dacă ar urca numai cu o sută de franci, ar avea cei șase mii de franci visați, zestrea cerută de legător pentru a-i îngădui fiului său să se însoare cu Nathalie. I se topea inima la gândul acesta și se uita cu lacrimi în ochi la copila lui pe care-o crescuse și pentru care fusese ca o adevărată mamă în mica lor gospodărie atât de fericită pe care o duceau împreună de când o luase dela gazdă.

Dojoie povesti mai departe zăpăcit, înșirând cuvintele la întâmplare, pentru a-și ascunde indiscreția:

— Nathalie, care a venit să-mi dea bună ziua, s'a întâlnit cu nevasta dumitale, domnule Jordan.

— Da, spuse fata, tocmai o lua pe rue Feydeau, aproape alerga, atât de repede mergea!

Dejoie o lăsa pe Nathalie să se ducă unde vrea, fiind, zicea el, sigur de ea. Și avea dreptate, căci fata era o fire prea rece, prea hotărîtă să-și croiască singură fericirea, pentru a-și compromite printr'o prostie, măritișul pregătit de atâta vreme. Subțirică, cu ochii mari și fața frumoasă și palidă se iubea prea mult, cu o încăpățânare egoistă, mereu zâmbitoare.

Jordan, mirat, neînţelegând, întrebă:

— Cu asta, în rue Feydeau?

Dar nu avu vreme să întrebe mai mult, deoarece Marcelle tocmai intra pe uşă, cu sufletul la gură. O duse în biroul alăturat, unde dădură însă peste reporterul judiciar, aşa că trebui să se mulţumească să ia loc cu ea pe o bancă mică, în fundul coridorului.

— Ei?

— Ei bine! scumpul meu, s'a făcut! Dar n'a mers prea uşor!

Cu toată mulţumirea lui, îşi dădu totuşi seama că Marcelle era tristă; iar ea îi povesti tot, cu glas înnăbuşit şi în cuvinte zorite; în zadar îşi punea în gând să-i ascundă câte ceva, căci nu putea avea taine faţă de el.

Dela un timp, bătrânii Maugendre îşi schimbaseră atitudinea faţă de fiica lor. Erau mai puţin drăgăstoşi, păreau veşnic preocupaţi, cuprinşi încetul cu încetul de o patimă nouă: jocul! Era vechea poveste: tatăl, un om gras, liniştit şi chel, cu favorite albe; mama, uscăţivă, harnică şi care contribuise la agonisirea averii, amândoi trăind din larg în locuinţa lor proprie cu cei cincisprezece mii de franci venit, se plictiseau neavând ce face. Bătrânul avea o singură distracţie: să-şi încaseze banii. Pe vremea aceea el tuna şi fulgera împotriva speculaţiilor, dădea din umeri de furie şi de milă, vorbind de bieţii idioţi care se lasă jumuliţi în tot felul de hoţii, pe cât de tâmpite, pe atât de murdare. Dar, cum în perioada aceea încasase o sumă însemnată, îi dăduse prin minte s'o folosească în operaţii bursiere pe termen; asta nu însemna speculă, ci un simplu plasament, numai că din ziua aceea luase obiceiul ca dimineaţa, după cafeaua cu lapte, să citească cu luare aminte, în ziar, cota Bursei, pentru a urmări cursurile. Şi tot răul de aici pornise, încetul cu încetul îl cuprinsese o înfrigurare, văzând vârtejul valorilor, trăind în atmosfera viciată a Bursei, cu imaginaţia chinuită de milioanele câştigate într'o oră, pe câtă vreme lui îi trebuise treizeci de ani ca să câştige câteva sute de mii de franci. Şi la fiecare masă nu se putea abţine să nu povestească soţiei lui ce lovituri ar fi dat dacă n'ar fi făcut jurământ să nu joace niciodată! Ii explica în ce consta operaţia, manevra fondurile cu tactica savantă

a unui general scos la pensie, sfârşind întotdeauna prin a triumfa asupra adversarilor lui închipuiţi, căci se credea un as în chestiunile de prime şi de operaţii pe termen. Soţia sa, îngrijorată, îi mărturisea că ar fi mai bucuroasă să se înnece, decât să-l vadă riscând un ban măcar; dar el o liniştea: drept cine îl lua? Niciodată nu va juca! Totuşi, se ivi un prilej: amândoi ardeau de dorinţa de a construi în grădina lor o seră mică, care să coste cinci sau şase mii de franci; şi, într'o seară, cu mâinile tremurând de emoţie, Maugendre puse pe masa de lucru a soţiei sale cele şase hârtii de câte o mie de franci, spunându-i că le câştigase la Bursă: o lovitură de care fusese sigur, o aventură pe care făgăduia să nu o mai repete şi pe care o riscase numai din cauza serei. Ea, şovăind între furie şi bucuria neaşteptată ce i-o pricinuise, nu îndrăznise să-l certe. Luna următoare, Maugendre se vârîse într'o operaţie cu prime, explicând neveste-si că nu avea dece se teme, din moment ce posibilităţile de pierdere erau reduse. Şi, apoi, ce dracu! In toată grămada asta de afaceri, se găseau şi unele bune şi ar fi fost o prostie să-l lase pe altul să profite. Cum era şi fatal, începuse să joace pe termen, la început modest, devenind din ce în ce mai îndrăzneţ, în timp ce ea, mereu frământată de grijile ei de bună gospodină, dar bucurându-se de cel mai mic câştig, nu înceta să-i spună că vor ajunge pe drumuri.

Cel care îl condamna mai mult însă, era căpitanul Chave, fratele doamnei Maugendre. E adevărat că el, căruia nu-i ajungeau cei o mie opt sute de franci pensie, juca la Bursă, dar el era tartorul şmecherilor, se ducea la Bursă cum se duce un funcţionar la slujbă, jucând numai în numerar şi fiind încântat când se întorcea seara acasă cu o monetă de douăzeci de franci câştig; erau operaţii zilnice, sigure şi atât de modeste, încât nu erau ameninţate de nicio catastrofă. Sora lui îi oferise o cameră la ea, în casa prea mare pentru ei după măritişul Marcellei; dar el refuzase, ţinând să fie liber, având-şi slăbiciunile lui şi locui într'o singură încăpere, în fundul unei grădini din strada Nollet, în care se furişau întruna tot felul de femei. Se vede că tot ceeace câştiga se ducea pe dulciuri şi prăjituri pentru amantele lui. El îl prevenise pe Maugendre să nu se apuce de joc, să-şi trăiască mai bine viaţa; şi când acesta îi striga: „dar tu?“, răspundea cu un gest energic: „oh!“, cu el era altceva, el n'avea un

venit de cincisprezece mii de franci! Dacă juca, vina era a scârbei ăstuia de guvern care drămuia vechilor lui ostași bucuria bătrâneţelor. Argumentul lui de căpetenie împotriva jocului era că, matematic, jucătorul trebue întotdeauna să piardă: când câştigă, are de scăzut curtajul[1]) şi timbrele[2]); când pierde, are, pe lângă pagubă, şi aceste angarale, aşa că, admiţând că ar câştiga tot atât de des pe cât pierde, tot trebue să scoată din buzunar curtajul şi timbrele. Aceste taxe aduc Bursei din Paris în total, venitul uriaş de optzeci de milioane de franci pe an. Şi îi tot dădea zor cu suma asta: optzeci de milioane de franci pe care îi încasează statul, culisireii şi agenţii de schimb!

Pe banca din fundul coridorului, Marcelle îi împărtăşea soţului ei o parte din această poveste.

— Trebue să-ţi spun, dragul meu, că am nimerit-o rău. Mama se certa cu tata fiindcă a pierdut la Bursă... Dar, se pare că a început să piardă întruna. Mi se pare aşa de caraghios, tocmai el, care, altădată, nu admitea decât munca... In sfârşit, se certau; mama îi tot vâra sub nas un ziar care se afla acolo, *la Cote financière,* spunându-i că nu se pricepe la nimic. Şi că, ea una, prevăzuse scăderea. Atunci tata a adus un alt ziar, era chiar *l'Espérance*, şi a vrut să-i arate articolul din care se informase... Inchipue-ţi, le e casa plină de gazete; stau toată ziua cu nasul vârît în ele şi mi se pare, doamne iartă-mă, că a început şi mama să joace, cu toate că face pe supărata.

Jordan nu-şi putu opri râsul, atât era de caraghioasă când, cu toată amărăciunea ei, îi imita pe bătrâni.

— In sfârşit, le-am spus cât suntem de strâmtoraţi şi i-am rugat să ne împrumute două sute de franci, ca să suspendăm urmăririle. Dacă nu i-ai auzit strigând: două sute de franci, când pierd două mii la Bursă! Ce, îmi bat joc de ei? Am de gând să-i ruinez? Niciodată nu i-am văzut într'un asemenea hal! Ei, care erau atât de drăguţi faţă de mine, care ar fi cheltuit o avere ca să-mi cumpere cadouri! Se vede

---

[1]) Procentajul încasat de agentul de schimb când face o tranzacţie. (N. T.)

[2]) Taxele legale percepute de stat pentru orice tranzacţie de Bursă. (N. T.)

că au înnebunit, căci, zău, ce rost are să-și amărască zilele în felul ăsta, când pot trăi atât de fericiți în căsuța lor, fără altă grijă de cât aceea de a-și mânca în voie averea câștigată cu atâta trudă!

— Vreau să cred că n'ai mai insistat, zise Jordan.

— Ba da, am insistat, și atunci au tăbărît pe mine... Vezi, îți povestesc tot, deși mă hotărîsem să tac; dar nu pot... Mi-au repetat că se așteptau la asta, că gazetăria nu-i o meserie și că vom ajunge la azil... In sfârșit, când mă înfuriasem și eu și eram gata-gata să plec, a venit unchiul meu, căpitanul! Știi că unchiul Chave m'a iubit întotdeauna foarte mult, așa că față de el, și-au mai venit în fire, cu atât mai mult cu cât unchiul triumfa și-l tot întreba pe tata cât avea de gând să se mai lase jumulit... Mama m'a luat de o parte, mi-a strecurat în mână cincizeci de franci și mi-a spus că cu banii ăștia vom putea obține o amânare de câteva zile, iar între timp, ne vom descurca.

— Cincizeci de franci! Parcă-i pomană! Și tu i-ai primit?

Marcelle îi apucă drăgăstoasă mâinile, liniștindu-l cu înțelepciunea ei plină de calm.

— Hai, dragul meu, nu te supăra... Da, i-am primit și eram atât de sigură că nu vei avea curajul să-i duci singur la portărel, încât am alergat imediat acolo, știi unde, în rue Cadet. Dar închipuește-ți că n'a vrut să-i primească, spunându-mi că are ordine stricte din partea domnului Busch și că numai domnul Busch ar putea să suspende urmărirea... Oh! Busch! nu urăsc pe nimeni, dar ăsta mă scoate din fire și mă desgustă! Mi-am călcat însă pe inimă și am dat fuga la el, în rue Feydeau; a trebuit să se mulțumească cu cei cincizeci de franci! Așa că acum avem două săptămâni de răgaz!

O vie emoție se așternuse pe chipul lui Jordan, în timp ce lacrimile pe care abia și le stăpânea îi umeziseră pleoapele.

— Ai făcut tu asta, draga mea, ai făcut tu asta?

— Desigur! nu vreau să te mai plictisească nimeni! Ce-mi pasă mie că aud vrute și nevrute, devreme ce tu poți să lucrezi liniștit!

Și râdea, povestind cum ajunsese la Busch, pe care-l găsise îngropat în dosarele lui murdare, felul brutal în care o primise, amenințările lui că nu le va mai lăsa nicio zdreanță, dacă nu i se plătește imediat întreaga sumă. Partea nostimă

era că își făcuse cheful și-l scosese din fire, contestându-i dreptul de a pretinde această datorie, aceste polițe în valoare de trei sute de franci, care se urcaseră la șapte sute treizeci de franci și cinsprezece centime, din cauza cheltuielilor și, care, pe el probabil că nu-l costaseră nici cinci franci, fiindcă le găsise în cine știe ce grămadă de hârțoage. Busch se înnecase de furie; mai întâi tocmai fiindcă polițele îl costaseră foarte scump; apoi, vremea pe care o pierduse și oboseala drumurilor pe care le bătuse timp de doi ani pentru a da de urma semnatarului lor, și iscusința de care trebuise să dea dovadă în această goană după datornic, astea nu trebuiau, oare, răsplătite? Cu atât mai rău pentru cei ce se lasă prinși! In cele din urmă, Busch luase cei cincizeci de franci, pentrucă avea sistemul lui plin de prudență de a ajunge întotdeauna la o înțelegere.

— Ah, draga mea, ce curajoasă ești și cât de mult te iubesc! zise Jordan, sărutându-și nevasta, cu toate că tocmai în clipa aceea trecea pe acolo secretarul de redacție.

Apoi, coborînd vocea o întrebă:

— Cât mai ai acasă?

— Șapte franci.

— Bine, reluă el foarte fericit, avem cu ce trăi două zile și nu voi fi silit să cer un avans, care, de altfel, mi s'ar refuza. Prea ar fi umilitor!... Mâine mă voi duce la *Figaro* să văd dacă vor să-mi primească un articol... Ah, dacă aș fi isprăvit romanul, și dacă s'ar vinde cât de cât!

Marcelle îl sărută și ea.

— Nu fi îngrijorat, ne vom descurca noi... Vii cu mine acasă, nu-i așa? Ce bine; vom cumpăra pentru mâine dimineață scrumbie, în colțul străzii Clichy, unde am văzut unele minunate. Pentru diseară avem cartofi cu slănină.

Jordan, după ce-l rugă pe un coleg să-i facă corecturile, dispăru cu Marcelle. De altfel, Saccard și Huret plecau și ei. Tocmai atunci, în fața intrării ziarului, se opri un cupeu și din el coborî baroana Sandorff, care îi salută surâzând și apoi urcă sprintenă scările. Uneori ea îi făcea câte o vizită lui Jantrou! Saccard, căruia îi plăcea foarte mult baroana din cauza ochilor ei mari și languroși, fu cât pe ce să se întoarcă din drum.

Sus, în cabinetul directorului, ea nici nu voi măcar să ia loc. Venise numai așa, în treacăt, cu gândul să-l întrebe dacă nu știa cumva ceva nou. Cu toată schimbarea ce se ivise în situația lui, se purta cu el tot ca pe vremea când venea în fie care dimineață la tatăl ei, domnul de Ladricourt, cu spinarea plecată a remizierului care vrea să obțină un ordin de bursă. Tatăl ei era de o brutalitate revoltătoare; nu putea să uite lovitura de picior cu care-l svârlise odată pe Jantrou afară din casă, înfuriat de o pierdere mai mare. Acum, însă, când îl socotea ca pe un izvor de noutăți, redevenise prietenoasă și încerca să-l descoasă.

— Ei, nimic nou?

— Drept să-ți spun, nu știu nimic!

Dar ea îl privea întruna zâmbind, convinsă că nu vrea să-i spună nimic. Așa că, pentru a-l sili să vorbească, pomeni de războiul acela fără noimă în care avea să se încaiere Austria, Italia și Prusia. Oamenii de bursă erau înnebuniți, valorile italienești începuseră să scadă vertiginos, ca toate celelalte acțiuni, de altfel. Ea una mai ales, era foarte plictisită, pentrucă nu-și putea da seama până la ce punct trebuia să se ia după zarva asta, având sume destul de mari pentru lichidarea viitoare.

— Dar soțul dumitale nu-ți dă nicio informație? întrebă în glumă Jantrou. El fiind la ambasadă poate să știe tot!

— O, soțul meu! murmură ea cu un gest disprețuitor. Dela soțul meu nu mai pot scoate nimic!

Jantrou, prinzând curaj, împinse lucrurile până acolo încât făcu aluzie la procurorul general Delcambre, amantul despre care se spunea că-i plătește diferențele, asta, bineînțeles, în cazurile în care baroana se resemna să le plătească.

— Dar prietenii dumitale dela Palat și dela curte nu știu nimic?

Ea se prefăcu că nu înțelege și reluă, rugătoare, fără a-l pierde din ochi.

— Hai! fii drăguț... Dumneata știi ceva...

Jantrou, în goana lui după toate fustele pe lângă care trecea, fie ele elegante sau murdare, se gândise odată, așa cum se exprima el cu brutalitate, să „și-o plătească" și pe jucătoarea asta atât de familiară cu el. Dar la primul cuvânt,

la cel dintâi gest, ea se sculase în picioare atât de scârbită și atât de disprețuitoare, încât se jură să nu mai încerce altădată.

Cu tipul ăsta pe care tatăl ei îl primea cu lovituri în spate? Nu, niciodată! Nu ajunsese încă până acolo!

— Dece aș fi drăguț? zise el râzând puțin cam încurcat. Dumneavoastră nu sunteți deloc drăguță cu mine.

Dintrodată ea redeveni serioasă, privindu-l tăios. Și-i întoarse spatele cu gândul să plece, când, de necaz și căutând s'o umilească, Jantrou adăugă:

— V'ați întâlnit cu Saccard la ușă, nu-i așa? Dece nu l-ați întrebat pe el, care nu vă poate refuza nimic?

Baroana se reîntoarse brusc:

— Ce vrei să spui?

— Ei, ceeace veți binevoi să înțelegeți!... Nu are niciun rost să vă ascundeți, v'am văzut la el acasă, și-l cunosc!

Se simți cuprinsă de scârbă, toată mândria vie încă a rasei ei se ridica din adâncul turbure, din noroiul în care patima o înneca puțin câte puțin, în fiece zi. Dar nu se enervă, ci spuse cu un glas limpede și aspru:

— Ei, asta-i bună! Drept cine mă iei, dragul meu? Ești nebun! Nu, nu sunt amanta lui Saccard al dumitale și asta pentrucă n'am vrut să fiu.

Atunci el, cu politețea lui exagerată de literat, o salută printr'o plecăciune.

— Să știți, doamnă, că ați făcut rău!... Credeți-mă, dacă ar fi s'o luați dela început, nu pierdeți ocazia, pentrucă dumneavoastră, care vânați veșnic informații, le veți putea găsi fără prea multă greutate, la căpătâiul acestei persoane... Ascultați-mă pe mine, acolo le va fi în curând cuibul, așa că nu veți avea altceva de făcut decât să-l scormoniți cu degetele dumneavoastră atât de frumoase.

Ea o luă ca o glumă, de parcă s'ar fi resemnat să dea dovadă de același cinism. Când îi strânse mâna, Jantrou o simți pe a ei rece de tot. Adevărat? Să se fi mulțumit doar cu sloiul ăla de ghiață și cu ciolănosul ăla de Delcambre, femeia asta cu buzele atât de roșii și despre care se spunea că nu e niciodată satisfăcută?

Luna Iunie trecuse.

In ziua de 15, Italia declarase război Austriei. Pe de altă parte, Prusia, în numai două săptămâni, printr'un marș ful-

gerător, năvălise în Hanovra, cucerise cele două ducate de Hessa, Badenul și Saxa, luând prin surprindere populațiile nepregătite și dezarmate. Franța nu mișcase niciun deget și oamenii bine informați vorbeau în șoapte, la Bursă, că, de când Bismarck îl vizitase pe împărat la Biarritz, ar exista o înțelegere secretă cu Prusia; și se mai vorbea în chip misterios de niște compensații cu care i-ar fi fost plătită neutralitatea. Dar toate acestea nu opreau scăderile dezastruoase dela Bursă. Când în ziua de 4 Iulie se află rezultatul bătăliei dela Sadova, care căzu ca o lovitură de trăsnet, se produse o prăbușire a tuturor valorilor. Se credea că războiul va continua și mai aprig, căci, dacă Austria fusese bătută de Prusia, nu era mai puțin adevărat că ea învinsese Italia, la Custozza; se și svonea că începuse să-și regrupeze resturile armatei, părăsind Boemia. La Bursă, ordinele de vânzare plouau și nu se mai găseau cumpărători.

La 4 Iulie, Saccard se dusese la gazetă foarte târziu, pe la șase, dar nu-l găsi pe Jantrou, care, dela un timp, ducea o viață foarte dezordonată; dispărea pe neașteptate, se ținea de orgii și se întorcea frânt, cu ochii turburi, fără să se poată ști lămurit ce-l istovea mai mult: femeile sau alcoolul. La ora aceea birourile gazetei se goliseră; nu mai rămăsese decât Dejoie, care mânca pe un colț de masă, în anticameră. Saccard, după ce scrise două scrisori, se pregătea să plece și el, când Huret intră ca o furtună, cu sângele în obraz, fără să închidă măcar ușile în urma lui.

— Ah! dragul meu! dragul meu...

Simțea că se înnăbușă. Iși duse amândouă mâinile la piept.

— Vin dela Rougon... Am alergat fiindcă n'aveam trăsură! In cele din urmă am găsit una... Rougon a primit o telegramă de acolo... Am văzut-o cu ochii mei... O veste, o veste...

Cu o mișcare violentă, Saccard îl opri și se repezi să închidă ușa, căci îl zărise pe Dejoie care începuse să dea târcoale, numai ochi și urechi.

— Ce s'a întâmplat?

— Impăratul Austriei cedează Veneția împăratului francezilor, acceptând ca Napoleon să fie mediator; acesta se va adresa regilor Prusiei și Italiei, pentru a obține un armistițiu!

Urmă o clipă de tăcere.

— Asta înseamnă pacea, nu-i așa?

— Desigur!

Saccard, uimit și încă zăpăcit, lăsă să-i scape o înjurătură

— Ei drăcia dracului. Și toată Bursa care e în scădere.

Apoi întrebă:

— Și zici că nimeni nu știe încă vestea asta?

— Nu, telegrama era confidențială; nici nu va apărea mâine dimineață în *Monitor*. Parisul nu va ști desigur nimic decât peste douăzeci și patru de ore.

Atunci, străfulgerat de o iluminare bruscă, Saccard dădu din nou fuga la ușă și o deschise pentru a vedea dacă nu ascultă nimeni. Era ca scos din fire; se întoarse și se opri în fața deputatului, pe care-l apucă de reverele redingotei.

— Taci! nu vorbi așa tare!... Dacă Gundermann și cu banda lui nu știu nimic, suntem stăpâni pe situație!... Mă'nțelegi? Niciun cuvânt! Nimănui, nici prietenilor dumitale și nici soției dumitale!... Un adevărat noroc! Nu e nici Jantrou aici, așa că vom fi singurii care știm, și vom avea timp să luăm măsurile necesare... Oh, nu mă gândesc numai la mine! Mă gândesc și la dumneata și la toți colegii noștri dela Banca Universală! Numai că un secret nu poate fi păstrat când îl știe prea multă lume! Totul ar fi pierdut, dacă până mâine, înainte de deschiderea Bursei, s'ar comite cea mai mică indiscreție!

Huret, foarte emoționat, zăpăcit de măreția loviturii pe care o puneau la cale, făgădui să fie de o muțenie absolută. Și își împărțiră rolurile, hotărînd să se apuce imediat de treabă. Saccard își pusese pălăria, când îi trecu prin minte să întrebe:

— Spune-mi, Rougon te-a însărcinat să-mi aduci vestea asta?

— Desigur.

O clipă șovăise, căci mințea; în realitate văzuse telegrama pe masa de lucru a ministrului și avusese indiscreția s'o citească într'un moment când rămăsese singur. Dar cum interesul lui era ca cei doi frați să trăiască în bună înțelegere, această minciună îi păru după aceea foarte potrivită, mai ales că știa cât de puțin dornici sunt frații să se vadă și să vorbească despre asemenea lucruri.

— Ei, n'am ce zice, exclamă Saccard, de data asta a fost drăguț... Și acum, la lucru!

In anticameră se afla numai Dejoie singur, care se căsnise să audă câte ceva, dar care nu putuse prinde nimic precis. Ei își dădură totuși seama că era agitat și că simțise că se apropie o pradă enormă; era atât de excitat de mirosul banilor, încât se duse la fereastra de pe coridor ca să-i vadă străbătând curtea.

Greutatea era că trebuiau să acționeze repede și cu mare prudență. Așa că, ajunși în stradă, se despărțiră: Huret avea să se ocupe de Bursa mică, de seară, în timp ce Saccard, deși era foarte târziu, porni în căutarea remizierilor, a culisierilor și a agenților de schimb, pentru a le da ordine de cumpărare. Ceeace voia, însă, era ca aceste ordine să fie împărțite, să le risipească, pe cât era cu putință, de frică să nu trezească vreo bănuială: voia mai ales să pară că se întâlnește ca din întâmplare cu acești oameni, în loc să se ducă să-i caute la ei acasă, fapt care ar fi părut curios. Intâmplarea îi veni în ajutor: pe bulevard îl zări pe agentul de schimb Jacoby, cu care glumi și căruia îi dădu ordin să cumpere un stoc mare de acțiuni, fără ca acesta să se mire. Ceva mai încolo se întâlni cu o femeie voinică și blondă pe care o știa amanta unui alt agent, Delarocque, cumnatul lui Jacoby; și cum femeia îi spuse că avea întâlnire cu Delarocque în seara aceea, o rugă să-i transmită din partea lui câteva rânduri scrise cu creionul pe o carte de vizită. Apoi, știind că Mazaud trebuia să ia parte în seara aceea la un banchet dat de foștii lui colegi de școală, făcu în așa fel, încât se duse și el la restaurant și îi schimbă ordinele pe care i le dăduse în timpul zilei. Și spre norocul lui, în drum spre casă, cam pe la miezul nopții, fu oprit de Massias, care ieșea dela teatru. Se îndreptară împreună spre rue Saint-Lazare și avu timp suficient să facă pe originalul care crede într'o urcare la Bursă, bineînțeles, nu o urcare imediată; până la urmă îl însărcină pe Massias cu o mulțime de ordine de cumpărare pentru Nathanson și pentru alți culisieri, spunând că lucrează în numele unui grup de prieteni, ceeace, la urma urmelor, cam așa era! In felul acesta, înainte de a se duce la culcare, luase măsurile necesare pentru a juca *à la hausse* pe o sumă de peste cinci milioane.

A doua zi dimineaţa, Huret sosi la Saccard chiar la ora şapte, povestindu-i cum lucrase la Bursa cea mică, în faţa pasajului Operei, pe trotoar, unde pusese să i se cumpere cât mai mult cu putinţă, cu măsură totuşi, pentru a nu ridica prea mult cursurile. Ordinele date de el se urcau la un milion, dar amândoi, socotind că lovitura este prea modestă încă, luară hotărîrea să continue lupta. Aveau înaintea lor toată dimineaţa. Mai întâi, însă, se aruncară asupra ziarelor, tremurând de teama să nu dea peste secretul lor, peste vreo notiţă sau vreun rând care le-ar fi dărâmat tot planul. Nu! presa nu ştia nimic; era plină de veşti în legătură cu războiul, era inundată de telegrame şi de amănunte asupra bătăliei dela Sadova. Dacă n'ar transpira nimic până la ora două după amiază, dacă ar avea pentru ei o singură oră de Bursă, o jumătate de oră chiar, ar putea să dea lovitura, ar face praf ovreimea, cum zicea Saccard. Şi se despărţiră din nou, alergând fiecare să arunce alte milioane în luptă.

Saccard îşi petrecu toată dimineaţa pe stradă, adulmecând şi atât de dornic să meargă pe jos, încât dăduse drumul trăsurii, imediat după ce-şi făcuse primul drum. Intră la Kolb, unde clinchetul aurului îi mângâie auzul ca o făgăduială a victoriei; avu tăria să nu-i spună o vorbă bancherului, care nu ştia nimic. Se urcă apoi la Mazaud, nu pentru a da un nou ordin, ci numai pentru a se arăta îngrijorat din cauza ordinului dat în ajun. Nici acolo nu ştia nimeni nimic. Numai Flory îl puse oarecum pe gânduri, din cauza veşnicelor târcoale pe care i le dădea; pricina era însă adânca admiraţie a tânărului funcţonar pentru priceperea financiară a directorului Băncii Universale; şi cum domnişoara Chuchu începea să-i coste cam mult, Flory făcea şi el câte o mică operaţie, visând să afle care sunt ordinele de bursă ale idolului său, ca să joace şi el la fel.

In sfârşit, după dejunul luat în grabă la Champeaux, unde avu imensa bucurie să audă văicărelile lui Moser şi chiar pe ale lui Pillerault, prevestind o nouă prăbuşire a cursurilor, Saccard se duse în piaţa Bursei, încă dela douăsprezece şi jumătate. Dorea, spunea el, să vadă lumea sosind. Căldura era înnăbuşitoare, razele arzătoare ale soarelui cădeau vertical, albind treptele a căror radiere încingea peristilul cu un aer greu şi aprins ca de cuptor; scaunele goale trosneau în această

arşiţă, în timp ce jucătorii, în picioare, se adăposteau sub dâra îngustă de umbră aruncată de coloane. In grădină, sub un copac, Saccard îl văzu pe Busch însoţit de cumătra Méchain; aceştia zărindu-l, începură să vorbească între ei cu aprindere; i se păru chiar, la un moment dat, că sunt gata să i se adreseze, dar că se răzgândiră; să fi ştiut oare ceva, negustorii ăştia de sdrenţe, de valori ajunse la coş, veşnic în căutarea de marfă? La gândul acesta îl trecu un fior. Dar tocmai atunci îl striga cineva; îi recunoscu pe Maugendre şi pe căpitanul Chave, care stăteau pe o bancă şi se certau; primul zeflemisea acum jocul meschin al căpitanului, cei douăzeci de franci câştigaţi zilnic, ca în fundul unei cafenele de provincie, după înverşunate partide de pichet: ce dracu, nu putea oare să joace şi el mai serios, mai ales azi, când scăderea era sigură şi limpede ca lumina zilei? Şi îl luă martor pe Saccard: nu-i aşa că scăderea va continua? El unul intrase cu sume mari, şi era atât de sigur de scădere încât şi-ar fi angajat toată averea. In faţa acestei întrebări fără ocol, Saccard răspunse prin zâmbete, prin clătinări din cap care nu voiau să spună nimic, simţindu-se plin de remuşcări că nu poate destăinui nimic acestui om pe care-l ştiuse atât de harnic şi de chibzuit pe vremea când îşi vedea cinstit de negustoria lui de ţesături; dar îşi jurase să nu spună nimănui nimic, având cruzimea jucătorului care nu vrea să-şi strice norocul. Chiar în clipa aceea atenţia îi fu atrasă de cupeul baroanei Sandorff, pe care-l urmări din ochi şi-l văzu oprindu-se de data asta în strada Băncii. Imediat îşi aduse aminte de baronul Sandorff, consilier la ambasada Austriei: baroana, desigur, era informată şi va zădărnici totul, făcând cine ştie ce neghiobie muierească. Saccard trecu repede strada şi dădu târcoale cupeului, care rămăsese locului, nemişcat, tăcut, de parcă nu era nimeni înăuntru, cu vizitiul ţeapăn pe capră. Totuşi, unul din geamuri fu coborît şi Saccard salută, apropiindu-se curtenitor.

— Cum stăm, domnule Saccard? Scăderea continuă?

El crezu că i se întinde o cursă.

— Desigur, doamnă.

Dar cum ea se uita la el îngrijorată, cu privirea aceea nesigură atât de firească jucătorilor la Bursă, înţelese că nici baroana nu ştia nimic. Un val cald de sânge i se urcă la cap şi se simţi cuprins de bucurie.

— Așa dar, domnule Saccard, n'ai să-mi spui nimic?

— Știu și eu, doamnă? Nu, nimic, afară de ceeace, fără îndoială, știți și dumneavoastră.

Și se îndepărtă zicându-și: „Nici tu n'ai fost drăguță cu mine, așa că m'aș bucura să înghiți un hap! Poate că, altădată vei fi mai înțelegătoare!" Nu i se păruse niciodată mai ispititoare și era sigur că o va avea într'o bună zi, când va sosi și ceasul lui.

In timp ce se întorcea în piața Bursei, îl zări de departe pe Gundermann care ieșea din rue Vivienne, și simți un fior în inimă. Cu toate că, din cauza depărtării, acesta părea mai mic, era totuși el, cu pasul lui domol, cu capul drept și palid, mergând fără a se uita la oameni, majestuos, ca și cum ar fi fost singur în mijlocul mulțimii. Saccard îl urmări îngrozit, pândindu-i fiece mișcare. Când îl văzu pe Nathanson că se apropie de el, crezu că totul e pierdut. Dar remizierul se retrase, desamăgit și Saccard răsuflă ușurat. Da, întradevăr, bancherul arăta ca de obicei. Apoi, deodată, inima îi tresări de bucurie: Gundermann intră la cofetărie spre a cumpăra bonboane pentru nepoatele lui; și asta era semn bun, pentrucă bancherul nu intra niciodată acolo în zile de criză.

Era ora unu; clopotul anunță deschiderea Bursei. Fu o zi memorabilă, una din acele zile de dezastru, de dezastru provocat de urcări, și care sunt atât de rare, încât rămân de pomină. La început, în căldura înnăbușitoare, cursurile scăzură mereu. Apoi, câteva cumpărări bruște, izolate, ca focurile de trăgători înainte de încingerea luptei, avură darul să-i uimească pe toți. Operațiile rămâneau totuși greoaie, în mijlocul neîncrederii generale. Cumpărările se înteţiră, se ridicau din toate părțile, în culisă, în incintă; nu se mai auzea decât vocea lui Nathanson sub colonadă, a lui Mazaud, a lui Jacoby și a lui Delarocque la „corbeille" strigând că cumpără toate valorile, la orice preț; atunci se deslănțui un freamăt, o fierbere ce creștea mereu, fără ca cineva să îndrăznească să riște în zăpăceala acestei întorsături inexplicabile. Cursurile urcaseră ușor și Saccard avu timp să-i dea noi ordine lui Massias, pentru Nathanson. Il rugă, deasemenea, și pe junele Flory, care trecea în fugă, să-i înmâneze lui Mazaud un bilet, prin care îl însărcina să cumpere, să cumpere mereu; așa încât, Flory, care citise biletul, încrezător, făcu și el jocul ma-

relui om de bursă, cumpărând pe cont propriu. Şi chiar în clipa aceea, la două fără un sfert, Bursa fu sguduită de un trăsnet: Austria ceda împăratului Veneţia, războiul se sfârşise. De unde venise vestea? Nu ştia nimeni; ea ieşea din toate gurile, din toate părţile, ca din pământ. Cineva o adusese acolo şi acum o repetau toţi, într'un vacarm care creştea ca fluxul echinocţial. Cursurile începură să se urce tot mai sus, în mijlocul sgomotului asurzitor. Inainte de închidere ele crescuseră cu patruzeci, cu cincizeci de franci. Fu o zăpăceală de nedescris, una din acele bătălii corp la corp, în care toţi se înghesue, soldaţi şi ofiţeri, pentru a-şi scăpa pielea, asurziţi, orbiţi, pierzând simţul precis al situaţiei. Frunţile erau lac de sudoare, iar soarele nemilos care bătea în trepte, dădea Bursei o pâlpâire de incendiu.

La lichidare, când proporţiile dezastrului putură fi stabilite, se constată că erau imense. Câmpul de bătaie era acoperit de răniţi şi de ruine. Moser, care juca *à la baisse*, era printre cei mai crunt loviţi. Pillerault îşi plătea crunt slăbiciunea de a-şi fi pierdut o singură dată în viaţă încrederea în jocul *à la hausse*. Maugendre pierdea cincizeci de mii de franci, prima lui pierdere întradevăr serioasă. Baroana Sandorff avea de plătit diferenţe atât de mari, încât se spunea că Delcambre refuza să i le achite; era palidă de furie şi de ură numai la auzul numelui bărbatului ei, consilierul de ambasadă, care avusese telegrama în mână chiar înaintea lui Rougon şi care nu-i spusese nimic. Dar, mai ales marea finanţă suferise o înfrângere grozavă, un adevărat masacru. Se spunea că numai Gundermann pierduse opt milioane. Şi toată lumea era uimită: cum de nu fusese înştiinţat? Tocmai el, stăpânul necontestat al pieţei, pentru care miniştrii nu erau decât nişte funcţionari ai lui, iar statele sub totală dependenţă faţă de el! Avusese loc unul din acele extraordinare concursuri de împrejurări care provoacă marile lovituri ale norocului. Era o prăbuşire neprevăzută, idioată, lipsită de raţiune şi de logică.

Intre timp însă, se răspândi svonul prin care Saccard deveni dintrodată un om mare. Dintr'o singură lovitură adunase aproape toţi banii pierduţi de jucătorii *à la baisse*. El personal băgase în buzunar două milioane. Restul trebuia să intre în casa Băncii Universale sau mai bine zis în mâinile administratorilor. Cu mare greutate izbuti s'o convingă pe doamna Caroline că partea lui Hamelin, din această pradă luată

dela evrei, era de un milion. Huret, care participase la luptă, își luă și el din plin partea leului. Iar ceilalți, Daigremont, marchizul de Bohain, nu se lăsară rugați. Votară cu toții o adresă de mulțumiri și de felicitări pentru eminentul director. Dar, mai ales o inimă bătea plină de recunoștință pentru Saccard; aceea a tânărului Flory, care câștigase zece mii de franci, o avere, fapt care-i îngăduia să se mute cu Chuchu într'un mic apartament din rue Condorcet și să iasă seara împreună cu ea, spre a se întâlni cu Gustave Sédille și cu Germaine Coeur la restaurantele de lux. La gazetă, trebui să i se dea o gratificație lui Jantrou, care făcuse scandal că nu fusese și el pus la curent. Numai Dejoie era plin de tristețe, neputându-și ierta faptul că simțise într'o seară norocul trecând pe lângă el, misterios și vag, și că nu făcuse nimic spre a-l folosi.

Această primă victorie a lui Saccard păru a fi ca o încununare a imperiului ajuns la apogeu. Intrase în orbita strălucitoare a regimului și părea a fi unul din aștrii lui glorioși. Chiar în seara zilei în care el se ridica în mijlocul atâtor averi prăbușite, în ceasul când Bursa nu mai era decât un cernit câmp de ruine, Parisul se împodobea, se ilumina ca pentru o mare victorie; și serbările dela Tuilleries, ca și veselia ce domnea pe străzi, îl sărbătoreau pe Napoleon al III-lea, stăpânul Europei, atât de mare, atât de puternic, încât ceilalți împărați și regi îl alegeau ca arbitru în certurile lor, lăsând pe seama lui provincii întregi pentru ca el să le împartă. E drept, la Cameră se auziră câteva proteste ale acelor profeți ai nenorocirilor care vesteau confuz îngrozitorul viitor: Prusia întărită, pentrucă Franța îi îngăduise acest lucru, Austria învinsă, Italia nerecunoscătoare. Dar aceste glasuri îngrijorate fură acoperite de râsete, de strigăte de mânie; a doua zi după Sadova, Parisul, centrul lumii, strălucea prin toate străzile și monumentele lui, în așteptarea nopților negre și înghețate, a nopților de întuneric străbătute numai de dârele roșietice ale obuzelor. In seara aceea, Saccard, îmbătat de succes, umblă pe străzi, prin Place de la Concorde, prin Champs Elysées, bătând toate trotoarele luminate de lampioane. Dus de valul mereu crescând al trecătorilor, orbit de lumina puternică de parcă era ziua, ar fi putut să creadă că totul era organizat în cinstea lui: nu era oare și el învingătorul neașteptat, cel

care se ridica din mijlocul dezastrelor? Un singur lucru îi turbura bucuria, furia lui Rougon, care îl dăduse afară pe Huret, când înțelesese de unde provenea lovitura dela Bursă. Așa dar, marele om nu se dovedise un frate bun, căci nu el fusese acela care îi trimisese știrea. Avea să fie oare silit să se lipsească de înalta lui oblăduire, ba chiar să înceapă să-l atace? Deodată, ajungând în fața palatului Legiunii de Onoare, deasupra căruia strălucea o uriașă cruce de foc ce scânteia în noapte, luă o îndrăzneață hotărîre pentru ziua în care se va simți destul de tare. Și, îmbătat de cântecele mulțimii și de fâlfâirile steagurilor, se întoarse în rue Saint-Lazare, străbătând Parisul strălucitor.

Peste două luni, în Septembrie, Saccard, pe care victoria asupra lui Gundermann îl făcuse și mai îndrăzneț, hotărî că trebue să se dea un nou avânt Băncii Universale. La adunarea generală care avusese loc la sfârșitul lui Aprilie, bilanțul prezentat arăta, pentru exercițiul 1864, un profit de nouă milioane, în care era cuprins și beneficiul realizat din cei 20 de franci primă de fiecare din cele cincizeci de mii de acțiuni noi emise cu prilejul dublării capitalului. Contul cheltuielilor de constituire fusese amortizat pe de-a'ntregul; deasemenea, se plătise acționarilor cei cinci la sută cuveniți, iar administratorilor cei zece la sută, alocându-se fondului de rezervă o sumă de cinci milioane, înafară de procentul reglementar de zece la sută; și din milionul care mai rămăsese, se putuse plăti dividende de zece franci pentru fiecare acțiune. Era un rezultat foarte frumos pentru o societate care nu avea nici doi ani de existență. Dar Saccard proceda prin salturi brusce, aplicând terenului financiar metoda culturii intensive, încălzind și supraîncălzind pământul, cu riscul de a arde recolta; și făcu în așa fel, încât o a doua sporire de capital să fie admisă, întâi de consiliul de administrație, apoi de adunarea generală extraordinară ce se întruni la 15 Septembrie; acesta fu din nou dublat, ridicat dela cincizeci la o sută de milioane, prin emisiunea a o sută de mii de acțiuni noi, rezervate exclusiv acționarilor cărora li se dădu o acțiune nouă pentru una veche. Numai că, de astădată, acțiunile erau emise la cursul de șase sute șaptezeci și cinci de franci, ceeace însemna o primă de o sută șaptezeci și cinci de franci destinată fondului de rezervă. Succesele tot mai mari, afacerile strălucite pe

care le încheia și mai ales marile întreprinderi pe care urma să le înființeze Banca Universală, erau motivele invocate pentru a îndreptăți această enormă sporire de capital, dublat astfel a doua oară într'un scurt interval; toate acestea trebuiau să dea Băncii o importanță și o soliditate în raport cu interesele pe care le reprezenta. Rezultatul se văzu, de altfel, imediat: acțiunile, care luni de zile în șir fuseseră staționare la cursul mijlociu de șapte sute cincizeci de franci, se ridicară în trei zile la nouă sute.

Hamelin nu se putuse înapoia din Orient pentru a prezida adunarea generală extraordinară, dar îi scrise surorii sale o scrisoare plină de îngrijorare, prin care își mărturisea teama cu privire la felul acesta de a conduce Banca în galop, nebunește. Era sigur că se făcuseră din nou declarații false la notarul Lelorrain. Intradevăr, nu toate acțiunile noi fuseseră legalmente subscrise, societatea rămânând în posesia acțiunilor refuzate de acționari; și cum vărsămintele nu se efectuaseră deloc, efectele în chestiune trecură printr'un simplu schimb de scrisori în contul Sabatani. Inafară de asta, societatea subscrisese la propria ei emisiune, pe numele altor acționari fictivi și al administratorilor, așa că deținea acum aproape treizeci de mii din acțiunile ei, reprezentând o sumă de șaptesprezece milioane și jumătate. Inafară de faptul că situația era ilegală, ea putea deveni și periculoasă, deoarece experiența a dovedit că orice instituție de credit care joacă la Bursă cu valorile proprii, este pierdută. Cu toate acestea, doamna Caroline îi răspunse fratelui său pe un ton glumeț, făcând haz de el că ajunsese atât de fricos, încât tocmai ea, atât de bănuitoare pe vremuri, trebuia să-l liniștească. Ii mai spunea că veghiază neîncetat, că nu vede nimic suspect, că era, dimpotrivă, uimită de toate marile evenimente, atât de limpezi și de logice la care asistase. Adevărul era că nu știa nimic din tot ceeace i se ascundea și că pe deasupra era orbită de admirația ei pentru Saccard, de simpatia pe care i-o insufla activitatea și inteligența acestui om.

In Decembrie, acțiunile depășiră cursul de o mie de franci. Și abia atunci, în fața triumfului Băncii Universale, marea finanță începu să se agite; Gundermann fu văzut în piața Bursei cu aerul lui distrat și cu mersul lui mecanic, intrând la cofetar să cumpere bomboane. Plătise cele opt mi-

lioane pe care le pierduse, fără să crâcnească, fără ca cei din jurul lui să fi auzit dela el vreun cuvânt de mânie sau de ură. Deobicei, când avea pierderi de felul ăsta, ceeace se întâmpla rar, spunea că merită lecţia, că asta îi va fi învăţătură de minte, spre a fi mai chibzuit în viitor; şi toată lumea zâmbea, căci nimeni nu şi-l putea închipui pe Gunderman nechibzuit. Dar de astădată, cruda lecţie trebue să-l fi rănit adânc; gândul de a fi fost învins de zăpăcitul acela de Saccard, de nebunul ăla pătimaş, el, atât de rece, atât de stăpân pe faptele lui şi pe oameni, îi era desigur greu de îndurat.. Aşa că, încă de atunci, se puse la pândă, fiind sigur că-şi va lua revanşa. In faţa succesului Băncii Universale, luase imediat poziţie, ca un observator convins că izbânzile prea repezi, prosperitatea mincinoasă, duc la cele mai cumplite dezastre. Totuşi, cursul de o mie de franci era încă modest şi Gundermann aştepta momentul să înceapă jocul *à la baisse*. Teoria lui era că evenimentele la Bursă nu pot fi provocate, că, cel mult, pot fi prevăzute şi poţi profita de pe urma lor când se produc. Numai logica era valabilă; în speculaţiile de Bursă, ca şi aiurea, adevărul constitue o forţă atotputernică. In clipa în care cursurile vor creşte prea mult, se vor prăbuşi; scăderea va urma atunci în mod matematic, iar el nu va avea altceva de făcut decât să-şi vadă împlinindu-i-se calculul şi să-şi încaseze câştigul. Şi încă de pe acum îşi fixase intrarea în luptă, pentru ziua în care cursurile vor atinge o mie cinci sute de franci. La acest curs, el începu deci să vândă acţiunile Băncii Universale, la început câte puţin, apoi cu fiece lichidare tot mai mult, după un plan dinainte stabilit. Nu avea nevoie de un sindicat de jucători *à la baisse;* putea face el singur asta; oamenii înţelepţi îşi vor da seama de realitate şi-i vor urma jocul. El aştepta calm ca banca asta sgomotoasă, banca asta care pusese atât de repede stăpânire pe piaţă şi care se ridica asemenea unei ameninţări în faţa marii finanţe evreieşti, să se clatine dela sine, pentru a o arunca la pământ dintr'o singură lovitură dată cu umărul.

Mai târziu, se spunea că Gundermann însuşi înlesnise în secret lui Saccard cumpărarea unei clădiri vechi, în rue de Londres, clădire pe care acesta avea intenţia s'o dărâme pentru a ridica în locul ei palatul visurilor sale, în care să-şi instaleze cu mult fast banca. Intradevăr, Saccard izbutise să

convingă consiliul de administrație și lucrările începură cam pe la mijlocul lui Octombrie.

Chiar în ziua în care se puse, cu tot ceremonialul cuvenit, piatra fundamentală, Saccard se afla, pe la patru după amiază, la gazetă, unde-l aștepta pe Jantrou, plecat să ducă ziarelor aliate dări de seamă asupra solemnității, când se pomeni cu baroana Sandorff. Aceasta întrebase mai întâi de redactorul șef, apoi dăduse, ca din întâmplare de directorul Băncii Universale, care foarte curtenitor i se pusese la dispoziție, gata să-i dea orice informație ar interesa-o, poftind-o în camera rezervată din fundul coridorului. Odată ajunsă aci, la primul atac brutal, ea cedă pe divan, ca o femeie de stradă, resemnată dinainte să accepte această aventură.

Dar se ivi o complicație: doamna Caroline, având treabă în cartierul Montmartre, trecu și pe la ziar. I se întâmpla deseori să vină pe acolo, pe neașteptate, fie pentru a-i da vreun răspuns lui Saccard sau, pur și simplu, pentru a afla ce se mai întâmplă. De altfel, îl cunoștea pe Dejoie, pe care îl recomandase chiar ea și se oprea întotdeauna ca să stea puțin de vorbă cu el, încântată de recunoștința pe care i-o purta. Cum în ziua aceea nu-l găsise pe Dejoie în anticameră, ea intră, străbătu coridorul și se lovi piept în piept cu el, prinzându-l cum ascultă la ușă. Dejoie ajunsese acum să sufere de o adevărată boală, tremura tot, trăgea cu urechea pe la toate ușile, doar-doar va afla vreun secret de bursă. Numai că ceeace auzise și pricepuse de data asta, fusese cam neplăcut, așa că surâdea încurcat.

— E aici, nu-i așa? întrebă doamna Carolina, voind să treacă.

El, însă, o opri bâlbâindu-se, deoarece nu avusese timp să născocească o minciună.

— Da, e aici, dar nu puteți intra.

— Cum așa, nu pot intra?

— Nu, este cu o doamnă.

Ea se făcu albă ca varul, iar Dejoie, care nu știa nimic din toată încurcătura, clipi din ochi, întinzând gâtul și căutând să-i explice printr'o mimică expresivă ce se întâmplă înăuntru.

— Cine este doamna aceea? întrebă ea scurt.

Dejoie nu avea niciun motiv să-i ascundă numele, tocmai ei, binefăcătoarea lui, așa că-i șopti la ureche:

— Baroana Sandorff. Oh! demult îi tot dă târcoale.

Doamna Caroline rămase o clipă nemişcată. In umbra coridorului, paloarea pământie a feţei ei nu se putea distinge bine. Simţise în inimă o durere atât de ascuţită, atât de cumplită, cum nu-şi amintea să mai fi suferit vreodată. Şi rămăsese ţintuită locului din cauza acestei lovituri îngrozitoare. Ce să facă acum? Să spargă uşa şi să se năpustească asupra acestei femei, să-i facă de ruşine provocând un scandal?

Şi cum stătea aşa, nehotărîtă, uluită, ea fu întâmpinată de doamna Jordan, care venea veselă să-şi ia bărbatul. Marcelle o cunoscuse de curând pe doamna Caroline.

— A, dumneavoastră eraţi, doamnă... Inchipuiţi-vă că astă seară ne ducem la teatru. Oh! e o poveste întreagă, nu trebue să ne coste mult... Paul a descoperit un restaurant mic, în care vom putea lua o masă bună pentru un franc şi şaptezeci şi cinci de persoană...

Jordan, care tocmai sosea, o întrerupse râzând:

— Două feluri, o sticluţă de vin şi pâine la discreţie...

— Iar după aceea, adăugă Marcelle, nu vom lua trăsură, căci este atât de plăcut să te înapoiezi acasă pe jos, noaptea târziu... Şi, cum suntem bogaţi, astă seară vom lua chiar şi câte o prăjitură cu migdale, de un franc... Sărbătoare deplină, petrecere în toată regula!

Şi se îndepărtă fericită, la braţul soţului ei, în timp ce doamna Caroline, care se întorsese cu ei în anticameră, abia avusese putere să surâdă.

— Petrecere bună! murmură ea cu vocea tremurândă.

Apoi, plecă. Il iubea pe Saccard şi purta în suflet toată uimirea şi durerea, ca pe o rană ruşinoasă pe care nu voia s'o arate nimănui.

VII

Două luni mai târziu, într'o după amiază cenușie de Noembrie, doamna Caroline se sui imediat după masă în sala unde țineau planurile, pentru a lucra. Fratele ei, care se afla la Constantinopol, unde se ocupa de problema căilor ferate orientale, o rugase să revadă toate notițele luate pe vremuri, cu prilejul primei lor călătorii, și să facă apoi un fel de memoriu, care să fie ca un rezumat istoric al chestiunii; și, de două săptămâni, ea încerca să se dedice cu totul acestei lucrări. In ziua aceea era atât de cald, încât lăsă focul să se stingă și deschise fereastra de unde privi o clipă, înainte de a se apuca de lucru, arborii cei mari și desfrunziți ai palatului Beauvilliers, ce păreau aproape liliachii sub cerul spălăcit.

Trecuse mai bine de o jumătate de oră de când scria și, având nevoie de un document, se văzu silită să răscolească îndelung dosarele îngrămădite pe masă. Apoi se ridică, se duse să caute printre alte hârtii și se întoarse la locul ei încărcată cu fel de fel de acte. In timp ce punea în ordine aceste hârtii, dădu peste niște ilustrații religioase: o vedere colorată a sfântului mormânt, textul unei rugăciuni încadrat de instrumentele Patimilor, rugăciune foarte potrivită pentru a aduce mântuirea în clipele de desnădejde, când sufletul se află în primejdie. Iși aduse aminte că fratele ei cumpărase aceste ilustrații la Ierusalim, sub impulsul sentimentelor sale pioase. Fu cuprinsă de o emoție neașteptată și lacrimile începură să i se prelingă pe obraji. Ah, fratele ei, atât de inteligent, atât de mult timp neluat în seamă, ce fericit era că mai putea

crede, că nu zâmbea în fața acestei imagini atât de naive a sfântului mormânt, poză bună de împodobit cutiile de bomboane! Ce fericit era că datorită credinței lui își regăsea seninătatea prin această rugăciune cu o versificație atât de ieftină! Il vedea aevea, prea încrezător, lăsându-se poate prea ușor înșelat, dar atât de cinstit, atât de liniștit, fără să fie sfâșiat de revolte și de frământări. Iar ea, care de două luni era răscolită și suferea întruna, ea care nu mai credea, cu sufletul pârjolit de atâtea lecturi, cu mintea zăpăcită de tot felul de idei, cât de mult dorea, în ceasurile de slăbiciune, să fi rămas simplă și naivă ca el, ca să-și poată potoli inima îndurerată repetând în fiecare dimineață și seară, de câte trei ori, rugăciunea aceasta copilărească, înconjurată de cuie și de lănci, de cununa de spini și de buretele Patimilor!

A doua zi după întâmplarea care-i desvăluise legătura lui Saccard cu baroana Sandorff, doamna Caroline trebuise să-și încordeze toată puterea de voință, pentru a-și înfrâna dorința de a-l spiona și de a ști totul. Nu era soția lui și nu voia să fie nici amanta pătimașă a cărei gelozie ajunge până la scandal; partea tristă era însă că nu încetase să-i aparțină și mai departe, dată fiind viața intimă pe care o duceau zi de zi. Aceasta se datora felului liniștit și plin de o afecțiune simplă în care ea privise dela început această aventură: o prietenie, care în mod fatal dusese la legătura lor trupească, așa cum se întâmplă între un bărbat și o femeie. Nu mai avea douăzeci de ani și după trista experiență a căsătoriei ei devenise foarte îngăduitoare. La vârsta de treizeci și șase de ani, o femeie atât de înțeleaptă ca ea, care credea că nu-și mai poate face niciun fel de iluzii, nu putea oare să închidă ochii și să se poarte mai mult ca o mamă, decât ca o amantă, față de acest prieten la care se resemnase într'un târziu, într'o clipă de rătăcire morală, mai ales că și el trecuse demult de vârsta eroilor din romane? Uneori își spunea că dădea prea mare importanță acestor legături dintre sexe, de cele mai multe ori simple întâlniri care te stânjenesc apoi o viață întreagă. Dar tot ea era aceea care judeca drept imorală această observație, căci atunci ar însemna să admiți toate greșelile, să îngădui ca toate femeile să aparțină tuturor bărbaților. Și, totuși, câte femei nu dau dovadă de înțelepciune acceptând să-și împartă bărbatul cu o rivală? Va veni ziua în care simplitatea vieții

de toate zilele va învinge trufaşa idee a posesiunii unice şi totale! Toate acestea, însă, nu erau decât motivări teoretice, menite doar să-i facă viaţa suportabilă; în zadar căuta să se resemneze; în zadar se silea să rămână intendenta credincioasă, slujnica înzestrată cu o inteligenţă superioară care vrea să-şi dăruiască şi trupul după ce şi-a dăruit inima şi creierul: o cuprindea o răzvrătire a cărnii, a patimii şi suferea groaznic din cauză că nu ştia tot ce face Saccard şi că nu se putea hotărî s'o rupă imediat cu el, după ce-i va fi svârlit în obraz tot răul imens pe care i-l făcuse. Dar se stăpânise, fără a scoate un cuvânt, rămânând liniştită şi zâmbitoare faţă de el; niciodată, însă, în viaţa ei, care fusese atât de crudă până atunci, nu avusese nevoie de mai multă tărie.

Mai privi o clipă ilustraţiile religioase pe care le ţinea încă în mână, cu surâsul ei dureros de necredincioasă cuprinsă de duioşie. Dar aproape că nici nu le mai vedea, deoarece se gândea mereu numai la ceeace putuse face Saccard ieri, la ceeace poate făcea chiar şi acum; fără să vrea, gândul ei, de îndată ce nu şi-l ocupa cu altceva, se întorcea mereu la această bănuială. In ce-l privea pe Saccard, se părea că el îşi trăieşte viaţa sa obişnuită, dimineaţa prins de grijile direcţiei, după amiază cu Bursa, seara cu invitaţiile la masă, cu premierele, o viaţă de plăceri, cu actriţe pe care ea nu era însă geloasă. Şi totuşi, îşi dădea bine seama că-l preocupa ceva nou, ceva care-l absorbea ore întregi pe care altădată le folosea altfel: nu putea fi decât femeia aceea, care-i dădea întâlniri într'un loc pe care doamna Caroline nu voia să-l afle. Din cauza asta era bănuitoare şi neîncrezătoare, reîncepând, fără voia ei, să facă pe „jandarmul" cum spunea fratele său în glumă, chiar şi cu privire la afacerile băncii, pe care încetase de a le mai supraveghea, atât de multă încredere avusese la un moment dat în Saccard. Neregulile erau evidente şi o întristau. Apoi se mira de faptul că parcă nu-i mai pasă de nimic, că nu mai avea putere nici să vorbească şi nici să facă ceva, atât de apăsată îşi simţea inima de o singură teamă, de teama acestei trădări pe care ar fi vrut s'o accepte şi care o chinuia cumplit. Ruşinată din pricina lacrimilor care o podidiră din nou, ascunse ilustraţiile cu adâncă părere de rău că nu se putea duce să îngenuncheze într'o biserică şi să-şi aline

acolo durerea, plângând ceasuri în șir, până i-ar seca izvorul lacrimilor.

Liniștindu-se, doamna Caroline își reluase de vreo zece minute lucrul și continua să redacteze memoriul pentru fratele ei, când un valet veni să-i spună că Charles, un vizitiu concediat în ajun, vrea cu tot dinadinsul să-i vorbească. Saccard fusese acela care-l angajase și tot el, prinzându-l că fură din ovăsul cailor, îl dăduse afară. Stătu o clipă pe gânduri, dar în cele din urmă îl primi.

Inalt, chipeș, ras proaspăt, cu mersul legănat, sigur de el și increzut ca toți bărbații întreținuți de femei, Charles se prezentă în fața ei cu destulă obrăznicie.

— Am venit la dumneavoastră, doamnă, pentru cele două cămăși pe care mi le-a pierdut spălătoreasa și de care nu vrea să țină seamă. Sunt sigur că nu veți îngădui să fiu păgubit... Și cum dumneavoastră sunteți răspunzătoare, vă rog să-mi plătiți aceste două cămăși... Da, vreau cincisprezece franci.

In tot ceeace privea gospodăria, doamna Caroline era foarte severă. Poate că i-ar fi plătit cei cincisprezece franci pentru a nu da loc la discuții inutile. Dar obrăznicia acestui individ, prins în ajun cu mâna în traistă, o supără.

— Nu-ți datorez nimic, așa că nu-ți voi da niciun ban... De altfel, domnul Saccard m'a prevenit și mi-a interzis cu desăvârșire să fac ceva pentru dumneata...

Atunci Charles se apropie amenințător.

— Ah! Așa a spus domnul!?... Eram sigur! Rău a făcut însă, căci vom avea dece râde... Nu sunt chiar atât de prost ca să nu-mi fi dat seama că sunteți amanta domnului...

Doamna Caroline se ridică roșind și voi să-l dea afară. Dar el i-o luă înainte și continuă, vorbind și mai tare:

— Și poate că doamna ar dori să afle unde se duce domnul de două și uneori de trei ori pe săptămână, între patru și șase, când e sigur că persoana în chestie e singură...

Doamna Caroline pălise și tot sângele i se strânsese la inimă. Cu o mișcare violentă încercă să-l împiedice să spună ceeace ea însăși evita de atâta vreme să afle.

— Iți interzic să...

Dar vizitiul strigă mai tare decât ea.

— E doamna baroană Sandorff... O întreține domnul Delcambre, care a închiriat, ca s'o poată întâlni în voie, un

apartament în rue Caumartin, aproape colț cu rue Saint-Nicolas, într'o casă în care este și o fructărie... Așa că acolo se duce domnul, luând locul celuilalt în culcușul cald încă...

Doamna Caroline întinsese brațul spre clopoțel, pentru a porunci ca individul să fie dat afară; dar era sigură că el ar fi continuat să vorbească și în fata servitorilor.

— O, și când spun în culcușul cald, știu eu ce spun!... Am acolo o prietenă, pe Clarisse, camerista, care i-a spionat și a văzut-o pe stăpână-sa, un adevărat sloi de ghiață, făcând cu domnul Saccard o mulțime de porcării...

— Taci, nenorocitule!... Ține! ia-ți cincisprezece franci!

Și cu un gest de adânc desgust, îi dădu banii, înțelegând că acesta era singurul mijloc ca să scape de el. Intradevăr, Charles deveni din nou foarte politicos.

— Eu unul, doamnă, nu vă vreau decât binele... Casa aceea unde este și o fructărie... Intrarea din fundul curții... Azi e joi și e tocmai ora patru... dacă doamna vrea să-i prindă...

Ea îl împinse spre ușă, cu gura încleștată, albă la față ca varul.

— Cu atât mai mult cu cât azi doamna ar asista, poate, la ceva și mai caraghios... Desigur că Clarisse nu mai poate rămâne într'o casă ca asta! Și când ai avut stăpâni buni, le lași o mică amintire, nu-i așa?... Bună seara, doamnă!

In sfârșit, plecase. Doamna Caroline rămase câteva clipe nemișcată, gândindu-se și înțelegând că o scenă asemănătoare celei petrecute aici îl amenința și pe Saccard. Apoi, istovită, se prăbuși cu un geamăt prelung pe masa de lucru. Lacrimile care o înnecau de atâta timp începură să i se prelingă șiroaie.

Clarisse, o fată slabă și blondă, își trădase pur și simplu stăpâna, propunându-i lui Delcambre să-l ajute s'o prindă cu un alt bărbat în locuința plătită chiar de el. Ceruse pentru asta la început cinci sute de franci; dată fiind însă sgârcenia procurorului, se văzuse silită, după multă tocmeală, să se mulțumească doar cu două sute de franci, plătibili în momentul în care avea să-i deschidă ușa camerei cu pricina. Clarisse locuia acolo, într'o încăpere micuță din spatele camerei de toaletă. Baroana o angajase din prudență, pentru a nu încredința portăresei grija apartamentului. De cele mai multe ori

trândăvea, căci nu avea nimic de făcut între o întâlnire și alta, a stăpânei, în fundul acestui apartament pustiu, din care o ștergea, de altfel, îndată ce soseau Delcambre sau Saccard. Acolo îl cunoscuse pe Charles, care venise de multe ori noaptea la ea, pentru a dormi în patul cel mare al stăpânilor, răvășit încă de orgiile de peste zi. Chiar ea fusese aceea care-l recomandase lui Saccard, spunându-i că este un om de ispravă și foarte cinstit. Acum, de când Charles fusese concediat, Clarisse spumega de furie, cu atât mai mult cu cât stăpâna ei „îi făcea mizerii''; înafară de asta, i se oferise un serviciu unde ar fi putut să câștige cu cinci franci mai mult pe lună. La început, Charles se gândise să-i scrie baronului, dar ea găsise mai nostim și mai practic să-l pună pe Delcambre să-i surprindă. Și în joia aceea, după ce pregătise totul pentru lovitura cea mare, Clarisse aștepta.

La patru, când sosi Saccard, baroana Sandorff se afla acolo, întinsă pe canapea, în fața căminului. Era deobicei foarte punctuală, ca o femeie de afaceri pentru care timpul e prețios. La primele întâlniri, Saccard fusese dezamăgit, căci nu descoperise în ea acea amantă pătimașă, așa cum sperase să fie femeia aceasta atât de brună, cu pleoapele vineții și cu mersul provocător ca al unei bacante înnebunite. Era rece ca marmura, obosită de zadarnica sforțare a goanei după o senzație care nu mai venea, pradă jocului de bursă, care cel puțin îi încingea sângele prin emoțiile provocate. Apoi, când Saccard își dădu seama că e curioasă, că nu știe ce înseamnă scârba și că e gata să-și stăpânească greața dacă bănuia că va descoperi un fior necunoscut, o depravase, obținând dela ea toate mângâierile pe care le dorea. Ea îi vorbea mereu despre Bursă și îi storcea tot felul de informații; și fiindcă printr'o întâmplare, desigur, de când avea legături cu el, câștiga mereu, începuse să-l socotească un fel de fetiș, un obiect găsit pe care chiar dacă este murdar, îl păstrezi și-l săruți pentru norocul pe care ți-l poartă.

Clarisse făcuse în ziua aceea un foc așa de mare, încât nu se suiră în pat, preferând, din rafinament, să rămână pe canapea, în fața flacărilor. Afară începuse să se însereze. Obloanele erau închise și perdelele trase cu îngrijire; iar două lămpi mari, cu globurile neșlefuite și fără abat-jour, răspândeau în încăpere o lumină crudă.

Deabia intrase Saccard, când Delcambre coborî la rândul său din trăsură. Procurorul general Delcambre, prieten personal al împăratului, viitor ministru, era un bărbat slab și gălbejit, de cincizeci de ani, înalt și solemn, ras, cu chipul brăzdat de cute adânci și cu o înfățișare severă. Nasul lui de vultur părea că nu cunoaște nici slăbiciune și nici iertare. Urcă treptele dela intrare cu pasul lui obișnuit, măsurat și grav, cu aceeași demnitate și cu aceeași stăpânire de sine de care dădea dovadă în zilele marilor procese. In casa aceea nu-l cunoștea nimeni, căci nu venea acolo decât pe înnoptate.

Clarisse îl aștepta în anticamera îngustă.

— Dacă vreți să mă urmați; dar vă rog să nu faceți niciun sgomot!

El ezită, întrebând dece n'ar intra pe ușa care dădea de-a-dreptul în cameră? Dar Clarisse îi explică pe șoptite că era cu siguranță închisă, că ar trebui spartă ușa și că doamna, prinzând de veste, ar avea timp să se pregătească. Nu! ceeace voia Clarisse era ca Delcambre să-i prindă așa cum îi văzuse ea într'o zi, când se uitase prin gaura cheii. Pentru asta născocise ceva foarte simplu: camera ei comunicase cândva cu camera de toaletă printr'o ușă astăzi închisă cu cheia. Cheia fusese aruncată în fundul unui sertar, de unde ea o luase și descuiase din nou ușa. Așa că prin ușa aceea, încuiată demult și apoi dată uitării puteau acum să pătrundă fără sgomot în camera de toaletă, care nu era despărțită de cealaltă încăpere decât printr'o draperie. Fără îndoială că doamna nu se aștepta să intre cineva prin partea aceea.

— Aveți încredere în mine. Am tot interesul, nu-i așa, să nu dăm greș!

Se strecură prin ușa întredeschisă și dispăru pentru o clipă, lăsându-l pe Delcambre singur în cămăruța ei de servitoare, cu patul răvășit și cu lighianul plin de zoaie (Cufărul și-l luase încă de dimineață, ca s'o poată șterge imediat după ce va da lovitura.) Apoi se întoarse și trase încet ușa în urma ei.

— Va mai trebui să așteptați puțin. Nu se întâmplă încă nimic; deocamdată stau de vorbă.

Delcambre, demn și tăcut, stătea nemișcat, în picioare, sub privirile aproape batjocoritoare ale servitoarei. Incepuse totuși să-și piardă răbdarea; din cauza furiei stăpânite care făcea să i se urce tot sângele la cap, un tic nervos îi strâmba jumăta-

tea stângă a feței. Masculul furios, cu pofte de căpcăun, care zăcea ascuns în el, sub severitatea de ghiață a măștii profesionale, începea să fiarbă încet, enervat din cauza acestui trup de femeie ce-i era furat.

— Hai mai repede, hai mai repede, murmură el cu mâinile tremurânde, fără să știe prea bine ce spune.

Dar Clarisse, care dispăruse din nou, se înapoie cu degetul pe buze și îl rugă să mai aibă răbdare.

— Vă rog, domnule, așteptați; altfel pierdeți tocmai partea cea mai frumoasă... într'o clipă vom avea ce vedea!

Și Delcambre, căruia i se muiaseră picioarele, trebui să se așeze pe patul servitoarei. Se făcea din ce în ce mai întuneric și el rămase așa, în umbră, în timp ce Clarisse, la pândă, nu pierdea niciunul din sgomotele înnăbușite ce veneau de alături și pe care el le auzea de zece ori mai puternice din cauza vâjâitului din urechi, părându-i-se asemănătoare tropăitului unei armate în plin marș.

In sfârșit, simți mâna Clarissei care-l căuta. Ințelese și-i dădu fără să scoată o vorbă un plic în care pusese cei două sute de franci făgăduiți. Ea o luă înainte, dădu la o parte draperia și-l împinse în încăpere, zicând:

— Iată-i!

In fața căminului, Saccard stătea culcat pe spate, la marginea canapelei, numai în cămașă pe care o făcuse sul până la subțiori, lăsând să i se vadă, dela picioare și până la umeri, trupul negricios și acoperit tot cu un păr ca de animal; iar baroana, complect goală, trandafirie în lumina flăcărilor, se afla în genunchi. Cele două lămpi îi luminau atât de bine, încât cele mai mici amănunte ieșeau și mai mult în relief, printr'un joc excesiv de umbre.

Uimit, simțind că se înnăbușe în fața acestui anormal flagrant delict, Delcambre se oprise, în timp ce ceilalți doi, ca și cum ar fi fost trăsniți, văzându-l intrând prin camera de toaletă, rămăseseră nemișcați, cu ochii căscați, ca de nebuni.

— Ah, porcilor! bâigui în cele din urmă procurorul general. Porcilor! Porcilor!

Nu găsea alt cuvânt și îl repeta pe acesta întruna, accentuându-l cu acelaș gest violent, ca și cum ar fi vrut să-i dea mai multă tărie.

— Porcilor! mai spuse odată Delcambre. In casa asta plătită de mine!

Şi ameninţându-l pe Saccard cu pumnul, din ce în ce mai înnebunit la gândul că toate lucrurile astea scârboase se petrecuseră pe o mobilă cumpărată de el, începu să urle:

— Asta e casa mea, porcule! Şi femeia asta este tot a mea! Porcule! Hoţule!

Saccard, care îşi păstra calmul, ar fi vrut să-l liniştească, foarte jenat de faptul că era în cămaşă şi din cale afară de încurcat de toată aventura asta. Dar cuvântul „hoţ" îi jigni amorul propriu.

— Ascultă domnule, răspunse el, când cineva vrea ca o femeie să fie numai a lui, trebue, în primul rând, să-i dea tot ce-i trebue!

Această aluzie la sgârcenia lui îl făcu pe Delcambre să-şi iasă şi mai mult din fire. Era de nerecunoscut, înspăimântător, ca şi cum ţapul ce zace în fiecare bărbat, toată obscenitatea ascunsă în el ar fi voit să-i iasă afară din trup. Chipul lui atât de demn şi de rece deobicei, se roşise dintrodată, umflându-se, alungindu-se ca un bot. Furia scotea la iveală bruta din el, întărâtată de durerea pricinuită de josnicia faptelor.

— Tot ce-i trebue!... Tot ce-i trebue!... îngână el. Trotoarul, da, asta-i trebue! Târfă!

Şi se îndreptă spre baroană cu o mişcare atât de violentă, încât aceasta se sperie. Rămăsese în picioare, nemişcată, izbutind să-şi acopere doar pieptul cu fusta şi lăsând desgolite pântecele şi coapsele. Inţelegând, atunci, că această goliciune vinovată îl scotea şi mai mult din fire, se furişă până la un scaun şi se aşeză pe el, strângându-şi picioarele şi ridicând genunchii în aşa fel încât să ascundă tot ce putea ascunde. Apoi rămase acolo, nemişcată şi tăcută, cu capul puţin aplecat, cu privirea piezişă şi vicleană îndreptată spre ei, ca o femelă pentru care s'au luat la bătaie masculii şi care aşteaptă sfârşitul luptei pentru a fi a învingătorului.

Curajos, Saccard sări s'o apere.

— Nu cumva vrei s'o loveşti!

Cei doi bărbaţi se găsiră faţă în faţă.

— Domnule, începu Saccard, trebue să isprăvim odată! Nu ne putem certa ca nişte birjari!... Da, e foarte adevărat, sunt

amantul doamnei. Şi v'o repet: dacă dumneata ai plătit aici mobilele, eu unul am plătit...

— Ce?

— Multe lucruri. Deunăzi, de pildă, cei zece mii de franci din contul rămas deschis la Mazaud şi pe care dumneata ai refuzat categoric să-i achiţi... Am deci tot atâtea drepturi ca şi dumneata. Porc, se poate, dar hoţ, o, nu! Retrage-ţi cuvântul!

Scos din fire, Delcambre sbieră:

— Eşti un hoţ şi să ştii că te fac praf dacă n'o ştergi imediat!

Dar de astă dată se înfurie şi Saccard şi în timp ce-şi trăgea pantalonii, strigă:

— Ascultă, amice, ai cam început să mă plictiseşti! Voi pleca numai dacă vreau!... Să nu-ţi închipui cumva că mi-e frică de dumneata...

Şi după ce se încălţă, bătu din picior, spunând:

— Aici sunt, aici rămân!

Innecându-se de furie, Delcambre se apropie de el, cu botul întins:

— Şterge-o, porcule!

— După tine, pungaşule!

— Să ştii că te cârpesc!

— Şi eu îţi trag un picior undeva!

Nas în nas, scrâşnind din dinţi, lătrau ca nişte câini. Lăsând la o parte şi ultimele resturi de educaţie, certându-se pentru toată murdăria asta, magistratul şi financiarul se înjurau ca nişte căruţaşi beţi, ajungând la vorbe scârnave pe care şi le aruncau unul altuia în obraz cu o nevoie crescândă, ca pe nişte scuipati. Vocea le era sugrumată şi din gură nu le ieşea decât noroi.

De pe scaunul său, baroana aştepta ca unul dintre ei să-l dea afară pe celălalt. Incepând, dealtminteri, să se linişteascâ, ea se gândea la felul cum va trebui să-şi aranjeze socotelile după aceea, şi nu se mai simţea stânjenită decât de prezenţa servitoarei pe care o ghicea la pândă în dosul draperiei, rămasă acolo ca să se distreze. Intradevăr, Clarisse, trăgând cu urechea, râdea pe înfundate auzindu-i pe cei doi bărbaţi spunându-şi lucruri atât de desgustătoare şi, scoţând puţin capul afară, cele două femei se zăriră, amanta închircită şi goală, servitoarea în picioare şi corectă, cu guleraşul ei alb la gât; între ele se

produse un schimb fulgerător de priviri, în care străbătea ura de veacuri a rivalelor, puse în acea situaţie de egalitate ce există între ducese şi servitoare, când sunt goale.

Dar şi Saccard o văzuse pe Clarisse. Continua să se îmbrace; luându-şi jiletca, îi svârlea lui Delcambre o înjurătură în obraz, apoi îşi vâra mâna în mâneca stângă a redingotei şi-i mai spunea o alta, îmbrăca mâneca dreaptă şi mai găsea una şi încă una, mereu altele, cu duiumul. Apoi, deodată, ca pentru a termina, zise:

— Ia vino'ncoace, Clarisse!... Deschide uşile şi ferestrele ca să afle toată casa şi toată strada!... Domnul procuror general vrea să se ştie că este aici şi eu unul am să-i fac pe plac!

Pălind, Delcambre făcu un pas înapoi, văzându-l că se îndreaptă spre una din ferestre, ca şi cum ar fi vrut întradevăr s'o deschidă. Omul acesta îngrozitor era în stare să-şi pună în aplicare ameninţarea, căci lui puţin îi păsa de scandal.

— Ah, canalie, canalie! murmură magistratul. Frumoasă pereche faceţi amândoi, tu şi cu târfa asta! Ţi-o las...

— Foarte bine! Şterge-o! N'avem nevoie de dumneata!... Aşa, cel puţin, facturile ei vor fi achitate şi nu se va mai plânge de sărăcie!... Na, ia treizeci de centime pentru omnibuz.

La această nouă insultă, Delcambre rămase o clipă ţintuit locului, în pragul camerei de toaletă. Era acum din nou ţeapăn, slab, cu faţa palidă, brăzdată de cute severe. Intinse braţul şi, ameninţându-l, făcu jurământ:

— Iţi jur că-mi vei plăti toate astea!... O! n'avea grijă, voi şti eu să te găsesc! Ia seama!

Apoi dispăru. In urma lui se auzi foşnetul unei rochii. Era Clarisse, care o ştergea şi ea de teama unei explicaţii, foarte încântată de festa pe care le-o jucase.

Saccard, încă enervat, bătu din picior, se duse să închidă uşile pe urma lor şi se înapoie în încăperea în care baroana rămăsese încremenită pe scaun. Se plimbă prin odaie cu paşi mari, împinse la loc în cămin un lemn aprins ce dădea să cadă; şi abia atunci, văzând-o atât de ciudată şi atât de goală, cu fusta aceea strânsă în jurul gâtului, se dovedi la înălţime.

— Imbracă-te, scumpa mea... Şi nu te necăji. E stupid, dar nu are niciun fel de importanţă... Ne revedem aici poimâine, ca să punem lucrurile la punct, nu-i aşa? Acum însă, trebue să te las, căci am întâlnire cu Huret.

Dar în timp ce ea își punea cămașa, Saccard, gata să plece, îi strigă din anticameră:

— Și mai ales, dacă ai de gând să cumperi acțiuni italiene, nu face prostii, auzi? Ia-le numai cu primă!

In acelaș timp și la aceeași oră, doamna Caroline, cu capul plecat pe masa de lucru, plângea în hohote. Brutala informație dată de vizitiu, trădarea lui Saccard, care nu se va mai putea preface de acum înainte că n'o cunoaște, deșteptase în ea toate bănuielile, toate temerile pe care voise să le înnăbușe. Iși dăduse silința să fie liniștită și să spere în afacerile băncii, complice, din cauza dragostei ei oarbe, la tot ceeace nu voia să vadă, la tot ceeace nu căuta să afle. Acum, însă, își făcea amare remușcări din cauza acelei scrisori menite să liniștească și pe care o trimisese fratelui ei cu prilejul ultimei adunări generale; acum, când gelozia îi deschisese din nou ochii și urechile, știa că neregulile se țin lanț și că devin din ce în ce mai serioase. Așa, de pildă, contul lui Sabatani crescuse, societatea juca tot mai mult pe numele lui, fără a mai pune la socoteală reclamele uriașe și mincinoase, castelele de nisip și noroi atribuite băncii, a cărei propășire atât de rapidă, aproape miraculoasă, mai mult o îngrozea, decât o bucura pe doamna Caroline. Ceeace o înfricoșa mai ales era ritmul grozav, galopul necontenit în care era mânată banca, aidoma unei mașini supraîncărcate cu cărbuni, pornită în goană pe niște șine diabolice, până ce totul avea să plesnească și să sară în aer sub presiunea ultimei sguduiri. Nu era o naivă, o prostuță pe care s'o poți înșela; deși nu cunoștea tehnica operațiunilor bancare, își dădea prea bine seama de motivul acestei goane, acestei înfrigurări menite să amețească mulțimea, s'o îmbie la nebunia molipsitoare a dansului milioanelor. Fiecare zi trebuia să aducă o nouă urcare a acțiunilor, lumea trebuia să creadă în succese tot mai mari, în ghișee monumentale, în ghișee vrăjite care absorb râuri pentru a restitui fluvii, oceane de aur. Și pe sărmanul ei frate, atât de încrezător și atât de entuziast, putea ea oare să-l trădeze, să-l lase în voia puhoiului ce amenința să-i înnece pe toți, într'o bună zi? Era disperată din cauză că nu făcuse nimic și că n'avea posibilitatea să facă nimic.

Intre timp, amurgul începuse să se aștearnă în biroul pe care focul stins din cămin nu-l mai lumina cu nicio scânteiere. Și în întunericul ce se lăsa tot mai adânc, doamna Caroline

plângea din ce în ce mai amarnic. Era o lașitate, desigur, pentrucă își dădea limpede seama că lacrimile ei nu izvorau din grija pentru afacerile băncii. Da, desigur, Saccard conducea de unul singur galopul acesta nebunesc, cravașând animalul cu o sălbăticie și cu o inconștiență morală extraordinară, cu riscul de a-l ucide. Numai el era vinovat și se înfiora când se gândea că ar putea citi în sufletul lui, în sufletul acesta întunecat de om al banului, pe care nici el însuși nu și-l cunoștea bine și în care o umbră acoperea altă umbră, adâncul murdar al tuturor decăderilor. Ceeace nu-i era clar, bănuia și se cutremura. Dar descoperirea treptată a atâtor nereguli, teama de o catastrofă posibilă, n'ar fi determinat-o să se prăbușească pe această masă, plângând și fără putere, ci dimpotrivă, ar fi întărit-o în nevoia de luptă și de tămăduire. Doamna Caroline se cunoștea bine, era o luptătoare. Nu! Dacă plângea cu sughițuri, ca un copil neputincios, era din cauză că-l iubea pe Saccard și că el se afla în clipa aceea lângă altă femeie. Această mărturisire pe care era silită să și-o facă, o umplea de rușine și o făcea să se înnece de plâns.

— Doamne! Să nu mai am nicio mândrie? își spunea ea vorbind singură. Să fi ajuns în halul ăsta de slăbiciune și de decădere! Să nu poți atunci când vrei!

In clipa aceea ea auzi cu uimire un glas în încăperea întunecată. Era Maxime, care, ca un intim al casei, intrase fără a mai fi anunțat.

— Dar ce faci aici pe întuneric? Plângi?

Rușinată că a fost surprinsă într'o asemenea situație, ea se sili să-și stăpânească lacrimile, în timp ce Maxime adăugă:

— Iartă-mă, dar credeam că tata s'a întors dela Bursă... M'a rugat o doamnă să i-l aduc la masă.

Valetul aprinse o lampă și se retrase după ce o așeză pe masă. Incăperea aceea mare se învioră în lumina liniștită pe care o răspândea abajurul.

— Nu-i nimic, încercă să-l lămurească doamna Caroline, m'am supărat și eu așa, pentru un fleac, cu toate că sunt atât de puțin nervoasă!

Și cu ochii uscați, dreaptă, începuse să zâmbească, cu aerul ei eroic de luptătoare. O clipă, tânărul o privi, atât era de mândră, cu ochii ei mari și limpezi, cu buzele ei hotărîte, cu chipul ei de o bunătate bărbătească pe care cununa ple-

telor albe îl îmblânzea, dându-i atâta farmec. Maxime o găsea încă tânără, cu tot părul ei alb, cu dinţii scânteietori; o femeie încântătoare, care devenise o femeie frumoasă. Apoi se gândi la tatăl său şi ridică din umeri, cuprins de o milă plină de dispreţ.

— Din cauza lui, nu-i aşa? Din cauza lui eşti atât de necăjită, nu?

Ea vru să nege, dar o înnecă plânsul şi lacrimile îi umeziră din nou ochii.

— Ah, draga mea, când îţi spuneam că-ţi faci iluzii asupra tatei şi că vei fi rău răsplătită!... Era de aşteptat că o să te înghită şi pe dumneata!

Atunci doamna Caroline îşi aminti de ziua în care se dusese să se împrumute dela el cu cei două mii de franci de care avea nevoie pentru a aconta răscumpărarea lui Victor. Nu-i făgăduise, oare, Maxime că va sta de vorbă cu ea, atunci când va voi să afle mai multe? N'avea, oare, acum prilejul să afle tot trecutul dela el? Şi o nevoie de neînvins o îndemna să facă acest lucru: de vreme ce începuse să coboare, trebuia să meargă până la fund. Asta ar fi dovedit curaj, ar fi fost demn de ea şi folositor tuturor.

Dar îi era scârbă de această anchetă şi o ocoli, având aerul că întrerupe convorbirea.

— Iţi sunt încă şi acum datoare cei două mii de franci, zise ea. Nu eşti supărat pe mine că te fac să aştepţi atât?

El făcu o mişcare ca şi când ar fi vrut să spună că poate să-i plătească oricând va dori. Apoi, deodată, adăugă:

— Dar ce mai e cu fratele meu, cu monstrul acela?

— Sunt disperată din cauza lui; nu i-am povestit încă nimic tatălui dumitale... Ce mult aş vrea să-l scot puţin la lumină pe bietul băiat, ca să poată fi şi el iubit!

Maxime râse, fapt care o îngrijoră. Şi cum îl întrebă din priviri, acesta răspunse:

— Am impresia că şi în privinţa asta îţi faci necazuri degeaba. Tata nu va şti niciodată să preţuiască toată această muncă... A avut atâtea necazuri cu familia!

Doamna Caroline îl privea mereu, dându-şi seama cât de corect e în egoista lui bucurie de a trăi, cât de dezamăgit este de legăturile omeneşti, chiar şi de acelea pe care le creează plăcerea. Surâsese, gustând de unul singur răutatea cuprinsă

în ultima frază pe care o rostise. Şi înţelese că se apropie de taina celor doi bărbaţi.

— Mama dumitale a murit demult?

— Oh, da, deabia am cunoscut-o... Eram încă la Plaisance. la liceu, când ea a murit, aici, la Paris... Unchiul nostru, doctorul Pascal, a luat-o la el pe sora mea Clotilde, pe care de atunci n'am mai revăzut-o decât o singură dată...

— Dar tatăl dumitale s'a recăsătorit, nu-i aşa?

Maxime şovăi o clipă. Ochii lui, atât de limpezi şi atât de goi, fuseseră turburaţi ca de o ceaţă roşietică.

— Da! da! s'a recăsătorit... cu fiica unui magistrat din familia Beraud du Chatel... Renée mi-a fost mai mult prietenă decât mamă...

Apoi, cu o mişcare familiară, se aşeză lângă ea şi continuă:

— Vezi, pe tata trebue să-l înţelegi. Nu este, dragă doamne. mai rău decât ceilalţi. Dar pentru el, copiii lui, femeile, în sfârşit, tot ceeace îl înconjoară, vin pe planul al doilea, după bani... Oh, fireşte, să ne înţelegem, nu iubeşte banii ca un avar, pentru a-i avea grămadă, pentru a-i ţine ascunşi în pivniţă. Nu! Dacă vrea să-i facă să ţâşnească de peste tot, din orice fel de izvor, este pentrucă doreşte să-i vadă scurgându-se înspre el în torente, pentru toate bucuriile pe care le pot oferi, pentru lux, pentru plăcere şi pentru putere... Ce vrei? Patima asta o are în sânge. Ne-ar vinde pe toţi, în sfârşit, pe oricine, dacă ar exista târg la care să ne poată vinde. Şi în toate aceste situaţii ca un om inconştient şi superior, căci el este întradevăr un poet al milioanelor, atât de mult îl înnebunesc şi-l scoboară banii, făcând din el o canalie, dar una în stil mare!

Era exact ceeace constatase şi doamna Caroline, care-l asculta pe Maxime dând din cap. Oh, banii, banii care otrăvesc şi strică totul, care usucă sufletele, alungă bunătatea, blândeţea, iubirea de aproape! Numai banul era marele vinovat, mijlocitorul tuturor cruzimilor şi al tuturor josniciilor omeneşti. In clipa aceea, ea blestema, ura banul cu toată revolta şi indignarea nobleţei şi corectitudinii ei de femeie. Dacă i-ar fi stat în putinţă, ar fi distrus dintr'o singură lovitură toţi banii din lume, aşa cum ar zdrobi cu călcâiul răul, pentru a mântui pământul.

— Aşa dar, tatăl dumitale s'a recăsătorit, repetă ea după o clipă de tăcere, cu glas domol şi încurcat, făcând legătura cu o serie întreagă de amintiri.

Cine oare mai făcuse aluzie, de faţă cu ea, la povestea aceea? N'ar fi putut spune; o femeie, desigur, vreo prietenă, la început, atunci când se mutase în rue Saint-Lazare şi când Saccard închiriase primul etaj. Era vorba de o căsătorie din interes, de un târg ruşinos! Şi mai târziu, în căsnicia lui Saccard, nu-şi făcuse loc încetişor o crimă tolerată, un adulter monstruos, vecin cu incestul?

— Renée, murmură atunci Maxime, ca fără voia lui, nu era decât cu câţiva ani mai mare decât mine...

Tânărul ridicase capul şi se uita la doamna Caroline; apoi, deodată, lăsându-se învins de un moment de inexplicabilă încredere în această femeie care părea atât de sănătoasă şi atât de cuminte, îi povesti trecutul, nu în fraze continue, ci în crâmpeie, prin mărturisiri ciuntite, ca şi cum le-ar fi făcut involuntar şi pe care ea trebuia să le înnădească. Işi revărsa oare vechea ură împotriva tatălui său, acea rivalitate ce existase între ei, rivalitate ce-i înstrăinase şi făcuse din ei doi oameni pe care nu-i mai leagă nimic? Maxime nu-l învinovăţea, părea incapabil să se înfurie; dar râsul lui subţirel suna a batjocură şi vorbea de toate acele grozăvii cu bucuria răutăcioasă şi perfidă de a-l pângări, răscolind atâtea lucruri josnice.

Aşa află doamna Caroline toată povestea îngrozitoare a vieţii lui Saccard, care îşi vânduse numele, se însurase pentru bani cu o fată pe care o sedusese; apoi, cu banii ei, dusese o viaţă nebunească şi strălucitoare, sfârşind prin a o nenoroci cu totul pe naiva şi bolnăvicioasa lui soţie; în sfârşit, ajunsese până acolo încât, având nevoie de bani şi trebuind să obţină dela ea o semnătură, tolerase în casa lui legăturile de dragoste dintre soţia sa şi fiul său, închizând ochii ca un bun patriarh care este de părere că fiecare are dreptul să petreacă. Banul, banul-rege, banul-dumnezeu, banul mai presus decât sângele, mai presus decât lacrimile, mai adorat decât zadarnicele scrupule omeneşti în neţărmuita lui putere! Şi pe măsură ce importanţa banilor creştea, pe măsură ce Saccard i se arăta în această diabolică măreţie, doamna Caroline se

simţea cuprinsă de groază, înlemnită, uluită la gândul că, după atâtea alte femei, era şi ea acum a acestui monstru.

— Asta-i tot, spuse Maxime sfârşind de povestit. Mi-e milă de dumneata, aşa că e mai bine să fii prevenită... Să nu te desparţi însă de tata din cauza asta. Mi-ar părea foarte rău, pentrucă tot dumneata vei fi aceea care vei suferi, nu el!... Înţelegi acum pentruce refuz să-i împrumut bani?

Cum ea nu răspundea nimic, căci îi pierise glasul şi se simţea lovită drept în inimă, Maxime se sculă, aruncă o privire în oglindă, cu plăcuta dezinvoltură a bărbatului frumos, convins de corectitudinea vieţii lui. Apoi se întoarse din nou în faţa ei:

— Ce zici? Pilde de felul ăsta te fac să îmbătrâneşti repede... Eu, unul, mi-am rânduit viaţa imediat: m'am însurat cu o fată tânără, care era bolnavă şi care a murit; şi jur că nu voi mai face prostii câte zile voi avea... Dar, vezi dumneata, tata este incorijibil, tocmai fiindcă el nu are niciun fel de simţ moral.

Apoi îi apucă mâna rece ca ghiaţa şi i-o strânse o clipă în mâna lui.

— Văd că întârzie, aşa că plec... Dar nu-ţi face inimă rea! Te credeam mai tare! şi mulţumeşte-mi, pentrucă în viaţă un singur lucru e stupid: să fii păcălit!

Era pe punctul de a părăsi încăperea, când se mai opri odată în prag, râzând, şi adăugă:

— Era să uit! Spune-i că doamna de Jeumont îl aşteaptă la masă... Ştii, doamna de Jeumont, aceea care s'a culcat cu împăratul pentru o sută de mii de franci... Nu-ţi fie teamă însă, căci oricât de nebun ar fi tata tot nu-l cred în stare să plătească atât de mult o femeie...

Rămasă singură, doamna Caroline nu se mişcă din loc. In camera aceea mare şi năpădită de o tăcere grea, stătea ca sdrobită, pe scăun, uitându-se fix la lampă, cu privirea ei adâncă. I se ridicase dintrodată un văl de pe ochi şi tot ceeace nu voise să vadă limpede până atunci, ceeace bănuia doar, tremurând, i se perinda acum pe dinainte, în toată cruzimea desgustătoare şi fără niciun fel de scuză. Il vedea pe Saccard în toată goliciunea lui, îi vedea sufletul pustiit de om al banului, suflet complicat şi turbure în descompunerea lui. Saccard nu avea, întradevăr, nicio măsură şi nicio stavilă, satis-

făcându-şi poftele cu instinctul deslănţuit al omului care nu cunoaşte altă oprelişte înafară de neputinţa lui. Işi împărţise soţia cu fiul, îşi vânduse copilul, îşi vânduse nevasta, îi vânduse pe toţi cei care-i căzuseră în mână: se vânduse pe el însuşi şi ar vinde-o şi pe ea, l-ar vinde şi pe fratele ei, ar bate monetă din inimile şi din sufletele lor. Nu era decât un făuritor de bani, care punea la topit de-a-valma, şi lucruri şi fiinţe, numai pentru a stoarce cât mai mulţi bani din ele. Intr'o clipă de scurtă luciditate, ea văzu Banca Universală mustind bani din toate încheieturile, un lac, un ocean de bani, în mijlocul căruia, întreprinderea avea să se prăbuşească, dintrodată, cu o trosnitură asurzitoare. Ah, banii, banii ăştia groaznici, care pângăresc şi distrug totul!

Din ce în ce mai pornită, doamna Caroline se ridică de pe scaun. Nu, nu! Era monstruos, gata, s'a terminat, nu mai putea rămâne alături de omul ăsta! Trădarea parcă i-ar mai fi iertat-o; dar se simţea scârbită de toată murdăria trecutului său, tremura de teama crimelor pe care el le-ar mai putea face de acum încolo. Nu-i rămânea decât să plece imediat, dacă voia să nu fie şi ea stropită cu noroi, sdrobită sub ruine. Şi simţea nevoia să plece departe, foarte departe, lângă fratele ei, la capătul Orientului, mai mult pentru a dispărea ea de aici, decât pentru a-l preveni pe el acolo! Să plece, să plece imediat! Nu era încă ora şase, putea să ia trenul de şapte şi cincizeci şi cinci pentru Marsilia, deoarece i se părea peste putinţă să mai dea ochii cu Saccard. La Marsilia, înainte de îmbarcare, şi-ar putea face câteva cumpărături, numai câteva rufe într'un geamantan oarecare, o rochie de schimb şi atâta tot. Ar putea să fie gata de drum într'un sfert de oră. Apoi, când îşi văzu lucrarea lăsată pe masă, memoriul acela pe care-l începuse, se opri o clipă. La ce bun să-l mai ia cu ea, de vreme ce totul, putred din rădăcină, avea să se prăbuşească? Se apucă totuşi să strângă documentele şi notiţele, cu grijă, din obişnuinţa înnăscută a bunei gospodine care nu vrea să lase niciun pic de dezordine în urma ei. Treaba aceasta o ocupă câteva minute, potolindu-i năvalnica hotărîre luată atât de brusc. Şi complect liniştită, tocmai arunca o ultimă privire în jurul său, înainte de a părăsi încăperea, când intră un servitor şi-i înmână un teanc de ziare şi de scrisori.

Aruncându-şi ochii pe adrese, doamna Caroline recunoscu

din grămadă o scrisoare dela fratele ei. Venea din Damasc, unde se afla atunci Hamelin, pentru lucrări în legătură cu construirea căii ferate ce avea să lege acest oraş de Beyrut. La început ea frunzări scrisoarea în picioare, lângă lampă, având de gând s'o citească pe îndelete mai târziu, în tren. Dar fiecare frază o reținea, nu putea sări niciun cuvânt și sfârși prin a se așeza iar la masă, cufundându-se cu totul în pasionanta lectură a celor douăsprezece pagini.

Hamelin o scrisese într'una din zilele în care se simțea foarte bine dispus. Ii mulțumea surorii sale pentru veștile atât de îmbucurătoare pe care i le comunicase dela Paris și totodată îi trimitea știri și mai bune din partea lui, căci totul mergea ca pe roate. Primul bilanț al Companiei Pacheboturilor Reunite se anunța strălucit, noile vapoare de transport realizau încasări mari, mulțumită atât instalațiilor perfecte, cât și vitezei lor. Adăuga, în glumă, că acum se călătorea de plăcere cu vapoarele lor şi arăta că porturile de pe coastă erau năpădite de lumea Occidentului; mai povestea că nu era colț cât de îndepărtat în care să se fi dus și să nu se fi întâlnit nas în nas cu cât un parizian get-beget. Așa după cum prezisese el însuși, Orientul își deschisese larg porțile sale Franței. In curând, zeci de orașe aveau să răsară din nou pe povârnișurile roditoare ale Libanului. Dar făcea, mai ales, o descriere foarte vie a trecătorii Carmelului, unde mina de argint se afla în plină activitate. Regiunea aceea sălbatică se reîntorcea la viață, descoperiseră noi izvoare în surpătura gigantică a stâncilor ce astupau valea în partea de miazănoapte; cultivau ogoare roditoare, grâul lua locul arbuștilor sălbatici; un sat întreg se și ridicase în apropierea minei, alcătuit la început din simple colibe de lemn, menite să adăpostească muncitorii, iar acum din căsuțe de piatră, cu grădinițe, constituind un început de oraș în toată regula, ce avea să se desvolte întruna, atâta timp cât filoanele argentifere nu vor slei. Satul avea aproape cinci sute de locuitori și era legat de Saint-Jean-d'Acre printr'o șosea care tocmai se construise. De dimineața și până seara mașinile de extracție pufăiau, căruțele porneau în pocnetul voios al bicelor, femeile cântau, copiii sburdau și strigau neîncetat în acest pustiu în care, pe vremuri, numai vulturii turburau tăcerea de moarte a văzduhului cu fâlfâitul lin al aripilor lor. Mirtul și grozama îmbălsămau, ca și înainte, aerul

călduț și încântător de proaspăt. In sfârșit, Hamelin nu mai contenea să vorbească despre prima linie ferată pe care trebuia s'o construiască dela Brussa la Beyrut, prin Angora și Alep. La Constantinopol fuseseră îndeplinite toate formalitățile; anumite modificări fericite aduse traseului pentru a înlesni trecerea peste văile munților Taurus, îl umpleau de încântare. Mai vorbea în scrisoarea lui de văile și de câmpiile ce se întindeau la poalele munților, cu încântarea omului de știință care găsise acolo noi mine de cărbuni și care începuse să și viseze că ținutul se acoperise de uzine. Iși fixase punctele de reper, își alesese locurile pentru stații, dintre care, unele, aveau să fie ridicate chiar în mijlocul deșertului; un oraș ici, altul ceva mai departe, orașele vor prinde viață în jurul fiecăreia dintre stații, la răscrucea căilor naturale. Sământa pentru desvoltarea oamenilor și a marilor înfăptuiri viitoare fusese aruncată; totul începuse să încolțească și în numai câțiva ani va lua ființă aci o lume nouă. Și Hamelin încheia, îmbrățișându-și cu drag sora mult iubită, fericit că o poate face părtașă la această renaștere a unui popor, spunându-i că ea contribuise foarte mult, de vreme ce l-a ajutat atâta timp prin curajul și sănătatea ei înfloritoare.

Doamna Caroline terminase de citit; scrisoarea rămăsese deschisă pe masă, în timp ce ea se gândea, privind fix la lampă. Apoi, deodată, își ridică privirile și se uită în jurul pereților, oprindu-se la fiecare schiță, la fiecare acuarelă. La Beyrut, pavilionul directorului Companiei Generale a Pachebotorilor Reunite era gata, înălțându-se în mijlocul unor mari magazine. Pe muntele Carmel, fundul acela de prăpastie plină de sălbăticie, acoperită cu mărăcini și pietre, prindea viață, aidoma cuibului uriaș al unei populații care abia acuma se năștea. In munții Taurus, nivelările și profilările schimbau orizontul și deschideau drumul comerțului liber. In fața ei, în hârtiile acelea acoperite cu linii geometrice și decolorate, prinse de perete în patru ținte, se înfiripa imaginea îndepărtatei țări pe care o străbătuse odinioară și pe care o iubise atât de mult pentru frumosul ei cer veșnic albastru, pentru pământul ei atât de roditor. Revedea grădinile Beyrutului care urcau în formă de trepte; văile Libanului cu păduri de măslini și de duzi, șesurile Antiohiei și ale Alepului, nesfârșite livezi cu fructe minunate. Se revedea împreună cu fratele ei, stră-

bătând acest minunat ținut, ale cărui bogății imense se pierdeau, risipite sau neștiute de nimeni, din lipsă de drumuri, fără industrie, fără agricultură și fără școli, în trândăvie și înapoiere. Dar toate lucrurile prindeau acum viață, sub extraordinarul impuls de sevă tânără. Evocarea acestui Orient al viitorului ridica înaintea ochilor ei orașe bogate, câmpii rodnice, o omenire fericită. Și ea vedea și auzea sgomotul muncii de pe șantiere și constata că acest bătrân pământ adormit de veacuri, se redeștepta, în sfârșit, și dădea naștere unei lumi noi.

Atunci doamna Caroline ajunse dintrodată la convingerea că banul este îngrășământul din care răsare omenirea de mâine. Ii veneau în minte anumite fraze rostite de Saccard, crâmpeie din teoria lui asupra speculației. Iși aminti acea idee a lui după care, fără speculație, n'ar mai exista marile întreprinderi pline de viață și roditoare, după cum fără desfrâu n'ar mai exista copii. Era nevoie de toată această risipă de patimă, de toată această viață cheltuită zadarnic și josnic, pentru ca viața însăși să poată continua. Dacă fratele ei, acolo unde se găsea, era vesel și vestea victoria în mijlocul șantierelor ce se organizau, a construcțiilor ce ieșeau ca din pământ, asta se datora faptului că la Paris ploua cu bani, cu banii care puneau totul în mișcare în vâltoarea jocului. Banul, otrăvitor și distrugător, devenea izvorul întregii vegetații sociale, îngrășământul necesar marilor lucrări, a căror executare urma să apropie popoarele, să aducă pacea pe pământ. Blestemase banul, dar acum, contrariată, cădea în admirație în fața lui; nu era el, oare, singura putere care doboară munții, umple golfurile și face ca pământul să poată fi locuit de oameni liberi? Banul care aducea în lume tot răul, zămislea binele. Pradă acestor gânduri, ea nu mai știa ce să facă, sguduită până în adâncul sufletului, dar în acelaș timp hotărîtă să nu mai plece, de vreme ce în Orient izbânda părea deplină și de vreme ce la Paris se dădea bătălia cea mare; dar fiindcă nu era încă în stare să se liniștească, inima tot îi mai sângera.

Se ridică și se duse să-și sprijine fruntea de una din ferestrele ce dădeau în grădina casei de Beauvilliers. Se lăsase noaptea, astfel că nu se mai zărea decât o lumină slabă în odăița aceea dosnică în care trăiau contesa și cu fiica ei, pentru a cruța mobilele și pentru a economisi lemnele. In dosul perdelelor de muselină, întrezări profilul contesei, care cârpea

ceva, în timp ce Alice picta în grabă niște acuarele pe care avea să le vândă apoi pe furiș. Li se întâmplase o nenorocire: se îmbolnăvise calul, fapt care le silise să stea în casă vreme de două săptămâni, deoarece se încăpățânau să nu fie văzute mergând pe jos și nici nu-și puteau permite să închirieze o trăsură. Dar în sărăcia lor, pe care o ascundeau cu atâta eroism, erau susținute de o speranță care le făcea și mai curajoase și anume urcarea continuă a acțiunilor Băncii Universale, câștigul acela ce începea să fie atât de mare și pe care-l vedeau strălucind și căzând asupra lor ca o adevărată ploaie de aur în ziua când vor vinde acțiunile la cursul cel mai ridicat. Contesa își făgăduise o rochie întradevăr nouă, visând să dea în timpul iernii patru dineuri pe lună fără a mai fi nevoită să mănânce din cauza asta timp de două săptămâni numai pâine goală. Acum Alice nu mai râdea cu acel aer de prefăcută indiferență, când mama ei îi vorbea de măritiș, ci dimpotrivă, o asculta cu un ușor tremur al mâinilor, începând să creadă că așa ceva este cu putință și că va avea, poate, și ea un bărbat și copii. Iar doamna Caroline, privind cum arde lămpița care le lumina încăperea, se simți cuprinsă de o liniște adâncă și de duioșie, la gândul că tot banii, simpla speranță în bani, constituia fericirea acestor sărmane ființe. Dacă Saccard avea să le îmbogățească, ele îl vor binecuvânta, și va fi, pentru aceste femei, milostiv și bun... Bunătatea se află deci pretutindeni, chiar printre cei răi, care sunt totuși buni pentru cineva și găsesc întotdeauna, în mijlocul blestemelor mulțimii, unele voci umile și izolate care le mulțumesc și îi adoră. Și în timp ce scruta întunericul grădinii, gândul o duse la Opera Muncii. In ajun, împărțise acolo, din partea lui Saccard, jucării și bomboane, cu prilejul unei aniversări; și zâmbi fără voie, amintindu-și de bucuria gălăgioasă a copiilor. De o lună de zile, toată lumea era ceva mai mulțumită de Victor; citise rapoarte satisfăcătoare despre el la prințesa d'Orviedo cu care avea de două ori pe săptămână lungi convorbiri în legătură cu problemele instituției. Apărându-i pe neașteptate în minte imaginea lui Victor, se miră că în criza ei de disperare îl uitase cu totul, atunci când se gândise să părăsească Parisul. Ar fi putut oare să plece și să-l lase pe băiatul acesta așa, zădărnicind după atâta osteneală acțiunea care începuse să dea roade? O duioșie din ce în ce mai pătrunzătoare părea că

se ridică din întunericul arborilor, un suflu de renunțare nespusă, de înțelegere divină, care-i umplea inima, în timp ce lămpița sărăcăcioasă a doamnelor de Beauvilliers continua să strălucească în odăița lor, ca o stea.

Când doamna Caroline se întoarse la masa ei de lucru, se simți cuprinsă de un fior. Nu cumva îi era frig? Gândul acesta o înveseli, căci se lăuda că poate să stea toată iarna fără foc. Ai fi zis că ieșise dintr'o baie rece, întinerită și înviorată, cu pulsul liniștit. Această senzație o avea numai în diminețile de sănătate deplină. Apoi se gândi să mai pună un lemn în cămin; și văzând că focul se stinsese, se bucură să și-l aprindă singură, căci nu voia să cheme servitorul. Se munci mult, deoarece n'avea surcele, dar până la urmă izbuti să dea foc lemnelor, folosindu-se de niște ziare vechi pe care le aprinse unul câte unul. Ingenunchiată în fața căminului, râdea de una singură. Rămase acolo o clipă, fericită și mirată. Iată, deci, că trecuse încă una din crizele ei cele mari și că își recăpăta nădejdea, dându-și seama că la capătul vieții, la capătul umanității, se află veșnicul necunoscut, despre care ea nu știa nimic. Era deajuns să trăiască, pentru ca viața să-i aducă necontenit vindecarea rănilor pricinuite de viața însăși. Iși aminti din nou de prăbușirile pe care le trăise, de căsătoria ei nenorocită, de mizeria îndurată la Paris și de faptul că fusese părăsită de singurul om pe care-l iubise; dar cu fiecare prăbușire își regăsise viguroasa ei energie, veșnica bucurie care o punea din nou pe picioare, în mijlocul ruinelor. Deci, nu se prăbușise încă totul? De când îi aflase înspăimântătorul trecut, nu-și mai stima amantul, asemenea acelor femei pioase care spală răni desgustătoare în fiecare dimineață și în fiecare seară, știind bine că rănile nu se vor închide niciodată. Totuși va continua să fie a lui și de acum încolo, chiar dacă știa că el aparține și altora; nici nu încerca măcar să lupte cu celelalte femei. Toată viața ei avea să se scurgă într'un cuptor, în cuptorul sgomotos al speculației, sub veșnica amenințare a catastrofei finale în care fratele ei își va pierde, poate, cinstea și viața. Cu toate acestea, însă, rămânea neclintită, aproape nepăsătoare, ca în dimineața unei zile însorite, gustând bucuria luptei care se va împotrivi pericolului. Deceoare? Nu din înțelepciune, ci din plăcerea de a trăi. Nu degeaba spunea fratele ei că este întruchiparea speranței de neînvins.

Când se înapoie, Saccard o găsi cufundată în lucru, încheind, cu scrierea ei energică, o pagină din memoriul cu privire la căile ferate ale Orientului. Ea ridică puţin capul şi-i zâmbi liniştită, în timp ce el o sărută pe părul ei frumos şi strălucitor.

— Ai avut mult de lucru, dragul meu?

— Ce să-ţi spun, credeam că n'am să mai sfârşesc! Am stat de vorbă cu ministrul lucrărilor publice, m'am întâlnit cu Huret, apoi a trebuit să mă întorc din nou la ministru, unde n'am mai găsit decât un secretar... In sfârşit, am promisiuni precise pentru acolo.

Intradevăr, de când se despărţise de baroana Sandorff, nu avusese o clipă de răgaz, lăsându-se furat de vârtejul alergăturilor, cu zelul lui obişnuit. Doamna Caroline îi întinse scrisoarea trimisă de Hamelin. Citind-o Saccard fu încântat, iar ea îl privea cum se bucură de izbânda apropiată, făgăduindu-şi că de acum înainte îl va supraveghea îndeaproape, pentru a-l împiedica să mai facă prostii. Nu izbuti, totuşi, să-l mustre cât de cât.

— A fost Maxime pe aici, ca să te invite în numele doamnei de Jeumont...

— Dar mi-a scris chiar ea!... Uitasem să-ţi spun că diseară mă duc acolo... Crede-mă, obosit cum sunt, nu-mi face nicio plăcere!

Şi plecă, după ce-i sărută din nou părul alb. Doamna Caroline îşi reluă lucrul, cu surâsul ei prietenos şi plin de îngăduinţă. Căci, în definitiv, ce altceva era ea pentru Saccard decât o prietenă care i se dărueşte? Ii era ruşine că e geloasă, ca şi când aceasta le-ar fi pângărit şi mai mult legătura. Voia să fie mai presus de durerea femeii înşelate, eliberată de egoismul trupesc al dragostei. Că era a lui, că îl ştia şi al altora, asta n'avea nicio importanţă. Şi totuşi, îl iubea din toată inima ei curajoasă şi compătimitoare. Acest Saccard, acest tâlhar al trotoarului financiar, iubit cu atâta abnegaţie de această femeie încântătoare, pentru că-l vedea activ şi avântat, creând o lume, o viaţă nouă, însemna triumful dragostei.

VIII

La 1 Aprilie 1867 se deschisese Expoziţia Universală, cu serbări de o strălucire ne mai pomenită. Incepea marea epocă a imperiului, epoca de eleganţă supremă ce avea să facă din Paris hanul lumii întregi, un han împodobit, răsunând de cântece şi jocuri, un han în care se mânca şi se chefuia în toate încăperile. Nicicând o domnie ajunsă în culmea gloriei ei nu poftise celelalte naţiuni la un banchet atât de mare. Intr'o apoteoză de feerie, o nesfârşită defilare a împăraţilor, a regilor şi a prinţilor se îndrepta din cele patru colţuri ale lumii spre Tuileriile strălucitoare.

In aceeaşi epocă, la două săptămâni după deschiderea Expoziţiei, Saccard inaugură monumentalul palat al visurilor lui, în care-şi instală regeşte banca. Timp de şase luni se lucrase ziua şi noaptea, fără întrerupere, înfăptuindu-se o minune care nu e posibilă decât la Paris; faţada clădirii se ridica grea de ornamente, semănând în acelaş timp cu un templu şi cu o sală de bal, o faţadă al cărei lux orbitor făcea lumea să se oprească uimită în faţa ei. Interiorul era măreţ, ca şi cum pereţii ar fi fost auriţi cu milioanele casieriei. O scară de onoare ducea la sala de aur şi purpură a consiliului, sclipitoare ca o sală de operă. Peste tot covoare, draperii, birouri înzestrate cu un mobilier de o bogăţie strălucitoare. La subsol, unde se afla serviciul titlurilor, erau zidite în perete casele de fier uriaşe, cu guri adânci ca gurile de cuptor, adăpostite de oglinzile nepoleite ale despărţiturilor care îngăduiau publicului să le vadă, orânduite una lângă alta, ca butoaiele fer-

mecate din basme în care dorm comorile fără de sfârșit ale zânelor. Popoarele, cu regii lor, în drum spre expoziție, puteau să vină și să defileze pe aici, căci totul era gata, noul palat îi aștepta pentru a le lua ochii, pentru a-i prinde, unul câte unul, în mrejele aurului ce sclipea în bătaia strălucitoare a soarelui.

Saccard trona în cel mai somptuos birou, cu mobile în stil Ludovic al XIV-lea din lemn aurit și îmbrăcate în catifea de Genua. Personalul Băncii se mărise și număra peste patru sute de funcționari; iar Saccard comanda această armată cu un fast de tiran iubit și ascultat, căci se arăta foarte darnic în gratificații. De fapt, deși avea numai simplul titlu de director, el își exercita puterea asupra președintelui consiliului de administrație și chiar asupra consiliului, care nu făcea altceva decât să-i ratifice ordinele. Așa că doamna Caroline trăia acum într'o permanentă stare de alarmă, urmărindu-i fiecare mișcare, pentru a încerca, la nevoie, să se opună. Ea fusese împotriva acestei instalări, mult prea elegante, fără ca totuși, din principiu, s'o poată condamna, căci în zilele acelea de frumoasă și duioasă încredere când făcuse haz de temerile fratelui ei, ea însăși fusese aceea care recunoscuse necesitatea unui local mai mare. Singura rezervă pe care și-o mărturisea acum, argumentul ei împotriva acestui lux, era că în felul acesta banca își pierdea caracterul de modestă onestitate, aspectul de seriozitate aproape clericală. Ce vor gândi clienții, obișnuiți cu discreția monahală, cu lumina difuză a parterului din rue Saint-Lazare, când vor intra în palatul din rue de Londres, cu etajele lui sgomotoase și inundate de o lumină orbitoare? La aceasta, Saccard îi răspundea că toți clienții vor rămâne uluiți de admirație și de respect, că cei ce vor veni aici cu cinci franci vor depune zece, plini de mândrie și amețiți de încredere. Și el, cu simțul lui brutal pentru tot ce era lustru mincinos, avu dreptate. Succesul noului palat fu uimitor, depășind ca efect, prin vâlva produsă, cele mai năstrușnice reclame născocite de Jantrou. Micii rentieri cucernici, veniți din cartierele lor liniștite, sau sărmanii preoți de țară sosiți cu trenul de dimineață, rămâneau cu gura căscată în fața intrării și ieșeau îmbujorați la față de mândrie că au făcut și ei depuneri acolo.

In realitate, ceeace o neliniștea mai mult pe doamna Caroline era faptul că nu mai putea fi mereu la bancă, pentru a

supraveghia totul. Abia dacă îi era îngăduit să se ducă acolo când și când, sub un pretext oarecare. Stătea acum tot timpul singură, în sala unde se aflau planurile, iar pe Saccard îl vedea numai seara. El locuia în acelaș apartament, dar parterul și birourile dela primul etaj fuseseră închise; iar prințesa d'Orviedo, fericită în sinea ei că nu mai trebue să-și facă remușcări din cauza acestei bănci, din cauza acestei dughene de bani, cum îi spunea ea, ce funcționa în casa ei, nici nu mai căuta să le închirieze, disprețuind tot ceeace reprezenta câștig, fie el chiar legitim. Casa, pustie, răsunând la fiecare trăsură ce trecea pe stradă, părea un mormânt. Acum nu mai răzbătea până la doamna Caroline, prin podele, decât tăcerea înfiorătoare a ghișeelor închise, de unde timp de doi ani nu se auzise decât clinchetul neîntrerupt al aurului. Zilele i se păreau mai apăsătoare și mai lungi. Muncea totuși foarte mult, având veșnic câte ceva de făcut pentru fratele ei care îi trimitea din Orient tot felul de lucrări de copiat. Uneori însă se oprea, asculta, cuprinsă de o neliniște instinctivă, simțind nevoia să știe ce se petrece jos; dar acolo nu era nimic, nicio mișcare, doar pustiul sălilor goale, întunecate și ferecate. Atunci o trecea un fior și rămânea așa câteva clipe, îngrijorată, gândindu-se la ce se întâmplă în rue de Londres. Nu cumva tocmai în clipa aceea se produce acolo spărtura care avea să aducă după ea prăbușirea edificiului întreg?

Se răspândise svonul, încă neconfirmat, că Saccard pregătea o nouă sporire a capitalului: dela o sută de milioane, voia să-l urce la o sută cincizeci. Era un moment de fierbere deosebită, clipa fatală în care prosperitatea imperiului, imensele lucrări care schimbaseră fața orașului, circulația zănatică a banului, cheltuielile nesăbuite făcute pentru lux, trebuiau să ducă la intensificarea jocului de bursă. Fiecare voia să-și aibă partea lui, fiecare își risca averea la masa verde, pentru a și-o înzeci și a putea petrece, ca atâția alții ce se îmbogățiseră peste noapte. Drapelele Expoziției care fâlfâiau în soare, jocurile de artificii, muzicile care răsunau în Champ de Mars, mulțimea vizitatorilor din lumea întreagă ce dădeau năvală pe străzi, îmbătaseră cu totul Parisul, făcându-l să trăiască într'un vis de bogăție fără sfârșit și de dominație absolută. In serile cu cer senin, imensul oraș uriaș era în plină sărbătoare, benchetuind în restaurante exotice, transformat într'un bâlci uriaș în care

plăcerea se vindea nestânjenită sub stele, cuprins de un acces suprem de nebunie, nebunia voioasă și lacomă a marilor capitale deasupra cărora planează spectrul distrugerii. Şi Saccard, cu spiritul lui de hoț de buzunare, își dăduse atât de bine seama de această nebunie, de această nevoie de a-și asvârli banii pe fereastră, de a-și goli buzunarele și trupurile, încât dublase fondurile destinate publicității, sugerându-i lui Jantrou să folosească cele mai sgomotoase reclame. De când se deschisese Expoziția, apăreau în fiecare zi în ziare cele mai răsunătoare reclame despre Banca Universală. Fiecare zi aducea cu ea alt gen de reclamă menită să atragă atenția mulțimii: un fapt divers extraordinar, pățania unei cucoane care uitase o sută de acțiuni într'o trăsură, o scurtă dare de seamă asupra unei călătorii în Asia Mică, în care se arăta că Napoleon prezisese crearea Băncii Universale, un articol de fond în care rolul băncii era comentat din punct de vedere politic în legătură cu soluționarea viitoare a problemei Orientului, ca să nu mai vorbim de nenumăratele notițe publicate în ziarele de specialitate, toate puse în slujba băncii și urmărind acelaș scop. Jantrou avusese grijă să încheie contracte anuale cu foițele financiare, care îi asigurau câte o coloană în fiecare număr; și umplea această coloană cu un material bogat și variat, născocit de o imaginație uluitoare, mergând până la a publica atacuri împotriva băncii însăși, pentru triumful de a învinge până la urmă. Faimoasa lui broșură la care se gândise dela început, fusese tipărită și difuzată în lumea întreagă într'un milion de exemplare. Luase ființă și noua lui agenție care, sub pretext că trimite un buletin financiar ziarelor de provincie, pusese stăpânire absolută pe piețele tuturor orașelor mai însemnate. Şi, în sfârșit, ziarul *l'Esperance*, condus cu pricepere, căpăta pe zi ce trecea o influență politică tot mai mare. Fuseseră remarcate, mai ales, articolele apărute în urma decretului din 19 Ianuarie, prin care se înlocuia dreptul de adresă prin dreptul de interpelare, decret ce însemna o nouă concesie a împăratului, o tendință spre libertate. Saccard, inspiratorul acestor articole, nu-l ataca încă fățiș pe fratele său, care rămăsese totuși ministru de stat și care se resemnase, în patima lui după putere, să apere azi ceeace condamnase ieri; dar se simțea că Saccard stă la pândă, supraveghind falsa situație a lui Rougon, prins în Cameră între forța a treia, înfometată după moștenire, și cleri-

calii aliaţi cu bonapartiştii, care luptau împotriva imperiului liberal. Începură insinuările, gazeta devenea din nou catolică militantă şi se arăta plină de rezerve faţă de fiecare act al ministrului. *L'Esperance,* trecută de partea opoziţiei, însemna popularitatea, un vânt de împotrivire ce urma să facă cunoscut numele Băncii Universale în toate colţurile Franţei şi ale lumii.

Astfel, în mediul acela întărâtat, copt pentru toate nebuniile, sub imboldul formidabil al unei publicităţi ne mai pomenite, sporirea probabilă a capitalului, svonul unei noi emisiuni de cincizeci de milioane, sfârşi prin a scoate din minţi chiar şi pe cei mai liniştiţi oameni. Din locuinţele cele mai umile şi până la palatele aristocratice, din cămăruţele portarilor şi până în saloanele duceselor, spiritele se aprindeau, entuziasmul se transforma în credinţă oarbă, eroică şi bătăioasă. Erau enumerate marile înfăptuiri ale Băncii Universale, primele ei izbânzi fulgerătoare, dividendele neaşteptate pe care nicio altă societate nu le putuse plăti la începuturile ei. Se vorbea mereu de fericita idee a Companiei Pacheboturilor Reunite care dăduse atât de repede rezultate strălucite şi ale cărei acţiuni înregistrau de pe acum o sută de franci primă; se vorbea de mina de argint din Carmel, a cărei productivitate era uimitoare şi la care se făcuse aluzie în timpul postului Paştilor chiar din amvonul Catedralei Notre Dame, de către o faţă bisericească, spunându-se că mina ar fi un dar făcut de dumnezeu creştinătăţii încrezătoare; se mai vorbea şi despre o altă societate înfiinţată pentru exploatarea unor imense zăcăminte de huilă şi despre încă una care urma să taie sistematic imensele păduri ale Libanului, precum şi despre întemeierea Băncii Naţionale Turce la Constantinopol, bancă de o soliditate de nesdruncinat. Banca Universală nu avusese niciun eşec, se bucura de un noroc din ce în ce mai mare, transformând în aur tot ce-i cădea în mână, realizând un şir de întreprinderi prospere care dădeau o bază solidă viitoarelor operaţiuni, justificând astfel sporirea rapidă a capitalului. Apoi în faţa imaginaţiilor înfierbântate se deschidea viitorul, printr'o serie de întreprinderi tot mai mari, ce necesitau o nouă emisiune de cincizeci de milioane, a cărei simplă anunţare avusese darul să turbure toate minţile. Şi dela faptul acesta, svonurile care circulau la Bursă şi în saloane, nu mai conteneau; dar acela despre viitoarea afacere grandioasă a Companiei Căilor Ferate

ale Orientului se desprindea din mijlocul celorlalte proiecte, formând subiectul general al convorbirilor, combătut de unii, lăudat de alții. Femeile, mai ales, erau pasionate, făcând o propagandă entuziastă în favoarea acestei idei. Prin budoare, la dineurile de gală, în umbra boschetelor, la ora târzie a ceaiurilor și până în fundul alcovurilor, făpturi încântătoare, pline de drăgălășenie și putere de convingere, îi dojeneau pe bărbați, zicându-le: „Cum, nu ai acțiuni de ale Universalei? Nu se poate! Du-te repede de cumpără, dacă vrei să te iubesc!“ Era o nouă cruciată, cum spuneau ele, cucerirea Asiei pe care cruciații lui Petre Eremitul și ai sfântului Ludovic nu putuseră s'o facă și pe care se însărcinau s'o înfăptuiască ele, femeile, cu micile lor economii de aur. Toate păreau foarte bine informate și vorbeau numai în termeni tehnici despre linia principală ce urma să se deschidă, la început, între Brussa și Beyrut, prin Angora și Alep. Mai târziu, să se construiască linia secundară dintre Smirna și Angora, apoi cea dintre Trebizonda și Angora, prin Erzerum și Sivas, iar la urmă cea dintre Damasc și Beyrut. Ajungând până aici, ele surâdeau, clipeau din gene și șopteau că, poate, mai târziu, da, mult mai târziu, se va construi și o linie între Beyrut și Ierusalim, de-a-lungul străvechilor orașe de pe litoral: Saïda, Saint-Jean-d'Acre, Iaffa, ba, cine știe, chiar și o linie care să lege Ierusalimul cu Port-Saidul și Alexandria. Ca să nu mai vorbim de Bagdad, care nu era departe de Damasc; iar dacă o linie ferată va ajunge până acolo, va însemna că într'o bună zi Persia, India și China vor fi cucerite de Occident. S'ar fi zis că, la un cuvânt rostit de frumoasele lor buze, comorile regăsite ale califilor prindeau a străluci din nou într'un minunat basm din O mie și una de nopți. Giuvaerurile și nestematele visate plouau în casele de bani din rue de Londres, în timp ce de pe Carmel se ridica un miros de tămâie ca un fundal gingaș și nelămurit de legendă biblică, consfințind poftele nestăvilite de câștig. Toate astea nu însemnau oare Paradisul recâștigat, Țara Sfântă eliberată, religia triumfând chiar în leagănul umanității? Ajungând la punctul acesta, femeile refuzau să spună mai mult, privirile le străluceau la gândul acela ce trebuia ținut ascuns și care nu putea fi mărturisit nici măcar la ureche. Multe din ele nici nu știau despre ce este vorba, dar făceau pe atotștiutoarele. Era taina, minunea ce nu se va împlini, probabil, nici-

odată, dar care poate va cădea într'o zi ca un trăsnet: răscumpărarea Ierusalimului dela sultan, dăruirea lui împreună cu Siria, papei; papalitatea, având un buget pus la dispoziția ei de către o bancă catolică, Tezaurul Sfântului Mormânt ar fi la adăpost de perturbările politice; în sfârșit, catolicismul regenerat, eliberat de compromisuri, și-ar impune din nou autoritatea, stăpânind lumea din înaltul muntelui pe care a pătimit mântuitorul.

Acum, când voia să lucreze dimineața, Saccard trebuia să stea cu ușa încuiată în biroul său luxos, în stil Ludovic al XIV-lea, pentrucă în fiecare clipă era luat cu asalt; începea defilarea celor veniți să asiste la deșteptarea regelui: curteni, oameni de afaceri, solicitatori, o slăvire și o cerșetorie lipsită de orice rușine la picioarele atotputerniciei. Mai ales într'o dimineață din primele zile de Iulie, Saccard se arătă nemilos, dând ordin ca nimeni să nu fie introdus la el. In timp ce anticamera gemea de lume, de o mulțime ce se încăpățâna să aștepte, sperând că totuși va fi primită, deși ușierul stătea de pază, Saccard se închisese cu doi șefi de serviciu, pentru a studia problema noii emisiuni. După cercetarea mai multor proiecte, se hotărî pentru o combinație care, mulțumită acestei noi emisiuni de o sută de mii de acțiuni, trebuia să îngădue eliberarea complectă a celor două sute de mii de acțiuni vechi, asupra cărora nu se vărsase decât o sută douăzeci și cinci de franci. Pentru a ajunge la acest rezultat, noua emisiune rezervată exclusiv acționarilor, în baza unei acțiuni noi pentru două vechi, urma să se ridice la opt sute cincizeci de franci de fiecare titlu, exigibil imediat, din care cinci sute de franci se vărsau la capital, iar prima de trei sute cincizeci de franci reprezenta eliberarea proiectată. Dar se iviseră complicații, mai era o gaură de astupat, și din cauza asta Saccard era foarte plictisit. Sgomotul vocilor din anticameră îl enerva. Parisul acesta care se pleca în fața lui, omagiile pe care deobicei le primea cu o liniște de despot îngăduitor îi provocau în ziua aceea numai dispreț. Iar Dejoie, care dimineața ținea uneori locul de ușier și își îngăduia acum să facă un ocol prin coridor și să intre printr'o ușă laterală, fu primit cu țipete.

— Ce dracu! Ți-am spus doar că nu primesc pe nimeni! Na, ia bastonul, pune-l la ușă și n'au decât să-l sărute cu toții!

Dejoie, liniştit, îşi îngădui să insiste:

— Iertaţi-mă, domnule, dar a venit doamna contesă de Beauvilliers. M'a rugat foarte mult s'o anunţ şi cum ştiu că dumneavoastră...

— Ei şi! strigă înfuriat Saccard, să se ducă dracului, cu ceilalţi împreună!

Dar se răsgândi imediat şi, cu un gest de furie stăpânită, adăugă:

— Las-o să intre, de vreme ce tot mi-e dat să n'am linişte pe ziua de azi!... Pofteşte-o prin uşa cea mică şi vezi să nu dea toată turma năvală odată cu ea!

Saccard o primi pe contesa de Beauvilliers cu un ton repezit, ca un om încă enervat. Nu se linişti nici când o văzu pe Alice, care tăcută şi gânditoare, îşi însoţea mama. Ii rugase pe cei doi şefi de serviciu să plece şi nu se gândea la altceva decât să-i recheme cât mai curând pentru a-şi continua lucrul.

— Vă rog, doamnă, spuneţi-mi repede despre ce este vorba, pentrucă sunt îngrozitor de ocupat.

Contesa se opri, sfioasă, liniştită, cu tristeţea ei de regină detronată.

— Domnule Saccard, dacă te stânjenesc cumva...

Fu nevoit să le poftească să ia loc. Fata, mai curajoasă, se aşeză prima, cu o mişcare hotărîtă, în timp ce mama începuse din nou să se scuze:

— Domnule Saccard, am venit la dumneata ca să-ţi cer un sfat... sunt într'o situaţie cât se poate de delicată... îmi dau seama că nu mă voi putea hotărî singură niciodată...

Şi îi reaminti că la fondarea băncii cumpărase o sută de acţiuni, care dublate odată la prima sporire de capital şi a doua oară la cea de a doua urcare, reprezentau astăzi patru sute de bucăţi, asupra cărora vărsase, cu prime cu tot, suma de optzeci şi şapte de mii de franci. Inafară de economiile ei, care se urcau la douăzeci de mii de franci, trebuiesc aşa dar, să se împrumute cu şaptezeci de mii de franci, ipotecându-şi ferma dela Aublets.

— Acum, continuă ea, am găsit un cumpărător pentru fermă... pentrucă, nu-i aşa, se vorbeşte de o nouă emisiune... şi mi-aş putea investi toată averea în Banca dumneavoastră...

Saccard se calmă, măgulit că le vede pe aceste două biete femei, ultimele urmaşe ale unui neam mare şi vechi, dând do-

vadă de atâta încredere în el, atât de îngrijorate în fața lui. Le lămuri în grabă, folosindu-se de cifre:

— Da, întradevăr, este vorba să se facă o nouă emisiune. Chiar acum mă ocup cu chestiunea asta... Fiecare acțiune va costa opt sute cincizeci de franci, cu primă cu tot... Să vedem. Dumneavoàstră spuneți că aveți patru sute de acțiuni. Vi se vor atribui deci două sute, ceeace vă va obliga să faceți un vărsământ de o sută șaptezeci de mii de franci. Prin asta, însă, toate acțiunile dumneavoastră vor fi eliberate și veți avea deci șase sute de acțiuni în deplină proprietate, fără ca pentru asta să mai datorați cuiva ceva.

Cum ele nu înțelegeau, Saccard trebui să le explice în ce constă această eliberare a acțiunilor cu ajutorul primei; și femeile păliră auzind pomenindu-se de sume atât de mari, înfricoșate la gândul îndrăzneței lovituri pe care aveau s'o riște.

— Da, cam la atât ar reveni, murmură în sfârșit contesa. Mi se oferă două sute patruzeci de mii de franci pentru Aublets, fermă care făcea pe vremuri patru sute de mii; așa că, după ce vom fi achitat suma pe care o datorăm, ne-ar mai rămâne exact cât ne trebue pentru vărsământ... Dar, dumnezeule mare, ce lucru teribil e toată schimbarea asta de plasament a averii noastre, toată viața noastră pusă astfel în joc!...

Și mâinile îi tremurau; urmă o clipă de tăcere, în timpul căreia contesa se gândea la acest mecanism care-i luase mai întâi economiile, apoi cei șaptezeci de mii de franci împrumutați și care amenința acum să-i ia și ferma. Respectul ei de altădată pentru averea imobiliară, pentru ogoare, livezi și păduri, și disprețul pentru tot ce era trafic de bani, îndeletnicire nedemnă pentru oamenii din lumea ei, o cuprindea din nou și o umplea de teamă, în ceasul acesta când trebuia să ia hotărîrea cea mare. Alice o privea mută, cu ochii ei vii și limpezi.

Saccard surâse, dorind să le încurajeze.

— Ei, da, trebue, bineînțeles, să aveți încredere în noi... Numai că, iată, mai sunt și cifrele. Cercetați-le și veți vedea cum dispare orice urmă de îndoială... Să presupunem că faceți operațiunea aceasta, veți avea deci șase sute de acțiuni eliberate, care v'au costat suma de două sute cincizeci și șapte de mii de franci. Acțiunile cotează însă astăzi o mie trei sute de franci bucata, ceeace reprezintă un total de șapte sute optzeci de mii de franci. Asta înseamnă că, azi, capitalul dumneavoastră a

crescut de trei ori și mai bine... Iar lucrurile vor continua în acelaș ritm,... să vedeți ce urcare va fi după emisiune! Vă făgăduesc că înainte de sfârșitul anului veți avea un milion!

— Oh, mamă! suspină Alice fără voia ei.

Un milion! Asta înseamnă că palatul din rue Saint-Lazare să fie scăpat de ipoteci, curățat de murdărie și mizerie! Gospodăria va reveni la normal, va scăpa de visul urât al oamenilor care au trăsură, dar care nu au pâine! Își va mărita fata, dându-i o zestre cuviincioasă și va putea avea, în sfârșit, și Alice un bărbat și copii, fericire pe care și-o îngădue și cea mai săracă femeie de pe stradă! Fiul ei, căruia clima Romei nu-i pria, se va elibera și-și va permite să ducă o viață demnă de rangul său, până în ziua în care se va pune în slujba cauzei celei mari, care până acum se folosea atât de puțin de el! Ea însăși, contesa, își va relua locul în societate, va putea să-și plătească vizitiul și nu va mai fi nevoită să se calicească ori de câte ori va trebui să mai adauge un fel de mâncare la dineurile pe care le dădea în fiecare marți, ca după aceea să fie silită să postească din cauza asta tot restul săptămânii. Milionul acesta îi juca în fața ochilor, el era scăparea, visul.

Contesa, cucerită, se întoarse spre fiica ei, pentru a și-o face părtașă la hotărîrea luată.

— Tu ce spui?

Dar Alice nu mai spunea nimic; își închidea încet pleoapele pentru a-și ascunde strălucirea ochilor.

— Da, adevărat, adăugă contesa începând și ea să zâmbească, uitasem că vrei să mă lași numai pe mine să hotărăsc... Dar știu cât ești de curajoasă și știu cât de mult nădăjduești...

Apoi, adresându-se lui Saccard:

— Ah, domnule, se vorbește atât de frumos de dumneata!... Ori unde mergem, nu auzim despre dumneata decât lucruri foarte bune și foarte mișcătoare. Nu numai prințesa d'Orviedo, ci și toate celelalte prietene ale mele sunt entuziasmate de opera dumitale. Unele sunt chiar geloase pe mine pentrucă mă număr printre primele acționare, și ascultându-le ți-ai vinde și cămașa pentru a cumpăra acțiunile Băncii Universale...

Glumea, cu glasul ei blând.

— Uneori găsesc chiar că sunt cam nebune, da, într-adevăr cam nebune! Se vede că nu mai sunt destul de tânără ca să le înțeleg... Fiica mea însă este una dintre admiratoarele

dumitale. Crede în misiunea dumitale și îți face propagandă în toate saloanele în care merge cu mine.

Incântat, Saccard o privi pe Alice. In clipa aceea fata era atât de însuflețită, atât de pătrunsă de credință, încât îi păru întradevăr foarte frumoasă, în ciuda tenului ei gălbejit și a gâtului prea lung și ofilit înainte de vreme. Se simți mare și bun la gândul că făcuse fericirea acestei ființe atât de triste, pe care numai speranța în măritiș era deajuns ca s'o înfrumusețeze.

— O, știu, zise ea cu glas încet și venit parcă din adâncuri, cucerirea aceea, acolo, e un lucru atât de frumos... Da, începe o eră nouă, crucea va străluci...

Era vorba de acel mister pe care nu-l rostea nimeni, și glasul ei se făcu și mai mic, pierzându-se într'un suflu de încântare. De altfel, el îi făcu prietenește semn să tacă, pentrucă nu îngăduia nimănui să vorbească în fața lui despre acest țel, despre ținta supremă și tăinuită a acțiunii lui. Semnul lui voia să spună că trebue să se tindă mereu într'acolo, dar că despre asta nu trebue niciodată să se vorbească. In altar, cădelnițele sunt mișcate numai de câțiva inițiați.

După o tăcere plină de admirație, contesa se ridică în sfârșit de pe scaun.

— Da, domnule, m'am hotărît. Voi scrie notarului meu că primesc oferta pentru fermă... Să mă ierte dumnezeu dacă greșesc!

Saccard, în picioare, rosti emoționat:

— Fiți sigură, doamnă, că însuși dumnezeu vă mână pașii!

Și însoțindu-le până pe coridor, pentru a ocoli în felul acesta anticamera în care lumea se îngrămădea mereu, dădu peste Dejoie, care își făcea de lucru pe acolo cu un aer încurcat.

— Ce s'a întâmplat? Doar n'ai de gând să mai mi-aduci pe cineva!

— Nu, nu, domnule... Dar dacă pot îndrăzni să vă cer un sfat... Pentru mine...

Și făcu în așa fel încât Saccard ajunse din nou în birou, în timp ce el rămase în prag, foarte respectuos.

— Pentru dumneata?... A, da, uitasem, ești și dumneata acționar... Ascultă, băiete, cumpără noile acțiuni ce-ți vor fi rezervate, vinde-ți și cămașa la nevoie ca să le poți plăti. Asta-i sfatul pe care-l dau tuturor prietenilor noștri.

— O, nu, domnule, pentru noi este prea mult, nici eu nici fiica mea nu suntem atât de ambițioși... La început, am luat opt acțiuni cu cei patru mii de franci economisiți de răposata nevastă-mea; și tot cu ele am rămas, pentrucă, din păcate, la celelalte emisiuni, când s'a dublat de două ori capitalul, n'am mai avut cu ce cumpăra acțiunile care ne erau destinate... Nu, nu de asta-i vorba, nu trebue să ne lăcomim. Voiam numai să vă întreb, fără supărare, dacă nu aveți nimic împotrivă să le vând.

— Cum asta, să le vinzi?

Atunci Dejoie, pe ocolite, plin de îngrijorare și respect, lămuri cazul lui. La cursul de o mie trei sute de franci, cele opt acțiuni pe care le avea reprezentau zece mii patru sute de franci. Putea deci să-i dea Nathaliei zestrea de șase mii de franci pe care o cerea legătorul. Dar față de urcarea neîncetată a cursurilor îi venise și lui pofta de câștig, poftă la început nelămurită, apoi din ce în ce mai aprigă. Să-și facă și el partea, să-și asigure un venit modest, de șase sute de franci, care i-ar îngădui să trăiască liniștit la bătrânețe. Numai că un capital de douăsprezece mii de franci, adăugat la cei șase mii de franci ai Nathaliei, făceau în total optsprezece mii de franci; și el nu mai nădăjduia să ajungă vreodată la o asemenea sumă uriașă, căci făcuse socoteala că pentru asta ar fi trebuit să aștepte cursul de două mii trei sute de franci.

— Așa că, vedeți dumneavoastră, domnule, dacă aș ști că nu mai urcă, aș fi bucuros să le vând, pentrucă, nu-i așa, fericirea Nathaliei e mai presus de orice... Pe câtă vreme, dacă o fi să tot urce, aș muri de necaz că le-am vândut...

Saccard izbucni:

— Ascultă, măi omule, nu face pe tâmpitul... Ce, crezi că ne vom opri la o mie trei sute? Ce, mă vezi pe mine că vând... N'avea grijă, vei câștiga cei optsprezece mii de franci, îți garantez eu pentru asta!... Ei, și acum, șterge-o! Și dă-i afară pe toți cei care așteaptă, spune-le că am plecat!

Rămas singur, Saccard îi chemă din nou pe cei doi șefi de serviciu și își continuă în liniște lucrul.

Hotărîră să se țină o adunare generală extraordinară în August, pentru a vota o nouă sporire de capital. Hamelin, care urma s'o prezideze, debarcă la Marsilia spre sfârșitul lunii Iulie. De două luni, sora lui îl sfătuia din ce în ce mai stăruitor, în

fiecare scrisoare, să se înapoieze. In fața succesului brutal al Băncii, succes care se vedea în fiecare zi tot mai mult, doamna Caroline avea senzația unui pericol ascuns, simțea o teamă nemotivată de care nici nu îndrăznea să vorbească și prefera ca fratele ei să fie lângă ea, ca să-și dea el singur seama de situație, pentrucă ea ajunsese să se îndoiască chiar și de propria ei persoană, temându-se că nu va putea să se împotrivească lui Saccard și că se va lăsa până într'atât orbită de el, încât își va trăda și fratele, pe care-l iubea atât de mult. Oare n'ar fi fost mai bine să-i mărturisească lui Hamelin legătura ei, pe care acesta, desigur, nici n'o bănuia, în naivitatea lui de om credincios dedicat științei, care trece prin viață visând cu ochii deschiși? Gândul acesta îi era foarte neplăcut; și făcea concesii, ajungând la capitulări lașe, se tocmea cu datoria care-i poruncea foarte lămurit, acum, când îl cunoștea bine pe Saccard și trecutul lui, să spună totul, pentru ca toată lumea să se poată feri de el. In ceasurile când se simțea mai curajoasă, își făgăduia să aibă o explicație hotărîtoare, să nu lase necontrolată mânuirea unor sume de bani atât de mari pe seama unor mâini criminale, mâini care topiseră până atunci atâtea milioane și care îngropaseră sub ruine atâția oameni. Era singura cale de urmat, cale hotărîtă și cinstită, demnă de ea. După aceea însă, luciditatea i se turbura, dădea înapoi, amâna mereu și nu găsea împotriva lui alte învinuiri decât oarecare nereguli, obișnuite în toate instituțiile de credit, după cum spunea el. Poate că Saccard avea dreptate când afirma râzând, că monstrul de care se temea ea era succesul, acel succes care la Paris răsună și lovește ca trăsnetul și care pe ea o făcea să se cutremure înspăimântată ca în fața neprevăzutului sau a unei catastrofe. Nu mai știa ce să facă; erau zile când îl admira și mai mult, cuprinsă de acea nesfârșită duioșie pe care o simțea pentru el, cu toate că nu-l mai stima. N'ar fi crezut niciodată că inima ei este atât de complicată; își dădea seama că e femeie și se temea că nu va mai putea acționa. Iată dece era atât de fericită că fratele ei se înapoiază.

Chiar în seara reîntoarcerii lui Hamelin, Saccard voi să-i spună, în biroul unde se aflau planurile și unde știa că nu-i va supăra nimeni, hotărîrile ce urmau a fi aprobate de consiliul de administrație înainte ca ele să fie votate de adunarea generală. Dar cei doi frați se întâlniră acolo înainte de ora fixată,

de parcă ar fi fost înțeleși, și putură sta nestânjeniți o clipă de vorbă. Hamelin se întorsese foarte bine dispus, încântat de a fi dus la bun sfârșit complicata afacere a căilor ferate, în țara aceea din Orient, amorțită de trândăvie și închisă de opreliștile politice, administrative și financiare. Până la urmă însă, izbânda fusese deplină, primele lucrări urmau să înceapă, șantierele aveau să se deschidă peste tot imediat ce societatea va fi constituită la Paris. Era atât de entuziasmat, atât de încrezător în viitor, încât doamna Caroline avu un nou motiv să tacă, atât de greu îi venea să-i spulbere bucuria. Ii făcu cunoscute totuși câteva din îndoielile ei și-l puse în gardă împotriva entuziasmului exagerat care cuprinsese publicul. El o întrerupse și o privi drept în față: aflase oare ceva suspect? Dece nu vorbea? Dar ea nu vorbi, fiindcă nu putea să formuleze nicio acuzare precisă.

Saccard, care nu-l văzuse încă de când sosise, îi sări de gât și-l îmbrățișă cu exuberanța lui de meridional. Apoi, după ce Hamelin îi confirmă conținutul ultimelor sale scrisori, dându-i amănunte asupra izbânzii depline a îndelungii lui călătorii, el se înflăcără.

— Ah, dragul meu, de data asta vom fi stăpânii Parisului, vom fi regii Bursei... In ce mă privește, și eu am muncit serios, aici. Am o idee extraordinară. Stai să vezi.

Și îi explică imediat planul lui de a spori capitalul dela o sută, la o sută cincizeci de milioane prin emiterea a o sută de mii de acțiuni noi, precum și planul de a elibera toate titlurile, atât cele vechi, cât și cele noi. Emițând acțiunea la cursul de opt sute cincizeci de franci, crea în felul acesta, cu cei trei sute cincizeci de franci primă, o rezervă la care se adăugau sumele puse de o parte la fiecare bilanț, ceeace făcea un total de douăzeci și cinci de milioane. Nu-i mai rămânea decât să găsească o sumă egală pentru a obține cele cincizeci de milioane necesare eliberării celor două sute de mii de acțiuni vechi. Și tocmai în privința asta avusese o idee extraordinară și anume aceea de a întocmi un bilanț aproximativ al câștigurilor anului în curs, câștiguri care, după părerea lui, s'ar ridica la un minim de treizeci și șase de milioane. Din suma asta putea să ia liniștit cele douăzeci și cinci de milioane care-i lipseau. Așa că, începând dela 31 Decembrie 1867, Banca Universală urma să aibă un capital definitiv de o sută cincizeci de milioane, împărțit în trei

sute de mii de acţiuni deplin eliberate. Acţiunile urmau să fie unificate, trecute la purtător, uşurându-se astfel libera lor circulaţie pe piaţă. Asta însemna triumful definitiv, asta era ideea lui genială.

— Da, genială! strigă el, cuvântul e foarte potrivit.

Puţin buimăcit, Hamelin răsfoia paginile proiectului, consultând cifrele.

— Mie unul, bilanţul ăsta făcut aşa, în grabă, nu prea-mi place, zise el în cele din urmă. Dumneata vei da acţionarilor noştri dividende reale, de vreme ce le eliberezi acţiunile. Aşa că trebue să fim siguri că toate aceste sume au fost întradevăr realizate; altfel, am putea fi, pe drept cuvânt, acuzaţi că le-am dat dividende fictive!

Saccard se supără:

— Cum aşa? Dar evaluarea mea este încă prea modestă! Uită-te şi dumneata dacă nu-i aşa! Oare Compania Pachebotu-rilor Reunite, Carmelul, Banca Naţională Turcă, nu ne vor da câştiguri superioare acelora pe care le-am prevăzut? Dumneata vii de acolo cu vestea victoriei apropiate, totul merge ca pe roate, totul înfloreşte, şi tocmai dumneata îmi faci mizerii, punând la îndoială certitudinea succesului nostru?

Surâzând, Hamelin îl linişti cu un gest. Da, da, avea încredere, numai că el, unul, era pentru mersul normal al lucrurilor.

— Intradevăr, spuse şi doamna Caroline cu blândeţe, dece să ne grăbim? N'am putea oare să aşteptăm cu această sporire a capitalului până în Aprilie?... Sau şi mai bine, de vreme ce ai nevoie de douăzeci şi cinci de milioane în plus, dece nu emiţi imediat acţiunile la cursul de o mie sau o mie două sute de franci, ceeace ţi-ar îngădui să nu anticipezi asupra câştigurilor realizate la bilanţul viitor?

Rămânând o clipă pe gânduri, Saccard o privea, mirat că avusese ideea asta.

— Da, fără îndoială, emise la o mie şi o sută de franci, în loc de opt sute cincizeci, suta asta de mii de acţiuni ar face exact douăzeci şi cinci de milioane.

— Perfect! adăugă ea. Şi să nu-ţi fie teamă că acţionarii se vor împotrivi. Vor plăti la fel de bine o mie o sută de franci, ca şi opt sute cincizeci.

— Da, desigur, vor plăti oricât! Şi se vor mai şi certa între ei care să ia mai mult... Cât sunt de înnebuniţi, sunt în stare

să dărâme localul băncii, ca să ne poată aduce banii mai repede!

Dar își reveni dintrodată, tresări și protestă cu violență.

— Ce-mi tot cântați voi aici? Nu le voi cere cu niciun preț o mie o sută de franci! Ar fi întradevăr idiot și naiv... Nu înțelegeți oare că în materie de afaceri bancare trebue să le stârnești mereu imaginația? Ideea genială este aceea care constă din a lua din buzunarele oamenilor banii pe care încă nu-i au. Așa, își închipue că nici nu ți-i dau și că, dimpotrivă, tu ești acela care li-i dăruești! Și, apoi, nu vă dați seama ce efect ar avea acest bilanț anticipat publicat în toate gazetele, câștigul acela de treizeci și șase de milioane anunțat dinainte prin surle și trompete?... Bursa va sări în aer, vom depăși cursul de două mii de franci, iar acțiunile noastre vor urca, vor urca mereu, fără încetare!

Dădea din mâini, se ridica pe vârfurile picioarelor lui scurte; și adevărul era că părea întradevăr mare, că vorbea cu gesturi largi, ca un poet al banului pe care falimentele și ruinele nu izbutiseră să-l cumințească. Felul acesta de a biciui afacerile, de a le mâna în galopul nebunesc al propriei lui înfierbântări, era sistemul său înnăscut de lucru, era întreaga sa ființă cuprinsă de elan. Silise succesul să meargă cu el, stârnise invidii prin ascensiunea fulgerătoare a Băncii Universale: trei emisiuni în trei ani, capitalul sărind dela douăzeci și cinci, la cincizeci, la o sută, la o sută cincizeci de milioane, într'o progresie care părea că vestește o prosperitate miraculoasă. Dividendele urcau și ele în salturi: în primul an nimic, apoi 10 franci, apoi 33, apoi cele treizeci și șase de milioane, eliberarea tuturor titlurilor! Și toate acestea le atinsese printr'o falsă suprapresiune a întregului mecanism, prin subscrieri fictive, prin acțiuni păstrate de societate pentru a lăsa să se creadă în vărsământul integral, sub impulsul determinat de jocul la Bursă, unde fiecare urcare de capital nu făcea decât să accentueze ridicarea acțiunilor!

Hamelin, cufundat în cercetarea proiectului, nu-și sprijinise sora. Dădu doar din cap și reveni la niște observații de amănunt.

— Oricum, bilanțul dumitale anticipat nu este corect, de vreme ce câștigurile n'au fost încasate... Și nici nu pomenesc măcar de întreprinderile noastre, deși acestea pot cădea oricând pradă vreunui dezastru, ca orice lucru făcut de mâna omului.

Dar văd aici contul lui Sabatani, trei mii și ceva de acțiuni care reprezintă peste două milioane de franci. Dumneata vădă că le-ai trecut la credit, când ar fi trebuit să le treci la debit, de vreme ce Sabatani nu-i decât omul nostru de paie. Nu-i așa? Intre noi putem recunoaște asta!... Și, iată, mai văd trecuți aici câțiva dintre funcționarii noștri, chiar și câțiva dintre administratori, toți, deasemenea, oamenii noștri de paie. Da, știu, nu-i nevoie să-mi explici... Dar mă cutremur când văd că păstrăm un stoc atât de mare de acțiuni. Nu numai că nu încasăm nimic, dar ne și imobilizăm capitalul și într'o bună zi vom sfârși prin a-l înghiți.

Doamna Caroline îl încuraja din priviri, pentrucă Hamelin nu făcea altceva decât să scoată la lumină toate temerile ei, găsind cauza neliniștii surde care creștea în sufletul ei, odată cu succesul.

— Ah, jocul, murmură ea.

— Dar noi nu jucăm! strigă Saccard. Numai că ne este pe deplin îngăduit să ne susținem valorile și am fi întradevăr niște idioți, dacă n'am lua măsuri ca Gundermann și alții ca el să nu ne poată deprecia titlurile, jucând împotriva noastră „à la baisse"! Dacă până acum nu prea au îndrăznit s'o facă, asta nu înseamnă că n'o vor face în viitor! Iată dece sunt destul de mulțumit că am în mână un anumit număr de acțiuni! Și vă atrag atenția că dacă mă voi vedea silit s'o fac, sunt gata să mai cumpăr chiar, da, mai degrabă voi cumpăra, decât să le las să scadă cât de cât!

Rostise ultimele cuvinte cu o putere extraordinară, ca și cum ar fi făcut jurământ mai curând să moară, decât să fie învins. Apoi, stăpânindu-se, se liniști și începu să râdă cu aerul lui voios, care semăna mai mult a strâmbătură.

— Ce dumnezeu, doar nu aveți de gând să vă pierdeți din nou încrederea! Socoteam că ne înțelesesem odată pentru totdeauna în privința acestor probleme! Ați fost de acord să-mi încredințați mie totul, așa că lăsați-mă să-mi văd de treabă! Nu urmăresc altceva decât îmbogățirea voastră, o bogăție mare, foarte mare!

Se întrerupse și începu să vorbească foarte încet, ca și cum s'ar fi înspăimântat el singur de enormitatea dorinței sale.

— Știți voi oare ce vreau eu? Vreau să ating cursul de trei mii de franci!

Şi îl arătă în gol, descriind cursul acela triumfal de trei mii de franci pe care-l vedea urcând ca un astru și incendiind orizontul Bursei.

— E o nebunie, exclamă doamna Caroline.

— Imediat ce cursul va depăși două mii de franci, zise Hamelin, orice nouă urcare va fi un pericol. Iar eu, unul, îți atrag atenția că voi vinde, fiindcă nu vreau să am niciun fel de amestec în toată nebunia asta!

Dar Saccard începuse să fredoneze. Așa spun unii, că vor vinde, și când vine momentul, n'o fac! Ii îmbogățești împotriva voinței lor. Surâdea din nou, mângâietor și puțin batjocoritor.

— Aveți încredere în mine, căci mi se pare că până acum m'am descurcat destul de bine!... Sadova [1]) v'a adus un câștig de un milion!

Era adevărat. Cei doi frați aproape că uitaseră. Da, primiseră milionul ăsta, pescuit în apele turburi ale Bursei. Rămaseră tăcuți câtăva vreme, pălind, cu turburarea aceea a oamenilor încă cinstiți care nu mai sunt siguri că și-au făcut datoria. Fuseseră oare infectați și ei de microbul jocului? Oare începuseră și ei să putrezească în mediul acesta veșnic nesătul de bani, în care erau siliți să trăiască din cauza acelor afaceri?

— Da, bineînțeles, murmură Hamelin în cele din urmă, dar dacă aș fi fost eu aici!...

Saccard nu-l lasă să sfârșească vorba.

— Ei hai, nu-ți mai face remușcări: banii ăștia au fost câștigați pe spinarea evreilor.

Şi începură toți trei să râdă. Iar doamna Caroline, care se așezase pe scaun, făcu un gest plin de îngăduință și resemnare. Puteai să te lași mâncat de alții, fără să nu-i mănânci și tu pe ei? Așa e viața! Ar fi nevoie de virtuți prea sublime sau de singurătatea fără de ispită a sihăstriei, ca să nu procedezi astfel.

— Haide, haide, adăugă vesel Saccard, nu vă mai prefaceți că nu vă interesează banii. Ar fi în primul rând idiot și apoi numai neputincioșii dispreţuesc puterea... Ar fi o nebunie să vă istoviți muncind pentru a-i îmbogăți pe alții, fără să vă

---

[1]) Localitate din Boemia unde s'a dat în 1866 bătălia hotărîtoare în războiul dintre Prusia și Austria (N. T.).

luați și voi partea cuvenită. Altfel, nu v'ar mai rămâne decât să vă întindeți în pat și să așteptați moartea.

Ii domina cu totul și nu le mai îngăduia să-i răspundă nimic.

— Știți, oare, că în curând veți avea o sumă frumușică în buzunar? Ia stați puțin!

Și se repezi la masa de lucru a doamnei Caroline, voios ca un școlar, luă un creion și o bucată de hârtie și începu să înșire o mulțime de cifre.

— Stați puțin. Am să vă fac o socoteală... Oh! o știu bine. La înființare ați avut cinci sute de acțiuni, dublate odată și apoi încăodată, așa că aveți, în total, două mii. La viitoarea noastră emisiune veți avea deci trei mii.

Hamelin încercă în zadar să-l întrerupă.

— Nu, nu, știu că aveți de unde să le plătiți, cu cei trei sute de mii de franci pe care i-ați moștenit și cu milionul câștigat după Sadova. Ia uitați-vă: cele două mii de acțiuni pe care le aveți acum v'au costat patru sute trei zeci și cinci de mii de franci, cealaltă mie vă va costa opt sute cincizeci de mii de franci, ceeace face în total un milion două sute optzeci și cinci de mii de franci... Așa dar, vă vor mai rămâne cincisprezece mii de franci, cu care să vă puteți face de cap, fără a mai pune la socoteală salariul dumitale, Hamelin, care este de treizeci de mii de franci și pe care-l vor ridica la șaizeci de mii.

Cei doi frați îl ascultau ca zăpăciți și până la urmă deveniră foarte interesați la auzul acestor cifre.

— Vedeți bine, așa dar, că sunteți cinstiți, că plătiți tot ceeace luați... dar astea toate nu sunt decât fleacuri. Căci iată ceeace vroiam să vă spun...

Se sculă în picioare și flutură victorios în aer hârtia pe care făcuse socotelile.

— La cursul de trei mii de franci, cele trei mii de acțiuni pe care le veți avea vor valora nouă milioane.

— Cum așa, la cursul de trei mii! strigară ei, protestând amândoi în acelaș timp împotriva încăpățânării lui de a stărui în această nebunie.

— Ei! fără nicio îndoială! Vă interzic să le vindeți mai înainte și vă asigur că voi ști să vă împiedic s'o faceți! Da, cu forța, prin dreptul pe care-l are orice om de a nu îngădui

prietenilor săi să facă prostii!... Vreau să ating cursul de trei mii, și-l voi atinge!

Ce i s'ar fi putut răspunde acestui om teribil, care vestea triumful cu vocea lui ascuțită, asemănătoare glasului unui cocoș? Incepură din nou să râdă, dând din umeri, și declarară că ei, unii, vor dormi liniștiți, fiind siguri că acțiunile nu vor atinge niciodată acest faimos curs. Saccard se așeză din nou la masă și începu să facă alte socoteli, stabilindu-și de data asta contul lui. Plătise sau avea de gând să plătească oare cele trei mii de acțiuni pe care le deținea? Asta nu era precis. Fără îndoială că deținea un număr mult mai mare de acțiuni, dar asta era greu de știut; pentrucă și el servea drept om de paie al băncii, așa că nu era posibil să stabilești, din grămadă, care anume titluri îi aparțineau lui și care băncii. Creionul înșira la nesfârșit coloane întregi de cifre. După aceea șterse totul cu o linie și mototoli hârtia. Asta, și cele două milioane culese în noroiul și sângele Sadovei, erau partea lui.

— Am o întâlnire, așa că vă părăsesc, zise el, luându-și pălăria. Dar ne-am înțeles, nu-i așa? De azi într'o săptămână are loc consiliul de administrație și imediat după aceea, adunarea generală extraordinară, ca să voteze.

Când doamna Caroline și Hamelin rămaseră singuri, păreau speriați și obosiți și câtva timp stătură așa, tăcuți, unul în fața celuilalt.

— Ce vrei, draga mea? rosti în cele din urmă Hamelin, răspunzând tainicelor gânduri ale surorii lui, de vreme ce am intrat în horă, trebue să jucăm. Are dreptate când spune că ar fi o prostie din partea noastră dacă am refuza averea ce ni se oferă... Eu m'am socotit totdeauna un om de știință care aduce altora apa la moară; și cred că am adus-o limpede și bogată, în afaceri excelente, cărora Banca le datorează prosperitatea ei atât de rapidă... Așa că de vreme ce nu mi se poate face niciun fel de imputare, să nu pierdem curajul și să muncim mai departe.

Ea se ridicase de pe scaun, clătinându-se și abia vorbind.

— Oh, doamne, banii ăștia!... banii ăștia...

Și gâtuită de o emoție pe care nu și-o putea stăpâni, la gândul acestor milioane care aveau să le pice, îl luă de gât și începu să plângă. Plângea de bucurie, desigur, de fericire că vede, în sfârșit, răsplătită inteligența și munca lui; dar plân-

;ea şi de durere, o durere a cărei cauză n'ar fi putut-o desluşi impede şi în care era cuprinsă ruşinea şi teama. Hamelin âse de ea şi se prefăcură amândoi că sunt din nou voioşi, şi otuşi, îşi simţeau inima grea, erau nemulţumiţi de ei înşişi, frământaţi de remuşcările nemărturisite ale unei complicităţi njositoare.

— Da, are dreptate, rosti doamna Caroline, toată lumea face la fel. Asta-i viaţa!

Consiliul de administraţie se ţinu în noua sală a somptuosului palat din rue de Londres. De astădată nu mai era sala aceea umedă, bătând în verde — din cauza palidului reflex al grădinii învecinate — ci o încăpere imensă, cu patru ferestre mari ce dădeau în stradă şi al cărei tavan şi pereţi, împodobiţi cu picturi enorme, erau numai aur. Fotoliul prezidenţial era ca un tron, dominând celelalte fotolii care se aliniau, superbe şi grave, ca pentru o adunare a miniştrilor regali, în jurul unei mese imense, acoperită cu catifea roşie. Iar deasupra monumentalului cămin de marmură albă în care, iarna, ardeau arbori întregi, era aşezat un bust al papei, un chip amabil şi delicat, care părea că zâmbeşte cu şiretenie la gândul că se află acolo.

Saccard izbutise să aibă controlul asupra tuturor membrilor consiliului, pe cei mai mulţi cumpărându-i pur şi simplu. Datorită lui, Marchizul de Bohain, compromis într'o afacere de mituire vecină cu escrocheria, prins cu mâţa în sac, izbutise să înnăbuşe scandalul, despăgubind societatea frustată. Astfel Bohain ajunsese sluga lui plecată, fără ca prin asta să-şi fi pierdut ceva din morgă, şi acum încă, nobil şi mândru, constituind cea mai de preţ podoabă a consiliului. Cu Huret se întâmplase la fel. De când Rougon îl izgonise, după furtul telegramei care vestea căderea Veneţiei, el se legase trup şi suflet de soarta Băncii Universale, pe care o reprezenta în corpurile legiuitoare, pescuind în numele ei în apele turburi ale politicii şi păstrând pentru el cea mai mare parte a beneficiilor rezultate din neobrăzatele lui samsarlâcuri, datorită cărora ar fi putut să ajungă, într'o bună zi, la închisoare. Iar vicontele de Robin-Chagot, vicepreşedintele, încasa în secret o sută de mii de franci primă pentrucă, în timpul îndelungatelor absenţe ale lui Hamelin, semna orice, fără să controleze; bancherul Kolb se lăsa şi el mituit pentru îngăduinţa pasivă de care dă-

dea dovadă, folosindu-se în străinătate de renumele băncii pe care ajunsese s'o compromită în arbitrajele sale; chiar şi Sédille, negustorul de mătăsuri, aproape ruinat în urma unei lichidări dezastruoase, se împrumutase cu o sumă foarte mare, pe care nu fusese în stare s'o restitue. Numai Daigremont îşi mai păstrase independenţa absolută faţă de Saccard; fapt care pe acesta din urmă îl îngrijora uneori, cu toate că omul acesta drăguţ era tot atât de fermecător ca şi înainte, poftindu-l la petrecerile pe care le dădea, semnând totul fără nicio remarcă, cu bunăvoinţa lui de parizian sceptic care este de părere că totul merge foarte bine, atâta vreme cât câştigă.

In ziua aceea, cu toate că şedinţa era de o însemnătate excepţională, lucrările consiliului decurseră în acelaş ritm grăbit ca şi al celorlalte şedinţe. Devenise, de altfel, un obicei: de lucrat serios, se lucra numai la şedinţele restrânse, care aveau loc în ziua de cincisprezece a fiecărei luni, iar adunările generale dela sfârşitul lunilor nu făceau decât să sancţioneze cu mare pompă, hotărîrile luate. Şi cum nepăsarea administratorilor era din ce în ce mai mare, iar cum procesele verbale ameninţau cu timpul să fie mereu aceleaşi, de o constantă banalitate, având aprobarea generală, trebuiră să însereze în ele anumite scrupule născocite, ca venind din partea membrilor, anumite observaţii, o întreagă discuţie imaginară, de care nu se mira nimeni când le auzeau citindu-se în cadrul şedinţei următoare, şi care erau semnate de toată lumea, fără ca cineva să zâmbească măcar.

Daigremont îl întâmpină pe Hamelin în grabă şi-i strânse cu putere mâna, căci ştia ce veşti bune adusese.

— Oh, dragul meu preşedinte, cât de fericit sunt că te pot felicita!

Toţi îl înconjurau şi-l felicitau, chiar şi Saccard, ca şi cum nu l-ar fi văzut încă; iar când se declară deschisă şedinţa, când începu lectura raportului pe care aveau să-l prezinte adunării generale, îl ascultară cu toţii, ceeace nu se mai întâmplase niciodată până atunci. Frumoasele rezultate la care ajunseseră, minunatele perspective de viitor, ingenioasa sporire de capital care elibera în acelaş timp vechile titluri, totul fu primit cu aprobări pline de admiraţie şi nimănui nu-i trecu prin minte să ceară explicaţii. Totul era perfect. Chiar şi când Sédille atrase atenţia asupra unei greşeli făcute într'un calcul

oarecare, se căzu de acord ca observaţia lui să nu fie menţionată în procesul verbal spre a nu se turbura unanimitatea de păreri a membrilor, care semnară cu toţii în grabă, unul după altul, sub impresia entuziasmului şi fără a mai spune, niciunul, nimic.

Şedinţa luase astfel sfârşit, toată lumea se sculase în picioare, râzând şi glumind, în mijlocul sclipitoarelor podoabe ale sălii. Marchizul de Bohain povestea despre o vânătoare ce avusese loc la Fontainebleau, în timp ce deputatul Huret, care făcuse de curând o călătorie la Roma, istorisea cum fusese binecuvântat de Papă. Kolb o ştersese, căci avea o întâlnire, iar ceilalţi administratori, figuranţii, primeau în şoapte dela Saccard ordine asupra atitudinii pe care trebuiau s'o adopte la viitoarea adunare.

Numai Daigremont, pe care vicontele de Robin-Chagot îl plictisea cu laudele lui exagerate asupra raportului lui Hamelin, îl prinse în trecere pe Saccard de braţ şi-i şopti la ureche:

— Nu te aprinde prea tare!

Saccard se opri imediat locului şi-l privi. Işi aminti în clipa aceea cât de mult stătuse la îndoială, la început, dacă merită să-l bage în combinaţie, ştiind că nu se putea bizui prea mult pe el.

— Cei care ţin la mine, mă urmează! răspunse el cu glas tare, în aşa fel încât să fie auzit de toată lumea.

După trei zile avu loc adunarea generală extraordinară, care se ţinu în sala mare de festivităţi a hotelului Luvru. Pentru o şedinţă atât de solemnă, sala aceea sărăcăcioasă din rue Blanche devenise necorespunzătoare; aveau nevoie de un local de gală, cald încă între un banchet şi un ospăţ de nuntă. Conform statutelor trebuia să fii posesorul a cel puţin douăzeci de acţiuni pentru a putea lua parte la şedinţă; veniseră, aşa dar, peste o mie două sute de acţionari, reprezentând patru mii şi ceva de voturi. Formalităţile dela intrare, prezentarea legitimaţiilor şi semnăturile în registru durară aproape două ore. Sala, în care erau prezenţi toţi administratorii, precum şi numeroşi funcţionari superiori ai băncii, era plină de sgomotul convorbirilor foarte însufleţite. Sabatani, în mijlocul unui grup, vorbea despre Orient, patria lui, cu unduieli mângâietoare în glas, povestind tot felul de lucruri minunate, ca şi cum acolo

n'aveai decât să te apleci puţin pentru a culege de pe jos numai argint, aur şi pietre preţioase. Iar Maugendre, care se hotărîse, în sfârşit, în luna Iunie, să cumpere cincizeci de acţiuni ale Băncii Universale la o mie două sute de franci bucata, fiind sigur de urcare, îl asculta cu gura căscată, încântat de simţul lui pentru afaceri. In timp ce Jantrou, care, de când se văzuse cu bani căzuse definitiv în ghiarele desfrâului, râdea pe sub mustaţă, cu un zâmbet ironic, ameţit încă de aburii chefului făcut în ajun. După alegerea biroului, Hamelin, preşedintele de drept, deschise şedinţa, iar Lavignière, care fusese reales comisar-cenzor şi la sfârşitul exerciţiului avea să fie numit administrator — visul lui — fu invitat să dea citire raportului asupra situaţiei financiare a societăţii, aşa cum se va prezenta ea la 31 Decembrie viitor. Conform statutelor, acesta era un sistem de a controla în mod anticipat bilanţul viitor. Aminti şi despre bilanţul exerciţiului trecut, prezentat adunării ordinare în luna Aprilie, bilanţ extraordinar care anunţa un câştig net de unsprezece milioane şi jumătate şi care îngăduise, după calcularea celor cinci procente cuvenite acţionarilor, a celor zece procente cuvenite administratorilor şi a celor zece procente destinate fondului de rezervă, să se mai împartă încă un dividend de treizeci şi trei la sută. Apoi cenzorul arătă, într'un potop de cifre, că suma de treizeci şi şase de milioane, reprezentând totalul aproximativ al beneficiului pe exerciţiul curent, departe de a i se părea exagerată, se dovedea cu mult inferioară celor mai modeste speranţe. Era, fără îndoială, de bună credinţă şi cercetase, desigur, cu conştiinciozitate toate documentele care fuseseră supuse controlului său; dar totul era iluzoriu, căci pentru a controla temeinic o contabilitate, trebuia să faci o alta, dela un capăt la celălalt. De altfel, acţionarii nici nu-l ascultau. Câţiva, mai devotaţi, printre care Maugendre şi alţii, mici acţionari care reprezentau un vot sau două, erau singurii care-i sorbeau fiecare cuvânt, în mijlocul unui murmur neîntrerupt de convorbiri. Controlul făcut de comisarii-cenzori nu avea niciun fel de importanţă, astfel că liniştea desăvârşită nu se restabili decât în clipa în care se ridică Hamelin. Aplauzele izbucniră chiar mai înainte ca Hamelin să deschidă gura, în semn de omagiu adus destoiniciei de care dăduse dovadă, geniului său neobosit şi îndrăzneţ, care-l făcuse să plece atât de departe pentru a căuta butoaiele de

aur pe care le revărsa asupra Parisului. Din clipa aceea succesul crescu din ce în ce mai mult, transformându-se până la urmă într'o adevărată apoteoză. Un nou rezumat al bilanţului pe anul precedent, pe care Lavignière nu avusese timp să-l citească, fu îndelung aplaudat. Dar mai ales pronosticurile asupra viitorului bilanţ avură darul să stârnească entuziasmul: milioanele Societăţii Pachebboturile Reunite, milioanele Minelor de argint din Carmel, milioanele Băncii Naţionale Turce — şi înşiruirea nu mai contenea — cele treizeci şi şase de milioane se adunau, uşor, firesc, revărsându-se ca o cascadă, cu un sgomot asurzitor. Apoi perspectivele deveniră şi mai largi, când se ajunse la operaţiunile viitoare. Era vorba despre Compania Generală a Căilor Ferate ale Orientului, la început avea să se construiască linia principală ale cărei lucrări urmau să înceapă în curând, apoi liniile secundare, o adevărată reţea modernă asvârlită asupra Asiei, triumfala reîntoarcere a umanităţii la leagănul ei, renaşterea unei lumi; iar între două fraze, în viitorul îndepărtat se întrezări cuvântul care nu aveai voie să-l rosteşti, taina, încununarea edificiului ce avea să uimească popoarele. Şi unanimitatea fu absolută când, în încheiere, Hamelin începu să vorbească despre rezoluţiile pe care avea să le supună votului adunării: urcarea capitalului la o sută cincizeci de milioane, o nouă emisiune de o sută de mii de acţiuni la preţul de opt sute cincizeci de franci bucata, vechile titluri eliberate datorită primei prevalate asupra acestor acţiuni şi beneficiul bilanţului viitor, de care dispuneau dinainte. Această idee genială fu primită cu un ropot de aplauze. Pe deasupra capetelor celorlalţi se vedeau mâinile vânjoase ale lui Maugendre, aplaudând din toate puterile. In primele rânduri de bănci, administratorii şi funcţionarii întreprinderii urlau de entuziasm, susţinuţi de Sabatani care, în picioare, striga ca la teatru: „Bravo! Bravo!". Toate rezoluţiile fură votate cu entuziasm.

In acelaş timp, Sabatani limpezi un incident care se produsese chiar atunci. Ştia că este învinuit că joacă şi voia să şteargă până şi cele mai mici bănuieli ale acţionarilor neîncrezători, dacă s'ar fi aflat vreunul în sală.

Jantrou, pus la cale de el, se sculase în picioare şi spusese cu vocea lui de beţiv:

— Domnule preşedinte, îmi îngădui a vă reaminti, în nu-

mele a numeroşi acţionari, ca un fapt bine stabilit, că societatea nu trebue să posedă niciuna din acţiunile proprii.

Hamelin, care nu fusese prevenit, păru o clipă foarte stânjenit. Se întoarse instinctiv spre Saccard, pierdut până atunci în mijlocul mulţimii şi care se ridică deodată în picioare, ca pentru a părea mai înalt, răspunzând cu vocea lui ascuţită:

— Niciuna, domnule preşedinte.

Fără să se ştie prea bine pentruce, acest răspuns fu întâmpinat cu strigăte de „Bravo!" In fond, minţea, dar adevărul era că societatea nu poseda pe numele ei niciun fel de acţiuni, de vreme ce Sabatani şi alţii ca el acopereau acest lucru. Şi cu asta şedinţa se sfârşi, aplaudară din nou, apoi părăsiră sala foarte veseli şi foarte sgomotoşi.

In zilele următoare, darea de seamă a acestei şedinţe, publicată în ziare, avu un răsunet enorm la Bursă şi în întreg oraşul. Jantrou păstrase pentru clipa aceasta ultima lovitură a reclamei, cea mai asurzitoare dintre fanfarele care fuseseră vreodată auzite răsunând din trâmbiţele publicităţii; i se punea în seamă chiar o glumă: anume se povestea că tatuase cuvintele *Cumpăraţi „Universale"* pe părţile cele mai gingaşe şi mai ascunse ale cucoanelor binevoitoare, trimiţându-le să circule astfel prin oraş. De altfel, înfăptuise tocmai marea lovitură, cumpărând *la Cote Financière,* ziarul acela serios şi cu tradiţie, care avea un trecut de doisprezece ani de incontestabilă corectitudine. Il costase scump, ce-i drept, dar cu ajutorul acestui ziar cucerise clientela serioasă, burghezii fricoşi, marile averi prudente, toţi banii cu greutate. La Bursă, acţiunile atinseseră în cincisprezece zile cursul de o mie cinci sute de franci; iar în ultima săptămână a lunii August, prin salturi succesive, ele ajunseseră la două mii. Entuziasmul devenea din ce în ce mai exagerat, boala se agrava cu fiecare ceas sub febra contagioasă a jocului. Chiar şi cei mai cuminţi jucători cumpărară acţiuni de ale „Universalei", cu convingerea că ele vor urca încă, se vor urca mereu. Ai fi zis că tainicele peşteri din O mie şi una de nopţi se deschiseseră şi că nemăsuratele bogăţii ale califilor se ofereau lăcomiei pariziene. Toate visurile nutrite în şoapte, de luni de zile, păreau a se realiza spre încântarea tuturor: leagănul umanităţii recucerit, anticele cetăţi istorice ale litoralului răsărind din nou

din nisipuri, Damascul și Bagdadul, apoi Indiile și China exploatate de armata invadatoare a inginerilor francezi. Ceeace nu putuse face Napoleon cu sabia lui pentru a cuceri Orientul, izbutise să înfăptuiască o societate franceză, trimițând într'acolo o armată de roabe și de târnăcoape. Asia va fi cucerită cu ajutorul milioanelor, aducând câștiguri de miliarde. Triumfa mai ales cruciata femeilor, atât la ceaiurile intime dela ora cinci, cât și la marile serate mondene dela miezul nopții, la mese și în alcovuri. Ele preziseseră bine: Constantinopolul fusese cucerit și în curând va veni rândul Brussei, al Angorei și al Alepului, iar mai târziu, al Smirnei, al Trebizondei și al tuturor orașelor pe care Banca Universală le va asedia, până în ziua în care va cădea și ultimul, orașul sfânt, al cărui nume nu era rostit, dar care însemna făgăduiala sfântă în îndepărtata expediție. Părinții, soții și amanții, dominați de această credință oarbă a femeilor, nu mai dădeau ordine agenților lor decât cu strigătul de: „Așa vrea cel de sus". La toate acestea se adăuga năvala covârșitoare a celor mici, mulțimea nerăbdătoare ce urmează întotdeauna marile armate, patima jocului trecând din salon în camerele de serviciu, aruncând în uluitoarea cavalcadă a milioanelor bieți subscriitori ai unei singure acțiuni, a două, a patru sau a zece acțiuni, portari care încep să se gândească la odihna bătrâneților lor, fete bătrâne care trăesc înconjurate de pisici, pensionari de provincie al căror buget e de doi franci pe zi, preoți de țară cărora nu le rămâne nimic din cutia milelor, toată gloata sfioasă și nesătulă a micilor rentieri, pe care prima catastrofă de Bursă îi curăță ca o epidemie și-i aruncă dintr'o singură lovitură în groapa comună.

Și creșterea continuă a acțiunilor Băncii Universale, ascensiunea lor, de parcă ar fi fost purtate de un vânt mistic, era întovărășită de cântecele din ce în ce mai puternice ce se înălțau din palatul Tuilleries și din Champ de Mars, dela nesfârșitele serbări cu care Expoziția înnebunise Parisul. Steagurile fâlfâiau mai puternic în aerul apăsător al zilelor de arșiță și nu era noapte în care orașul iluminat să nu clipească sub stele ca un palat din basme în fundul căruia destrăbălarea se prelungea până în zori. Veselia se întindea din casă în casă, străzile erau ca amețite, valuri de aburi grei — fumul meselor, sudoarea împerecherilor — se risipeau spre orizonturi, se ros-

togoleau pe deasupra acoperișurilor în noaptea tuturor Sodomelor, Gomorelor, Babilonului și Ninivelor. Incepând cu luna Mai, împărații și regii din cele patru colțuri ale lumii veniseră în pelerinaj, defilând în cortegii care nu se mai sfârșeau, aproape o sută de capete încoronate de prinți și prințese. Parisul era sătul de majestăți și de altețe; îl aclamase pe împăratul Rusiei și pe cel al Austriei, pe sultan și pe vice-regele Egiptului și mai, mai că se asvârlise sub roțile caleștelor pentru a-l vedea mai de aproape pe regele Prusiei, pe care domnul de Bismarck îl urma ca un câine credincios. La Domul Invalizilor, salvele de bucurie răsunau fără întrerupere, în timp ce mulțimea care se îmbulzea la Expoziție privea cu o admirație nespusă tunurile Krupp, mari și posomorîte, pe care le expusese Germania. Nu trecea săptămână fără ca Opera să nu-și aprindă candelabrele pentru vreo reprezentație de gală. In teatrele mici și în restaurante te înnăbușeai, iar trotoarele deveniseră înguste față de puhoiul nestăvilit al prostituției. Napoleon al III-lea ținu să împartă el însuși premiile celor șaizeci de mii de expozanți, în cadrul unei ceremonii care le întrecu în măreție pe toate celelalte, ca un nimb pe fruntea Parisului, constituind strălucirea supremă a unei domnii, ceremonie la care împăratul apăru într'o feerie amăgitoare, ca un adevărat stăpân al Europei, vorbind liniștit despre putere și făgăduind tuturor pacea. In aceeași zi însă, sosi la Tuilleries vestea îngrozitorului dezastru din Mexic, executarea lui Maximilian [1]), aurul și sângele francez irosit în zadar; dar vestea fu tăinuită pentru ca veselia serbărilor să nu fie întunecată. Era primul dangăt de clopot ce răsuna în minunatul amurg al acestei zile scăldate în soare.

In mijlocul acestei apoteoze părea că steaua lui Saccard se urcă și ea din ce în ce mai sus, ajungând la cea mai mare strălucire. După atât amar de ani era, în sfârșit, stăpân pe avere, o avea la picioarele lui ca pe o sclavă cu care putea face ce voia, pe care o putea ține sub cheie, vie, materială! De atâtea ori își umpluse casele de bani cu minciuni, atâtea milioane se scurseseră printre pereții lor de fier. De astădată însă,

---

[1]) A ajuns împărat al Mexicului datorită lui Napoleon al III-lea; în urma retragerii trupelor franceze în 1867, populația s'a revoltat, iar el a fost omorît (N. T.).

nu mai era înşelătoarea bogăţie aparentă, ci adevărata domnie a aurului, solidă, stăpânind de pe un tron de saci plini; şi această domnie, Saccard nu o exercita ca un Gundermann oarecare, moştenitorul economiilor realizate de un neam întreg de bancheri, ci se mândrea că şi-o cucerise singur, ca un adevărat haiduc care răpeşte un regat dintr'o lovitură. Deseori, pe vremea când se ocupa cu specularea terenurilor, ajunsese foarte sus; dar niciodată nu simţise ca acum Parisul învins, întins la picioarele sale. Işi aminti de ziua aceea când, ruinat din nou şi îndoindu-se de steaua lui lua masa la Champeaux, aruncându-şi asupra Bursei privirile flămânde, cuprins de dorinţa de a lua totul dela început, pentru a recuceri totul, într'o pornire sălbatică de răzbunare. Aşa că, în ceasul acesta când începea să fie din nou stăpân, simţea o poftă nebună de a profita. In primul rând, îndată ce se văzu atotputernic, îl dădu afară pe Huret şi-l însărcină pe Jantrou să scrie, în numele catolicilor, un articol împotriva lui Rougon, în care ministrul era acuzat pe faţă că joacă pe două fronturi în chestiunea Romei. Asta însemna declaraţia definitivă de război între cei doi fraţi. De când cu convenţia din 15 Septembrie 1864 şi mai ales după Sadova, partidul clerical părea foarte îngrijorat din cauza situaţiei papei; şi de atunci ziarul *l'Espérance,* reluându-şi vechea lui politică ultraconservatoare ataca cu violenţă imperiul liberal, aşa cum începuse să devină în urma decretelor din 19 Ianuarie. La Cameră circula o frază rostită de Saccard prin care acesta spusese că, în ciuda adâncului respect pe care-l poartă împăratului, s'ar reîntoarce mai degrabă la epoca lui Henric al V-lea decât să îngădue spiritului revoluţionar să ducă Franţa la dezastru. După aceea, deoarece îndrăsneala lui, odată cu victoriile repurtate, nu-şi mai ţinu ascunsă intenţia de a porni la luptă împotriva marei finanţe evreeşti reprezentată prin Gundermann, al cărui miliard voia să-l atace, până când va ajunge să-l impresoare şi apoi să-l distrugă definitiv. De vreme ce Banca Universală ajunsese atât de puternică, dece această firmă sprijinită de toţi creştinii n'ar deveni în câţiva ani stăpână absolută a Bursei? Şi începea să ia atitudini de rival, de rege vecin şi egal ca putere, plin de o lăudăroşenie agresivă, în timp ce Gundermann, calm, fără să-şi îngădue măcar un zâmbet de ironie, stătea mai departe la pândă şi aştepta, părând doar

foarte interesat față de urcarea continuă a acțiunilor, ca unul care și-a concentrat toată puterea în răbdare și logică.

Patima era aceea care-l ridicase pe Saccard și tot ea avea să-l piardă. Din dorința de a-și potoli toate poftele, ar fi vrut să descopere un al șaselea simț spre a și-l putea satisface și pe acesta. Doamna Caroline, care izbutea să surâdă întotdeauna, chiar și când inima îi era rănită de moarte, rămăsese pentru el o prietenă pe care o asculta cu un fel de respect conjugal. Baroana Sandorff, ale cărei pleoape vineții și buze roșii erau hotărît înșelătoare, începuse să-l plictisească cu răceala ei de ghiață și cu curiozitățile ei perverse. De altfel, el nu știuse niciodată ce înseamnă marea pasiune. Făcând parte din lumea banului, era prea ocupat, cheltuindu-și în alt mod energia, și plătindu-și dragostea cu luna. Așa că, atunci când gândurile i se întoarseră din nou spre femei, se hotărî ca în culmea bogăției să-și cumpere una foarte scumpă, ca s'o poarte prin fața întregului Paris, tot așa cum și-ar fi dăruit un briliant mare, din simpla vanitate de a și-l înfige în cravată. N'ar fi ăsta un prilej grozav de reclamă? Căci un bărbat care e în stare să cheltuiască sume foarte mari pentru o femeie, înseamnă că are o avere de care trebue să se țină seamă. Și se hotărî foarte repede la doamna de Jeumont, la care cinase de două sau trei ori în tovărășia lui Maxime. La treizeci și șase de ani, era încă foarte frumoasă, cu trăsături regulate și grave de Junonă. Renumele ei provenea din faptul că împăratul îi plătise o sută de mii de franci pentru o singură noapte, fără a mai pune la socoteală decorația acordată bărbatului ei, un tip corect, care nu avea altă situație înafara aceleia de soț al nevestei sale. Trăiau amândoi pe picior mare, erau primiți peste tot, la ministere, la curte, în casa lor se găseau bunătățile cele mai rare și alese și toate acestea erau plătite cu trei sau patru nopți pe an. Toată lumea știa că o aventură ca asta costă foarte scump, dar că este tot ce poate fi mai distins. Și Saccard, stârnit mai ales de ambiția de a mușca și el din această îmbucătură regală, oferi până la două sute de mii de franci, deoarece soțul strâmbase din nas la început la auzul acestui nume de fost financiar suspect, găsindu-l de prea mică importanță și de o imoralitate compromițătoare.

Cam în aceeași vreme, micuța doamna Conin respinse categoric propunerile lui Saccard, care se ducea foarte des pe la

papetăria din strada Feydeau, sub pretextul că vrea să cumpere mereu carnete. Blonda aceea încântătoare, trandafirie și plinuță, cu părul ca spuma de mătase aurie, oiță bălaie și creață, grațioasă, drăgăstoasă și mereu veselă, îi plăcea foarte mult.

— Nu, nu vreau! Cu dumneata niciodată!

Și când spunea „niciodată", așa rămânea, fiindcă nimic n'o putea hotărî să revină asupra refuzului ei.

— Dar pentruce? Te-am văzut într'o zi ieșind cu un bărbat dintr'un hotel din pasajul des Panoramas...

Ea roși, dar îi înfruntă mai departe privirile, curajoasă. Hotelul acela, ținut de o doamnă în vârstă, prietenă cu ea, era întradevăr locul pentru întâlniri, ori de câte ori îi venea cheful să petreacă cu un bărbat din lumea Bursei, la orele când bărbatul ei, atât de cumsecade, se omora lipind registre, iar ea colinda Parisul pentru diversele treburi ale papetăriei lor.

— Știi cu cine, cu Gustave Sédille, tânărul acela care este amantul dumitale...

Ea protestă cu o mișcare grațioasă. Nu, nu era adevărat, ea nu avea niciun amant. Niciun bărbat nu se putea lăuda că o avusese de două ori. Drept cine o lua domnul Saccard? Odată, da, așa, din întâmplare, de plăcere fără ca prin asta lucrurile să aibă vreo urmare! Și toți rămâneau prietenii ei, foarte recunoscători și foarte discreți.

— Oare nu mă vrei fiindcă nu mai sunt tânăr?

Dar, cu o nouă mișcare, fără a înceta să râdă, păru a-i spune că pentru ea n'are importanță dacă un bărbat e tânăr sau bătrân. Se dăduse și unora mai bătrâni decât el, unora mai puțin frumoși, uneori urîți ca dracul chiar.

— Atunci spune-mi dece nu vrei?

— Ei, dragă doamne, e atât de simplu! pentrucă nu-mi placi! Cu dumneata niciodată!

Și rămânea tot atât de prietenoasă, părând foarte amărîtă că nu-i poate face cheful.

— Ascultă, reluă el cu brutalitate; îți dau ce vrei. Vrei o mie de franci, vrei două mii pentru o singură întâlnire, una singură?

La fiecare supraofertă ea dădea mereu din cap în semn că nu voia.

— Hai! Vrei zece mii de franci? Vrei douăzeci de mii?

Ea îl opri încetişor, punându-şi mâna ei mică peste mâna lui.

— Nici zece, nici cincizeci de mii, nici o sută de mii. Oricât de mult mi-ai oferi, vei primi mereu acelaşi răspuns... Vezi bine că n'am nicio bijuterie. O, câte lucruri nu mi-au fost oferite, bani şi tot ce vrei. Dar eu nu doresc nimic. Plăcerea nu-i oare o răsplată şi ea?... Inţelege odată că bărbatul meu mă iubeşte din toată inima şi că şi eu îl iubesc foarte mult. Bărbatul meu este un om cinstit. Aşa că e dela sine înţeles că n'am de gând să-l omor, provocându-i o durere... Ce vrei să fac cu banii dumitale de vreme ce nu-i voi putea dărui soţului meu? Nu ducem lipsă de nimic şi ne vom retrage într'o bună zi din afaceri cu o avere destul de frumoasă, iar dacă bărbaţii de care ai pomenit dumneata îmi fac cu toţii cinstea de a cumpăra dela mine mai departe, da, asta primesc... O, nu vreau să par mai dezinteresată decât sunt... Dacă aş fi fost singură, poate că situaţia ar fi fost alta, dar aşa, cum îţi închipui dumneata, domnule Saccard, că soţul meu ar primi cei o sută de mii de franci ai dumitale după ce mă voi fi culcat cu dumneata?... Nu, nici măcar pentru un milion nu aş primi!...

Şi se încăpăţână să refuze. Saccard, scos din fire din cauza acestei rezistenţe, se îndârji şi el mai bine de o lună de zile. Chipul ei mereu surâzător, ochii ei mari, duioşi şi înţelegători îl răscoleau. Cum aşa? Oare banii nu-i puteau da totul? Iată o femeie pe care mulţi alţii o aveau fără nimic şi pe care el n'o putea avea, oricât de mult i-ar fi oferit! Spunea nu şi era imposibil s'o scoţi din ale ei. Şi, deşi victorios, Saccard suferea îngrozitor, începând să se îndoiască de forţa lui, cuprins de o tainică deziluzie asupra puterii aurului, putere pe care o crezuse până atunci suverană şi absolută.

Intr'o seară îşi simţi totuşi vanitatea satisfăcută din plin. Fu clipa de glorie supremă a vieţii lui. Avea loc un bal la ministerul afacerilor străine şi el alesese această sărbătoare, dată cu prilejul Expoziţiei, pentru a aduce la cunoştinţa publică fericirea lui de o noapte cu doamna de Jeumont; căci una din condiţiile târgului încheiat cu această frumoasă femeie era şi aceea că norocosul cumpărător va avea dreptul să afişeze, o singură dată, această legătură, în aşa fel încât să capete toată publicitatea dorită. Deci, spre miezul nopţii, în

salonul în care umerii goi ai femeilor erau striviţi de hainele de gală ale bărbaţilor, sub lumina orbitoare a candelabrelor, intră Saccard ţinând-o de braţ pe doamna de Jeumont şi urmat de soţ. Când apărură, grupurile se dădură la o parte şi se deschise drum larg acestui capriciu de două sute de mii de franci, care se manifesta în văzul tuturor, acestui scandal născut din poftele cele mai nestăvilite şi dintr'o risipă nebună. Toată lumea începu să surâdă şi să şuşotească, înveselită, fără supărare, în mijlocul parfumului îmbătător al rochiilor şi în legănatul îndepărtat al orchestrei. Dar în fundul unui salon, alte grupuri de curioşi se îngrămădeau în jurul unui bărbat uriaş, strălucitor şi mândru, îmbrăcat într'o uniformă de cuirasier alb. Era contele Bismarck, a cărui statură înaltă le întrecea pe toate celelalte şi care râdea cu poftă; avea ochi mari şi un nas puternic, fălci proeminente şi mustăţi de cuceritor barbar. După Sadova, dăruise Prusiei Germania; tratatele de alianţă împotriva Franţei, multă vreme negate, erau semnate de luni de zile, şi războiul care fusese cât pe aci să izbucnească în luna Mai, când cu chestiunea Luxemburgului, nu mai putea fi de astădată înlăturat.

Când Saccard străbătu triumfător încăperea, la braţul doamnei de Jeumont şi urmat de soţ, contele de Bismarck se opri puţin din râs, ca un uriaş blând şi glumeţ, privind o clipă în urma lor.

IX

Doamna Caroline rămase din nou singură. Hamelin stătuse la Paris la începutul lui Noembrie, pentru a îndeplini formalitățile cerute de constituirea definitivă a societății cu un capital de o sută cincizeci de milioane. La dorința lui Saccard, el se dusese la notarul Lelorrain, din rue Sainte Anne, pentru a face declarațiile legale, afirmând că toate acțiunile fuseseră subscrise și că întreg capitalul fusese vărsat, ceeace nu era adevărat. După aceea plecă la Roma, unde urma să rămână două luni, având de studiat niște afaceri foarte mari, despre care nu spunea însă nimănui nimic. desigur faimosul lui vis al mutării papei la Ierusalim, precum și un alt proiect mai practic și mai important, anume acela al transformării Băncii Universale într'o bancă catolică sprijinită de depunerile creștinilor din lumea întreagă, într'o mașină uriașă menită să zdrobească, să curețe de pe glob finanța evreiască; iar dela Roma avea de gând să se ducă din nou în Orient, unde îl așteptau lucrările căii ferate dintre Brussa și Beyrut. Plecase din Paris, fericit de rapida ascensiune a băncii, absolut convins de soliditatea ei de neclintit, neavând decât o ușoară neliniște, cauzată tocmai de acest succes prea mare. Deaceea în ajunul plecării, în convorbirea pe care o avu cu doamna Caroline, nu-i ceru decât un singur lucru și anume să reziste entuziasmului general și să vândă acțiunile în cazul când cursul de două mii două sute de franci va fi depășit, deoarece el înțelegea să protesteze personal împotriva acestei continue urcări, pe care o socotea și periculoasă și lipsită de sens.

Când se văzu singură, doamna Caroline se simţi şi mai turburată de mediul acela veşnic clocotitor în care trăia. Către prima săptămână a lunii Noembrie, acţiunile atinseseră cursul de două mii două sute de franci; strigătele de mulţumire, de încântare şi de speranţă nemărginită nu mai conteneau în jurul ei. Dejoie se topea de recunoştinţă, contesele de Beauvilliers o tratau ca pe o egală, ca pe o prietenă a zeului care avea să ridice din nou vechea lor familie. Un cor întreg de binecuvântări se înălţa din mulţimea fericită a celor mici ca şi a celor mari, fete care aveau în sfârşit zestrea necesară, săraci îmbogăţiţi pe neaşteptate, văzându-şi asigurat banul alb al bătrâneţelor, bogaţi arzând de lacoma dorinţă de a fi şi mai avuţi. După închiderea Expoziţiei, în Parisul ameţit de plăceri şi de putere, era un moment unic, de credinţă în fericire, de siguranţă într'un succes continuu. Toate valorile se urcaseră; chiar şi cele mai puţin solide găseau naivi care să le cumpere. O avalanşă de afaceri veroase umfla târgul, ducându-l într'o stare de apoplexie, în timp ce dedesubt suna a gol: adevărata istovire a unui regim care se înfruptase din toate bunătăţile, care cheltuise miliarde în lucrări uriaşe şi care îngrăşase marile instituţii de credit, ale căror case de bani îşi revărsau conţinutul în toate părţile. In acest vârtej, prima trosnitură avea să însemne prăbuşirea. Şi doamna Caroline, îngrijorată, avea desigur presimţiri, când îşi dădea seama cum i se strânge inima la fiecare nouă urcare de curs a Universalelor. Nu circula niciun svon prevestitor de rele, abia dacă se observa o uşoară nelinişte printre cei care jucau „à la baisse", miraţi şi potoliţi. Totuşi, îşi dădea bine seama că e ceva putred, ceva care ameninţa edificiul. Dar ce anume? Nu vedea lămurit încă şi era silită să aştepte în faţa succesului tot mai mare şi în ciuda acestor uşoare sguduiri ce prevestesc catastrofele.

De altfel, în perioada aceea, doamna Caroline mai avu şi o altă neplăcere. La Opera Muncii toată lumea începuse să fie în sfârşit mulţumită de Victor care devenise tăcut şi ascuns. Şi dacă nu-i povestise încă nimic lui Saccard, era din pricina unui sentiment ciudat, amânându-şi mărturisirea dela o zi la alta, suferind pentru ruşinea pe care avea s'o simtă. Pe de altă parte, Maxime, căruia tot cam în vremea aceea îi restituise din punga ei cei două mii de franci, făcea haz de cei patru mii de franci pe care Busch şi cumătra Méchain îi tot cereau, spu-

nându-i că se lasă jumulită și că Saccard va face scandal când va afla. Așa că, începând de atunci, doamna Caroline respingea repetatele cereri ale lui Busch care pretindea complectarea sumei făgăduite. După nenumărate încercări, cămătarul sfârșise prin a se supăra, cu atât mai mult cu cât vechiul lui plan în legătură cu șantajarea lui Saccard îi surâdea din nou, de când cu noua și excepționala situație a acestuia, crezând că acum îl are la mână, de frica scandalului. Și întradevăr, într'una din zile, scos din sărite din cauză că nu câștigase încă nimic de pe urma unei afaceri atât de frumoase, Busch se hotărî să se adreseze direct lui Saccard, și-i scrise că-l roagă să binevoiască să treacă pe la biroul lui pentru a lua cunoștință de anumite documente vechi găsite într'o casă din rue de la Harpe. Dădea chiar și numărul casei și făcea o aluzie atât de transparentă la povestea aceea de demult, încât Saccard, cuprins de îngrijorare, nu putea face altceva decât să vină în grabă la el. Scrisoarea, adresată în rue Saint Lazare, căzu în mâinile doamnei Caroline, care recunoscu scrisul Ea începu să tremure și se întrebă o clipă dacă n'ar fi mai bine să dea o fugă până la Busch pentru a-i închide gura. Işi zise apoi că în scrisoare era poate vorba de cu totul altceva și că în orice caz era și acesta un fel de a pune capăt situației, simțindu-se chiar fericită că altul își lua sarcina de a-i aduce la cunoștință lui Saccard acele fapte. Dar când el veni seara acasă și când deschise scrisoarea în fața ei, nu fu prea impresionat, ceeace o făcu să creadă că era vorba doar de vreo încurcătură oarecare de bani. Saccard fusese totuși adânc surprins, inima i se strânsese la gândul că încăpuse pe mâini atât de murdare și presimți că este la mijloc vreo mârșăvie. Puse scrisoarea în buzunar cu un gest liniștit și se hotărî să se ducă la întâlnire.

Trecură câteva zile, era în a doua jumătate a lui Noembrie și Saccard tot își amâna vizita, furat de vârtejul care-l târa. Cursul de două mii trei sute de franci fusese depășit și el era încântat, cu toate că simțea la Bursă o rezistență ce se accentua pe măsură ce urcarea continua; era evident că există un grup de jucători „à la baisse" care luau poziție intrând în luptă, încă cu timiditate, dedându-se abia la ciocniri de avanposturi. De două ori se văzu silit, sub nume împrumutate, să dea ordin de cumpărare, numai pentru a menține urcarea. Incepea sistemul prin care societatea își cumpăra propriile ei

acţiuni, jucând cu ele, distrugându-se în felul acesta singură.

Intr'o seară, pradă patimii sale, Saccard nu se putu opri să nu vorbească cu doamna Caroline despre toate lucrurile acestea.

— Cred că începe o luptă foarte serioasă. Da, am ajuns prea puternici, am început să-i stânjenim prea mult... Cred că toate pornesc dela Gundermann, pentrucă asta e tactica lui: va începe să vândă regulat, azi atât, mâine atât, tot mărind cifra până ne va slăbi...

Doamna Caroline, cu glasul ei adânc, îl întrerupse:

— Dacă are Universale, bine face că le vinde.

— Cum aşa, bine face că le vinde?

— Bineînţeles! Fratele meu ţi-a spus-o doar: orice curs peste două mii de franci este o nebunie!

O privi, apoi izbucni, scos din fire:

— Vinde şi tu atunci, dacă îndrăzneşti, vinde şi tu! Da, joacă împotriva mea, de vreme ce vrei să mă distrugi!

Ea roşi uşor, pentrucă tocmai în ajun vânduse o mie de acţiuni, ascultând de ordinele lui Hamelin; şi se simţise mai liniştită în urma acestei vânzări, ca în urma unui act târziu de cinste. Dar pentrucă el nu-i punea niciun fel de întrebare, ea nu-i mărturisi nimic şi fu cu atât mai stânjenită, cu cât Saccard adăugă:

— Aşa, de pildă, ieri au avut loc câteva dezertări, de asta sunt sigur. Fusese scos în vânzare un pachet întreg de acţiuni şi cursurile ar fi scăzut cu siguranţă dacă n'aş fi intervenit eu. Gundermann nu dă lovituri de felul acesta. El are o metodă de lucru mai înceată, dar care, până la urmă, este cu atât mai sdrobitoare... Ah, draga mea, sunt foarte liniştit şi totuşi tremur, căci a-ţi apăra viaţa nu înseamnă nimic; mai greu este să aperi banii tăi şi ai altora.

Intradevăr, din clipa aceea Saccard nu-şi mai aparţinu. Se dărui cu trup şi suflet milioanelor pe care le câştiga, învingător, dar mereu pe punctul de a fi învins. Nu mai găsea nici măcar timp să se ducă la baroana Sandorff, în micul apartament din rue Caumartin. Mai avusese o surpriză, la fel cu aceea pe care i-o provocase el lui Delcambre: într'o seară, de data asta însă din prostia unei cameriste, intrase în cameră tocmai în clipa în care baroana se afla în braţele lui Sabatani. In furtunoasa explicaţie ce urmase, nu se liniştise decât după

ce baroana îi mărturisise totul, spunându-i că nu este vorba decât de o simplă curiozitate, condamnabilă, desigur, dar atât de explicabilă! Şi Saccard o iertase, mai ales că la o întrebare brutală, baroana îi răspunsese că la urma urmei Sabatani nu era atât de extraordinar. De atunci n'o mai vedea decât odată pe săptămână, şi asta nu pentrucă ar mai fi fost supărat pe ea, ci pur şi simplu pentrucă se plictisise. .

Baroana, simţind că Saccard se îndepărtează de ea, căzu din nou pradă neliniştilor şi îndoielilor din trecut. De când îşi luase obiceiul de a-l descoase în ceasurile lor de intimitate, juca la sigur şi câştiga sume mari, împărtăşindu-se din norocul lui. Acum însă îşi dădea bine seama că el nu voia să-i mai spună nimic şi începuse chiar să se teamă că o minţea. Şi, fie că se întorsese roata norocului, fie că-i făcuse plăcere într'o zi s'o îndrume pe o cale greşită, se întâmplă ca ea să piardă, luându-se după sfaturile lui. Astfel încrederea ei în Saccard scăzu. Dacă el o îndruma greşit, cine avea s'o mai sfătuiască de acum înainte? Şi partea proastă era că freamătul de ostilitate ce se resimţea la Bursă împotriva Băncii Universale, atât de neînsemnat la început, creştea pe zi ce trecea. Deocamdată nu erau decât svonuri, nu se spunea nimic precis, niciun fapt nu întinase soliditatea băncii. Totuşi, toate acestea lăsau să se înţeleagă că se petrece ceva, că e ceva putred. Ceeace nu împiedica, însă, câtuşi de puţin ca urcarea cursurilor să continue tot mai accentuată.

După ce pierduse la Bursă cu nişte acţiuni italieneşti, baroana, foarte îngrijorată, luase hotărîrea să se ducă la redacţia ziarului *l'Espérance*, pentru a încerca să-l tragă de limbă pe Jantrou.

— Hai, povesteşte-mi ce se petrece! Dumneata trebue să ştii... Uite, adineaori Universalele au mai urcat cu douăzeci de franci, şi totuşi circulă un svon, nimeni nu mi-a putut spune despre ce anume, dar, în sfârşit, ceva rău.

Jantrou, însă, era la fel de încurcat. El, care se afla chiar la obârşia svonurilor, născocindu-le la nevoie, se asemuia în glumă cu ceasornicarul care trăieşte înconjurat de pendule, dar care nu ştie niciodată ora exactă. Datorită agenţiei sale de publicitate, era la curent cu absolut tot ceeace se vorbea; nu mai avea însă niciun fel de părere precisă, pentrucă informa-

ţiile pe care le primea se băteau cap în cap şi se spulberau una pe cealaltă.

— Nu ştiu nimic, absolut nimic!

— O! nu vrei să-mi spui!

— Nu, nu ştiu nimic, pe cuvântul meu de onoare! Şi eu care aveam de gând să vin la dumneata ca să aflu ce mai e nou! Dar ce, Saccard nu se mai poartă frumos?

Baroana făcu un gest care-i confirmă lui Jantrou bănuielile sale: o legătură care lua sfârşit din cauza oboselii amândurora, femeia plictisită, bărbatul indiferent, ne mai având nimic să-şi spună unul altuia. Lui Jantrou îi păru rău o clipă că nu jucase rolul omului bine informat, pentru „a-şi plăti", cum se exprima el, pe această Ladricourt, al cărei tată îl primea cu lovituri de picior în spate. Dar îşi dădu seama că ceasul lui nu sosise încă, aşa că o privi mai departe, gândind cu glas tare:

— Da, e prost, mai ales că şi eu mă bizuiam pe dumneata... Pentrucă, nu-i aşa, dacă e să se întâmple ceva, ar fi mai bine să fim puşi în gardă, ca să ştim ce avem de făcut... Desigur, nu cred ca lucrurile să fi ajuns atât de departe! Banca este încă solidă... Numai că în viaţă se întâmplă lucruri atât de curioase!...

Şi în timp ce se uita la ea, în mintea lui se năştea un plan.

— Ascultaţi, zise el deodată, din moment ce Saccard vă neglijează, ar trebui să vă puneţi bine cu Gundermann!

Baroana rămase o clipă uimită.

— Cu Gundermann? Dece cu Gundermann?... Îl cunosc puţin, l-am întâlnit la familia Roiville şi la Keller.

— Dacă-l cunoaşteţi, cu atât mai bine... Duceţi-vă pe la el sub un pretext oarecare, staţi de vorbă cu el şi încercaţi să vă împrieteniţi... Vă daţi seama ce-ar însemna să fiţi prietena lui Gundermann, să stăpâniţi lumea?

Şi Jantrou rânjea la gândul imaginilor scabroase pe care le evoca cu un gest, pentrucă indiferenţa evreului faţă de femei era cunoscută şi nimic nu putea fi mai complicat şi mai greu de realizat decât să-l seduci. Baroana, care înţelesese, surâse fără să spună nimic şi nu se supără.

— Bine, bine repetă ea, dar pentruce Gundermann?

Atunci el îi explică că Gundermann era, desigur, în fruntea grupului de jucători *à la baisse*, care începeau să manevreze

împotriva Băncii Universale. De asta era convins, având și dovezi. Și deoarece Saccard se purta urît, cele mai elementare măsuri de prevedere cereau să te pui bine cu adversarul lui, fără ca prin asta să-l părăsești pe el. Asta ar însemna să ai câte un picior în fiecare tabără, fiind astfel sigur că în ziua bătăliei te afli de partea învingătorului. Și Jantrou făcea propunerea acestei trădări cu aerul cel mai simplu din lume, ca și cum i-ar fi dat pur și simplu un sfat oarecare. Dacă o femeie ar lucra pentru el, ar putea să doarmă liniștit.

— Ei, ce zici? Să lucrăm împreună... Ne vom spune unul altuia tot ce vom afla...

Când îi luă mâna, ea și-o retrase cu o mișcare instinctivă, crezând că este vorba despre altceva.

— Nu, nici nu mă mai gândesc la asta. Suntem camarazi, nu-i așa?... Mai târziu, dumneata singură vei fi aceea care mă vei răsplăti.

Baroana, râzând, îi întinse mâna, iar el i-o sărută. Disprețul ei începuse să dispară, ne mai văzând în el pe fosta slugă și viața desfrânată căreia îi căzuse pradă, chipul lui răvășit, cu barba frumoasă, mirosind a absint, cu redingota, nouă e drept, dar plină de pete, cu pălăria strălucitoare, sgâriată de tencuiala cine știe cărei scări murdare.

Chiar a doua zi baroana Sandorff se duse la Gundermann. Acesta, de când acțiunile Băncii Universale atinseseră cursul de două mii de franci, pornise o adevărată campanie *à la baisse*, campanie foarte discretă însă, pentrucă el nu punea niciodată piciorul la Bursă și nici nu își trimitea acolo vreun reprezentant oficial. Părerea lui era că o acțiune valorează la început prețul ei de emisiune și numai după aceea dobânda pe care o poate aduce și care depinde de prosperitatea firmei și de succesul întreprinderilor ei. Există deci o valoare maximă pe care n'ar trebui s'o depășească nicio acțiune; din moment ce o depășește, din cauza nebuniei publicului, urcarea este artificială și atunci înțelepciunea cere să treci de partea jucătorilor *à la baisse*, știind că scăderea se va produce în mod sigur. In convingerea lui, în credința lui absolută în logică, era totuși mirat de rapida ascensiune a lui Saccard, de această putere ce crescuse dintrodată și de care marea finanță evreiască începuse să se teamă. Rivalul acesta periculos trebuia doborît cât mai curând, nu numai pentru a recâștiga cele opt milioane pier-

dute în ziua următoare bătăliei dela Sadova, dar mai ales pentru a nu avea de împărțit stăpânirea absolută a pieței cu aventurierul acesta neînfricat ale cărui lovituri nesăbuite păreau a reuși, ca prin minune, împotriva oricărui bun simț. Și Gundermann, care disprețuia jocul pătimaș, își accentuă și mai mult calmul de jucător socotit, dovedind o neclintită încăpățânare de om al cifrelor, vânzând mereu, cu toată neîncetata urcare a acțiunilor, pierzând la fiecare lichidare sume din ce în ce mai mari, cu siguranța înțeleptului care își pune liniștit banii la casa de economii.

Izbutind în cele din urmă să intre la el, în zarva îmbulzelii funcționarilor și a remizierilor, a hârtiilor care plouau parcă și care trebuiau să fie iscălite și a telegramelor care trebuiau să fie citite, baroana îl găsi pe bancher atât de răcit, încât tusea îi sfâșia gâtlejul. Totuși, stătea acolo dela șase dimineața, tușind și scuipând, mort de oboseală, dar ținându-se bine încă. In ziua aceea, când se punea la cale un împrumut în străinătate, încăperea vastă în care lucra era năpădită de un val de vizitatori și mai grăbiți decât deobicei, pe care îi primeau la repezeală doi dintre fiii săi și unul dintre gineri, în timp ce în fund, pe jos, lângă o măsuță, în fața unei ferestre, trei dintre nepoți, două fetițe și un băiețel, se certau, țipând cât îi ținea gura, pentru o păpușă căreia îi rupseseră un braț și un picior și le aruncaseră.

Baroana îi explică îndată pentru ce venise.

— Domnule dragă, îndrăznesc să vă deranjez pentru o loterie de binefacere.

El nici n'o lăsă să termine, căci era foarte darnic și lua întotdeauna câte două bilete, mai ales când veneau să i le ofere anumite doamne pe care le cunoscuse în societatea bună.

Dar trebui să se scuze pentru o clipă, fiindcă un funcționar îi adusese dosarul unei afaceri. Și vorbi în grabă despre niște cifre enorme.

— Cincizeci și două de milioane zici? Și la cât se ridică creditul?

— La șaizeci de milioane, domnule.

— Ei bine, urcă-l la șaptezeci și cinci!

Apoi, în timp ce se întorcea din nou spre baroană, prinzând din sbor un cuvânt rostit de ginerele său, care stătea de vorbă cu un remizier, se repezi intervenind:

— Nici gând! La cursul de cinci sute optzeci și șapte și

cincizeci, asta înseamnă cincizeci de centime mai puţin de fiecare acţiune.

— O, domnule Gundermann, spuse remizierul umil, pentru numai patruzeci şi trei de franci diferenţă!

— Cum numai patruzeci şi trei de franci? Dar asta e o sumă foarte mare! Ce, dumneata crezi că eu fur banii? Eu unul atâta ştiu: fiecare îşi are socotelile lui!

In cele din urmă, pentru a putea sta de vorbă liniştit, se hotărî să intre cu baroana în sufragerie, unde masa era pusă. Nu se lăsase păcălit de pretextul cu loteria de binefacere, căci ştia de legătura ei graţie unui întreg sistem poliţienesc care-l informa cu slugărnicie şi era aproape sigur că venise la el îndemnată de ceva mult mai serios. Aşa că o întrebă:

— Ei, hai, să vedem acum ce anume vă aduce pe la mine.

Dar ea făcu pe mirata. N'avea să-i spună nimic, voia doar să-i mulţumească pentru bunătatea arătată.

— Asta înseamnă că nu v'a rugat nimeni să-mi transmiteţi anumite lucruri?

Şi păru dezamăgit, ca şi cum ar fi crezut că baroana venise cu vreo misiune secretă din partea lui Saccard, cu cine ştie ce nouă născocire a acestui nebun.

Acum, că rămăseseră singuri, ea îl privea surâzând, cu aerul ei pătimaş şi înşelător, care-i aţâţa, zadarnic însă, pe bărbaţi.

— Nu, n'am să vă spun nimic; dar din moment ce sunteţi atât de drăguţ, aş vrea mai degrabă să vă întreb ceva.

Se aplecase spre el, atingându-i genunchii cu mâinile ei fine şi înmănuşate. Şi începu să i se destăinuiască, povestindu-i de căsnicia ei nenorocită cu un străin care nu-i înţelesese nici firea şi nici nevoile; apoi îi explică cum se văzuse silită să se apuce de joc pentru a-şi păstra rangul. In cele din urmă îi vorbi de singurătatea ei, de nevoia de a fi îndrumată pe acest teren lunecos al Bursei, în care fiecare pas greşit costă atât de scump.

— Dar, îi zise el întrerupând-o, credeam că aveţi pe cineva.

— O, pe cineva, murmură ea cu un gest de adânc dispreţ. Nu, nu, nu-i nimeni, n'am pe nimeni... Pe dumneata aş vrea să te am, pe dumneata, stăpânul, dumnezeul! Şi adevărul e

că nu v'ar costa nimic să-mi fiţi prieten şi să-mi spuneţi numai un cuvânt, din când în când. Dacă aţi şti ce fericită aş fi şi cât de recunoscătoare v'aş rămâne, o, v'aş fi recunoscătoare din tot sufletul!

Se apropiase de el şi mai mult, învăluindu-l cu răsuflarea ei caldă, cu parfumul gingaş şi pătrunzător în acelaş timp, al întregii ei fiinţe. Dar Gundermann rămânea calm şi nici măcar nu se îndepărta de ea, pentrucă nu avea de stăpânit nicio pornire, trupul lui fiind mort. In timp ce baroana vorbea, bancherul, care avea stomacul distrus şi care nu se hrănea decât cu lapte, începu să ciugulească dintr'o fructieră de pe masă câteva boabe de strugure, înghiţindu-le cu un gest maşinal, aproape fără să-şi dea seama ce face, acesta fiind singurul exces pe care şi-l mai îngăduia uneori, în rarele clipe de senzualitate, chiar dacă trebuia să-l plătească după aceea prin zile întregi de suferinţă.

Pe buze îi flutură un zâmbet şiret, ca unul ce se ştie invincibil, în timp ce baroana, cu un aer pierdut, în focul rugăminţii, îi puse pe genunchi mâna ei mică şi ispititoare, cu degetele lacome şi mlădioase ca nişte şerpi. El îi luă mâna zâmbind şi i-o dădu la o parte, mulţumindu-i printr'o mişcare a capului, aşa cum faci cu un dar nefolositor pe care-l refuzi. Şi, fără a-şi mai pierde vremea, merse drept la ţintă:

— Intradevăr, eşti foarte drăguţă şi aş vrea să-ţi fiu de folos... Frumoasa mea doamnă, în ziua când îmi vei aduce o informaţie de valoare, mă oblig să-ţi dau şi eu una. Vino şi spune-mi ce se petrece şi-ţi voi spune şi eu ce am de gând să fac... Ne-am înţeles, nu-i aşa?

Gundermann se ridicase şi baroana se văzu silită să intre din nou cu el în încăperea cea mare de alături. Inţelesese foarte bine ce fel de târg i se propusese, spionajul, trădarea. Dar nu voi să-i răspundă nimic despre asta şi reluă vorba despre loteria ei de binefacere, în timp de Gundermann, clătinând ironic din cap, părea a adăuga că nu ţine să fie ajutat, că desnodământul logic, fatal, va veni şi aşa şi aşa, ceva mai târziu poate, dar va veni. Şi nici nu apucă să plece baroana, că alte afaceri îl şi prinseră în sgomotul ne mai pomenit ce domnea în încăperea aceea ca într'o hală a capitalurilor, în iureşul defilării oamenilor de bursă, al nesfârşitului du-te vino al funcţionarilor şi în joaca nepoţilor care izbutiseră, în sfârşit, în strigăte

de izbândă, să smulgă capul păpușii. Se așeză la masa lui mică de lucru și, cufundându-se în studiul unei idei care-i venise în minte, nu mai auzi nimic.

Baroana Sandorff trecuse de două ori pe la redacția ziarului *l'Espérance* ca să-i aducă la cunoștință lui Jantrou rezultatul vizitei ei la Gundermann, dar nu-l găsi. In cele din urmă, Dejoie o introduse la directorul gazetei, într'o zi în care fiica lui, Nathalie, stătea de vorbă cu doamna Jordan pe o bancă de pe coridor. Ploua din ajun cu găleata și pe o vreme ca asta, umedă și întunecată, mezaninul clădirii aceleia vechi, în fundul unei curți posomorîte, era trist ca moartea. Lămpile de gaz aerian răspândeau o lumină turbure. Marcelle, care-l aștepta pe Jordan, plecat să caute bani pentru a da un nou acont lui Busch, asculta abătută flecăreala de coțofană vanitoasă a Nathaliei, care vorbea cu vocea ei rece și cu mișcări brușce de pariziană care crescuse prea repede.

— Vedeți dumneavoastră, doamnă, tata nu vrea să vândă... Este cineva care-l tot îndeamnă să vândă, încercând să-l sperie. Nu vreau să spun cine e persoana, pentrucă rolul ei, desigur, nu e să sperie lumea... Numai că de astădată eu nu-i mai dau voie tatei să vândă! Nici vorbă de vânzare, de vreme ce urcă mereu! Prea ar însemna să fiu bleagă, nu-i așa?

— Desigur, răspunse Marcelle.

— Știți că au ajuns la două mii cinci sute, adaugă Nathalie. Eu țin socotelile, pentrucă tata nu știe să scrie... Așa că cele opt acțiuni ale noastre fac azi douăzeci de mii de franci. Frumos, nu?... Tata voia la început să se oprească la optsprezece mii, că de atât avea nevoie... Șase mii pentru zestrea mea și douăsprezece mii ca să aibă și el, acolo, un venit de șase sute de franci, venit binemeritat după atâtea emoții!... Dar bine că n'a vândut, nu-i așa, pentrucă, uite, a mai câștigat două mii!... Acum vrem mai mult, vrem un venit de o mie de franci cel puțin! Și-l vom avea, așa ne-a spus domnul Saccard!... E drăguț, domnul Saccard!

Marcelle nu-și putu stăpâni un zâmbet.

— Așa dar, nu te mai măriți?

— Ba da. Dar numai atunci când n'or mai urca... Eram așa de grăbiți la început, mai ales tatăl lui Théodore, din cauza negustoriei. Numai că, vezi bine, n'am să tai găina care face ouă de aur! O, Théodore mă înțelege, pentrucă, dacă tata va avea

un venit mai mare, asta înseamnă că într'o bună zi vom moșteni un capital mai mare. Și așa ceva nu-i de disprețuit!... Așa că acum așteptăm cu toții! Sunt luni de zile de când avem cei șase mii de franci pentru zestre și ne-am putea căsători, dar mai bucuroși suntem să-i lăsăm să facă pui... Dumneavoastră citiți ce scrie prin ziare despre acțiuni?

Și fără să mai aștepte să i se răspundă, continuă:

— Eu una, citesc seara. Mi-aduce tata ziare... El le-a mai citit odată, dar tot trebue să i le recitesc și eu... Nu se satură niciodată de ele, atât de frumoase sunt lucrurile pe care ni le făgăduesc! Când mă duc la culcare mi-e capul plin de cele ce citesc, încât ajung să le visez și noaptea! Și tata îmi spune că vede și el în somn tot felul de semne bune. Alaltăieri noapte am avut amândoi acelaș vis. Se făcea că eram pe stradă și că adunam bani cu lopata! Era foarte nostim!

Și se întrerupse din nou pentru a întreba:

— Dar dumneavoastră câte acțiuni aveți?

— Noi? Noi n'avem niciuna, răspunse Marcelle.

Mutrișoara bălaie a Nathaliei, înconjurată de buclele ei blonde și zulufate, luă un aer de adâncă compătimire. Săracii de ei! N'aveau nicio acțiune!... Și cum tatăl ei o strigase pentru a-i da un teanc de corecturi, spre a le lăsa în drum spre casă unui redactor, Nathalie plecă dându-și niște aere caraghioase de capitalistă, căci dela un timp încoace trecea aproape zilnic pe la ziar pentru a afla cu o clipă mai devreme cursurile înregistrate la Bursă.

Rămasă singură pe banca aceea micuță de pe coridor, Marcelle căzu din nou într'o adâncă și tristă meditație, ea care deobicei era atât de veselă și de curajoasă. Doamne, ce întuneric și cât de mohorît e aici! Și bietul ei bărbat care trebuia să colinde străzile pe o ploaie ca asta! Tocmai el, care disprețuia atât de mult banii, care se simțea atât de prost numai la gândul că trebuia să se îngrijească de ei, lui căruia îi venea atât de greu să ceară bani chiar și celor ce-i erau datori! Cufundată în gânduri, fără să audă nimic, retrăia ceasurile care se scurseseră de dimineață, de când se sculase din somn, retrăia ziua aceea grea, în timp ce în jurul ei se desfășura forfota din care se năștea ziarul, fuga redactorilor, goana zețarilor, sgomotul ușilor trântite și țârâitul neîntrerupt al soneriilor.

Mai întâi dimineața, pe la ora nouă, îndată după plecarea

lui Jordan, care se dusese să facă o anchetă în jurul unui accident despre care trebuia să scrie un reportaj, Marcelle, care abia apucase să se spele și se afla încă cu rochia de casă pe ea, se pomeni cu Busch, întovărășit de doi domni din cale afară de murdari, poate portărei sau poate tâlhari, căci nu-și putuse da bine seama până la urmă. Ticălosul acela de Busch, profitând pesemne de faptul că o găsise singură, declarase că le va scoate toate lucrurile în vânzare, dacă nu i se plătea pe loc datoria. Degeaba se împotrivi ea, spunând că nu primise nicio notificare: Busch susținea că are o hotărîre judecătorească și că fuseseră citați în termen; și toate astea le rostea cu atâta siguranță, încât Marcelle își pierduse cumpătul, și începuse aproape să creadă că sunt cu putință și asemenea lucruri de care ea habar nu avea. Totuși, nu cedase, zicând că soțul ei nici nu venea la masă în ziua aceea și că ea nu va îngădui nimănui să se atingă de lucruri înainte de sosirea lui. Și astfel, între cele trei personaje atât de suspecte și tânăra femeie aproape goală și despletită, avu loc una din cele mai penibile scene, ei începând să facă inventarul obiectelor, iar ea încuind dulapurile și postându-se în dreptul ușilor, pentru a-i împiedica să scoată ceva din casă. Căsuța ei de care era atât de mândră, cele câteva mobile lustruite cu atâta grijă, draperiile pe care le atârnase cu mâinile ei la fereastră! Le striga plină de curaj că vor trebui să treacă peste trupul ei; iar pe Busch nu-l mai scotea din hoț și canalie: da, un hoț, căruia nu-i era rușine să ceară șapte sute treizeci de franci și cincisprezece centime, fără a mai vorbi de cheltuielile aferente, pentru o poliță de trei sute de franci, cumpărată de el pe doi franci, la grămadă, cu niște hârțoage și fiare vechi! Și când te gândești că-i plătiseră prin aconturi patru sute de franci până acum, dar că pungașul ăsta voia să le ia mobilele ca să se despăgubească de cei trei sute și atâția de franci pe care voia să-i mai fure! Și știa foarte bine că sunt de bună credință și că i-ar fi dat banii pe loc dacă i-ar fi avut. Profita de faptul că era singură și că nu putea să-i răspundă deoarece nu cunoștea procedura, ca s'o sperie și ca s'o facă să plângă. Pungașule! Hoțule! Furios, Busch țipa și mai tare ca ea și-și dădea cu pumnii în piept: cum, nu era el cinstit? Nu plătise el creanțele cu bani ghiață? Legea era de partea lui, așa că înțelegea să isprăvească odată. Dar, la un moment dat, cum unul dintre domnii aceia murdari

începuse să deschidă sertarele scrinului în căutarea rufăriei, Marcelle făcu un asemenea scandal, amenințându-i că scoală toată casa și toată strada în picioare, încât omul se mai domolise. In cele din urmă, după mai bine de o jumătate de ceas de josnică tocmeală, Busch acceptase să mai aștepte până a doua zi, jurându-se pe tot ce avea mai scump că dacă nu se țineau de cuvânt avea să le ia toate lucrurile. Ah, cum o mai ardea rușinea că mojicii aceia le terfeliseră locuința, jignindu-i toate intimitățile, toate gingășiile, scotocind până și în pat, împuțind camera aceea atât de fericită, ale cărei ferestre trebuise să le deschidă larg după plecarea lor!

Dar o altă durere și mai mare o aștepta în ziua aceea. Ii trecu prin minte să se ducă la părinții ei, pentru a le cere cu împrumut suma de care avea nevoie; în felul acesta, când bărbatul s'ar fi întors acasă seara, nu l-ar mai fi amărît, ba ceva mai mult, ar fi putut râde împreună de cele petrecute dimineața. Se și vedea povestindu-i marea bătălie, asaltul sălbatic împotriva gospodăriei lor și eroismul cu care respinsese atacul. Când intră în locuința aceea din rue Legendre, în căsuța aceea îmbelșugată în care crescuse, inima îi bătu cu putere, ca și cum ar fi intrat într'o casă străină, într'atât de schimbată și rece îi părea atmosfera. Părinții ei tocmai se așezau la masă, astfel că Marcelle rămase să prânzească acolo, căutând să-i îmbuneze. Cât ținu masa, nu se vorbi altceva decât despre urcarea acțiunilor Băncii Universale, al căror curs se ridicase chiar în ajun cu douăzeci de franci. Marcelle fu foarte mirată văzându-și mama mai pasionată și mai îndârjită decât tatăl; tocmai ea care, la început, tremura toată numai la gândul jocului de bursă, acum îl certa cu o violență de femeie pătimașă, pentru timiditatea de care dădea dovadă și se încăpățâna să încerce toate posibilitățile pe care i le oferea norocul. Abia începuseră să mănânce și doamna Maugendre sări în sus când îl auzi spunând că avea de gând să-și vândă cele șaptezeci și cinci de acțiuni la cursul neașteptat de două mii cinci sute de franci, curs care le-ar fi adus în total o sută opt zeci și nouă de mii de franci, adică un câștig frumos cu mai bine de o sută de mii de franci peste prețul de cumpărare. Auzi! Să vândă! Acum, când ziarul *la Cote financière* făgăduește că acțiunile vor atinge cursul de trei mii de franci! Ce, a înnebunit? *La Cote financière* era doar cunoscută pentru corectitudinea ei și chiar el se

exprimase mereu că după ce consulţi ziarul acesta, poţi dormi liniştit pe amândouă urechile. Ah, nu! ea nu-l va lăsa să vândă! Ar vinde mai curând casa ca să mai poată cumpăra acţiuni! Tăcută, cu inima strânsă, auzind vorbindu-se atât de pătimaş în faţa ei de cifrele acestea enorme, Marcelle nu ştia cum să înceapă, cum să îndrăznească să ceară un împrumut de cinci sute de franci, în casa asta care căzuse pradă jocului şi în care văzuse crescând, încetul cu încetul, teancul ziarelor financiare care o năpădiseră azi cu visul amăgitor al reclamelor lor! In cele din urmă, la desert, aduse vorba despre asta: avea nevoie de cinci sute de franci, li se scoteau mobilele în vânzare, şi ei, părinţii, nu puteau să-i lase aşa, pradă dezastrului. Tatăl îşi lăsase imediat capul în jos, privind foarte încurcat spre nevasta lui. Dar mama o refuzase categoric, cu un glas foarte tăios. Cinci sute de franci? De unde să-i ia? Toţi banii lor erau băgaţi în acţiuni. Şi începu din nou să-i arunce în faţă vechile învinuiri: când cineva se mărită cu o sărăcie, cu un scriitoraş oarecare, n'are decât să îndure consecinţele prostiei pe care a făcut-o şi să nu cadă ca năpasta pe capul părinţilor. Nu! n'avea nimic de dat leneşilor care, prefăcându-se că dispreţuesc banul, nu visează decât să-l mănânce pe al altora. Şi îşi lăsase fiica să plece disperată şi cu inima însângerată de durere că nu-şi mai recunoştea mama, care pe vremuri era atât de înţeleaptă şi de bună.

Ajunsă în stradă, Marcelle umblă ca năucă uitându-se pe jos cu speranţa că poate va găsi banii necesari. Apoi îi trecu dintrodată prin minte să se ducă la unchiul ei Chanve şi se îndreptă imediat spre micuţul apartament din rue Nollet, ca să-l găsească acasă înainte de deschiderea Bursei. Din casă se auziră şuşoteli şi râsete tinereşti. Dar când i se deschise uşa, îl găsi pe căpitan singur, fumându şi pipa; el fu disperat şi furios împotriva lui însuşi strigând în gura mare că n'avea niciodată o sută de franci disponibili, că trăia de azi pe mâine din ce câştiga zilnic la Bursă, ca un porc bătrân ce era. După aceea, aflând de refuzul părinţilor ei, începuse să-i ocărască, zicând că nu erau nici ei altceva decât nişte ticăloşi, pe la care, de altfel, nici nu se mai ducea, fiindcă li se urcase la cap de când cu creşterea fleacurilor de acţiuni pe care le aveau. Nu mai departe decât acum o săptămână, soră-sa îi strigase că e un calic, ironizând jocul lui prudent de Bursă şi asta fiindcă el o

sfătuise prieteneşte să vândă. Iată una pe care n'avea s'o plângă în ziua în care îşi va frânge gâtul!

Şi Marcelle porni din nou pe stradă cu mâinile goale, fiind nevoită să se resemneze şi să se ducă la ziar, pentru a-l încunoştiinţa pe bărbatul ei de cele petrecute în cursul dimineţii. Busch trebuia neapărat plătit. Jordan, al cărui roman nu fusese încă acceptat de niciun editor, porni numaidecât în goană după bani, de-a-lungul Parisului plin de noroi, în această zi ploioasă, fără să ştie la care uşă să bată mai întâi, la prieteni sau la ziarele unde colabora când şi când. Cu toate că o rugase să se ducă acasă, ea se simţea atât de îngrijorată, încât se încăpăţână să rămână acolo, pe banca aceea, şi să-l aştepte.

După plecarea Nathaliei, Dejoie, văzând-o singură, îi aduse un ziar.

— Dacă doriţi cumva să citiţi, ca să vă mai treacă vremea.

Dar ea îl refuză cu un gest. Şi cum tocmai atunci sosi şi Saccard, îşi luă inima în dinţi şi-i povesti că-l trimisese pe bărbatul ei undeva, prin apropiere, ca să facă un drum care pe ea o plictisea. Saccard, căruia această căsnicie tânără, cum o numea el, îi era simpatică, o pofti pe Marcelle să intre în birou, ca să aştepte mai liniştită. Dar doamna Jordan refuză sub pretextul că se simte foarte bine unde este. El nu mai insistă, mai ales că se trezi nas în nas cu baroana Sandorff, care tocmai ieşea din biroul lui Jantrou. Işi surâseră unul altuia cu un aer plin de o înţelegere binevoitoare, ca doi oameni care se salută doar, pentru a nu da loc la comentarii.

In convorbirea pe care o avusese cu ea, Jantrou îi spusese că nu mai are curajul să-i dea niciun fel de sfat. Era el însuşi din ce în ce mai uluit în faţa solidităţii de care dădeau dovadă acţiunile băncii, sub atacurile tot mai puternice ale jucătorilor *à la baisse*. Gundermann, desigur, avea să învingă până la urmă, dar Saccard mai putea rezista încă multă vreme şi mai aveau încă ocazia să câştige bani frumoşi alături de el. Aşa că el, unul, luase hotărîrea să mai aştepte şi să-i împace şi pe unul şi pe celălalt. Cât despre ea, cel mai nimerit lucru ar fi fost să încerce să cunoască secretele unuia, arătându-se cât mai binevoitoare, fie pentru a le păstra numai pentru ea, trăgând foloase de pe urma lor, fie pentru a le vinde celuilalt, mă rog, după cum vor cere interesele. Şi toate acestea i le arătase fără

niciun fel de ascunziș, mai mult ca o glumă, în timp ce ea îi făgăduia, râzând, să și-l facă părtaș.

— Ia te uită! Toată ziua se vântură pe aici! E rândul dumitale acum? întrebă Saccard în felul lui brutal, intrând în biroul lui Jantrou.

Acesta făcuse pe miratul.

— Cine?... A, baroana!... Dar bine, maestre, nu știi că numai pe dumneata te iubește? Mi-a spus-o chiar adineaori!

Făcând o mișcare prin care dădea a înțelege că nu se lasă păcălit de nimeni, bătrânul pirat îl întrerupse și se uită la el, privindu-l cât de decăzut era și gândindu-se că, dacă cedase curiozității de a ști cum e făcut Sabatani, baroana putea foarte bine să fi dorit să guste și din viciul acestei ruine.

— Nu te apăra, dragul meu. Când o femeie joacă, e în stare să se dea și comisionarului din colțul străzii, care i-ar duce un ordin de bursă!

Jantrou se simți foarte jignit și se mulțumi să râdă, încăpățânându-se să explice prezența baroanei în biroul lui zicând că aceasta venise pentru a discuta o problemă în legătură cu reclamele.

Dând din umeri, Saccard lăsase, de altfel, de o parte problema acestei femei, după el fiind fără importanță. Măsurând în lung și lat încăperea, oprindu-se când și când în dreptul ferestrei pentru a privi neîntrerupta cădere a stropilor mohorîți de ploaie, el manifesta o bucurie nervoasă. Da, în ajun, Universalele urcaseră cu încă douăzeci de franci. Dar dece dracu se încăpățânau cei care vindeau? Căci dacă n'ar fi apărut pe piață un pachet întreg de acțiuni, chiar în primele ore după deschiderea Bursei, ele ar fi crescut cu treizeci de franci. Ceeace nu știa însă Saccard, era că doamna Caroline mai vânduse încă o mie de acțiuni, luptând singură împotriva acestei urcări fără sens, așa cum îi dăduse ordin fratele ei. Fără îndoială, Saccard nu se putea plânge de succesul mereu crescând, totuși în ziua aceea era neliniștit, simțind în suflet un fior de teamă și furie. Striga că pungașul de Gundermann se pusese în fruntea unui sindicat de jucători *à la baisse*, ca să-l doboare. I se și vorbise de asta la Bursă și i se pomenise chiar de o sumă, vreo trei sute de milioane, destinată de sindicat să alimenteze jocul *à la baisse*. A, banditul! Dar despre celelalte svonuri, care circulau din zi în zi tot mai insistent și care puneau la îndoială solidi-

tatea Băncii Universale, vorbeau mai încet, cu toate că acestea aduceau chiar dovezi, anumite simptome ale greutăților viitoare, fără să fi izbutit până acum, e drept, să sdruncine oarba încredere a publicului.

Cineva împinse ușa și intră; era Huret, cu mutra lui de om de treabă.

— A, trădătorule, ai venit! făcu Saccard.

Huret, aflând că Rougon se hotărîse să-și lase fratele în voaia soartei, se împăcase cu ministrul, fiind convins că în ziua în care Saccard îl va avea pe Rougon împotriva lui, catastrofa va fi inevitabilă. Pentru a obține iertarea, devenise iar sluga marelui om politic, făcându-i comisioanele și înghițindu-i fără să crâcnească toate înjurăturile și loviturile de picior în spate.

— Trădătorule, repetă el cu surâsul acela plin de înțelesuri care-i lumina uneori chipul greoi de țăran, dar un trădător de treabă care vine să-și sfătuiască stăpânul pe care l-a trădat în mod dezinteresat.

Saccard însă, ca și cum n'ar fi vrut să-l asculte, ridicase glasul, pentru a-și afirma triumful:

— Ei, ce părere ai? Ieri două mii cinci sute douăzeci, azi două mii cinci sute douăzeci și cinci!

— Știu, pentrucă chiar adineaori am vândut.

Furia pe care Saccard și-o ascunsese sub un ton glumeț izbucni dintrodată.

— Ai vândut!?... Ei bine, asta le pune vârf la toate! Mă trădezi pentru Rougon și te dai de partea lui Gundermann!

Deputatul se uita la el înmărmurit.

— Dece de partea lui Gundermann?... M'am dat pur și simplu de partea intereselor mele! Mie, unul, precum știi, nu-mi place să risc. Nu, nu sunt atât de curajos, mie îmi place mai degrabă să câștig imediat, când este vorba de un beneficiu serios! Și poate că tocmai din cauza asta n'am pierdut niciodată!

Incepuse din nou să râdă ca un țăran prudent și înțelept care își căra liniștit recolta în hambar.

— Și ăsta se chiamă administrator al societății! continuă Saccard cu violență. Dar atunci cine vrei dumneata să aibă încredere? Ce crezi că gândește lumea când te vede pe dumneata vânzând în plină urcare? Ei drăcia dracului! Ce să mă mai mir atunci când mi se vorbește despre prosperitatea noastră ca despre un lucru factice și când mi se spune că ziua pră-

bușirii e aprcape?... Din moment ce domnii administratori vând, hai să vindem cu toți! Așa începe panica!

Huret, tăcut, făcu un gest vag. La urma urmelor, lui puțin îi păsa, el își văzuse de interesele proprii. Acum nu mai avea altă grijă decât să-și îndeplinească misiunea cu care îl însărcinase Rougon, cât mai repede și mai bine și cu cât mai puține riscuri pentru el.

— Cum îți spuneam, dragul meu, venisem la dumneata ca să-ți dau un sfat dezinteresat... Iată despre ce este vorba: Potolește-te; fratele dumitale e furios și te va lăsa pur și simplu în voia soartei dacă vei fi învins.

Saccard, stăpânindu-și furia, nici nu crâcni.

— El te-a trimis să-mi comunici asta?

După o clipă de ezitare, deputatul se gândi că e mai bine să spună adevărul.

— Da, el m'a trimis... O, să nu crezi că atacurile ziarului *l'Espérance* au jucat vreun rol în supărarea lui! Rougon e mai presus de aceste jigniri aduse mândriei sale... Nu! dar adevărul e că trebue să recunoști cât de mult îl stânjenește în politica lui actuală campania catolică pe care o duce acum ziarul dumitale. De când cu complicațiile acelea nenorocite în problema Romei, i-a sărit toată preoțimea în cap, și pe deasupra, de curând, a fost silit să condamne încă un episcop... Și dumneata începi să-l ataci tocmai în momentul când se străduește să facă față curentului liberal născut în urma reformelor dela 19 Ianuarie, pe care a consimțit să le pună în aplicare, cum se spune, numai din dorința de a le putea îngrădi în mod înțelept... Ascultă, dumneata care îi ești frate, crezi că e mulțumit de toate astea?

— Da, întradevăr, răspunse Saccard batjocoritor, e foarte urât din partea mea... Bietul meu frate, care, în încăpățânarea lui de a fi mereu ministru, guvernează în numele principiilor pe care le combătea până mai deunăzi și care se leagă acum de mine pentrucă nu mai știe cum să-și țină echilibrul între dreapta — supărată că a fost trădată — și partidul liberal însetat de putere. Parcă era ieri când, pentru a liniști masele catolice, striga în gura mare: niciodată! Jura că niciodată Franța nu va îngădui Italiei să ia papei Roma. Astăzi însă, cuprins de groaza liberalilor, ar fi în stare să le dea chia și o garanție și se gândește să mă strângă pe mine de gât, ca să le fie pe

plac... Săptămâna trecută, Emile Ollivier[1]) l-a scuturat număru unu în Cameră...

— O, îl întrerupse Huret, Rougon se bucură încă de toată încrederea palatului, iar împăratul l-a decorat cu coroana de diamante.

Dar Saccard, cu o mișcare energică, lăsă să se înțeleagă că nu poate fi păcălit.

— Mi se pare că banca noastră a devenit prea puternică, nu-i așa? Poate fi oare tolerată existența unei bănci catolice care amenință să invadeze lumea, s'o cucerească prin puterea banului așa cum o cucerea pe vremuri prin puterea credinței? Toți liberii cugetători, toți francmasonii pe punctul de a ajunge miniștri, simt cum îi frig pe șira spinării... Poate că este vorba de învârtit cine știe ce împrumut cu Gundermann... Ei bine, dragul meu, du-te de-i spune fratelui meu că puțin îmi pasă de el!...

Se înălțase din nou în vârful picioarelor lui scurte, cuprins de furie și înnecându-și ironia într'o izbucnire bătăioasă de trompetă.

— Înțelege că nu-mi pasă de el! Ăsta-i răspunsul meu și te rog să i-l transmiți!

Huret își îndoi umerii. Nu-i plăceau certurile în chestiuni de afaceri. La urma urmei el nu făcea acum decât oficiul de comisionar.

— Bine, bine, am să i-o spun!... Dar dumneata ai să-ți frângi gâtul. In definitiv, însă, te privește.

Urmă o clipă de tăcere. Jantrou, care în tot acest timp nu deschisese gura, prefăcându-se adâncit într'un teanc de corecturi, ridică ochii spre a-l admira pe Saccard. Frumos mai era, banditul, când vorbea cu patimă! Uneori, canaliile de geniu izbutesc să triumfe numai când ajung în halul ăsta de inconștiență, când se lasă furați de beția succesului. Și în clipa aceea Jantrou era din nou de partea lui Saccard, convins de reușita lui.

— Stai, era să uit! adăugă Huret. Se pare că Delcambre, procurorul general, te urăște de moarte... Nu știu dacă ai aflat, dar împăratul l-a numit azi ministru al Justiției.

---

[1]) Om politic francez (1825—1913). Promotorul ideii imperiului liberal sub Napoleon al III-lea (N. T.).

Saccard se opri brusc. In cele din urmă rosti, întunecat la faţă:

— Grozavă achiziţie, n'am ce zice! unul ca ăsta a fost numit ministru! Şi în definitiv, ce-mi pasă mie?

— De, ştiu şi eu? făcu Huret, exagerându-şi aerul de nevinovăţie. Dacă ar fi să ţi se întâmple vreo nenorocire, aşa cum i se poate întâmpla oricui în viaţă, fratele dumitale te asigură că nu te vei putea bizui pe el ca să te aperi împotriva lui Delcambre.

— Ei, drăcia dracului! urlă Saccard. Dar îţi spun că puţin îmi pasă de toată clica asta, de Rougon, de Delcambre şi de dumneata pe deasupra!

Din fericire însă, chiar în clipa aceea intră Daigremont. Acesta nu venea niciodată la ziar, aşa că rămaseră cu toţii foarte miraţi de apariţia lui şi discuţia se curmă brusc. Foarte corect, Daigremont le strânse mâna, surâzând cu o măgulitoare amabilitate de om de lume. Soţia lui dădea o serată la care avea să cânte şi venise numai pentru a-l invita personal pe Jantrou, ca să-i facă un articol elogios. Prezenţa lui Saccard, însă, păru că-l încântă.

— Ei, cum merge, directore?

— Spune-mi, nu cumva ai vândut şi dumneata? îl întrebă acesta fără să-i răspundă.

— Să vând? Nu, nu încă. Şi râsul lui fu foarte sincer. Ce, aşa de puţin curajos îl credeau?

— Dar în situaţia noastră nu trebue să vindem niciodată, şopti Saccard.

— Niciodată! Asta-i şi părerea mea. Suntem cu toţii solidari, ştii că pe mine te poţi bizui!

Clipise şi le aruncase o privire piezişe, în timp ce-i asigura că garantează şi pentru ceilalţi; Sédille, Kolb şi marchizul de Bohain, ca pentru el însuşi. Afacerea mergea aşa de bine, încât era o adevărată plăcere să fie cu toţii împreună, în cel mai extraordinar succes pe care-l văzuse Bursa în ultimii cincizeci de ani. Avu câte un cuvânt încântător pentru fiecare şi plecă repetând că-i aşteaptă pe toţi trei la serată. Mounier, tenorul dela Operă, avea să cânte în duet cu soţia lui. Va fi ceva grozav!

— Aşa dar, întrebă Huret care se pregătea şi el să plece, asta e tot ce ai să-mi spui?

— Exact, declară tăios Saccard.

Şi nici nu-l mai întovărăşi până la uşă, aşa, ca deobicei. Apoi, după ce rămase singur cu directorul ziarului, zise:

— Dragul meu, a început războiul. Nu mai avem dece să umblăm cu mănuşi. Loveşte fără milă în toate canaliile astea... In sfârşit, a venit ceasul să mă bat aşa cum îmi place mie!

— Oricum, e din cale afară, fu de părere Jantrou, din nou nedumerit.

Pe coridor, aşezată pe bancă, Marcelle aştepta încă. Era numai patru după amiază, dar Dejoie aprinsese lumina, atât de repede se întunecase din cauza ploii aceleia triste şi neîntrerupte. De câte ori trecea pe lână ea, omul de serviciu îi spunea câte ceva ca s'o mai distreze. De altfel, alergăturile redactorilor se înteţeau, svonurile de glasuri începuseră să răzbească până la ea din camera alăturată şi agitaţia creştea pe măsură ce se întocmea ziarul.

Deodată, ridicând ochii, Marcelle îl zări pe Jordan în faţa ei. Era ud leoarcă, istovit, buzele îi tremurau, iar privirea îi era pierdută; arăta ca un om care alergase mult, sperând în ceva la care nu putuse ajunge. Ea înţelese.

— Nimic, nu-i aşa? îl întrebă Marcelle pălind.

— Nimic, draga mea, absolut nimic... Nicăeri... Cu neputinţă...

Ea începu atunci să plângă încet, de parcă i se sfâşia inima.

— O, doamne!

In clipa aceea Saccard ieşi din biroul lui Jantrou şi se miră c'o vede încă acolo.

— Cum aşa, doamnă dragă, abia acum ţi-a venit haimanaua de bărbat? Vezi am avut dreptate când te-am poftit să aştepţi în biroul meu?

Ea îl privi drept în faţă şi un gând îi străfulgeră dintrodată ochii mari şi disperaţi. Nu se mai gândi la nimic şi cedă acelui curaj care le îndeamnă pe femei să meargă înainte, în ceasurile de însufleţire.

— Domnule Saccard, aş vrea să vă rog ceva... Dacă vreţi, să intrăm acum în biroul dumneavoastră!

— Dar bineînţeles, doamnă!

Jordan, care parcă ghicise despre ce e vorba, vru s'o tragă înapoi şoptindu-i la ureche în repetate rânduri nişte „nu"-uri, întretăiate din cauza spaimei bolnăvicioase pe care i-o provoca

întotdeauna orice problemă în legătură cu banii. Dar ea se smucise, aşa că fu silit s'o urmeze.

— Domnule Saccard, începu ea din nou de îndată ce uşa se închise în urma lor, bărbatul meu a alergat zadarnic timp de două ore, pentru a găsi cinci sute de franci şi nu îndrăzneşte să vi-i ceară dumneavoastră... Aşa că vi-i cer eu...

Şi îi povesti plină de vervă, cu aerul ei de femeiuşcă veselă şi hotărîtă, tot ce i se întâmplase în dimineaţa aceea, cum dăduse Busch busna în casă, cum îşi văzuse camera invadată de trei indivizi, cum izbutise să respingă asaltul şi cum făgăduise să plătească datoria chiar în ziua aceea. Ah, rănile pe care le face banul în lumea oamenilor săraci, marile dureri provocate de ruşine şi neputinţă, viaţa pusă mereu în joc din cauza câtorva nenorociţi de gologani pe care nu-i ai!...

— Busch! repetă Saccard. In ghiarele banditului ăstuia bătrân aţi încăput?

Apoi, plin de o bunăvoinţă încântătoare, spuse, întorcându-se spre Jordan care rămăsese tăcut şi palid din cauză că se simţea stingherit:

— Ei, dragii mei, vă împrumut eu cinci sute de franci. Ar fi trebuit să veniţi la mine dela început!

Se aşezase la masa de lucru, pentru a semna un cec, când se opri, gândindu-se. Işi aminti de scrisoarea pe care o primise şi de vizita pe care trebuia s'o facă, vizită pe care o tot amâna de pe o zi pe alta, plictisit de combinaţia dubioasă ce o presimţea. Dece nu s'ar duce chiar acum în rue Feydeau, profitând de ocazie şi având pretextul acesta?

— Ascultaţi, îl cunosc bine pe ticălosul ăsta... Ar fi mai nimerit să mă duc chiar eu să-i plătesc, ca să văd dacă nu pot cumva să vă răscumpăr poliţele pe jumătate de preţ.

Ochii Marcellei străluceau acum de recunoştinţă.

— O, domnule Saccard, ce bun sunteţi!

Apoi, întorcându-se către bărbatul ei, zise:

— Vezi, prostule, că domnul Saccard nu ne-a mâncat!

Şi fără să se mai poată stăpâni, îi sări de gât şi-l îmbrăţişă, fiindcă tot ea era aceea care-i mulţumea pentru faptul că e mai energică şi mai îndemânatică decât el, în clipele grele ale vieţii, când Jordan era lipsit de orice iniţiativă.

— Nu, nu, făcu Saccard, când tânărul îi strânse în cele din urmă mâna, plăcerea a fost de partea mea. Voi doi sunteţi

foarte drăguţi pentrucă vă iubiţi atât de mult!... Hai, plecaţi liniştiţi acasă!

Trăsura sa care-l aştepta îl duse în câteva minute în rue Feydeau, situată în centrul acestui Paris înnecat de ploaie, plin de umbrele care se ciocnesc unele de altele şi de băltoace în care te stropeşti. Ajuns însă sus, sună zadarnic, la uşa veche şi cojită pe care o tăbliţă de alamă indica cu litere mari şi negre cuvântul *Contencios*. Uşa nu se deschise şi nu se auzi niciun sgomot îndărătul ei. Era gata să plece când, după ce dădu odată cu pumnul, furios, în uşă, se auzi un pas târşit şi apăru Sigismund.

— A, dumneavoastră eraţi!... Credeam că e fratele meu care şi-a uitat cheia! La clopoţel, eu nu răspund niciodată... Trebue să se întoarcă imediat şi el, aşa că puteţi să-l aşteptaţi, dacă vreţi neapărat să-l vedeţi!

Cu acelaş pas greoi şi nesigur, Sigismund, urmat de Saccard, se întoarse în odaia lui care dădea spre piaţa Bursei. La înălţimea aceea, deasupra pâclei cu care ploaia îmbâcsise străzile, era încă lumină. Încăperea era sărăcăcioasă şi rece, cu un pat mic de fier, o masă şi două scaune, câteva rafturi pline de cărţi şi nimic altceva. In faţa căminului, focul prost întreţinut, uitat, se stinsese.

— Luaţi loc, domnule. Fratele meu mi-a spus că se duce doar până jos şi că se întoarce îndată.

Dar Saccard refuză să se aşeze şi-l privea, uimit de progresele pe care le făcuse ftizia asupra tânărului acestuia palid, cu priviri de copil, cu ochii scăldaţi de vise şi atât de ciudaţi sub linia energică şi hotărîtă a frunţii. Incadraţi de pletele lungi, obrajii lui se scobiseră foarte adânc, ca şi cum i s'ar fi citit moartea pe faţă.

— Ai fost bolnav, îl întrebă el, neştiind ce să zică.

Sigismund făcu o mişcare de totală indiferenţă.

— O, ca deobicei. Săptămâna trecută a fost mai grea din cauza timpului ăstuia nenorocit... Totuşi, merge destul de bine. Nu mai dorm, pot lucra... am puţină temperatură, dar asta îmi ţine de cald... Ah, şi ar fi atâtea de făcut!

Se aşezase din nou în faţa mesei pe care se afla deschisă o carte nemţească. Apoi continuă:

— Vă rog să mă iertaţi că mă aşez, dar am stat treaz toată noaptea ca să citesc opera aceasta pe care am primit-o ieri...

Da, întradevăr o operă. Reprezintă zece ani din viaţa lui Karl Marx: este studiul asupra capitalului, studiu pe care ni-l făgăduise de mult... Iată care va fi de azi înainte biblia noastră!

Curios, Saccard îşi aruncă privirile pe carte; zărind însă caracterele gotice, o dădu înapoi.

— Voi aştepta să fie tradusă, zise el râzând.

Tânărul dădu din cap, părând a-i spune că chiar când va fi tradusă, nu va putea fi pătrunsă decât de cei iniţiaţi. Nu era o carte de propagandă. Dar câtă logică, ce bogăţie convingătoare de argumente asupra distrugerii societăţii noastre actuale, bazată pe sistemul capitalist. Terenul era curăţat; reconstrucţia putea începe.

— Asta înseamnă că se apropie sfârşitul? întrebă în glumă Saccard.

— In teorie, da, răspunse Sigismund. Tot ceeace v'am explicat într'o zi, tot mersul evoluţiei, este cuprins aci. Rămâne numai de tradus în fapte... Dar ar însemna să fiţi orbi, dacă n'aţi vedea paşii uriaşi pe care-i face ideea cu fiecare ceas ce trece. Aşa, de pildă, dumneavoastră care, cu Banca Universală aţi pus în circulaţie şi aţi centralizat în trei ani sute de milioane, habar n'aveţi că ne duceţi de-a-dreptul la colectivism... Am urmărit cu viu interes întreprinderea dumneavoastră. Da, din camera mea singuratică şi atât de liniştită i-am studiat zi de zi desvoltarea şi o cunosc la fel de bine ca şi dumneavoastră. Şi pot spune că ne-aţi dat o foarte bună lecţie, pentrucă statul colectivist nu va avea să facă altceva decât ceeace aţi făcut dumneavoastră, adică să vă exproprieze în bloc după ce dumneavoastră veţi fi expropriat pe cei mici unul câte unul; va realiza visul dumneavoastră nemărginit, care constă, nu-i aşa, din absorbirea tuturor capitalurilor din lume, a fi singura şi unica bancă, depozitul general al averii publice... O! eu vă admir foarte mult şi, dacă ar fi după mine, v'aş lăsa să continuaţi, căci dumneavoastră, ca un precursor genial, puneţi bazele operei noastre.

Şi surâse cu zâmbetul lui şters de bolnav, observând cu câtă atenţie îl urmărea vizitatorul său, care părea foarte mirat că este atât de iniţiat în problemele ce se puneau ceasului de faţă şi foarte măgulit de laudele pe care i le aducea.

— Numai că, vedeţi dumneavoastră, în ziua în care vă vom expropria în numele poporului, înlocuind interesele dumnea-

voastră particulare cu interesele tuturora, făcând din marea dumneavoastră maşină de absorbţie a aurului altora, motorul însuşi care reglează bogăţia socială, vom începe prin a desfiinţa asta.

Găsise printre hârtiile de pe masă un ban şi-l ţinea în sus, între două degete, ca pentru a arăta obiectul sacrificiului.

— Banul! strigă Saccard. Să suprimi banul! Ar fi o nebunie!

— Vom suprima banul-monetă... Gândiţi-vă că în statul colectivist, moneta metalică nu are niciun rol şi niciun motiv de existenţă. Ca titlu de remuneraţie, îl vom înlocui prin bonuri de muncă; şi dacă-l consideraţi ca o măsură a valorii, apoi atunci avem o alta care-i ţine foarte bine locul, aceea pe care o obţinem stabilind pe şantierele noastre media zilelor de muncă... Banul, care camuflează şi favorizează exploatarea muncitorului, care îngădue ca acesta să fie furat reducându-i salariul la minimul sumei de care are nevoie pentru a nu muri de foame, trebue distrus. Nu este, oare, înspăimântătoare această stăpânire a banului care este acumulat de averile particulare, care stă în drumul circulaţiei rodnice, care creează domnii scandaloase, puteri absolute asupra pieţii financiare şi a producţiei sociale? Toate crizele şi toată anarhia noastră de aici vine... Banul trebue pur şi simplu suprimat!

Dar Saccard se arăta nemulţumit. Să nu mai fie bani, să nu mai fie aur, să nu mai existe aştrii aceştia lucitori care îi luminaseră întreaga viaţă! Pentru el bogăţia se materializează întotdeauna în strălucirea banului nou ce cade ca o ploaie de primăvară, o ploaie cu soare şi cu grindină, acoperind pământul cu grămezi de argint, cu grămezi de aur, pe care le răscoleşti cu lopata pentru plăcerea luciului şi a sunetului lor. Şi ei vor să desfiinţeze bucuria asta; raţiunea asta pentru care luptă şi trăieşte omul.

— E stupid! Da, e stupid!... Niciodată, auzi!

— Dece niciodată, dece stupid?... Oare în economia gentilică ne foloseam de bani? Nu exista decât munca în comun şi schimbul... Prin urmare, ce rost vor mai avea banii când societatea nu va fi altceva decât o familie mare, care se conduce singură?

— Dar totul e o nebunie!... Auzi, să distrugi banul care este însăşi viaţa! Nu va mai rămâne atunci nimic, nimic!

Străbătea încăperea în lung și în lat, scos din fire. Și în turburarea lui, trecând prin dreptul ferestrei, se uită afară pentru a se convinge că Bursa era tot acolo, căci s'ar fi putut ca acest copil teribil s'o fi distrus dintr'o suflare. Bursa era tot acolo, dar abia se zărea prin întunericul nopții ce se lăsa, ca și cum s'ar fi topit sub lințoliul ploii, părând mai degrabă o stafie a Bursei gata să se risipească într'un abur cenușiu.

— In fond, sunt un prost că discut lucruri de felul ăsta. Nu-i cu putință... Poftim, suprimă banul, aș vrea s'o mai văd și pe asta.

— Pe dracu! murmură Sigismund, totul poate fi suprimat, totul se transformă și piere... De altfel, am avut prilejul să vedem forma bogăției schimbându-se de mai multe ori, atunci când valoarea pământului a scăzut, când averea funciară, moșiile, ogoarele și pădurile s'au plecat în fața averii mobiliare, industriale, a titlurilor de rentă și a acțiunilor. Iar azi asistăm la o pretimpurie slăbire a acestora din urmă, la un fel de depreciere rapidă; pentrucă este sigur că dobânda pierde din valoare, că cei cinci la sută normali, nu mai pot fi realizați... Asta înseamnă că valoarea banului scade, așa că, dece n'ar dispărea banul, dece o nouă formă a bogăției n'ar lua conducerea raporturilor sociale? Iar bonurile noastre de muncă vor duce tocmai la această avere a viitorului.

Și Sigismund căzuse în contemplarea monetei, ca și cum ar fi visat că ține în mână ultimul ban al unor vremi apuse, un ban rătăcit ce supraviețuise orânduirii sociale care dispăruse demult. Câte bucurii și câte lacrimi nu tociseră metalul acela umil! Și fu cuprins de melancolia eternei dorinți omenești.

— Da, adăugă el încetișor, aveți dreptate, noi nu vom mai apuca vremurile acelea. Vor trebui să treacă ani și ani până atunci. Și apoi, cine poate ști dacă dragostea de aproapele va avea destulă putere spre a înlocui egoismul, în noua orânduire socială... Eu, totuși, am nădăjduit că izbânda e mai aproape. Aș fi dorit atât de mult să văd și eu aceste zori ale dreptății!

Și o clipă doar, amărăciunea că era atât de bolnav făcu să i se înnece vocea. El care nega moartea și care o socotea ca pe ceva ce nu există, făcu o mișcare ca și cum ar fi vrut s'o îndepărteze. Dar, între timp, se și resemnase.

— Eu mi-am făcut datoria. Voi lăsa după mine însemnările mele, pentru cazul în care nu voi avea timp să-mi scriu

opera complectă de reconstrucţie pe care am visat-o. Societatea de mâine va trebui să fie fructul copt al civilizaţiei, pentrucă dacă nu se va continua pe drumul cel bun al întrecerii şi al controlului, totul se va prăbuşi... Ah, cât de limpede văd societatea viitorului în clipa de faţă, societate înfăptuită, în sfârşit, în întregime aşa cum am conturat-o în atâtea nopţi de veghe. Totul e prevăzut, totul e hotărît; va veni, în sfârşit, dreptatea suverană, fericirea absolută. Ea este aici pe hârtie, precisă şi definitivă.

Şi îşi plimbă degetele descărnate printre însemnările risipite, entuziasmându-se de visul miliardelor recucerite şi împărţite egal între toţi, de bucuria şi bunăstarea fizică pe care o hărăzea dintr'o singură lovitură de condei, omenirii suferinde, el care nu mai putea mânca, nu mai putea dormi şi care avea să moară fără să-şi dorească nimic, în mijlocul odăiţei lui sărăcăcioase.

O voce aspră îl făcu pe Saccard să tresară.

— Ce faceţi aici?

Era Busch, care se înapoiase şi care arunca asupra lui Saccard o privire piezişă de amant gelos, în veşnica lui teamă ca vizitatorul să nu-i fi provocat fratelui său o criză de tuse, făcându-l să vorbească prea mult. De altfel nici nu mai aşteptă vreun răspuns, dojenindu-l pe Sigismund pe un ton matern şi disperat.

— Cum! Iar ai lăsat focul să se stingă! Nu ştiu, zău, cum îţi vine să faci aşa ceva pe o umezeală ca asta!

Şi îngenunche, cu toată greutatea trupului său enorm, sparse surcele şi, aprinse din nou focul. Se duse înapoi să caute o mătură, făcu curat, se interesă de doctoria pe care bolnavul trebuia s'o ia din două în două ore şi nu se linişti decât după ce-l convinse să se întindă pe pat ca să se odihnească.

— Domnule Saccard, dacă vreţi să trecem în biroul meu...

Cumătra Méchain era şi ea acolo, stând pe singurul scaun ce se afla în încăpere. Impreună cu Busch, făcuse prin vecini o vizită importantă, de a cărei reuşită erau pe deplin încântaţi. In sfârşit, după o aşteptare disperată, sosise momentul când puteau porni una din afacerile care le stătea cel mai mult pe inimă. Timp de trei ani, cumătra Méchian bătuse toate drumurile în căutarea Léoniei Cron, fata aceea sedusă, căreia contele de Beauvilliers îi semnase o chitanţă de zece mii de franci

plătibili la majoratul ei. In zadar ceruse ajutorul vărului Fayeux, încasatorul de rente din Vendôme, cel care cumpărase, în numele lui Busch, chitanţa respectivă odată cu un maldăr de alte creanţe vechi provenind din succesiunea domnului Charpier, negustor de grâne şi în timpul liber cămătar. Fayeux nu ştia nimic; le scrisese numai că Léonie Cron ar fi în serviciu la un portărel, la Paris, că plecase de mai bine de zece ani din Vendôme, unde nu se mai întorsese niciodată şi unde el nu putea face cercetări nici măcar pe la rudele ei, căci muriseră toate. Cumătra Méchain dăduse de urma portărelului şi de aici izbutise să afle că Léonie se angajase la un măcelar, apoi la o femeie de moravuri uşoare şi mai târziu la un dentist. Dela dentist însă, firul se rupea iar şi urma se pierdea brusc: caută dacă poţi un ac în claia cu fân sau o fată decăzută, pierdută în mocirla marelui Paris! Bătuse în zadar pe la toate uşile birourilor de plasare, vizitase în van toate hotelurile suspecte, răscolise fără niciun rezultat lumea femeilor de stradă, mereu la pândă, întorcând capul şi punând întrebări ori de câte ori auzea rostindu-se numele de Léonie. Şi iată că în ziua aceea, printr'o simplă întâmplare, pusese mâna pe fata pe care o căutase atât de mult; o găsise aci, aproape de ei, chiar în rue Feydeau, într'un bordel unde se dusese să urmărească o fostă chiriaşă din mahalaua napolitană care-i rămăsese datoare trei franci. Printr'o intuiţie genială o ghici şi o recunoscu sub distinsul nume de Léonide, în clipa în care patroana o chemase în salon cu glasul ei piţigăiat. Busch, încunoştiinţat numaidecât, o întovărăşise acolo din nou, pentru a trata afacerea. Fata aceea grasă, cu părul aspru şi negru ce-i cădea răvăşit până peste sprâncene, cu chipul turtit şi molatic de atâta desfrâu, îl uimise la început; după aceea îşi dădu seama de farmecul ei special, care trebue să fi fost şi mai mare în urmă cu zece ani, înainte de a cădea pradă prostituţiei, şi fu chiar încântat că decăzuse în aşa hal. Ii oferise imediat o mie de franci ca să-i cedeze chitanţa. Şi cum femeia era proastă, primi târgul, bucurându-se ca un copil. In sfârşit, acum putea începe urmărirea contesei de Beauvilliers, căci aveau în mână arma mult căutată, pe care nici nu credeau c'o vor găsi în halul acela de murdărie atât de ruşinos.

— Vă aşteptam, domnule Saccard. Avem ceva de vorbit... Aţi primit scrisoarea mea, nu-i aşa?

In încăperea aceea strâmtă și încărcată cu dosare, în care întunericul se și lăsase și care era luminată slab de o lampă mică și fumegândă, cumătra Méchain, nemișcată și mută, nu se clintea de pe unicul scaun. Iar Saccard, în picioare, silindu-se să nu pară că a venit în urma unei amenințări, începu să vorbească imediat despre afacerea Jordan, cu glas aspru și disprețuitor.

— Să avem iertare! Am venit la dumneata să-ți achit datoria unuia dintre redactorii mei. E vorba de tânărul Jordan, un băiat încântător, pe care-l urmărești fără cruțare, cu o sălbăticie întradevăr revoltătoare... Se pare că nu mai departe de azi dimineață te-ai purtat cu soția lui așa cum unui bărbat care se respectă i-ar fi rușine să se poarte...

Mirat că se vede atacat tocmai când se pregătea să pornească el ofensiva, Busch își pierdu cumpătul, uită de povestea cealaltă și își ieși din sărite din cauza acesteia.

— Pentru Jordan? Pentru Jordan veniți?... In afaceri, nu există femeie și nici cavalerism. Eu atâta știu: când cineva e dator, trebue să plătească... Niște indivizi care își bat joc de mine de ani de zile și dela care abia dacă am izbutit să scot ban cu ban, patru sute de franci! Ei drăcia dracului! Da, am să le scot mobila în vânzare, îi arunc mâine dimineață în stradă. dacă nu văd aici diseară, pe biroul meu, cei trei sute treizeci de franci și cincisprezece centime pe care mi-i mai datorează!

Și când Saccard, din tactică și pentru a-l scoate din sărite, îi spuse că fusese plătit înzecit pentru o creanță care nu-l costase desigur nici zece franci, Busch turbă de furie.

— Sigur! Toți vorbiți la fel... Mai sunt și spezele însă, nu-i așa? Datoria de trei sute de franci s'a urcat la peste șapte sute... Dar ce-mi pasă mie de asta?... Nu mi se plătește, încep urmărirea! Cu atât mai rău dacă dreptatea costă mult! Asta-i vina ei, nu a mea!... După dumneata, ar însemna că dacă am cumpărat o creanță cu zece franci, eu s'o cedez tot pentru zece franci și cu asta, basta! Dar riscul meu, dar alergăturile mele, dar munca mea cu capul, dar inteligența cheltuită? Poftim, pentru afacerea Jordan poți s'o întrebi și pe doamna care-i aci de față. Ea s'a ocupat cu această afacere. Ah, câte drumuri n'a făcut, câte tălpi n'a rupt tot urcând scările redacțiilor, de unde era alungată ca o cerșetoare, fără ca odată măcar să i se fi dat adresa căutată. Afacerea asta am fost siliți s'o urmărim

luni și luni de zile, nu ne-a lăsat să dormim multe nopți, am muncit la ea ca la una din capodoperele noastre, mă costă o avere, dacă ar fi să socotim numai cincizeci de centime de fiecare oră!

Se aprindea tot mai tare și arăta cu un gest larg dosarele care-i umpleau încăperea.

— Am aici creanțe pentru mai bine de două milioane de franci, creanțe provenind din toate timpurile și din toate clasele sociale, creanțe mărunte și creanțe colosale... Dacă îmi plătești un milion pe ele, poftim, sunt ale dumitale... Când te gândești că sunt unii debitori pe care-i urmăresc de un sfert de veac! Pentru a obține dela ei câteva sute de franci nenorociți, uneori chiar și mai puțin, aștept ani de zile, aștept să facă avere sau să moștenească ceva... Ceilalți, necunoscuții — cei mai numeroși — zac aici, uitați-vă în colțul acesta, în grămada asta enormă. Asta-i neantul sau mai bine zis materia brută din care trebue să scot viață, vreau să spun din care trebue să trăiesc eu, și asta numai dumnezeu știe după câte complicații, cercetări și necazuri!... Și dumneata ai vrea ca atunci când îmi cade în mână unul solvabil, să mă port cu el cu mănuși! A, nu! Prea ar trebui să fiu prost; nici dumneata n'ai fi atât de prost!

Fără a mai pierde timpul discutând, Saccard își scoase portofelul.

— Iți voi da două sute de franci, iar dumneata îmi vei înapoia dosarul Jordan și-mi vei semna o chitanță cum că totul a fost achitat.

De furie, Busch sări în sus.

— Două sute de franci! Niciodată!... Vreau trei sute treizeci de franci și cincisprezece centime! Nu-l iert nici măcar cu o centimă!

Dar cu vocea lui potolită și cu stăpânirea de sine a omului care cunoaște bine puterea banului, atunci când e scos la vedere, când îl pui înaintea cuiva, Saccard repetă de două, trei ori:

— Iți dau două sute de franci...

Iar evreul, convins de fapt că e mai cuminte să te învoiești, consimți, furios și cu lacrimi în ochi.

— Sunt prea slab! Grea meserie!... Pe cuvântul meu de cinste, mă las jumlit, mă las furat!... Mă rog, de vreme ce ești

aici, nu te jena, mai ia și altele! Da, poftim, caută în grămadă și mai ia, că tot ai dat două sute de franci!

Apoi, după ce semnă o chitanță și scrise un bilețel portărelului, deoarece dosarul nu se mai afla la el, Busch se așeză greoi la biroul lui, atât de enervat, că l-ar fi lăsat pe Saccard să plece, dacă cumătra Méchain, care până atunci nu scosese niciun cuvânt, nu i-ar fi spus:

— Și afacerea noastră?

Busch își reaminti deodată și era gata să se răzbune. Dar toate cuvintele pregătite dinainte, toată povestea, toate întrebările și întreaga desfășurare a convorbirii, îi dispăru din minte, în graba lui de a ajunge la faptul în sine.

— Da, afacerea, adevărat!... V'am scris, domnule Saccard, pentrucă avem o socoteală veche de descurcat...

Intinse brațul și apucă dosarul Sicardot, pe care i-l deschise în față.

— In anul 1852 ați tras într'o casă care închiria camere mobilate din rue de la Harpe și acolo ați semnat douăsprezece polițe de câte cincizeci de franci fiecare, la ordinul unei domnișoare Rosalie Chavaille, în vârstă de șaisprezece ani, pe care ați violat-o, într'o seară, pe scări... Poftim polițele. N'ați plătit niciuna, pentrucă ați plecat înainte de scadență, fără a lăsa adresa. Partea cea mai proastă e că sunt semnate cu un nume fals, Sicardot, numele primei dumneavoastră soții...

Foarte palid, Saccard îl asculta și se uita la el. In emoția lui, simțea că întreg trecutul reînvie dintrodată, ca o senzație de prăbușire, ca o greutate enormă și confuză care s'ar fi prăvălit asupra lui. In frica ce-l cuprinsese la început își pierdu capul și bâigui:

— De unde știi dumneata asta?... De unde știi?...

Apoi, cu mâinile tremurânde, se grăbi să-și scoată iarăși portofelul, cu unicul gând să plătească imediat, să intre în posesia acelui dosar supărător.

— Cheltuieli n'au fost, nu-i așa?... Face șase sute de franci... De, ar fi multe de spus, dar prefer să plătesc fără să mai discut.

Și-i întinse cele șase hârtii.

— Un moment, strigă Busch, refuzând banii. N'am terminat încă... Doamna pe care o vedeți aici a fost un fel de vară cu Rosalie, și polițele sunt ale ei, pentrucă eu mă ocup de aface-

rea asta în numele ei... Biata Rosalie a rămas infirmă din cauza brutalității dumitale. A suferit mult și a murit într'o mizerie de nedescris, la această doamnă care a adunat-o de pe drumuri... Dacă doamna ar vrea, v'ar povesti niște lucruri...

— Niște lucruri teribile! accentuă cu o voce pițigăiată cumătra Méchain, ieșind din muțenia ei.

Saccard, speriat, se întoarse spre ea, căci așa cum ședea, ghemuită ca un burduf pe jumătate desumflat, uitase de prezența ei. Femeia asta îl neliniștise întotdeauna din cauza negoțului ei suspect, aruncându-se ca o pasăre de pradă asupra valorilor depreciate. Și acum, poftim, o găsea amestecată în afacerea asta neplăcută.

— Da, desigur, nenorocita, e foarte trist! murmură el. Dar dacă a murit, nu văd întradevăr cum... Iată, totuși, cei șase sute de franci.

Busch refuză banii pentru a doua oară.

— Imi pare rău, dar nu știți încă totul! Rosalie a avut un copil... Da, un băiat care merge pe paisprezece ani, un copil care vă seamănă atât de mult, încât nu-l veți putea renega.

Amețit, Saccard repetă de mai multe ori în șir:

— Un copil, un copil...

Apoi, punând cu un gest brusc, la loc, în portofel cele șase sute de franci, zise voios, venindu-și dintrodată în fire:

— Ei, asta-i bună! Vă bateți joc de mine? Dacă există un copil, nu pupați niciun ban dela mine... Copilul e moștenitorul maică-si, așa că lui îi voi da suma asta și tot ce-o să mai dorească pe deasupra... Un copil e un lucru foarte drăguț, foarte natural! Nu-i nicio rușine să ai un copil!... Dimpotrivă, îmi face plăcere, mă face să mă simt mai tânăr, pe onoarea mea!... Unde e, să mă duc să-l văd? Dece nu l-ați adus imediat aici?

Busch rămase la rândul său încremenit, gândindu-se cât de mult stătuse el la îndoială și cât de mult se codise și doamna Caroline să-i desvălue lui Saccard existența lui Victor. Neștiind ce să mai creadă, se încurcă într'o explicație violentă și complicată vorbind despre toate dintrodată, despre cei șase mii de franci reprezentând împrumuturi și cheltuieli de întreținere și pe care-i pretindea cumătra Méchain, despre cei două mii de franci dați ca acont de doamna Caroline, despre instinctele sălbatice ale lui Victor, despre internarea lui la Opera

Muncii. Iar Saccard tresărea la fiecare nou amănunt. Cum aşa, şase mii de franci? Cine ar putea să-i garanteze că acest copil n'a fost explcatat? Un acont de două mii de franci! Avuseseră îndrăzneala să-i stoarcă două mii de franci unei prietene de-a lui? Dar ăsta era pur şi simplu un furt! Abuz de încredere! Şi după ce copilul fusese prost crescut, acum i se cerea să-i mai şi răsplătească pe cei care erau răspunzători de educaţia lui greşită! Nu cumva îşi închipuiau că au de a face cu un idiot?

— Niciun ban! le strigă el. Auziţi? Să nu vă închipuiţi că veţi vedea vreun ban dela mine!

Palid, Busch se ridicase dela birou.

— Asta rămâne de văzut. Am să te dau în judecată.

— Nu mai vorbi prostii! Ştii foarte bine că justiţia nu se ocupă cu chestii de astea!... Şi dacă îţi închipui că mă vei putea şantaja, înseamnă că eşti un caraghios, fiindcă mie nu-mi pasă de nimic. Un copil! Ţi-am spus că asta mă încântă!

Şi fiindcă cumătra Méchain îi stătea în cale, o dădu cu brutalitate la o parte, ca să poată ieşi. Innecându-se de furie, femeia îi strigă din capul scărilor, cu vocea ei piţigăiată:

— Bestie! Canalie!

— Ne mai vedem noi! urlă Busch, trântind uşa în urma lui din toate puterile.

Saccard era atât de enervat, încât porunci vizitiului să-l ducă direct acasă, în rue Saint-Lazare Se grăbea să dea ochii cu doamna Caroline, căreia îi spuse de-a-dreptul tot ce avea de spus, mustrând-o dela început că dăduse cei două mii de franci.

— Dar, bine, draga mea, cine a mai auzit să arunci banii cu atâta uşurinţă!... Dece dracu nu m'ai întrebat şi pe mine?

Ea, înmărmurită că Saccard cunoştea toată povestea, tăcu. Aşa dar, avusese dreptate, scrisoarea aceea era dela Busch! Acum nu mai avea nimic de ascuns, de vreme ce-şi luase altcineva sarcina să-i povestească, în locul ei, totul. Se mai codea totuşi, ruşinată tocmai din cauza omului acestuia care-i punea întrebări fără niciun fel de stânjeneală.

— Am vrut să-ţi cruţ o supărare... Bietul copil era într'un hal de decădere!... Ţi-aş fi spus totul demult, dacă un sentiment...

— Ce sentiment?... Iţi mărturisesc că nu te înţeleg...

Ea nu încercă nici să-i explice şi nici să se scuze, cuprinsă

de tristețe, plictisită de tot și de toate, tocmai ea care deobicei avea atâta curaj în viață: în acest timp, Saccard vorbea întruna, încântat și întradevăr întinerit.

— Bietul copil! Te asigur că-mi va fi foarte drag... Foarte bine ai făcut că l-ai dus la Opera Muncii ca să-l mai șlefuiască puțin. Dar îl vom scoate de acolo, îi vom angaja profesori... Am să mă duc mâine să-l văd, da, mâine, dacă nu voi fi prea ocupat.

A doua zi avu loc o ședință a consiliului de administrație, mai trecură încă două zile, apoi încă o săptămână, fără ca Saccard să găsească o clipă liberă. Vorbea destul de des de copil, amânându-și mereu vizita, lăsându-se dus de torentul năvalnic al afacerilor. In primele zile ale lui Decembrie, acțiunile atinseră cursul de două mii șapte sute de franci, într'o înfrigurare ne mai pomenită, nefirească și care sguduise întreaga Bursă. Partea proastă era însă că veștile îngrijorătoare se întețeau, că urcarea continua cu furie, într'o atmosferă de indispoziție crescândă, insuportabilă. Incepuse să se vorbească pe față de catastrofa fatală și totuși acțiunile urcau mereu, urcau neîncetat, prin însăși forța încăpățânată a acelui entuziasm uimitor, lipsit de orice sens. Saccard nu mai trăia decât în minciuna exagerată a triumfului său, înconjurat ca de un nimb de această ploaie de aur pe care o făcea să cadă asupra Parisului, fiind în acelaș timp destul de deștept ca să-și dea seama că terenul era minat, crăpat, amenințând să se scufunde sub el. Și deși la fiecare lichidare ieșea câștigător, nu înceta să tune și să fulgere împotriva jucătorilor *à la baisse*, ale căror pierderi trebuiau să fie înspăimântătoare. Oare, n'o să izbutească să-i învingă? Ceeace-l supăra mai mult însă, era bănuiala că alături de Gundermann, făcând jocul acestuia, se iviseră și alți vânzători, poate chiar dintre oamenii Băncii Universale care trădaseră trecând la inamic, pierzându-și credința în el și grăbiți să scape de acțiuni.

Intr'o zi, în timp ce Saccard își exprima față de doamna Caroline nemulțumirea sa, aceasta crezu că a venit momentul să-i mărturisească tot.

— Dragul meu, să știi că am vândut și eu... Am vândut ultima noastră mie de acțiuni la cursul de două mii șapte sute de franci.

Saccard rămase uluit, ca în fața celei mai mârșave trădări.

— Ai vândut! Doamne, ai vândut!

Ea îi apucase mâinile și i le strângea, adânc mâhnită, amintindu-i că, atât ea cât și fratele ei, îl preveniseră. Acesta din urmă, care era tot la Roma, îi trimitea scrisori pline de îngrijorare cu privire la urcarea exagerată a acțiunilor, urcare pe care nu și-o explica și care trebuia stăvilită cu orice preț, dacă nu voiau să se prăbușească în prăpastie. Nu mai departe decât în ajun primise dela el o scrisoare prin care Hamelin îi dădea ordinul formal să vândă. Și ea vânduse.

— Tu! Tu! repetă Saccard, tu erai aceea care mă combăteai, tu erai aceea a cărei prezență o simțeam în umbră! Acțiunile voastre au fost acelea pe care a trebuit să le răscumpăr!

De astădată, contrar obiceiului său, el nu-și dădu frâu liber furiei și doamna Caroline suferea și mai mult din cauza descurajării lui, căci ar fi vrut să-i explice, să-l facă să renunțe la lupta aceasta fără crutare care nu se putea sfârși decât printr'un masacru.

— Ascultă-mă, dragul meu... Gândește-te că cele trei mii de acțiuni pe care le-am avut au produs mai mult de șapte milioane și jumătate. Nu înseamnă asta un câștig neașteptat, exagerat? Pe mine, una, toți banii ăștia mă sperie, nu pot crede că sunt ai mei... Nu este vorba, însă, de interesul nostru personal. Gândește-te la interesele tuturor acelora care ți-au încredințat averile lor, sume ce ajung la un total de milioane, pe care tu le riști în acest joc! Pentruce să susții urcarea asta nebunească? Pentruce s'o mai și forțezi? Toată lumea îmi spune că, în mod fatal, ne așteaptă catastrofa... Acțiunile nu vor putea urca la infinit și nu-i nicio rușine ca ele să-și recapete valoarea reală. Ar însemna atunci că Banca noastră este o bancă solidă și asta ar fi salvarea ei.

Dar el se sculă brusc în picioare.

— Vreau să ating cursul de trei mii! Am cumpărat și voi mai cumpăra, chiar dacă ar fi să sar în aer din cauza asta... Mai bine să sar în aer, mai bine să sară în aer totul cu mine, decât să nu ating și să nu mențin cursul de trei mii de franci!

După lichidarea din 15 Decembrie, acțiunile urcaseră la două mii opt sute, la două mii nouă sute. Iar în ziua de 21 atinseră la Bursă, în mijlocul unei mulțimi înnebunite, cursul

de trei mii douăzeci de franci. Nu mai exista nici adevăr şi nici logică, ideea de valoare îşi pierduse conţinutul şi era pe cale să-şi piardă orice sens real. Se spunea că Gundermann, contrar măsurilor sale pline de prevedere, se angajase în nişte riscuri înspăimântătoare; de luni de zile de când alimenta scăderea, pierderile lui crescuseră la fiecare chenzină, în salturi enorme, în aceeaşi măsură în care crescuse şi urcarea. Şi începuse să circule svonul că pe data asta, s'ar putea să fie dat peste cap. Toate minţile se zăpăciseră şi toată lumea nu se mai aştepta decât la minuni.

In clipa aceasta supremă, Saccard ajuns în culmea gloriei, simţind cum se cutremură pământul de teama nemărturisită a prăbuşirii, era un adevărat rege. Când trăsura lui ajungea în rue de Londres şi trăgea în faţa palatului măreţ al Băncii, un valet scobora în fugă treptele şi desfăşura un covor care se întindea dela intrare şi până la marginea trotuarului; deabia după aceea Saccard binevoia să coboare din trăsură, făcându-şi intrarea în localul băncii, ca un suveran ce nu înţelege să pună piciorul pe caldarâmul pe care păşesc simplii muritori.

X

La sfârșitul anului, în ziua când trebuia să se facă lichidarea din Decembrie, sala cea mare a Bursei era plină încă dela douăsprezece și jumătate, într'un tumult ne mai pomenit de glasuri și mișcare. Neliniștea creștea, de fapt, de câteva săptămâni, și în această ultimă zi de luptă se manifesta printr'o adunare sgomotoasă în rândurile căreia începuse să se audă zăngănitul armelor bătăliei ce avea să înceapă. Afară era ger, dar un soare luminos de iarnă pătrundea cu razele sale oblice prin fereastra înaltă, înveselind o parte a sălii aceleia goale, cu coloane severe și cu bolta tristă ce părea și mai rece din cauza picturilor alegorice în tonuri cenușii; gurile de calorifer ce se întindeau de jur împrejurul arcadelor răspândeau o căldură plăcută în mijlocul curentului rece al ușilor cu gratii ce se deschideau continuu.

Moser, care juca *à la baisse*, mai îngrijorat și mai galben la față decât oricând, se lovi de Pillerault, care juca *à la hausse*. Acesta stătea înțepenit, cu un aer arogant, pe picioarele lui lungi de cocostârc.

— Ai auzit? Se spune că...

Dar ca să poată fi auzit, trebui să vorbească mai tare, în sgomotul tot mai puternic al convorbirilor, sgomot regulat, monoton, asemănător clipocitului unei ape revărsate ce se scurge la nesfârșit.

— Se spune că în Aprilie vom avea război... Nici nu se poate sfârși altfel, cu înarmările astea formidabile... Germania nu vrea să ne lase timp să aplicăm noua lege militară pe care Camera urmează s'o voteze... De altfel, Bismarck...

Pillerault izbucni în râs.

— Ia mai slăbește-mă cu Bismarck al dumitale.. Chiar eu am stat cinci minute de vorbă cu el, astă vară, când a fost la noi. Pare să fi un băiat tare de treabă... Dacă nici după succesul sdrobitor al Expoziției nu ești mulțumit, ce te poate oare mulțumi pe dumneata? Ei, dragul meu, Europa toată e la picioarele noastre.

Moser dădu din cap cu îngrijorare și în fraze întrerupte în fiecare clipă de îmbrâncelile mulțimii, continua să-și exprime temerile. Piața era prea înfloritoare, de o prosperitate suprasaturată, care nu făcea doi bani, întocmai ca grăsimea oamenilor obezi. Prea răsăriseră multe afaceri în urma Expoziției, lumea se lăcomise prea tare, ajungând pur și simplu la o nebunie a jocului. Nu era o adevărată nebunie, de pildă, ca acțiunile Universalei să ajungă la trei mii treizeci?

— Ah, asta te doare pe dumneata! Și apropiindu-se de el adăugă apăsând pe fiecare silabă.

— Dragul meu, diseară se va încheia la trei mii șaizeci... Vă veți da cu toții peste cap, asta v'o garantez eu!

Moser, deși nu putu rămâne nepăsător, fluieră scurt, disprețuitor, și se uită în sus ca pentru a-și întări și mai mult faima prefăcutei sale liniști sufletești, privind spre cele câteva femei care se aplecau deasupra galeriei ce ducea spre oficiul telegrafic și priveau cu uimire spectacolul acelei săli în care nu aveau dreptul să intre. Blazoane cu nume de orașe, coloane și cornișe, adânceau perspectiva ștearsă pe care infiltrațiile apei o pătaseră cu galben.

— A, dumneata erai? exclamă Moser, lăsându-și capul în jos și recunoscându-l pe Salmon, care i se oprise în față, cu veșnicul și largul său surâs pe buze.

Apoi, turburat, ca și cum ar fi văzut în surâsul acesta o confirmare a prezicerilor lui Pillerault, rosti:

— In sfârșit, dacă știi ceva, spune-mi și mie... Logica mea e simplă. Sunt cu Gundermann, pentrucă Gundermann, orice ai zice, e tot Gundermann... Cu el totul sfârșește bine!

— Dar cine ți-a spus dumitale că Gundermann joacă *à la baisse?* întrebă Pillerault batjocoritor.

Auzind asta, Moser făcu niște ochi speriați. De multă vreme, la Bursă, se vorbea numai de faptul că Gundermann îl pândește pe Saccard, că alimentează jocul *à la baisse* împotriva

Băncii Universale, așteptând s'o strângă de gât la vreun sfârșit de lună, de pe urma unei sforțări brusce, atunci când va suna ceasul să sdrobească piața sub greutatea milioanelor lui; și dacă acum atmosfera era atât de încărcată, asta se întâmpla din cauză că toată lumea credea și repeta că bătălia va avea loc chiar în ziua aceea și că va fi o bătălie necruțătoare, în care una din cele două armate trebue să rămână la pământ, distrusă. Puteai fi însă vreodată sigur de ceva, în lumea de minciună și șiretenie a Bursei? Lucrurile cele mai sigure, cele mai trâmbițate, deveneau la cea mai ușoară suflare, subiecte de îndoială pline de îngrijorare.

— Dumneata negi evidența, murmură Moser. E adevărat, n'am văzut ordinele, așa că nu pot afirma nimic... Dar dumneata, Salmon, ce părere ai? Ce dracu, Gundermann nu poate ceda!

Și nu mai știa ce să creadă în fața surâsului tăcut al lui Salmon, surâs care devenea din ce în ce mai mic, ajungând abia perceptibil.

— Ah! adăugă el, arătând cu capul spre un om gras care tocmai trecea pe acolo, dacă ăsta ar vrea să vorbească, n'aș mai avea nicio grijă. El vede limpede totul.

Era faimosul Amadieu, care trăia încă din lovitura dată în afacerea cu acțiunile minelor din Selsis, acțiuni cumpărate cu câte cincisprezece franci bucata, dintr'o încăpățânare idioată și revândute, mai târziu, cu un câștig de vreo cincisprezece milioane, așa, la întâmplare, fără să fi prevăzut sau să fi calculat ceva. Era venerat pentru marea lui capacitate financiară; era urmat de o adevărată curte care încerca să-i prindă din sbor fiecare cuvânt și care juca numai în sensul pe care păreau să-l arate vorbele sale.

— Pe dracu! strigă Pillerault, care nu înțelegea să renunțe la teoria lui în legătură cu riscul, cel mai bun lucru este să-ți urmărești ideea, așa, la întâmplare... In lumea noastră totul depinde de noroc. Ori ai noroc, ori n'ai. Așa că la ce bun să te mai gândești? Eu, unul, ori de câte ori am chibzuit lucrurile, era cât pe aci să mă poticnesc... Uite, atâta vreme cât îl voi vedea pe omul ăsta stând pe poziție, la postul lui, cu aerul lui voios, dornic să înghită totul, voi cumpăra.

Și arătase cu un gest spre Saccard, care tocmai intrase și se așezase la locul lui obișnuit, rezemat de stâlpul primei

arcade din stânga. Ca toţi conducătorii băncilor importante, el îşi avea locul lui bine cunoscut de toţi, unde funcţionarii şi clienţii erau siguri că-l vor găsi în zilele de Bursă. Numai Gundermann se mândrea cu faptul că el nu calcă niciodată în sala aceea mare; ba încă mai mult, nu trimitea nici măcar vreun reprezentant oficial. Se simţea însă peste tot prezenţa unei armate a lui şi el domnea aici ca un stăpân absent şi suveran, printr'o adevărată legiune de remizeri şi de agenţi care-i aduceau ordinele, fără să mai pomenim de oamenii lui, atât de numeroşi, încât fiecare dintre cei de faţă putea fi bănuit drept un soldat misterios al lui Gundermann. Impotriva acestei armate nedeclarate dar omniprezente, lupta Saccard, personal şi pe faţă. In spatele lui, în unghiul format de stâlp, era o bancă, dar el nu se aşeza niciodată, rămânând totdeauna în picioare în timpul celor două ore cât ţinea bursa, ca şi cum ar fi dispreţuit oboseala. Câteodată, când se simţea copleşit, îşi sprijinea doar cotul de piatra care se înnegrise şi se lustruise din cauza tuturor celor care o atinseseră; în goliciunea palidă a edificiului, dunga aceasta de murdărie lucioasă care se întindea ca un ornament desgustător la înălţimea omului, pe uşi, pe pereţi, pe scări, în sală, produsă de sudoarea a generaţii de jucători şi de hoţi, constituia şi ea o trăsătură caracteristică a Bursei. Foarte elegant, foarte corect îmbrăcat, în stofă fină şi lenjerie strălucitoare, ca toţi jucătorii de bursă de altfel, Saccard apărea în mijlocul acelor ziduri înconjurate de o dungă neagră, cu figura binevoitoare şi odihnită de om lipsit de griji.

— Aţi auzit? zise Moser, vorbind mai încet. Este acuzat că susţine urcarea, cumpărând masiv. Dacă Banca Universală joacă cu acţiunile ei, e pierdută.

Pillerault, însă, protestă.

— Bârfeli! Parcă se poate şti cu siguranţă cine vinde şi cine cumpără!... Vine aici pentru clienţii băncii, ceeace e firesc şi mai vine şi pentru el personal căci desigur că joacă.

Moser, de altfel, nu mai insistă. La Bursă, nimeni n'ar fi îndrăznit încă să vorbească sus şi tare despre campania ne mai pomenită condusă de Saccard, despre cumpărăturile pe care le făcea în contul societăţii sub numele unor oameni de paie ca Sabatani, Jantrou şi alţii, mai ales funcţionari de-ai lui. Circula numai un svon, şoptit la ureche, desminţit, apărând din

nou, deşi nimeni nu putea aduce vreo dovadă concretă. La început, nu făcuse altceva decât să-şi susţină cu prudenţă cursurile, revânzând imediat ce i se prezenta ocazia ca să nu-şi mobilizeze prea mult capitalurile şi ca să umple tezaurul băncii cu titluri. Dar acum intrase în luptă şi prevăzuse că în ziua aceea va trebui să procedeze la cumpărări exagerate, dacă voia să rămână stăpân pe situaţie. Işi dăduse ordinele şi părea la fel de liniştit ca deobicei, cu toată nesiguranţa lui asupra rezultatului final şi cu toată turburarea pe care o resimţea din cauză că se angaja şi mai mult pe o cale pe care o ştia teribil de periculoasă.

Deodată, Moser, care se dusese să dea târcoale prin jurul celebrului Amadieu, ce stătea de vorbă cu un omuleţ mărunt şi cu o mutră vicleană, se întoarse foarte agitat, bâiguind:

— L-am auzit! l-am auzit cu urechile mele. A spus că ordinele de vânzare date de Gundermann depăşesc zece milioane... Oh! vând, vând, am să vând totul!

— Zece milioane! Ei, drăcia dracului! murmură Pillerault cu vocea puţin schimbată, dar asta-i luptă la cuţite, nu glumă!

Şi în sgomotul tot mai mare de glasuri şi convorbiri particulare, nu se mai discuta decât despre acest duel sălbatic dintre Gundermann şi Saccard. Nu se puteau deosebi cuvintele, dar svonul care circula şi era cauza întregii agitaţii se referea la încăpăţânarea liniştită şi logică a unuia de a vinde şi la înverşunarea pătimaşă a celuilalt de a cumpăra mereu. Veştile contradictorii, care circulau la început în şoapte, sfârşeau prin izbucniri de trompetă. De îndată ce deschideau gura, unii strigau, căci nu puteau fi auziţi din cauza gălăgiei, în timp ce alţii, făcând pe misterioşii, se plecau la urechea vecinilor lor şi vorbeau foarte încet, chiar şi atunci când nu aveau nimic de spus.

— Totuşi, eu continuu să joc *à la hausse!* hotărî Pillerault, care se liniştise între timp. Soarele străluceşte prea frumos, aşa că acţiunile vor mai urca.

— Se va prăbuşi totul, răspunse Moser cu încăpăţânarea lui jalnică. Furtuna e aproape; am avut o criză noaptea trecută.

Dar surâsul lui Salmon, care-i asculta pe rând, deveni atât de ascuţit, încât amândoi rămaseră nemulţumiţi, fără a avea nicio atitudine. Oare diavolul ăsta atât de puternic, atât

de misterios și atât de discret să fi găsit un al treilea sistem de a juca, nici *à la baise*, nici *à la hausse?*

Din locul unde se afla, Saccard vedea îngroșându-se în jurul lui mulțimea lingușitorilor și a clienților. Mâinile se întindeau întruna spre el și el le strângea pe toate cu aceeași bună dispoziție, punând în fiecare strângere de mână făgăduiala unei victorii. Unii veneau în goană, schimbau câteva cuvinte cu el și plecau încântați; mulți se încăpățânau să rămână și nu-i mai dădeau pace, mândri că fac parte din grupul lui. Deseori, Saccard se arăta binevoitor, fără a-și aminti însă numele celor cu care vorbea. Așa de pildă, căpitanul Chave se văzu nevoit să-i pomenească de Maugendre, pentru a fi recunoscut. Căpitanul, care se împăcase cu cumnatul său, îl îndemna pe acesta să vândă; dar strângerea de mână a directorului fu de ajuns ca să-l înflăcăreze din nou pe Maugendre, insuflându-i o nădejde nemărginită. După aceea veni Sédille, din consiliul de administrație, marele negustor de mătăsuri, care avea nevoie de o scurtă consultație. Firma îi era în primejdie, soarta lui fiind legată de aceea a Băncii Universale în așa mare măsură, încât orice eventuală scădere ar fi însemnat pentru el prăbușirea. Ingrijorat, mistuit de patimă, având pe deasupra și alte necazuri cu fiul său Gustave care nu făcea nicio ispravă la Mazaud, Sédille simțea nevoia să fie liniștit, încurajat. Bătându-l ușor pe umeri, Saccard îl făcu să plece plin de încredere și elan. După el urmă o adevărată defilare: Kolb, bancherul, care vânduse demult, dar care pândea încă un moment favorabil; marchizul de Bohain, care, cu aerul lui condescendent de mare nobil, se prefăcea că vine la Bursă din curiozitate și din lipsă de ocupație; chiar și Huret, care nu păstra pică pe nimeni și care era prea abil ca să nu rămână prieten cu oamenii până în ziua prăbușirii lor finale, venea să vadă dacă nu cumva mai era rost de câștigat ceva. Dar când apăru Daigremont, toți se dădură în lături. Era foarte puternic și toți remarcară amabilitatea lui, felul în care glumea, cu un aer de camaraderie încrezătoare. Jucătorii *à la hausse* se bucurau, pentrucă Daigremont avea reputația unui om priceput, care știa să părăsească o firmă la cea mai mică sguduitură; era deci limpede că Banca Universală nu se clătina încă. Mai veniră și alții, schimbând doar câte o privire cu Saccard, oameni de-ai lui, funcționari însărcinați să dea ordine,

care cumpărau și pe contul lor, furați de patima jocului a cărui epidemie decima personalul din rue de Londres, mereu la pândă, ascultând la uși, într'o permanentă goană după informații. Așa, de pildă, Sabatani, cu grația lui molatică de italian corcit cu oriental, trecu de două ori pe acolo, făcându-se că nici nu-l vede pe Saccard, în timp ce, la câțiva pași mai departe, Jantrou stătea nemișcat, cu spatele, și părea cufundat în lectura telegramelor sosite dela bursele din străinătate, care erau afișate in niște rame zăbrelite. Remizierul Massias, care alerga mereu, îmbrânci întregul grup și făcu un mic semn din cap, pentru a da, probabil, răspuns la vreo însărcinare dusă în grabă la bun sfârșit. Și pe măsură ce ora deschiderii se apropia, tumultul neîncetat al mulțimii, valul de oameni ce alunecau într'o parte și în alta, umpleau sala cu o gălăgie și cu un vuiet asemănător refluxului.

Toată lumea aștepta primul curs.

Mazaud și Jacoby își făcuseră apariția la *corbeille*, ieșind din cabina agenților de schimb, unul lângă altul, cu aerul celei mai corecte colegialități. Știau totuși că sunt adversari într'o luptă necruțătoare ce ținea de săptămâni întregi și care putea să se sfârșească prin ruina unuia dintre ei. Mazaud, scund, cu o talie subțire de bărbat bine, era de o vioiciune plină de veselie, la care contribuise în mare parte norocul avut până atunci, noroc grație căruia moștenise, la 32 de ani, firma unui unchi; pe câtă vreme Jacoby, fost procurist, devenit agent la o vârstă mai înaintată, mulțumită clienților care-l comanditau, avea burtă mare și pasul greoi ca la șaizeci de ani, fiind un bărbat corpolent, cărunt și chel, cu un aspect de om cumsecade căruia îi e dragă viața. Amândoi, cu carnetele în mână, vorbeau despre vreme, ca și când n'ar fi ținut în mâinile lor, pe cele câteva foi de hârtie, milioanele pe care aveau să le schimbe, ca pe niște focuri de armă, în ucigătoarea învălmășeală a cererii și a ofertei.

— Ei, ce spui de gerul ăsta?

— Oh, închipue-ți, am venit pe jos, atât de frumos e afară!

Ajunși în dreptul locului numit *corbeille*, acel vast bazin circular încă neîmbâcsit de hârtiile inutile și de biletele de încheiere ce se aruncă acolo, se opriră o clipă, sprijinindu-se de rampa de catifea roșie care îl înconjoară, continuând să-și

spună din când în când lucruri banale, dar pândind cu coada ochiului la tot ce se petrece în jurul lor.

Cele patru galerii în formă de cruce închise prin grilaje, formând un fel de stea cu patru colţuri şi având în mijlocul lor *corbeille*-ul, erau locul sacru unde publicul nu avea acces. Şi între cele patru braţe, ceva mai în faţă şi lateral, era un alt compartiment, unde se aflau funcţionarii jocului cu bani lichizi; oarecum dominându-i pe aceştia stăteau cei trei funcţionari care înregistrau cotele aşezaţi pe nişte scaune înalte, în faţa unor registre imense; iar pe partea cealaltă, un compartiment mai mic, însă deschis şi numit „chitara", desigur din cauza formei sale, îngăduia funcţionarilor şi jucătorilor să se pună în legătură directă cu agenţii. In spate, în unghiul format de alte două braţe, se ţinea, în mijlocul mulţimii, piaţa rentelor franceze, la care fiecare agent era reprezentat, ca şi la bursa unde se juca pe bani lichizi, printr'un funcţionar special, având un anumit carnet; agenţii de schimb stăteau la *corbeille*, şi nu se ocupau decât de operaţiile pe termen, absorbiţi cu totul de bătălia nebunească a jocului.

Dar zărind în galeria din stânga pe procuristul său Berthier, care-i făcea semne, Mazaud se duse să schimbe cu el câteva cuvinte, pe şoptite, deoarece procuriştii aveau dreptul să intre numai pe coridoare, la o distanţă respectabilă de rampa de catifea roşie, unde nu trebuia să pătrundă nicio mână profană. Mazaud venea în fiecare zi la Bursă întovărăşit de Berthier şi de alţi doi funcţionari ai săi, cel dela vânzările pe bani lichizi şi cel dela rente, cărora li se alătura de cele mai multe ori lichidatorul, fără a mai pune la socoteală pe funcţionarul însărcinat cu primirea telegramelor, care era tot tânărul Flory, cu faţa din ce în ce mai năpădită de barba lui deasă, din care nu se mai zăreau decât sclipirile ochilor lui duioşi. De când câştigase zece mii de franci, a doua zi după Sadova, Flory, zăpăcit de pretenţiile domnişoarei Chuchu, care ajunsese capricioasă şi lacomă, juca nebuneşte pe contul lui, fără niciun fel de calcul, urmând întru totul jocul lui Saccard, în care avea o încredere oarbă. Ordinele pe care le afla şi telegramele ce-i treceau prin mână îi erau deajuns ca să se orienteze. In momentul când cobora dela telegraful instalat la primul etaj, cu amândouă mânile pline de telegrame, se văzu

silit să-l cheme pe Mazaud printr'un gardian; Mazaud tocmai se despărțea de Berthier și se îndrepta spre „chitară”.

— Ce părere aveți, domnule, să le deschid și să le clasez?

— Da, desigur, dacă sosesc așa, grămadă... Ce sunt astea?

— Oh! mai toate ordine de cumpărare pentru Universale.

Cu o mână exersată, agentul răsfoi, vădit satisfăcut, telegramele. Avea angajate în contul lui Saccard sume considerabile trecute în report; primise din partea lui, chiar în dimineața aceea, ordine foarte mari de cumpărare, sfârșind prin a deveni agentul recunoscut al Băncii Universale. Și cu toate că nici până atunci nu se simțise prea îngrijorat, entuziasmul acesta continuu al publicului, cumpărările acestea pline de încăpățânare, cu tot cursul exagerat al acțiunilor, îl linișteau. Printre semnatarii telegramelor, un nume îi atrase luarea aminte, acela al lui Fayeux, încasatorul de rente din Vendôme, care își făcuse, probabil, o clientelă foarte numeroasă de mici cumpărători printre fermierii, bigoții și preoții din acea regiune, pentrucă nu trecea săptămână, fără să nu-i trimită, ca și în ziua aceea, telegrame peste telegrame.

— Dă acestea la vânzările pe bani, îi spuse Mazaud. Și nu aștepta să ți se aducă telegramele aici. Rămâi sus și preia-le singur.

Flory se duse și se rezemă de balustrada unde se juca pe bani lichizi, strigând cât'îl țineau puterile:

— Mazaud! Mazaud!

Cel care se apropie de el era Gustave Sédille, deoarece, la Bursă, funcționarii pierzându-și numele lor propriu, poartă numele agentului pe care-l reprezintă. Flory se numea și el acolo tot Mazaud. După ce plecase dela firma Mazaud de aproape doi ani, Gustave se întorsese în cele din urmă din nou, cu gândul ca prin asta să-l determine pe tatăl său să-i plătească datoriile. Și în ziua acea, funcționarul principal fiind lipsă, el era însărcinat cu vânzările cu bani lichizi, lucru care-i plăcea. Flory îi șopti ceva la ureche și căzură amândoi de acord să nu cumpere pentru Fayeux decât la ultimul curs, după ce vor fi jucat pentru ei, pe baza ordinelor încasatorului de rente, cumpărând și revânzând mai întâi pe numele omului lor de paie, astfel ca să pună ei mâna pe diferență, întrucât urcarea li se părea sigură.

Intre timp, Mazaud se îndrepta spre *corbeille*. Dar, la fie-

care pas, un gardian îi înmâna din partea vreunui client care nu se putuse apropia de el, o fişă pe care era notat în grabă, cu creionul, un ordin. Fiecare agent îşi avea fişa lui, de o anumită culoare: roşie, galbenă, albastră, verde, pentru a putea fi uşor deosebită de celelalte. Cea a lui Mazaud era verde, culoarea speranţei; şi micile bucăţi de hârtie se strângeau în mâinile lui, prin necontenitul du-te vino al gardienilor care le luau dela capătul galeriilor, din mâna funcţionarilor şi judecătorilor. Aceştia îşi procuraseră dinainte o cantitate de fişe, pentru a câştiga timp. Oprindu-se din nou în faţa rampei de catifea, Mazaud dădu de Jacoby, care ţinea şi el în mână o mulţime de fişe al căror număr creştea mereu, fişe roşii, roşii ca sângele proaspăt curs din rană: erau desigur ordine de ale lui Gundermann şi de ale oamenilor lui, căci toată lumea ştia că Jacoby, în masacrul ce se pregătea era agentul jucătorilor *à la baisse.* Stătea acum de vorbă cu un alt agent, Delarocque, cumnatul lui, un creştin ce se însurase cu o evreică; acesta era un bărbat chel, spătos, roşcovan şi îndesat, introdus în lumea cluburilor şi servind la Bursă ordinele lui Daigremont, care se certase de curând cu Jacoby, după cum mai înainte se certase cu Mazaud. Povestea pe care o istorisea Delarocque, o poveste fără perdea despre o femeie ce se înapoiase desbrăcată la bărbatul ei, făcea să-i strălucească ochii din care clipea întruna, în timp ce, cu o expresie pătimaşă, îşi agita mereu carnetul plin de fişe de un albastru blând ca al cerului de Aprilie.

— Domnul Massias întreabă de dumneavoastră, îi spuse lui Mazaud un gardian.

Acesta se îndreptă repede spre capătul galeriei. Remizierul, trup şi suflet în solda Băncii Universale, îi aducea veşti dela culisă, care începuse să funcţioneze sub peristil, cu tot gerul aspru de afară. Unii jucători intrau totuşi din când în când în sală, pentru a se mai încălzi, culisierii, însă, înfofoliţi în paltoane, cu gulerele de blană ridicate, se ţineau dârzi, făcând cerc, ca deobicei, sub orologiu, plini de însufleţire, strigând şi gesticulând atât de tare, încât nu mai simţeau frigul. Nathanson se arăta cel mai activ dintre ei; era pe cale de a deveni om mare, favorizat de noroc din ziua în care, după ce demisionase dela Creditul Mobiliar, avusese ideea să închirieze o încăpere şi să-şi deschidă un birou.

Cu un glas grăbit, Massias îi aduse la cunoştinţă că deoarece cursurile aveau tendinţa să scadă ca urmare a pachetului de valori pe care jucătorii *à la baisse* îl aruncau pe piaţă, Saccard avusese ideea să opereze la culisă, pentru a influenţa asupra primului curs oficial dela *corbeille*. Acţiunile Băncii Universale ajunseseră în ajun la 3030 de franci, şi el îi transmisese lui Nathanson ordinul să cumpere o sută de bucăţi, pe care un alt culisier trebuia să le ofere la 3035. Asta însemna o creştere de cinci franci.

— Bine, vom avea acest curs! zise Mazaud.

Şi se reîntoarse la grupul agenţilor care erau în păr. Se adunaseră acolo şaizeci, începând, contrar regulamentului, să încheie tranzacţii la cursul mijlociu, în aşteptarea semnalului de deschidere. Ordinele date la un curs fixat dinainte nu influenţau piaţa, deoarece acest curs era de aşteptat, în timp ce ordinele date la cursul cel mai bun posibil, a căror execuţie liberă era lăsată la aprecierea agentului, hotărau continua oscilare a diferitelor cote. Un bun agent trebuia să aibă fineţe, prevedere, prezenţă de spirit şi muşchi mlădioşi, pentrucă de cele mai multe ori rapiditatea era aceea care asigura izbânda, fără a mai vorbi de faptul că trebuia să aibă, înainte de toate, relaţii serioase în lumea marii finanţe, informaţii culese cam de peste tot, şi telegrame primite dela Bursele franceze şi străine. Mai avea nevoie şi de o voce puternică, pentru a putea striga tare.

Când sună ora unu, bătăile clopotului trecură ca un vârtej pe deasupra mulţimii de capete; şi nici nu apucase să se stingă ultima lui vibraţie, că Jacoby, cu amândouă mâinile sprijinite pe rampa de catifea, începu să strige cu o voce puternică, întrecând cu mult glasurile celorlalţi.

— Vând Universale!... Vând Universale!...

Nu fixa niciun preţ, aşteptând cererea. Cei şaizeci de agenţi se apropiaseră şi stăteau roată în jurul *corbeille*-ului, în care primele fişe aruncate începuseră să facă pete de culori vii. Faţă în faţă, se priveau unii pe alţii şi se măsurau din ochi, ca nişte duelişti la începutul luptei, foarte nerăbdători să vadă stabilindu-se primul curs.

— Vând Universale, striga mereu cu vocea lui groasă Jacoby. Vând Universale.

— La ce curs? întrebă Mazaud cu voce subţire, dar atât

de ascuţită, încât o întrecea pe a colegului său, ca un cântec de flaut ce acoperă acompaniamentul violoncelului.

Şi Delarocque propuse cursul din ajun.

— La 3030, cumpăr Universale.

Dar imediat supralicită un alt agent.

— La 3035, trimite-mi Universale.

Era cursul culisei, menit să împiedice arbitrajul pe care trebuia să-l pregătească Delarocque: o cumpărare la *corbeille* şi o vânzare imediată la culisă, pentru a încasa cei cinci franci ai urcării. Aşa că Mazaud se hotărî, fiind sigur că Saccard îl va aproba.

— La 3040, cumpăr... Trimite-mi Universale, la 3040.

— Câte? întrebă Jacoby.

— Trei sute.

Işi însemnară amândoi operaţia în carnete şi afacerea se încheie, primul curs fiind astfel fixat, cu o urcare de zece franci faţă de cursul din ajun. Mazaud se desprinse din grup şi se duse să indice cifra cotatorului care se ocupa de Universale. După aceea, timp de douăzeci de minute se deschiseră parcă zăgazurile: cursurile celorlalte valori fiind deasemenea stabilite, se ajunse la tranzacţii cu întreg pachetul de acţiuni aduse de agenţi, fără să aibă loc mari variaţii. Şi totuşi, cotatorii, cocoţaţi pe scaunele lor, prinşi între larma dela *corbeille* şi între cea dela vânzările pe bani lichizi, care funcţionau deasemenea cu febrilitate, abia prididеau cu înscrierea tuturor noilor cote aduse în goană de agenţi şi de funcţionari. In spate, piaţa rentelor era deasemenea foarte vie. De când se deschisese Bursa, mulţimea nu mai vocifera singură, în sgomotul acela ca o neîncetată revărsare de ape, căci pe deasupra ei se ridicau acum strigătele sălbatice ale cererii şi ofertei, un vacarm caracteristic ce urcă, coboară şi se opreşte, pentru a reîncepe în sunetele inegale şi sfâşietoare, ca strigătele păsărilor de pradă pe timp de furtună.

In picioare, lângă stâlp, Saccard surâdea. Suita lui se mărise, urcarea Universalelor cu zece franci emoţionase întreaga Bursă, mai ales că fusese prevăzută demult o prăbuşire în ziua lichidării. Huret se apropiase de el, întovărăşit de Sédille şi de Kolb care se prefăcea că regretă cu glas tare prudenţa care-l determinase să-şi vândă acţiunile la cursul de 2500, în timp ce Daigremont, voind să pară dezinteresat, se

plimba la braţ cu marchizul de Bohain, povestindu-i, bine dispus, despre înfrângerea suferită de caii săi, la cursele de toamnă. Dar mai ales Maugendre triumfa, bătându-şi joc de căpitanul Chave care se încăpăţâna totuşi în pesimismul său, spunând că numai urma alege. Şi aceeaşi scenă se repeta între Pillerault lăudărosul şi Moser melancolicul, unul fericit din cauza acestei nebunii a urcării, celălalt strângând din pumni şi vorbind de urcarea asta încăpăţânată şi stupidă ca despre un animal turbat care, până la urmă, tot va fi doborît.

Trecu o oră; cursurile rămâneau aproape aceleaşi. La *corbeille*, tranzacţiile continuau mai puţin aprinse, încheindu-se pe măsură ce soseau noile ordine şi telegramele. Pe la mijlocul oricărei Burse intervenea deobicei un fel de acalmie a tranzacţiilor curente, în aşteptarea luptei hotărîtoare a ultimului curs. Se mai auzeau totuşi strigătele puternice ale lui Jacoby, strigăte acoperite de notele ascuţite ale lui Mazaud, angajaţi şi unul şi celălalt în operaţiuni cu primă „Ofer Universale" la 3040, dintre care 15... „Cumpăr Universale" la 3040, dintre care 10... Câte? Douăzeci şi cinci... Trimite-le. Erau, probabil, ordinele lui Fayeux, pe care le executa Mazaud, căci mulţi jucători din provincie, pentru a-şi limita pierderea, înainte de a se lansa în afaceri de bursă pe termen, cumpărau şi vindeau cu primă. Apoi, dintrodată, începu să circule un svon, se auziră câteva glasuri întretăiate: Universalele scăzuseră cu cinci franci; şi într'un interval foarte scurt scăzuseră cu zece franci, apoi cu cincisprezece franci, ajungând la 3025.

Tocmai în clipa aceea Jantrou, care se ivise din nou, după o scurtă absenţă, îi şopti lui Saccard la ureche că baroana Sandorff era acolo, în strada Brogniart, în cupeul ei, şi că dorea să ştie dacă trebuia să vândă. Intrebarea aceasta pusă tocmai în clipa în care cursurile începeau să scadă, îl scoase din sărite. Văzu, în gând, vizitiul nemişcat, cocoţat pe capră şi pe baroana răsfoindu-şi carnetul, ca la ea acasă, cu ferestrele închise. Răspunse:

— Ia să mă lase în pace! Dacă vinde, o strâng de gât!

Massias, care auzise că acţiunile scăzuseră cu cincisprezece franci, alergă, ca la un strigăt de alarmă, dându-şi bine seama că va fi nevoie de el. Intradevăr, Saccard, care pregătise o lovitură pentru a învinge cu ultimul curs, anume o telegramă ce urma să-i fie trimisă dela Bursa din Lyon, unde urcarea

era sigură, începea să fie îngrijorat văzând că telegrama nu mai sosește; și această neașteptată scădere de cincisprezece franci putea să ducă la un dezastru.

Indemânatic, Massias nu se opri în fața lui, ci îl atinse doar cu cotul și prinse ordinul din sbor, trăgând cu urechea.

— Iute, la Nathansohn! patru sute, cinci sute, cât va trebui!

Lucrurile se petrecură atât de repede, încât numai Pillerault și Moser observară. Ei porniră pe urmele lui Massias, pentru a afla ce se întâmplă. De când era în solda Băncii, Massias devenise un om cu greutate. Toți incercau să-l tragă de limbă sau să-i citească peste umăr ordinele primite. Iar el realiza acum câștiguri frumoase. Cu aerul lui surâzător de ghinionist, pe care norocul nu-l prea răsfățase până atunci, se mira el singur de această întorsătură a soartei, declarând că viața de câine dela Bursă începe să fie suportabilă și nu mai afirma că trebue să fii evreu ca să reușești.

La culisă, în aerul înghețat al peristilului pe care razele palide ale soarelui dela ora trei nu-l mai încălzeau, Universalele scăzuseră mai puțin repede decât la *corbeille*. Astfel că Nathansohn, înștiințat de samsarii lui, realiza acum arbitrajul care nu-i reușise la început lui Delarocque: cumpărase în sală la 3025 și revânduse sub colonadă la 3035. Toată afacerea nu ținuse mai mult de trei minute, în care timp câștigase șaizeci de mii de franci. Cumpărăturile făcute afară influențaseră imediat operațiile dela *corbeille* unde acțiunile urcaseră din nou la 3030, datorită echilibrului pe care-l exercită unul asupra altuia cele două târguri, cel legal și cel tolerat. Iureșul funcționarilor care alergau din sală, la peristil, făcându-și loc cu coatele prin mulțime, nu mai înceta. Totuși, cursurile culisei erau gata să cedeze din nou, când un ordin adus de Massias lui Nathansohn le susținu la 3035 și le urcă la 3040; iar ca urmare, Universalele ajungeau și la parchet, la valoarea primului lor curs. Dar era greu să fie menținut, căci tactica lui Jacoby și a celorlalți agenți care lucrau în numele jucătorilor *à la baisse*, consta, evident, din a-și rezerva vânzările masive pentru încheiere, cu scopul de a inunda piața și de a provoca o prăbușire, în zăpăceala ultimei jumătăți de oră. Saccard își dădu atât de limpede seama de pericol, încât, printr'un semn convenit, îl înștiință pe Sabatani, care, la câțiva pași mai

încolo, își fuma liniștit țigara, cu aerul său distrat și obosit de muieratic. Acesta, strecurându-se imediat prin mulțime, cu mlădierea lui de șopârlă, se îndreptă spre „chitară", unde, trăgând cu urechea și urmărind cursurile, nu mai conteni transmițând ordine lui Mazaud, pe fișele verzi ale acestuia, fișe din care avea o cantitate mare. Totuși atacul era atât de violent, încât Universalele scăzură din nou cu cinci franci.

Nu mai era decât un sfert de oră până să sune de închidere. In momentul acela mulțimea se învârtea și vocifera ca lovită de chinurile iadului; la *corbeille* oamenii lătrau, urlau, făcând un sgomot ca de cazan de tuci, pe care îl scapi jos. Și atunci avu loc incidentul pe care Saccard îl aștepta cu atâta îngrijorare.

Tânărul Flory, care, dela început, nu făcuse altceva decât să alerge dela telegraf, din zece în zece minute, încărcat cu telegrame, apăru din nou, făcându-și drum prin mulțime și citind de astă dată o telegramă de al cărei conținut părea încântat.

— Mazaud! Mazaud! strigă cineva.

Și Flory, bineînțeles, întoarse capul, ca și când ar fi auzit strigându-se propriul său nume. Era Jantrou, care voia să știe ce se mai întâmplă. Dar funcționarul îl îmbrânci, foarte grăbit și fericit că la închiderea Bursei Universalele vor fi în urcare, căci telegrama vestea că acțiunile urcau la Bursa din Lyon, unde se produseseră cumpărări atât de masive, încât aveau să se resimtă și la Bursa din Paris. Intradevăr, între timp începură să sosească alte telegrame și un mare număr de agenți primiră ordine. Rezultatul fu imediat și considerabil.

— La 3040, cumpăr Universale, repeta Mazaud cu vocea lui enervată și foarte subțire.

Și Delarocque, copleșit de cereri, îl supralicită cu cinci franci.

— La 3045, cumpăr.

— Vând la 3045, răcni Jacoby. Două sute, la 3045.

— Trimite-le.

Atunci Mazaud însuși urcă cursul!

— Cumpăr la 3050.

— Câte?

— Cinci sute... Trimite-mi.

Dar sgomotul, întovărășit de un haos de mișcări dezordonate, deveni atât de puternic, încât nici agenții nu se mai pu-

teau înțelege între ei. Și, pradă zelului profesional, se văzură siliți să continue prin gesturi, de vreme ce vocile joase ale unora se înnecaseră, în timp ce glasurile stridente ale altora se ascuțiseră la culme. Gurile se deschideau, enorme, fără însă să se audă vreun sunet distinct; doar mâinile vorbeau: o mișcare dinăuntru înafară a celor care ofereau, o altă mișcare, dinafară înăuntru, a celor care cumpărau; degetele ridicate arătau cantitatea, capetele spuneau da sau nu cu un singur semn. De înțeles, puteau înțelege numai cei inițiați; făcea impresia unei crize colective de nebunie. Sus, la galeriile telegrafului, femeile își aplecau capetele mirate și înspăimântate în fața acelui spectacol extraordinar. In locul unde se ținea bursa rentelor aveai impresia că lumea se luase la bătaie, formând în mijloc un mănunchi de oameni furioși și cu pumnii ridicați amenințător, în timp ce două valuri de oameni care străbăteau acea parte a sălii, împingeau grupurile, destrămându-le și adunându-le la un loc într'o necontenită mișcare. Intre bursa de efecte cu bani lichizi și *corbeille,* supraviețuind furtunii deslănțuite a capetelor, nu se mai vedeau decât cei trei cotatori cocoțați pe scaunele lor înalte, care pluteau la suprafață ca niște epave, formând, cu registrele lor, o pată albă. Ei se mișcau când la dreapta, când la stânga, urmărind fluctuația rapidă a cursurilor ce li se aruncau. Mai ales în sectorul tranzacțiilor cu bani lichizi îmbrânceala ajunsese la culme, totul era o masă compactă de capete în care nu se distingea nicio figură, un furnicar întunecat, luminat doar de micuțele pete albe ale carnetelor agitate în vânt. Iar la *corbeille,* în jurul bazinului pe care fișele aruncate îl umpleau acum cu o floră multicoloră, se zăreau numai capete încărunțite și țeste care luceau; se distingea paloarea fețelor obosite care se clătinau și mâini nerăbdătoare întinzându-se, toată acea mimică în ritm de dans a trupurilor, gata parcă să se mănânce unele pe altele, dacă nu le-ar fi despărțit rampa. Furia ultimelor clipe pusese, de altfel, stăpânire și pe public; în sală, oamenii se stâlceau unii pe alții, într'un tropot nesfârșit, într'o învălmășeală de turmă slobozită pe o cărare prea îngustă. Și în masa compactă a redingotelor, jobenele lucioase erau singurele care mai străluceau în lumina ce străbătea în sală prin geamurile înalte.

Deodată însă, un sunet de clopot străbătu vacarmul. Totul se liniști, mișcările încetară, vocile amuțiră peste tot, și la

„lichid" și la rentă și la *corbeille*. Nu se mai auzea decât murmurul surd al publicului, asemenea vuietului unui torent care, intrând din nou în matca lui, își adună ultimele ape. In agitația care mai dăinuia încă, se anunțară ultimele cursuri. Universala ajunsese la 3060, încheindu-se cu o urcare de 30 de franci față de cursul din ajun. Zăpăceala jucătorilor *à la baisse* era desăvârșită. Și această lichidare avea să fie dezastruoasă pentru ei, deoarece diferențele chenzinei aveau să se soldeze prin sume considerabile.

Inainte de a părăsi sala, Saccard se ridică în vârful picioarelor, de parcă ar fi vrut să îmbrățișeze mai bine cu privirile mulțimea din jur. In culmea triumfului părea întradevăr mai mare; ai fi zis că toată făptura lui măruntă se umflă și se lungește, devenind enormă. Cel pe care părea că-l caută pe deasupra capetelor, era absentul Gundermann, Gundermann pe care ar fi vrut să-l vadă doborît, scrâșnind din dinți și cerând iertare. Aceasta fu ziua lui cea mare, aceea despre care se mai vorbește încă, așa cum se vorbește despre bătălia dela Austerlitz [1]) și dela Marengo [2]). Clienții și prietenii îi ieșiră grăbiți înainte. Marchizul de Bohain, Sédille, Kolb și Huret îi strângeau mâinile, în timp ce Daigremont, cu falsul lui surâs de om de lume, îl felicita, cu toate că știa că la Bursă, victoriile de acest fel sunt mortale. Maugendre, exaltat și entuziasmat, l-ar fi sărutat pe amândoi obrajii, deși vedea că Chave dă și de data asta din umeri. Dar adevărata adorație, religioasă aproape, venea din partea lui Dejoie, care, sosit în fugă dela ziar ca să afle fără întârziere cota ultimului curs, rămăsese la câțiva pași de el, nemișcat, țintuit locului de dragoste și admirație, cu ochii strălucind de lacrimi. Jantrou dispăruse, ducându-se, desigur, să transmită vestea baroanei Sandorff. Massias și Sabatani, radioși, gâfâiau ca în amurgul triumfal al unei mari bătălii.

— Ei, ce vă spuneam? strigă Pillerault fericit.

Moser, abătut, murmură câteva amenințări surde.

— Da, da, la marginea prăpastiei vă așteaptă prăbuși

---

[1]) Localitate din Moravia unde francezii i-au învins în 1805 pe austriaci. (N. T.).

[2]) Localitate din Italia unde francezii i-au învins în 1800 pe austriaci. (N. T.).

rea,.. Avem de plătit socotelile pentru Mexic, chestiunea Romei, care s'a încurcat şi mai rău de când cu Mertana [1]) iar Germania care ne va cădea în spate foarte curând... Da, da, şi idioţii ăştia care se urcă tot mai sus, ca să aibă de unde cădea mai bine! Ah, s'a dus dracului totul!

Şi cum, de astădată, Salmon îl privea fără să mai zâmbească, adăugă:

— Asta-i şi părerea dumitale, nu-i aşa? Când totul merge prea bine, înseamnă că sfârşitul e pe aproape.

Intre timp, sala se golise, nu mai rămăsese decât fumul de ţigară plutind în aer, ca un nor albăstrui, des şi îngălbenit de praful ce se ridicase. Mazaud şi Jacoby, luând din nou o atitudine corectă, intraseră împreună în biroul agenţilor de schimb, ultimul mai emoţionat de pierderile lui personale — secrete — decât de înfrângerea clienţilor, pe câtă vreme primul, care nu juca, se afla încă sub impresia bucuriei produse de ultimul curs, smuls cu atâta curaj. Stătură câteva minute de vorbă cu Delarocque, cu privire la schimbul de angajamente, ţinându-şi în mâini carnetele pline de notiţe, pe care lichidatorii lor urmau să le despoaie chiar în seara aceea, pentru a transcrie afacerile încheiate. In timpul acesta, în sala funcţionarilor, o încăpere joasă, întretăiată de coloane şi asemănătoare unei săli de clasă prost întreţinută, cu un şir de pupitre şi cu un vestiar în fund, Flory şi Gustave Sédille, care se duseseră să-şi ia pălăriile, râdeau sgomotos, aşteptând să afle cursul mediu, pe care funcţionarii sindicatului, aşezaţi în faţa unuia dintre pupitre, îl stabileau după cursul cel mai ridicat şi după cursul cel mai scăzut. Pe la trei şi jumătate, după ce afişul fu lipit de un stâlp, amândoi nechezară, fluierară şi imitară cântecul cocoşului, mulţumiţi de frumoasa operaţie pe care o realizaseră traficând cu ordinele de cumpărare ale lui Fayeux. Aceasta însemna o pereche de cercei cu briliante pentru Chuchu, care îl tiraniza acum pe Flory cu pretenţiile ei, şi un semestru plătit anticipat pentru Germaine Cœur, pe care Gustave făcuse prostia să i-o sufle definitiv lui Jacoby. Acesta se încurcase acum cu o călăreaţă dela Hipodrom. De altfel, vacarmul persista în sala funcţionarilor, unde se făceau tot felul de farse stupide, ca de pildă pălării burduşite, într'o îmbrânceală de

[1]) Localitate din Italia unde trupele papale şi cele franceze l-au învins în 1867 pe Garibaldi. (N. T.).

școlari în recreație. Pe de altă parte, sub peristil, culisa tocmai încheia ultimele afaceri și Nathansohn, încântat de arbitrajul făcut, se hotărî să coboare treptele, odată cu ultimii jucători care întârziau acolo cu tot gerul pătrunzător. Dela ora șase în sus, toată fauna asta de jucători, de agenți de schimb, de culisieri și remizieri, după ce unii își vor fi stabilit câștigul sau paguba, iar ceilalți își vor fi pus la punct notele de curtaj, aveau să îmbrace haina de seară, pentru a sfârși ziua, conform concepției lor ciudate cu privire la bani, în restaurante și teatre, serate mondene sau alcovuri galante.

In seara aceea, în Parisul care veghează și care petrece, n'a existat alt subiect de vorbă decât despre formidabilul duel dintre Gundermann și Saccard. Femeile căzute pradă jocului, din patimă sau din modă, își făceau o plăcere din a folosi cuvinte tehnice ca: lichidare, primă, report, deport, fără ca prin asta să le înțeleagă întotdeauna sensul. Se vorbea mai ales de situația critică a jucătorilor *à la baisse* care, de luni de zile, plăteau la fiecare nouă lichidare diferențe din ce în ce mai mari, pe măsură ce Universalele urcau, depășind orice limită logică. Desigur, mulți jucau fără acoperire și se lăsau reportați, neputând preda acțiunile; dar se încăpățânau și își continuau operațiunile *à la baisse*, în speranța unei apropiate prăbușiri a cursurilor; totuși, cu toate reporturile ce tindeau să crească, pe măsură ce banii deveneau tot mai rari, jucătorii *à la baisse*, istoviți, sdrobiți, aveau să fie nimiciți, dacă mai continua urcarea. In realitate, Gundermann, despre care se spunea că e șeful lor atotputernic, se afla în cu totul altă situație, pentrucă el avea în pivnițele lui un miliard și dispunea de trupe inepuizabile pe care le putea trimite în foc, oricât de lungă și de ucigătoare ar fi fost lupta. Da, asta era forța de neînvins: să poți rămâne vânzător „cu descoperire", știind că vei avea mereu cu ce plăti diferențele, până în ziua în care scăderea totală a acțiunilor îți va aduce victoria.

Se vorbea mereu, se făcea socoteala sumelor imense care fuseseră înghițite, tot punându-le la bătaie la fiecare 15 și 30 ale lunii, ca pe niște rânduri de soldați pe care-i macină gloanțele, saci cu galbeni ce se topeau în focul jocului de bursă. Nici-odată până atunci Gundermann nu suferise un atac atât de crâncen, îndreptat împotriva puterii lui, pe care o voia suverană și indiscutabilă. Căci, dacă era, cum îi plăcea lui s'o re-

pete, un simplu negustor de bani și nu un jucător, avea fermă convingere că pentru a rămâne negustor de bani, cel mai mare din lume, care dispune de averea publică, trebuia să fie stăpânul absolut al pieței. Nu se bătea pentru câștigul imediat, ci pentru însăși suveranitatea sa, pentru viața sa. De aici provenea recea încăpățânare și măreția sălbatică a luptei. Se plimba pe bulevarde, o lua pe rue Vivienne, cu chipul său palid și indiferent, cu pasul său de bătrân istovit, fără ca nimic din ființa lui să trădeze cea mai mică îngrijorare. Nu credea decât în logică. Orice curs al Universalelor care depășea două mii de franci, însemna un început de nebunie; la trei mii de franci era nebunie curată și acțiunile trebuiau să cadă din nou, așa cum cade o piatră svârlită în aer. In consecință, aștepta. Va intra, oare, în joc cu tot miliardul? Lumea fremăta de admirație în jurul lui Gundermann, după cum fremăta și de plăcerea de a-l vedea doborît; în timp ce Saccard, care provoca un entuziasm din ce în ce mai sgomotos, avea de partea lui femeile, saloanele, toată societatea pestriță a jucătorilor, care încasau diferențe atât de mari, de când băteau monetă din credința lor, traficând cu muntele Carmel și cu Ierusalimul. Apropiata ruină a marii finanțe evreiești era decretată, catolicismul va pune stăpânire asupra banilor tot așa cum pusese stăpânire asupra sufletelor. Numai că dacă oștașii câștigau serios, Saccard se trezi fără bani, golindu-și tezaurul în necontenitele sale cumpărări de acțiuni. Din cele două sute de milioane disponibile, aproape două treimi fuseseră imobilizate în felul acesta. Era marea prosperitate, triumful înnăbușitor, care sufocă. Orice societate care vrea să stăpânească Bursa pentru a-și menține cursul acțiunilor ei, este o societate sortită pieirii. Din cauza asta, el nu intervenise la început decât cu prudență. Dar avusese întotdeauna imaginație, vedea lucrurile în mare, transforma în poeme suspectele sale învârteli de aventurier. De data asta însă, cu Banca Universală, o afacere întradevăr mare și prosperă, ajunsese la visuri de cucerire atât de extravagante, la o idee atât de nebunească, atât de enormă, încât nici el însuși nu și-o formula în mod limpede. Partea proastă era că vedea rărindu-se rândurile sale, că nu-i mai rămăseseră pentru măcel decât câteva milioane. Apoi, dacă venea scăderea, avea să fie rândul lui să plătească diferențe și, neputând ridica titlurile, va fi nevoit să ceară ca sumele

să-i fie reportate. Deşi era victorios, cea mai mică pietricică ar fi putut să-i răstoarne întregul mecanism. Asta o presimţeau cu toţii, chiar şi cei mai credincioşi, cei care credeau în urcare ca în bunul dumnezeu. Şi ceeace pasiona acum întregul Paris, în confuzia şi îndoiala care cuprinsese toată lumea, era duelul dintre Gundermann şi Saccard, în care învingătorul îşi va pierde tot sângele, lupta corp la corp a doi monştri legendari, sdrobind între ei pe toţi nenorociţii aceia care făceau jocul lor, ameninţând să se sugrume unul pe altul, deasupra ruinelor care se îngrămădeau.

Pe neaşteptate, la 3 Ianuarie, chiar a doua zi după încheierea conturilor ultimei lichidări, Universalele scăzură cu cincizeci de franci. Faptul produse o puternică emoţie. Adevărul era că totul scăzuse; piaţa, obosită de atâta vreme, umflată peste măsură, plesnea din toate încheieturile, două sau trei firme veroase se prăbuşiră cu sgomot. De fapt, lumea ar fi trebuit să fie obişnuită cu salturile violente ale cursurilor, care variau uneori cu câteva sute de franci în timpul aceleiaşi zile de Bursă, înnebunite parcă, asemenea acului busolei pe vreme de furtună. Dar în fiorul care-i străbătu, recunoscură cu toţii începutul prăbuşirii. Universalele scădeau! Strigătul acesta îşi făcea drum şi se răspândea în mulţime, într'un murmur alcătuit din uimire, speranţă şi teamă.

Chiar de a doua zi, Saccard, stând neclintit şi surâzător la postul lui, ridică cursul cu treizeci de franci, mulţumită unor cumpărări masive. Dar în ziua de 5, cu toate eforturile făcute de el, scăderea fu de patruzeci de franci. Universalele nu mai cotau decât trei mii. Şi de atunci fiecare zi aducea o nouă bătălie. In ziua de 6, Universalele urcau din nou. La 7 şi 8 scăzură iar. Era o mişcare irezistibilă, care le târa încetul cu încetul, într'o cădere lentă. Acţiunile Băncii Universale aveau să fie ţapul ispăşitor, ele aveau să plătească pentru nebunia tuturor, pentru crimele celorlalte afaceri de bursă mai puţin cunoscute, pentru nenumăratele întreprinderi suspecte, trâmbiţate cu ajutorul reclamelor, întreprinderi ce se înmulţiseră ca nişte monstruoase ciuperci în solul descompus al regimului. Dar Saccard, care nu mai dormea, care în fiecare după amiază îşi relua locul de luptă acolo, lângă stâlpul lui, trăia halucinaţia unei victorii încă posibile. Ca un şef de armată sigur de planurile sale de luptă, nu ceda terenul decât pas cu pas, sacrifi-

cându-şi ultimii soldaţi, golind casele de bani ale băncii de ultimii saci cu galbeni, pentru a stăvili drumul celor ce-l asaltau. Ziua de 9 Ianuarie marcă încă un succes şi jucătorii *à la baisse* se înfiorară şi dădură înapoi, temându-se ca lichidarea din 15 să nu se îngraşe încăodată cu leşurile lor. Şi el, care nu mai avea niciun ban, fiind silit să pună în circulaţie poliţe, întocmai ca înfometaţii aceia care văd numai banchete în delirul provocat de foamea lor, îndrăznea acum să-şi mărturisească lui însuşi ţinta miraculoasă şi imposibilă de atins spre care tindea, ideea năstruşnică de a-şi răscumpăra toate acţiunile, pentru a ţine vânzătorii fără acoperire, legaţi de mâini şi de picioare, la cheremul lui. Aşa ceva se întâmplase de curând cu o mică societate de cale ferată; casa emitentă strângând toate acţiunile de pe piaţă, şi cum vânzătorii nu-şi putuseră prezenta acţiunile, se predaseră, siliţi să-şi ofere averea şi persoana lor. Ah! dacă l-ar fi putut hăitui, dacă l-ar fi putut înspăimânta pe Gundermann, ajungând să-l prindă fără acoperire! Dacă ar putea să-l vadă într'o bună zi aducându-i miliardul şi rugându-l să nu i-l ia tot, să-i mai lase şi lui cincizeci de centime pe zi, cât îi trebue pentru laptele cu care se hrăneşte! Dar pentru o lovitură ca asta ar fi avut nevoie de şapte până la opt sute de milioane. Până acum aruncase în prăpastie două sute de milioane. Asta însemna că îi mai trebuia încă cinci sau şase sute de milioane de pus la bătaie. Cu şase sute de milioane ar fi putut să ajungă regele aurului şi stăpânul lumii! Ce vis! şi totul era atât de simplu! Pentrucă ideea de valoare a banului dispărea la gradul acesta de înfierbântare. In locul ei nu mai rămâneau decât pionii tablei de şah. In nopţile lui de nesomn îşi ridica armata celor şase sute de milioane şi o făcea să moară întru gloria sa, victorios în cele din urmă în mijlocul dezastrului, înconjurat de ruinele a tot şi a toate.

La 10 Ianuarie, Saccard avu o zi îngrozitoare. La Bursă era tot aşa de vesel şi de liniştit. Şi, totuşi, niciodată un război nu se desfăşurase cu o sălbăticie atât de mută, cu o gâtuire de ceas cu ceas, întinzând capcane peste tot. In bătăliile deslănţuite pentru bani, bătălii surde şi laşe, în care cei slabi sunt înjunghiaţi fără sgomot, nu mai există legături, rudenii sau prietenii: este legea crudă a celor puternici, care ucid pentru a nu fi ucişi. Saccard se simţea foarte singur, fără alt sprijin

înafara nepotolitei lui lăcomii, care-l ținea în picioare, înghițind întruna pe alții. Se temea mai ales de ziua de 14 Ianuarie, când trebuia să aibă loc anunțarea primelor. Dar mai găsi banii necesari pentru cele trei zile premergătoare și la 14, în loc să se prăbușească, Universalele avură o tendință fermă, iar la lichidarea din 15 se încheiară la 2860, cu o scădere numai de o sută de franci față de ultimul curs din Decembrie. Se temuse de un dezastru și acum se prefăcea că crede în victorie. In realitate, însă, pentru prima oară jucătorii *à la baisse* erau învingători, încasând, în sfârșit, diferențe, ei care de luni de zile nu făceau altceva decât să plătească. Situația schimbându-se, Saccard trebui să se lase reportat la Mazaud, care din clipa aceea fu angajat cu sume foarte mari. A doua chenzină a lunii Ianuarie avea să fie hotărîtoare.

De când lupta așa, în sguduiri zilnice care-l asvârleau și-l ridicau din prăpastie, Saccard simțea, în fiecare seară, o nevoie neînfrânată să se amețească. Nu putea să rămână singur, mânca în oraș și își sfârșea nopțile de gâtul vreunei femei. Niciodată nu trăise în felul acesta, făcându-și apariția pretutindeni, alergând din teatru în teatru, din cabaret în cabaret, îngăduindu-și cheltuieli exagerate de om prea bogat. Pe doamna Caroline, ale cărei dojeni îl stânjeneau și care era mereu gata să-i vorbească de scrisorile pline de îngrijorare pe care le primea dela fratele ei, ea însăși fiind disperată de campania lui *à la hausse*, înspăimântător de periculoasă, o evita; o vedea în schimb mai des pe baroana Sandorff, ca și cum perversitatea ei rece, în tainicul apartament din rue Caumartin, i-ar fi schimbat perspectivele, i-ar fi oferit ceasul de uitare de care avea nevoie creierul lui istovit de oboseală. Uneori se refugia acolo pentru a cerceta anumite dosare sau pentru a reflecta la anumite afaceri, fericit la gândul că nimeni din lumea asta nu l-ar putea deranja. Somnul îl dobora și dormea un ceas sau două, singurele ore de minunată uitare; în acest timp baroana nu se rușina deloc și îl scotocea prin buzunare, citindu-i scrisorile, căci devenise față de ea complect mut și nu-i mai da niciun fel de informație folositoare. Baroana era sigură, de altfel, că o mințea ori de câte ori scotea câte o vorbă, așa încât nici nu mai îndrăznea să joace după indicațiile lui. Dar furându-i mereu secretele, ea ajunsese să cunoască bine toate greutățile financiare pe care le avea de înfruntat Banca Uni-

versală, un întreg sistem de polițe, de chitanțe date din complezență pe care banca le sconta cu prudență în străinătate. Saccard, deșteptându-se într'o seară prea devreme și prinzând-o tocmai când îi căuta în portofel, o pălmuise ca pe o femeie de stradă care scotocește prin buzunarele bărbaților. De atunci o bătea mereu, ceeace îi înfuria la început, apoi îi istovea și-i liniștea pe amândoi.

Totuși, după lichidarea din 15, la care pierduse vreo zece mii de franci, baroana începu să nutrească un plan. Cum era obsedată de el, ceru sfatul lui Jantrou.

— Intradevăr, îi răspunsese acesta, cred că aveți dreptate. A venit vremea să treceți de partea lui Gundermann... Duceți-vă la el și povestiți-i tot ce știți, de vreme ce a făgăduit că în ziua în care îi veți aduce o informație precisă, vă va da în schimb și el una.

In dimineața în care baroana se prezentă la Gundermann, acesta era foarte prost dispus. In ajun, cursul Universalelor crescuse din nou. Nu se va isprăvi oare odată povestea cu bestia asta lacomă care-i înghițise atâția bani și care se încăpățâna să nu moară? Ar fi în stare să se ridice din nou și să încheie, la 31, tot în urcare; și Gundermann era furios la gândul că se angajase în această rivalitate dezastruoasă, când ar fi fost mai bine poate să intre și el alături de Saccard. Sdruncinat în tactica lui obișnuită, pierzându-și credința în logica mereu victorioasă, s'ar fi resemnat, în clipa aceea, să bată în retragere, dacă ar fi putut să dea înapoi fără să piardă totul. Avea rareori clipe din astea de descurajare pe care și cei mai mari cuceritori le-au trăit în preajma izbânzii, în ceasul în care oamenii și lucrurile își cer succesul. Și această turburare a unui punct de vedere puternic și atât de limpede, deobicei, provenea din ceața ce se formase încetul cu încetul, din acea taină a operațiunilor de Bursă ce nu pot fi niciodată bine definite. Da, desigur, Saccard cumpăra, juca, dar juca oare pentru clienți serioși, sau cu capitalul societății? Nu mai știa nici el ce să creadă din toate svonurile ce-i veneau din toate părțile. Ușile biroului său imens se trânteau, toți funcționarii tremurau de frica furiei lui, și-i primea pe remizieri cu atâta brutalitate încât obișnuita lor defilare se transforma într'un galop besmetic.

— Ah! dumneata ești! se adresă Gundermann baroanei,

fără pic de politeță în glas. N'am timp de pierdut cu femeile pe ziua de azi.

Ea se zăpăci atât de mult, încât renunță la toate pregătirile și-i spuse dintrodată vestea pe care i-o aducea.

— Dar dacă ți s'ar face dovada că Banca Universală a ajuns la ruină în urma cumpărărilor masive pe care le-a făcut și că este silită să sconteze polițe de complezență în străinătate pentru a-și putea continua campania?

Evreul își stăpâni o tresărire de bucurie. Cu privirea stinsă, răspunse cu aceeași voce certăreață:

— Nu-i adevărat!

— Cum, nu-i adevărat? Dar am auzit-o cu urechile mele și am văzut-o cu ochii mei!

Și baroana voi să-l convingă, explicându-i că avusese în mâini polițe semnate de oameni de paie, pe care-i și numi, cum numi și bancherii din Viena, Frankfurt și Berlin, care le scontaseră. Corespondenții lui îl vor putea informa și va vedea atunci că nu venise la el așa, cu vorbe aruncate în vânt. Mai afirma, deasemenea, că societatea cumpărase pe cont propriu, în unicul scop de a menține urcarea, și că până acum fuseseră înghițite două sute de milioane.

Gundermann, care o asculta cu aerul său posomorît, își organiza în minte campania de a doua zi, într'un mod atât de inteligent și prompt, încât numai în câteva clipe își împărțise ordinele și își fixase sumele. Acum era sigur de victorie, știind din ce mocirlă provenea informația, plin de dispreț față de acest Saccard care fusese atât de idiot încât se încrezuse într'o femeie și se lăsase vândut.

Când baroana sfârși, el își înălță capul și o privi cu ochii lui stinși:

— Ei și? Intrucât mă privește pe mine toată povestea asta?

Ea rămase mirată, atât părea de dezinteresat și de calm.

— Dar mi se pare că în situația dumitale de jucător *à la baisse*...

— Dar cine ți-a spus dumitale că joc *à la baisse?* Eu nu mă duc niciodată la Bursă și nici nu speculez... Toate astea nu mă interesează.

Și glasul lui era atât de nevinovat, încât baroana, cuprinsă de îndoială și speriată, ar fi sfârșit prin a-l crede, dacă n'ar fi

simțit în tonul lui anumite inflexiuni de o naivitate mult prea grosolană. Era limpede că își bătea joc de ea, disprețuind-o ca un bărbat sfârșit și fără nicio dorință.

— Așa că, draga mea prietenă, fiind foarte grăbit și dacă n'ai nimic mai interesant să-mi spui...

O dădea afară. Atunci, ea, furioasă, se revoltă.

— Am avut încredere în dumneata, am vorbit eu prima... Asta-i o adevărată cursă... Mi-ai făgăduit că dacă-ți voi fi de folos, îmi vei fi și dumneata folositor, dându-mi un sfat...

Ridicându-se în picioare, Gundermann o întrerupse. El, care nu râdea niciodată, acum zâmbi, atât de mult haz făcea de păcăleala pe care o trăsese unei femei atât de tinere și atât de frumoase.

— Un sfat? Cu dragă inimă, scumpa mea... Ascultă-mă bine,. Nu juca, nu mai juca niciodată! Te urîțești și apoi nu e frumos ca o femeie să joace!

Și după ce ea plecă, furioasă, Gundermann se închise în birou cu cei doi fii ai săi și cu ginerele lui, împărți rolurile, trimise numaidecât la Jacoby și la alți agenți de schimb pentru a pregăti marea lovitură de a doua zi. Planul lui era simplu: avea să facă ceeace prudența îl oprise să încerce cât timp nu cunoscuse adevărata situație a Băncii Universale; avea să inunde piața prin vânzări masive, acum când știa că banca ajunsese la capătul puterilor ei și că nu mai este în stare să susțină cursurile. Avea să-și pună în joc formidabila rezervă a miliardului său, ca un general care vrea să sfârșească lupta și pe care spionii săi l-au informat asupra punctului slab al inamicului. Logica va triumfa, adeverind încă odată că acțiunile care depășesc adevărata lor valoare, sunt condamnate pieirii.

Tocmai în ziua aceea, Saccard, presimțind pericolul, se duse la Daigremont. Era agitat și simțea că venise timpul să dea o lovitură jucătorilor *à la baisse*, dacă nu voia să fie definitiv sdrobit de aceștia. Și era obsedat de ideea lui năstrușnică, colosala armată de șase sute de milioane ce urma să fie pregătită pentru cucerirea lumii. Daigremont îl primi cu bunăvoința lui obișnuită, în locuința lui princiară, înconjurat de tablourile sale de preț și de tot luxul bătător la ochi, care era plătit la fiecare chenzină de diferențele câștigate la Bursă, fără ca nimeni să poată ști precis ce era solid în spatele acestui de-

cor, mereu amenințat să fie măturat de vreun capriciu al norocului. Până acum nu trădase Banca Universală, refuzând să vândă, prefăcându-se cu ostentaţie că are încredere absolută în ea şi fiind fericit să susţină frumosul rol al jucătorului *à la hausse*, de pe urma căruia câştiga, de altfel, sume serioase. Se complăcuse în situaţia de a nu crâcni în urma lichidării defavorabile din 15, convins, după cum spunea pretutindeni, că urcarea va începe din nou, pândind, totuşi, gata oricând să treacă de partea inamicului la primul semnal mai serios. Vizita lui Saccard şi extraordinara energie de care acesta dădea dovadă, ideea măreaţă despre care îi vorbi şi care consta din a strânge totul de pe piaţă, îi provocară o adevărată admiraţie. Era o nebunie, dar marile figuri de ostaşi şi de financiari nu sunt oare, de cele mai multe ori, nişte nebuni care îşi ating scopurile? Şi făgădui că-i va da ajutor chiar de a doua zi: avea de pe acum posturi puternice, va trece şi pe la Delarocque, agentul lui, pentru a le întări şi mai mult; fără să mai vorbească de prietenii lui, pe la care se va duce personal, formând astfel un fel de sindicat de al cărui sprijin era sigur. După socoteala lui, acest nou corp de armată care putea să intre imediat în luptă avea să se cifreze la o sută de milioane. Suma asta ar fi fost deajuns. Saccard, radios, sigur de victorie, întocmi pe loc planul de bătaie, o mişcare de învăluire de o ne mai pomenită îndrăzneală, împrumutată dela cei mai iluştri conducători de oşti; la început, la deschiderea Bursei, avea să fie o simplă sgândăreală, pentru a-i atrage pe jucătorii *à la baisse* şi a le insufla încredere; apoi, după ce vor fi obţinut primul succes, când cursurile vor începe să scadă, aveau să sosească Daigremont şi cu prietenii lui, cu artileria grea, cu toate acele milioane neaşteptate, care ar răsări ca din senin, luându-i pe la spate şi sdrobindu-i. Avea să fie o înfrângere totală, un masacru. Şi cei doi prieteni se despărţiră, cu strângeri de mână şi cu râsete triumfătoare.

O oră mai târziu, în timp ce Daigremont, care trebuia să cineze în oraş, se dusese să se îmbrace, primi o altă vizită, a baroanei Sandorff. In zăpăceala ei, avusese inspiraţia să vină şi să-l consulte. Se vorbise într'o vreme că este amanta lui; dar între ei doi nu era decât o foarte liberă camaraderie. Erau şi unul şi altul animale de pradă, se cunoşteau prea bine unul pe celălalt, pentru a ajunge la minciuna unei legături. Ea îi

vorbi de temerile ei, de vizita făcută la Gundermann și de răspunsul acestuia, ascunzându-i însă înfrigurarea care o îndemnase la trădare. Și Daigremont făcu haz de ea, o necăji speriind-o și mai mult, cu un aer nedumerit, gata să creadă că Gundermann spusese adevărul când jurase că nu juca *à la baisse;* căci poți să fii sigur vreodată? Bursa e ca un codru des, un codru des într'o noapte întunecoasă, în care fiecare merge dibuind. In întunericul acela, dacă faci prostia să asculți toate născocirile idioate și contradictorii ale oamenilor, îți rupi, la sigur, gâtul.

— Atunci, să nu vând? întrebă ea îngrijorată.

— Dece să vinzi? Ar fi o nebunie! Mâine vom fi stăpâni absoluți. Universalele vor crește din nou la trei mii și o sută. Orice s'ar întâmpla, ține-te bine: vei fi mulțumită de ultimul curs... Mai mult nu-ți pot spune

Baroana plecase și în timp ce Daigremont se îmbrăca, clopoțelul anunță o a treia vizită. Ah! nu! Pe ăsta nu-l va primi! Dar când i se aduse cartea de vizită a lui Delarocque, strigă imediat ca agentul să fie introdus. Și cum acesta, foarte emoționat, zăbovea să vorbească, Daigremont porunci valetului să iasă și își puse singur cravata în fața unei oglinzi.

— Uite ce e, dragul meu, zise Delarocque cu familiaritatea lui de membru al aceluiaș club, mă bizui, nu-i așa, pe prietenia dumitale, deoarece e vorba de ceva delicat... Inchipuește-ți că Jacoby, cumnatul meu, a avut bunăvoința să-mi aducă la cunoștință o lovitură care se pregătește. Mâine, la Bursă, Gundermann și cu ceilalți sunt ferm hotărîți să arunce Universala în aer. Vor svârli pe piață tot pachetul de acțiuni... Jacoby a și primit ordinele și a dat fuga la mine...

— Ei, drăcia dracului! exclamă Daigremont, pălind.

— Așa că înțelegi, am angajate posturi foarte însemnate *à la hausse*, da, pentru vreo cincisprezece milioane, deajuns ca să-ți poți rupe gâtul... Atunci, nu-i așa? Am luat o trăsură și am dat o raită pe la toți clienții mei serioși. Nu-i cinstit, dar intenția e bună.

— Ei, drăcia dracului! repetă celălalt.

— Așa dar, dragul meu, fiindcă tu joci „cu descoperire", am venit să te rog să mă acoperi sau să renunți la pozițiile angajate.

Daigremont strigă:

— Vinde, dragul meu, vinde... Oh! nu! asta nu! nu rămân în casele în care se prăbușesc, ăsta-i un eroism fără rost... Nu cumpăra, vinde! Am la tine acțiuni de aproape trei milioane: vinde-le, vinde tot!

Și cum Delarocque se pregătea în grabă să plece, spunând că mai are și alți clienți de vizitat, Daigremont îi luă mâinile și i le strânse cu putere.

— Iți mulțumesc. Nu voi uita asta niciodată. Vinde, vinde tot!

Rămas singur, își rechemă valetul ca să-l pieptene și să-i perie barba. Ah! ce învățătură de minte! De astădată fusese cât pe ce să se lase păcălit ca un copil! Uite ce înseamnă să-ți pui mintea cu un nebun!

Seara, la Bursa mică, dela ora opt, începu panica. Bursa mică se ținea în epoca aceea pe trotoarul bulevardului des Italiens, la intrarea pasajului Operei; acolo nu era decât culisa, care opera în mijlocul unei mulțimi suspecte de samsari, de remizieri și de speculanți veroși. Printre ei circulau vânzătorii ambulanți, iar cerșetorii care strângeau mucuri de țigări se aruncau în patru labe printre picioarele celor din jur. Stând de-a-curmezișul bulevardului, mulțimea forma o grămadă compactă ca o turmă pe care valul trecătorilor o risipea, dar care se strângea din nou, laolaltă, imediat. In seara aceea se adunaseră acolo aproape două mii de oameni; era o atmosferă blândă, cu un cer înnourat și fumuriu, trăgând a ploaie, după gerurile grozave din ultimul timp. Piața era foarte activă, Universalele erau oferite pretutindeni și cursurile scădeau repede. Așa că, în scurt timp, începură să circule anumite svonuri, să se producă îngrijorare. Ce se întâmpla? Oamenii își șopteau unii altora numele vânzătorilor probabili, după remizierul care dădea ordinul sau după culisierul care îl executa. Dacă cei mari vindeau, asta însemna că se pregătea, desigur, ceva foarte grav. Și dela opt până la zece fu o îmbulzeală ne mai pomenită, toți jucătorii care mirosiseră ceva își desfăcură pozițiile; unii avură chiar timpul ca, din cumpărător să devină vânzător. Toată lumea se duse la culcare îngrijorată, ca în ajunul marilor dezastre.

A doua zi vremea era mizerabilă. Plouase toată noaptea, o ploaie măruntă și rece care înneca orașul, transformându-l din cauza desghețului într'o mocirlă gălbuie și apoasă. Incă

dela douăsprezece și jumătate, Bursa își începu activitatea în atmosfera asta umedă. Mulțimea, în număr ne mai pomenit de mare, se refugiase sub peristil și în sala ce devenise în curând, din cauza umbrelelor ude care se scurgeau, o băltoacă imensă. Rapănul negru de pe ziduri mustea și el, iar prin tavanul de sticlă pătrundea o lumină ștearsă, roșietică și nespus de tristă.

In mijlocul svonurilor alarmante care circulau — diferite povești extraordinare ce zăpăceau mințile — toate privirile îl căutau chiar dela intrare pe Saccard și-l măsurau din cap până'n picioare. Acesta era la postul său, în picioare, lângă stâlp, și arăta la fel ca în celelalte zile, ca în zilele de triumf, cu aerul său de bună dispoziție și de desăvârșită încredere. Aflase că în ajun, la Bursa mică de seară, Universalele scăzuseră cu trei sute de franci. Presimțea o primejdie foarte mare și se aștepta la un asalt furios din partea jucătorilor *à la baisse*. Planul lui de bătaie i se părea însă inatacabil; mișcarea de învăluire a lui Daigremont, sosirea neprevăzută a unei armate proaspete de milioane trebuia să răstoarne totul și să-i asigure încă odată victoria. El unul, nu mai avea bani; tezaurul Băncii Universale era golit, îl sleise și de ultima centimă. Și totuși, nu dispera, fusese reportat de Mazaud pe care îl convinsese într'atâta încât, mărturisindu-i sprijinul pe care avea să-l primească din partea sindicatului lui Daigremont, agentul, deși nu avea acoperire, acceptase noi ordine de cumpărare în valoare de mai multe milioane. Tactica stabilită de ei era de a nu îngădui prea mult scăderea cursurilor la începutul Bursei, de a le susține, războindu-se în așteptarea armatei de întărire. Emoția era atât de vie, încât Massias și Sabatani, renunțând la șireteniile ce nu-și mai aveau rostul, acum, când adevărata situație constituia subiectul tuturor discuțiilor, veniră să stea de vorbă în văzul lumii cu Saccard, apoi alergară să transmită ultimele instrucțiuni ale acestuia, unul lui Nathansohn, sub peristil, celălalt lui Mazaud, care se afla încă în biroul agenților de schimb.

Era unu fără zece și Moser, care tocmai sosea, chinuit de o criză de ficat ce nu-l lăsase să doarmă toată noaptea, îi atrase atenția lui Pillerault că în ziua aceea lumea era palidă și părea bolnavă. Pillerault, pe care apropierea dezastrelor îl făcea

să se bucure în fanfaronada sa de cavaler rătăcitor, izbucni într'un hohot de râs.

— Tu ești bolnav, dragul meu! Toată lumea e foarte veselă. O să vă tragem o chelfăneală s'o țineți minte toată viața!

Adevărul era însă că, din cauza îngrijorării generale, sala părea posomorîtă în lumina aceea roșietică și lucrul acesta se resimțea mai ales din murmurul înnăbușit al vocilor. Nu se mai auzea izbucnirea sgomotoasă a zilelor de mari urcări, agitația, vacarmul acela ca al fluxului și refluxului, ce se revărsa din toate părțile, cuprinzând totul. Nimeni nu alerga, nimeni nu striga, toată lumea se strecura și vorbea pe șoptite, ca în odaia unui bolnav. Deși era o mulțime nesfârșită și circulația se făcea cu greu, totuși abia se auzea un murmur trist, stârnit de șoaptele pline de neliniște ce stăpâneau sala, de veștile proaste ce se spuneau numai la ureche. Mulți tăceau, palizi, cu chipul contractat și cu ochii măriți, căutând să găsească un răspuns pe fețele celor din jurul lor.

— Dumneata, Salmon, nu spui nimic? întrebă Pillerault cu o ironie agresivă.

— De! murmură Moser, face și el ca ceilalți: tace, îi e frică.

Intradevăr, în ziua aceea, când toți așteptau într'o încordare mută, tăcerea lui Salmon nu mai neliniștea pe nimeni.

In jurul lui Saccard, mai ales, se îmbulzeau o mulțime de clienți, tremurând de nesiguranță și dornici de a auzi o vorbă bună. Mai târziu observară că Daigremont nu-și făcuse încă apariția, după cum nu se arătă nici deputatul Huret, care. fiind, desigur, prevenit, devenise din nou câinele credincios al lui Rougon. Kolb, înconjurat de un grup de bancheri, se prefăcea că este absorbit într'o mare afacere de arbitraj. Marchizul de Bohain, mai presus de toate schimbările soartei, își plimba liniștit chipul palid și aristocratic, convins că va câștiga în orice caz, deoarece dăduse ordin lui Jacoby să cumpere tot atâtea Universale, câte îl însărcinase pe Mazaud să vândă. Și Saccard, asaltat de mulțimea celorlalți, de cei credincioși și de naivi, se arăta deosebit de binevoitor, liniștindu-l pe Sédille și pe Maugendre, care, cu buzele tremurânde și cu ochii umezi, cerșeau speranța izbânzii. Le strânse mâna cu putere, punând în acest gest făgăduiala fermă că vor învinge.

Apoi, lăsând să creadă că e absolut fericit, la adăpost de orice pericol, începu să se vaite de o nimica toată.

— Ce să vă spun, sunt tare necăjit. Au uitat pe frigul ăsta o camelie în curte și acum a pierit.

Cuvintele lui circulară din gură în gură și lumea se înduioșă de soarta cameliei. Ce om și Saccard ăsta! De o încredere nesdruncinată, mereu surâzând, fără să poți ști dacă totul nu este decât o mască menită să ascundă înspăimântătoarele griji care pe un altul, l-ar fi chinuit!

— Animalul! Ce frumos e! murmură Jantrou la urechea lui Massias, care tocmai venea spre el.

Chiar atunci, Saccard îl chemă pe Jantrou, căci în clipa aceea supremă își amintise de după amiaza când fiind împreună cu el văzuse cupeul baroanei Sandorff postat în strada Brogniart. Era oare și acum acolo, în această zi de criză? Oare vizitiul stătea în ploaie, tot așa, nemișcat, cocoțat pe capră, în timp ce baroana aștepta cursurile îndărătul ferestrelor trase?

— Bineînțeles că se află acolo! răspunse Jantrou cu jumătate de glas și este din toată inima alături de dumneata, ferm hotărîtă să nu dea un pas înapoi... Suntem cu toții aici, neclintiți, la posturile noastre.

Saccard se simți fericit de încrederea pe care i-o arătau, deși se cam îndoia că baroana și toți ceilalți erau dezinteresați. De altfel, în orbirea patimei lui, credea că merge tot pe drumul victoriei, urmat de întreg poporul său de acționari, acel popor de umili și de oameni de lume, vrăjiți, fanatizați, sau de femei frumoase amestecate printre servitoare, cuprinse de acelaș avânt plin de credință.

In sfârșit, clopotul sună, trecând ca un vaiet de alarmă pe deasupra capetelor ce se mișcau speriate. Și Mazaud, care tocmai îi transmitea niște ordine lui Flory, se întoarse repede la *corbeille*, în timp ce tânărul funcționar alerga la telegraf, foarte emoționat; deoarece în ultimul timp pierduse mereu, din cauză că se încăpățâna să mizeze pe Universale, în ziua aceea era hotărît să încerce o ultimă lovitură, punându-și nădejdea în povestea intervenției lui Daigremont, pe care o auzise la birou, ascultând la ușă. La *corbeille*, ca și în sală, domnea aceeași îngrijorare; de când cu ultima lichidare, agenții își dădeau bine seama că li se clatină pământul sub picioare, presimțind în jurul lor simptome tot atât de grave, încât, cu toată experiența

lor, se alarmaseră. Dela început se produseră câteva prăbuşiri parţiale, iar târgul istovit, supraîncărcat, trosnea din toate încheieturile. Avea să se producă oare unul din acele cataclisme ce se produc la zece, cincisprezece ani odată, una din acele crize mortale care decimează Bursa şi o mătură ca un vânt pustiitor? La Bursa rentelor, la vânzările pe bani lichizi, strigătele păreau sugrumate, îmbulzeala era tot mai mare, dominată de siluetele negre şi înalte ale cotatorilor care aşteptau cu tocul în mână. Mazaud, care îşi încleştase mâinile pe rampa de catifea roşie, îl zări imediat pe Jacoby, de partea cealaltă a bazinului circular, strigând cu vocea lui adâncă:

— Vând Universale la 2800, vând Universale!

Acesta era ultimul curs al Bursei mici din ajun; şi pentru a opri scăderea dela început, agentul lui Saccard crezu că dă dovadă de prudenţă cumpărând la preţul acesta. Vocea lui ascuţită se ridică, dominându-le pe toate celelalte.

— La 2800 cumpăr. Trimite-mi trei sute de bucăţi!

In felul acesta fu fixat primul curs. Dar îi fu imposibil să-l menţină. Ofertele de vânzare curgeau din toate părţile. Luptă cu disperare timp de o jumătate de oră, fără alt rezultat, decât că încetinise căderea rapidă. Se mira însă foarte mult că nu este susţinut mai viu de culisă. Ce făcea oare Nathansohn, ale cărui ordine de cumpărare le aştepta? Dar abia mai târziu află tactica sănătoasă a acestuia din urmă care, cumpărând pentru Saccard, vindea în acelaş timp pe cont propriu, căci mirosise care este adevărata situaţie. Massias, care făcuse cumpărări masive, alergă cu sufletul la gură şi-l anunţă pe Mazaud ce debandadă era la culisă; acesta îşi pierdu atunci capul şi trase ultimele cartuşe, dând drumul dintrodată la toate ordinele sale, pe care avusese de gând să le eşaloneze până la sosirea ajutoarelor. Ca urmare, cursurile urcară puţin, revenind dela 2500 la 2650, prin acele salturi brusce caracteristice zilelor furtunoase; şi pentru încă o clipă, Mazaud, Saccard şi toţi cei care cunoşteau planul de luptă, fură cuprinşi de o speranţă nemărginită. Căci, de vreme ce acţiunile începuseră de pe acum să urce, însemna că ziua era câştigată şi că victoria avea să fie fulgerătoare în clipa în care rezervele lor se vor revărsa asupra flancului jucătorilor *à la baisse,* prefăcând astfel propria înfrângere într'o formidabilă ruină a adversarilor. Avu loc o mişcare de înviorare profundă, Sédille şi

Maugendre, i-ar fi sărutat mâinile lui Saccard, Kolb se apropie de el în timp ce Jantrou dispăru, dând fuga să transmită vestea cea bună baroanei. Şi în aceeaşi clipă tânărul Flory, plin de fericire, fu văzut căutându-l peste tot pe Sabatani, care îi servea acum de intermediar pentru a-i da un nou ordin de cumpărare.

Dar sunase ora două şi Mazaud, asupra căruia se concentra greul atacului, dădea semne de slăbiciune. Uimirea lui era din ce în ce mai mare, văzând că întăririle întârziau să intre în foc. Era timpul; ce mai aşteptau, oare, ca să-l scoată din situaţia aceea critică în care îşi istovea forţele? Cu toate că din mândrie profesională arăta ca şi cum ar fi fost foarte liniştit, simţea că-i îngheaţă obrajii şi se temea să nu pălească. Jacoby, urlând, continua să-i arunce, metodic, ofertele, pe care el însă încetă să le mai primească. Nici nu se mai uita la el, ci-l privea pe Delarocque, agentul lui Daigremont, a cărui tăcere n'o înţelegea. Mic şi îndesat, cu barba roşie, păstrând însă pe faţă zâmbetul şi aerul fericit, căci era după un chef, acesta stătea liniştit locului, într'o inexplicabilă aşteptare. Avea să adune el, oare, toate ofertele, avea să salveze totul, prin ordinele de cumpărare de care erau, probabil, pline fişele pe care le ţinea în mână?

Dintrodată, cu vocea lui guturală, puţin răguşită, Delarocque intră în luptă.

— Vând Universale..., Vând Universale...

Şi în câteva clipe, oferi acţiuni în valoare de mai multe milioane. Alte glasuri îi răspunseră. Cursurile se prăbuşeau.

— Dau la 2400... Dau la 2300... Câte?... Cinci sute? Şase sute... Trimite-mi!

Ce spunea? Ce se întâmpla? In locul ajutoarelor aşteptate, din pădurile învecinate năvălea o armată inamică. Ca şi la Waterloo [1]), Grouchy [2]) nu sosea, şi trădarea desăvârşea dezastrul. Sub valul acesta necurmat şi proaspăt al vânzătorilor, sosiţi în pas de alergător, se produse o panică înspăimântătoare.

---

[1]) Localitate din Belgia unde Napoleon I a fost învins în 1815 de armatele coalizate anglo-prusiene. (N. T.).

[2]) Mareşal francez (1766—1847) care prin şovăiala de care a dat dovadă a contribuit la înfrângerea suferită de armatele franceze la Waterloo. (N. T.).

In clipa aceasta, Mazaud simţi urcându-i-se în obraji fiorul morţii. Il reportase pe Saccard cu sume mult prea mari şi acum avu senzaţia precisă că Universalele, prăbuşindu-se, aveau să-l strivească. Dar chipul lui frumos, brun şi cu mustăţi subţiri, rămase de nepătruns şi plin de curaj. Cumpără încă până îşi execută toate ordinele primite, cu glasul lui subţire, de cocoş tânăr, şi ascuţit, ca în zilele de succes. In faţa lui, adversarii, Jacoby care mugea şi Delarocque apoplectic, deşi se căsneau să pară nepăsători, se arătau totuşi destul de îngrijoraţi, căci îl vedeau acum în mare pericol şi se întrebau cine le va mai plăti, dacă el va sări în aer? Mâinile lor strângeau cu putere catifeaua rampei, vocile lor continuau să strige mecanic, din obişnuinţă, în timp ce în privirile lor fixe se resfrângea toată spaima aceasta a dramei banului.

Şi atunci, în ultima jumătate de oră, se produse dezastrul, dezordinea se agravă, trăgând după ea mulţimea într'un galop nebunesc. După încrederea desăvârşită şi după entuziasmul orb, urmă reacţia fricii, grăbindu-se cu toţi să vândă cât mai era timp. Ordinele de vânzare se abătură ca grindina la *corbeille*, unde ploua cu fişe, iar pachetele enorme de titluri, svârlite fără niciun fel de prudenţă, grăbeau scăderea, transformând-o într'o adevărată prăbuşire. Cursurile, scăzând din ce în ce mai jos, ajunseseră la 1500, la 1200 şi la 900. Cumpărători nu mai erau, câmpul de luptă fusese ras şi rămânea acoperit cu cadavre. Deasupra întunecatului furnicar de redingote, cei trei cotatori păreau a fi nişte funcţionari care înregistrează decesele. Printr'un efect ciudat al dezastrului, din ce în ce mai mare, agitaţia încetă deodată, sgomotul amuţi ca în faţa unei catastrofe uriaşe. După ce sună clopoţelul de închidere, când fu afişat ultimul curs de 830 franci, în toată sala domni o linişte înfiorătoare. Ploaia continua să cadă neîncetat deasupra geamlâcului, prin care nu mai pătrundea decât lumina unui amurg turbure; sala se transformase într'o băltoacă din cauza apei scurse din umbrele şi a paşilor mulţimii, făcând ca podeaua, pe care zăceau tot felul de hârtii rupte, să semene cu un grajd prost îngrijit; în timp ce *corbeille*-ul era plin până la refuz de movila împestriţată a fişelor verzi, roşii şi albastre, asvârlite cu grămada.

Mazaud intrase în biroul agenţilor de schimb odată cu Jacoby şi Delarocque. Se duse la bufet, bău un pahar cu bere, cu-

prins de o sete arzătoare şi îşi aruncă privirile asupra acelei încăperi mari cu un vestiar, cu masa lungă aşezată în mijloc şi în jurul ei orânduite fotoliile celor şaizeci de agenţi, cu perdele de catifea roşie şi cu tot luxul acela banal şi învechit care o făcea să semene cu sala de aşteptare de clasa I a unei gări mari; se uita cu aerul mirat al unuia care parcă n'ar mai fi văzut-o niciodată până acum. După aceea se pregăti să plece, fără să scoată niciun cuvânt, strângând ca deobicei mâna lui Jacoby şi a lui Delarocque, toţi trei cu chipurile palide, cu toate că-şi păstrau atitudinea corectă de fiecare zi. Ii spusese lui Flory să-l aştepte la ieşire şi, întradevăr, îl găsi acolo, în tovărăşia lui Gustave Acesta, de o săptămână, plecase definitiv dela birou şi trecuse pe acolo numai din curiozitate, veşnic surâzător şi ducând-o din petrecere în petrecere, fără să se întrebe dacă a doua zi tatăl său i-ar mai putea plăti datoriile, în timp ce Flory, palid ca ceara, scoţând din gâtlej tot felul de sunete idioate, deabia putea să vorbească în urma pierderilor îngrozitoare pe care le suferise şi care se ridicau la vreo sută de mii de franci, neştiind nici măcar de unde avea să ia primul franc. Mazaud şi funcţionarul său dispărură în ploaie.

In sală, însă, panica bântuise mai ales în jurul lui Saccard; aci războiul făcuse cele mai mari ravagii. Fără să înţeleagă din prima clipă ce se întâmplă, el asistase la toată această prăbuşire, privind pericolul în faţă. Dece se producea atâta panică? Mai trebuiau doar să sosească trupele lui Daigremont. După aceea însă, când auzi cum scădeau vertiginos cursurile, deşi nu-şi putea lămuri cauza dezastrului, ridicase capul ca să moară în picioare. Un frig năpraznic îl cuprinsese din cap şi până în picioare, avea senzaţia că totul e pierdut, că era înfrânt pe veci. Dar josnica părere de rău după bani, amărăciunea atâtor plăceri pierdute, n'aveau nimic a face cu durerea lui; suferea cumplit numai din cauza umilirii lui de om învins, numai din cauza victoriei lui Gundermann, victorie răsunătoare, definitivă, care întărea odată mai mult atotputernicia acestui rege al aurului. In clipa aceea, Saccard fu întradevăr măreţ. Intreaga lui făptură sfida soarta, fără să clipească, nemişcat, singur împotriva torentului de disperare şi de ură pe care-l simţea pornind de pe acum împotriva lui. Toată sala fierbea, se revărsa spre stâlpul unde stătea el, pumnii se strângeau, buzele rosteau cuvinte mur-

dare, dar el își păstra surâsul său inconștient, care putea fi luat drept o provocare.

La început, îl zări, ca printr'un fel de ceață, pe Maugendre, palid ca moartea, târît afară din sală, de braț, de căpitanul Chave, care-i repeta că-l prevenise, vorbindu-i cu cruzimea jucătorului mărunt, fericit când îi vede pe marii speculatori frângându-și gâtul. Apoi îl zări pe Sédille, cu chipul contractat, cu aerul înnebunit al negustorului care știe că i se prăbușește întreprinderea. Acesta, tremurând, se apropie de Saccard să-i strângă mâna bărbătește, de parcă ar fi vrut să-i arate că nu era supărat pe el. Incă dela prima trosnitură, marchizul de Bohain se dăduse în lături, trecând de partea armatei triumfătoare a jucătorilor *à la baisse*, povestindu-i lui Kolb, care stătea și el, prudent, la o parte, că Saccard îi provocase îndoieli supărătoare încă dela ultima adunare generală. Jantrou, înnebunit, dispăruse din nou, în fuga mare, ca să comunice baroanei Sandorff ultimul curs; aceasta avea să cadă cu siguranță pradă unei crize de nervi în cupeul ei, așa cum i se întâmpla în zilele când avea pierderi mari.

In fața lui Salmon, tot așa de mut și de misterios, se întâlniră iar jucătorul *à la baisse* Mosser, și jucătorul *à la hausse* Pillerault, acesta din urmă provocător și mândru, cu toate că era ruinat, în timp ce celălalt, care câștiga o avere, își strica bucuria victoriei cu tot felul de griji îndepărtate.

— Să știți că la primăvară vom avea războiu cu Germania. Toate acestea nu miros a bine, Bismarck ne pândește.

— Ia mai lasă-ne în pace! Și de astădată am greșit, tot fiindcă m'am gândit prea mult... Ei, nu-i nimic! O s'o iau dela început și totul va merge bine!

Până atunci Saccard se ținuse tare. Doar numele lui Fayeux, rostit în spatele său, al acelui încasator de rente din Vendôme, cu care era în legătură de afaceri pentru o întreagă serie de acționari mărunți, îi provocă o senzație neplăcută, deoarece acest nume îi amintea de marea masă a celor mici, a măruntilor capitaliști ce aveau să fie sdrobiți sub dărâmăturile Băncii Universale. Dar, dintrodată, zărindu-l pe Dejoie, livid, descompus, senzația aceea neplăcută se accentuă, căci în acest nenorocit pe care-l cunoștea de aproape i se părea că vede ruinarea umilă și jalnică a micilor acționari. In acelaș timp, printr'un fel de halucinație, îi apărură chipurile palide și disperate ale

conteselor de Beauvilliers, care-l priveau desnădăjduite, cu ochii lor mari și plini de lacrimi. Și în acea clipă Saccard, piratul cu inima tăbăcită de douăzeci de ani de tâlhării, Saccard care se mândrea că nu-și simțise niciodată picioarele tremurând și că nu se așezase niciodată pe banca ce era acolo lângă stâlp, avu un moment de slăbiciune și trebui să stea jos o clipă. Mulțimea se mișca mereu, amenințând să-l înnăbușe. Inălță capul, simțind nevoia să respire și sări deodată în picioare, căci sus, la galeria telegrafului, aplecată deasupra sălii, o zări pe cumătra Méchain, dominând cu trupul ei puhav câmpul de bătaie. Geanta veche de piele neagră era lângă ea, pe rampa de piatră. Așteptând să îndese în ea acțiunile depreciate, pândea morții, întocmai cum face corbul cel lacom care sboară pe urma armatelor până în ziua măcelului.

Atunci Saccard se îndepărtă cu pasul sigur. I se părea că întreaga lui ființă e goală; dar printr'o extraordinară încordare a voinței, înainta, apăsat și drept. Părea, însă, că simțurile i se tociseră, avea senzația că nu calcă pe pământ, ci pe un covor moale de lână. O ceață îi înneca ochii și un sgomot asurzitor îi vâjâia în urechi. In timp ce ieșea din clădirea Bursei și cobora treptele, nu mai recunoștea oamenii; se credea înconjurat de umbre fantomatice, de forme nedeslușite și de sunete pierdute... Parcă zărise mutra lată și strâmbă a lui Busch, trecând prin fața lui?... Parcă se oprise o clipă pentru a sta de vorbă cu Nathansohn, care era foarte bine dispus și a cărui voce înceată i se părea că vine de undeva, de departe? Parcă Sabatani și cu Massias îl însoțiseră în mijlocul consternării generale? Se revedea înconjurat de un grup numeros, printre care Sédille și Maugendre, de tot felul de figuri ce dispăreau, se transformau. Și pregătindu-se să plece, să se piardă în ploaie, în noroiul apos ce înnecase tot Parisul, repetă cu o voce ascuțită, în fața acestei lumi fantomatice care-l înconjura, făcându-și o glorie din a-și manifesta această libertate de spirit:

— Ah! ce rău îmi pare de camelia aceea, pe care am uitat-o în curte și care a degerat.

XI

Ingrozită, doamna Caroline trimise chiar în seara aceea o telegramă fratelui ei, care se afla la Roma, unde urma să mai rămână o săptămână; peste trei zile Hamelin sosea la Paris, pentru a face față pericolului.

Explicația care a avut loc între Saccard și inginer, în biroul din rue Saint-Lazare, în aceeași încăpere în care pe vremuri fusese discutată și pusă la cale cu atâta entuziasm întreprinderea, fu amară. In ultimele trei zile, crahul dela Bursă se agravase îngrozitor, acțiunile Băncii Universale scăzuseră, prin salturi brusce, sub valoarea de emitere, ajungând la 430 de franci; scăderea continua, ceas cu ceas, iar edificiul trosnea și se prăbușea.

Doamna Caroline asculta, tăcută, fără a interveni. Avea remușcări și se învinuia de complicitate, deoarece ea fusese aceea care, după ce-și făgăduise că va veghea, lăsase lucrurile să ajungă până aici. In loc să se fi mulțumit să-și vândă pur și simplu acțiunile, pentru a opri urcarea, n'ar fi trebuit oare să găsească altceva, să fi spus oamenilor ce-i așteaptă, în sfârșit, să fi făcut ceva? In marea ei dragoste pentru Hamelin, simțea o durere adâncă, văzându-l compromis în felul acesta, cu marile lucrări amenințate, cu întreaga operă a vieții lui periclitată. Și suferea cu atât mai mult, cu cât nu se simțea în drept să-l judece pe Saccard: nu-l iubise oare, nu-i aparținea oare prin tainica legătură a cărei rușine o copleșea acum tot mai mult? Se afla astfel, între cei doi bărbați, într'o luptă sfâșietoare. In seara catastrofei îl copleșise pe Saccard cu un val de sin-

ceritate totală, golindu-și inima de toate temerile și învinuirile pe care le îngrămădise de atâta timp. Dar văzându-l că zâmbește plin de voință, de neînvins, în ciuda tuturor celor întâmplate, și gândindu-se la puterea de care avea nevoie omul acesta pentru a rămâne în picioare, își spusese că, după ce se arătase atât de slabă cu el, acum, când era la pământ, nu mai avea dreptul să-l lovească. Așa că, hotărîtă să tacă, nu voia să fie decât un martor, manifestându-și desaprobarea doar prin atitudinea ei.

Dar de astădată, Hamelin atât de împăciuitor deobicei, atât de indiferent față de tot ceeace nu privea direct munca lui, își ieșise din fire. Vorbi despre jocul de bursă cu o violență nespus de mare; banca pierea din cauza acestui joc nebunesc, din cauza unei crize de nebunie curată. Evident, nu era dintre aceia care pretind că o bancă poate îngădui acțiunilor sale să scadă, așa cum face o companie de cale ferată, de pildă: o companie de căi ferate își are materialul său imens, care-i aduce câștiguri, pe câtă vreme adevăratul material al unei bănci este creditul ei; și ea trage să moară de îndată ce creditul de care se bucură se clatină. Dar trebuia și aici o măsură. Dacă era necesar și chiar înțelept să se mențină cursul la 2000 de franci, era un non-sens și o crimă să-l forțezi, să vrei să-l impui la trei mii sau chiar la mai mult. Indată după sosirea lui, ceruse să afle adevărul, tot adevărul. Acum nu se mai putea să fie mințit, nu i se mai putea spune, așa cum îngăduise să se declare chiar în prezența lui, la ultima adunare generală, că societatea nu posedă niciuna din acțiunile proprii. Registrele vorbeau, așa că își dădu ușor seama de toate minciunile. Contul lui Sabatani, de pildă, despre care știa că este omul de paie ce camufla operațiunile societății; și, prin contul ăsta, putea urmări pas cu pas, lună cu lună, timp de doi ani de zile, înfrigurarea crescândă a lui Saccard; acesta, la început, cumpărase timid, cu prudență, pentru a trece apoi la cumpărări din ce în ce mai masive, ajungând la cifra enormă de douăzeci și șapte de mii de acțiuni, care costaseră aproape patruzeci și opt de milioane. O asemenea sumă pusă pe numele unui Sabatani oarecare, nu era oare o nebunie sfruntată, nu era o bătaie de joc la adresa celorlalți oameni? Și Sabatani nu era singurul; mai erau și alți oameni de paie, funcționari și chiar administratori ai băncii, ale căror cumpărări, trecute la contul

reporturilor, depăşeau douăzeci de mii de acţiuni, în valoare şi ele de aproape patruzeci şi opt de milioane de franci. Toate acestea, însă, nu erau decât cumpărări ferme, la care mai trebuiau adăugate cumpărările pe termen, operate în cursul ultimei lichidări din Ianuarie, care reprezentau peste douăzeci de mii de acţiuni, ce însumau şaizeci şi şapte de milioane şi jumătate de franci; aceste acţiuni urmau să fie preluate de Banca Universală; fără a mai pune la socoteală alte zece mii de acţiuni la Bursa din Lyon, echivalând şi ele cu douăzeci şi patru de milioane. Făcând totalul, ajungeai la concluzia că societatea deţinea aproape un sfert din acţiunile emise de ea şi că le plătise cu colosala sumă de două sute de milioane. Acesta era abisul în care se scufundase.

In ochii lui Hamelin apăruseră lacrimi de durere şi de furie. El pusese la Roma, cu atâta succes, bazele marii lui bănci catolice, Tezaurul Sfântului Mormânt, care urma să asigure în zilele de persecuţie din viitor, înscăunarea regească a papei la Ierusalim, în legendara glorie a locurilor sfinte; o bancă menită să pună noul regat al Palestinei la adăpost de turburările politice şi care îşi baza bugetul ei, garantat de bogăţiile naturale ale ţării, pe o serie întreagă de emisiuni ale căror titluri aveau să le cumpere creştinii din lumea întreagă. Şi toate acestea se prăbuşeau dintrodată, din cauza acestei nebunii stupide a jocului! Când plecase, lăsase un bilanţ admirabil, milioane peste milioane, o societate a cărei prosperitate atât de rapidă provocase uimirea lumii întregi; şi în mai puţin de o lună, la întoarcerea lui, milioanele se topiseră, societatea era la pământ, făcută praf, nu mai rămăsese decât un gol fără fund pe deasupra căruia se părea că trecuse pârjolul. Uimirea lui creştea, cerea cu energie explicaţii, voia să înţeleagă ce putere misterioasă îl împinsese pe Saccard să se arunce cu atâta înverşunare împotriva colosalului edificiu pe care-l ridicase, îndemnându-l, pe de o parte, să-l distrugă piatră cu piatră, în timp ce, pe de altă parte, pretindea că-l desăvârşeşte.

Saccard îi dădu toate lămuririle, foarte precis şi fără să se supere. In primele ore se simţise emoţionat şi sdrobit, acum îşi revenise însă, regăsindu-şi tăria şi neînvinsa lui speranţă. Catastrofa fusese mare din cauza trădărilor, dar nimic nu era încă pierdut. Va şti el să repare totul. De altfel, dacă banca avusese o prosperitate atât de rapidă şi de mare, asta nu se

datora oare metodelor de lucru ce i se reproşau azi: crearea sindicatului, sporurile succesive de capital, bilanţul prea grăbit al ultimului exerciţiu, acţiunile păstrate de societate şi mai târziu acţiunile cumpărate cu miile, nebuneşte? Toate acestea se înlănţuiau. Cine acceptă succesul, trebue să accepte şi riscurile. Când încingi prea tare o maşină, se întâmplă uneori să sară în aer. In fond, el nu-şi recunoştea nicio greşeală, căci făcuse cu mai mult curaj şi cu mai multă pricepere însă, ceeace face orice director de bancă; şi nu renunţa nici acum la ideea genială, uriaşă, anume de a răscumpăra toate acţiunile şi de a-l doborî pe Gundermann. Nu avusese bani, asta-i tot. Acum nu-i rămâne decât s'o ia dela început. Pentru lunea următoare fusese convocată o adunare generală extraordinară şi Saccard susţinea că e absolut sigur de acţionarii săi, dela care va obţine toate sacrificiile cerute de moment, convins fiind că la primul lui semnal îşi vor aduce cu toţii averile. Până atunci banca îşi continua activitatea mulţumită micilor sume pe care celelalte instituţii de credit, marile bănci, i le avansau în fiecare dimineaţă pentru a face faţă necesităţilor urgente ale zilei respective, de teama unei prăbuşiri prea brusce, care le-ar sgudui şi pe ele. Odată criza trecută, afacerile aveau să reînceapă şi banca va străluci din nou.

— Bine, obiectă Hamelin, pe care această încredere plină de optimism începuse să-l liniştească, dar în ajutoarele date de rivalii noştri, nu vezi o tactică, o încercare de a se pune mai întâi la adăpost pe ei înşişi şi de a face apoi ca prăbuşirea noastră să fie şi mai cumplită, după ce o vor fi amânat? Şi ceeace mă nelinişteşte pe mine, este că-l văd amestecat în toate astea pe Gundermann.

Intradevăr, Gundermann îşi oferise printre primii ajutorul, pentru a evita declararea imediată în stare de faliment, cu extraordinarul simţ practic al unui om care, silit să dea foc casei vecinului, aleargă apoi să care găleţi cu apă, pentru ca să nu fie distrus întregul cartier. El nu ştia ce înseamnă ura şi nu cunoştea altă glorie înafara aceleia de a fi primul negustor de bani din lume, cel mai bogat şi cel mai priceput, care îşi sacrificase toate celelalte pasiuni pentru neîncetata creştere a bogăţiei sale.

Saccard făcu un gest plin de nerăbdare, exasperat de în-

țelepciunea și inteligența de care dăduse dovadă învingătorul lui.

— Oh! Gundermann! Face pe generosul, crede că-mi sfâșie inima cu generozitatea lui!

Urmă o clipă de tăcere, apoi doamna Caroline, care până atunci nu scosese niciun cuvânt, zise în cele din urmă:

— Dragul meu, l-am lăsat pe fratele meu să-ți vorbească așa cum trebuia s'o facă, îndreptățită fiind de durerea pe care a încercat-o când a aflat de toate lucrurile astea necinstite... Dar situația noastră mi se pare clară și cred că nu va putea fi compromis, dacă lucrurile ar lua, întradevăr, o întorsătură proastă. Știi la ce curs am vândut, așa că nu se va putea spune că el a contribuit la urcare, ca să câștige cât mai mult de pe urma acțiunilor. De altfel, dacă ar fi să se întâmple vreo catastrofă, știm ce avem de făcut... Eu una, ți-o mărturisesc, nu mă încăpățânez să sper așa ca dumneata. Ai însă dreptate când spui că trebue să luptăm până la sfârșit și fii sigur că nu fratele meu va fi acela care te va descuraja.

Era emoționată și simțea din nou aceeași îngăduință pe care i-o arătase întotdeauna omului acestuia de o tărie de neclintit, dar nu voi să-și arate slăbiciunea, căci nu putea să se înșele singură cu privire la operațiunile necinstite ale lui Saccard, operațiuni pe care acesta ar fi în stare să le continue și de aci încolo, cu patima lui hrăpăreață de pirat lipsit de scrupule.

— Desigur, declară la rândul său Hamelin, sătul de toată povestea asta și ajuns la capătul puterilor, nu te voi stânjeni tocmai în clipa în care dumneata lupți pentru a ne salva pe noi toți. Bizue-te pe mine, dacă-ți pot fi de folos cu ceva.

Și încăodată, în acest ceas hotărîtor, în clipa când era amenințat din toate părțile, Saccard îi liniști și-i cuceri din nou de partea sa, despărțindu-se de ei cu aceste cuvinte pline de făgădueli și mister:

— Dormiți liniștiți... Nu pot încă să vă spun nimic, dar am absoluta convingere că lucrurile vor intra în normal încă înainte de sfârșitul săptămânii viitoare.

Fraza asta, al cărei înțeles nu-l lămurea nimănui, o repeta tuturor prietenilor casei, tuturor clienților care veniseră înspăimântați și îngroziți, să-i ceară sfatul. De trei zile, în rue de Londres, în biroul său era un du-te vino continuu. Doamna și domnișoara de Beauvilliers, Maugendre, Sédille, Dejoie se pe-

rindară unii după alții. Saccard îi primea foarte liniștit, cu un aer ostășesc și cu cuvinte răsunătoare, care le dădură din nou curaj, iar când ei pomeneau de vânzarea acțiunilor, chiar în pierdere, el se supăra și le striga să nu facă o prostie cu asta, dându-și cuvântul de onoare că Universalele vor ajunge din nou la cursurile de 2000 și chiar de 3000 de franci. In ciuda greșelilor pe care le făcuse, își păstrau cu toții o încredere oarbă în el; să fie lăsat în pace să-i poată prăda încă și până la urmă va descurca totul și va sfârși prin a-i îmbogăți pe toți, așa cum jurase. Dacă până luni n'avea să se întâmple nimic, dacă avea timpul necesar să întrunească adunarea generală extraordinară, nimeni nu se îndoia că el va izbuti să scoată banca neatinsă dintre dărâmături.

Saccard se gândise la fratele lui, Rougon, acesta fiind ajutorul salvator de care tot vorbea, ferindu-se să spună mai mult. Intâlnindu-se față în față cu Daigremont, trădătorul, și făcându-i aspre imputări, acesta îi răspunse: „Dar bine, dragul meu, nu eu te-am trădat, ci fratele dumitale!" Da, firește, omul ăsta era în dreptul lui: nu intrase în combinație decât cu condiția că și Rougon va face parte din întreprindere și i se făgăduise limpede că așa va fi. Nu era deci de mirare că se retrăsese, de vreme ce ministrul, nu numai că nu se asociase cu ei, dar pe deasupra era în plin război cu Banca Universală și cu directorul ei! Ceeace spunea Daigremont era o scuză căreia nu i se putea replica nimic. Foarte impresionat, Saccard își dăduse seama ce greșeală imensă însemna neînțelegerea cu fratele său, care era singurul în stare să-l apere și care-l putea face invulnerabil, în așa măsură încât nimeni n'ar mai fi îndrăznit să-i desăvârșească ruina, știindu-l sprijinit de marele om politic. Și clipa în care se hotărî să-l roage pe deputatul Huret să intervină în favoarea sa, fu una din cele mai grele pentru mândria lui. De altfel, își păstră o atitudine amenințătoare, refuzând categoric să dispară și pretinzând, ca pe un lucru ce i s'ar fi cuvenit, ajutorul lui Rougon, căci acesta avea mai mult interes decât el să evite scandalul. A doua zi, în loc de vizita pe care i-o făgăduise Huret, primi doar un bilet, scris în termeni destul de vagi, în care i se dădea sfatul să nu-și piardă răbdarea și să se aștepte mai târziu la o rezolvare favorabilă, dacă împrejurările nu vor fi potrivnice. Saccard se

mulțumi și cu aceste câteva rânduri, pe care le socotea drept o făgăduială de neutralitate.

Adevărul era însă că Rougon luase energica hotărîre să sfârșească odată cu acest membru bolnav al familiei sale, care de ani de zile îl stânjenea mereu, făcându-l să trăiască sub teroarea celor mai dubioase scandaluri și de care ar fi fost mai bucuros să scape definitiv. Dacă avea să se întâmple vreo catastrofă, el era hotărît să lase lucrurile să-și urmeze cursul. Deoarece nu va izbuti să-l convingă niciodată pe Saccard să plece din Franța, nu era oare mai simplu să-l silească să se expatrieze el însuși, ușurându-i fuga, după o condamnare serioasă? Un scandal brusc, o curățenie generală și totul s'ar isprăvi. De altfel, situația ministrului era foarte grea de când declarase în fața Corpului Legislativ, cu o elocință memorabilă și plină de avânt, că Franța nu va îngădui niciodată Italiei să pună mâna pe Roma. Foarte aplaudat de catolici, foarte atacat de cei din starea a treia, care deveneau din ce în ce mai puternici, Rougon vedea apropiindu-se ceasul în care aceștia din urmă, ajutați de bonapartiștii liberali, îl vor debarca dela putere, afară doar de cazul când le-ar da și lor vreo garanție. Și dacă împrejurările aveau să-i fie favorabile, garanția o reprezenta distrugerea Băncii Universale, patronată de Roma și devenită o forță îngrijorătoare. In sfârșit, ceeace contribuise la această hotărîre fusese o comunicare secretă a colegului său dela finanțe, care, fiind pe punctul de a lansa un împrumut, întâlnise de partea lui Gundermann și a tuturor bancherilor evrei foarte multă rezervă, lăsând să se înțeleagă că vor refuza să-i dea concursul, atâta timp cât piața va fi nesigură pentru ei și la bunul plac al aventurierilor. Gundermann triumfa. Erau de preferat evreii, a căror domnie asupra aurului era un lucru stabilit, unor catolici ultraconservatori, stăpâni ai lumii, odată ce ar fi devenit regii Bursei!

Se vorbea, deasemenea, că ministrul de justiție Delcambre, în ura sa neîmpăcată împotriva lui Saccard, voind să afle ce atitudine ar adopta Rougon față de fratele său în cazul în care justiția ar fi nevoită să intervină, ar fi primit următorul răspuns venit din adâncul inimii: „Ah! să mă scape odată de el și voi da acatiste la biserică!“ Așa dar, de vreme ce Rougon îl lăsa în voia soartei, Saccard era pierdut. Delcambre, care-l pândea mereu de când ajunsese la putere, îl prinse în sfârșit

încălcând Codul, gata să-l înhațe în plasa întinsă de justiție și nu-i mai rămânea decât să găsească un pretext oarecare pentru a pune jandarmii și judecătorii pe urmele lui.

Intr'o dimineață, Busch, furios că nu făcuse încă nimic, se duse la palatul de justiție. Dacă n'avea să se grăbească, nu va mai putea scoate niciodată dela Saccard cei patru mii de franci pe care îi datora încă cumetrei Méchain de pe urma faimoaselor cheltuieli făcute cu micul Victor. Planul lui era să facă un scandal înspăimântător, acuzându-l că ține copilul sechestrat, ceeace i-ar îngădui să dea în vileag toate acele amănunte desgustătoare în legătură cu violul mamei și cu părăsirea copilului. Un asemenea proces intentat împotriva directorului Băncii Universale, tocmai acum, în emoția provocată de criza prin care trecea banca, ar fi făcut să fiarbă tot Parisul. Busch nădăjduia că Saccard va plăti dela prima amenințare. Dar substitutul însărcinat să-l primească, și care era un nepot al lui Delcambre, îl ascultă grăbit și plictisit: o, nu! asta nu! Din baliverne de felul acesta nu poate ieși nimic serios, fiindcă nu există niciun articol din cod în care să se încadreze! Dezamăgit, Busch începu să-și piardă cumpătul și vorbi de îndelungata răbdare de care dăduse dovadă, când magistratul îl întrerupse brusc, auzindu-l pomenind de faptul că mersese cu naivitatea față de Saccard până acolo încât depusese o sumă de bani spre fructificare la Banca Universală. Cum așa, avea fonduri amenințate să fie pierdute în falimentul sigur al acestei bănci și nu se mișca! Nimic nu era mai simplu, n'avea decât să depună o plângere de escrocherie, căci justiția fusese prevenită mai demult asupra manevrelor frauduloase care urmau să atragă după ele falimentul. Aici era de dat lovitura grozavă, și nu cu povestea aceea, cu melodrama despre o femeie de stradă moartă din cauza beției și cu un copil crescut în mocirlă. Busch asculta, atent și grav, îndrumat pe o cale nouă, împins la o acțiune pe care n'o întreprinsese încă și ale cărei consecințe hotărîtoare le putea ghici: Saccard arestat, Banca Universală lovită de moarte. Teama că-și va pierde banii l-ar fi putut determina pe loc. De fapt, lui îi trebuiau doar nenorociri, ca să poată pescui în apă turbure. Totuși, șovăi, spunând că se va mai gândi, că va reveni; atunci magistratul se văzu nevoit să-i pună cu sila condeiul în mână și să-l facă să scrie, chiar în cabinetul lui, plângerea de escro-

cherie, pe care, imediat după plecarea lui Busch, o duse plin de zel unchiului său, ministrul de justiție Delcambre. Soarta lui Saccard era pecetluită.

A doua zi, la sediul băncii din rue de Londres, Saccard avu o lungă întrevedere cu cenzorii și cu administratorul judiciar, pentru a încheia bilanțul pe care intenționa să-l prezinte adunării generale. Cu toate sumele împrumutate dela celelalte instituții financiare, se văzură siliți să închidă ghișeele și să suspende plățile din cauza cererilor mereu crescânde. Banca aceasta care, cu o lună în urmă, avea în tezaurul ei aproape două sute de milioane, nu mai putuse restitui clientelei sale nedumerite decât câteva sute de mii de franci. O hotărîre a tribunalului de comerț declarase din oficiu falimentul, în urma unui raport sumar făcut în ajun de un expert însărcinat cu verificarea registrelor. Cu toate acestea, Saccard făgăduia încă, inconștient, că va salva situația, manifestând o încredere oarbă și un curaj cu totul neobișnuit. Tocmai în ziua aceea când agenții de schimb trebuiau să-i aducă un răspuns pentru fixarea unui curs de compensație, ușierul îl anunță că este așteptat de trei domni în salonul alăturat. Era poate salvarea, și Saccard se repezi într'acolo, foarte vesel. Dădu însă peste un comisar însoțit de doi agenți, care procedară la imediata lui arestare. Mandatul de aducere fusese emis în urma raportului expertului, care denunța neregulile din scripte, și, în special, în urma plângerii de abuz de încredere făcută de Busch, care pretindea că se däduse altă destinație unor fonduri încredințate de el, băncii, spre fructificare. In acelaș timp fu arestat și Hamelin, la domiciliul său din rue Saint-Lazare. De data asta era sfârșitul, ca și cum toată ura și toate nenorocirile s'ar fi abătut dintrodată asupra lor. Adunarea generală extraordinară nu se mai putea întruni, iar Banca Universală își încetă existența.

Doamna Caroline nu fusese acasă în clipa arestării fratelui său, care nu-i putuse lăsa decât câteva rânduri scrise în grabă. Când se înapoie, rămase împietrită; nu-și închipuise niciodată că ar fi fost posibil ca fratele ei să fie urmărit un minut măcar, atât de străin îl știa de orice afaceri dubioase, socotindu-l înafară de orice vină, grație îndelungatelor lui absențe. Chiar a doua zi după faliment, fratele și sora däduseră tot ce aveau în favoarea activului, voind să iasă din această aventură tot așa de săraci cum intraseră; și suma era mare, aproape opt

milioane, în care erau socotiţi şi cei trei sute de mii de franci pe care-i moştenisera dela o mătuşă. Doamna Caroline începu să facă imediat demersuri, cereri şi din clipa aceea nu mai trăi decât cu gândul să îmbunătăţească soarta bietului ei frate şi să-i pregătească apărarea; cu tot curajul de care dădea dovadă, era sguduită din nou de crize de plâns ori de câte ori şi-l închipuia în închisoare, nevinovat, stropit de noroiul acestui scandal înfiorător, cu viaţa distrusă şi cu numele pe veci pătat. El, care, dacă-l scoteai din lucrările lui tehnice, era blând, slab, pios ca un copil şi nevinovat ca un prostuţ, cum îi spunea ea! La început se înfuriase împotriva lui Saccard, singurul vinovat de dezastru, cauza nenorocirii lor, a cărui activitate blestemată o reconstituia şi o judeca foarte limpede, din prima zi, când râsese cu atâta poftă de ea că citeşte Codul, până în ultimele zile, când odată cu prăbuşirea dezastruoasă, trebuiau plătite toate neregulile pe care ea le prevăzuse şi le îngăduise. Chinuită apoi de remuşcarea complicităţii care o urmărea, tăcuse, evitând să se ocupe pe faţă de Saccard, hotărîtă să lupte ca şi când el nici n'ar exista. Când trebuia să-i rostească numele, s'ar fi zis că vorbeşte de un străin, de o parte adversă, ale cărei interese erau diferite de ale sale. Ea, care se ducea aproape zilnic la fratele ei, la închisoarea Conciergerie, nici nu ceruse măcar autorizaţia să-l vadă pe Saccard. Era foarte curajoasă, locuia tot în apartamentul lor din rue Saint-Lazare, primind pe toţi cei care se prezentau, chiar şi pe cei care veneau cu înjurăturile pe buze; devenise o femeie de afaceri hotărîtă să salveze ce se mai putea salva din cinstea şi fericirea lor.

In timpul lungilor zile pe care şi le petrecea în felul acesta, sus, în biroul unde trăise ceasuri atât de frumoase de muncă şi de speranţe, un spectacol mai ales o mâhnea adânc. Când se apropia de vreo fereastră şi îşi arunca privirile asupra clădirii de alături, o apuca o strângere de inimă, zărind în odăiţa în care stăteau deobicei cele două sărmane femei, profilurile palide al contesei de Beauvilliers şi al fiicei sale Alice. Acele zile de Februarie erau foarte blânde şi deseori le vedea plimbându-se încet, cu capetele plecate, de-a-lungul aleelor pline de muşchi ale grădinii răvăşite din cauza iernii. Crahul fusese dezastruos pentru aceste fiinţe. Nenorocitele care, cu două săptămâni în urmă, ar fi putut avea un milion opt sute

de mii de franci din cele șase sute de acțiuni ale lor, și care azi, când acțiunile scăzuseră dela trei mii, la treizeci de franci n'ar fi obținut decât optsprezece mii. Toată averea lor se topise într'o clipă, spulberată de vânt: cei douăzeci de mii de franci pentru zestre, pe care contesa îi pusese cu atâta greutate de o parte, cei șaptezeci de mii de franci împrumutați în contul fermei dela Aublets, apoi ferma însăși vândută cu două sute patruzeci de mii de franci, când valora patru sute de mii. Ce se vor face oare, căci ipotecile care grevau casa înghițeau de pe acum opt mii de franci pe an, iar ele nu-și putuseră niciodată, reduce bugetul casei la mai puțin de șapte mii, cu toată sgârcenia lor, cu toate economiile sângeroase pe care le făceau pentru a salva aparențele și pentru a și păstra rangul? Chiar dacă și-ar vinde acțiunile, cum aveau să trăiască de acum încolo, cum aveau să poată face față tuturor nevoilor, cu acești optsprezece mii de franci care le mai rămăseseră de pe urma naufragiului? Se impunea o necesitate, pe care contesa nu voise încă s'o întrevadă în mod hotărît: să părăsească locuința, s'o lase creditorilor ipotecari, de vreme ce nu mai aveau posibilitatea să plătească dobânzile, și să nu aștepte ca aceștia s'o scoată în vânzare; să se retragă imediat într'un apartament mai mic, în care să ducă o viață restrânsă și ștearsă, până ce vor ajunge la ultima bucățică de pâine. Dar dacă bătrâna rezista încă, era pentrucă asta ar fi însemnat o schimbare a întregii ei ființe, moartea a tot ceeace crezuse că reprezintă ea, prăbușirea neamului ei pe care, de ani de zile, îl ținea în viață cu mâinile acelea tremurătoare și cu o încăpățânare eroică. Urmașii familiei de Beauvilliers, ajunși să stea cu chirie la alții, trăind printre străini, departe de acoperișul casei lor strămoșești, în mizeria mărturisită a celor învinși, nu era oare un lucru care să te facă să mori de rușine? Și contesa lupta mai departe.

Intr'o dimineață, doamna Caroline le zări spălând rufe în micul hangar din grădină. Bătrâna bucătăreasă, aproape neputincioasă, nu le mai putea fi de mare folos; în ultimele zile de ger trebuiseră s'o îngrijească; și cam la fel se întâmplase și cu bărbatul ei, portar, vizitiu și valet în acelaș timp, care abia dacă mai putea să mături prin casă și să vadă de calul acela bătrân, slab și prăpădit ca și el. Deaceea, contesele se apucaseră cu hotărîre de gospodărie, fiica lăsând câteodată la

o parte pictura pentru a pregăti supele acelea subţiri cu care se hrăneau, ca vai de lume, patru persoane, iar mama scutura praful prin casă, cârpea hainele şi ciorapii, convinsă, în spiritul ei de economie, că iroseşte mai puţine cârpe, ace şi aţă de când face ea toate treburile astea. Când se anunţa vreo vizită, trebuia să le vezi pe amândouă fugind, svârlindu-şi şorţurile de pe ele, spălându-se la repezeală şi apărând ca nişte doamne, cu mâini albe şi îngrijite. Pentru cei dinafară, felul lor de viaţă nu se schimbase, onoarea familiei era salvată: cupeul ieşea întotdeauna corect înhămat, ducându-le pe contesă şi pe fiica ei după treburi, mesele pe care le dădeau de două ori pe lună întruneau aceiaşi oaspeţi ca în fiecare iarnă, fără să lipsească vreun fel de mâncare sau vreo lumânare din candelabre. Trebuia să poţi privi, ca doamna Caroline, în grădina lor, ca să-ţi dai seama cât de cumplite erau zilele de post cu care plăteau tot acest decor, toată această aparenţă înşelătoare a unei averi dispărute. Când le vedea plimbându-şi tristeţea de moarte pe sub scheletele verzui ale arborilor bătrâni de veacuri, în grădina plină de umezeală, înconjurată de zidurile caselor vecine, era cuprinsă de o milă atât de adâncă, încât se depărta de fereastră, cu inima sfâşiată de remuşcări, ca şi cum s'ar fi simţit complice cu Saccard, în provocarea acestei mizerii.

Intr'o dimineaţă, doamna Caroline avu un alt prilej de întristare, şi mai direct încă, şi mai dureros. I se anunţă vizita lui Dejoie şi ea, curajoasă, ţinu să-l primească.

— Ei, bietul meu Dejoie...

Dar se opri speriată, când observă cât de palid era fostul om de serviciu. Privirile lui păreau stinse şi chipul îi era de nerecunoscut. El, atât de înalt, părea acum mic, parcă ar fi rămas pe jumătate.

— Curaj, dragul meu, nu trebue să te laşi doborît de gândul că toţi banii sunt pierduţi!

Atunci el răspunse cu o voce înceată.

— O! doamnă, nu-i din cauza asta... Da, adevărat, la început mi s'a părut că m'a lovit cineva în cap, fiindcă mă învăţasem cu gândul că suntem bogaţi. Ce să-i faci, când câştigi ţi se urcă la cap şi te ameţeşti ca şi când ai fi băut prea mult... Doamne! mă şi resemnasem să încep din nou să lu-

orez și aș fi muncit atât de mult, încât aș fi ajuns să adun banii la loc... Numai că dumneavoastră nu știți!...

Și lacrimile începură să-i curgă pe obraji.

— Da, dumneavoastră nu știți... A plecat!

— A plecat? Cine a plecat? întrebă doamna Caroline mirată.

— Nathalie, fetița mea... De măritat, nu se mai putea mărita; și s'a înfuriat grozav când a venit tatăl lui Théodore să ne spună că fiu-său a așteptat destul și că se însura cu fata unei negustorese, care avea o zestre de aproape opt mii de franci. De, ce să zic, că s'a înfuriat la gândul că nu mai am niciun ban și că o să rămână fată bătrână, o înțeleg... Dar eu, care o iubeam atât de mult! Uitați-vă, nu mai departe decât iarna trecută, mă sculam noaptea din somn ca s'o învelesc! Și nu-mi cumpăram tutun ca să aibă ea pălării mai frumoase. Eu i-am fost mamă, eu am crescut-o, și nu trăiam decât pentru bucuria de a o vedea acolo, în căsuța noastră.

Lacrimile îl înnecau, plângea cu hohote.

— Da, toate astea sunt din cauza ambiției mele... Dacă aș fi vândut acțiunile atunci când ele mi-ar fi adus cei șase mii de franci de care aveam nevoie pentru zestrea fetei, Nathalie ar fi fost acum la casa ei. Numai că, de! acțiunile se urcau mereu și m'am gândit și la mine, am vrut la început șase sute, după aia opt sute și după aia o mie de franci rentă; și asta cu atât mai mult, cu cât mai târziu fata ar fi moștenit toți banii... Și când mă gândesc că a fost o vreme când acțiunile ajunseseră la trei mii, că aveam în mână douăzeci și patru de mii de franci, adică cei șase mii de franci pentru zestre și pe lângă asta m'aș fi putut retrage și eu cu un venit de nouă sute de franci! Dar nu! Vream o mie! Auzi tâmpenie! Și acum nu mai am nici măcar două sute de franci. Da! Eu sunt de vină! Mai bine m'aș fi aruncat în gârlă!

Doamna Caroline, foarte mișcată de durerea lui, îl lăsă să-și verse toată durerea. Ar fi vrut totuși să știe ce s'a întâmplat.

— A plecat, bietul meu Dejoie? Și cum a plecat?

Atunci el, simțindu-se încurcat, în timp ce obrajii lui palizi se îmbujorară, explică:

— Da, a plecat, a dispărut, de trei zile... Făcuse cunoștință cu un domn care stătea peste drum de noi, oh! un domn

foarte bine, ca la vreo patruzeci de ani... în sfârșit, a fugit...

Și în timp ce-i povestea amănunțit, cu oarecare stinghereală, căutându-și cuvintele, doamna Caroline o vedea în gând pe Nathalie, blondă și subțirică, mlădioasă și grațioasă cum numai pariziencele pot fi. Îi revedea mai ales ochii mari, cu priviri atât de liniștite și de reci, în care se reflecta un nemai pomenit egoism. Copila se lăsase adorată de tatăl ei, ca un idol fericit și fusese cuminte atâta vreme cât avusese interes să fie, ferindu-se să cadă prostește, cât mai nădăjduia o zestre, o căsătorie și o prăvălioară în care ar fi tronat la casă. Dar să ducă mai departe o viață sărăcăcioasă, ca slugă a naivului ei tată silit să înceapă din nou să muncească, asta nu! Se săturase de felul atât de puțin plăcut de trai de care nu mai avea nicio nădejde să scape. Și o ștersese, își pusese liniștită ghetele și pălăria pentru a pleca în altă parte.

— Da, adevărat, continua să bâigue Dejoie, la noi în casă viața nu era prea veselă; și când ești drăguță, nu face să-ți pierzi tinerețea, plictisindu-te... Totuși, prea a fost crudă! Închipuiți-vă, nici măcar rămas bun nu și-a luat, nici măcar un cuvințel nu mi-a scris, nici măcar nu mi-a făgăduit c'o să mai vină să mă vadă din când în când... A tras ușa după ea și dusă a fost! Vedeți, îmi tremură mâinile, am rămas ca tâmpit! Și nu mă pot stăpâni, o caut în casă peste tot locul. O, doamne, după ce m'am chinuit atâția ani, e oare cu putință s'o fi pierdut, ca fetița mea dragă să nu se mai întoarcă niciodată?

Acum nu mai plângea, însă durerea lui era atât de sfâșietoare, încât doamna Caroline îi strânse mâinile și negăsind cuvinte de mângâiere, repeta întruna:

— Bietul meu Dejoie, bietul meu Dejoie...

După care, pentru a-l face să-și mai uite puțin gândurile, aduse vorba de falimentul Băncii Universale. Își cerea iertare că-i îngăduise să cumpere acțiuni și-l judecă pe Saccard cu asprime, fără să-i pomenească numele. Fostul om de serviciu se însufleți însă, imediat. Îmbolnăvit de patima jocului, se aprindea încă și acum.

— A, domnul Saccard a avut dreptate când nu m'a lăsat să vând! Afacerea era grozavă și i-am fi înghițit pe toți, dacă n'ar fi fost mișeii care ne-au trădat... Oh! doamnă dragă, dacă domnul Saccard ar fi aci, toate ar merge altfel. Neno-

rocirea noastră a fost că l-au băgat la închisoare. Numai el ne-ar mai putea salva... I-am spus eu judecătorului: „Domnule, dă-i drumul, și eu îi voi încredința iar averea mea, chiar viața la nevoie, pentrucă omul ăsta îl are pe dumnezeu în el, face întotdeauna ceeace vrea!“

Doamna Caroline îl privea, uimită. Cum! nicio ocară, nicio învinuire? Dimpotrivă, el vorbea cu credința arzătoare a unui fanatic. Ce putere extraordinară avusese Saccard asupra turmei, dacă izbutise să-i insufle o astfel de încredere nemărginită!

— In sfârșit, doamnă, venisem doar să vă spun asta și vă rog să mă iertați dacă v'am vorbit de necazul meu, dar parcă mi-am pierdut mințile!... Când îl veți vedea pe domnul Saccard, spuneți-i că noi suntem și acum alături de dânsul.

Și plecă, cu pasul lui șovăitor. Rămasă singură, doamna Caroline se simți scârbită de viață! Nenorocitul ăsta îi sfâșiase inima. Impotriva celuilalt, împotriva aceluia al cărui nume nici nu voia să-l rostească, nutrea o furie de două ori mai puternică, pe care și-o stăpânea însă. Dar sosiră și alți vizitatori, astfel că își petrecu toată dimineața cu ei.

Dintre toți, soții Jordan avură darul s'o emoționeze în cea mai mare măsură. Paul și Marcelle veniră amândoi, ca niște soți ce se înțeleg și care iau împreună toate hotărîrile serioase, s'o întrebe dacă părinții lor, domnul și doamna Maugendre, nu mai puteau să obțină întradevăr nimic pentru acțiunile lor. Aceștia suferiseră și ei un dezastru ireparabil. Înaintea marilor bătălii ale celor două ultime lichidări, fostul fabricant de țesături ajunsese să aibă șaptezeci și cinci de acțiuni, care îl costaseră aproape optzeci de mii de franci; era o afacere strălucită, deoarece, la un moment dat, la cursul de trei mii de franci, aceste acțiuni valorau două sute douăzeci și cinci de mii de franci. Dar mai groaznic era faptul că, în patima luptei, jucase fără acoperire și încrezător în geniul lui Saccard, cumpărase întruna; așa că, înspăimântătoarele diferențe pe care trebuia să le plătească acum, adică peste două sute de mii de franci, îi făcuseră praf și restul averii, renta de cincisprezece mii de franci câștigată cu atâta greutate în treizeci de ani de muncă. Nu mai avea nimic. Și dacă voia să iasă din toată povestea asta cu numele nepătat, trebuia să-și vândă casa din rue Legendre, cu care se mândrea

atât de mult. Iar în dezastrul acesta, mai vinovată decât el era, desigur, doamna Maugendre.

— Oh! doamnă, spuse Marcelle, cu chipul ei plăcut care chiar și în mijlocul catastrofelor rămânea proaspăt și voios, nici nu vă puteți închipui cât de schimbată era mama! Ea, atât de prudentă și de econoamă, spaima servitoarelor, pe care nu le slăbea nicio clipă, controlându-le până la centimă cheltuielile, nu mai vorbea decât de sute de mii de franci și-l îndemna pe tata, care, bietul de el, avea mult mai puțin curaj și ar fi fost gata să asculte de unchiul Chave, dacă nu l-ar fi înnebunit mama cu visurile ei de a deveni milionară... Au început prin a citi gazetele financiare și primul care s'a lăsat atras de această pasiune a fost tata, cu toate că, la început, juca pe ascuns; după aceea însă, când a început să joace și mama care, de când o știu, nutrise împotriva Bursei o ură de femeie gospodină, totul a luat foc și n'a trecut mult până când n'a mai rămas nimic. Cum este oare cu putință ca lăcomia după câștig să schimbe în halul ăsta doi oameni atât de cumsecade!

Jordan interveni și el, înveselit de figura unchiului Chave pe care i-o amintise un cuvânt rostit de soția lui.

— Și dacă ați fi văzut ce liniștit era unchiul în mijlocul acestor catastrofe! Prezisese bine și acum triumfa, așa cum îl știi, cu gulerul lui tare... Nu lipsise niciodată dela Bursă, dar niciodată nu s'a abătut dela jocul lui modest, mulțumit să se poată înapoia în fiecare seară acasă cu cincisprezece sau douăzeci de franci câștig, ca un funcționar model care și-a făcut datoria pe deplin în ziua aceea. In jurul lui dansul milioanelor era în toi, averi uriașe se făceau și se desfăceau în două ceasuri, aurul ploua cu găleata printre trăsnete, dar el continua, liniștit, să-și câștige umila lui viață, suma aceea modestă, necesară satisfacerii micilor lui plăceri... E un șmecher de n'are pereche, iar fetele frumoase din rue Mollet și-au avut și ele partea lor de prăjituri și bomboane.

Această aluzie la micile păcate ale căpitanului, făcută în glumă, le înviora pe cele două femei. După o clipă, însă, ele își dădură din nou seama de tristețea situației.

— Din păcate, zise doamna Caroline, nu cred ca părinții voștri să mai poată scoate ceva din acțiunile lor. Mi se pare că totul s'a sfârșit. Au scăzut la treizeci de franci, vor scădea

și la douăzeci și la cinci parale... O, doamne, săracii de ei, la vârsta lor și obișnuiți cum sunt cu bunăstarea, ce se vor face?

— Da! răspunse liniștit Jordan, va trebui să avem noi grijă de ei. Nu suntem încă prea bogați, dar, în sfârșit, a început să meargă, așa că nu-i vom lăsa în stradă.

In ultimul timp norocul îi surâsese. După atâția ani de muncă nerăsplătită, primul lui roman, publicat întâi într'un ziar, tipărit după aceea de un editor, devenise dintrodată un mare succes; iar acum Jordan, care avea câteva mii de franci și toate ușile deschise în fața lui, se credea bogat și era nerăbdător să înceapă lucrul, sigur că-l așteaptă și averea și gloria.

— Dacă nu-i putem lua la noi, le vom închiria o mică locuință. Facem noi ceva, ce naiba!

Marcelle, care-l privea cu nespusă duioșie, fu cuprinsă de un tremur ușor:

— Oh! Paul, Paul, cât ești de bun!

Și începu să plângă.

— Liniștește-te, draga mea, repetă în câteva rânduri doamna Caroline, care se apropiase de ea mirată. N'ai dece să fii atât de amărîtă!

— Nu, nu sunt amărîtă... Adevărul este însă că toate lucrurile astea sunt atât de stupide! Spune și dumneata dacă atunci când m'am măritat cu Paul, părinții mei n'ar fi trebuit să-mi dea zestrea de care tot vorbiseră! Sub cuvânt că Paul nu avea un ban și că eu făceam o prostie ținându-mi totuși făgăduiala, nu m'au înzestrat cu nimic! Și acum, uite unde au ajuns! Ar fi rămas măcar banii de zestre, pe care Bursa nu i-ar fi înghițit!

Doamna Caroline și cu Jordan nu se putură opri să nu râdă. Dar pentru Marcelle, care plângea tot mai tare, asta nu era o mângâiere.

— Și apoi, nu-i asta totul... Pe vremea când Paul era sărac, am visat ceva. Da, am visat, așa cum se întâmplă în basme, că eram o domniță și că într'o zi voi aduce Făt-Frumosului meu, ruinat, bani mulți, mulți, ca să-l ajut să ajungă un mare poet... Și acum, uite, el nu mai are nevoie de mine, ba mai mult, nu sunt decât o piedică pentru el, cu familia mea! Și acum Paul va fi acela care va duce tot greul, care

ne va face nouă daruri... Ah! simt că mă înnăbuş de durere!

El, însă, o strânse cu putere în braţe.

— Ce tot spui, prostuţo? Parcă o femeie trebue să aducă ceva! Nu înţelegi că te-ai adus pe tine, tinereţea ta, duioşia ta, voioşia ta şi că nicicând o domniţă n'a fost în stare să dea mai mult!

Ea se linişti imediat, fericită că este iubită în aşa măsură şi dându-şi seama că plângea întradevăr ca o proastă.

El adăugă:

— Dacă tata şi cu mama ta vor, îi vom instala la Clichy, unde am văzut nişte căsuţe cu grădiniţă care nu costă prea mult... La noi, în cuibuşorul nostru în care abia încap mobilele, e drăguţ, nimic de zis, dar nu prea e loc, cu atât mai mult cu cât în curând vom avea nevoie de spaţiu şi mai mult...

Şi zâmbind din nou, se întoarse spre doamna Caroline care asista foarte mişcată la această scenă de familie:

— Ei da, în curând vom fi trei, putem s'o mărturisim, acum când sunt şi eu un domn care-şi câştigă existenţa!... Nu-i aşa, doamnă? Iată un alt dar pe care mi-l va face, ea care se vaită că nu mi-a dat nimic!

Doamna Caroline, resemnată la gândul că nu va avea niciodată copii, se uită la Marcelle, care se îmbujorase şi a cărei talie îngroşată nu i-o observase până acum. Şi ochii ei se umplură de lacrimi.

— Oh! dragii mei, iubiţi-vă. Voi sunteţi singurii oameni modeşti şi fericiţi!

Inainte de a se despărţi, Jordan îi povesti despre ziarul *l'Espérance*. Vesel, cu dispreţul lui născut pentru afaceri, vorbi despre gazetă ca despre cea mai întunecată speluncă ce vuia sub loviturile de ciocan ale jocului de bursă. Tot personalul, începând cu directorul şi sfârşind cu servitorul, speculaseră, numai el, spunea Jordan râzând, nu jucase, fapt pentru care era foarte prost văzut şi dispreţuit de toţi. De altfel, prăbuşirea Băncii Universale şi mai cu seamă arestarea lui Saccard, duseseră la dispariţia subită a ziarului. Redactorii intraseră în panică în timp ce Jantrou se mai agăţa încă, cu disperare, de această epavă, pentru a mai putea trăi din ceeace rămăsese de pe urma naufragiului. Era sfârşit, ultimii trei ani de prosperitate îl dăduseră gata, căci abuzase exagerat de mult de tot ceeace se poate cumpăra, asemenea acelor flă-

mânzi care mor de indigestie în ziua când mănâncă după pofta lor. Partea curioasă însă, logică de altfel, era decăderea definitivă a baronesei Sandorff: în zăpăceala pricinuită de catastrofă și înnebunită de dorința de a-și recâștiga banii pierduți, ea ajunsese pe mâna lui Jantrou.

La auzul numelui baroanei, doamna Caroline păli ușor, în timp ce Jordan, care nu știa nimic despre rivalitatea dintre cele două femei, își continuă povestirea:

— Nu înțeleg dece i s'a dat acestui bărbat. A crezut poate că el o va informa, grație legăturilor lui de agent de publicitate. Sau poate că n'a alunecat până la el decât din cauza legilor căderii, coborând din ce în ce mai jos. In patima jocului există un ferment dezorganizator pe care l-am observat adeseori, care roade și putrezește totul, care face din ființa cea mai aleasă și cea mai mândră, o sdreanță umană, o căzătură... In tot cazul, dacă pungașul ăsta de Jantrou n'a uitat încă de loviturile de picior pe care i le dădea în spate, așa cum se povestește, tatăl baroanei, când se ducea, pe vremuri, să-i primească ordinele, are prilejul să se răzbune astăzi. Eu însumi am fost martor la o scenă, într'o zi când, trecând pe la ziar pentru a încerca să-mi iau banii ce mi se cuvin și deschizând grăbit o ușă, am nimerit în mijlocul unei discuții furtunoase. Și l-am văzut cu ochii mei pe Jantrou pălmuind-o din toate puterile pe baroană... Inchipuiți-vă, bețivul ăsta ros de alcool și de vicii, lovind cu o brutalitate de birjar o femeie de lume!

Indurerată, doamna Caroline îi făcu semn să tacă. I se părea că această groaznică înjosire o pângărea și pe ea.

Pregătindu-se de plecare, Marcelle îi luase mâna, drăgăstoasă.

— Vă rog să nu credeți, doamnă, că am venit să vă plictisim. Dimpotrivă, Paul îl apără deseori pe domnul Saccard.

— Desigur! strigă tânărul. A fost întotdeauna atât de drăguț cu mine! Nu voi uita niciodată cum m'a scăpat de canalia aceea de Busch. Este, orice s'ar zice, un om tare... Când îl veți vedea, doamnă, spuneți-i că-i păstrăm o vie recunoștință.

După plecarea soților Jordan, doamna Caroline avu un gest de revoltă surdă. Recunoștință? Pentruce? Pentrucă-l ruinase pe Maugendre? Soții Jordan nu se deosebeau cu nimic

de Dejoie, plecau cu aceleași cuvinte de iertare și de urări de bine. Și totuși, ei puteau să-și dea seama; scriitorul acesta care trecuse cu atâta dispreț față de bani prin lumea finanței, nu era un neștiutor. Și revolta ei devenea și mai puternică. Nu, nu exista iertare, murdăria era prea mare. Palmele date de Jantrou baroanei, n'o răzbunau. Saccard era acela care făcuse să putrezească totul în jurul lui.

In ziua aceea, doamna Caroline trebuia să se ducă la Mazaud, în legătură cu anumite acte pe care voia să le anexeze la dosarul fratelui ei. Ea mai dorea să știe care va fi atitudinea acestuia în cazul când apărarea l-ar cita ca martor. Se înțelesese cu el să se întâlnească la ora patru, după închiderea Bursei, așa că, rămasă în sfârșit singură, petrecu mai bine de un ceas și jumătate pentru a clasa informațiile pe care le primise până atunci. Incepea să vadă lămurit, în grămada de ruine, tot așa cum, a doua zi după un incendiu, după ce fumul s'a risipit și jăraticul s'a stins, începi să răscolești printre dărâmături cu nădejdea vie că vei găsi aurul rămas de pe urma bijuteriilor topite.

La început se întrebase ce se întâmplase cu banii. In jocul acelor două sute de milioane, dacă unele buzunare se goliseră, altele însă trebuiau să se fi umplut. Ceva părea sigur, anume că grebla jucătorilor *à la baisse* nu adunase toată suma, că mai bine de o treime se scurseseră în altă parte. In zilele de crah, la Bursă, s'ar crede că pământul înghite banii, că aceștia se risipesc, că rămân lipiți de fiecare deget câte puțin. Numai Gundermann trebue să fi pus în buzunar vreo cincizeci de milioane. Apoi venea Daigremont, cu douăsprezece până la cincisprezece milioane. Se mai vorbea și de marchizul de Bohain, a cărui lovitură clasică reușise și de astădată; el refuza să plătească diferențele la Mazaud, unde jucase *à la hausse*, pe când dela Jacoby, la care jucase *à la baisse*, încasase aproape două milioane; numai că, de data asta, cu toate că știa că marchizul trecuse toate mobilele din casă pe numele nevestei sale, ca un pungaș de rând, Mazaud, înnebunit de pierderile pe care le suferise, îl amenința că-i trimite o notificare. Mai toți administratorii Băncii Universale își încasaseră din plin partea lor; unii, ca Huret și Kolb, vânduseră la cursul cel mai ridicat, înainte de prăbușire, alții, ca marchizul

de Bohain și Daigremont, trădaseră trecând de partea jucătorilor *à la baisse*, fără a mai pomeni de faptul că la una din ultimele adunări, când societatea începuse să se clatine, consiliul de administrație creditase pe fiecare din membrii lui cu peste o sută de mii de franci. In sfârșit, la *corbeille* se vorbea că Delarocque și Jacoby, mai ales, câștigaseră fiecare sume destul de mari, care fuseseră însă repede înghițite de cele două prăpăstii veșnic căscate, cu neputință de astupat, pe care le săpa, la primul patima pentru femei, iar la celălalt patima jocului. Se mai svonea, deasemenea, că Nathansohn devenea unul din regii culisei, datorită unui câștig de trei milioane, pe care îl realizase jucând pe contul său *à la baisse*, în timp ce pentru Saccard jucase *à la hausse*, și, ceeace era întradevăr un noroc fără seamăn, era faptul că s'ar fi ruinat în mod sigur, angajat cum era în cumpărările masive pe care le făcuse în numele Băncii Universale, care nu mai plătea niciun ban, dacă nu s'ar fi tras cu buretele peste datoriile culisei, ce se ridicau la peste o sută de milioane, deoarece ea devenise insolvabilă. Șmecherul ăsta de Nathansohn era un om norocos și abil! O asemenea aventură și-ar fi dorit oricine! Auzi, să păstrezi ce ai câștigat și să nu plătești ceeace ai pierdut!

Dar cifrele nu erau concludente, astfel că doamna Caroline nu putea să facă o apreciere justă a câștigurilor, căci operațiunile de Bursă se fac în taină și secretul profesional e lucru sfânt pentru agenții de schimb. De altfel, chiar dacă ar fi cercetat carnetele, n'ar fi aflat mare lucru, pentrucă în ele nu este trecut niciun nume. Așa că se strădui în zadar să afle cu ce sume o ștersese Sabatani, dispărut după ultima lichidare, contribuind astfel la încă un dezastru financiar care-l lovise pe Mazaud în mod serios. Era veșnica poveste: clientul suspect, primit la început cu neîncredere, care depune o mică acoperire de două sau de trei mii de franci, și joacă prudent în primele luni, până în ziua când, uitându-se cât de mică îi este garanția și împrietenindu-se cu agentul de schimb, spală putina după prima lovitură tâlhărească. Mazaud zicea că are de gând să-l execute pe Sabatani, tot așa cum îl executase și pe Schlosser, un pungaș din aceeași bandă care jefuise piața, așa cum jefuiau pe timpuri hoții în codru. Și levantinul, italia-

nul acesta corcit cu oriental, cu ochii languroşi, despre care se povestea că e înzestrat cu anumite însuşiri pe care şi le şopteau la ureche femeile curioase, se dusese să pungăşească la Bursa vreunei alte capitale străine, a Berlinului după câte se spunea, aşteptând ca cea din Paris să uite de el, pentru a se putea reîntoarce din nou aci, stimat şi gata s'o ia dela început cu potlogăriile, cu îngăduinţa tuturor.

După aceea, doamna Caroline întocmi o listă a pierderilor. Crahul Băncii Universale fusese una din acele sguduiri care fac să se cutremure un oraş întreg. Nimic nu mai era la locul lui, nimic nu mai era solid, crăpăturile se întindeau în gospodăriile vecinilor şi în fiecare zi se produceau alte năruiri. Băncile se prăbuşeau unele după altele, cu sgomotul pe care îl fac în cădere zidurile rămase în picioare după pârjol. Toată lumea se întreba, consternată, auzind sgomotele acestor prăbuşiri, unde se vor opri catastrofele. Dar ceeace o îndurera mai mult pe ea, nu erau atât bancherii, societăţile sau finaciarii ruinaţi şi luaţi de puhoi, cât toţi acei oameni sărmani, acţionari, chiar jucători la bursă, pe care-i cunoscuse şi-i iubise, şi care se aflau acum printre victime. După înfrângere, număra morţii din jurul ei. Nu era vorba numai de nenorocitul de Dejoie, de jalnicii şi mărginiţii soţi Maugendre sau de bietele contese de Beauvilliers, atât de emoţionante. O altă dramă o sguduise adânc şi anume falimentul fabricantului de mătase Sédille, faliment ce fusese declarat în ajun. Pe Sédille îl văzuse la lucru ca administrator, singurul dintre toţi, după părerea ei, căruia i-ar fi încredinţat un ban pe mână şi pe care îl socotea drept cel mai cinstit om din lume. Ce lucru groaznic, patima asta a jocului! Acest om se străduise timp de treizeci de ani să pună, prin munca şi cinstea sa, temeliile uneia dintre cele mai serioase firme din Paris, apoi, în mai puţin de trei ani, o îmbucătăţise şi o săpase până într'atâta, încât se făcuse praf dintr'o singură lovitură. Bursa îi luase totul, iar nenorocitul rămăsese ca trăsnit, decăzut, incapabil şi nevrednic să-şi reia afacerile, cu un fiu din care mizeria avea să facă, poate, un escroc, deoarece Gustave, pornit pe petreceri, având între patruzeci până la cincizeci de mii de franci datorii, era de pe acum compromis într'o combinaţie cu nişte poliţe semnate pentru

Germaine Coeur. Apoi, un alt nenorocit din cauza căruia doamna Caroline se simțea îndurerată era remizierul Massias. Nu se putea spune că, în general, ea arăta simpatie față de mijlocitorii ăștia ai minciunii și ai jafului! Dar pe omul ăsta, cu ochii lui vioi, cu mutra lui de câine cropsit, îl cunoscuse încă de pe vremea când cutreiera întreg Parisul în nădejdea că va smulge cuiva un ordin de cumpărare cât de mic. Dacă o clipă se crezuse și el unul din stăpânii pieții, forțând norocul și călcând pe urmele lui Saccard, această prăbușire groaznică îl trezise din vis, aruncându-l la pământ complect sdrobit! Era dator șaptezeci de mii de franci și plătise, deși putea invoca scuza că jocul fusese excepțional așa cum făcuseră atâția alții! Se împrumutase pe la prieteni, punându-și zălog viața întreagă și făcuse zadarnica și sublima prostie de a plăti. Nimeni nu-i era recunoscător pentru asta, ba chiar lumea ridica mirată din umeri. Ura cu înverșunare Bursa, cuprins din nou de desgustul față de meseria scârboasă pe care o exercita, dar se resemna să lucreze în acelaș domeniu de vreme ce așa apucase, nutrind speranța neclintită că va câștiga într'o zi lozul cel mare, atâta timp cât va avea ochi ageri și picioare sdravene. Inima doamnei Caroline însă era mai ales plină de o nesfârșită milă față de victimele necunoscute, față de victimele fără nume și fără trecut, de victimele de acest fel care zăceau grămadă prin toate tufișurile, umpleau toate șanțurile năpădite de iarbă; mai erau apoi o mulțime de cadavre cărora li se pierduse urma, răniți care scoteau gemete de spaimă din spatele fiecărui trunchi de arbore. O mulțime de drame sfâșietoare, mute, mulțimea micilor rentieri săraci, a micilor acționari ce-și investiseră toate economiile lor într'o singură acțiune, portari ieșiți la pensie, fete bătrâne trase la față și neavând nimic altceva în lume decât o pisică, pensionari de provincie ducând o viață monotonă de maniaci, preoți de țară cărora nu le rămânea nimic din cutia milelor, toți oamenii aceia modești al căror buget e deabia de câțiva gologani, atâta pentru lapte, atâta pentru pâine, un buget așa de exact și de redus, încât zece bani lipsă provoacă o adevărată catastrofă! Și dintrodată s'au trezit fără nimic, cu viața distrusă, sfârșită, bâjbâind prin întuneric cu mâinile lor bătrâne și tremu-

rânde, incapabili de a mai munci, toate existenţele acestea umile şi liniştite, asvârlite dintrodată în ghiarele mizeriei! Numai din Vendôme sosiseră sute de scrisori disperate; domnul Fayeux, încasator de rente, agravase nenorocirea, spălând putina. Depozitar al banilor şi al titlurilor clienţilor pentru care opera la Bursă, începuse să joace el însuşi în mod serios şi, după ce pierduse, nevoind să plătească, dispăruse cu cele câteva sute de mii de franci pe care îi avea în mână, lăsând în urma lui, în întreaga regiune Vendôme, în fermele cele mai îndepărtate, numai mizerie şi suferinţă. Efectul prăbuşirii se resimţise până în colibe. Şi ca după orice epidemie grozavă, victimele cele mai nenorocite se recrutaseră din pătura mijlocie, din lumea celor cu mici economii, al căror avut nu va putea fi refăcut decât după ani de trudă grea a urmaşilor.

In cele din urmă doamna Caroline ieşi din casă pentru a se duce la Mazaud; şi în timp ce se îndrepta pe jos spre strada Băncii, ea se gândea la nenumăratele nenorociri care-l loviseră, în ultimele cincisprezece zile, pe agentul de schimb. Fayeux îi furase trei sute de mii de franci, Sabatani îi lăsa un cont neachitat de aproape şase sute de mii de fraci, marchizul de Bohain şi baroana Sandorff refuzau să-i plătească nişte diferenţe ce se ridicau la peste un milion, Sédille, cu falimentul său, îi producea o pagubă cam de aceeaşi valoare, fără a mai socoti cele opt milioane pe care i le datora Banca Universală, acele opt milioane pentru care îl reportase pe Saccard şi care constituiau o pierdere înspăimântătoare, un abis în care întreaga Bursă, îngrijorată, se aştepta să-l vadă prăbuşindu-se într'o clipă. Până acum se răspândise de două ori svonul catastrofei. Şi în mijlocul acestor lovituri ale soartei, se întâmplase o nouă nenorocire care avea să fie picătura de apă ce face să se reverse paharul: Flory fusese arestat în ajun pentru deturnarea unei sume de o sută optzeci de mii de franci. Incetul cu încetul, pretenţiile domnişoarei Chuchu, mica figurantă de altădată, acea muieruşcă a trotouarului parizian, crescuseră: la început petreceri vesele şi nu prea costisitoare, apoi apartamentul din rue Condorcet, după aceea bijuterii şi dantele; dar ceeace îl nenorocise pe tânărul îndrăgostit, fu primul său câştig de zece mii de franci,

a doua zi după Sadova, bani câştigaţi uşor şi cheltuiţi tot atât de uşor, după care avusese nevoie de alţii, mereu de alţii, de cât mai mulţi bani în patima lui pentru femeia atât de scump cumpărată. Dar mai extraordinar era faptul că Flory îşi furase patronul, deoarece, pierzând la bursă, fusese nevoit să plătească datoria pe care o făcuse la un alt agent: ciudată cinste, născută din frica de a nu fi executat imediat, sperând că va putea ascunde hoţia, astupând golul prin cine ştie ce operaţie miraculoasă. La închisoare, plânsese mult, cuprins de ruşine şi remuşcare, şi se povestea că mama lui, care sosise din provincie ca să-l vadă chiar în dimineaţa arestării lui, se îmbolnăvise de inimă rea, în casa unor prieteni la care trăsese.

Ce curios lucru şi norocul! se gândea doamna Caroline străbătând piaţa Bursei. Succesul extraordinar al Băncii Universale, ascensiunea rapidă şi triumfală, spre victorie şi dominaţie, în mai puţin de patru ani, urmată de prăbuşirea bruscă, întreg edificiul acesta colosal făcut praf în decurs de o lună numai, o uimeau necontenit. Nu tot astfel se întâmplase, oare, şi cu Mazaud? Nicicând soarta nu-i surâse mai îmbietor unui om. Agent de schimb la treizeci şi doi de ani, îmbogăţit peste noapte în urma morţii unchiului său, soţ fericit al unei femei încântătoare care îl adora şi care-i dăruise doi copii frumoşi, el însuşi fiind un bărbat bine, Mazaud îşi consolida pe zi ce trecea poziţia la Bursă, prin relaţiile, prin munca, prin intuiţia lui întradevăr surprinzătoare, chiar şi prin vocea lui ascuţită, care ajunsese la fel de cunoscută ca şi vocea tunătoare a lui Jacoby. Şi deodată, iată că totul se clătina, ajungând pe marginea prăpastiei, unde era deajuns o simplă adiere de vânt pentru a-l face să se prăbuşească în gol. Şi totuşi, el nu jucase, fiind apărat împotriva acestei patimi de dragostea lui de muncă, de tinereţea lui nestatornică. Fusese lovit însă în timp ce lupta cinstit, din cauza pasiunii şi a lipsei de experienţă şi fiindcă se încrezuse prea mult în oameni. De altfel, toate simpatiile erau de partea lui şi se credea că dacă va avea destulă îndrăzneală, avea să iasă din încurcătură.

Când ajunse în birourile lui posomorîte acum, doamna Caroline simţi plutind peste tot mirosul ruinei şi fiorul unei

tainice îngrijorări. Trecând pe la casierie, văzu vreo douăzeci de persoane făcând coadă acolo, în timp ce casierul cu plățile și cel cu titlurile mai făceau încă față angajamentelor casei, dar cu mișcări încete, ca unii ce-și golesc ultimele sertare. Prin ușa întredeschisă văzu biroul unde se făceau lichidările, ce părea adormit, cu cei șapte funcționari ai lui care-și citeau ziarul, neavând mai nimic de lucru, de când Bursa stagna. Doar în biroul unde se încheiau tranzacțiile cu bani lichizi mai era o oarecare mișcare și Berthier, procuristul, o primi aici, foarte agitat și tras la față din cauza nenorocirii care lovise firma.

— Nu știu, doamnă, dacă domnul Mazaud vă va putea primi... Nu se simte prea bine, a răcit noaptea trecută, încăpățânându-se să lucreze în biroul neîncălzit și acum a coborît la primul etaj, în apartamentul lui, ca să se odihnească puțin.

Dar doamna Caroline stărui:

— Vă rog, domnule, faceți în așa fel ca să-i pot spune câteva cuvinte... Este vorba de soarta fratelui meu. Domnul Mazaud știe foarte bine că fratele meu nu s'a ocupat niciodată de operațiuni de bursă și mărturia lui ar fi de mare însemnătate... Pe de altă parte, vreau să-i cer lămuriri cu privire la unele documente.

Berthier, stând încă la îndoială, sfârși prin a o ruga să poftească în biroul agentului de schimb.

— Așteptați o clipă, doamnă, să văd.

De cum intră în această încăpere, doamna Caroline fu izbită de frigul care domnea acolo. Focul se stinsese din ajun și nimeni nu se gândise să-l mai aprindă. Dar ceeace o uimi și mai mult era ordinea perfectă, ca și când cineva își petrecuse toată noaptea și toată dimineața golind sertarele și dulapurile de actele inutile și clasând pe cele care trebuiau păstrate. Nimic nu era în dezordine, niciun dosar, nici măcar o scrisoare. Pe birou se aflau frumos rânduite cele necesare pentru scris, călimara și o sugătoare mare deasupra căreia rămăsese un pachet de fișe ale casei, fișe verzi, de culoarea speranței. In camera aceasta goală, odată cu tăcerea apăsătoare, se lăsa o tristețe nesfârșită.

După câteva clipe, Berthier se înapoie.

— Nu știu ce să spun, doamnă dar am sunat de două ori

și nu îndrăznesc să mai stărui... Când veți coborî, încercați să sunați și dumneavoastră. Dar ar fi mai bine să treceți pe aici mai târziu.

Doamna Caroline trebui să se resemneze. Totuși, când ajunse la etajul întâi, ea șovăi puțin, ba întinse chiar mâna să sune. Se răsgândise însă și voia să plece, când fu oprită de niște țipete și plânsete, de un svon înnăbușit ce răzbătea până la ea din fundul apartamentului. Deodată, ușa se deschise, un servitor ieși în fugă și dispăru îngrozit pe scară, bâiguind:

— Doamne dumnezeule! Doamne dumnezeule! Domnul...

Ea rămase nemișcată în fața ușii larg deschise, prin care ieșea de astădată distinct un vaiet de nemărginită durere. Simți că înghiață, ghicind și având viziunea clară a celor ce se petreceau acolo. La început voi să fugă, dar nu putu. Pătrunsă de milă, își dădea seama că trebue să vadă și să împărtășească durerea celor dinăuntru. Intră, și găsind toate ușile date de perete, ajunse până în salon.

Două servitoare, desigur bucătăreasa și fata din casă, desfigurate de groază, întindeau gâtul, murmurând:

— Domnul! Oh, doamne dumnezeule! Doamne dumnezeule!

Lumina cenușie a după amiezii de iarnă pătrundea, ștearsă, printre cele două perdele de mătase grea. In casă era foarte cald și în cămin câteva bucăți mari de lemn se mistuiau încet în jăraticul ce lumina pereții cu un reflex roșiatic. Pe o masă, un buchet de trandafiri, foarte bogat pentru un astfel de anotimp, pe care agentul de schimb îl adusese chiar în ajun soției sale, își desfăcea petalele în căldura aceea blândă de seară, îmbălsămând cu parfumul lui toată încăperea. Părea că este însuși parfumul luxului rafinat al acestui interior, mirosul acela plăcut al norocului, al bogăției, al dragostei ce înflorise aici timp de patru ani. Sub reflexul roșiatic al focului, Mazaud zăcea răsturnat pe marginea canapelei, cu capul sfărâmat de un glonț și cu mâna crispată pe revolver, iar tânăra lui soție, care alergase în grabă, stătea în picioare, în fața lui și scotea un geamăt prelung și sălbatic ce se auzea chiar și de pe scară. In clipa detunăturii, ea ținea în brațe băiețașul de patru ani și jumătate, care de spaimă, îi cuprinsese gâtul cu mânuțele, în timp ce fetița, în vârstă

de şase ani, venise după ea, agăţându-i-se strâns de rochie; amândoi copiii strigau şi ei, îngroziţi de ţipetele mamei lor.

Doamna Caroline veni să le ia numaidecât de acolo.

— Doamnă, vă rog... nu staţi aci, doamnă, nu staţi aici...

Ea însăşi tremura, gata să leşine. Din capul lui Mazaud, sângele continua să curgă, picătură cu picătură, pe catifeaua canapelei, şi de acolo se prelungea pe covor. Jos era o pată mare, care creştea mereu. Şi i se părea că sângele acesta vine spre ea, că-i stropeşte picioarele şi mâinile.

— Vă rog din suflet doamnă, veniţi cu mine...

Dar nenorocita, cu băieţelul atârnat de gât şi cu fetiţa strâns lipită de ea, nu mai auzea nimic şi nu se mişca, stând înlemnită, ţintuită locului, de ai fi zis că nicio putere din lume n'ar fi putut-o smulge de acolo. Toţi trei erau blonzi, albi ca laptele, mama având înfăţişarea tot atât de plăpândă şi de nevinovată ca şi copiii. Şi înmărmuriţi de nenorocirea care-i lovise, în această năruire bruscă a fericirii lor, care ar fi trebuit să dăinuiască o veşnicie, ţipau toţi trei, întruna, ca şi cum în gemetele lor s'ar fi adunat toată suferinţa omenirii.

Doamna Caroline căzu în genunchi. Plângea în hohote şi îngâna:

— Oh! doamnă, îmi frângeţi inima... Vă rog, nu mai staţi aici, veniţi cu mine în camera de alături, lăsaţi-mă să vă ajut puţin în durerea ce v'a lovit...

Dar grupul speriat şi jalnic, mama şi copiii strânşi unul într'altul, nemişcaţi, cu pletele lor blonde, răvăşite, stătea încremenit. Vaietul acela de groază, ca vaietul sângelui ce se ridică din inima pădurii când vânătorii ucid puilor tatăl, nu mai contenea.

Năucită, doamna Caroline se ridică în picioare. Se auzi un sgomot de paşi şi de voci: venise desigur medicul ca să constate moartea. Nu mai putu rămâne acolo şi plecă, urmărită de vaietul acela necurmat şi jalnic care o însoţi până afară, în stradă, şi pe care i se părea că-l aude până şi în uruitul trăsurilor.

Cerul pălea, se lăsase frig şi ea mergea încet, de teamă să nu fie luată drept o ucigaşă şi arestată, cu aerul acela rătăcit pe care-l avea. Prin minte îi trecea totul, întreaga

poveste a prăbuşirii celor două sute de milioane, care atrăsese după ea ruina atâtor oameni şi sdrobise atâtea vieţi. Oare ce putere misterioasă distrusese turnul acesta de aur, după ce-l înălţase atât de repede? Se părea că aceleaşi mâini care îl construiseră, se străduiseră, cuprinse de furie, să-l dărâme până în temelie. De pretutindeni se ridicau strigăte de durere, averi întregi se prăbuşeau cu sgomotul pe care-l face o roabă plină cu dărâmături pe care o răstorni pe un maidan public. Ultimele bunuri imobiliare ale familiei Beauvilliers, banii adunaţi de Dejoie, unul câte unul din economiile lui, câştigurile realizate de Sédille în marea industrie pe care o avusese, renta lui Maugendre care se retrăsese din afaceri, toate erau svârlite cu sgomot unele peste altele, în fundul aceleiaşi gropi pe care nimic nu izbutea s'o umple. Apoi Jantrou, alcoolizat, baroana Sandorff ajunsă în mocirlă, Massias, decăzut în jalnica situaţie de câine de vânătoare, legat pe viaţă de Bursă, din cauza datoriilor pe care le avea; Flory, hoţul, care-şi ispăşea în închisoare slăbiciunile de îndrăgostit, Sabatani şi Fayeux dispăruţi, fugind de frica jandarmilor, şi atâtea şi atâtea alte victime necunoscute, jalnice şi vrednice de milă, marea masă anonimă a tuturor acelor pe care catastrofa aceasta îi sărăcise, îi lăsase pe drumuri, ţipând de foame. Îi răsunau în urechi focurile de revolver ce se auzeau în mai toate colţurile Parisului, capul găurit al lui Mazaud, sângele lui Mazaud care se revărsa picătură cu picătură în mijlocul luxului şi al parfumului de trandafiri, asupra soţiei şi copiilor săi care urlau de durere.

Şi astfel, tot ceeace văzuse şi tot ceeace auzise în ultimele săptămâni doamna Caroline, izbucni din inima ei printr'un blestem crud îndreptat împotriva lui Saccard. Nu mai putea să tacă, să-l dea de o parte ca şi cum n'ar fi existat, spre a se feri să-l judece şi să-l condamne. Numai el era vinovat şi asta reieşea din toate dezastrele ce se îngrămădeau unele peste altele şi care o îngrozeau. Îl blestema; furia şi indignarea ei, atâta vreme stăpânite, se revărsau acum într'o ură răzbunătoare, ura împotriva răului. Nu-şi mai iubea oare fratele, de putuse să aştepte până acum pentru a-l urî pe omul acesta îngrozitor care era singura cauză a nenorocirii ce-i lovise? Sărmanul ei frate, acest mare nevinovat, acest om atât

de muncitor și atât de drept și de cinstit, pângărit pe veci prin faptul că fusese închis, era și el o victimă, mai scumpă și mai dureroasă decât toate celelalte, și ea era aproape să-l uite! Oh! fie ca Saccard să nu-și mai afle iertarea, ca nimeni să nu îndrăznească să-l spere vreodată, nici chiar acei care continuau să creadă în el, fiindcă nu-i cunoșteau decât bunătatea; blestemat să fie ca într'o zi să moară singur, disprețuit de toată lumea!

Doamna Caroline își ridică privirile. Ajunsese în piață, în fața ei se ridica clădirea Bursei. Se lăsase amurgul; cerul de iarnă, încărcat de pâclă așternuse în spatele clădirii, ca un fum de incendiu, un nor de un roșu închis stârnit parcă de flăcările și praful unui oraș luat cu asalt. Bursa, cenușie și întunecată, părea învăluită în tristețea catastrofei care, de o lună de zile, o pustiise și o lăsase pradă vânturilor, asemenea unei hale bântuite de foamete. Revenise epidemia aceea fatală, periodică, ale cărei ravagii mătură piața valorilor la fiecare zece, cincisprezece ani, vinerile negre, cum li se spune, care acoperă pământul cu dărâmături. Trebue să trecă ani și ani de zile, pentru ca încrederea să renască, pentru ca băncile cele mari să fie reconstruite, până în ziua în care patima jocului, însuflețindu-se încetul cu încetul, reia aventura dela început și atrage după sine o altă criză, năruind totul, într'un nou dezastru. De data aceasta însă, în spatele fumului aceluia roșiatic dela orizont, în vuietul îndepărtat al orașului, se auzea un fel de trosnet surd, sfârșitul apropiat al unei lumi.

XII

Instrucţia mergea atât de încet, încât trecuseră şapte luni dela arestarea lui Saccard şi a lui Hamelin, fără ca procesul să fi fost pus pe rol. Era pe la mijlocul lui Septembrie şi în lunea aceea doamna Caroline, care se ducea de două ori pe săptămână să-şi vadă fratele, trebuia să fie pe la ora trei la Conciergerie. Nu rostea niciodată numele lui Saccard şi refuzase de nenumărate ori în mod hotărît, cu toate cererile stăruitoare pe care i le transmitea, să se ducă să-l viziteze. Pentru ea, care rămânea neclintită în voinţa ei de a se face dreptate, Saccard nu mai exista. Mai spera încă să-şi scape fratele şi în zilele de vizită era veselă, fericită că-i putea vorbi despre ultimele demersuri pe care le făcuse şi că-i putea aduce câte un buchet mare din florile care-i plăceau lui atât de mult.

In dimineaţa aceea tocmai pregătea un buchet de garoafe roşii, când bătrâna Sophie, servitoarea prinţesei d'Orviedo, veni să-i spună că doamna dorea să-i vorbească numaidecât. Mirată şi oarecum îngrijorată, urcă în grabă sus. N'o mai văzuse pe prinţesă de câteva luni, căci imediat după crahul Băncii Universale, doamna Caroline îşi dăduse demisia din calitatea de secretară la Opera Muncii. Nu mai trecea pe acolo decât rareori, ca să-l vadă pe Victor, care acum părea îmblânzit de disciplina aceea aspră; privea pieziş, obrazul lui stâng era mai mare decât cel drept, iar gura lui strâmbă îi dădea un aer sălbatic şi în acelaş timp batjocoritor. Presimţi numaidecât că era chemată din cauza băiatului.

Prinţesa d'Orviedo se ruinase, în sfârşit. In numai zece ani izbutise să înapoieze săracilor cele trei sute de milioane moştenite dela prinţ, care le furase din buzunarele acţionarilor creduli. Dacă la început avusese nevoie de cinci ani ca să cheltuiască în opere de binefacere prima sută de milioane, celelalte două sute de milioane ajunsese să le risipească în fundaţiuni de un lux şi mai extraordinar, în numai patru ani şi jumătate. Inafară de Opera Muncii, Leagănul Sfânta Maria, Orfelinatul Sfântul Iosif, Azilul din Châtillon şi de Spitalul Saint-Marceau, mai înfiinţase o fermă model lângă Evreux, două case de convalescenţă pentru copii, pe ţărmurile Mânecii, o altă casă de odihnă pentru bătrâni, la Nisa, ospicii, biblioteci şi şcoli în toate colţurile Franţei, fără a mai pune la socoteală daniile foarte însemnate făcute operelor de caritate existente. In toate acestea se vedea aceeaşi voinţă neclintită de restituire; nu era o bucată de pâine svârlită de milă sau de frică celor flămânzi, ci însăşi bucuria de a trăi, belşugul, tot ce e bun şi frumos redat celor umili care n'au nimic, celor slabi cărora cei tari le-au furat partea lor de fericire, în sfârşit palatele bogaţilor deschise cerşetorilor de pe străzi, ca să doarmă şi ei în mătăsuri şi să mănânce şi ei din vase de aur. Timp de zece ani, ploaia milioanelor nu încetase, transformându-se în sufragerii de marmură, în dormitoare înveselite de picturi luminoase, în faţade monumentale ca ale Luvrului, în grădini împodobite cu plante rare, zece ani de lucrări măreţe, în risipa ne mai văzută a antreprenorilor şi a arhitecţilor; acum era foarte mulţumită şi bucuroasă că rămăsese cu mâinile curate, fără un ban. Izbutise chiar să ajungă la uimitorul rezultat de a fi datoare, fiind urmărită pentru un rest de câteva sute de mii de franci, fără ca avocatul şi notarul ei să poată aduna banii aceştia printre cele din urmă resturi ale colosalei averi risipite în cele patru colţuri prin operele de binefacere. Un bilet atârnat la poartă anunţa scoaterea în vânzare a palatului, ultimul act care avea să şteargă până şi urmele banilor blestemaţi adunaţi din noroiul şi sângele tâlhăriilor financiare.

Bătrâna Sophie o aştepta pe doamna Caroline sus, ca s'o conducă. Era furioasă şi bombănea toată ziua. Da, ea prezisese că doamna va ajunge în mizerie! Dece nu se remăritase oare, ca să aibă copii, de vreme ce copiii erau singurul lucru din lume care-i plăcea? Nu că ar avea dece să se plângă sau să

fie îngrijorată, căci ea primise demult o rentă de două mii de franci, din care avea să trăiască acasă, în Angoulème, dar se înfuria ori de câte ori se gândea că doamna nu-şi pusese de o parte nici măcar cei câţiva gologani de care avea nevoie în fiecare dimineaţă pentru pâinea şi laptele cu care îşi ţinea acum zilele. Din această cauză se certau tot mereu. Prinţesa surâdea cu zâmbetul ei dumnezeesc şi plin de speranţă, răspunzând că la sfârşitul lunii nu va mai avea nevoie decât de un văl, deoarece se va retrage la o mânăstire pe care şi-o alesese demult, o mânăstire de carmelite, izolată cu totul de restul lumii. Acolo îşi va afla liniştea, liniştea eternă!

Doamna Caroline o regăsi pe prinţesă aşa cum o ştia de patru ani, îmbrăcată cu veşnica ei rochie neagră, cu părul ascuns sub un fişiu de dantelă, încă frumoasă la treizeci şi nouă de ani, cu faţa rotundă şi cu dinţii ca mărgăritarul, dar cu tenul galben, cu carnea ofilită ca după zece ani de viaţă monahală. Mica încăpere, asemenea biroului unui portărel de provincie, se umpluse de hârtii, încurcate rău, planuri, memorii, dosare, toate hârţoagele întrebuinţate la risipirea celor trei sute de milioane.

— Doamnă, zise prinţesa cu vocea ei blândă şi înceată pe care nicio emoţie n'o făcea să tremure, am vrut să vă aduc la cunoştinţă o veste ce mi-a fost comunicată azi dimineaţă... E vorba de Victor, băiatul pe care l-aţi adus la Opera Muncii...

Inima doamnei Caroline începu să bată cu putere. Ah! bietul copil, pe care tatăl său, cu toate promisiunile făcute, nici nu se dusese să-l vadă, în cele câteva luni de când aflase de el, înainte de a fi închis la Conciergerie! Ce va deveni de aci înainte? Ea care nu voia să se gândească la Saccard, era necontenit mânată spre dânsul datorită acestei maternităţi adoptive.

— S'au petrecut ieri lucruri groaznice, continuă prinţesa, o adevărată crimă pe care nimic nu o va putea repara.

Şi îi povesti, cu un aer consternat, o întâmplare înspăimântătoare. De trei zile, Victor obţinuse să fie trecut la infirmerie, pretextând dureri de cap insuportabile. Doctorul îşi dăduse seama că toate acestea nu erau decât prefăcătorii de copil leneş, dar băiatul era întradevăr deseori chinuit de nevralgii. Dar tocmai în după amiaza aceea, Alice de Beauvilliers venise acolo fără mama ei pentru a ajuta sorei de serviciu la

inventarierea trimestrială a dulapului cu doctorii. Dulapul acela se afla în încăperea care despărțea cele două dormitoare, pe cel al fetelor, de cel al băieților; în dormitorul băieților nu era în clipa aceea decât Victor, culcat într'unul din paturi. Sora, care lipsise câteva minute, fu foarte mirată când înapoindu-se n'o găsi acolo pe Alice, așa că, după ce așteptă puțin, începu s'o caute. Mirarea ei crescu atunci când observă că ușa care dădea spre dormitorul băieților era închisă pe dinăuntru. Ce se petrecea oare? Trebuise să ocolească pe coridor pentru a putea intra și rămase înmărmurită, îngrozită de spectacolul ce-i apăru în fața ochilor: tânăra fată, pe jumătate sugrumată, legată peste gură cu un șervet, pentru a-i înnăbuși strigătele, cu fustele ridicate, lăsând să i se vadă goliciunea de fecioară clorotică, violată, mânjită cu o brutalitate desgustătoare. Pe jos se afla un portofel gol. Victor dispăruse. Și scena putea să fie ușor reconstituită: Alice, chemată poate, intrase în cameră pentru a-i da o ceașcă cu lapte băiatului aceluia de cincisprezece ani, păros ca un bărbat; apoi dorința pătimașă a monstrului pentru trupul ei gingaș, pentru gâtul ei prea lung, săritura brutei în cămașă, fata înnăbușită, aruncată pe pat ca o sdreanță, violată, prădată și pe urmă îmbrăcarea în grabă și fuga. Rămâneau totuși unele puncte nelămurite, unele aspecte uimitoare și greu de deslegat! Cum de nu se auzise nimic, nici sgomotul luptei, nici țipetele? Cum de se putuseră petrece, în mai puțin de zece minute, lucrurile acestea peste măsură de înspăimântătoare? Și mai ales cum de putuse fugi Victor, cum de se putuse evapora așa, fără urmă, căci după cercetările cele mai amănunțite, ajunseseră la concluzia că băiatul nu se mai afla în interiorul clădirii. Fugise, se vede, prin sala de baie care dădea în coridor și apoi printr'o fereastră ce se deschidea deasupra unui șir de acoperișuri, prin care ajungeai în bulevard, dar un astfel de drum era atât de periculos, încât mulți nici nu credeau că cineva ar putea să iasă pe acolo. Dusă acasă, Alice zăcea bolnavă, distrusă, ca nebună, plângând necontenit și sguduită de friguri.

Doamna Caroline ascultă îngrozită povestea; i se păru că-i înghiață sângele în vine. Amintirea unei alte întâmplări, asemănătoare cu aceasta, o înspăimântă și mai mult: Saccard, odinioară, siluind-o pe nenorocita aceea de Rosalie, pe o scară,

scrântindu-i umărul în clipa în care-l zămislise pe acest copil care rămăsese parcă cu obrazul sdrobit; iar azi, Victor viola, la rândul lui, pe cea dintâi fată pe care soarta i-o scotea în cale. Ce cruzime! Tocmai fata aceasta atât de blândă, ultimul vlăstar al neamului ei, pe punctul de a se călugări fiindcă nu putea să aibă un bărbat cum aveau celelalte fete! Avea oare vreun rost această întâmplare stupidă și desgustătoare? Dece trebuia să-i fie sfărâmată viața în felul acesta?

— Nu vreau să-ți fac nicio imputare, doamnă, încheie prințesa, căci ar fi nedrept să-ți atribui vreo responsabilitate, dar trebue să-ți spun că protejatul dumitale era îngrozitor.

Și, ca și cum ar fi făcut în sinea ei o legătură cu acele idei pe care nu le exprimase, adăugă:

— Nu te poți desbăra ușor de ceeace înveți într'un anumit mediu... Eu însămi am avut cele mai mari crize de conștiință, m'am simțit complice, nu e mult de atunci, când banca s'a prăbușit și a provocat atâtea ruine și atâtea nenorociri. Da, n'ar fi trebuit să îngădui ca tocmai casa mea să devină leagănul unei asemenea mârșăvii... In sfârșit, răul s'a înfăptuit, casa va fi purificată, iar eu, o! eu, eu nu mai exist, dumnezeu mă va ierta.

Și zâmbi din nou cu zâmbetul ei șters, care arăta că în sfârșit nădejdea ei era pe cale de a se înfăptui printr'un simplu gest; ea lăsa să se înțeleagă plecarea din lume, dispariția ei pentru totdeauna, ca o zeiță bună.

Doamna Caroline îi luă mâinile, i le strânse și i le sărută cuprinsă de atâta remușcare și milă, încât îngâna cuvinte fără șir.

— Nu trebue să-mi găsiți scuze, sunt vinovată... Mă duc s'o văd pe biata copilă, mă duc imediat...

Și plecă lăsându-le pe prințesă și pe bătrâna ei servitoare să-și strângă lucrurile, pentru drumul cel mare ce trebuia să le despartă după patruzeci de ani de viață comună.

Cu două zile înainte, sâmbătă, contesa de Beauvilliers se resemnase să-și lase casa în mâinile creditorilor. De șase luni de când nu mai plătea dobânzile ipotecilor, situația devenise de nesuferit, din cauza cheltuielilor de tot felul și a necontenitelor amenințări cu vânzarea prin tribunal; avocatul ei o sfătuise să părăsească tot, să se retragă în fundul unei locuințe

mici, unde să poată trăi fără prea multe cheltuieli, în timp ce el va încerca să lichideze datoriile. Ea n'ar fi cedat, s'ar fi încăpăţânat poate să-şi păstreze rangul, simulacrul de avere neatinsă, până la stingerea neamului ei sub năruirea zidurilor casei, dacă o nouă nenorocire n'ar fi sdrobit-o cu desăvârşire. Fiul ei Ferdinand, ultimul Beauvilliers, tânărul acel care nu era în stare să facă nimic, inapt pentru muncă, devenit zuav pontifical pentru a-şi ascunde nulitatea şi trândăvia, atât de anemic şi de slăbit din cauza soarelui prea puternic, încât nu putuse participa la luptele dela Mentana, murise la Roma, fără glorie. In sufletul ei se făcuse un gol imens şi toate gândurile şi voinţa i se năruiseră de pe înălţimea pe care, de atâţia ani, păstrase cu mândrie cinstea numelui ei. In douăzeci şi patru de ore casa se dărăpănă şi mizeria apăru, sfâşietoare printre zidurile crăpate. Bătrânul cal fu vândut; rămaseră numai cu bucătăreasa, care se ducea la piaţă cu un şorţ murdar, pentru a cumpăra de 10 centime unt şi un sfert de kilogram de fasole uscată. Contesa fu zărită pe stradă într'o rochie stropită de noroi şi cu nişte ghete prin care pătrundea apa. Sărăcia se ivise peste noapte, dezastrul nimicise până şi mândria acestei femei credincioase, din alte vremuri, care se încăpăţâna să lupte împotriva secolului ei. Se refugiase cu fiică-sa în rue Tour-des-Dames, la o fostă negustoreasă de haine vechi, devenită cu timpul bigotă, care subînchiria camere mobilate la preoţi. Acolo ocupau amândouă o odaie mare, aproape goală, cu o înfăţişare demnă şi tristă; în fundul încăperii se afla un iatac. In iatac erau două paturi mici şi când se închideau canaturile tapetate la fel cu pereţii, odaia se transforma în salon. Acest aranjament fericit le mai mângâia întrucâtva.

Dar nu trecuseră nici două ore de când contesa de Beauvilliers se mutase aici, în sâmbăta aceea, când o vizită neaşteptată îi dădu un nou fior de groază. Din fericire, Alice, fusese nevoită să plece în oraş. Era Busch, cu chipul lui lătăreţ şi murdar, cu redingota lui soioasă şi cu cravata lui albă, sucită ca o sfoară. Mânat, desigur, de intuiţia lui, care-i spunea că sosise ceasul mult aşteptat, Busch se hotărîse, în sfârşit, să lichideze vechea afacere, adică chitanţa de zece mii de franci semnată pe vremuri de contele de Beauvilliers în favoarea Leo-

niei Cron. Busch își dădu seama dintr'o singură privire care este situația văduvei și se temu că a așteptat prea mult. Ca un om în stare să fie politicos și răbdător, la nevoie, îi explicase pe larg, contesei înspăimântate cazul pentru care venise. Era, nu-i așa, chiar scrisul soțului ei, ceeace lămurea dela început toată povestea: o patimă a contelui pentru tânăra fată, un prilej de a o avea, mai întâi, și de a scăpa de ea, după aceea. Nu-i ascunse nici faptul că, în conformitate cu legea și după trecerea a aproape cincisprezece ani, nu putea fi silită să plătească. Dar el nu era decât reprezentantul clientei sale, pe care o știa hotărîtă să apeleze la justiție, să facă un scandal îngrozitor, dacă nu cădeau la învoială. Și cum contesa, palidă, cu inima sdrobită de acest trecut groaznic ce reînvia, se miră că trecuse atâta vreme fără ca să i se fi adresat ei, Busch născoci o poveste întreagă, spunând că chitanța fusese pierdută și apoi regăsită în fundul unui cufăr. Deoarece doamna de Beauvilliers refuzase, însă, cu hotărîre să cerceteze mai îndeaproape chestiunea, el plecase, tot așa de politicos, zicând că se va înapoia cu clienta sa, nu a doua zi, pentrucă femeia nu putea părăsi duminica localul în care lucra, dar luni sau marți negreșit.

Luni, în timpul groaznicei nenorociri întâmplate fiicei sale, care îi fusese adusă acasă aiurând și pe care o veghea cu ochii înnecați de lacrimi, contesa nu se mai gândise la omul acela prost îmbrăcat și la îngrozitoarea lui poveste. Dar tocmai când Alice adormise, și contesa, istovită, sdrobită de loviturile soartei, deabia se așezase, Busch se ivi iar, însoțit de data aceasta și de Léonie.

— Doamnă, aceasta este clienta mea și va trebui să sfârșim odată.

Contesa se cutremură la vederea acestei femei. Léonie era îmbrăcată în culori țipătoare, avea un păr negru și aspru, care-i cădea pe frunte, iar pe fața ei lătăreață și moale i se citea josnicia întregii ei făpturi și viața destrăbălată pe care o dusese în cei zece ani de prostituție. După atâta timp de când iertase și uitase, contesa suferea, era chinuită din nou în mândria ei de femeie. Doamne, cu femei de teapa ăsteia o înșela contele?

— Trebue să se isprăvească, insistă Busch, căci clienta mea are mult de lucru în rue Feydeau.

— In rue Feydeau, repetă contesa fără să înțeleagă.

— Da, este într'un... In sfârșit este acolo, într'un bordel.

Uluită, cu mâinile tremurânde, contesa se duse să închidă amândouă canaturile iatacului. Alice avea temperatură, se svârcolea sub plapomă. Dacă ar adormi iar, să nu vadă, să nu audă nimic!

Dar Busch continuă:

— Așa că, doamnă, înțelegeți... Domnișoara m'a însărcinat pe mine să rezolv această chestiune și eu nu fac altceva decât s'o reprezint... Iată dece am dorit să vină în persoană, ca să explice ea singură... Haide, Léonie, spune despre ce este vorba.

Neliniștită, fata nu se simțea bine în rolul pe care trebuia să-l joace și se uită la el cu privirea aceea de câine bătut. Dar gândul la mia de franci pe care i-o făgăduise o făcu să se hotărască. Și cu vocea ei aspră, răgușită de alcool, începu să vorbească, în timp ce Busch despăturea din nou chitanța contelui.

— Da, asta-i hârtia pe care mi-a dat-o domnul Charles... Sunt fiica căruțașului Cron, a lui Cron încornoratul, cum era poreclit, vă mai amintiți, doamnă? Domnul Charles se ținea mereu de fusta mea, propunându-mi fel de fel de lucruri murdare. Pe mine mă cam plictisea. Când ești tânără, nu-i așa? nu știi nimic, nu ești drăguță cu bătrânii... Și atunci domnul Charles mi-a semnat chitanța asta, într'o seară, când m'a dus în grajd...

In picioare, ca o stană de piatră, contesa o lăsa să vorbească, când deodată i se păru că aude un geamăt ce venea din iatac. Atunci făcu o mișcare plină de neliniște.

— Taci!

Dar Léonie, care se pornise, voia să isprăvească.

— Orice-ai zice, nu-i cinstit să seduci o fată cuminte, fără să-i plătești... Da, doamnă, domnul Charles al dumitale era un hoț. Așa gândesc toate femeile cărora le povestesc asta... Și vă rog să credeți că făceam banii ăștia!

— Taci! taci! strigă contesa înfuriată ridicând brațele în sus ca și când ar fi vrut s'o sdrobească, dacă ar mai fi continuat.

Léonie se sperie; duse mâna ca pentru a se apăra, cu mișcarea instinctivă a femeii decăzute, obișnuită să fie pălmuită.

In odaie domni o tăcere grea, în timp ce dinspre iatac părea că se aude din nou un plânset, un sgomot încet și înfundat.

— In sfârșit, ce vrei? reluă contesa, tremurând și coborînd vocea.

De data asta se amestecă Busch.

— Dar, doamnă, această fată vrea să i se plătească. Și are dreptate, nenorocita, să spună că domnul conte de Beauvilliers s'a purtat foarte rău cu ea. Asta-i escrocherie, pur și simplu.

— Nu voi plăti niciodată o asemenea datorie!

— In cazul ăsta, după ce vom pleca de aici, vom lua o trăsură și ne vom duce la tribunal, unde voi depune plângerea pe care am pregătit-o de mai înainte: iat-o... Toate faptele pe care vi le-a povestit domnișoara sunt cuprinse în această plângere.

— Domnule, acesta-i un șantaj ordinar, nu vei face așa ceva!

— Să avem iertare, doamnă, o voi face imediat. Afacerile sunt afaceri.

Contesa se simți cuprinsă de o oboseală imensă, de o descurajare nemărginită. Se topise și ultima mândrie care o mai susținea, iar puterile o părăsiseră cu totul. Iși împreună mâinile și îngână:

— Dar vedeți în ce hal am ajuns. Uitați-vă la încăperea asta... Nu mai avem nimic, poate că mâine nu vom mai avea nici ce să mâncăm... De unde vreți să iau banii ăștia! Zece mii de franci, dumnezeule!

Busch zâmbi ca un om obișnuit să scormonească printre ruine.

— Oh! doamne ca dumneavoastră au totdeauna rezerve. Dacă veți căuta bine, veți găsi.

Pe cămin zărise o casetă veche cu bijuterii, pe care contesa o lăsase acolo încă de dimineață, când golise un cufăr; Busch mirosise că acolo se aflau pietre scumpe. Privirile îi străluceau atât de tare, încât contesa, urmărindu-i direcția, pricepu.

— Nu, nu, strigă ea, bijuteriile, niciodată!

Și apucă repede caseta ca și cum ar fi vrut s'o apere. Erau ultimele bijuterii vechi, de familie, singurele pe care le păstrase chiar în situațiile cele mai critice; ele reprezentau unica zestre a fiicei sale și acum erau singura lor avere!

— Niciodată, mai bine mi-aș da viața!

In clipa aceea fură întrerupţi; doamna Caroline bătu la uşă şi intră. Era turburată de toate cele petrecute mai înainte, dar scena în mijlocul căreia picase o sgudui şi mai mult. O rugă pe contesă să-şi vadă mai departe de treabă şi era gata să plece, dacă aceasta nu i-ar fi făcut un semn rugător, pe care doamna Caroline crezu că-l înţelege. Şi rămase nemişcată în fundul odăii.

Busch îşi pusese pălăria în cap, în timp ce Léonie, din ce în ce mai stânjenită, se îndrepta spre uşă.

— Aşa că, doamnă, nu ne mai rămâne decât să ne retragem...

Totuşi, nu pleca. Incepu să povestească din nou totul, în termeni mai neruşinaţi, ca şi când ar fi vrut s'o umilească şi mai mult pe contesă în faţa noii venite, pe care se prefăcea că n'o recunoaşte, aşa cum făcea deobicei când era în exerciţiul funcţiunii.

— Rămâneţi cu bine, doamnă, ne ducem de-a-dreptul la parchet. In mai puţin de trei zile povestea asta, cu toate amănuntele, va apărea în coloanele gazetelor. Dumneavoastră aţi vrut-o!

In gazete! După ce era ruinată, să le mai apese şi scandalul acesta! Nu era destul că-şi pierduse întreaga avere, mai trebuia ca totul să se prăbuşească în noroi! Ah! cel puţin cinstea numelui să nu fie atinsă! Şi cu o mişcare mecanică deschise caseta, din care apărură cerceii, brăţara, trei inele, briliante şi rubine, în vechile lor monturi.

Busch se apropie repede. Privirea lui se muie, devenind blândă şi mângâietoare.

— Oh! nu fac zece mii de franci... Daţi-mi voie să mă uit.

Incepuse să ia bijuteriile, una câte una; le întorcea, le ridica în sus, cu degetele lui groase, tremurânde, ca un îndrăgostit, cu patima lui senzuală pentru pietrele scumpe. Claritatea rubinelor mai ales părea că-l încântă. Şi ce ape minunate aveau aceste briliante vechi, deşi unele erau tăiate cam neîndemânatic!

— Şase mii de franci! zise el cu o voce aspră de portărel, ascunzându-şi emoţia sub această cifră de evaluare totală. Nu socotesc decât pietrele, monturile sunt bune de topit. In sfârşit, ne vom mulţumi cu şase mii de franci.

Dar sacrificiul era prea mare pentru contesă. Se înfurie

din nou, îi luă bijuteriile și le strânse în mâinile ei nervoase. Nu, nu! Era prea mult să i se pretindă să se lipsească și de aceste câteva bijuterii pe care le purtase mama ei, și pe care trebuia să le poarte și fiica ei la nuntă. Ochii i se umplură de lacrimi fierbinți, ce i se revărsau pe față; iar durerea ei era atât de sguduitoare, încât Léonie, mișcată, transfigurată de milă, începu să-l tragă pe Busch de haină, pentru a-l sili să plece. Voia să renunțe, căci la urma urmei îi părea rău să-i producă atâta durere acestei sărmane bătrâne care părea atât de bună. Dar Busch urmărea scena indiferent, fiind sigur că va primi totul, știind din îndelungata lui experiență că la femei, crizele de lacrimi vestesc prăbușirea voinței; așa că aștepta.

Poate că scena aceasta s'ar fi prelungit, dacă în clipa aceea o voce îndepărtată, înnăbușită, n'ar fi izbucnit în suspine. Era Alice, care striga din fundul iatacului.

— Oh! mamă, ăștia mă omoară! Dă-le tot, să ia tot!... oh! mamă, să plece! Mă omoară, mă omoară!

Atunci contesa făcu un gest de disperare, de parcă și-ar fi dat și viața. Așa dar, Alice auzise, Alice murea de rușine. Ii svârli lui Busch bijuteriile, abia lăsându-i timp să pună pe masă, în schimbul lor, chitanța contelui, și-l împinse afară, după Léonie, care dispăruse mai înainte. Apoi deschise iar iatacul și se aruncă la căpătâiul fiicei sale, amândouă sfârșite, distruse, amestecându-și lacrimile.

Doamna Caroline, revoltată, fusese gata la un moment dat să intervină. Cum putea oare ea să-l lase pe mizerabilul acesta să le jefuiască pe cele două sărmane femei? Dar apoi auzise toată povestea aceea murdară și își dăduse seama că nu putea să facă nimic pentru a preveni scandalul. Căci îl știa pe Busch în stare să meargă până la capăt cu amenințările. Ea însăși se rușina, din cauza secretelor ce existau între ei. Ah! câtă suferință și câtă murdărie! Se simțea stânjenită. Ce rost avea să mai stea acolo din moment ce nu găsea niciun cuvânt să le spună și nu putea să le dea niciun ajutor? Toate vorbele care-i veneau pe buze, toate întrebările, aluziile cele mai simple cu privire la drama din ajun, i se păreau jignitoare, umilitoare, cu neputință de amintit în fața victimei ce nu se liniștise încă și care era cât pe aci să moară din cauza că fusese pângărită. Ce ajutor le-ar fi putut da, fără ca acesta

să nu pară o pomană ridicolă, ea însăşi fiind ruinată şi strâmtorată, aşteptând soluţionarea procesului? In sfârşit, se apropie, cu ochii plini de lacrimi, cu braţele deschise, copleşită de milă şi de o emoţie fără margini, care o făcea să tremure toată.

In banalul iatac de cameră mobilată, cele două sărmane fiinţe, nimicite, sfârşite, reprezentau tot ceeace rămăsese din vechea familie de Beauvilliers, odinioară atât de puternică şi cu atâta autoritate. Avusese domenii întinse cât un regat; pe o rază de douăzeci de leghe în Loire totul îi aparţinuse; castele, livezi, câmpii şi păduri. Apoi, această imensă avere domenială se topise încetul cu încetul, în decursul veacurilor, şi contesa aruncase ultimele rezerve într'una din acele furtuni ale speculaţiei moderne, din care ea nu înţelegea nimic: la început cei douăzeci de mii de franci economisiţi ban cu ban pentru fiica ei, după aceea cei şaizeci de mii de franci luaţi cu ipotecă asupra fermei les Aublets, apoi întreaga fermă. Palatul din rue Saint-Lazare nu putea să despăgubească pe toţi creditorii. Fiul ei murise fără nicio glorie, departe de ea. Copila ei fusese pângărită de un tâlhar şi îi fusese adusă acasă rănită, aşa cum este adus, plin de sânge şi de noroi, un copil strivit de o trăsură. Iar contesa, atât de nobilă odinioară, subţire, înaltă, albă toată, cu ţinuta ei demodată, nu mai era decât o biată femeie distrusă, sdrobită de nenorociri; pe de altă parte, Alice, urîtă, îmbătrânită, cu gâtul disgraţios din cauza lungimii lui, cu cămaşa în neorânduială, avea nişte priviri pierdute de nebună, în care se citea durerea cumplită a ultimei mândrii distruse, virginitatea ei batjocorită. Şi amândouă suspinau mereu, suspinau întruna.

Doamna Caroline, fără să rostească un singur cuvânt, le cuprinse pe amândouă şi le strânse cu putere la pieptul ei. Şi cum nu găsea ce să le spună, începu să plângă împreună cu ele. Nefericitele o înţeleseseră; lacrimile le curgeau şiroaie, fără încetare. Chiar dacă nu există nicio mângâiere, viaţa nu trebuia totuşi trăită?

Când doamna Caroline ajunse din nou în stradă, îl zări pe Busch stând de vorbă foarte aprins cu doamna Méchain. Oprise o trăsură, în care o împinse pe Léonie, şi dispăru. Dar tocmai când doamna Caroline dădu să treacă mai departe, cumătra Méchain se îndreptă spre ea. Se vede că o pândise,

pentrucă începu să-i vorbească imediat de Victor, părând informată de tot ce se petrecuse în ajun la Opera Muncii. De când Saccard refuzase să-i plătească cei patru mii de franci, era furioasă și-și frământa creierii să găsească mijlocul prin care ar mai putea să scoată ceva din această afacere. Aflase despre cele petrecute în bulevardul Bineau, unde se ducea deseori, în speranța vreunui incident din care să poată trage foloase. Se vede că-și și făcuse vreun plan, de vreme ce îi mărturisise doamnei Caroline că avea de gând să pornească imediat în căutarea lui Victor. Prea ar fi fost crud din partea lor, zicea ea, să-l lase pe nenorocitul acela de copil pradă instinctelor sale rele; trebuiau să pună din nou mâna pe el, dacă nu voiau să-l vadă într'o bună zi pe banca acuzaților. Și în timp ce vorbea, ochii ei mici, înfundați în grăsimea obrajilor, o scrutau pe doamna Caroline, fericită că o simte turburată și spunându-și că în ziua în care îl va fi regăsit pe Victor, va mai putea să stoarcă ceva bani dela ea.

— Așa că, doamnă, ne-am înțeles, mă voi ocupa eu de el... In cazul în care veți dori să aveți vești, nu vă mai obosiți până la mine, în rue Marcadet, ci veniți doar până la domnul Busch, în rue Feydeau, unde mă găsiți în fiecare zi pe la ora patru.

Doamna Caroline se înapoie acasă chinuită de o nouă grijă. Intradevăr, monstrul acela, scăpat în lume, gonit și hăituit ca un lup hămesit, cine știe ce pofte atavice avea să-și mai potolească printre oameni? Prânzi repede, apoi luă o trăsură, voind să treacă prin rue Bineau, înainte de a se duce la Conciergerie, de oarece ardea de dorința să afle ce se mai întâmplase. Dar pe drum, în înfrigurarea ei, îi veni în minte altă idee, anume să treacă mai întâi pe la Maxime, să-l ia la Opera Muncii, să-l silească să se ocupe de Victor, care la urma urmei era fratele lui, era singurul care rămăsese cu averea neatinsă, numai el putea să intervină și să se ocupe cu vreun rezultat de această problemă.

Dar intrând în vestibulul micului și luxosului imobil din avenue de l'Impératrice, doamna Caroline simți că îngheață. Câțiva tapițeri ridicau perdelele și covoarele, servitorii îmbrăcau scaunele și lustrele și din toate lucrurile acelea frumoase, de pe mobile și de pe etajere se răspândea un parfum veșted, ca dintr'un buchet aruncat a doua zi după bal. In fun-

dul odăii de dormit, doamna Caroline dădu peste Maxime, între două cufere uriașe, pe care servitorul le umpluse cu un trusou minunat, bogat și delicat, ca pentru o mireasă.

Zărind-o, el i se adresă cu o voce rece și seacă:

— O! Dumneata ești? Ai nimerit foarte bine! Mă scutești de oboseala de a-ți scrie. M'am săturat. Plec.

— Cum așa, pleci?

— Da, plec astăseară, mă duc la Neapole, unde-mi voi petrece iarna.

Apoi, după ce făcu semn servitorului să iasă, adăugă:

— Ce, dumneata îți închipui că-mi face plăcere să am un tată închis de șase luni la Conciergerie! N'am de gând să rămân ca să-l văd condamnat la închisoare corecțională, cu toate că urăsc călătoriile! Noroc că la Neapole e frumos și cum iau cu mine tot ce am nevoie, poate nu mă voi plictisi prea tare.

Ea îl privi, gândindu-se cât de corect și de drăguț era; privi apoi la cuferele pline în care nu se afla nicio rufă de femeie, în care nu se găsea decât ceeace-i servea propriei sale persoane; și totuși, îndrăzni să-i spună dece venise.

— Și eu care voiam să-ți mai cer un serviciu...

Apoi îi povesti totul. Victor, banditul, violând și furând, Victor care dispăruse fără urmă, Victor în stare de toate crimele....

— Nu-l putem lăsa așa! Insoțește-mă, să ne unim sforțările...

Dar el n'o lăsă să isprăvească, era palid și-l cuprinse un tremur de spaimă, ca și când ar fi simțit o mână ucigașă și murdară așezându-i-se pe umăr.

— Ah! asta mai lipsea!... un tată hoț, un frate asasin... Am întârziat prea mult, trebuia să plec de săptămâna trecută. Dar e îngrozitor, îngrozitor să pui un om ca mine într'o astfel de situație!

Și fiindcă ea stăruia încă, Maxime deveni obraznic.

— Dumneata să mă lași în pace! Dacă îți place viața asta plină de chinuri, treaba dumitale. Te-am prevenit, așa-ți trebue... n'ai decât să plângi... In ce mă privește, mai bine i-aș înneca pe toți nenorociții ăștia, decât să-mi dau un singur fir de păr din cap!

Doamna Caroline se ridicase în picioare.

— Atunci rămâi cu bine!

— Adio!

Şi ieşind, îl auzi rechemându-şi servitorul pentru a isprăvi cu împachetatul serviciului de toaletă, un serviciu ale cărui piese de argint aurit erau foarte îngrijit lucrate, mai ales ligheanul, gravat de jur împrejur cu un lanţ de amoraşi. In timp ce acesta se ducea să trăiască o viaţă de uitare şi de lene, sub soarele luminos al Neapolelui, în minte îi apăru dintrodată o viziune în care-l vedea pe celălalt, înfometat, pândind într'o noapte întunecoasă şi geroasă cu cuţitul ascuns în mână, prin vreo străduţă îndepărtată din la Villette sau din Charonne. Nu era oare acesta răspunsul la întrebarea dacă educaţia, sănătatea şi inteligenţa sunt sau nu rezultatul banilor? Din moment ce la bază rămâne acelaş noroi omenesc, înseamnă că toată civilizaţia se reduce la superioritatea de a mirosi frumos şi de a trăi bine?

Când ajunse la Opera Muncii, doamna Caroline simţi o ciudată senzaţie de revoltă împotriva luxului orbitor din această instituţie. La ce bun aceste două aripi maiestuoase, locuinţele băieţilor şi locuinţele fetelor, legate prin pavilionul monumental al administraţiei? La ce bun curţile astea mari cât parcurile, faianţele bucătăriilor, marmura din sufragerii, scările, coridoarele vaste ca ale unui palat? La ce bun toată caritatea măreaţă, dacă în acest mediu generos şi salubru, nu putea fi readusă pe calea cea bună o fiinţă decăzută, dacă nu se putea face dintr'un copil pervertit un om normal, condus de o judecată dreaptă şi sănătoasă? Se duse imediat la director, năpădindu-l cu întrebările, voind să afle cele mai mici amănunte. Dar drama nu fusese lămurită, directorul nu putuse decât să-i repete ceeace ştia dinainte dela prinţesă. Din ajun, cercetările în interiorul casei şi prin împrejurimi, nu mai conteneau, fără să se ajungă însă la vreun rezultat. Victor era acum departe, hoinărind prin oraş înconjurat de înspăimântătorul necunoscut. Bani nu avea, căci portofelul domnişoarei de Beauvilliers pe care-l golise, nu conţinea decât trei franci şi douăzeci de centime. De altfel, directorul evitase să înştiinţeze poliţia, pentru a le scuti pe sărmanele doamne de Beauvilliers de un scandal public şi doamna Caroline îi mulţumi, făgăduind să nu facă nici ea vreo reclamaţie la prefectură, cu toată dorinţa-i arzătoare de a afla de soarta

băiatului. Apoi, disperată că trebuia să plece tot atât de neștiutoare cum venise, se gândi să treacă pe la infirmerie, pentru a le întreba pe surori. Dar nici aici nu putu afla nimic precis; în schimb, acolo sus, în odăița liniștită care despărțea dormitorul fetelor de cel al băieților, petrecu câteva clipe de liniște adâncă. Era ora de recreație; un sgomot vesel pătrundea până la ea, făcând-o să-și dea seama că fusese nedreaptă față de rezultatele bune obținute, datorită aerului liber, traiului îmbelșugat și muncii. Fără îndoială că aici creșteau și oameni sănătoși și puternici.

Rămasă singură un moment, după plecarea sorei de serviciu, doamna Caroline tocmai se apropiase de fereastră pentru a privi la copiii care se jucau, când deodată atenția îi fu atrasă de niște voci cristaline de fetițe, din infirmeria alăturată. Ușa era întredeschisă, așa că putu să asiste la o scenă, fără să fie observată. Această infirmerie albă, cu pereții albi, cu cele patru paturi acoperite cu perdeluțe albe, era o odaie foarte plăcută. O rază largă de soare lumina acest interior, în al cărui aer călduț ai fi zis că înfloresc crinii. In primul pat, la stânga, o recunoscu pe Madeleine, fetița aceea care era în convalescență și mânca pâine cu dulceață în ziua când îl adusese pe Victor. Ea se îmbolnăvea mereu din cauza urmărilor ereditare ale alcoolismului. Era atât de anemică, încât cu toate că avea niște ochi mari de femeie, arăta plăpândă și palidă ca o sfântă pictată pe un vitraliu. Avea treisprezece ani și rămăsese orfană; mama ei murise într'o seară de beție, dintr'o lovitură pe care i-o dăduse un bărbat în pântece, ca să nu-i plătească cei treizeci de bani, așa cum se înțeleseseră. Și Madeleine, în cămașa ei albă, îngenunchiată în mijlocul patului, cu părul ei blond despletit, le învăța acum pe cele trei fetițe, din celelalte trei paturi, să-și facă rugăciunea.

— Impreunați mâinile, așa, și deschideți-vă larg inimile...

Fetițele îngenunchiaseră și ele fiecare în mijlocul patului. Două dintre ele aveau între opt și zece ani, cea de a treia n'avea nici cinci ani. In cămășile lor lungi și albe, cu mânuțele lor plăpânde împreunate, cu chipurile lor serioase, cufundate în rugăciune, păreau niște îngerași.

— Și spuneți după mine! Fiți atente... Doamne, răsplătește-l pe domnul Saccard pentru bunătatea lui și dă-i zile multe și fericite!

Şi cu voci de heruvimi, într'un ciripit de o încântătoare stângăcie copilărească, cele patru fetiţe rostiră împreună, cu un elan de credinţă în care îşi puneau întreaga lor fiinţă.

— Doamne! răsplăteşte-l pe domnul Saccard pentru bunătatea lui şi dă-i zile multe şi fericite!

Infuriată, doamna Caroline era gata să intre în cameră şi să le întrerupă pe fetiţe, oprindu-le dela ceeace ea considera că este un joc defăimător şi crud. Nu, nu! Saccard n'avea dreptul să fie iubit, ar fi însemnat să mânjeşti sentimentele curate ale copiilor, lăsându-i să se roage pentru fericirea lui! Dar fu cutremurată de un fior şi lacrimile îi năpădiră în ochi. La ce bun să arate furia experienţei ei acestor fiinţe nevinovate, care nu cunoşteau încă nimic din viaţă? La urma urmei, Saccard nu fusese, oare, bun cu ele, el care era întrucâtva creatorul acestei instituţii şi care le trimitea jucării în fiecare lună? Se simţi cuprinsă de o adâncă turburare, dându-şi seama că nu există om care să poată fi condamnat şi care, în ciuda tuturor relelor făptuite de el, să nu fi făcut şi mult bine. Şi plecă, în timp ce fetiţele îşi reîncepeau rugăciunea; în urechi îi răsunau vocile lor îngereşti care chemau binecuvântarea cerului asupra omului aceluia nechibzuit şi aducător de catastrofe, care ruinase cu mâinile lui nebune o lume întreagă.

Coborînd din trăsură în faţa închisorii Conciergerie, constată că în emoţia ei uitase acasă garoafele pe care le pregătise de dimineaţă pentru fratele său. Cumpără dela o florăreasă un buchetel de trandafiri ieftini şi-l făcu să zâmbească pe fratele ei, care adora florile, povestindu-i cât de zăpăcită fusese. In ziua aceea, totuşi, ea îl găsi trist. La început, în timpul primelor săptămâni de arest, nu voise să creadă că i se puteau aduce acuzaţii serioase. Apărarea i se părea atât de simplă: nu fusese numit preşedinte decât împotriva voinţei sale şi rămăsese străin de toate operaţiunile financiare, lipsind foarte des din Paris şi deci neputând exercita niciun control. Dar convorbirile cu avocatul şi demersurile făcute de doamna Caroline, demersuri fără niciun rezultat, îl lăsaseră să întrevadă înspăimântătoarea răspundere care apăsa pe umerii lui. Avea să fie socotit răspunzător de cele mai mici nereguli săvârşite; nimeni nu va admite vreodată că habar n'a avut de ele şi că numai Saccard fusese acela care îl atrăsese într'o complicitate dezonorantă. Datorită însă credinţei sale puţin

oam naive de catolic convins, Hamelin se resemnă şi dădu dovadă de o linişte sufletească ce o uimi pe sora lui. Când venea de afară, dela viaţa ei plină de griji, din mijlocul oamenilor acelora liberi, dar atât de neliniştiţi şi de aspri, era emoţionată, găsindu-l liniştit, zâmbitor, în celula lui pustie, în care atârnase de perete, ca un copil mare şi pios ce era, un mic crucifix de lemn negru, înconjurat de patru imagini sfinte, imprimate în culori vii. Dacă te pui sub ocrotirea lui dumnezeu, nu mai există revoltă şi orice suferinţă nedreaptă este o garanţie că vei fi mântuit. Singurul lucru de care se întrista uneori era faptul că trebuise să-şi întrerupă într'un mod atât de nefericit marile sale lucrări. Cine-i va continua opera? Cine va duce mai departe acţiunea de redeşteptare a Orientului, începută sub auspicii atât de bune de către Compania Generală a Pacheboturilor Reunite şi de către Societatea Minelor de argint din Carmel? Cine va construi reţeaua de căi ferate dela Brussa la Beyrut şi la Damasc, dela Smirna la Trebizonda, reţea care va face să pulseze sânge tânăr prin vinele acestei lumi vechi? De altfel, şi în privinţa asta nu-l părăsea credinţa, spunând că opera întreprinsă de el nu putea să dispară şi nu încerca decât durerea că nu el va fi acela pe care-l alesese cerul s'o ducă la bun sfârşit. Vocea îi tremura, mai ales atunci când căuta să afle ce anume păcate avea de ispăşit, de nu-i îngăduise dumnezeu să creeze marea bancă a catolicilor menită să transforme societatea modernă: tezaurul Sfântului Mormânt care i-ar fi adus papei un regat şi care până la urmă ar fi făcut din toate popoarele o singură naţiune. El continua să creadă însă că această bancă va lua fiinţă în mod inevitabil şi va fi foarte puternică, prevăzând şi ivirea omului neprihănit care o va întemeia într'o zi. Şi dacă în după amiaza aceea părea îngrijorat, era numai din cauză că, în seninătatea lui, deşi era deţinut şi avea să fie condamnat, se gândise că niciodată, după ce va ieşi din închisoare, nu va mai avea mâinile destul de curate pentru a-şi relua marea lui operă.

O ascultă distrat pe sora lui, care-i spunea că, în ziare, opinia publică părea a fi mai puţin nefavorabilă. Apoi, uitându-se la ea cu privirea lui de om care visează cu ochii deschişi, o întrebă dintrodată:

— De ce nu vrei să-l vezi?

Doamna Caroline tresări, înţelegând că-i vorbea de Saccard.

Dădu din cap, respingând această propunere. Atunci, încurcat şi vorbind încet, Hamelin se hotărî să-i spună:

— După tot ceeace a însemnat el pentru tine, nu poţi refuza. Du-te să-l vezi!

Dumnezeule! Ştia! Cuprinsă de o ruşine ce-i îmbujura obrajii, se aruncă în braţele lui pentru a-şi ascunde faţa; şi, bâlbâindu-se, îl întrebă cine îi povestise, cum de aflase de lucrul acesta pe care ea credea că nimeni, şi mai ales el, nu-l ştia.

— Draga mea Caroline, este aşa de mult de atunci... scrisori anonime, oameni răi care ne invidiau... Nu ţi-am vorbit de asta niciodată, fiindcă eşti liberă şi demult nu mai gândim la fel... Ştiu că eşti cea mai bună femeie din lume. Du-te să-l vezi.

Zâmbind din nou, luă vesel buchetelul de trandafiri pe care-l pusese în spatele crucifixului şi îi dădu, adăugând:

— Uite, du-i asta şi anunţă-l că nu mai sunt supărat pe el.

Doamna Caroline, mişcată de duioşia jalnică a fratelui ei, frământată în acelaş timp de un sentiment de ruşine îngrozitoare, dar şi de o senzaţie de liniştire, nu se mai împotrivi. De altfel, încă de dimineaţă simţea nevoia ascunsă de a-l vedea pe Saccard. Putea oare să nu-l înştiinţeze de fuga lui Victor, de îngrozitoarea aventură care o mai făcea încă să se cutremure? Din prima zi Saccard o trecuse pe lista persoanelor pe care dorea să le primească, astfel că n'avea decât să-şi spună numele, pentru ca un gardian s'o însoţească imediat la celula prizonierului.

Când intră, el stătea cu spatele la uşă, în faţa unei măsuţe, acoperind cu cifre o foaie de hârtie.

Se ridică brusc şi scoase un strigăt de bucurie.

— Dumneata!... O! ce bună eşti şi cât sunt de fericit!

Ii strânse mâna în mâinile lui; ea surâdea oarecum stânjenită, foarte mişcată, negăsind cuvinte potrivite situaţiei. Apoi, cu mâna rămasă liberă, puse buchetul printre hârtiile pline de cifre, care erau îngrămădite pe măsuţă.

— Eşti un înger! murmură el încântat, sărutându-i degetele.

Doamna Caroline rosti:

— Este adevărat, te condamnasem definitiv în inima mea. Dar fratele meu a ţinut să vin...

— Nu, nu, nu vorbi așa! Spune că ești prea inteligentă, că ești prea bună, că ai înțeles și că mă ierți...

Ea îl întrerupse cu o mișcare.

— Te rog, nu-mi cere atât de mult. Nici eu nu știu... Nu-ți este deajuns că am venit?... Și apoi am să-ți împărtășesc ceva foarte trist.

Și fără să se oprească, cu vocea întretăiată, îi vorbi despre izbucnirea bestială a lui Victor, atentatul lui asupra domnișoarei de Beauvilliers, fuga ne mai pomenită, cercetările rămase fără rezultat, slabele speranțe care existau de a-i da de urmă. El o asculta, mișcat, fără să pună nicio întrebare, fără să facă vreo mișcare și când ea tăcu, două lacrimi mari îi umplură ochii, prelingându-i-se pe față, în timp ce îngâna:

— Nenorocitul... nenorocitul.

Nu-l văzuse niciodată plângând. Fu profund mișcată și uimită, atât de ciudate erau lacrimile lui Saccard, lacrimi triste și grele, venite de departe, dintr'o inimă înăsprită, îngropate sub ani întregi de tâlhării. Apoi îl cuprinse o disperare sgomotoasă:

— Dar e înspăimântător, nici nu l-am îmbrățișat măcar pe băiatul ăsta. Știi doar că nici nu l-am văzut! Dumnezeule! da, jurasem să mă duc să-l văd, dar n'am avut timp, n'am avut nicio oră liberă cu blestematele de afaceri ce mă chinuiau... Oh! așa-i întotdeauna: când nu faci un lucru imediat, nu-l mai faci niciodată... Răspunde-mi, ești sigură că nu-l pot vedea? Poate că mi l-ar putea aduce aici...

Ea dădu din cap.

— Cine știe unde se află acum, în haosul acestui oraș îngrozitor!

O clipă, Saccard se plimbă emoționat prin celulă, vorbind cu fraze întretăiate.

— Mi-au regăsit copilul ăsta, și acum, iată, îl pierd din nou... Nu-l voi vedea niciodată... N'am noroc, nu, n'am pic de noroc... Oh! doamne! La fel s'a întâmplat și cu banca...

Se așezase din nou la măsuță și doamna Caroline luă și ea loc pe un scaun, în fața lui. Răscolind printre hârtii — voluminosul dosar pe care-l pregătea de luni de zile — începu să-i vorbească despre proces, expunându-i punctele lui de apărare, ca și când ar fi simțit nevoia să se desvinovățească în fața ei. Iată dece era acuzat: creșterea neîncetată a capitalului, pentru

a urca cursurile și pentru a face să se creadă că societatea poseda fondurile în întregime, simulare de subscrieri și de vărsăminte neefectuate, grație conturilor deschise pe numele lui Sabatani și ale celorlalți oameni de paie, care nu plăteau decât printr'un schimb de semnături; împărțirea unor dividende fictive sub formă de eliberări de acțiuni vechi; în sfârșit, cumpărarea, de către societate, a propriilor ei acțiuni, un joc de bursă nebunesc care produsese urcarea extraordinară și iluzorie în urma căreia banca se prăbușise sleită de numerar. La toate acestea, el răspundea prin explicații amănunțite și pătimașe: făcuse ceeace face orice director de bancă, într'o măsură mai mare însă și cu mai mult curaj. După logica acestei acuzații, ar trebui ca șefii celor mai solide instituții bancare din Paris să împartă celula cu el. El nu este decât țapul ispășitor pentru neregulile tuturor. Pe de altă parte, ciudat mod de a aprecia responsabilitățile. Pentruce nu erau urmăriți administratorii, Daigremont, Huret sau Bohain care, înafara celor cincizeci de mii de franci primiți ca jetoane de prezență, încasaseră zece la sută din beneficii și fuseseră amestecați în toate combinațiile astea murdare? Dece oare cenzorii, de exemplu Lavignière, să fie scoși complect din cauză numai în baza presupusei lor incapacități și a faptului că fuseseră de bună credință? Da, desigur, procesul acesta va fi cea mai monstruoasă nedreptate, căci trebuiseră să retragă plângerea de escrocherie introdusă de Busch, pe motivul că ea conținea afirmarea unor fapte nedovedite, iar raportul expertului, după o primă examinare a registrelor, fusese găsit plin de erori. Date fiind acestea, pentruce s'a declarat falimentul, din oficiu, pe baza celor două acte, de vreme ce nicio centimă din depozite nu fusese sustrasă și de vreme ce toți clienții urmau să reintre în posesia fondurilor lor? Oare singurul scop era ruinarea acționarilor? In acest caz, ținta fusese atinsă, dezastrul se agrava, se întindea mereu. Și nu se acuza pe el, ci-i acuza pe magistrați, guvernul, pe toți aceia care complotaseră să-l suprime, pentru a-i nimici banca.

— Oh! ticăloșii! Dacă m'ar fi lăsat liber, atunci să fi văzut! Atunci!

Doamna Caroline îl privea, uimită de inconștiența lui, care nu era lipsită de o anumită măreție. Ea își amintea de teoriile lui de altădată, asupra necesității jocului în marile întreprinderi, unde orice câștig cinstit este imposibil și asupra spe-

culaţei privită ca o necesitate a omului, ca un îngrăşământ folositor, ca un teren pe care înfloreşte progresul. Nu era oare Saccard acela care, fără scrupule, încălzise cu propriile lui mâini, nebuneşte, maşina uriaşă, până când ea sărise în aer şi-i rănise pe toţi aceia pe care-i luase cu ea? Cursul acela de trei mii de franci, de o exagerare smintită, stupidă, nu-l voise el? Cum putea justifica faptul că cele trei sute de mii de acţiuni ale unei societăţi cu un capital de o sută cincizeci de milioane, ajunseseră să valoreze, la cursul de trei mii de franci bucata, două sute de milioane? Şi nu era un pericol înspăimântător, că se împărţeau acele dividende colosale pe care le cerea o asemenea sumă, chiar numai cu procentul de cinci la sută?

Dar el se ridicase mişcându-se încoace şi încolo în încăperea strâmtă, cu un pas sacadat, de mare cuceritor închis în cuşcă..

— Ah! ticăloşii, au ştiut ei ce fac când m'au închis aci. Eram pe punctul de a învinge, de a-i sdrobi pe toţi!

Ea tresări mirată, încercând să protesteze.

— Cum să învingi? Dar nu mai aveai niciun ban, erai sfârşit!

— Evident, reluă cu amărăciune, eram învins, sunt o canalie... Onestitatea, gloria, nu înseamnă altceva decât succesul. Nu trebue să te laşi bătut; căci altfel, a doua zi eşti considerat un idiot şi un pungaş: Oh! îmi închipui ce se vorbeşte, nu e nevoie să mi-o repeţi. Fără îndoială, sunt socotit un hoţ şi sunt acuzat că am băgat în buzunar toate milioanele astea. M'ar strânge de gât dacă ar putea şi ceeace este mai rău, lumea mă priveşte cu milă, crezând că sunt nebun sau mărginit... Dar îţi dai seama ce-ar fi fost dacă aş fi izbutit? Da, dacă l-aş fi doborît pe Gundermann, dacă aş fi cucerit piaţa, dacă în clipa aceasta aş fi regele necontestat al aurului, ei! atunci s'ar fi schimbat socoteala. Aş fi devenit un erou, tot Parisul ar fi fost la picioarele mele!

Neclintită, doamna Caroline îi ţinu piept.

— Dar n'aveai de partea dumitale nici dreptatea şi nici logica, deci nu puteai să reuşeşti.

Infuriindu-se, el se oprise în faţa ei cu o mişcare bruscă.

— Ce vorbeşti! Nu puteam să izbutesc? Mi-au lipsit banii, asta e tot. Dacă Napoleon ar fi avut la Waterloo încă o sută de mii de oameni de trimis la moarte, ar fi câştigat victoria şi

fața lumii ar fi arătat altfel. Eu, dacă aș fi avut încă vreo câteva sute de milioane de svârlit în prăpastie, aș fi fost azi stăpânul lumii.

— Bine, dar asta-i îngrozitor, strigă ea revoltată. Ce? Găsești că n'ai provocat destule dezastre, destule lacrimi, destul sânge? Ți-ar mai fi trebuit să ruinezi și pe alții, alte familii jefuite, alți nenorociți siliți să cerșească pe străzi?

Saccard, continuându-și enervat plimbarea, făcu un gest de nepăsare mândră și strigă:

— Parcă viața își face probleme din asta! Fiecare pas, sdrobește mii de existențe.

Urmă o clipă de tăcere în care doamna Caroline, cu inima înghețată, îl urmărea cu privirea, întrebându-se dacă e un pungaș sau un erou? Se înfioră, gândindu-se la tot ce putuse să-i treacă prin minte acestui căpitan de oști învins, redus la neputință, în cele șase luni de când era închis în celula asta, și deabia atunci aruncă o privire în jurul ei: patru pereți goi, un pat mic de fier, o masă de brad și două scaune de paie. Pentru el, care trăise într'un lux nebunesc, orbitor!

Dar deodată Saccard se așeză iar, ca și cum s'ar fi simțit frânt de oboseală și începu să vorbească încet, pe îndelete, ca la o spovedanie făcută fără voia lui:

— Da, Gundermann avea dreptate: în materie de Bursă, graba strică treaba... Ah! banditul, ce fericit e că nu mai are nici sânge și nici nervi, că nu se mai poate culca cu nicio femeie, că nu mai poate să bea nicio sticlă de Bourgogne! De altfel, cred că așa a fost întotdeauna, rece ca ghiața... Eu sunt prea pătimaș, asta e evident. Cauza înfrângerii mele nu trebue căutată în altă parte, iată pentruce mi-am frânt de atâtea ori gâtul. Dar trebue să adaug că, dacă patima mă omoară, tot ea este aceea care mă face să trăiesc. Da, ea mă stârnește, mă face să cresc, mă înalță și apoi mă doboară, nimicind dintrodată tot ceeace a creeat. A gusta din toate plăcerile vieții, nu înseamnă poate altceva decât a te mistui pe tine însuți... Desigur, când mă gândesc la cei patru ani de luptă, văd bine că tot ceeace am dorit și tot ceeace am avut, m'a trădat... Se vede că e ceva incurabil. Sunt un om pierdut.

Și, deodată, îl cuprinse furia împotriva celui care-l învinsese.

— Ah! Gundermann ăsta, care triumfă fiindcă nu are dorinţe... Are un miliard, dar va avea două, va avea zece, o sută şi într'o bună zi va fi stăpânul lumii... Iar eu mă lupt de ani de zile s'o spun tuturora, dar nimeni nu mă ascultă. Toată lumea crede că o fac din invidia de om de bursă, când de fapt nu este decât strigătul sângelui meu. Da, am în sânge ura împotriva evreului, oh! de multă vreme, ea există în toate fibrele fiinţei mele!

— Ce lucru ciudat! murmură doamna Caroline, liniştită, cu vasta ei ştiinţă şi cu toleranţa ei universală. Pentru mine, evreii sunt oameni ca toţi ceilalţi. Şi dacă stau de o parte, o fac din cauză că au fost ţinuţi de o parte.

Dar Saccard, care nici n'auzise, continuă cu şi mai multă violenţă:

— Şi ceeace mă scoate din sărite, este că guvernele le sunt complice, că stau la picioarele acestor golani. Imperiul nostru, de pildă, e vândut lui Gundermann, ca şi când ar fi imposibil să guvernezi fără banii lui! Da, desigur, Rougon, genialul meu frate, s'a purtat cu mine într'un chip desgustător; pentrucă, — şi până acum nu ţi-am spus-o — am fost destul de laş ca să încerc o împăcare cu el înaintea catastrofei, şi dacă astăzi sunt aici, asta-i din cauză că aşa a vrut el. Ei şi? De vreme ce-l stânjenesc, n'are decât să scape de mine!... Te-ai gândit vreodată că Banca Universală a fost nimicită numai ca Gundermann să-şi poată continua negustoria?... Ah! să ia seama Rougon! El va fi înghiţit cel dintâi şi va fi măturat dela putere, deşi se agaţă cu atâta încăpăţânare de ea, renegând totul. E grozav de inteligent jocul lui pe două fronturi! Azi face concesii liberalilor, mâine autoritarilor. Dar cu jocul ăsta, până la urmă, îţi frângi, în mod fatal, gâtul... Şi de vreme ce totul se clatină, împlinească-se dorinţa lui Gundermann, cel care a prezis că Franţa va fi învinsă dacă vom avea război cu Germania! Suntem pregătiţi. Prusacii n'au decât să intre şi să ne ia provinciile!

Ea îl făcu să tacă cu un gest îngrozit şi rugător, ca şi cum Saccard ar fi chemat furia cerului asupră-le.

— Nu, nu! Nu spune lucurile astea! N'ai dreptul să le rosteşti... De altfel, fratele dumitale nu e vinovat că te-au arestat. Am aflat din izvor sigur că numai Delcambre, ministrul de Justiţie, a făcut totul.

Furia lui Saccard se topi dintrodată într'un zâmbet.

— Știu că se răzbună ăsta!

Și fiindcă doamna Caroline îl privea intrigată, adăogă:

— Da, avem ceva de împărțit, noi doi... Știu dinainte că voi fi condamnat.

Fără îndoială că doamna Caroline se temea să afle mai mult, căci nu insistă. Domni o clipă de tăcere, în timpul căreia Saccard se ocupă iar de hârtiile de pe masă, pradă ideii lui fixe.

— Draga mea, ai fost foarte drăguță că ai venit și trebue să-mi făgăduești că vei reveni, fiindcă știi să dai sfaturi bune și fiindcă vreau să stau de vorbă cu dumneata despre anumite chestiuni... Ah! de-aș avea bani!

Ea îl întrerupse brusc, profitând de ocazie pentru a lămuri un punct care o obseda și o chinuia de luni de zile. Ce făcuse cu milioanele lui? Le trimisese în străinătate, le îngropase la rădăcina vreunui copac știut numai de el?

— Dar ai bani! Cele două milioane câștigate după Sadova, cele nouă milioane rezultate din cele trei mii de acțiuni ale dumitale, dacă le-ai vândut la cursul de trei mii de franci!

— Dar bine, scumpa mea, n'am niciun ban!

Rostise aceste cuvinte cu un glas atât de limpede și de desnădăjduit, privind-o cu un aer atât de mirat, încât doamna Caroline fu convinsă.

— N'am rămas niciodată cu vreun ban din afacerile care au luat o întorsătură proastă... Înțelege că împreună cu ceilalți m'am ruinat și eu... Da, desigur, am vândut, dar am și cumpărat, și mi-ar fi foarte greu să-ți spun unde s'au dus cele nouă milioane ale mele, la care s'au adăugat încă două milioane. Cred că contul meu la bietul Mazaud se solda cu o datorie de treizeci-patruzeci de mii de franci... Nu mi-a rămas nimic, totul s'a dus ca deobicei!

Doamna Caroline se simți atât de mulțumită și de înveselită din cauza aceasta, încât făcu haz de propria lor ruină, a ei și a fratelui său.

— Nici noi nu știm, după ce se va sfârși totul, dacă vom avea ce să mâncăm timp de o lună... Ah! banii aceia, acele nouă milioane pe care mi le făgăduiseși, ți-aduci aminte cât

mă temeam de ele? N'am cunoscut momente mai grele, şi ce bine m'am simţit în seara zilei în care am trecut totul în favoarea activului!... Am dat până şi cele trei sute de mii de franci din moştenirea mătuşei noastre. Asta n'a fost tocmai drept. Dar ţi-am mai spus-o, nu? banii găsiţi, banii pe care nu i-ai câştigat, nu ţin!... Şi vezi bine că acum sunt veselă şi râd!

El o întrerupse cu o mişcare bruscă, luă hârtiile de pe masă şi le flutură în aer.

— N'are a face. Vom fi foarte bogaţi!...

— Cum aşa?

— Crezi că mă las de planurile mele?... De şase luni lucrez aici, veghez nopţi întregi ca să reconstruesc totul. Idioţii! Mă învinuesc mai ales pentru acel bilanţ anticipat, pretinzând că din cele trei întreprinderi mari, Pacheboturile Reunite, Carmelul şi Banca Naţională Turcă, numai cea dintâi a dat beneficiile prevăzute! Dar uită că, dacă celelalte două au dat greş, asta se datoreşte faptului că nu eram eu acolo. Când îmi vor da însă drumul de aici, da! Când voi deveni iar stăpân, vei vedea, vei vedea...

Cu o privire rugătoare, ea voi să-l împiedice de a continua. Saccard se ridică, se înălţă pe vârful picioarelor lui scurte şi strigă cu vocea lui ascuţită:

— Am făcut toate socotelile, iată cifrele, priveşte-le!... Carmelul şi Banca Naţională Turcă, sunt nişte fleacuri. Avem nevoie de întinsa reţea a căilor ferate din Orient; ne trebue restul, Ierusalimul, Bagdadul, Asia Mică cucerită în întregime, ceeace n'a putut face Napoleon cu sabia lui şi ceeace vom face, noi ăştia, cu lopeţile şi cu aurul nostru!... Cum ai putut să crezi c'am părăsit această idee? Napoleon s'a întors totuşi de pe insula Elba. Şi eu la fel; nu va trebui decât să mă arăt şi toţi banii Parisului se vor strânge la picioarele mele şi mă vor urma. Iar de data aceasta, te asigur, nu va mai fi niciun Waterloo, deoarece planul meu este de o exactitate matematică: totul este prevăzut până la ultimul ban... In sfârşit, îl vom doborî pe acest nenorocit de Gundermann! Nu cer decât patru, poate cinci sute de milioane şi lumea va fi a mea!

Doamna Caroline izbutise să-i apuce mâinile şi se ghemuise lângă el.

— Nu, nu! Taci, mă îngrozeşti!

Şi fără voia ei spaima i se transformă în admiraţie. Dintrodată, în celula asta mizerabilă, goală, ferecată şi despărţită de lume, avu simţimântul unei puteri covârşitoare, al unei renaşteri a vieţii: veşnica iluzie a speranţei, încăpăţânarea omului care nu vrea să moară. Căuta în inima ei ura, scârba faţă de greşelile înfăptuite de el, dar nu le mai afla acolo. Nu-l condamnase ea însăşi pentru ireparabilele nenorociri a căror cauză fusese? Nu-i dorise ea însăşi ca osândă să moară singur, dispreţuit de toţi? Din toate acestea însă, nu mai rămăsese decât cu ura împotriva răului şi cu mila în faţa durerii. El, forţa inconştientă şi activă, căpăta iar ascendent asupra ei, ca o putere a naturii fără îndoială necesară. Şi dacă totul nu era decât o slăbiciune de femeie, ea se complăcea în această slăbiciune din cauza maternităţii condamnate, din cauza nemărginitei nevoi de dragoste, care o făcuse să-l iubească fără să-l stimeze, cu toată înţelepciunea ei, pe care experienţa o desminţise însă!

— S'a sfârşit, repetă ea de câteva ori, continuând să-i strângă mâinile între ale ei. Nu poţi să te linişteşti, nu poţi să te odihneşti puţin?

Apoi, în timp ce Saccard se înălţa pentru a-i săruta părul, ale cărui bucle bogate îi cădeau tinereşte pe tâmple, doamna Caroline îl strânse lângă ea, adăugând cu un aer de hotărîre neclintită şi de tristeţe adâncă, dând cuvintelor toată însemnătatea lor:

— Nu, nu, s'a sfârşit, s'a sfârşit pentru totdeauna... Sunt mulţumită că te-am văzut pentru ultima oară, ca să nu rămână vreo urmă de supărare între noi... Adio!

Şi în timp ce se îndepărta, îl văzu stând, aşa, în picioare, lângă măsuţă, mişcat din cauza despărţirii, dar începând numaidecât, instinctiv, să-şi orânduiască hârtiile pe care le răvăşise în toiul discuţiei; şi cum buchețelul îşi răsfirase florile veştejite printre pagini, el le scutură una câte una, măturând cu degetele petalele trandafirilor.

Abia peste trei luni, spre sfârşitul lui Decembrie, procesul Băncii Universale ajunse în faţa completului de judecată. Se ţinură cinci şedinţe lungi, în faţa tribunalului corecţional, care stârniră o vie curiozitate. Presa făcuse un sgomot ne mai

pomenit în jurul crahului; svonurile cele mai extraordinare circulau în legătură cu tărăgăneala instrucției. Era de remarcat, în special, actul de acuzare dresat de parchet, o capodoperă de o logică crudă, în care cele mai mici amănunte erau grupate, folosite și interpretate cu o claritate nemiloasă. De altfel, se vorbea pretutindeni că sentința era hotărîtă dinainte. Intradevăr, buna credință evidentă a lui Halmelin, eroica atitudine a lui Saccard, care ținu piept acuzației timp de cinci zile, strălucitele pledoarii ale apărării, nu-i împiedicară pe judecători să-i condamne pe cei doi preveniți la cinci ani închisoare și la trei mii de franci amendă. Puși însă cu o lună înaintea procesului în libertate provizorie pe cauțiune și prezentându-se în fața tribunalului ca preveniți liberi, ei făcură apel și părăsiră Franța în douăzeci și patru de ore. Rougon ceruse desnodământul acesta, căci nu înțelegea să aibă un frate în pușcărie. Poliția supraveghiase ea însăși plecarea lui Saccard, care fugi în Belgia cu un tren de noapte. In aceeași zi, Hamelin se îndreptase spre Roma.

Trecuseră alte trei luni; era la începutul lui Aprilie și doamna Caroline se afla încă la Paris, unde fusese reținută de niște afaceri încurcate. Locuia tot în micul apartament din palatul Orviedo, care fusese scos în vânzare. Rezolvase, de altfel, toate greutățile și putea să plece acum, bineînțeles fără un ban în buzunar, dar fără a lăsa nicio datorie în urma ei: trebuia să părăsească Parisul chiar a doua zi, pentru a se duce la Roma ca să se întâlnească cu fratele ei, care avusese norocul să obțină un modest post de inginer. El îi scrisese că-i găsise câteva lecții particulare. Trebuiau, așa dar, s'o ia iar dela început!

Sculându-se în dimineața ultimei zile pe care avea s'o mai petreacă la Paris, doamna Caroline simți nevoia să nu plece înainte de a încerca să afle ceva despre Victor. Până atunci, toate cercetările rămăseseră fără nici un rezultat. Dar își aminti de făgăduielile cumetrei Méchain și își spuse că această femeie știa poate ceva; îi era ușor s'o întrebe, ducându-se s'o caute la Busch, pe la patru după amiază. La început voi să alunge acest gând: la ce bun să mai încerce, de vreme ce totul era pierdut? Pe urmă se simți întradevăr îndurerată, ca și cum ar fi fost vorba de un copil mort și la

groapa căruia nu s'ar fi dus cu flori înainte de plecare. Pe la patru, se îndreptă spre rue Feydeau.

Amândouă ușile ce dădeau spre scară erau deschise; din bucătăria întunecoasă se auzea cum fierbe apa, în timp ce în camera cealaltă, în biroul cel strâmt, cumătra Méchain, care ocupa fotoliul lui Busch, părea îngropată în mijlocul unei grămezi de hârtii, pe care le scotea din geanta ei ponosită.

— Ah! dumneavoastră erați, doamnă dragă! Ați nimerit foarte prost. Domnul Sigismund trage să moară și bietul Busch este pur și simplu aiurit, atât de mult își iubește fratele. Nu face decât să alerge ca un nebun; chiar acum e plecat după doctor... După cum vedeți, sunt silită să mă ocup eu de treburile lui, căci de o săptămână încoace n'a mai cumpărat nicio acțiune și nu și-a mai vârît nasul în nicio creanță. Din fericire, am făcut adineaori o descoperire, o, o adevărată lovitură, care îl va mângâia puțin de necazurile sale, bietul om, când își va mai veni în fire.

Doamna Caroline uită că venise pentru Victor, deoarece recunoscuse, spre mirarea ei, printre hârtiile scoase de doamna Méchain din geantă, acțiuni declasate de-ale Băncii Universale. Geanta stătea gată să plesnească și cumătra Méchain o golea mereu, fericită și vorbind întruna:

— Iată! toate astea le-am cumpărat cu două sute cincizeci de franci și sunt vreo cinci mii, ceeace face cinci centime bucata... Ce ziceți de asta? Cinci centime pentru niște acțiuni care au costat trei mii de franci! Iată-le ajunse aproape la prețul hârtiei, da, la prețul maculaturii... Dar, cu toate astea, valorează mai mult, le vom revinde cu cel puțin cincizeci de bani, căci sunt căutate de faliți. Ințelegeți, au avut o asemenea reputație, încât mai pot face figură bună într'un faliment, știți, este foarte distins să fi fost victima acestui crah... In sfârșit, am avut un noroc extraordinar, am mirosit groapa în care zăcea toată marfa asta, după ce încetase lupta; un prostănac, neinformat, mi le-a vândut pentru o nimica toată. Așa că, vă închipuiți, m'am repezit și n'a durat mult până am pus mâna pe ele!

In timp ce vorbea, se bucura întocmai ca o pasăre de pradă deasupra câmpului pe care fusese sdrobită finanța; ființa ei uriașă mustea de hrana murdară cu care se îngrășase, iar

mâinile ei scurte și răschirate scormoneau printre morți, printre aceste acțiuni depreciate care începuseră să se îngălbenească, exalând un miros rânced.

Din odaia de alături, a cărei ușă era deschisă, ca și cele două uși de pe coridor, se auzi o voce caldă și stinsă.

— Aha, domnul Sigismund începe iar să vorbească! Nu face decât asta, de azi dimineață... Dumnezeule! și apa care fierbe! apa pe care am uitat-o! E pentru infuziile pe care le bea el... Doamnă dragă, tot sunteți aici, vedeți dacă are nevoie de ceva.

Și cumătra Méchain se duse în bucătărie, iar doamna Caroline, pe care suferința o înduioșa, intră în camera bolnavului. Aceasta era luminată de o rază veselă de soare ce cădea drept pe măsuța de brad încărcată de manuscrise și de dosare voluminoase din care se revărsa munca a zece ani; nici acum nu se aflau aici decât cele două scaune de paie și cele câteva volume din rafturi. In patul de fier, mic, Sigismund așezat pe trei perne și îmbrăcat cu o bluză scurtă de flanelă roșie, vorbea, vorbea necontenit, sub influența acelei ciudate excitări cerebrale care precede uneori moartea tuberculoșilor. Aiura, având însă momente de o extraordinară luciditate; fața încadrată de părul lui lung și ondulat se alungise, iar ochii lui, deveniți neobișnuit de mari, priveau în gol.

Când intră doamna Caroline, păru că o recunoaște, deși nu o văzuse niciodată.

— Ah, dumneavoastră sunteți, doamnă... V'am văzut, vă chemam din toate puterile mele... Veniți, veniți mai aproape, să vă spun la ureche...

Cu tot fiorul de teamă ce o pătrunsese, ea se apropie și se așeză pe un scaun, lângă pat.

— Nu știam, dar acum am aflat. Fratele meu vinde hârtii și am auzit oameni plângând în biroul lui... Fratele meu, ah! parcă mi-a trecut un fier roșu prin inimă. Da, asta mi-a rămas în piept, asta mă arde mereu, pentrucă banii, suferințele bieților oameni... da, e ceva îngrozitor... Inseamnă că îndată după ce voi muri, fratele meu o să-mi vândă hârtiile, și asta, nu, nu vreau, nu vreau!

Vocea devenea mai puternică, mai rugătoare.

— Iată, doamnă, sunt aci, pe masă. Dați-mi-le, să facem un pachet, și le veți lua cu dumneavoastră. Le veți lua pe toate... Oh! cât v'am chemat, cât v'am așteptat! Hârtiile mele

pierdute! toată viaţa mea, toate cercetările şi eforturile mele nimicite!

Dar cum ea şovăia să-i dea ceeace îi cerea, Sigismund îşi împreună mâinile:

— Vă rog, lăsaţi-mă să mă conving, înainte de a muri, că sunt toate... Fratele meu nu-i aici ca să spună că mă omor... Vă rog...

Atunci ea cedă, mişcată de rugăminţile lui fierbinţi.

— Vezi că nu-i bine ceeace fac, de vreme ce fratele dumitale e de părere că asta te oboseşte!

— Oh! nu! Şi apoi ce-are a face?... In sfârşit, după atâtea nopţi de insomnie am izbutit să pun pe picioare această societate a viitorului! Totul e prevăzut, hotărît: toată dreptatea şi toată fericirea posibilă!... Ce rău îmi pare că n'am avut timp să scriu opera cu adausurile necesare! Dar aci sunt însemnările mele complecte, clasate. Şi, nu-i aşa? Dumneavoastră le veţi salva, pentru ca un altul, într'o bună zi, să le dea forma definitivă sub care vor fi răspândite în lumea întreagă...

Cu mâinile-i lungi şi descărnate, apucă hârtiile, le răsfoi cu patimă, în timp ce în ochii lui mari şi turburi se aprindea o flacără. Vorbea foarte repede, pe un ton întrerupt şi monoton, asemenea tictacului unei pendule; era sgomotul mecanismului cerebral funcţionând fără încetare, în preajma agoniei.

— Ah! ce limpede văd cum se ridică în faţa mea cetatea justiţiei şi a fericirii!... Acolo, toată lumea munceşte, o muncă personală, obligatorie şi liberă. Naţiunea nu este decât o imensă societate de cooperaţie, uneltele devin proprietatea tuturor, produsele sunt centralizate în uriaşe antrepozite generale. Câtă muncă productivă ai depus, atâta ai dreptul să consumi din produsele sociale. Unitatea de măsură este ora de muncă, valoarea unui obiect e în funcţie de orele de muncă, nu mai există decât un singur schimb între toţi producătorii, cu ajutorul bonurilor de muncă, şi aceasta sub conducerea comunităţii, fără alt impozit decât acela pentru educaţia copiilor şi îngrijirea bătrânilor, pentru reînnoirea utilajului şi întreţinerea serviciilor publice gratuite... Nu vor mai fi bani şi deci nici joc de bursă, nici hoţii, nici traficuri desgustă-

toare, nici crime provocate de lăcomie, fete luate în căsătorie pentru zestrea lor, părinți sugrumați pentru a pune mâna pe moștenire, trecători asasinați pentru a li se fura banii!... Nu vor mai fi clase ce se dușmănesc, stăpâni și lucrători, proletari și burghezi și deci nu vor mai fi nici legi restrictive, nici tribunale, nici forțe armate care să păzească averile strânse pe nedrept de unii, în timp ce alții mor de foame!... Nu vor mai fi niciun fel de trândavi și deci nu vor mai exista proprietari hrănindu-se din chirii, rentieri, trăind de pe urma norocului, ca femeile de stradă, nu va mai domni luxul, dar nici mizeria!... Oare nu-i aceasta dreptatea ideală, înțelepciunea supremă? Nici privilegiați, nici năpăstuiți, fiecare făurindu-și fericirea prin propria lui muncă, mobilul fericirii omenești!

Bolnavul se entuziasma, vocea lui devenea tot mai blândă și mai stinsă, parcă se îndepărta și se pierdea în înalturi, în viitorul a cărui apariție o vestea.

— Și dacă aș intra în amănunte... Vedeți, această foaie de hârtie cu însemnări pe margine cuprinde organizarea familiei, contractul liber, educația și întreținerea copiilor lăsați în grija comunității... Totuși, asta nu înseamnă anarhia. Priviți pagina astălaltă; aici cer un comitet de conducere pentru fiecare ramură de producție, comitet însărcinat să aducă producția la nevoile consumului, stabilind necesitățile reale... Și încă un amănunt de organizare: în orașe, la țară, armate industriale, armate agricole, manevrând sub conducerea șefilor aleși de ele, ascultând de regulamentele votate de ele... Iată, mai departe am arătat prin calcule aproximative la câte ore va putea fi redusă peste douăzeci de ani ziua de muncă. Datorită marelui număr de brațe noi, datorită mai ales mașinilor, nu se va lucra decât patru ore, poate chiar trei ore, și ce de timp va rămâne liber pentru a profita de viață! Căci nu e vorba de o cazarmă, ci de o cetate a libertății și a veseliei, în care fiecare om poate să petreacă în voie, având timpul necesar să-și satisfacă poftele legitime, fericirea de a iubi, de a fi puternic, frumos, inteligent, de a-și lua partea sa din bogățiile nesecate ale naturii.

Și arătând cu mâna sărăcăcioasa lui odaie, părea că vrea să cuprindă lumea. In goliciunea acestei încăperi în care trăise, în sărăcia aceasta lipsită de dorințe în care murea, el

împărţea frăţeşte toate bunurile pământului. Voia ca fiecare să-şi aibă partea lui din fericirea universală, din tot ceeace era bun şi de care el nu se bucurase, deşi ştia că lui nu i va fi dat să guste niciodată din ele. Işi grăbise moartea, pentru acest dar suprem făcut omenirii suferinde. Mâinile i se rătăceau, pipăind printre însemnările risipite, în timp ce ochii săi, care nu mai vedeau, cuprinşi de întunecarea morţii, păreau a zări, dincolo de viaţă, într'o încântare plină de extaz care-i lumina toată faţă.

— Ah, câte ocupaţii noi! întreaga omenire la lucru, toate mâinile contribuind la schimbarea în bine a lumii!... Nu mai există deşerturi, mlaştini, pământ sterp. Strâmtorile, ca şi munţii care stau ca o piedică, dispar, deşerturile se transformă în văi mănoase, sub apele ce ţâşnesc de pretutindeni. Toate minunile se pot înfăptui şi marile lucrări de altădată te fac să zâmbeşti, atât de timide şi copilăreşti par. Pământul, în sfârşit, merită să fie locuit... Şi adevăratul stăpân este omul desvoltat, devenit mai mare, bucurându-se de toate plăcerile. Şcolile şi atelierele sunt deschise, copilul îşi alege singur meseria spre care are înclinaţie. S'au scurs anii, şi selecţia s'a făcut, mulţumită unor examene riguroase. Nu mai e deajuns să poţi plăti învăţătura, trebue să şi profiţi de ea. Fiecare este apreciat şi folosit după adevărata lui valoare, ceeace face ca funcţiile publice să fie împărţite, în mod just, după înseşi indicaţiile naturii... Fiecare pentru toţi, după puterea sa... Ah! cetate harnică şi fericită, cetate în care omenirea se desvoltă în chip armonios, în care nu mai există vechea prejudecată faţă de munca manuală, în care marele poet este tâmplar şi lăcătuşul un mare învăţat! Ah! cetate fericită, cetate triumfală, spre care oamenii se îndreaptă de atâtea secole, cetate ale cărei ziduri albe strălucesc acolo... acolo, în fericire, în soarele orbitor...

Ochii bolnavului păliră, ultimele cuvinte fură şoptite nelămurit, într'o suflare uşoară; şi capul lui căzu pe spate, cu acelaş surâs extaziat pe buze. Murise.

Doamna Caroline îl privea cuprinsă de milă şi de dragoste, dar deodată avu senzaţia că intră o furtună. Era Busch, care se înapoia fără doctor, cu sufletul la gură, înspăimântat, în timp ce doamna Méchain, în spatele lui, se scuza că nu putuse pregăti încă infuzia, deoarece se răsturnase apa. Dar el

îl și zărise pe fratele lui, pe copilul lui, cum îi spunea, culcat pe spate, nemişcat, cu gura întredeschisă, cu ochii ficși: înțelese și scoase un urlet de fiară rănită. Dintr'o săritură, se aruncă asupra trupului rece și-l ridică în brațele sale ca și cum ar fi vrut să-i dea viață. Acest om, pentru care aurul era totul, care ar fi omorît un om pentru câțiva gologani, care pescuise atâta vreme în gunoaiele Parisului, urla acum, doborît de o suferință groaznică. Doamne, copilul lui! El care îl îngrijea și-l răsfăța ca o mamă! Nu-l va mai vedea niciodată, niciodată! Şi într'o criză de disperare plină de furie adună hârtiile risipite pe pat, le rupse și le călcă în picioare, de parcă ar fi vrut să nimicească toată munca asta fără rost de care fusese gelos și care-i omorîse fratele.

Doamna Caroline, văzându-l astfel, simți că i se frânge inima. Nenorocitul! Nu-i mai inspira decât o milă nemărginită. Dar unde mai auzise oare un urlet ca acesta? Țipătul durerii omenești o mai înfiorase odată. Și își aminti că se întâmplase la Mazaud; era urletul mamei și al copiilor în fața cadavrului tatălui lor. Ii era cu neputință să se îndepărteze de această suferință, așa că rămase încă o clipă acolo, pentru a le veni în ajutor. Apoi, la plecare, fiind singură în birou cu doamna Méchain, își aminti că venise să afle ce s'a întâmplat cu Victor. Şi o întrebă. Ah! Victor, îi răspunse ea, cine poate să știe pe unde hoinărește! Străbătuse trei luni de zile Parisul în lung și în lat, fără să-i dea de urmă. Dar acum renunțase, fiind sigură că într'o zi îl va regăsi pe acest tâlhar pe eșafod. Doamna Caroline o asculta înspăimântată și tăcută. Da, totul se sfârșise, monstrul rătăcea prin lume, în necunoscut, în depărtări, întocmai ca o fiară spumegând de otrava ereditară, care va răspândi moartea cu fiecare mușcătură.

Afară, ajungând în rue Vivienne, doamna Caroline fu izbită de aerul blând. Era ora cinci, soarele apunea pe un cer de o limpezime delicată, aurind în depărtare firmele mari de pe bulevard. Luna Aprilie, plină de farmecul tinereții renăscânde, îi mângâia întreaga ființă, îi umplea inima de bucurie. Respira cu putere, liniștită, mai fericită, simțind o speranță de neînvins, care creștea mereu. Fără îndoială, moartea atât de frumoasă a acestui visător, care își dăduse ultima suflare cu gândul la himera lui de dreptate și de dragoste, o impresionase adânc, căci și ea năzuise spre o omenire mântuită de

plaga monstruoasă a banilor; și tot atât de mult o impresionase urletul celuilalt, duioșia disperată și îndurerată a fiarei, pe care n'o credea în stare să simtă și să plângă. Cu toate acestea, nu plecase de acolo cu o impresie mângâietoare a bunătății omenești, în mijlocul atâtor dureri, ci dimpotrivă, luase cu ea disperarea ultimă a micului monstru scăpat din cușcă alergând, semănând 'n cale fermentul putregaiului de care lumea nu se va vindeca niciodată. Atunci, de unde venea această bucurie care creștea și-i cuprindea inima?

Când ajunse pe bulevard, în mijlocul mulțimii însuflețite, doamna Caroline coti la stânga și își încetini pasul. Se opri o clipă în fața unui cărucior plin de liliac și micșunele, al căror miros puternic o învălui într'o adiere de primăvară. Apoi, continuându-și drumul, fu cuprinsă de o bucurie tot mai mare, ca un izvor care clocotea și pe care ar fi încercat zădarnic să-l oprească, să-l astupe cu mâinile. Înțelesese și nu voia. Nu, nu! groaznicele catastrofe erau prea recente, nu putea să fie veselă, lăsându-se în voia curentului neîntrerupt al vieții. Și se silea să-și păstreze tristețea, amintindu-și de disperarea produsă de atâtea suferințe cumplite. Cum, va mai putea să râdă după atâtea prăbușiri, după atâtea mizerii? Uitase oare că era complice? Și-și aminti, unele după altele, faptele pentru care nu i-ar fi ajuns o viață întreagă să plângă. Dar printre degetele strânse în jurul inimii, izvorul vieții țâșnea dintr'însa tot mai năvalnic, se revărsa cu putere, înlăturând piedicile și făcându-și loc spre a curge liber, svârlind epavele într'o parte și în alta, limpede și triumfător sub soare.

Din clipa aceea, doamna Caroline trebui să se lase stăpânită de forța irezistibilă a veșnicei reînnoiri. După cum spunea adeseori ea singură, nu era în firea ei să fie tristă. Incercarea trecuse, atinsese culmea disperării și iată că speranța renăștea în sufletul ei sfărâmată, însângerată, dar totuși vie, crescând cu fiecare clipă. Desigur, nu-și mai făcea nicio iluzie, viața era cu desăvârșire nedreaptă și nedemnă, ca și natura. Atunci, pentruce această lipsă de rațiune care o făcea să iubească și să dorească viața, să spere întocmai ca un copil căruia i se făgăduește mereu o plăcere și pe care i-o amâni mereu, în ținta aceea îndepărtată și necunoscută spre care ne conduce? Apoi, când ajunse în rue Chaussée d'Antin renunță să-și mai frământe mintea; filosoafa, savanta, femeia

cultă de altădată, abdica, obosită să tot cerceteze fără rost cauzele; nu voia să fie decât o ființă fericită, care se bucura de cerul frumos și de aerul curat, gustând unica plăcere de a fi sănătoasă, de a-și auzi pașii bătând caldarâmul. Ah! bucuria de a trăi; exista oare vreo bucurie mai mare? Ce frumoasă e viața, oricât de ticăloasă ar fi cu forța ei, cu veșnica ei speranță!

Sosită acasă, în apartamentul din rue Saint-Lazare pe care avea să-l părăsească a doua zi, doamna Caroline isprăvi de împachetat. In timp ce se plimba prin biroul rămas gol, zări pe pereți planurile și acuarelele pe care își făgăduise să le facă sul în ultimul moment. Dar în fața fiecărei foi de hârtie, înainte de a o desprinde de pe perete, din cele patru cuișoare, rămânea pe gânduri. Retrăia zilele îndepărtate din Orientul atât de drag, a cărui lumină puternică i se părea că o mai păstrase în sufletul ei; retrăia cei cinci ani petrecuți la Paris, criza aceea de fiecare zi, activitatea nebună, monstruosul uragan al milioanelor ce-i străbătuse viața spre a i-o distruge; dar din aceste ruine, proaspete încă, simțea cum dospesc și țâșnesc în soare mugurii. Dacă Banca Națională Turcă se năruise în urma Băncii Universale, în schimb Compania Generală a Pacheboturilor Reunite rămânea în picioare, prosperă. Revedea coasta încântătoare a Beyrutului, unde se înălțau în mijlocul unor magazine imense, clădirile administrației al cărei plan tocmai îl ștergea de praf: Marsilia la îndemâna Asiei Mici, Mediterana cucerită, națiunile apropiate, poate pacificate. Și despre trecătoarea Carmelului, pictată în acuarela pe care o desprindea acum, nu aflase ea, dintr'o scrisoare primită de curând, că acolo își croise drum un popor întreg? Satul cu cinci sute de locuitori, înjghebat la început în jurul minei în exploatare, devenise acum un oraș cu mai multe mii de suflete, cu o civilizație proprie, cu străzi, uzine și școli ce dădeau viață acestui colț de pământ amorțit și sălbatic. Apoi traseele, nivelările și jaloanele pentru calea ferată dintre Brussa și Beyrut, prin Angora și Alep, reprezentate printr'o serie de planșe mari pe care le făcea sul una câte una; fără îndoială, vor trece ani până când potecile muntelui Taurus vor putea fi străbătute de puterea aburului, dar viața mijea de peste tot, pământul vechiului leagăn al omenirii era însămânțat cu o nouă recoltă de oameni, progresul avea să se desvolte cu forța uriașă a

unei vegetații extraordinare, în acest climat miraculos, sub soarele puternic.

Nu însemna oare asta trezirea unei lumi, a unei umanități eliberate și fericite?

Doamna Caroline lega acum cu o sfoară tare pachetul de schițe. Fratele ei, care o aștepta la Roma, unde urmau să-și reînceapă existența, o sfătuise să le împacheteze cu grijă; și în timp ce înnoda sfoara, gândul i se duse la Saccard, pe care-l știa în Olanda, pornind din nou vreo afacere uriașă pentru secarea unor mlaștini imense, smulgând apelor mării vreun mic regat, datorită unui sistem complicat de canaluri. Saccard avea dreptate! Până acum banul fusese întotdeauna îngrășământul pe care crescuse omenirea de mâine; banul, otrăvitor și distrugător, era fermentul oricărei vegetații sociale, ogorul trebuincios marilor lucrări, care simplifică existența. In sfârșit, măcar acum, ajunsese ea oare să vadă limpede, să-și dea seama că speranța ei de neînvins rezulta din credința în eficacitatea sforțărilor omenești? Mai presus de tot noroiul acesta răscolit, mai presus de toate victimele sdrobite, de toată această groaznică suferință cu care omenirea plătește fiecare pas înainte, nu exista oare un țel necunoscut și îndepărtat, ceva superior, bun, drept, definitiv, către care mergem fără să știm și care ne umple inima de nevoia îndârjită de a trăi și de a spera?

Doamna Caroline, în ciuda nenorocirilor prin care trecuse, era veselă, cu chipul ei mereu tânăr, sub podoaba părului alb, ca și când ar fi reîntinerit odată cu sosirea unui nou April pe acest pământ îmbătrânit. Și aducându-și aminte de rușinea pe care o simțea când se gândea la legătura ce o avusese cu Saccard, își dădea seama de gunoiul desgustător cu care era pângărită până și dragostea. Dece să arunci, deci, numai pe bani, vina murdăriilor și crimelor pe care le produc? Oare dragostea este mai puțin mânjită, ea care creează viața?

Emile Zola — Banii Ed. I București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă ; 1951, 424 pagini+1 planșe ; Ft. 152 x 215 mm. Lei 214 ; Intreprinderea Poligrafică Nr. 14 A ; Dat în lucru 24.IV.1951 ; Bun de tipar 12.VII.1951 ; Hârtie cărți școlare de 65 gr/m.p.,ft. 61 x 86/34,1 ; Tiraj 20.000 ex ; Coli de tipar 26,5 ; Coli de editură 26 ; Autorizația de tipărire 1139/1951. Pentru bibliotecile mici, indicele de clasificare este =8A = R.